

મારી સિંધયાત્રા

શ્રી વિદ્યાવિજયજી

વડાદરા ગવન મેં દે પુરતકાલયા અને ધનામા માટે મંજુર કરેલું.

પ્રી વિજયધમ સૂરિ જૈન ગ્ર'થમાળા પુ. પર

મારી સિંધયાત્રા

ક્ષેખકઃ **મુનિ**રાજ શ્રી વિદ્યાવિજયજી.

બીજ આયુત્તિ

ધીરસ' ૧૪૬ €

ધમે સં. ર૧

ઇ. સ ૧૯૪૩

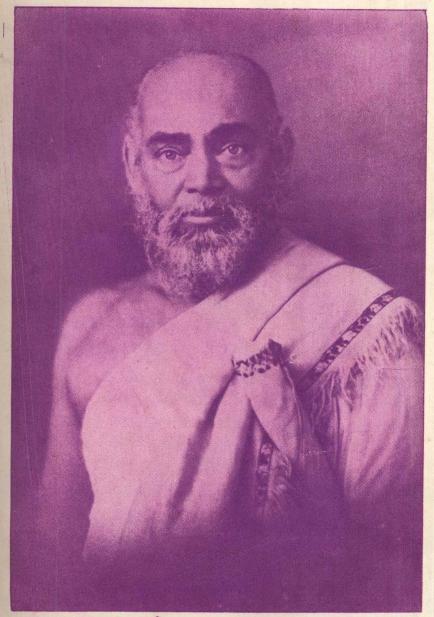
भू६य २-०-०

ં પ્રકાશક : **દીપચંદ આંઠીયા** મંત્રી શ્રી વિજયધર્મ સૂરિ જૈન ત્રં'થમાળા છાટા સરાદા ઉજ્જૈન (માળવા)

: મુદ્રક્ર:

ગાકુલદાસ દ્રારકાદાસ રાયચુરા. શ્રી. રાયચુરા ગાલ્ડન ન્યુબિલી પ્રિન્દી'ગ વક°સ, વડાદરા.

તા. ૧-૪-૪૩

કંઇક કથની

[પહેલી આવૃત્તિ]

પ્રસ્તાવના લખવાના બાજો મારા માથેથી ઉતર્ચો છે; એટલા માટે કે આ પુસ્તકનું ' આ મુખ ' પ્રસિદ્ધ સાક્ષર શ્રીયુત હું ગરશાભાઇ સંપટે લખ્યું છે. પુસ્તકના અંગે થાડીક કથની કથવાની છે, તે કશું છું.

શ્રી અરવિન્દ ઘોષે, પોતાને સન્ ૧૯૦૮માં જેલમાં રહેવાના કંઇક સમય મળતાં જેલના એકાન્ત જીવનમાં આષ્યાત્મિક પ્રેરણા મેળવી. લોકમાન્ય તિલકે જેલના જીવનમાં 'ગીતા રહસ્ય ' લખ્યું. આમ અનેક મહાનુભાવાએ જેલના એકાન્ત જીવનમાંથી એક અથવા ખીજી રીતની પ્રેરણાઓ મેળવી છે; અથવા પોતાના વિષયને લગતું કંઇને કંઇ સાહિત્ય સજયું છે. આ પુસ્તકની 'જન્મકથા ' પણ એવાજ સંયોગવાળી છે.

૩૭ મા પ્રકરણમાં કહેવામાં આવ્યું છે તેમ, ગયા બાદરવા મહીનામાં આ શરીર બિમારીના પ'જામાં સપડાયું. તે દિવસથીજ ડાક્ટરા અને શુબેચ્છકા તરકથી એકાન્તવાસની ને તમામ પ્રવૃત્તિથી દૂર રહેવાની 'સપ્ત સજા 'મળા. બે ત્રણ મહિના આ સજા કઠાર રીતે બાેગવી. તે

પછી જેલરા (ડાેકટરા) તરફથી ક'ઇક છૂટ મળા, પણ સર્વથા ' કારાવાસ 'માંથી મુક્તિ તાે નહિજ. પણ જે થાેડી છૂટ મળા એનાે ઉપયાગ (ડાેક્ટરાેના હિસામે તાે દુરુપયાેગ) લેખન કાર્યમાં છાની છાની રીતે કરવાનું શરુ થયું. સ્વયં હાથથી તાે કંઇ લખી શકાય તેમ હતું નહિ, એટલે મારા પ્રિય શિષ્ય પં. અમતલાલ તારાચંદ દાસીના ઉપયોગ લખાવવાના કામમાં કર્યો. સારા નસીએ મારા જેલનું સ્થાન જેલરાએ **બદલ્યું. સિંધી કાલાનીમાં એક બલા સિંધી ગૃહસ્થ શેઠ રા**ધાકિશનજી પારૂમલજીના ભંગલામાં મને રાખવામાં આવ્યો. આ એકાન્તવાસ મારા કાર્ય માટે મને અનુકળ થયેા. જો કે એ પરિશ્રમના પરિણામે વાર વાર થતા હુમલાથી જેલરાને (ડાક્ટરાને) જરૂર આશ્રય^૧ થતું. પણ એમને કયાં ખબર હતી કે આ કેદી (રાગી) છાના છાના શું કરી રહ્યો છે? જો કે ધીરે ધીરે તા એમને ખબર પડી જ ગઇ. છ મહીના સિ'ધી ક્રાંક્ષાનીમાં અને એક મહીતા શેઠ છાટાલાલ ખેતશીના ખંગલે શાન્તિ માટે રહેવાન થયું. આ સમયના એકાન્તવાસમાં અનેકવાર હુમલાના ભાગ થતાં થતાં પણ જે કંઇ કાર્ય થઇ શક્યું. તેજ આ પુસ્તક અને તેજ આ પુસ્તકની જન્મકથા.

ઘણી વખત આપણે કહીએ છીએ કે ' જે થાય છે તે સારાને માટે. ' આ કથનમાં કંઇ સર્વ'થા અસત્યતા તા નથીજ. બિમાર ન પડયા હત તા બીજું ચામાસું પુરું કરી વિહાર જરૂર કર્યા હત. સિંધ છાડયા પછી ન સિંધના ઇતિહાસ સંબંધી સામશ્રી ભેગી કરી શકત, ન મારા ઉત્સાહ રહ્યો હત, અને ન આ પુસ્તક લખી શકત. સાધુને તા નવા નવા દેશામાં નવું નવું જાણવાનું જોવાનું મળે, એટલે પાછલું પાછલું ભૂલાતું જાય અથવા ઉતરહે ચઢાવાતું જાય. એટલે મારી બિમારી આ રીતે જેમ લાભકર્તા થઇ છે; તેમ પ્રવૃત્તિ માર્ગ માંથી નિવૃત્તિ માર્ગ માં જવા માટે અને ' આત્મિક શાંતિ ' લેવા માટે પણ ઉપકારી થઇ છે. પૌદ્દમલિક

દિષ્ટિએ જોઇએ તા પુદ્દગલુની અતિમાત્રા પણ દુર થઇ, એ પણ ખરી રીતે લાબમાં જ લેખું છે.

પુરતકનાં પ્રકરણા જોનાર જોઇ શકશે કે પ્રારંભનાં કેટલાંક પ્રકરણામાં સિંધ અને ખાસ કરીને કરાચી પહોંચવા સુધીના જુદા જુદા પ્રાન્તાના પરિચય છે, સિંધનું ભૌગોલિક અને ઐતિહાસિક વર્ણન છે, તે પછીનાં પ્રકરણામાં સિંધમાં વસતી કામા, ગુજરાતીઓ, જૈના વિગેરના ભૂત અને વર્તમાનકાલીન ઇતિહાસ છે. પાછલાં પ્રકરણામાં કરાચીમાં કરાએલી અમારી પ્રવૃત્તિનું વર્ણન છે.

પ્રવૃત્તિનું વર્ષુ ન એટલા માટે આપવામાં આવ્યું છે કે સિંધ, કાર્ય-કર્તાઓને માટે કેટલું વિશાળક્ષેત્ર છે, ગમે તે ધર્મના અને ગમે તે સમા-જના કાર્યકર્તા સાધુઓને માટે લોકોની કેટલી ઉત્સકતા છે અને સરળતા પૂર્વક લોકો કેટલો સાથ આપવાને તૈયાર છે, તે જણી શકાય.

જૈનસાધુ એટલે એક ત્યાગી, સંયમી અને આજદ સાધુ. જૈનસાધુ એટલે નિઃસ્પૃહ સાધુ. એને પાતાને માટે કંધ્યા સંગ્રહવાનું કે લેવાનું ન હોય. આવા સાધુને સાધુતામાં રહીને ગમે તે પ્રશસ્ત પ્રવૃત્તિ કરવામાં સંક્ષાભનું સ્થાનજ નથી, એના માટે કાઇના તિરસ્કાર નથી. અહિક કાઇપણ જાતના અંગત લાભાને જતા કરી, કેવળ લાેકકલ્યાણને માટે પ્રવૃત્તિ કરનાર સાધુને ગમે તેવા નાસ્તિક પણ શિર ઝુકાભ્યા વગર નહિ રહે. અને કદાચિત ભગવાન મહાવીરના ગાશાળા ને છુદ્ધના દેવદત્તની માક્ક કાઇ નીકળે, તા તેની તેને પરવા પણ ન હાેય. સાચા સાધુ એવા-એાની ભાવદયા જ ચિંતવે. ' कर्मण्येवाधिकारस्ते 'ના સિદ્ધાન્ત ઉપર રહેનારને સાથ આપનારા હજારા ' માઇના લાલા ' નિકળી આવે છે. સાચા સાધુતા જોઇએ. સાધુ ઉપદેશ આપવાના અધિકારી છે. ગૃહસ્થાને દાન, શીયલ, તપ; ભાવ દારા એના

કલ્યાણના માર્ગ ખતાવવા, એ સાધુના ધર્મ છું. એ ઉપદેશના આદર ગૃહસ્થા કરે કે ન કરે, એમાં સાધુને કંઇ લેવા દેવા નથી. ગૃહસ્થા જે કંઇ કરે, તે પાતાના કલ્યાણને માટે, નહિંકે સાધુ ઉપર ઉપકારને માટે. મમત્વ રહિત, તદ્રસ્થ વૃત્તિથી ઉપદેશ આપનાર સાધુ તા હંમેશા મસ્તજ રહે છે.

જૈન સાધુએાને માટે કામ કરવાતું આ ક્ષેત્ર ઘણું સુંદર છે, વિશાળ છે. પણ આ દેશમાં કેવળ કરાચી કે હાલા–હૈંદાખાદને છેાડી કયાંય જૈનાની વસ્તી નથી. હાલા–હૈંદાખાદની વસ્તી પણ લગભગ નહિં જેવીજ છે, અને તે કરાચીથી તેા ૧૨૫-૨૦૦ માઇલ દુર છે.

આ સ્થાના સિવાય કયાંય બિક્ષા માટેનાં સાધના નથી. ચારે તરફ માંસ—મચ્છીના ઢગલા નજરે પડે છે. માઇલાના માઇલા કાપીએ ત્યારે ઉતરવાતું કાઇ સ્થાન મળે. કાંટા ને કાંકરા, રેતી ને સાપા, અને પાણીના અબાવ જ્યાં ત્યાં નજરે પડે છે. આવા દેશમાં, રવ-પર શાસ્ત્રોના જાણ, વ્યવહાર કુશળ, કપ્ટાને સહન કરવામાં ખૂબ ખડતલ, અજૈનામાં જૈન ધર્મની બાવના ફેલાવવાની તેમજ માંસાહારીઓમાં અહિંસાના સંદેશ પહોંચાડવાની તમન્ના રાખનારા સાધુઓ જ વિચરી શકે છે. એવા સાધુઓએ વિચરવાની ઘણી જરુર પણ છે. આવા સાધુઓને મારું આહવાન છે–સિંધમાં પધારા અને જૈનધર્મની–અહિંસા ધર્મની વિજય-પતાકા કરકાવા. કરાચીના સરળ, શ્રહાળુ અને બક્તિવાળા સંધ તમારું જરુર સ્વાગત કરશે, ને બક્તિ કરશે,

મુનિરાજોને સિંધમાં આવવાના જુદા જુદા માર્ગ બતાવનારા નકશા આ સાથે મૌજૂદ છે. ગુજરાતના રાધનપુર અને પાલનપુરથી નગરપારકર થઇને સિંધમાં આવી શકાય છે. પણ કહેવાય છે કે આ માર્ગ ઘણા રેતાળ છે. પગે ચાલનારાઓને રેતાળ પ્રદેશમાં ચાલવું જરા કઠીન તા પડે. ગુજરાત કે કાર્દિયાવાડથી (કચ્છ) ભુજ અથવા નખત્રાણા થઇને અલીળ દર અને અદીન થઇને સિંધમાં આવી શકાય છે. મારવાડથી આવનારા આલેાતરાથી રેલના રસ્તે ઠેઠ હૈદ્રાળાદ અને કરાચી આવી શકે છે. ડૂંકામાં ડૂંકા, સારામાં સારા અને થાડાં કબ્ટાવાળા રસ્તા, તે કચ્છથી અલીળંદર, અદીન થઇને કરાચી આવવાના છે.

ગમે ત્યાંથી આવનાર જૈનસાધુથી ગૃહસ્થાની સહાયતા સિવાય આવી શકાય તેમ નથી, એ વાત બૂલવી જોઇતી નથી. આટલું પ્રાસ'મિક નિવેદન કાપી છે.

આ પુસ્તકને લખવામાં જે જે પુસ્તકાદિની સહાયતા લેવામાં આવી છે તે આ છે:—

- ૧ સિંધ પ્રાન્તની સહેલી ભૂગાળ. લેખકઃ–અનન્ત હરિ <mark>લા</mark>ગુ અને દ્રલપતરામ ભટે.
- ર સિ'ધના નવા ઇતિહાસ. તેજ ક્ષેખકા.
- ૩ સિ'ધના ⊎તિહાસની સહેલી સચિત્ર વાર્તાએા. લેખકાઃ−ધીરજલાલ અને પુરુષોત્તમ અમૃતલાલ ભકે.
- ૪ શ્રી કરાચીના દહેરાસરના ઇતિહાસ. યુવક મંડળદ્રારા પ્રકાશિત.
- પ ' મહાગુજરાત ' નાે દાપાત્સવી અ'ક. (સં. ૧૯૯૨ નાે)
- ક **સા**હિત્ય કળા મહાત્સવ અંક. ભાઇ હીરાલાલ ગણાત્રા દ્વારા પ્રાપ્ત.
- o Mohon-jo-Daro લેખક પ્રાફેસર ભેરુમલજી.
- C Gazetteer of the Province of Sind ম'মাঙঃ E. H. Aitken.

આ સાધના માટે તે તે લેખકાના અને પ્રાપ્ત કરી આપનારાએાના આભાર માનું છું.

આ સિવાય વિદ્વાન્ મુનિરાજશ્રી **જ્ઞાનસું**દરજી અને ઇતિહાસપ્રેમી શ્રીયુત અગરચંદજી નાહટાએ સિંધ સાથે સંખન્ધ રાખનારી કેટલીક પ્રાચીન જૈન ઐતિહાસિક માહિતી માેકલવા માટે તેમના પણ આભાર માનું છું.

મારી આખી યે પ્રવૃત્તિમાં કરાચીના બન્ને જૈન સંધાએ, જૈનેતર ભા⊌એાએ, પત્રકારોએ અને બીજા જે જે બા⊎એા બ્હેનાએ એક અથવા બીજી રીતે સાથ આપ્યા છે, તેઓના આ સ્થળે ક્રીથી પણ આબાર માનું છું. અને અંતઃકરણથી આશીર્વાદ આપું છું.

' આમુખ ' લખી આપવા માટે પ્રસિદ્ધ લેખક અને સાક્ષર શ્રીયુત કુંગરશીબાઇ સંપટના આભાર માનું છું. મારા પ્રિયશિષ્ય ભાઇ અમૃત-લાલ તારાચંદ દાેસી વ્યાકરણતીર્થ એમણે મારા લેખન અને પુક્સંશાધન કાર્યમાં જે મદદ કરી છે, તેને પણ મારા અંતઃકરણના આશીર્ધાદ છે.

જૈનમ દિર, રચ્છાડ લાઇન, કરાચી. દિ. શ્રાવચ્ચ સુ. ૧૫, ૨૪૬૫ ધર્મ સં. ૧૭

વિદ્યાવિજય.

भारी सिंधयात्रा 🍔

' મુનિરાજ શ્રી વિદ્યાવિજયજી '

આમુખ

[પહેલી આવૃત્તિ]

'મારી સિંધયાત્રા' એ પુસ્તક મને ગમ્યું છે. પૂજ્યશ્રી વિદ્યા-વિજયજી મહારાજનું શુદ્ધ હૃદય, સ્વચ્છ આરીસાની માકક એમાં પ્રતિબિ'ળત થયેલું જોવાય છે. મહારાશ્રીએ પ્રવાસમાં જે જે જોયું, જાણ્યું અવલોકયું, વિચાયું અને સંબંધમાં આવ્યા, તેના સફમમાં સફમ વિસ્તાર આ પ્રથમાં કર્યો છે. રસ્તા અતિ વિકટ હતા, પ્રવાસ અતિ કઠિન અને દુર્ગમ હતા. જીવન અતિશય તપામય હતું, આ સવે મુશ્કેલીએા, વિડ'ળનાએા અને કપ્ટા સહન કરતાં મહારાજશ્રી કરાચી પધાર્યા, તેની આ વિતક કથા છે.

' મારી સિ ધયાત્રા ' એ અને ખું પુરતક છે. એમાં જ્ઞાનભંડાર ભરેલા છે. વાચકાને બધા જાતના વાનીએ પારસી છે. સિ ધ સંબ ધા ઘણા માહિતા આપા છે. સિ ધના ઇતિહાસ પણ સંક્ષિપ્તમાં આપ્યા છે. પ્રવાસકથા તા પાતેજ ભૂગાળ છે. લાકાના રિવાજો, રીતભાતા, પહેરવેશ, ધર્મ, નીતિ, મર્યાદા, પ્રસિદ્ધ સ્થાનાના વર્ણના, લાકાના સ્વભાવા, પાતાના વિહારો, ને ઉપદેશા સ્થળે સ્થળે દબ્ટિગાચર થાય છે. મહારાજશ્રીનું પવિત્ર હૃદય, જ્યાં ત્યાં આષ્યા ત્મક દબ્ટિથી બધું જુએ છે. મહારાજશ્રી પ્રસંગાપાત વિનાદી સ'વાદ પણ મૂકી દે છે. કાઇ કાઇ સ્થળે મીઠા નિર્દોષ કટાક્ષાે પણ કરી લે છે. કયાંય કયાંય તકલીફા વચ્ચે એએા અજબ આનંદ દર્શાવે છે. એમના પ્રવાસમાં આટલી મુશ્કેલીએા છતાં ક્યાંયે નિરાશાના સ્વર નથી. ઉલ્લાસ, રક્તિ, પ્રેરણા, પ્રગતિ, એ એમનાં જીવનસ્ત્રો છે. પાતે સર્વ જુએ છે, જાણે છે, છતાં અસ્પૃશ્ય રહે છે.

મહારાજાશ્રીને સિંધ તરફ લાવવા કરાચીના જૈનસંઘે ખહુ આશ્રહ ભરેલા ભાગ ળજાવ્યા છે. કરાચીમાં ધતામ્બર જૈનાની સારી સંખ્યા છે. વિદાન જૈનસાધુ મહારાજો સિંધ તરફ પધારતા નથી. મહારાજશ્રી જેવા શ્રેષ્ઠ સાધુવીરને લાવવા માટે એમણે બબ્બે વાર ડેપ્યુટેશન તરીકે પ્રતિનિધિઓ ઠેઠ મેવાડ, મારવાડ સુધી માકલ્યા. એક સજ્જન તા ' સત્યાગ્રહ ' કરવા પણ તૈયાર થઈ ગયા. એટલે એમની ભક્તિએ મહારાજશ્રીને પીંગળાવ્યા. આ રહ્યા એમના ઉદ્દગારા:—

' અમારે ગમે ત્યાં વિચરીને ઉપદેશ આપવાના છે. પછી સાધુને ગુજરાત શું અને કાઠિયાવાડ શું ! સિંધ શું અને પંજાબ શું ! મેવાડ શું અને મારવાડ શું ! જ્યાં લાભ દેખાય ત્યાં પહેાંચી જવું, એ અમારું કર્તવ્ય છે. '

વળા ઉમેરે છે:—

' સાધુને વળા ખીજો વિચાર થે શું કરવાના હાય ? ક્ષુધાની નિવૃત્તિ માટે પાશેર અન્ન, શરીરને ઢાંકવા માટે બેચાર કપડાં, અને સુવા ખેસવા માટે સાડા ત્રણ હાથની જમાન–આટલું જો મળા જતું હાય, તા એક સાધુને માટે–એક મસ્ત ક્ષ્કારને માટે બીજી વસ્તુની જરૂર થે શા છે?' પાતાના સંધ પ્રત્યેના પત્રમાં પણ તેએાશ્રી જણાવે છે કે—

' હુ' આવું છું સિંધમાં કાંઇ સેવા કરવાને, ભગવાન શ્રી મહાવીરના સંદેશા સંભળાવવાને. આ કાર્યની સફળતા થાેડે ઘણે અંશે પણ ત્યારેજ થઇ શકશે કે, જ્યારે વ્યવસ્થા અને સંગઠનપૂર્વ કામ ઉપાડવામાં આવશે.'

મારવાડના જૈન ક્ષેકિ પૈસાદાર અને ધર્મ શ્રહાળુ છે, છતાં એમના કુસ'પ અને સંગઠનના અભાવ મહારાજશ્રીને ખૂંચે છે. સંશ્યાઓ પૈસા ખર્ચી સ્થાપે છે, છતાં પાછળથી સત્તા માટે હેાંસાતાંસી થાય છે, સંશ્યા-ઓની કલ્યાણપ્રવૃત્તિ નખળી બને છે, એ જોઇ મહારાજશ્રીનું હ્રદય દ્રવે છે.

મારવાડમાં જૈનભ ધુએાની પ્રાચીન જાહાજલાલી વિષે સામાન્ય અને જાલોરના કિલ્લા વિષે ખાસ ઉલ્લેખ કરે છે. માત્ર જાલેદરના કિલ્લામાં પાંચ જૈનમ દિરો છે. મહારાજશ્રી તેને જુનાં અને દર્શનીય જણાવે છે. છતાં નિસ્તેજ અને આશાતનાવાળાં જણાવે છે. કારણ પરસ્પરના કુસ પ. આવાં આવાં તીર્થસ્થળા તા મારવાડમાં ઘણાં છે. મહારાજશ્રી એમાંથી થાડાનું વર્ણન લખે છે. તેરાપ થીઓના મનની સ ક્રી ર્ણતા અને વિચિત્રતા ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે.

મારવાડના અનેક શહેરા પ્રવાસમાં આવે છે. મહારાજશ્રી પણ પ્રવાસના થાક એ શહેરનું વર્ણન આપી ઉતાર છે. વર્ણન અવાંચીન તેમજ ઐતિહાસિક આપે છે. રસ્તામાં રેતીથી ભરેલા રેગીસ્તાનના પ્રદેશનું વર્ણન કરે છે. આવા પ્રદેશમાં પ્રવાસ કેવા કઠણ હશે, એ તા અનુભવીજ જાણે. મહારાજશ્રીના કઠણ સંયમ, એમનાથી પગરખાં ન પહેરાય, ગાડી કે ખીજા વાહનમાં ન એસાય. આવા સખ્ત નિયમાની નીચે આ મરુભૂમિમાં પ્રવાસ કરવા એ ખરેખર તપ છે. વર્ણન એટલું ભયાનક છે કે વાંચતાંજ મન ક્ષુષ્ક થાય છે.

મીરપુરખાસમાં મહારાજશ્રી અને સાથીઓએ મેલેરિયા સાથે મૈત્રી બાંધી. દુકાળતું વરસ અને અધિક માસ જેવું થયું.

વિકટ રસ્તામાં જે ગામા આવતાં તેમાં પણ મહારાજશ્રી જ્ઞાનચર્ચા અથવા ઉપદેશ ચાલુ આપતા હતા. ધણે સ્થળ જાહેર વ્યાખ્યાના પણ દેતા હતા. મારવાડના જૈન બ'ધુએાને એમણે કુસ'પ ટાળવા ખૂબ સદ્બોધ આપ્યા જણાય છે. પાતાના સ'સ્કારા સુધારવાના પણ ઘણાઓને ઉપદેશ આપ્યા હતા.

કરાચી મહારાજશ્રી આવ્યા. હવે એમની કલમ ખૂબ જોશયી છટાદાર શૈલીમાં ચાલે છે. કરાચીના રસ્તા, મકાના, ઉત્પત્તિ, જુના ઇતિહાસ, ગુજરાતીઓના વસવાટ, પ્રવૃત્તિઓ, સંસ્થાઓ, જાહેર પુરુષા, ગુણી વ્યક્તિઓ, કેળવણી સંસ્થાઓ, સિંધી બંધુઓ, તેમની વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ, સિંધીભાઇઓના પહેરવેશ, રીતિરિવાજો, રહેણી કરણી, શ્રહા—ભક્તિ, સિંધના ગામડાઓ એ વિષે ખૂબ રસિક વર્ણનાની છાખાને છાંમા મહારાજશ્રી પીરસે છે. મહારાજશ્રીએ ખૂબ શાધખાળ કરીને પુષ્કળ સાહિત્ય સીંચ્યું છે.

પાના ૧૩૬, પ્રકરણ ૧૬ મું. 'ગુજરાતીઓનું સ્થાન' એમાં મહારાજશ્રી લખે છે કેઃ " ગુજરાતીઓએ સિંધમાં સવાસાે વર્ષો ઉપર પ્રવેશ કર્યો છે." પરન્તુ ઐતિહાસિક પુરાવા જોતાં સિંધમાં ગુજરાતીઓનાે પ્રવેશ ઘણા જુના વખતનાે હાેવાે જોઇએ. આ રહ્યાં મારાં કારણાેઃ—

રસ્તામાં કયાંય રૈતીના ધારાએામાં, કયાંય પગ લપસી જાય એવા ઉધાડા પુલા ઉપર, કયાંય કાંટાથી ભરેલા માર્ગોમાં, કયાંય ધૂળથી ઢંકાએલા ખાડાવાળા રસ્તાએામાં, કયાંય ક્રીચડવાળા રસ્તાએામાં, મચ્છર અને ડાંસથી ભરેલાં સ્થાનામાં, અને કયાંય પાણીથી ભરેલા રસ્તામાં હ્યાંડે પંગે વિહાર કરવા, એ કેટલી કડીન વસ્તુ છે, તે કલ્પનાતીત છે. એમને જંગલી કુતરાઓનો હપદ્રવ નશ્ચો હતા, કેટલાક ઠેકાણું તો સર્પો અને વીંછીઓ જેવા પ્રાણીઓનો ભયંકર ત્રાસ હતા અને મારવાડ અને સિંધમાં પીવાના પાણીના ચાલુ અભાવ એ તો જગજાહેર વાત છે. હાલામાં શ્રી હિમાંશુવિજયજી જેવા રત્નના હંમેશ માટે વિયાગ થયા. ધણા સાથીઓ ભિમાર પણ પડ્યા હતા. ભૂખ, તરસ, તાપથી ધણા ખૂળ હેરાન થયા.

મલીરની ધર્મશાળાના વ્યાખ્યાનમાં મહારાજશ્રી પાતાને સિ ધર્મા આવવાનું એક કારણ જણાવે છે :—

" અમે કેવળ જૈનાને ઉપદેશ આપવા આવ્યા નથી. ખની શકે તેટલા અંશે ભગવાન્ મહાવીરની અહિંસાના સંદેશ સિંધનાં ગામડે ગામડે પહેાંચાડવા આવ્યા છીએ."

૧ સિંધની સિંધુ નદી ૫૪૧ માઇલ ઉત્તર દક્ષિણ સિંધમાં વહે છે. સેંકડા વર્ષ ઉપર આ નદા હમણાંની પેઠે અરબા સમુદ્રમાં ન્હાતી પડતી. પરન્તુ કચ્છના રંભુવાટ થઇને ખંભાત સુધી પહેાંચીને ખંભાતના અખાતમાં પડતી હતી. કચ્છ અને કાઠિયાવાડના એ વિભાગને આ નદીએ ભારે કળદ્રુપ બનાવ્યા હતા. સ્તિકંદર બાદશાહના ઇતિહાસકારા લખી ગયા છે કે—એ નદીના વહેલ્યુની સમીપમાં માટાં શહેરા ખેતીવાડી, લીલાં ગામડાં, બાગળગીયા અને દીચ વસ્તી હતી. એ રાજમાર્ગ કચ્છ કાઠિયાવાડ અને સિંધને સાંકળની કડીએાની પેઠે શુંથી રહ્યો હતા. વેપારી સંબંધ એ ત્રેણે ય પ્રાંતા વચ્ચે જુના છે.

ર કચ્છ, કાઢિયાવાડ અને ગુજરાત અનાવૃષ્ટિના કારણે થાડા થાડા વરસાના આંતરે દુષ્કાળથી પીડાય છે. આવા વિક્ટ સમયમાં એ પ્રાંતાની મરીખ પ્રજ્ન અને મુંગા જાનવરાને રાજી તથા આતિથ્યના લાભ ઘણા લાંખા સમયથી સિંધ આપતું રહ્યું છે. જુના વેપારી સંખધ હતા. સિંધના જુના બ'દરા ' શાહબ'દર ' અને ' કેટીબ'દર ' સાથે બહુ જુના માલ મ'ગાવવાના સંબ'ધ કચ્છ–કાઠિયાવાડનાં બ'દરાના હતા.

૩ **લ**ખપતથી ર<mark>ણમાં થઇને બ</mark>દીના મારકતે સિંધમાં આવવાના રાજમાર્ગ ધણા જુના છે. સાધુએા શ્રીનારાયણ સરાવરની યાત્રા કરી ત્યાંથી આ માર્ગ સિંધમાં હિંગળાજના દર્શને "પ્રાઈ પરસવા" જતા હતા.

૪ મરકત અને ઇરાની અખાતના બંદરા ખાતે કચ્છ કાઠિયાવાડના વૈપારીઓ છેલ્લા ૨૫૦ વરસાથી સંસ્થાના સ્થાપી એઠા છે. એમના સાગરમાર્ગ સિંધના બંદરા થઇને હતા. એટલે સિંધમાં એમની પેઢીઓની શાખાઓ હતી.

પ સ'વત ૧૮૮૫ લગભગ શેઠ સુ'દરલાલજી શીવજી સાદાગરની ધણી પેઢીએા સિ'ધમાં હતી.

ક કચ્છ, રાજકાટ, જામનગર, ગાંડળ, ધાળ, મારભી વિગેરના રાજકર્તાઓ સિ'ધમાંથી આવ્યા છે. તેમજ ભાટીઆ, લાહાણા, ખાજા, પુષ્કરણા, સારસ્વત વિગેરે કચ્છ કાઠિયાવાડની હમણાંની પ્રજા પણ સિ'ધમાંથી મૂળ આવી છે, તેમ સિ'ધના ઘણા કુટુમ્ખા દસ—આર પેઢીઓ ઉપર કે તેથી પહેલાના સમયમાં કચ્છમાંથી આવી વસ્યા છે. એટલે એ સવે પ્રાંતા વચ્ચે વેપારી સ'બ'ધ ઘણા જુના છે. કચ્છી અને સિ'ધા ભાષામાં બહુજ નજીવા કરક છે. સિ'ધના નગરપારકર જીલ્લામાં સે'કડા વર્ષો થયા ગુજરાતીઓ રહ્યા છે. હજુ ત્યાંની વસ્તીના મુખ્ય ભાષ છે. આયી સહ થાય છે કે સિ'ધ સાથે મહાયુજરાતીના વેપાર ઘણા જુના હતા.

મહારાજ શ્રી સ્પષ્ટ વકતા છે. પાતાના કરાચીના જૈનાની ખામીએ પણ દર્શાવતાં વાર લગાડતા નથી. એએ શ્રી, કાઇપણ જૈનધની કે સામા- જિક કે ધાર્મિક, સ્થાયા કાર્ય કે સંસ્થા ઉભા ન કરવા માટે ખેદ જહેર કરે છે; જૈનો માટે ખાસ હાેસ્પાટલ, સેનેટેરી અમ, સુવાવડ ખાતું, સસ્તા- ભાડાની ચાલા, હાઉસીંગ સાેસાયટી, હાઇસ્કુલ સ્થાપા નથી, તે માટે શાેચ જહેર કરે છે. તે સિવાય ખધા જૈના ઉપર સરખી છાપ પાડી શકે એવા વયાવદ, ત્રાનવદ, નેતાના અભાવ પણ દેખાડે છે. જ્યાં એમના યુણા દેખાય છે, ત્યાં એમના યુણા દેખાય છે, ત્યાં એમની કદર મહારાજ શીએ કરી છે. એએ શ્રી કહે છે:

'' એકંદર કરાચીની એંસી હજારની ગુજરાતી વસ્તીમાં સાડા ત્રણ હજારની સંખ્યા ધરાવનાર જૈનાનું સ્થાન વ્યાવહા-રિક અને ધાર્મિક દર્ષિએ પણ સમય અને સ્થાનના પ્રમાણમાં ઉચુ ગણી શકાય.'

મહારાજ શ્રી એટલે વિજળાક શક્તિ. એમને લોકકલ્યાણુમાં આદર અને પ્રેમ છે. 'મારા હાથથી વ્યક્તિ કે સમષ્ટિનું બલું થાય,' એવી એમની આંતરિક ઇચ્છા એમના હૃદયમાં જાગૃતજ રહ્યા કરે છે. હિંદના દુર્ભાગ્યે આવા લોકનિષ્ઠ સાધુઓ થાડા છે. બગવાનશ્રી મહાવીરની પેઠે સર્વત્ર લોકોને સમજાવી વિનવીને અહિંસાના મહિમા પ્રવર્તાવનારા સાધુઓની સંખ્યા હિંદને માટા પ્રમાણુમાં જોઇએ છીએ. હિંદના છુદ્ધ સાધુઓએ ચીન સિવાય ટીએટ, ઇન્ડાંચાઇના, સીક્ષાન, જાવા અને પ્રીલીપાઇન સુધી ધુમીને છુદ્ધ ધર્મ ફેલાવ્યા હતા. તે વાતની હજુ ઇતિહાસ સાક્ષી પૂરે છે. સ્વામીશ્રી વિવેકાનંદ છે કહેતા કે ''હવે હિંદને આળસુ, એદી અને સ્વાથી' સાધુઓની આવશ્યકતા નથી. હિંદને તા બ્રુખ્યાને અન્ન, તરસ્યાને પાણી, વસ્ત્રવિહાણાને વસ્ત્ર અને બિમારને ઔષધ પહોંચાડનાર સાધુઓ જોઇએ છીએ.'' સ્વામી શ્રદ્ધાનંદ છે જેવા શહીદાની દરકાર હવેના હિંદને છે. શ્રી વિદ્યાવિજયછે પણ લોક કલ્યાણુની ભારે ધગશ રાખે છે. લોક કલ્યા

ભુતી પ્રવૃત્તિએ। એજ બ્રેષ્ઠ નિવૃત્તિ માર્ગ છે. આપણા ચાપન લાખ સાધુએ હિંદની કલ્યાણ પ્રવૃત્તિએ માટે સન્યાસ લે તો હિંદનો ભાગ્યાદય જરુર જલ્દી થાય. આપણા દેશની અજ્ઞાનતા, વહેમા, કુસ'પા મટાડવા સાધુઓ કેટલું બધું કરી શકે ?

મહારાજશ્રી આદર્શ સાધુ છે. એઓ પાતાનાં ધર્મ કાર્યા નિયમિત સમાપ્ત કરી લાક કલ્યાલુના પ્રવૃત્તિમાં પડે છે. સવારે વ્યાખ્યાન આપવાં, તેમાં પણુ કાઇના સંપ્રદાય કે ધર્મ ઉપર જરા પણુ આક્ષેપ કરવા નહિ. ભપારે લેખા લખવા, રકૂલા અને સંરથાઓના મુલાકાતા લેવા, જાહેર પ્રજાજના આમંત્રલુ કરીને લઇ જાય તા ત્યાં વ્યાખ્યત આપવાં, જિત્તાસુ- ઓના શંકાનિવારલુ કરતું, ધર્મ ચર્ચા કરવા, પરધર્મા ઓને અહિં સાની ખુખીઓ સમજાવવી, નવા નવા સંસ્થાઓની યોજનાઓ ઘડવા, સંસ્થાઓના કાયદાકાનુના ઘડવા, હેન્ડખીલા છપાવવાં, પાતાના પુસ્તકાનું લેખન કાર્ય ચાલુ રાખતું, સૌને મિષ્ટવાલીથી સંતાવવા, વિરાધીઓના પણ આદર કરવા, એવા એવા અનેક પ્રવૃત્તિઓ કરાચીમાં એમણે ચાલુ કરી. એઓ કયાંય પણ પહોંચી જાય. એમના ઉદ્યોગ અથાગ છે. સારાં કાર્યા માટે આર્થિક સહાય કરનાર પણ પુષ્કળ નીકળા આવે છે. આ બધાના સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ આ ગ્રંથમાં આલેખાએલા છે. એટલે વિશેષ કહીશું નહિ

ખાસ પ્રવૃત્તિઓમાં અહિંસા પ્રચાર માટે એમણે સતત પ્રયત્ના કર્યા છે. પાતાના ગુરૂદેવની જયંતિઓના સરસ મેળાવડા કર્યા છે, હાેમ્યાપેથિક કાેલેજ, જૈનહુન્તરશાળા વિગેરે સંસ્થાઓ હબા કરી છે. ' હિમાંશુવિજય પ્રંથમાળા'નું કામ અને યાજના ચાલુ કર્યા છે, અનેક સત્પુરૂષાની જ તિ-ઓમાં અધ્યક્ષપદ દીપાવ્યું છે. આ ખધી કલ્યાણુપ્રવૃત્તિઓ આ પ્રંથમાં સંક્ષિપ્તમાં વર્ણુવાઇ છે. મહારાજશ્રી સમદષ્ટિ રાખે છે. બીજા સંપ્રદાયા તરફ પણ ગુણદષ્ટિ રાખે છે. આથી અહિંના સવે વિદાના અને સજ્જના એમના તરફ પ્રેમ અને આદર રાખે છે. લાકકલ્યાણુની કાઇપણ પ્રવૃત્તિમાં

મહારાજશ્રી સહકાર અગાપવાની કદિ ના પાડતા નથી. ઘણી વખત શારીરિક કલેશા છતાં એએાશ્રી આવાં કાર્યોમાં ભાગ લે છે.

મહારાજ શ્રી વિદ્યાવિજયજીએ મતે આ 'આમુખ' લખવાનું માન આપ્યું છે. તે માટે હું એમતો આબારી છું. સિંધ જેવા પછાત દેશમાં એમના જેવા લોકકલ્યણ વાંચ્છુ ધર્મ ગુરૂઓનું ઘણું કામ છે. એમણે પ્રદુત્તિઓ માટે સતત પ્રયત્ના એટલી વિશાળ હદ સુધી કીધા છે કે છેવટે એમનું આધિબીતિક શરીર એ બાર સ્વીકારી શક્યું નહિં. એમણે સખ્ત માંદગી બાેગવી, હજુ એમને આરામની જરૂર છે. પણ આરામ ગાંધીની કુકાને બીજાઓને મળતા હાય, પણ મહારાજ શ્રી માટે તા વેચાતા નથી.

એમને કરાચીની જનતા ધર્મ ના ભેદભાવાને ભૂલીને કેવું માન આપે ક, તે એમને અભિનંદન આપવાના માટા મેળાવડા સમયે જણાયું હતું. મહારાજશ્રી જૈનાનાજ માનીતા નથી. પરન્તુ સૌ ક્રાષ્ટ્ર એમને ચાહે છે.

કરાચી '

કુંગરસી ધરમસી સંપદ

90-1-36

પ્રકાશકર્નું નિવેદન

આ ગ્રંથના લેખક મુનિરાજથી વિદ્યાવિજયજીના પરિચય કરાવવા માટે હવે કલમ કે કિંતાખની જરૂર નથી. તેઓ શ્રીએ લગભગ ૩૫ પુરતકા લખીને જેમ હિંદી ને ગુજરાતી સાહિત્યક્ષેત્રમાં અપૂર્વ નામના મેળવી છે, તેવી રીતે મારવાડ, મેવાડ, માળવા, ખંગાળ, મબધ, યુ. પી. સી. પી, ખાનદેશ, મું ખઇ, ગુજરાત, કાઠિયાવાડ, અને હવે સિંધ આદિ દેશમાં હજારા માઇલની મુસાકરી કરી પાતાની અસાધારણ વકતૃત્વ કળા, હૈંચા ત્યાગ, સંયમ અને જનકલ્યાણનાં અનેક કાર્યો કરી આમ જનતામાં તેમજ રાજમહારાજાદિ રાજયાધિકારીઓમાં પણ અસાધારણ ખ્યાતિ અને લોકચાહના મેળવી છે. અમારી પ્રથમાળા થાડાજ વર્ષોમાં ઉત્તરાત્તર સાહિત્ય જગતમાં જે કંઇ પ્રકાશ પામી શકી છે, એ તેઓ શ્રીની અને મુનિરાજશ્રી જયન્તવિજયજીની કૃપાદિષ્ટને આભારી છે. અમારી પ્રથમાળાનુ આ ૫૩ મું પુરતક પ્રકાશિત થાય છે. આટલું મોડું અને સર્વોપ્યોગી સચિત્ર પુરતક ખહાર પાડવાનું સદ્ભાગ્ય અમને પ્રાપ્ત થાય છે. એ માટે અમે મહારાજશ્રી વિદ્યાવિજયજીના વધુ આભારી છીએ.

ફાટાઓની પસંદગીના સંખંધમાં અમારે કહેવું જોઇએ કે પૂજ્ય મહારાજબ્રીની પ્રવૃત્તિમાં કરાચીના ખંતે સંધાએ એક યા ખીજી રીતે સાથ આપ્યા છે, અને ગુરુબક્તિ કરી છે. એ બધાઓના વ્યક્તિગત ફાટા આપવાનું કાર્ય ઘણું કપરું હતું. એટલે સંઘની ખાસ ખાસ કિમ્ટીઓના ફાટા આપીને અમારે સંતાલ વાળવા પડ્યા છે. આવીજ રીતે જૈનેતર બાઇઓની પણ એટલી બધી સંખ્યા છે, કે તેમના બધાઓના ફાટા આપવાનું કામ અશકયજ હતું. અને તેથી ચાકકસ ચાકકસ વર્ગવાર પસંદગી કરી છે. આશા છે કે જે સેવાબાવી જૈન–જૈનેતર બાઇઓના ફાટા નથી આપી શકયા, તેઓ અમને દરયુજર કરશે,

પુસ્તકના પ્રકાશનને અંગે ખ્લાકાની સામગ્રી પૂરી કરવામાં કરાચી મ્યુનોસિપલ કેળવણીખાતાના વડા શ્રીયુત લાગૂ સાહેળ, 'ડેલીગેઝેટ 'ના એડીટર શ્રી તારાપારવાળા, 'સિંધસેવક 'ના અધિપતિ શ્રીયુત ભદ્રશંકર ભદ્દ, 'આનંદ પ્રેસ ' ભાવનગરના મેનેજર ભાઇ હરિલાલ શેઠ, 'જૈન-જ્યાતિ ' અહમદાવાદના તંત્રી ભાઇ ધીરજલાલ ટાકરશી શાહ તેમજ ' યુજરાત પખ્લીસીટી કાર્પોરેશન 'વાળા ભાઇઓ વિગેર મહાનુભાવાએ પ્રસન્નતાપૂર્વક જે ઉદારતા ખતાવી છે, તે માટે અમે તેમનો આભાર માનીએ છીએ. એ સિવાય કરાચીવાળા શ્રીયુત ભાઇ ચાતુર્ભુજ વેલજીનો પણ આભાર માનીએ છીએ કે જેમણે જુદે જુદે સ્થળેથી ખ્લોકા મેળવી આપવામાં ખાસ મહેનત લીધી છે.

છેલ્લામાં છેલ્લી ઢળનો પ્રેસકળાનો ઉપયોગ કરીને પુસ્તકને અતિ સુંદર તેમજ વખતસર તૈયાર કરી આપવામાં 'પ્રભાત પ્રેસ 'ના માલિક ભાઇશ્રી માહનલાલ દવે અને તેમના પુત્રાએ જે કાળજી રાખી છે, એ માટે અમે તેમના પણ અત્યન્ત ઋણુ છીએ.

સિંધમાં જવા માટે મુનિરાજોને ઉપયોગી થઇ શકે તેવા જુદા જુદા માર્ગો બતાવનારા નકશા કરાચીના ઇજીનીયર શ્રીયુત ચિમનલાલ કુવાડિયાના પુત્રા ભાઇ નેમિચંદ તથા હસમુખલાલે અતિપરિશ્રમ લઇ બનાવી આપ્યા, તે માટે અમે તેમના પણ આભારી છીએ.

પુરતકમાં આવતાં નામા ગામા તેમજ ફાટાઓવાળા મહાનુભાવાનો પરિચય કર્યા કર્યા છે ? તે જાણવા માટે પુરતકની અંતમાં પૃષ્ઠના ન'બરા સાથે અનુક્રમણિકા આપવામાં આવી છે, તે જોવાથી અનુકુળતા થશે.

ઉજ્જૈન (માળવા) ૧–૯–૩૯ દીપચંદ ભાંઠીયા મંત્રી શ્રી વિ. ધ. સ્. જૈનમ્ર થમાળા

બીજી આવૃત્તિ

માત્ર ત્રણ ચાર મહીનામાંજ આ પુસ્તકની પ્રથમ આવૃત્તિ પૂરી થઇ ગઇ હતી. આ પુસ્તકના સંબંધમાં પ્રસિદ્ધ સાહિત્યકારા અને પ્રસિદ્ધ પત્રકારાએ ઊંચામાં ઊંચા અભિપ્રાયા પ્રકટ કર્યા છે. આ પુસ્તકની સમાલાચના 'એાલ ઇન્ડીયા રેડીયા 'ના મુંબધ સ્ટેશનેથી બ્રાડકાસ્ટ થઇ હતી. તેમજ આ પુસ્તકને વડાદરા ગવર્ન મેંટ પાતાના રાજ્યના પુસ્તકાલયા અને ઇનામા માટે મંજૂર કર્યું છે. આ બધું, આ પુસ્તકની લાક-પ્રિયતા અને બ્રેષ્ઠતા બતાવવા માટે પુરતા પ્રમાણા છે. આ બીજ આવૃત્તિ બહાર પાડતાં અમને ખરેખર આનંદ થાય છે. આ પ્રસંગે આદિકાવાળા શાહસાદાગર, પારભંદરની મહારાણા મીલના માલીક દાનવીર શેઠ નાનજીબાઇ કાળીદાસ મહેતાના આભાર માનીએ છીએ કે જેમણે આ બીજ આવૃત્તિના પ્રકાશનમાં આર્થિક સહાયતા કરી છે.

८-3-83

પ્રકાશક.

અનુક્રમણિકા

£	હિંદમાં સિંધતું સ્થાન	•
	૧ જુનું સિંધ	٩
	ર સિંધમાં હિંદુએા	ર
	૩ મુસલમાની રો જ્ય	3
	૪ સુમરા અને સમા	¥
	પ અ ગુ ^ર ન વંશ	ч
	ક તુરખાન	ч
	૭ માે ગલસત્તા	¥
	૮ કલ્હેારા	У
	૯ ખુદાભાદના હિં <mark>દુએ</mark> ા	ş
	૧૦ મીરાેનો સમય	v
	૧૧ અંગ્રેજી સમય	૭
	૧૨ પરિવર્ત ન	છ
	૧૩ પ્રાચીન સ્થાનો	Z
	૧૪ સખ્ખર ભરાજ	૧૦
	૧૫ વિદ્રાનો શું કહે છે?	22
ર	જૈન દબ્દિએ જૂતું સિંધ	23 .
	૧ જૂનાં જૈન સ્થાનો	18
	ર જૈન સાધુઓનો વિહાર	9 \$
	૩ ખુલાસા	~ ૨૧

3	પ્રસ્થાન	२२
	૧ ઉદયપુરમાં હેપ્યુટેશન	ર૩
	૨ સ્વીકૃતિ	૨૪
	૩ અણીનું ચૂક્યું સાે વર્ષ જીવે	ર પ
	૪ સત્યાત્રહની નાેટીસ	ર ૬
	૫ બીજીવાર ડેપ્યુટેશન	રહ
	૬ કર્ત્તાવ્યનું સમરણ	૨૭
	७ प्रस्थान	રહ
8	સાધન અને સહકાર	ક ર
	૧ ભયના ભણકારા	૩ ૨
	ર દઢ નિશ્ચય	33
	૩ સિંધના માર્ગો	३४
	૪ શંકાશીલ જગત્	૩ ૫
	૫ સાધનો	3 ६
	૬ સરકારી સહાયતા	૩૭
	૭ કરાચી સ'ંધનો ખંદાેબસ્ત	४१
ય	મારવાડ	૪ર
	૧ લાેકાનું આશ્વય	8 3
	ર જૈનોની વસ્તી	४३
	૩ ધાર અજ્ઞાનતા	४३
	૪ સ'સ્થાઓ	४४
	૫ જાલાેરના કિલ્લાે	૪૫
	૬ નાકાડા તીથ ^૬	४७

હ	એ કાઉરસ ગીયા	84
4	જીવદયા પ્રચારક મંડળ	४८
Ŀ	સિવાણાગઢ	४८
૧૦	તેરાપ'થી	४६
૧ ૧	ય્રા મી ણતા	٧٥
૧૨	રૈતી અને ભંદીઆ	૫૦
માલ	ાહી	પર
૧	લાેક સ્વભાવ	યર
ર	માલાણીની વસ્તી	પ૩
3	જૈનવસ્તી	પુર
४	જૈતાનું જીવન	પક
પ્	'સમગત'ની <i>૬</i> હાણી	યુપ
ţ	નિદેશિ જીવન	પક
છ	એક અનુભવ	૫૭
(	નવું ખાડમેર	ેપ૮
٤	મુખ્ય પરગણાં	પહ
૧૦	વસ્તી	ξo
૧૧	ઉપજ	६०
૧૨	વેષ વ્યવહાર	ξo
૧૩	જૂનું બાહડમેરુ	ક ૧
૧૪	ઉ त्पत्ति	ક્ર૧
,૧૫	કિરાકુ	६२
25	વિશિષ્ટ વ્યક્તિએ।	६३
૧૭	સ્ટેશન માસ્તરા	88

૭_ સિંધ	ામાં પ્રવેશ	૬૫
૧	' સાંઈ ' પ્રત્યે શ્રહા	६६
ર	સુક્કામાંથી લીલું	६७
3	ગુજરાતની ઝાંખી	82
٧	ધારાનારા	٤2
પ	કરાચીના શેઠીઆએ।	६८
	સાધુએાતું સમ્મિલન	કેલ્
હ	મૂર્તિ પૂજાની ચર્ચો	୯୭
	નહેરાના પુલા	૭૧
Ŀ	મીરપુરખાસ	બરૂ
૧૦	મેલેરિયા	٧â
૮ હાલા		<u>ું</u>
	અણુધાયું. આમ'ત્રણ	૭પ
	રસ્તાની વિકટતા	હક્
	કુતરાંના ઉપદ્રવ	99
	લુવાચા વાણીયા	७८
	ખરચુ જતાં પાણીનું કામ નહિં	
· ·	ઉટ−ગધેડાની સવારી	۷۰
	ખૂરી આદતા	60
_	ટિકાના	ረየ
	ક્ષાેકાની શ્રહા	८२
	હાલામાં જૈના	८२
	સ્ત્રિઓના વેષ	43
. ૧૨	એકજ મહાલ્લા	43

	૧૩	ધર્મ માં કદ્દરતા	۷8
	૧૪	હાલાનું મંદિર	८४
		શહીદ હિમાંશુવિજયજી	૮૫
	१६	મહાવીર જયન્તી	८६
૯	હૈલા	માક	૮૯
		શહેરનું દશ્ય	৫০
	ર	સિંધી હિંદુએ।	60
	3	સિ'ધી લોકાની શ્રહા	૯૧
		વિશિષ્ટ વ્યક્તિએ।	હર
	ч	સાધુ વાસવાની	હર
		બહેન પાવ ^૧ તી	૯૩
	હ	જૈનાના વસ્તા	૯૫
	4	યુજરાતી સમાજ	૯૫
	Ŀ	દર્શનીય સ્ યા ના	હપ
૧૦	હૈકા	માદથી કરાચી	૯૬
	૧	સાપાે અને વીછીંએા	૯૭
	ર	સારાં ગામા	હહ
	ક	સ્વયંસેવકાના આનંદ	46
	४	શ્રી સ'ધને સંદેશ	૧૦૧
	ય	' સિંધ સેવક 'ના તંત્રી	१०२
		અમે શા માટે આવ્યા છીએ?	૧૦૩
૧૧	પ્રવેશ	ı	૧૦૫
	ં ૧	પત્રકારાની સજ્જનતા	१०५

, , २८

ર	હેદયગત ભાવા	૧૧૦
૧૨ ત્રાસ	કાયક ત્રિપુઠી	૧૧૪
૧	રેતીના ધારા	૧૧૪
, ર	નાહિમ્મતનાં નગારાં	૧૧૬
3	સાપાના હપદ્રવ	૧૧૭
8	સાપ કરડયા	११८
ų	લાકા ક્રેમ રહે છે ?	११८
ş	પાણીનાે જીવલેેેે ત્રાસ	૧૧૯
૭	જોધપુર રાજ્યતું કર્ત ે વ્ય	१२०
4	સજાનું સ્થાન	૧ ૨૧
૯	સ્વયંસેવક્રાને પડેલાે ત્રાસ	૧૨૨
૧૩ વિહા	ારમાં પ્રવૃત્તિ	૧૨૪
	ારમાં પ્રવૃત્તિ - આચાર પાલન	૧૨૪ ૧૨૫
٩		
૧ ૨	આચાર પાલન	૧૨૫
૧ ૨ ૩	આચાર પાલન ભાજ−કાલીદાસનાે સ*વાદ	૧૨૫ ૧૨૬
૧ ૨ ૩ ૪	આચાર પાલન ભાજ−કાલીદાસનાે સ*વાદ લાભાે	૧૨૫ ૧૨૬ ૧૨૮
૧ ૨ ૩ ૪ ૫	આચાર પાલન ભાજ−કાલીદાસના સ*વાદ લાભા એકજ ચર્ચા	૧૨૫ ૧૨૬ ૧૨૮ ૧૨૯
૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬	આચાર પાલન ભાજ−કાલીદાસના સ*વાદ લાભા એકજ ચર્ચા ઉદ્દેશ ને સાધના	124 125 126 126 130
૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭	આચાર પાલન ભાજ–કાલીદાસના સ*વાદ લાભા એકજ ચર્ચા ઉદ્દેશ ને સાધના મારવાડમાં પ્રવૃત્તિ	924 925 926 926 930
૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮	આચાર પાલન ભોજ–કાલીદાસના સ*વાદ લાભા એકજ ચર્ચા ઉદ્દેશ ને સાધના મારવાડમાં પ્રવૃત્તિ જાહેર વ્યાપ્યાના	924 925 926 930 930
૧ ૨ ૩ ૪ ૧ ૬ ૭ ૮	આચાર પાલન ભાજ-કાલીદાસના સ*વાદ લાભા એકજ ચર્ચા ઉદ્દેશ ને સાધના મારવાડમાં પ્રવૃત્તિ જાહેર વ્યાખ્યાના સાંપ્રદાયિકતાની ગધ	924 925 926 930 930 939
૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ & ૧૦	આચાર પાલન ભોજ–કાલીદાસના સ*વાદ લાભા એકજ ચર્ચા ઉદ્દેશ ને સાધના મારવાડમાં પ્રવૃત્તિ જાહેર વ્યાખ્યાના સાંપ્રદાયિકતાના ગ'ધ સિ'ધમાં પ્રવૃત્તિ	924 925 926 930 930 939
૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૧	આચાર પાલન ભાજ–કાલીદાસના સ*વાદ લાભા એકજ ચર્ચા ઉદ્દેશ ને સાધના મારવાડમાં પ્રવૃત્તિ જાહેર વ્યાખ્યાના સાંપ્રદાયિકતાની ગ'ધ સિ'ધમાં પ્રવૃત્તિ મુનિરાજોના ઉત્સાહ	924 925 926 930 930 939 932

રહ

૧૪ કરાચી	૧૩૫
(० उरान्स	१५५
૧ કરાચીનું સ્થાન	१३६
२	૧૩૬
૩ એક દેતકથા	૧૩૭
૪ ગુજરાતનું મહાનગર	૧૩૯
૫ એશિયાના દરવાજો	૧૩૯
૬ ક્રેળવણીની સંસ્થાએા	१४०
૭ દર્શનીય સ્થાના	१४०
૧૫ સિંધી હિંદુઓ	૧૪૨
૧ જુદી જુદી કાેમા	૧૪૩
ર આમીલ	૧૪૩
૩ અટકા	૧૪૪
૪ ભાષ્ટ્ર ધ	૧૪૫
પ ખાન–પાન	૧૪૫
૬ ભાષા અને લિપિ	१४७
૭ ધર્મ	१४८
૮ વેષ અને ફેશન	૧૪૯
૯ લેતી દેતીના રિવાજ	૧૫૨
૧૦ વિચારામાં પલટા	૧૫૪
૧૧ શ્રહા અને બક્તિ	૧૫૭
૧૨ શ્રહ્ષાનાે ગેરલાભ	૧૫૮
૧૩ લેાભિયા હેાય ત્યાં	૧૫૯
૧ ૬ ગુજરાતીએા નું સ્થાન	१६३
૧ સિ'ધના ગામડામાં	૧૬૩

ર	'યુજરાતી કરાચી'	१६४
3	શરુઆત કયારે થઇ ?	१६६
४	પારસી, વારા વિગેરે	१६८
પ	ગુજરાતીઓની પ્રવૃત્તિ	१६८
ş	સ રથાએા	१६८
	૧ હરિભાંઇ પ્રાગજી કા. સ્કુલ	१६७
	ર ગુજરાત વિદ્યાલય	9 ও০
	૩ શારદા મન્દિર	૧૭૧
	૪ મહાવીર વિદ્યાલય	૧૭૨
હ	અન્ય સંસ્થાએ।	૧૭૩
4	વત માન પત્રા	૧૭૪
૯	મુસલમાનાની પ્રવૃત્તિ	૧૭૪
૧૦	પારસીએાની પ્રવૃત્તિ	૧ ૭૫
9 9	પ્રભુતત્ત્વ પ્ર. મંડળ	१७६
૧૨	યુજરાતીઓની ઉદારતા	१७६
૧૩	राजधीय प्रवृत्ति	૧૭૬
૧૪	ગુજરાતનગર	૧૭૭
૧૭ વિશિ	ાષ્ટ વ્યક્તિએ।	૧૭૮
ą	અશક્યતા	900
ર	ડા. ધાલા	960
3	જમશેદ મહેતા	१८०
8	હીરાલાલ ગણાત્રા	૧૮૩
પ	સ્વામી	१८४
\$	એદલ ખરાસ	१८५
હ	એમ. ળી. દલાલ	૧૮૯

4	અન્ય વ્યક્તિએ।	૧૯૧
૧૮ જૈના	તું સ્થાન	૧૯૪
૧	જૈના કયારે આવ્યા ?	૧૯૪
ર	પાંજરાપાળ	૧૯૬
3	જૈનોના વધુ કાળા	૧૯૭
	મ'દિર-ઉપાશ્રય	૧૯૭
ય	સ'ગઢન	१६८
\$	પ્રાન્તાભિમાન	૧૯૯
હ	ચુજરાતીએ !	२००
4	ધાર્મિક ફિરકા	२००
Ŀ	આર્થિક સ્થિતિ	२०१
૧૦	ખામીએા	२०२
૧ ૧	ત્ર્મક વધુ ખામી	२०३
૧૨	જાહેર જીવન	२०५
૧૩	આગેવાતા	२०५
૧૪	સેવાબાવી યુવકા 🦈	२०६
૧૫	બહેનાના પ્ર વૃત્તિ	२०७
૧૯ સ્થા	તકવાસી સંઘ	ર ૦૯
٩	રથા. સ'ધની સ્થિતિ	२०५
	સંસ્થાએ।	२१०
3	ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ	२१०
	સાધુવિહારના યશ	ર૧૧
-	ભક્તિ અને પ્રેમ	ર૧ ૧
ţ	વહિવટ	२२०

37

૭ કુસ'૫	२२१
૮ પ્રયત્ના	२२२
૯ મનુષ્ય–સ્વભાવ	२२३
ર૦ મૂર્તિપૂજક સંઘ	રસ્પ
૧ વહિવટ	२२६
ર સંસ્થાએા	२ २७
૩ ધાર્મિક મનાેવૃત્તિ	૨ ૨૯
૪ સૌનાે સહકાર	ર ૩૧
પ શ્રહા અને બક્તિ	२३२
ર૧ જૈન સંસ્થાઓ	२ 33
૧ જૈન સહાયક મંડળ	२३३
ર જૈન વ્યાયામશાળા	२३६
૩ સ્વયંસેવક મંડળ	२ ३७
૪ જૈન લાયબ્રેરી	२३७
પ જીવદયાની બે સંસ્થાએ।	२३८
૬ હાેમ્યાેપેથીક કાેલેજ	२४०
૭ જૈન હુત્તરશાળા	૨૪૧
૮ ખીજી ક્રેટલીક સંસ્થાએા	૨ ૪૨
રર કરાચીમાં પ્રવૃત્તિ	ર૪૫
૧ સાધુ શું કરે ?	२४६
ર દાેર ગી કુનિયા	२४६
૩ અમારા ઉદ્દેશ	२४७
૪ સાધના	२४८

પ વિ ^દ નાની પર'પરા	२४७
૬ દૈનિક કાર્ ~~યક્ર~~ મ	२५०
૭ પ્રવૃત્તિના વિભાગ	ર૫૦
૮ સહકાર	રપર
૯ પત્રકારાેનાે સહકાર	૨૫૩
૧૦ બહાર પડધા	ં ૨૫૩
૧૧ વધુ સ્થિરતા	રપહ
૧૨ અકસ્માત્ નિવૃત્તિ	२६०
૧૩ આભાર	૨ ૬ ૧
ર ૩ અહિ'સા પ્રચાર	२६३
૧ ત્યાગ ત્યાગમાં બેદ	२६७
ર સાધના	રકૃપ
૩ સિં'ધી પુસ્તકા	૨૬૫
૪ વ્યાખ્યાના	२६६
૫ સિ'ધી કાલાનીએામાં	२६८
ક છુટક પ્રવૃતિ	૨૭૧
ર૪ વિશિષ્ટ સભાગા	રહર
૧ કુકકાના વિરાધ	२७३
ર જીવદયા ક્રાન્કરન્સ	२७७
રષ નવરાત્રિ આદિમાં પ્રવૃતિ	२८०
૧ નવરાત્રિમાં પ્રવૃત્તિ	२८१
૨ દશેરાના દિવસે	२८७

38

	કટાકડા _, સંબંધી	२८७
8	કાળા ચૌદસ	રહ૧
પ	ધન્યવાદ	રહ૧
ર૬ ધાર્મિ	ેંક પ્રવૃત્તિ	રહે 3
૧	વતાવ્યારજુ	રહ૪
ર	તપસ્યા	રહપ
3	અઠાઇ મહાત્સવ	२७६
. 8	શાન્તિસ્નાત્ર	२७६
પ	અજૈનોએ લીધેલાે લાભ	२८७
ţ	ધામિલ્ક ઠરાવા	२५८
હ	ધાર્મિક સંસ્થાએાના મેળાવડા	२८८
२७ धर्हे	વની જયન્તીએ।	3 ०२
२७	વની જયન્તીએ।	३० २
	વ ની જયન્તીએા કત [્] ગ્ય પાલન	302 3 0 3
વ	_	
૧ ૨	કત [્] ગ્ય પાલન	303
ે ૧ ૨ ૩	કત [્] ગ્ય પાલન જયંતીઓના પ્રચાર પહેલી જયંતી	303 308
ે ૧ ૨ ૩ ૪	કત [્] ગ્ય પાલન જયંતીએાનાે પ્રચાર	3 0 3 308 308
૧ ૨ ૩ ૪ ૫	કત [્] લ્ય પાલન જયંતીઓના પ્રચાર પહેલી જયંતી આકર્ષણા	303 308 308 309
ે ૧ ૨ ૩ ૫ ૬	કર્ત°વ્ય પાલન જયંતીઓના પ્રચાર પહેલી જયંતી આકર્ષ'ણા કાર્ય કર્તા	303 308 308 304 304 305
ે ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭	કત [્] ગ્ય પાલન જયંતીઓના પ્રચાર પહેલી જયંતી આકર્ષણા કાર્યકર્તા સર્વાધિક શ્રેય	303 308 308 304 304 305
ે ૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮	કર્ત વ્ય પાલન જયંતીઓના પ્રચાર પહેલી જયંતી આકર્ષ છોા કાર્ય કર્તા સર્વાધિક શ્રેય 'જૈન જ્યાતિ શું' કહે છે ?	303 308 308 304 304 306 306
ર ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯	કત ° ગ્ય પાલન જયંતીઓના પ્રચાર પહેલી જયંતી આકર્ષણા કાર્યકર્તા સર્વાધિક શ્રેય 'જૈન જ્યાતિ શું' કહે છે ? ખીજી જયંતી	303 308 308 304 304 306 306
ે ૧૨૩૪૫ ૬૭૮૯ ૧૦	કર્ત વ્ય પાલન જયંતીઓના પ્રચાર પહેલી જયંતી આકર્ષ છોા કાર્ય કર્તા સર્વાધિક શ્રેય 'જૈન જ્યાતિ શું' કહે છે ? ખીજી જયંતી આકર્ષ છોા	303 308 308 304 304 306 306 306

સ્ટ	દીક્ષા પ્રવૃત્તિ	૩ ૧૨
	૧ મતભેદ	૩ ૧૨
	ર દક્ષાના ઉમેદવાર	૩૧૪
	૩ સ ંધસત્તા	૩૧૪
	૪ ઉત્સવના આદેશ	ક૧ પ
	પ રૅગમાં વધુ રૅંગ	૩૧ ૫
	૬ વરધાેડા અને દક્ષા	૩૧૬
	૭ કમનશીખ ખનાવ	૩૧ ૭
રહ	સામાજિક પ્રવૃત્તિ	३ २१
	૧ ગવન ^૧ રની મુલાકાતા	3२ %
	ર જૈન ડીરેક્ટરી	३ २४
	૩ શ્રીહિમાંશુવિજયજી સ્મારક	૩ ૨૫
	૪ સાક્ષરાેની ભ્રમણા	३२ ६
	૫ યુવક પ્રવૃત્તિ	उ २७
	૬ યુવકા પ્રત્યે બે બાલ	3 3 २
30	ગરીબાેને સહત	334
	૧ સંખ્યા ઘટે છે કેમ ?	33 ६
	ર લાખાેના દાન છતાં ગરીબાઇ	335
	૭ સાચનાે મરાે	3 39
	૪ સમાજનું શરીર સડે છે ક્રેમ?	33/
	પ એક યાજના	33ረ
	૬ ગરીએાનાે એલી	૩૩૯
	૭ કરાચીમાં જરૂરત	३४०

કર	બે સંસ્થાએાની સ્થાપના	૩ ૪૨
	૧ હાેમ્યાેપેથિક કાેલેજ	3 83
	ર <i>શેઠ</i> કે. જે. પાનાચ દતું પ્રવચન	३४४
	૩ મેયર દુર્ગાદાસનું ભાષ ણુ	३४२
	૪ જૈન હુન્નરશાળા	386
કર	સાર્વજિનિક પ્રવૃત્તિ	૩૫૦
	૧ વ્યાખ્યાનમાળા	૩૫૧
	ર ખીજી ક્રામાની વચમાં	૩૫૩
33	શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં	૩૫૯
	૧ સંસ્થાએાની મુલાકાત	૩૫૯
	ર વ્યાખ્યાના	3 ६ २
કે૪	મહાપુરૂધાની જયન્તીએા	355
	૧ કૃષ્ણ જયન્તી	३ ६७
	૨ ગણેશાત્સવ	३ ६८
	ં૩ કળીર જયન્તી	३ ६८
	૪ જરથારત જયન્તી	<u> ३७२</u>
૩૫	બહા રના વિક્રાના	303
	્૧ અ ' ધકવિ હ'સરાજભાઇ	ક છ ક
	૨ સાધુ વાસવાની	૩ ७४
	૩ જર્મ [*] ન વિદ્વાન્ સાેમર	४७६
	૪ ખે¢જીયન જર્નાલિસ્ટેા	૩૭૪

પ યાેેેગાચાર્ય પ્રકાશદેવ	૩૭૫
૬ શ્રી સયચુરા છનાે દાયરાે	४७६
૭ શેઠ મહાસુખભાઇ	૩૭૬
૮ જમનાદાસ ઉદાણી	૩૭૬
૯ ડાે. થામસ	૩૭૭
૧૦ ચીમનલાલ કીર્તાનકાર	392
૧૧ મિસ માર્ટારુથ આદિ	366
૧૨ મીરાંબહેનનાં ભજના	૩૭૯
૩૬ સાર્વજનિક પરિષદ્દા	360
૧ સિંધ સર્વ હિંદુ ધર્મ પરિષદ	૩૮૧
ર સવુ ^ર ધર્મ પરિષદ	३८ ५
૩ એકાર ક્રાેન્ક્રરન્સ	3/5
૪ આ <mark>યુર્વે'દ પ</mark> રિષદ	322
૩૭ મારી જીવનનોકા	3/6
૧ મૃત્યુ એ શું છે ?	360
ર ખિમારી શા વસ્તુ છે ?	૩૯ ૧
૩ વિચિત્ર અનુભવેા	૩૯ ૨
૪ આભાર	૩૯૪
૫ ડેા. ન્યાલચંદની કદર	૩૯ ૫
૩૮ કરાચીની ક્દરદાની	કલ્ડ
૧ ઉદારતાની અવધિ	૩ ૯૯
ર સ્મારકતી ચર્ચો	Xoo

32

૩ માનપત્ર ૪ માનપત્રની પેટી ૫ હિતેચ્છુના અગ્રલેખ	४० ० ४०५ ४ ०५
પ્રકાશક તરફથી	૪ ૧૨
પરિશિષ્ટ ૧	४१३
પરિશિષ્ટ ૨	४१६
પરિશિષ્ટ ૩	४१७
પરિશિષ્ટ ૪	४२०
પરિશિષ્ટ પ	४२४
પરિશિષ્ટ ૬	४२८
પરિશિષ્ટ ૭	४३०
પરિશિષ્ટ ૮	४३३
પરિશિષ્ટ ૯	૪૩૫
નામાની અનુક્રમણિકા	४३७
દેશ ગામાે, સ્થાનાની અનુક્રમણિકા	૪૫૧

આભાર

'મારી કચ્છ યાત્રા' નામના અમારા છેલ્લા પુસ્તક ઉપરના જે ચિત્રની પ્રશંસા દરેક જેનાર કરી રહેલ છે. એ ચિત્રના અને આ પુસ્તક ઉપરના ચિત્રકાર છે અગતરાઇ (કાઠિયાવાડ)ના ભાઇ ગાંકુલદાસ કાપડીયા. ભાઇ ગાંકુલદાસને પોતાની આ કળા ખૂબ વરી છે. તેઓએ હમણાં જૈનાના છેલ્લા તીર્થ કર પ્રભુ શ્રી મહાવીર સ્વામીનું આખું યે 'જીવનચરિચ' ચિત્રામાં ઉતાર્શ છે. આ ચિત્રા એટલાં તા આકર્ષક બન્યાં છે કે–કાેઈપણ કળાપ્રેમી અને કળાવિદ્ એની મુક્તક કે પ્રશંસા કર્યા વિના નથી રહેતા. કેવળ આ ગ્રંથના લેખક મુનિરાજ શ્રી વિદ્યાવિજયજી પ્રત્યેની ભક્તિથી પ્રેરાઇ નિઃસ્વાર્થ વૃત્તિથી ચિત્ર બનાવી આપવા માટે અમે તેમના ખરા જીગરથી આભાર માનીએ છીએ.

—પ્રકાશક.

મારી સિંધયાત્રા

—ઃ ૧ :—

હિંદમાં સિંધનું સ્થાન

والإراجة والمواود والمراود والمراود والمراود والمراود والمواود والمواود والمواود والمراود وال

ભી રતવર્ષની ખે માટી નદાઓ ગ'ગા અને સિંધુ. એમાં સિંધુ નદાના નામથી પ્રસિદ્ધિ પામેલા દેશ, તે સિંધદેશ. ૧૮૦૦ માઇલની લ'બાઇવાળી સિંધુ નદી ઉત્તરથી દક્ષિણમાં પસાર થતાં, પાતાના કાંડાના જે દેશને પૂર્વ – પશ્ચિમમાં વ્હેં ચી નાખે છે એ દેશ તે સિંધદેશ. ઉત્તરમાંથી અલુચિસ્તાન, પંજાબ અને ભાવલપુરે, પૂર્વ માંથી જેસલમેર અને જોધપુરની રિયાસતોએ, દક્ષિણમાંથી અસરબી સમુદ્ર અને કચ્છના રણે અને પશ્ચિમમાંથી હાલાપર્વ તે જે દેશને ઘેરી લીધા છે, એ દેશ, તે સિંધદેશ. ભારતવર્ષમાં સિંધદેશ પણ પાતાનું અનાખું સ્થાન ધરાવે છે. હિંદુસ્તાનના કાઇ પણ દેશને વિદેશીઓના હુમલાએ વધારેમાં વધારે સહવા પડયા હોય તો તે સિંધદેશને છે.

જ્તું સિંધ.

એક સમય હતા જ્યારે સિંધની સીમા અત્યારના કરતાં ઘણી વિશાળ હતી. પંજાળ, અક્ષાનિસ્તાન, વાયવ્ય સરહદ, અલુચિસ્તાન, ભાવલ-પુર, રાજપુતાના અને જેસલમેર—એ દરેકનો થોડા થોડા ભાગ પ્રાચીન સિંધમાં લેખાતા. એક માત્ર ઉત્તરના જ રસ્તા ખુલ્લા હતા, કે જ્યાંથી વિદેશી સેનાઓ પ્રવેશ કરતી અને સિંધ પર હુમલા કરતી. સિંધનો ઇતિહાસ ળહુ જૂના છે. કહેવાય છે કે કોરવ—પાંડવાના સમયમાં જયદ્રથ રાજા સિંધમાં રાજ્ય કરતા હતા. પચ્ચીસસા વર્ષ ઉપર સિંધ, એ ઇરાનના ળાદશાહ દરાયસના તાળામાં હતા. દરાયસના એક શ્રીક સરદાર સ્કાયલેક્ષે દરિયાઇ કાકલાથી સિંધુ નદીના માર્ગે હિન્દુસ્તાન પર ચડાઇ કરી હતી અને સિંધ અને પંજાબ પોતાને કળજે કર્યા હતા. મહાન વિજેતા સિકન્દર પણ જેલમ સુધી આવ્યા હતા અને પંજાબના રાજા પૌરસને જિત્યા પછી સિંધ કખજે કર્યું હતું. કહેવાય છે કે યુરાપના લોકોને હિંદુસ્તાન સંખંધી માહિતી મળવા લાગી હોય તો તે સિકન્દરના આવી ગયા પછીજ. સિકન્દર પછી સિથિયન લોકોએ સિંધદેશ જાયો અને તેમણે ચારસા વર્ષ રાજ્ય કર્યું.

કેટલાક વિદ્રાતાનું કથન છે કે આ સિથિયન લોકા તે છે કે જેઓ 'સાખી' તરીકે ઓળખાતા હતા. વિક્રમની પહેલાં ઉજ્જૈનની ગાદી ઉપર ગર્દ ભિલ્લ રાજા હતા. આ ગર્દ ભિલ્લને ઉખાડીને 'શક' લોકો રાજ્ય કરવા લાગ્યા હતા કે જે શક લોકોને જૈનાચાર્ય કાલકાચાર્ય, ગર્દ ભિલના જીલ્માથી કંટાળી, તેને ગાદીથી ઉખેડી નાખવા માટે સિંધુ નદી પાર કરીને, આ સિંધમાંથી લઇ ગયા હતા.

સિંધમાં હિંદુએા.

ઇ. સ. પાંચમા સંકાતી આખરમાં રાયવંશીય રાજાઓ થયા છે. તે પૂછી ઇ. સ. ૬૩૨ થી ૭૧૨ સુધી છ્યાહ્મણ વંશીય રાજાઓએ રાજ્ય કર્યું, એમ ઇતિહાસ કહે છે. વર્ત માન સિંધની પરિસ્થિતિ જોતાં સિંધની આખી વસ્તી 3/3 પક્ ૦૦ માણસોની છે. તેમાં દર સા માણસે ૭૩ મુસલમાન, રપ હિંદુ અને ર બીજી જતા (યુરાપીયન, પ્રાસ્તી, પારસી વગેરે) છે. પચ્ચીશ ટકા જેટલા જે હિંદુઓ છે, તેઓના રીતરીવાજો, ખાનપાન અને ઘરની રહેણીકરણી જોતાં લગભગ બધું યે મુસલમાની દેખાય છે. આ બધું જોઇને કાઇને પણ એ કલ્પના થયા વગર ન રહે કે સિંધમાં આટલી બધી મુસલમાની વસ્તી કેમ ? અને આ બધા હિંદુઓના રીવાજો મુસલમાની જેવા કેમ ? કારણ એ છે કે સિંધમાં લગભગ બારસા વર્ષ સુધી મુસલમાનીનું જ રાજ્ય રહ્યું છે. નિરંતર બારસા વર્ષ સુધી એક જ કામની રાજસત્તા ચાલુ રહે, તે દેશમાં થોડી પણ સંખ્યા બીજી કામની રહેવા પામે, એ જ આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરે છે. ખરેખર ખુશી ચવા જેવું છે કે ખાનપાન અને રીતરીવાજોમાં મુસલમાની સંસ્કૃતિ પેસી જવા છતાં પણ, સિંધમાં હજી રપ ટકા જેટલા જે હિંદુઓ મૌજાદ છે, તેઓ પાતે એક હિંદુ તરીકેનું કટ્ટર અભિમાન રાખે છે.

મુસલમાની રાજ્ય.

સિંધમાં મુસલમાની રાજ્યનો પગપેસારા સૌથી પહેલાં જો ક્રાઇનો થયા હોય, તા તે મહમદ ખિન કાસીમનો છે. ઇ. સ. ૭૧૨માં આ કાસીમ સિંધ ઉપર અઢી આવ્યા હતા. અને તેણે સાથી પહેલાં દેવળખંદર સર કર્યું હતું. હિંદુ મંદિરા લૂટ્યાં હતાં. અને નૈઝનકાટ (જે હાલતું હૈદાખાદ છે) અને શિવાસ્તાન એ બે કિલ્લા જીત્યા. મહમદ ખીન કાસીમની સામે લડનાર અલારના ખલીદા દાહીર હતાં. મહમદ ખીન કાસીમના સંખંધમાં ખગદાદમાં ખલીદા પાસે ગયેલી દ્રિયાદના કારણે ખલીદાએ તેને જીવતા ને જીવતા ચામડામાં

સીવીને ભગદાદ લાવવાના હુકમ કાઢયા હતા. આ હુકમના તરત અમલ થયા. ચામડામાં ગાંધી રાખવાથી ત્રણ દિવસે મહમદ ખીન કાસીમનું અકાળ માત થયું હતું.

ઇતિહાસ કહે છે કે સિ'ધમાં હ૧૨ થી ૧૦૨૫ સુધી અપરળ રાજ્ય રહ્યું, ૧૦૨૫ થી ૧૦૫૧ સુધી ગજનવી સુલતાના રહ્યા અને ૧૦૫૧ થી ૧૩૫૧ સુધી સુમરા વંશે સિ'ધ હષર રાજ્ય કયું°.

સુમરા અને સમા.

સુમરા લોકા અસલમાં રાજપૂત હતા. રાજપૂતાનામાં દુષ્કાળ પડ-વાથી અરંભાના વખતમાં તેઓ દેશ છોડી સિ'ધમાં આવેલા. પાછળથી તે મુસલમાન બન્યા. ૧૩૫૧ થી ૧૫૨૧ સુધી 'સમા' વંશે રાજ્ય કર્યું'. આ લોકા મૂળ અધ્રગાનીસ્તાનથી આવેલા, અધ્રગાનીસ્તાનના રાજા નરપત, તેના પુત્ર સામપત, અથવા 'સમા 'તે સિ'ધમાં આવેલા. સિ'ધમાં તેણે ને તેના વ'શજોએ રાજ્ય સ્થાપવા પ્રયત્ન કરેલા, પણ તે ન ધાવ્યા. તેની હ મી પેઢીએ થએલ 'લાખીયારભકે ' 'સમા 'ના નામથી 'નગરસમૈ ' અથવા 'નગરઠેઠા ' વસાવ્યું, ને સમારાજ્ય સ્થાપ્યું. તેઓ હિંદુધર્મીં હતા. તેઓ સેવણની નજીક સમે નગરમાં રહેતા હતા. સિ'ધની હકુમત આવ્યા પછી તેઓ ઠેઠાની પાસે 'આમુક્ષ ' શહેરમાં રહેવા લાગ્યા.

આ સમા રાજાઓ યાદવવંશી હતા, તેમાંથી જામ જાડાના નામથી તેના વંશજો ' જાડેજા ' તરીકે ઓળખાવા લાગ્યા છે. હમણાં તેઓ સિંધમાં લગભગ મુસલમાન ધર્મ પાળે છે અને તેમની વસ્તી લગભગ આઠ લાખ જેટલી છે. અને સુમરાઓની વસ્તી એક લાખની છે. નગરસમને વસાવનાર લાખીયાર બડના પીત્ર અને લાખા ધુરારાના પુત્ર માડે કચ્છમાં જઇ રાજ્ય સ્થાપ્યું. ન કેવળ કચ્છ જ, બલ્કે મારખી,

જામતગર, ધ્રાળ, સરધાર, રાજકાટ, ગોંડળ અને આ ખામ ડળની રાજગાદીઓ સ્થાપનાર પણ આ સમાના વંશજો જ છે.

અર્ગુન વંશ.

ઇ. સ. ૧૫૨૧ થી ૧૫૫૪ સુધી અર્ગુંન વંશે સિંધમાં રાજ્ય કર્યું. આ લોકા કંદહારના રહેવાસી હતા. અર્ગુંન નામના એક માગલ સરદારના તેઓ વંશજ હતા. આ અર્ગુંન વંશ મિરઝા શાહહશેન જ્યારે સિંધના રાજા હતા, ત્યારે દિલ્હીના બાદશાહ હુમાયુ, શારખાન નામના પઠાણે તેને હાંકી કાઢવાથી, સિંધમાં આવ્યા હતા. સિંધના અમુક ભાગને જીતવા તેણે કાઢવાથી, પણ તે કાવ્યા નહિં. ત્યાંથી જોધપુર ગયા, ત્યાંથી ઉમરકાેટ તરફ પાછા વળ્યા. ઇ. સ. ૧૫૪૨ માં હુમાયુની રાણી હમીદાબેગમે આ ઉમરકાેટમાં પુત્રને જન્મ આપ્યા. આ પુત્ર તેજ સમાટ અકબર.

તુરખાન.

ઇ. સ. ૧૫૫૪ થી ૧૫૯૦ સુધી દ્વરખાન વ'શના લોકોએ રાજ્ય કર્યું. દ્વરખાન એ માેગલાની એક જાત છે. છેલ્લા રાજા જાાનીએગ થયા. અને તેના મરણ પછી સિ'ધની સત્તા અક્યક્યરના હાથમાં આવી.

માગલ સત્તા.

ઇ. સ. ૧૫૯૦ થી ૧૭૩૬ સુધી માગલાની સત્તા સિંધ ઉપર રહી. માગલ સમ્રાટ્ર તરક્ષ્થી સુળાએા−નવાબા આવતાં અને અહિંના વહીવટ સંભાળતા.

કહેહોરા.

ુઇ. સ. ૧૭૩૬થી ૧૭૮૧ સુધી કલ્હાેરા વ'શના લોકાએ રાજ્ય કયું°. કહેવાય છે કે આ કલ્હાેરા અપરબાેના વખતથી સિ'ધમાં આવી વસેલા અને એમ પણ કહેવાય છે કે તેઓ મહમદ પ્યગમ્બર સાહેબના કાકા હજરત અખ્બાસના વંશજ હતા. ઇ. સ. ૧૭૮૯માં ગુલામશાહ કલ્હો-રાના વખતમાં અંગ્રેજો પહેલ વહેલાં વેપાર માટે સિંધમાં આવ્યા અને ઠેટા અને શાહબ દરમાં પાતાના ડેરા નાખ્યા. ગુલામશાહ શરવીર અને બુહ્લિશાળી હતા. તે એક વારાંગનાનો પુત્ર હતા. કલ્હારા વંશાય રાજાઓમાં ગુલામશાહ વધારે પ્રસિદ્ધ થઇ ગયેલ છે.

આજનું હૈંદ્રાળાદ એ જૂના નૈઋતકાટ શહેરની જગ્યા ઉપર ઇ. સ. ૧૭૬૮માં નવેસરથી કિલ્કો ળધાવી ગુલામશાહે નવું શહેર વસાવ્યું, તે છે. ગુલામશાહે ખુદાળાદથી હૈદ્રાળાદમાં ગાદી ફેરવી, તેથી ખુદાળાદના ઘણા હિંદુઓ હૈદ્રાળાદ આવી વસ્યા.

[']ખુદાબાદના હિંદુઓ.

કહેવાય છે કે લારખાના જીલ્લાના 'ખુદાવ્યાદમાં આગ લાગવાથી ઘણા હિંદુઓ હાલાની પાસે આવી વસ્યા હતા. અહિં તેમણે જે ગામ વસાવ્યું તેનું નામ પણ 'ખુદાવ્યાદ જ રાખ્યું. તે પછી તેઓ શુલામશાહના વખતમાં હૈદ્રાવ્યાદમાં આવી વસ્યા હતા. આથી હાલા પાસે નવું વસાવેલું 'ખુદાવ્યાદ પણ ખુદાની માક્કજ અદશ્ય થઇ ગયું.—વેરાન થઇ ગયું. આ હિંદુઓ એજ માટે ભાગે અત્યા-રના આ મીલા અને ભાઇ વ્યાં છે.

હૈદાબાદના કિલ્લા, જ્યાં સુધા બંધાયા નહિં હતા, ત્યાં સુધા ખુદા-બાદના આ હિંદુઓ સિધુ નદીના કાંઠે રહ્યા હતા. આ હિંદુઓમાં ગીદુમલ પ્રધાન હતા. ગીદુમલના નામચા સિંધુના આ કાંઠા ગીદુબંદર ત્રીકે પ્રસિદ્ધ થયા. ગુલામશાહે કિલ્લા બાંધવાનું કામ દીવાન ગીદુમલને સાપ્યું હતું. કિલ્લા બંધાયા પછી આ હિંદુઓ હૈદાબાદ આવી વસ્યા.

મીરાેના સમય,

આ પછી મીરાતા સમય આવે છે. ઇ. સ. ૧૭૮૧ થી ૧૮૪૩ સુધી મીરાએ રાજ્ય કર્યું. કહેવાય છે કે મીરા ભાલચિરતાનથી આવ્યા હતા. આથી તેઓને ભાલાચ કહેવામાં આવે છે. આમાં એક ઢાલુખાન નામના બહાદુર પુરૂષ થઇ ગયા, તેથી તેઓ ઢાલપુરા કહેવાય છે. સિંધની સત્તા મળ્યા પછી તેઓ મીર કહેવાયા.

અંગ્રેજી સમય

છે. સે. ૧૮૦૯ માં મીર અને આંગ્રેજો વચ્ચે પહેલ વહેલા કરારા થયા. અર્થાત્ તેઓની પહેલી મિત્રતા બંધાઇ. સ્વાર્થની મિત્રતા કયાં સુધી રહે ? ઇ. સે. ૧૮૪૩ માં મીર નેસીરખાન અને અંગ્રેજી લશ્કરની વચમાં મીયાણી આગળ મારચાં મંડાયાં. અંગ્રેજો તરકના નાયક સર ચાલ્સ નેપીયર હતા. આ લડાઇમાં અંગ્રેજોની જીત થઇ. મીર નેસીરખાન અને બીજા મીરા પાતાનાં હથીઆરા મૂકી દઇ નેપીયરની શરણે ગયા. તા. ૧૯–૨–૧૮૪૩ ના દિવસે હૈદ્રાબાદના કિલ્લા ઉપર સર ચાર્લ્સ નેપીયરે અંગ્રેજ વાવટા કરકાવ્યા. કહેવાય છે કે ના ઉમલ ભાજવાણી નામના કાઇ પ્રખ્યાત હિંદુએ આ વખતે અંગ્રેજ સરકારને સારી મદદ કરેલી. ઇ. સે. ૧૮૪૮ માં આ સિંધ મુંળઇ ઇલાકા સાથે જોડી દેવામાં આવ્યા. તે પછી ઇ. સે. ૧૯૩૬ ના એપ્રીલથી સિંધ પ્રાંતને એક સ્વતંત્ર પ્રાંત બનાવવામાં આવ્યા.

પરિવર્ત ન.

સિંધના ઇતિહાસની આઢલી થાડી પણ ઝાંખી કરનાર કલ્પના કરી શકે કે આ દેશ એક વખતે કેવા હાવા જોઇએ ? હમણાં હમણાં સુધી પણ લૂઢધાટ, અત્યાચારા, તાેધાના અને કતલાેના કિસ્સા આપણે સાંભળતા આવ્યા છીએ, પરન્તુ બ્રિટીશ ગવર્ત મેન્ટના અધિકાર નીચે છેલા કેટલાક દિવસોથી પહેલાની અશાંતિ ઘણી શાન્ત પડી છે, એમ સિંધનો કાઇપણ અનુભવી કહી શકે છે. લશ્કરના પાકા બંદાં ખરતા થયા. દેશા અને અંગ્રેજ ભાષાની શાળાઓ દ્વારા પ્રજા શિક્ષિત થવા લાગી. તાર, ટપાલ, વાયર્લ સ, રેડિયા આદિ:સાધના વધી જવાથી જીલ્મગારા જ્યાં ત્યાં નિર્ભ યતાથી ધાર્યું કરતા હતા, તે હવે ડરવા લાગ્યા છે. બંદરી વ્યાપાર વધવાથી તથા વ્યાપારતું ક્ષેત્ર વધવાથી લોકોને પેટ ભરવાનું સાધન મળવા લાગ્યું છે. ધાર્મિક જીલ્મા પણ ઓછા થયા છે. ધીરે ધીરે સાહિત્યના શાખ પણ વધવા લાગ્યો છે. સિંધુ નદીમાંથી નહેરા કાઢીને જ્યાં ત્યાં પાણીની પુષ્કળ છૂટ થઇ ગઇ છે. અને તેના લીધે ખેતી પણ ખૂબ વધી રહી છે. મ્યુનિસીપા-લીટીઓ રથપાઇ ચૂકી છે અને તેથી રથાનિક સ્વરાજ્યના લાભા મળવા લાગ્યા છે. ઠેકાણે દેકાણે દવાખાનાં ઉધડયાં છે.

અામ સમયના વહેવા સાથે સિ'ધની રિથતિમાં ઘણું પરિવર્ત થવા પામ્યું છે.

આખા સિ'ધને ગવર્ન મે ટે આઠ જીલાઓમાં વિભક્ત કર્યું છે – કરાચી, હૈકાયાદ, શરપારકર, દાદુ, નવાયશાહ, લારકાના, સખ્ખર અને ઉત્તર સરહદ. આમાં કરાચી, હૈકાયાદ વિગેરે કેટલાંક મુખ્ય શહેરા તા ખાસ જોવા લાયક છે. આખા સિ'ધમાં એકજ દેશી રાજ્ય છે અને તે ખૈરપુર.

પ્રાચીન સ્થાના.

સિંધમાં અનેક પ્રાચીન સ્થાના છે, કે જે પુરાતત્ત્વની દર્ષ્ટિએ ઘણું ઊંચું સ્થાન ધરાવે છે.

ં **લા**રકાના જીલામાં <mark>ભા</mark>કરાણી સ્ટેશનથી લગભગ ૨૫ માઇલ દૂર ' માહન–જો–ડેરા ' નામનું જે સ્થાન છે, એનું ખાદકામ થતાં એક પુરાજું શહેર ખંડેરફપે હાથ લાગ્યાનું વર્ષીથી જાહેર થયું છે. જમીન-માંથી નીકળેલાં મકાનાનું બાંધકામ અને ઘરાની રચના ઘણીજ નવાઇ ઉપજાવે તેવી કહેવાય છે. કહેવાય છે કે ત્યાંની ગટરની રચના તા ઘણીજ અજાયબી ભરેલી છે. એમાંથી જવાહરાત, માટીનાં અને ધાતુનાં વાસણો અને એવી ઘણી પુરાણી અનેક ચીજો નિકળી છે. ઇતિહાસકારા કહે છે કે પહેલાં આર્ય લોકોનું આ નિવાસસ્થાન હતું.

માહન-જો-ડેરાનું જ્યારથી ખાદ કામ થયું છે, ત્યારથી પુરાતત્ત્વના શાખીનોમાં ખૂબ જિજ્ઞાસા જાગી છે. આની શાધખાળે તા દુનિયાના શાધકાને ભાગતવર્ષની પ્રાચીન સંસ્કૃતિની સંપૂર્ણ ખાતરી કરી આપી છે. 'માહન-જો-ડેરા'નું ખર્ંનામ સિ'ધીમાં 'મુહે' જો ડેરા 'એવું છે. અર્થાત્ મડદાંની ઢગલા.

સિંધના એક ઇતિહાસકાર પ્રા. ભેરમલા એ 'માહન જો ડેરા' સંખંધી અંગ્રેજમાં એક પુસ્તક લખ્યું છે. તેમણે પણ 'માહન જો ડેરા'નો અર્થ 'મડદાંનો ઢમલો.' એવા કર્યો છે. પ્રોફેસર ભેરમલા એ આની ઉત્પત્તિ સંખંધી જણાવતાં અતાવ્યું કે–' દ્દલુરાય નામના રાજા વિષયાંધ હતા. તેણે પાતાની ભાણે જ ઉપર કુદ છિ કરી. રાજાના નિયમ હતા કે 'જે કન્યાનું ગામમાં લગ્ન થાય, તે કન્યાને પહેલી રાતે રાજા પાસે માકલવી જોઇએ.' ભાણે જને માટે પણ આ નિયમ લાગુ પડતા હતા. તેણે પાતાની ખેનને સ્ચન કર્યું. ખેન સખ્ત નારાજ થઇ, કાપિત થઇ, અને રાજાને શાપ આપ્યા. ખેનના આ શાપથી રાજા અને તેનું નગર રસાતળમાં ધસી ગયું. આ ગામનું નામ હતું ધ્યદ્ધાના ખાદ. અહિં મુડદાંના જે ઢમલા અન્યા, તેના ઉપરથી 'મહણ જો ઘોરા'-'માહન–જો–ડેરા' નામ પડશું છે.'

બીજાં પુરાણું સ્થાન ' સિક્કર જો ડેરાે. ' આ પણ લારકાના જીલા-માંજ છે. અહિંથી ઘણા પ્રાચીન સિક્કા મળ્યા છે. અને ત્રીજું ' કાહુ જો ડેરા ' છે. આ રથાન મીરપુરખાસની પાસે શાધાયું છે. ધ્યાદ્મણ વંશના ખીજા રાજા ચ'દારે આ રથળે બૌહ ધર્મના બ'ધાવેલાં મ'દિરા આ સ્થાનમાંથી નિકલ્યાં છે.

આ સિવાય ઠંકા, સાધખેલાનું મંદિર અને તે ઉપરાન્ત એવાં અનેક સ્થાના છે કે જ્યાં પ્રાચીન અવશેષા માલૂમ પડે છે અને દર્શનીય મકાના છે. કાઇ કાઇ સ્થળે ગરમ પાણીના કુંડા છે, તા કાઇ કાઇ સ્થળે સુંદર પહાડાની ટેકરીઓ છે. કાઇ સ્થળે રેગીસ્તાન (રેતીનાં રહ્યુ) છે તા કાઇ સ્થળે નહેરાનાં ફેલાએલાં પાણીથી લીલીછમ જમીન આંખને ઠંડક આપે છે.

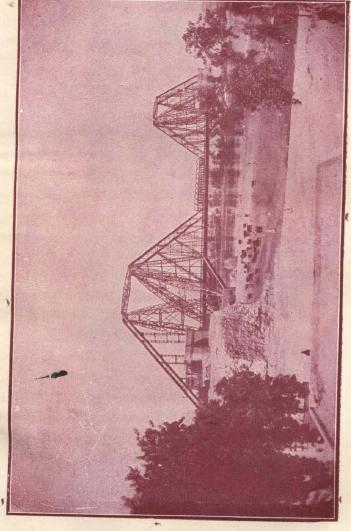
ખૈરપુર રાજ્યના **રા**ણીપુરથી થાેડે દૂર દરાઝ નામનું એક ન્હા**નું** ગામ છે. અહિં સચલ ફ્રુક્શરના મકળરાે છે. કરાચીના ભૂતપૂર્વ મેયર ભાઇ **હા**તીમ અલવી, તેનું વર્ણુન કરતાં લખે છે કેઃ

' આ મકળરાે એટલાે ખધા લબ્ય છે કે અનેક માઇલ દૂરથી તેના ગગન-ચૂ'બક મિનારાઓ જોઈ શકાય છે. આ મિનારાે એક ગાઢ જ'ગલના વચમાં છે અને સે'કડાે માઇલ સુધી આધુનિક સ'રકૃતિનું એકે ચિન્હ નજરે પડતું નથી. '

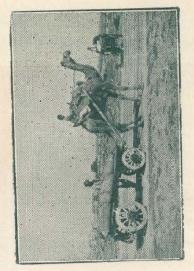
સચલ ક્ષ્કીર ક્રાેણ હતા ? તેમના પરિચય ભાઇ હાતીમ અલવીએ પાતાના લેખમાં કરાવ્યા છે કે જે, 'મહાગુજરાત 'ના દીવાળા અંકમાં પ્રકટ થયા છે.

સખ્ખર ખરાજ.

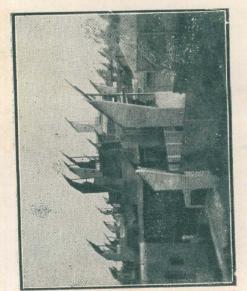
આખા સિંધને લીલોછમ બનાવનાર, એ 'સખ્ખર **બ**રાજ ' છે. 'સખ્ખર બારાજ ' નામતા સિંધુ નદી પરતા બંધ, એ એક દર્શનીય વસ્તુ કહેવાય છે. આ બંધની લંબાઇ ૧ માઇલની છે. તેમાં ૬૦ પ્રુટ

भारी सिंग्यात्रा %

सि.म्भ अरगारी

હૈદાયાદનાં હવાયારાં (મ'ધ)

आरी सिंधयात्रा

પહોળી એવી ૬૬ કમાના છે. આ બંધમાં ૧૪૦૦ મણુ વજનનું એક એક બારણું છે. બારણાની ઉંચાધ ૧૮ પ્રુટ છે. આ દરવાજાએ દ્વારા નહેરાના જુદા જુદા કાંટાઓમાં પાણી જાય છે. દરવાજા એવા ભારે છે કે એને માટે વીજળીનાં યંત્રા ગેઠવવામાં આવ્યાં છે. 'સક્કર ભરાજ 'નું એક દર ખરચ ૨૦ કરાડ રૂપિયા થયાનું કહેવાય છે.

વિદ્વાના શું કહે છે ?

સિ'ધ ભારતવર્ષના ઇતિહાસમાં એક અને ખું સ્થાન ધરાવે છે. સિ'ધની પ્રસિદ્ધિમાં રહ્યું (રેતી), ઉંટ અને ગધેડાંને મુખ્ય સ્થાન કેટલાક લેખકા આપે છે. સિ'ધના રહ્યુનાં વખાહ્યુ કરતાં, ગુજરાતના મહાકવિ ન્હાનાલાલ કહે છે:–

" ભાગની નગરવેલી કરતાં **શ**ંકુતલાની વનવેલડી અધિકી છે, એમ ત્હમારા દેશ કરતાં યે ત્હમારાં તેા રણુ અધિકાં, તમારાં રણુ તાે નહેુ સ'જીવન પાનારાં. આવ્યાને અમૃત છાંટનારાં. ''**૧**

સિંધની પ્રસિદ્ધ ત્રણ ચીજો–રેતી, ઉંટ, અને ગધેડાનું પણ ગુણગ્રાહક દૃષ્ટિએ મહત્ત્વ બતાવતાં વિદાન લેખક જદુરાય ડી. ખ'ધડીયા કહે છે:—

"એડીશને રૈતીમાંથી જ કિંમતી અવાજ શાધી કાઢી ફ્રોનાગ્રાફની શાધમાં પૂર્યો છે. એ રૈતીમાં યે રત્નકણિકાઓ છે. શાધે તેને જડે. ઉંટ ને અધેડાને પણ કંઇ નાખી દેવાનાં નથી. સિંધની અનેક પ્રેમશૌર્યની કથાઓમાં ઉંટ કિંમતી ભાગ લજવ્યા છે. પવનવેગી સાંઢણીએ ઇતિહાસમાં જવલ ત પ્રકરણા રચ્યાં છે. અને સિંધના વિકાસ કરવામાં પદાર્થી લાવ લઈ જ કરી, ભાર વહેનાર અને તે કારા કિંમતી ભાગ લેનાર અધેડાં અને તેના ગરીખ માલિક હલકા લાક વર્ગના લોકસાહિત્યને આજે નહિં તા ભવિષ્યમાં ઉંચુ રથાન છે. "

૧ જૂઓ, 'શ્રી કરાચો ગુજ'ર સાહિત્યકળા મહેાત્સવ ' ના પ્રમુખ તરીકેનું તેમનું વ્યાખ્યાન.

વળા તેઓ સિધના ગૌરવગાથા ગાતાં કહે છે:--

'સિ'ધ આર્યોનું આદિનિવાસ રથાન છે. સિ'ધ પાછળ જવલ'ત ઇતિહાસ છે. પ'ન્નબ અને અક્ધાનિસ્તાનની પહેાશમાં રહેલા એ પ્રાંત અત્યારે ઇતિહાસ રચી રહ્યો છે.ર

આમ સિધ, અતિહાસિક દષ્ટિએ અને સાહિત્યિક દષ્ટિએ પણ મહત્ત્વનું સ્થાન ધરાવે છે. સિધની અનેક બાળતો છે કે જે ઉલ્લેખનીય છે; પરન્તુ અહિં મારા ધરાદા સિધ સંબંધી ટ્રુંકા પરિચય આપવા પૂરતા હોઇ, આટલેયી જ સંતાષ માનવામાં આવે છે.

ર જૂઓ, 'કરાચી ગુર્જર સાહિત્યકળા મહાત્સવ' પ્રસ**ંગના તેમના** ' સિ'ધી સાહિત્ય અને કરાચી વિષે ક'ઇક' નામના લેખ.

જૈન દૃષ્ટિએ જૂનું સિંધ.

ARPHANTENATURAN PROPERTURAN PR

🕜 ન ધર્મના પ્રચારનો મુખ્ય આધાર જૈન સાધુએા ઉપર રહેલાે છે. હંમેશા પગે ચાલવું, કાેેે પણ જાતની સવારી ન કરવી, દ્રવ્યના વ્યવહારથી દૂર રહેવું, ભિક્ષાવૃત્તિથી નિર્વાહ કરવા, ઇન્દ્રિયાનો નિગ્રહ કરવા, સાંસારિંક પ્રક્ષાભનોથા દૂર રહેવું, સાર્ં કે નરસું જે કંઇ મળ્યું તેને ઉપયોગમાં લેવું, સ્ત્રીયાના સ સર્ગથી દૂર રહેવું, ઇત્યાદિ અનેક પ્રકારના કઠિન આચારા હાવા છતાં, જૂના સમયમાં જૈન સાધુઓએ વિકટમાં વિકટ અને ભયંકરમાં ભયંકર જંગલા, પહાડા, નદી, નાળાં અને રહ્યોનું ઉદ્ધંધન કરી દૂર દૂરના દેશા સુધા મુસાક્રી કરેલી છે. સિ'ધ દેશ. કે જેનો ટ્ર'ક પરિચય પહેલા પ્રકરણમાં કરાવવામાં **આવેલ છે. એવા દેશમાં પણ એક સમયે જૈન** ધર્મની જાહેાજલાલી હતી. સ'ખ્યાળ'ધ જૈનાચાર્યોથી આ ભૂમિ પવિત્ર થતી હતી. કહેવાય છે કે સિ'ધ દેશમાં એક વખતે પ૦૦

જૈન મંદિરા હતાં. મુસલમાનોના રાજત્વ કાળમાં પણ આ દેશમાં જૈન સાધુઓએ આવી રાજાઓ ઉપર પાતાના ચારિત્રની છાપા પાડી હતી. જૈનધર્મ પાળનારા અનેક શ્રીમંતાએ જૈનધર્મની પ્રભાવનાનાં અનેક કાર્યા કર્યાં હતાં, એવું જૈન ઇતિહાસમાંથી પુરવાર થાય છે.

જૂનાં જૈન સ્થાના.

કદાચિત ક્રાઇને ખબર નહિ હોય કે, આજે 'ગોડી પાર્શ્વનાથ'ના નામે જે પ્રસિદ્ધિ થઇ રહી છે. એ ગોડીજનું મુખ્ય સ્થાન સિંધમાંજ હતું-છે. નંગરપારકરથી લગભગ પચીસ માઇલ દૂર અને ગઢરારાેડથી લગભગ ૭૦-૮૦ માઇલ દૂર 'ગોડી મ'દિર 'નામનું એક ગામ છે. અત્યારે માત્ર ત્યાં ભીલોની જ વસ્તી છે. શિખરભંધ ગાડીજનું મંદિર છે. મૂર્તિ વિગેર કંઇ નથી. મંદિર જીર્ણુ શીર્ષુ થઈ ગયું છે. સરકારે તેની મરમ્મત કરાવી છે. આજથી વીસ વર્ષ પહેલાં નગરઠકાના એસીરટેન્ટ ઇન્જીનીયર શ્રીયુત ફતેહચંદજી ખી. ક્રદનાણી ત્યાં જાતે જોઇ આવેલા. અને સરકારી હુકમથી એમાં શું સુધારા વધારા કરવા આવશ્યક છે. એનું અંદાજપત્ર તૈયાર કરી અવેલ. મંદિરની પાસે એક બોંયર છે. તેમાં ઉતરવાની તેમણે કાેશિશ કરેલી: પણ ભીલાએ ભય ખતાવવાથી તેઓ ઉતર્યો નહિ. ગોડીજીના મંદિરના કાેટ વિગેરેના પત્થરા ઉમરકાેટમાં એક સરકારી ખંગલાના વરંડા વિગેરમાં લગાવવામાં આવ્યા છે. સત્તરમી સદીના ખનેલા એક સ્તવનમાં^૧ સુરતથી એક સંઘ નિકળ્યાનું વર્ણન છે. સંધ અહમદાવાદ, આણુ, સંખેશ્વર અને રાધનપુર થઇ સાઇ ગામ, કે જે સિ'ધમાં જવા માટે ગુજરાતના નાકા ઉપર છેલ્લું ગામ છે, ત્યાંથી રણ જ્વતરીને સિંધ તરફ ગયે৷ હતે৷, પરન્તુ ત્યાંથી આગળ વધવું ઘણું જ

¹ આ રતવનની હસ્તલિખિત પ્રતિ શાન્તમૃતિ મુનિરાજશ્રી જયન્તવિજય-છની પાસે છે.

કઠીન લાગવાથી ત્યાંજ ગાડીજીની ભાવપૂર્વ ક સ્તુતિ કરી. ગાડીજી મહા-રાજે સંધને ત્યાં દર્શન દીધાં. સંધ ખુશી થયા. ચાર દિવસ ત્યાં સુકામ રાખી–ઉત્સવ કરી, પીલુડીના ઝાડ નીચે ગાડીજીનાં પગલાં સ્થાપી, સંધ પાછા રાધનપુર ગયા. અત્યારે આ ખાલી મંદિર જૈનોના કબજામાં છે. નગરપારકરના જૈના તરકથી એક બીલ રાખ્યા છે, તે સંભાળ રાખે છે.

આ સિવાય પ્રાચીન તીર્થ માળાએામાંથી પણ ગાડીજીનું મુખ્ય સ્થાન સિંધમાં હાેવાનું જણાય છે. આજ તાે ગાડી પાર્ધ નાથની મૂર્તિઓ મંદિરે મંદિરે દેખાય છે.

આજનું ઉમરકાટ એક વખતે સિ'ધમાં જૈનાનું મૂખ્ય સ્થાન હતું. આજે પણ ત્યાં એક મંદિર અને પ'દરેક શ્રાવકનાં ઘર મીજૂદ છે.

આ સિવાય થરપારકર જીલાના નગરપારકર તાલુકાનાં એ ગામાે પણ જૈનદૃષ્ટિએ અતિ જૂનાં છે. ભૂદેસર ને પારીનગર. ભૂદેશ્વરમાં પ્રસિદ્ધ ધર્મપ્રેમી મેઘા તથા કાજળશા રહેતા હતા, એમ કહેવાય છે. મેઘાશા પાટણુથી આવેલ ને સાથે શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુની મૂર્તિ લાવેલ. આજે પણ અહિં મૂર્તિવિનાનાં પ્રાચીન ત્રણ મ'દિરા ઉભાં છે, કે જે સરકારને કળજે છે.

નગરપારકરની આસપાસમાં વીરાવાવ, આંધીગામ, ચૂડીયા, એરાણા વહ્ય-એ ગામા છે, કે જ્યાં જૈનાનાં પંદર પંદર વીસવીસ ઘર છે. નગર-પારકર અને વીરાવાવમાં તા મંદિર પણ છે. નગરપારકરમાં કુવાડીયા મૂલજ ભવાન અને આંધી ગામમાં જેચંદ ચતુરભાઇ-એ ધમ^જપ્રેમી મહાનુભાવા છે. આ ગામામાં રહેનારાઓની એાલચાલ, ખાનપાન, વ્યવ-હાર બધું ગુજરાતી છે. લખવા-એાલવાની ભાષા પણ ગુજરાતી છે. ગુજરાતની સાવ નજીક હોઇ ગુજરાત સાથે વધુ સંબંધ છે. અહિં સુધી તા કેઇ સાઇઓ પણ આવે છે.

મીરપુરખાસની પાસે કાહુ-જો-ડેરાનું જે સ્થાન થાડા વર્ષો પહેલાં ખાદવામાં આવ્યું હતું, તેમાંથી ઘણી પ્રાચીન મૂર્તિઓ નીકળા છે. કહેવાય છે, કે એમાંની કેટલીક મૂર્તિઓ જૈન મૂર્તિઓ છે.

અત્યારે મારવાડની હકુમતમાં ગણાતું જૂનું આડમેર અને નવું આડમેર એ પણ એક વખતે જૈનધર્મની જાહેાજલાલીવાળાં સ્થાના હતાં, એવું ત્યાંનાં મ'દિરા અને જૂના શિલાલેખા ઉપરથી પ્રત્યક્ષ જોઇ શકાય છે.

આ સિવાય ખીજાં એવાં અનેક સ્થાના છે, કે જ્યાંથી જૈનધર્મનાં પ્રાચીન અવશેષા મળે છે.

જૈન સાધુએાના વિહાર.

જે દેશમાં જૈનધર્મ નાં પ્રાચીન સ્થાના મળતાં હોય, તે દેશમાં કાેં ઇ વખતે જૈન સાધુઓના વિહાર માેટા પ્રમાણમાં થયા હાેય એ એક સ્વાબા-વિક વસ્તુ છે, અને જ્યાં જ્યાં જૈન સાધુઓ વિચર્યા હાેય, ત્યાં ત્યાં કંઇને કંઇ ધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓ થઇ હાેય, તે પણ સ્વાબાવિક છે.

જૈનાચાર્યોએ લખેલી જૂની પૃકાવલિયા અને પ્રશસ્તિઓમાં એવાં સે કડા પ્રમાણા મળે છે કે જેમાં જૈનાચાર્યાના સિંધમાં વિચરવાના ઉદ્ઘેખા મળે છે. જૂનામાં જૂનું પ્રમાણ વિ. સં પૂર્વ લગભગ ૪૦૦ ના સમયનું છે, કે જે વખતે રત્નપ્રભસૂરિના પક્ષર થક્ષદેવસૂરિ સિંધમાં આવ્યા હતા. અને સિંધમાં આવતાં તેમને લણું કષ્ટ ઉઠાવવું પડયું હતું. આ યક્ષદેવ-સૂરિના ઉપદેશથી કક્ક નામના એક રાજપુત્રે જૈન મંદિરા બંધાવ્યાં હતાં, અને પછી દીક્ષા લીધી હતી.

ં કક્કસ્રિના સમયમાં મરકાટના કિલ્લાનું ખાદકામ કરતાં નેમિનાથની મૂર્તિ નિકળા હતી. આ વખતે મરકાટના માંડલિક રાજા કાકુ હતા. તેણે શ્રાવુકાને ખાલાવી મૂર્તિ સોંપા દાધા હતા. શ્રાવકાએ એક સુંદર મંદિર બંધાવ્યું અને કછસ્રિના હાથે તેની પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

વિક્રમરાજાના ગાદી ઉપર આવ્યા પહેલાંની આ વાત છે.

માળવાની રાજધાની ઉજ્જૈનીના રાજા ગદ ભિલ્લ મહા અત્યાચારી હતો. જૈન સાધ્વી સરસ્વતીને પોતાના મહેલમાં ઉપાડી ગયો. જૈન સધે ગદ ભિલ્લને ઘણું સમજાવ્યું, પણ તેણે ન માન્યું. તે વખતના મહાન્ આચાર્ય કાલકાચાર્ય પાતે પણ ઘણી કાેશિશ કરી. ગર્દ બિલ્લ એકનાે બે ન થયા. આખરે કાલકાચાર્યે પ્રતિજ્ઞા કરી કે-' રાજન ! ગાદી ઉપરથી ઉખેડી ન નાખું, તાે જૈન સાધુ નહિં.' ત્યાગી જૈનાચાર્યધી, પ્રજાના પિતા તરીકે ગણાતા રાજાના આ અત્યાચાર સહન ન થયા. રાજાની પાશવિ-કતામાં પ્રજાની ખહેન એટીઓની પવિત્રતા જોખમમાં આવતી જોઇ કાલકાચાર્યનું ખૂન ઉછળા આવ્યું. તેએન ઉજ્જન છોડે છે, અને અનેક કષ્ટા વેડી સિ'ધમાં આવે છે. સિ'ધુ નદીને પાર કરી તેએ। **સા**ખી રાજા-એાને મળે છે. આ સાખીએા તે હોવાનું કહેવાય છે. કે જે સિથિઅન તરીક્રે પ્રસિદ્ધ છે. **સિકંદર** પછી **સિથિઅન** લોકોએ સિ'ધ જીત્યા હતાે. કાલકાચાર્ય જુદાં જુદાં સ્થાનાનાં કુલ ૯૬ સાખી રાજઐાને મળે છે. અતે તેઓને માળવા અને બીજા પ્રાન્તા અપાવવાની શરતે સૌરાષ્ટ્રમાં થઇને લઇ જાય છે. ગર્દ ભિલ્લની સાથે યુદ્ધ થાય છે. ગર્દ ભિલ્લને ગાદીથી ઉખેડી નાખવામાં આવે છે, અને તે **રા**ક રાજાઓને માળવા તથા જુદા જુદા ્રિાંતા કાલકાચાર્ય વ્હેં'ચી આપે છે, અને પાેતે તાે સાધુના સાધુ જ ર**હે** છે.

ું આ પ્રમાણે કાલકાચાર્યનું સિધ દેશમાં આવવું, એ જા્નું છે, અતે જૈત કતિહાસમાં એક અનોખી વસ્તુ ગણાય છે.

ં વિ. સં. ૬૮૪માં આચાર્ય **દે**વગ્રપ્તસ્રિએ સિ'ધ પ્રાન્તના રાવ મોસલને ઉપદેશ આપી જૈન બનાવ્યો હતો. આની પર'પરા વિક્રમની ર ચૌદમા શતાબ્દિ સુધી સિ'ધમાં હતી. છેવટે તેની પેઢીમાં થએલા લુણાશાહ નામનો ગૃહસ્થ મારવાડમાં ગયા, અને તેનું કુળ એ લુણાવત કહેવાયું.

વિ. સં. ૧૧૩૦ની લગભગમાં મરૂકાેટ, કે જે અત્યારે મરાેટ કહેવાય છે, ત્યાં જિનવલભસૂરિએ એક મંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી અને ' ઉપદેશમાળા 'ની એક ગાથા ઉપર է મહિના સુધી વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું. આ શતાબિદમાં જિનભદ્ર ઉપાધ્યાયના શિષ્ય વાચક પદ્મપ્રભ પણ ત્રિપુરા દેવીની આરાધના કરવા માટે સિંધમાં આવ્યા હતા. તેઓ ઢં બરેલપુરમાં ગયા હતા. જસા નામના એક દાની શ્રાવકે માટે ઉત્સવ કર્યો હતા. અહિંના રાજાએ એક મંદિર બંધાવ્યું અને ઉપાધ્યાયજીએ તેની પ્રતિષ્ઠા કરી.

વિ. સં. ૧૨૨૭માં આ મરકાટમાં જિત્યતિસુરિએ ત્રણ જણને દીક્ષા આપી હતી. 'વિજ્ઞપ્તિ ત્રિવેણી'માં મરકાટને 'મહાતીથ' તરીકે ઓળખાવ્યું છે.

વિ. સ. ૧૨૮૦માં જિનચન્દ્રસૂરિએ ઉચ્ચનગરમાં કેટલાક સ્ત્રી પુરૂષોને દીક્ષા આપી હતી.

વિ. સ. ૧૨૮૨માં આચાર્ય સિહિસરિએ ઉચ્ચનગરમાં શાહ લાધાએ કરાવેલા મંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. આ વખતે ત્યાં ૭૦૦ ધર જૈનોનાં હતાં

વિ. સ. ૧૨૯૩માં **ચ્યા**ચાર્ય કક્કસૂરિતું ચામાસું **મર્**કાટ (મારાટ)માં થયું હતું. ચારડિયા ગાત્રના શાહ કાના અને માનાએ સાત લાખતું દ્રવ્ય ખર્ચા^દતે સિદ્ધાચળજીનો સંઘ કાઢયા હતા.

વિ. સં. ૧૩૦૯માં શેઠ વિમલચન્દ્રે જિતેશ્વરસૂરિ પાસે નગરઢાટમાં પ્રતિષ્ઠા કરાવી તી. વિ. સ. ૧૩૧૭માં આચાર્ય દેવગુપ્તસ્રિ સિ'ધમાં આવ્યા અને રેચ્કાટમાં ચામાસું કર્યું. ૩૦૦ ઘર નવાં જૈનોનાં બનાવ્યાં, અને મહાવીરસ્વામીના મંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરી.

વિ. સ. ૧૩૪૫માં **અા**ચાર્ય સિહિસ્**રિના આ**ત્રાકારી જયકેલશ ઉપાધ્યાયે સિ[.]ધમાં વિહાર કરીને ઘણાં શુભ કાર્યો કરાવ્યાં હતાં.

વિ. સ. ૧૩૭૪માં **દે**વરાજપુરમાં **રાજે**ન્દ્રચન્દ્રાચાર્યનું આચાર્યપદ અને કેટલાકાની દક્ષિા થઇ હતી.

વિ. સ. ૧૩૮૪માં જિનકુશલસૂરિએ ક્યાસપુરમાં અને રેલ્લુકક્રાટમાં પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.

વિ. સ. ૧૩૮૯માં જિનકુશલસૂરિ સિ'ધના દેરાઉલ નગરમાં સ્વર્ગ-વાસી થયા હતા, અને તેમના શિષ્ય જિનમાણુક્યસૂરિ, ગુરૂની સમાધિનાં દર્શન કરવા ગયા હતા. ત્યાંથી જેસલમેર જતાં પાણીના અભાવે તેઓ સ્વર્ગવાસી થયા હતા.

વિ. સ. ૧૪૬૦માં ભુવનરત્નાચાર્ય દ્રોહદદામાં ચાેમાસું કર્યું હતું. વિ. સ. ૧૪૮૩માં જયસાગર ઉપાધ્યાયે મમ્મરવાહનમાં ચાેમાસું કર્યું હતું.

િ વિ. સ. ૧૪૮૭માં <mark>ફ</mark>રીદપુરથી નગરક્રાટ્ની યાત્રા માટે એક સંઘ નિકળ્યા હતા.

વિ. સ. ૧૪૮૩માં જયસાગર ઉપાધ્યાય **મા**ળારખપુરમાં આવ્યા કતા. આ વખતે અહિં શ્રાવકાના ૧૦૦ ઘર હતાં. ્રવિ. સં૧૪૮૪માં જયસાગર ઉપાધ્યાયે <mark>મ</mark>લીકવાહનપુરમાં ચાેમાસું કર્યું હતું.

વિ. સ. ૧૪૮૪માં જયસાગર ઉપાધ્યાયે કાંગડામાં આદિનાથ ભગવાનની યાત્રા કરી હતી.

સાળમા શતાબ્દિમાં થઇ ગએલ જિનચન્દ્રસૂરિના શિષ્ય જિનસ-મુદ્રસૂરિએ સિંધમાં પંચનદની સાધના કરી હતી.

વિ. સ. ૧૬૫૨માં જિનચન્દ્રસૂરિ પંચનદને સાધીને **દે**રા®લનગર ગયા હતા, જ્યાં જિનકુશલસૃરિનાં પગલાંનાં દર્શન કર્યાં હતા.

વિં. સ. ૧૬૬૭માં સમયસું દરજીએ ઉચ્ચનગરમાં ' શ્રાવક–આરા-ધના ' નામના ગ્રન્થ ખનાવ્યા હતા. શ્રી સમય સું દરજી મહાન કવિ હતા, તેમનાં સિંધી ભાષામાં પણુ ખનાવેલાં ક્રાઇ ક્રાઇ સ્તવન મળે છે.

આ સિવાય મુલતાન, ખાજાવાલન, પરશુરાડ કાટ, તરપાટક, મલીકવાલનપુર, ગોપાચલપુર, કાેટીમગ્રામ, હાજી-ખાં-ડેરા, ઈસ્માઇલ ખાં-ડેરા, ભાદપાર, ખાસ્પારા, દુનિયાપુર, સક્કીનગર, નયાનગર, નવર'ગખાન, લાેદીપુર વિગેર એવાં અનેક ગામા છે, કે જ્યાં અનેક જૈન ઘટનાએ થયાના ઉલ્લેખો, પદાવલિયા અને બીજા અનેક ગ્રંથામાંથી મળે છે.

આ ઉપરથી એ સ્પષ્ટ સમજાય છે, કે સિંધમાં એક વખતે સાધુઓના વિહાર બહેાળા પ્રમાણમાં થતા હતા. મંદિરા ઘણાં હતાં. જૈનધર્મની જાહાજલાલીનાં અનેક કાર્યો થતાં હતાં. દક્ષાએા અને પ્રતિષ્ઠાએા થતી હતી.

ઉપરના સ'વતા ઉપરથી આપણે જોઇ શક્યા છીએ કે વિ. સં. પૂવ[€] ૪૦૦ થી વિક્રમની સત્તરમી શતાબ્દિ સુધી તેા જૈન સાધુઓના વિહાર અને જૈન ઘટનાઓ સિંધમાં ખરાખર ખનતી રહી છે. આવી રીતે સત્તરમા સતાબિદ પછી સાધુએ સિંધમાં વિચર્યા હોય, તે સંખંધીનું પ્રમાણ જ્યાંસુધી ન મળે, ત્યાંસુધી આપણે માની શકીએ કે છેલ્લાં લગભગ ત્રણસાે વર્ષથી સાધુએાના વિહાર સિંધમાં વ્યંધ રહ્યો હોવા જોઇએ.

ખુલાસા

એક ખુલાસા કરી નાખવા જરૂરના છે. ઉપર સિંધનાં જે જે ગામામાં જૈન સાધુએાના આવ્યાના અને જૈન ઘટનાએા બન્યાના ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યા છે. તે બધાંયે ગામા અત્યારે સિ ધમાં છે. એવું નથી. તેમાંના કેટલાંક ગામાનું અત્યારે નામ પણ નથી. કેટલાંક ગામા ભાવલપુર સ્ટેટમાં છે. કેટલાક પંજાબમાં છે. કેટલાક રાજપુતાનામાં છે અને કેટલાક ઠેઠ સરહદ ઉપર છે. આમ હોવાનું એકજ કારણ છે, અને તે પહેલા પ્રકરણમાં ળતાવ્યું છે તેમ. સિંધની હદ અત્યારે જેટલી માનવામાં આવે છે. તેટલીજ પહેલાં ન હતી. **પ**ંજાખ. અક્ધાનિસ્તાન, વાયવ્ય **સ**રહદ, **બે**લુચિસ્તાન, ભાવલપુર, રાજપુતાના અને જેસલમેર, એના મ્હાટા ભાગ સિંધનીજ અન્તર્ગત હતો, અને તેટલા માટે તે **બધાં** ગામાના 'કલ્લેખ સિ'ધમાં કર્યો` છે. ખરી રીતે અત્યારે તેા ઉપરના બધા દેશાથી– પ્રાંતાથી સિંધ એટલા બધા છટા પડી ગયાે છે કે જેથી જૈનસાધુએાનું વિચરતું વધારે કષ્ટસાધ્ય અને ભયંકર છે. જૂનાવખતમાં પણ જૈનસાધુ-ઓના વિહાર, નૈત્રહનકાેટ કે જે અત્યારનું હૈદાબાદ છે, ત્યાં સુધી અથવા 🕪 ક વખતનું દસ-વીસ મચ્છીમારાનું ગામકું ધડળાળંદર, કે 🕏 અત્યારે કરાચી તરીકે એાળખાઇ રહ્યું છે, ત્યાં સુધી તેા થયાનું પ્રસાણ મળતું ત્રુથી. બાકી સત્તરમી શતાબ્દિ સુધી સિ'ધના અમુક અમુક ભાગમાં શ્રાધુએ વિચર્યા છે, એ વાત નક્કી છે.

પ્રસ્થાન.

AND THE PROPERTY OF THE PROPER

પ્રચીસ વર્ષ ઉપરની जगत्पूज्य गुरहेव श्री विजयधर्मसूरि महा-રાજનું ચતુર્માસ <mark>ુયાવર (નયા શહેર)માં</mark> હતું. કરાચીના એક ગૃહસ્થ ગુરૂ મહારાજને વંદન કરવા આવ્યા. થાડા દિવસની રિથરતા કરી. પરસ્પર પરિચય થયો. તેમણે સિંધ જેવા અનાર્ય કહેવાતા સલકમાં ગુરૂમહારાજને પધારવા માટે વિનતિ કરી: " હજારા વર્ષના ઇતિહાસમાં કાઇ પણ જૈન સાધુ સિ'ધમાં આવ્યા હોય, એવું અમે જાણતા નથી. કષ્ટ ઘણું છે, પણ આપ જ સાહસ ખેડી શકશા અને સિ'ધનો, દરવાજો ખાલી શકશા. " એમના શખ્દાે હતા. તે પછી તાે વર્ષો ખલ્કે યુગાનાં વ્હાણાં વહી ગયાં. ગુરદેવ પણ સ્વગે^ς સિધાવ્યા, છતાં કરાચીના તે પ્રસિદ્ધ કાર્યકર્તા ભાઇ પાપટલાલ શાહ (પી. ટી. શાહ)ની વિનતિએ વિરામ ન લીધો. તેમની વિનતિ **બરાબર ચાલુ રહી. સિ'ધમાં પ્રચાર** કરી શકે, સહન કરી શકે, જૈનેતર प्रज्य इपर

પ્રભાવ પાડી શકે, આવા કાઇ પણ સમયજ્ઞ સાધુને સિધમાં લાવવાની કાશિશ તે અને તેમના મિત્ર પ્રુશાલભાઇ વસ્તાચંદ વિગેરે કરતા રહ્યા. કરાચીના સંધમાં પણ તે સંખંધી ઉઢાપાઢ ચાલુ રહ્યો. ગમે તે ખર્ચે સાધુઓને સિધમાં લાવવા, આ ભાવના કરાચીના પ્રત્યેક ગૃહસ્થને ઉત્પન્ન થઇ. ભાઇ પાપટલાલ તે પછી તા અનેક વખત મળ્યા અને પત્રવ્યવહાર દારા પણ એમની વિનતિ ચાલુ રહી.

ઉદ્દયપુરમાં ઉપ્યુટેશન.

સિંધ એટલે જાણે એક બીજી દુનિયા, એમ અમે સમજતા. ' જૈન સાધુથી સિ'ધમાં જઇ શકાય જ નહિં.' ' સિ'ધ તા એક રાક્ષસી મુલક છે. ' પગે ચાલવાતું, રેતીના રણોને રગદોળી આગળ વધવાતું, બિક્ષાની દુર્લ બતા, જ ગલા પસાર કરવાનાં, આવી સ્થિતિમાં જૈન સાધુનું સિંધમાં જવું વધારે ખતરનાક કહી શકાય. દિવસા વીતતા ગયા. પરંત શ્રી પાપટલાલના શબ્દોનો ધ્વનિ કાનોમાં અને દિલમાં ખરાખર ગુજારવ કરતા રહ્યો. તેની સ્હામે અવાજ પણ થતા: '' જે દેશમાં સે'કડા વર્ષાથી જૈન સાધુઓનો વિહાર થયા નથી, તે દેશમાં સૌથી પહેલાં જવાનું સદ્ ભાગ્ય સાંપડે તેા કેટલું સારૂં ? " પરન્તુ જે વસ્તુ જે કાળે બનવાની હોય છે, તેમાં ફેરકાર થઇ શકતાે નથી. ઘણાં વર્ષો સુધી ગુજરાત કાઠિયાવાડને છોડી <mark>ખ</mark>ંગાળ, મગધ, મારવાડ, મેવાડ, માળવા, યુ. પી., <mark>સી.</mark> પી., ખાનદેશ આદિ દેશામાં ભ્રમણ કર્યા પછી, જ્યારે મારે ગુજરાતમાં જવાનું થયું, ત્યારે પાછું કરાચીનું પ્રકરણ ઉભું થયું. કરાચીના જૈન સંઘની વિનતિ શરૂ થઇ. ધર્ણા વર્ષો પછી ગુજરાતમાં જવાનું થએલું હોવાથી એકદમ ગુજરાતને છાડીને ખીજા દેશમાં જવું પણ મારે માટે અશક્ય હતું, છતાં ભવિષ્યના ઉદરમાં શું ભયું છે, એની કાને ખબર છે ? પાટણનું ચતુર્માસ નક્કી કરી થાેડા દિવસ માટે અપાણ જવાનું થયું, ત્યાં તાે

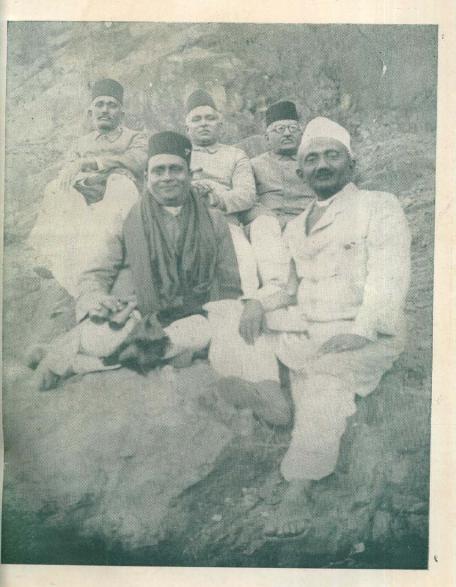
ઉદયપુરનું ડેપ્યુટેશન આવ્યું. પાટણ અને ઉદયપુરની 'ટગ ઓફ વાર'માં ઉદયપુરનું હેપ્યુટેશન આવ્યું. પાટણ અને ઉદયપુરની 'ટગ ઓફ વાર'માં ઉદયપુર છતી ગયું. ઉદયપુરના ચતુર્માસમાં પાછી કરાચીના સંઘની વિનતિ શરૂ થઇ, એટલું જ નહિં, પરંતુ આગેવાન ગૃહસ્થાનું એક હેપ્યુટેશન ઉદયપુર આવ્યું. આ હેપ્યુટેશનમાં શેઠ ખીમચંદ જે. પાનાચંદ, મણિલાલ લહેરાભાઇ મ્હેતા, શ્રીયૃત પી. ટી. શાહ, ચુનીલાલભાઇ ગુજરાતી, અને ચત્રસુજ વેલછ–એ મુખ્ય હતા.

સ્વીકૃતિ.

નવા પ્રદેશમાં પ્રવેશવાની ભાવના હૃદયમાં ઉછળતી હોવા છતાં, પગે ચાલનારા અમારા જેવા સાધુઓના વિહારની વિકટતા સિંધની ભૂમિ માટે એટલી બધી ભયજનક લાગતી કે એકદમ ' હા ' પાડવાનું મન ન શતું. પરંતુ મનુષ્ય સ્વભાવ પણ એક ચીજ છે. કરાચીનો જૈનસંઘ, પાતાના ધર્મની ઉન્નતિ માટે, સિંધમાં જનધર્મનું ઉજ્જવળ મુખ ખતાવવા માટે અને ભગવાન મહાવીરનો અહિંસાનો સંદેશ સિંધના હિંસક અને માંસાહારી મનુષ્યાના કાનો સુધી પહેાંચાડવા માટે હજારા દુપિયાનો વ્યય કરી પાતાના યુરૂઓને ગમે તે ભાગે લઇ જવાની તાલાવેલી ધરાવે, એને સર્વથા નિરાશ કરવાનું સાહસ મારાથી ન થઇ શક્યું. મને લાગ્યું કે મારા માનનીય બંધુ મુનિરાજશ્રી જયંતવિજયજી જો સિંધ આવવાનું કખૂલ રાખે, તા મારે જવું. મારા નિર્ણય મેં દેપ્યુટેશનને જણાવ્યા, અને જયાંસુધી શ્રી જયંતવિજયજી મહારાજ તરકથી સ્વીકૃતિનો જવાળ ન આવે, ત્યાં સુધીને માટે મેં શાંતિનો દમ ખેંચ્યા.

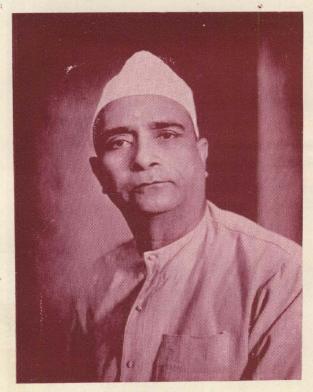
ડેપ્યુટેશન મારવાડના તે ગામમાં ગયું કે જ્યાં શ્રી જયંતવિજયજી મહારાજ વિચરતા હતા. ડેપ્યુટેશનની સાથે મારી શર્ત હતી કે–' શ્રી જયંતવિજયજી મહારાજ હા પાડે, તાપણ હું મેવાડના ઉત્તર-પશ્ચિમ વિભાગમાં જાઉ છું, ત્યાંથી મારવાડમાં થઇને સિંધમાં આવી શકું. "

મારી સિંધયાત્રા

કરાચીના સ'ઘનું ઉદયપુર મુકામે આવેલ પ્રતિનિધિમ'ડળ

भारी सिंधयात्रा

भाध थी. टी. शाख (पापटवाव त्रिभुवनहास)

શ્રી જય તવિજયજી મહારાજે હા ભરી. પરંતુ કુદરતને કંઇક એારજ ગમતું હશે. મેવાડના પહાડી પ્રદેશામાંથીજ નિકળતાં નિકળતાં મને સમય લાગી ગયા. મેવાડમાંથી છૂટી મારવાડમાં કરૂં અને પછી સિંધ માટે પ્રસ્થાન કરૂં, ત્યાં તા ગરમાં એટલી બધી કાટી નિકળ કે વિહાર થઇ શકેજ નહિ. આખરે કરાચીના સંઘની સમ્મતિથી એક ચતુર્માસ મારવાડમાં કરવાનું નક્કી રાખ્યું.

અણીનું ચૂકયું સા વરસ જવે.

' અણીતું ચૂક્યું સો વરસ જવે. ' જે મુનિરાજોને સિંધમાં આવ-વાની જરાય ધચ્છા નહતી. તેઓ કંડા કાળજે શાન્તિ પામ્યા. ચાલા. આગે આગે ગારખ જાગે. સીરાહી સ્ટેટના પાડીવમાં મેં ચતુર્માસ કર્યું અને મુનિરાજ શ્રી જયન્તવિજયજી આદિએ તેની પાસે જ ખલદુટમાં કર્યું. અમે જાણ્યું કે ચાર છ મહિનાની મુદતમાં તા કરાચીના સંઘના. સાધુએોને (સ'ધમાં લઇ જવાના ઉભરા શાંત યે થઇ ગયા હશે. પણ ભૂખની વેદના ઝાજે સમય સહન થર્ધ શક્તી નથી. કરાચીના સંઘને આકંઠ ભૂખ લાગી હતી. એમને મન મુનિરાજોના દર્શન અને મુનિરાજનું વ્યાખ્યાન, એ જીવનની ધન્ય ઘડી સમાન હતું. પચ્ચીસ–પચાસ કે સો વર્ષથી દ્વારી ક્ષેટા હાથમાં કાઇ કરાચી પેટ ભરવાને આવેલા આજે એક સારી માટી સ'ખ્યામાં, બે પૈસે સુખી અને એક સારૂં મ'દિર, ઉપાશ્રય, ધર્મ શાળા, વાડીએા વિગેરેના સાધનાેથી પૂર્ણ થવા છતાં. ઘણાંએાને તા જૈનસાધુએોના દર્શન સરખાં પણ નહિ થયાં હશે. કેટલાકાએ લગ્નાદિ પ્રસંગે દેશમાં જતાં એકાદ વખત કર્યાય સાધને જોઇ લીધા હોય. તેા જોઇ લીધા હોય. આવી સ્થિતિમાં કરાચીના સ'ઘ પોતાના ગુરૂઓના દર્શન અને ઉપદેશ શ્રવણ માટે અતિ ઉત્સક્તા ધરાવે. તાે તેમાં આશ્રર્ય જેવું શું છે ?ે ચોમાસુ ઉતરતાંજ પાછો તકાદો,શરૂ થયો. સાથેના મુનિરાજોને ઘણું સમજાવવા છતાં તેઓનું દિલ આગળ વધતું ન હતું. એકાદ સાધુની સાથે સિંધ જેવા લાંળા અને વિકરાળ પ્રદેશમાં જવાની હિમ્મત ચાલતી ન હતી. પરિણામે લગભગ અમારા મંડળે એવા નિશ્વય કર્યો કે ' હવે કરાચીના વિચાર માંડી વાળવા અને કરાચીના સંધને સિંધમાં આવવાની અશક્યતા ખતાવી, ખીજા કાઇને વિનતિ કરવાનું જણાવતું. '

સત્યાગ્રહની નાેટીસ

તા. ૪ જાન્યુઆરીના દિવસ હતા. રાત્રિના સમય હતા. મારવાડના ખીવાલુદી ગામમાં અમારી સ્થિરતા હતા. એરલુપુરારાડથી એક સાથે એ તાર મળ્યા. એક તાર કરાવી સ'ઘના હતા, જેમાં આગ્રહ પૂર્વ ક વિનતિ અને ડેપ્યુટેશનની તૈયારી જણાવી હતા. બીજો તાર કરાવીના એક વખતના પ્રસિદ્ધ આગેવાન રાઢ કાળા ગલાના પૌત્ર ચર્તુ ભુજબાઇના હતા. જેમાં ' વિનતિના સ્વીકાર નહિ કરવામાં આવે, તા પાત અને બીજાઓ ઉપવાસ ઉપર જશે. ' એવા નિર્લાય જાહેર કર્યો હતા. ઘણા વખત માલુસોને એવા ધર્મ સ'કટમાંથી પસાર થવું પડે છે કે જેના કંઇ નિર્લાય તેજ સમયે થઇ શકતા નથી. કયાં તા સિંધના વિચારને દૂર મૂકા નિશ્ચિન્તતા પૂર્વ ક બીજી તગ્ફના કાર્ય ક્રમ ઘડાઇ રહ્યો હતા. અને કયાં એકાએક આ બામગાળા ફ્રેટયા. તાર કરનાર અને તેમના મિત્રા ઉપવાસ ઉપર જાય કે ન જાય, છતાં પણ સંઘની અને ઉપવાસ ઉપર જવાની નોટીસ આપનાર ગૃહસ્થ અને તેમના મિત્રાની સાચા દિલની વિનતિ હતી, એમાં તા કંઇ શક ન્હોતોજ.

દિલ પીગળ્યું, વિચારામાં પરિવર્ષન થયું, સાથીઓની સાથે મસલતો કરી. કંઇક તેમનાં દિલ પણ ઢીલાં પડયાં. આખ**રે શિ**વગ'જમાં રહીને આઠ દિવસ સુધી વિચાર કરવાતું રાખ્યું અને સ'ઘને જવાળ આપ્યાે.

બીજીવાર ડેપ્યુટેશન

આંગળી ખતાવીએ, તો પાંચા પકડતાં વાણિઆઓને કયાં નથી આવડતું ? વિચાર કરવામાં આઠ દિવસ અમારા પૂરા ન થયા, ત્યાં તો શેઠ વાલજી શુલાખચંદ, શેઠ ખીમચંદ જે. પાનાચંદ, શ્રીયુત મણિલાલ લહેરાભાઇ મ્હેતા, શ્રીયુત મૂલજીબાઇ જીવરાજ અને ભાઇ ફુલચંદ વર્ષમાન—એ ગૃહસ્થોનું ડેપ્યુડેશન આવીને ઉભું રહ્યું.

મારી તેં છભ અવાફ હતી. આટલી આટલી કસોટીમાંથી પસાર થવા છતાં, સંધ હજુ પણ અમને લઇ જવામાં મક્કમ છે, એ વિચારે મારા દિલને રડાવી દીધું. "શા માટે કરાચીનો સંધ આટલા આટલા આટલા આગ્રહ કરતા હશે? શું એમને કંઇ અમારી પાસેથી સ્વાર્થ સાધવાનો છે? ના, એમને એકજ ધગશ છે. સિંધની પ્રજાને મહાવીરના ત્યાગી સાધુઓનાં દર્શન કરાવવાં છે. અહિંસાનો સંદેશ સંભળાવવા છે. ચુકુઓની વાણી સાંભળવાના લ્હાવા લેવા છે. ધર્મની ક્રિયાઓ સમજવી છે. આ પારમાર્થિક સિદ્ધિને સાધવાને માટે અગ્યારમાં પ્રાણ સમાન પાતાની લક્ષ્મીના ભાગ આપવા તૈયાર થયા છે. વિહારમાં સાધુઓને જરાપણ તકલીક ન પડે, તેટલાની ખાતર પાતાના ધંધા રાજગાર છોડી મુસાકરીમાં કષ્ટોને ઉઠાવવા તૈયાર થયા છે. જૈનસંધ આટલા બધા ભાગ આપવાને માટે તૈયાર હોય, તો પછી અમારે સાધુઓએ શું તેમની વિનતિના સ્વીકાર ન કરવા ?"

કર્ત્તવ્યતું સ્મરણ.

અમારે ગમે ત્યાં વિંચરીને પણ ઉપદેશ તાે આપવાના જ છે. પછી સાધુને ગુજરાત શું અને કાઠિયાવાડ શું ? સિંધ શું અને પ્'જાબ શું ? મેવાડ શું અને મારવાડ શું ? જ્યાં લાભ દેખાય, ત્યાં પહેાંચી જવું, એ

અમારું કર્તાવ્ય છે. સંયમની રક્ષાપૂર્વક બની શકે તેટલું બીજાનું હિત કરવું, એ અમારૂં કામ છે, ભગવાન્ મહાવીર અને મહાવીરના અનુયા-યિએ। અનાર્ય દેશમાં વિચર્યા છે, ને ભય કર કષ્ટા સહ્યાં છે. આજના ભક્ત વર્ગ પોતાના ગુરૂને જરાપણ કષ્ટ ન પડવા દે, એટલી કાળજી શ્રહાપૂર્વ કરાખે છે. સાધુને વળી ખીજો વિચાર યે શા કરવાના હાય ? ક્ષુધાની નિવૃત્તિ માટે પાશેર અન્ત, શરીરને ઢાંકવાને માટે એ ચાર કપડાં અને સુવા ખેસવાને માટે સાડા ત્રણ હાથની જમીન–આટલું જો મંળી જતું હોય, તા એક સાધુને માટે-એક મસ્ત ક્કીરને માટે બીજી વસ્તુની જરૂર યે શા છે ? જ્યાં ભક્તોનાં ટાળાં ખમા ખમા કરતાં ઉમાં રહ્યાં હાય. જ્યાં રાજને રાજ બેન્ડના સરાદાથી સામૈયાં થતાં હોય, જ્યાં બકતાણીએ। ચાર ચાર વખત ઇચ્છા મુજબનાં આહાર પાણી વ્હાેરાવવાને માટે તૈયાર રહેતી હોય. જ્યાં ઉંચામાં ઉંચી જાતની મલમલા અને સે કડાના કિંમતની કામળા એાઢવાને મળતી હોય, જ્યાં લાખાની કિંમતના આલીશાન મહેલાે રેહેવાને મળતા હોય અને જ્યાં પગ **ઉપર** પગ ચઢાવીને આખા દિવસ છી કણીના સડાકાઓ સાથ ગામ ગપાટા મારવામાં સંમય વ્યતીત થતાે હાેય, એવા સ્થાનાેમાં રહીને છવન વ્યતીત કરવં. એમાં સંયમની શાભાયે શી છે કે સંયમની કસોડી યે શી છે કે આનંદ ત્યાં છે કે જ્યાં જ્ઞાનની કસોટી કરનારા ચર્ચાવાદીઓ સામે આવીને ખેસે છે. આનંદ ત્યાં **છે** કે જ્યાં ધાર હિંસામાં રચી પચી રહેલા લોકોને અહિંસા દેવીનાં દર્શન કરાવવામાં આવે છે. આનંદ ત્યાં છે કે જેમણે જૈનધર્મનું નામાેનિશાન પણ ન સાંભળ્યું હોય, તેઓ જૈનધર્મના રહસ્યાેને સાંભળવાથી મંત્રમુગ્ધ થતાં હાેય. આ બધા આનંદની આગળ વિક્ષારનાં કષ્ટા. એ કષ્ટા તરીકે નથી દેખાતાં. ખરી વાત હેા એ છે કે સાધુ જ્યારથી માતપિતાને, ધરભારને, પુત્ર પરિવારને, જાતિપાતિને, દેશવેષને છેાડી સાધુતા સ્વીકારે છે, ત્યારથી જ કષ્ટ એ તે৷ એમને માટે

નિર્માણ થયેલી એક વસ્તુ છે. ઇચ્છાના રાધ એજ તપરયા છે. અને એ તપસ્યા કરવા માટેજ માણસ સાધુ થાય છે.

વિચારાનું આંદાલન ખૂબ થયું. માનનીય આત્મળંધુ મુનિરાજશ્રી જયંતવિજયજી, મુનિશ્રી વિશાળવિજયજી, મુનિશ્રી હિમાંશુ-વિજયજી, મુનિર્શ્રા નિપુષ્ણવિજયજી, મુનિશ્રી દાનવિજયજી અને મુનિ-જીવવિજયજી–એમણે સાથ આપ્યા અને સાથે ચાલવા તૈયાર થયા.

પ્રસ્થાન.

સંઘના ડેપ્યુટેશનને અમારા નિર્ણય જણાવ્યા:— "ચાલા અમે સિંધમાં આવવા તૈયાર છીએ." શ્રી જયન્તવિજયજી મહારાજે ઉમેયું: "પણ એક શર્ત છે, એક ચામાસાથી વધારે રહેવાની વિનતિ તમારે ન કરવી. '' શેડી આએાએ જવાબ આપ્યા: " વિનતિ કરવી એ તા અમારા ધર્મ છે, છતાં આપ અમારા સંઘનું માન રાખા છા, તા ' અમે ' આશ્રહ નહિ કરીએ. " વ્યવહારકુશળ ગૃહસ્થાના ' અમે 'ની શી મતલબ હતી ? એની ખબર તા, કરાચીમાં એક ચામાસ પૂરૂ કરીને વિંહારની અનુમતિ માગી, ત્યારેજ પડી કે:–' અમે ' એટલે ત્યાં આવેલા પ– દ ગૃહસ્થાજ; બાકી સંઘના પંદરસા માણસાને ગમે તેવા આશ્રહ કરવાના હક્ક હતા. અરતુ.

સિંધ તરફ વિહાર કરવાની સ્વીકૃતિ, પેલા ઉપવાસ ઉપર જવાના નિર્ણય જાહેર કરનાર ભાઇ ચતુર્જુજ ઉપર આ શબ્દોથી લખી માેકલીઃ–

" કપવાસ ઉપર જવાના સત્યાયહની સૂચનાએ મારા દિલને હચમચાવી ખૂકયું હતું. આખરે તમારી અને કરાચીના સમસ્ત શ્રીસધની-ન્હાના માઢા સૌની આંતરિક લાગણી અને બક્તિએ વિજય મેળવ્યા છે. પાલીતાણા જવાની દઢભાવતા, એકપણ સાધુની સિધમાં નહિંજ આવવાની મક્કમતા, આ અધી

ભાખતામાં પલટા ખવરાવી દીધા છે-એક માત્ર તમારા સમસ્ત ભાઈએ! બહેનાના આંતરિક પ્રેમે-લાગણીએ-બક્તિએ.

" કરાંચી આવવાનું નક્કી કર્યું" છે. પાષ સુદિ ૪ના દિવસે પ્રસ્થાન કરીશું. એકાદ મહિનાની અ'દર **ખાડમેર** પહેાંચવા ધારીએ છીએ. તમે જણીને ખુશી થશા કે, **શ્રી જ**યન્તવિજયજી **મહારાજ અને મારી સાથેના બીજ સાધુઓએ** પણ સાથે આવવા કળક કર્યું" છે. કુલ છ સાત સાધુઓ આવીશું.

"તમે બહાતા હશે, કે હું કરાચી શહેર જેવા નથી આવતો. તમારા જેવા ભક્તોના ઘરની સુંદર ગાચરીએ હોરવા નથી આવતા હું આવું છું સિંધમાં કંઇ સેવા કરવાને, લગવાન મહાવીરના સંદેશ સંભળાવવાને. આ કાર્યની સફળતા થોડે ઘણે અ'શે પણ ત્યારેજ થઇ શકશે કે, જ્યારે વ્યવસ્થા અને સંગઠન પૂર્વક કામ ઉપાડવામાં આવશે. આ જમાના પ્રચાર કાર્યનો છે, એ બૂલવું ન જોઇએ."

તા. ૧૬ મી જાન્યુઆરી ૧૯૩૭, મિતિ પાષ સુદિ ૪ સં. ૧૯૯૩ શનિવારના દિવસ હતા. સવારના સવા નવ વાગે શિવગંજની પારવાડાની ધર્મ શાળાથી, સિંધની યાત્રા માટે દેવચુરનું સ્મરણ કરી અમે સાત સાધુ-ઓએ, અન્યમિત્ર સાધુઓની અને ગૃહસ્થાના વિદાય લઇ, પ્રસ્થાન કર્યું.

-: >:--

સાધન અને સહકાર

પિંગ ચાલનારા અને ભિક્ષાવૃત્તિથી નિર્વાં કરનારા જૈન સાધુઓને સિંધમાં પ્રવેશ કરવા, એ કેટલા કિંત છે, એ પહેલાં ખતાવવામાં આવ્યું છે. ઘણાં વર્ષોથી સાધુઓના વિહાર ખંધ થઇ ગયા હતા, રેગીસ્તાનમાં જવાનું, મુસલમાનાનીજ માટે ભાગે વસ્તી, હિંદુઓ, તે પણ માંસ—માછલીના ખાનારા, પાણીની મહા કહિનાઇયા, લોકા તામસિક પ્રકૃતિના, વાતવાતમાં કહાડીના ઘા કરતાં વાર લગાડે નહિ, કાળું સુંથણું, કાળું લાંછું પહેરણ અને ખંભે કહાડી લઇને નિકળેલા માણસ જો કાઇ એકલાને જંગલમાં મળા ગયા હાય તા છાતી ધડકયા વગર ન રહે. રખેને શું કરશે ? આવા મુલકમાં પ્રવેશ કરવા, એ કેટલા કહિન છે, એ રહેજે સમજી શકાય તેમ છે.

ઘણી વખત અજાણી વસ્તુમાં ભય વધારે લાગે છે. જ્યારે કેટલીક વખત અજાણી વસ્તુમાં જો કાઇએ ભડકાવ્યા ન હાય તા નિર્ભયતા- પૂર્વ ક પસાર પણ થવાય છે. પછી ભલેને ભયં કર રસ્તો હોય. આણી ઉદયપુર જતાં એક ભયં કર જંગલમાં અમે ઉતરી પડેલા, એવું ભયં કર કે આખી જીં દગીમાં કાઇ વખત નહિ જોએલું, છતાં નિર્ભયતા પૂર્વ ક તેમાં ચાલ્યા ગએલા. એક વખત માત્ર ૬ પીઠ ઉપર બેઠેલા વાઘ એકાએક મારી નજરે પડ્યા. જરાક ક્ષાેભ થયા, પણ તત્કાળ વાઘ ઉઠીને પુંદ ફેરવી ચાલતા થયા. જો કાઇએ પહેલાંથીજ ડરાવી માર્યા હોત, તા વાઘ મળત કે ન મળત, પરંતુ આખું યે જંગલ ચારે તરફ આંખા ફેરવવામાં ને છાતીની ધડકનમાંજ પસાર થાત.

ભયના ભણકારા.

સિંધના વિહારના પ્રારંભમાંજ ભયના ભણકારા લોકોએ કાનમાં નાખ્યા હતા. 'સિંધ તો રાક્ષસી મુલક છે.' 'સિંધમાં સાપોનો એટલો ખધા ઉપદ્રવ છે કે ચાલતાં ઉડીને માણસના માથા ઉપર ચડી એસે અને કૂંક મારી પ્રાણ લઇ ચાલતો થાય.' 'રેતીનાં રણ એટલાં બધા જખ્બર છે કે એક વંટાળીયા આવે તો ગામનાં ગામ દટાઇ જાય.' 'માંસાહાર એટલા બધા છે કે કાઇ નાના ગામમાં તો આપણાથી ઉભું પણ ન રહેવાય, આવા પાપી મુલક આ છે.'

એક તા હમેયું: 'સિંધના ભૂમિજ એવા છે કે તે ભૂમિમાં પગ મ્કતાંજ અુદ્ધિ બ્રષ્ટ થયા વગર રહેતા નથા. 'આના પુષ્ટિમાં શ્રવસ્તાની કથા સંભળાવા. શ્રવસ્તુ એક કાવડના બે પલ્લામાં માતાપિતાને બેસાડી કાવડ પાતે હપાડી માતાપિતાને સડસંદ્ર તીર્થના યાત્રા કરાવવા લઇ નિકલ્યા. ઘણી યાત્રાઓ કરાવ્યા પછી એક વખત માતાપિતાને હપાડી જતાં જતાં એના વિચારામાં પરિવર્તન થયું. 'આ ઘરડાં ઢાંચાઓને હપાડી હપાડીને ક્યાં સુધી ક્રીશ ? ' ગુરસામાં કાવડ નીચે પટકી. માતાપિતાને કહ્યું: 'જાત્રા કરા તા કરા, નહિં તા પડા ખાડમાં, મારાથી હવે હપાડીને ચલાતું નથી. ' માતાપિતાની બક્તિ માટે મરી પડનારા શ્રવણ આજે બક્તિશન્ય બન્યા. માતાપિતા સ્તબ્ધ થયાં. 'આ વ્હાલા શ્રવણને આજે આશું સઝ્યું ? ' છેવટની અવસ્થાએ પહેંાંચેલાં માતાપિતા ગભરાયાં, શ્રવણને આજી કરીઃ ' ભાઇ! થાંદું ચાલ, પછી જેમ તને ગમે તેમ કરજે.' મહા મુસીબતે શ્રવણું કાવડ ઉપાડી અને થાંદું ચાલ્યા, ત્યાં શ્રવણના વિચારા ધર્યા. પાતાની દુર્ભાવના માટે–માતાપિતા પ્રત્યેના અવિવેક માટે તેણું બૂરિ બૂરિ માપ્રી માગી. અને પશ્રાત્તાપ કર્યા. જે બૂમિમાં શ્રવણની શ્રદ્ધા એાસરી ગઇ હતી, એ બૂમિ તે સિંધબૂમિ. થાંદું ચાલ્યા પછી દુર્ભાવના દૂર થઇ, તે બૂમિ તે મરૂબૂમિ (મારવાડ). તમે જોશા તા ખબર પડશે કે સિંધમાં વાણીયા કે ધ્યાદ્મણ, કાઇના દિલમાં જરા યે અરેકારા નથી. ગમે તેવી અનીતિ કે અધર્મ કરતાં સંકાચાશે નહિં." વિગેરે.

દઢ નિશ્ચય

આવી આવી સિંધ સંખંધી અનેક વાતા અમારા કાના ઉપર પડવા લાગી. સુખ દુ:ખ કિંવા ભય કે નિર્ભયતા એ બધું માનસિક ભાવના ઉપર આધાર રાખે છે. વસ્તુ એકની એક હોવા છતાં એકને સુખકર થાય છે, બીજાને દુ:ખકર થાય છે. એકને એક સમયે સુખકર થાય છે, તેનેજ, બીજા સમયે દુ:ખકર થાય છે. અમારા જેવા સાધુઓ અને તેમાં યે અમારી મંડળા, કે જેણે દેશના દેશા ખુંદ્યા છે. ત્રીસત્રીસ ચાલીસ ચાલીસ હજાર માઇલોની મુસાકરીઓ આ પગેથી થઇ ચુકી છે, તેમને ગમે તેવા વિકટ પ્રદેશમાં જવામાં, બીજા ભયની તો જરાપણ પરવા ન રહે. એક જ વસ્તુ વિચારવાની અને તે ભિક્ષાની–ગાચરીની, કમમાં કમ દિવસમાં એક વખત આ પેટની ક્ષુધાની નિવૃત્તિને માટે અન્ન મળી જતું હોય તો પછી બીજી વસ્તુના ભય રાખવાના ન હોય. અને જો આત્મવિશ્વાસ પાકા છે, તો ભિક્ષા એ પણ કાઇ ચીજ નથી.

કહેવાની મતલખ કે ભયજનક અનેક વાતા અમારી પાસે આવવા છતાં, અમે તથી બિલકૂલ બેદરકાર હતા. એમાં ત્રણ કારણ હતાં:–એક તા अંगीकृतं सुकृतिनः परिपालयन्ति એ સિહાન્તમાં હું માનનારા. બીજું, એક નવા દેશ જોવાની તમના. ત્રીજું એવા દેશમાં જો ગુરદેવ કંઇ શક્તિ આપે, તા કંઇક સેવા કરવાની ભાવના. આ ત્રણ બાબતાએ મારા મનને એટલું બધું દઢ બનાવ્યું કે ગમે તે ભાગે સિંધમાં જવું તા ખરંજ.

સિંધ તરક પ્રસ્થાન કર્યાના જેમ જેમ સમાચારા વર્ષમાનપત્રામાં બહાર પડતા ગયા, તેમ તેમ મિત્રા, રનેહીએા અને ભક્તોના પત્રાનો રાજને રાજ દરાહા પડવા લાગ્યા. એ પત્રામાં બેજ બાબતા હતીઃ અમારા સાહસ માટે અનુમાદના અને કેટલાકા તરકથી એવા દેશમાં નહિં જવા માટેની ભલામણ.

સિંધના માર્ગો

સિંધમાં પ્રવેશ કરવા માટે અનેક રસ્તાએાની સૂચિ અમે મેળવી હતી. ખાસ કરીને ' ગવર્ન મેન્ટ સર્વિસના ' ટ્રીંગનોમેટ્રીકલના સિંધ સુધીના નકશા અમે મેળવ્યા હતા. સિંધમાં જવા માટે, જીદે જીદે સ્થળેથી અનેક રસ્તાએા મૌજૂદ છે.

ગુજરાતથી આવનારાએ માટે વીરમગામથી નગરપારકર થઇ ઇસ્લામકાેડ, મીડી, જીદાે, મીરપુરખાસ થઇને હૈદ્રાભાદ અને કરાંચી જઇ શકાય છે.

કાહિયાવાડમાંથી મારખી, માળાયાનું રહ્યુ, કચ્છ અને કચ્છમાંથી ખાવડાના રહ્યુમાં થઇને અથવા નખત્રાહ્યા થઇને ખદીના, કઠ્ઠા થઇને કરાચી જઇ શકાય છે. પંજાયથી જવાવાળાઓને માટે પંજાયથી મારવાડમાં આવતું જોઇએ. અને મારવાડથી જોધપુર લાઇને મીરપુરખાસ અને હૈદ્રાયાદ વિગેર.

મુલતાન તરફથી આવનારા રેલ્વે લાઇને સંક્રકર (રાહરી) થઇને હૈકાળાદ આવી શકે છે.

અમારે મારવાડમાંથી સિંધમાં આવવાનું હતું. એટલે શિવગંજથી મારવાડના પ્રાંતને ઉદ્ધંધન કરી ભાલાતરા આવી રેલના પાટાના રસ્તાે પકડવા, એ અમારા ઇરાદા હતા. અને અમે તેજ પ્રમાણે વિહાર કર્યાે.

શંકાશીલ જગત્

એક ખીજી બાબત તેજ પ્રસંગે અમારા ખ્યાલમાં આવી. આ વિહાર એવા નહિ હતા કે એકલા અમે સાધૂજ હાઇએ. ગૃહરથાની મંડળા પણ અમારી સાથે ચાલવાની હતી. કરાચીના સંઘ તરકથી સ્વયં સેવકા અમારી સાથે રહેવાના હતા. એટલે જેમ માંણસની સંખ્યા વધારે તેમ વ્યવસ્થાનો બંદાળસ્ત પણ વધારે હાય, એ સ્વાભાવિક છે. અમારે પગે ચાલતાં ચાલતાં દરેક સ્ટેશને મુકામ કરવાનો હતા. સ્ટેશન ન્હાનાં હાય કે માટાં. કાઇ સ્થળે ગૃહસ્થાને યાગ્ય સગવડતા મળી પણ શકે અને ન પણ મળી શકે. બિન્ન બિન્ન પ્રકૃતિના માણસા પરિચયમાં આવવાના હતા. આજે જગત્ શંકાના ચકડાળે ચહેલું છે. નાના પ્રકારની શંકાઓ કરતાં મનુષ્યને વાર લાગતી નથી. અને તેમાં યે સાધુઓના નામથી લોકા એટલા બધા બડકેલા છે કે ગમે તેવા શિક્ષિત માણસ પણ એકદમ નિઃસંકાચ બાવે તા સ્થાન ન આપે. સી. આઇ. ડી. એ પણ સાધુના વેશમાં કરે અને ચાર—ડાકુઓ પણ સાધુના વેશમાં કરે, દેશ-ફીહીઓ પણ સાધુના વેશમાં કરે, દેશ-ફીહીઓ પણ સાધુના વેશમાં કરતા રહે અને રાજફીહીઓ પણ સાધુના

વેશમાં છુપાતા રહે. આવી સ્થિતિમાં, સારા નરસાનો જ્યાં મુધી પરિચય ન થાય, ત્યાં સુધી સારા ઉપર પણ અજાણ્યા માણસોને તો એકદમ વિશ્વાસ નજ બેસે. સ્ટેશનોના સ્ટેશન માસ્તરા શિક્ષિત હોય છે, સમજદાર હોય છે, છતાં તેઓ નાકર તા ખરાજ. એમને પણ પાતાની નોકરીનો અને ઉપરિ અધિકારીનો ખ્યાલ રાખવાની જરૂર ખરીજ. આ સ્થિતિમાં અમારી મંડળી કાંઇને પણ ભાર રૂપ ન થાય, અને અમારી મંડળી પ્રત્યે કાંઇને અવિશ્વાસ લાવવા જેવું પણ ન થાય, એવા કંઇપણ પ્રળ'ધ કરવા, મને આવશ્યક જણાયો.

સાધના

ત્રીસ ખત્રીશ વરસની વાત છે. જ્યારે અમે ભાગાલમાં ગુરૂદેવ શ્રી. વિજયધમ સૂરિ મહારાજની સાથે વિચરતા હતા, ત્યારે અજાણ્યા પ્રદેશામાં વગર સાધને વિચરવામાં કેવી મુશ્કેલીએ છબી થાય છે, એનો ખૂબ અનુભવ થએલા અને તેમાં ય જ્યારે અમારી સાથે સ્વયં સેવકાની એક સારી ડુકડી સાથે ચાલવાની હતી, તા પછી તેમને પણ, તેમની સેવામાં જેટલાં અનુકૂળ સાધનો શક્ય હોઇ શકે, તેટલાં મેળવવાં, એ જરૂરનું હતું. અમને ખબર હતી કે જોધપુરલાઇનમાં પાણીની ઘણીજ મુશીબત છે. આખા દિવસમાં એક જ દ્રેન એવી પસાર થાય છે કે જેમાં પાણીની એક ટાંકી રહે છે અને તે તમામ સ્ટેશનવાળાઓ પાતાને જરૂર પૂરતું પાણી ભરી લે છે. પછી બીજા દિવસે ભરે. તે દરમિયાન જો કંઇક કારણસર પાણી ખૂરી મયું હોય તા પાણી વિના બિચારા તપસ્યા કરે. આવી સ્થિતિમાં પસાર થતાં જેટલાં સાધના વધારે, તેટલી અનુકૂળતા વધારે, એમ લાગ્યું.

સિંધનો વિહાર એ કંઇ અમારે માટે ખહુ લાંબા વિહાર ન હતા. દાેહ–દાેઢ કે બખ્બે હજાર માઇલની એક સાથે મુસાકરી કરનારને ૫૦૦ માઇલની મુસાકરી એ કંઇ વધારે ન હતી. મુસાકરી થાડી હોવા છતાં ગામાની, ભિક્ષાનાં ધરાની, પાણીતી, ઠહેરવાનાં મકાનાની, તે દેશના મનુષ્યાના સ્વભાવની–વિગેરે વિગેરે કંઇક અગવડતાઓ નજર સામે આવતી હતી. તેમાં જેટલી રાહત મળી શકે, સરળતા પ્રાપ્ત થઇ શકે તેટલી કરી લેવી જરૂરની હતી.

સરકારી સહાયતા.

મને જણાવતાં ખુશી થાય છે કે અમારા વિહાર સંખંધી 'ગવર્ન મેન્ટ ઓક ઇન્ડિયા ' તરકથી અને જોધપુર સ્ટેટ તરકથી સારામાં સારી અનુકૂળતા કરી આપવામાં આવી હતી. 'ગવર્ન મેન્ટ એાક ઇન્ડિયા 'ના એસિસ્ટેન્ટ પોલીટીકલ સેક્રેટરી મેજર Gaisford સાહેબે એક જનરલ પરિચયપત્ર–રેકમાન્ડેશન લખી આપ્યા હતા કે જેના ઉપયાગ અમે ગમે ત્યાં, 'ગમે તે એાપીસરની આગળ કરી શકીએ.

તે પત્ર આ છે:--

This is to state that I have been requested by Muni Vidya Vijayji, a Jain monk, to give him a general letter of recommendation to help him in his Journey on foot from Rajputana to Karachi. Muni Vidya Vijayji has been known to me for several years both in Central India and Rajputana, and enjoys the reputation of being a Sanskrit scholar. He was, for several years, the Principal of the Jain Pathshala in Shivpuri in Gwaliar state where I first met him. It is to be hoped that, both

he and those friends who accompany him will be afforded every facility in their arduous travels.

P. Gaisford
(Major)
itical Department

Political Department, Government of India.

New Delhi. The 25th. January 1937

આવીજ રીતે જોધપુર સ્ટેટે ત્રલ્ સરક્યુલર કાઢીને અમારી પાર્ટીને ધ્રણીજ અનુકૃળતા કરી આપી હતી. એક સૂચના ચીક મીનીસ્ટર સાહેએ જોધપુર રાજ્યની હદમાં આવતાં તમામ હાકેમા (પરગલા ઓપ્રીસર) ઉપર માકલાવી હતી. બીજી સૂચના જોધપુર રેલ્વેના ચોક ટ્રાપ્રીક મેનેજર સાહેએ ભાલાતરાથી કેઠ હૈદ્રાખાદ પાસેના મીરાની સ્ટેશન સુધીના સ્ટેશન માસ્તરા ઉપર માકલાવી હતી. અને ત્રીજી સૂચના પાલીસ સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ડ સાહેએ તમામ પાલીસ સ્ટેશનો ઉપર માકલાવી હતી. એ સૂચનાઓમાં અમારી મંડળીને બની શકે તે, તમામ સગવડ કરી આપવા માટે જલાવવામાં આવ્યું હતું. ચીક મીનીસ્ટર સાહેબના એ હુકમ નિકળેલા તે આ છે:—

No. 4506

From, The chief Minister, Government of Jodhpur Jodhpur.

Dated Jodhpur 21st. January, 1937

To,

The Hakim Barmer

Muni Vidya Vijayji accompanied by other Sadhus will leave Sirohi for Karachi shortly on foot and pass through your district. I shall be glad if you will kindly arrange that all possible facilities are afforded to him on the way.

D. W. Field Chief Minister.

જોધપુર રેલ્વેના ચીક દ્રાપીક મેનેજર સાહેએ બધાં સ્ટેશન માસ્તરાને જે સ્ચના કરી હતી, તે આ છે :—

Jodhpur Railway

No. C. G. 552 T /2/307 Jodhpur dated the 17th. Feb. 37.

Re:—Visit of Muni Vidya Vijayji with his party in Rajputana and Sind.

Jain Muni Vidya Vijayji with his Party is leaving Balotra for Karachi shortly and have permission to proceed along the line and to occupy any shelter and shed available at the station. Please render every facility possible.

DRB/IMS

Ag. Chief Traffic Manager.

To,

All station Balotra to Mirani. C/- Chief Minister Jodhpur in reference to his D. O. No. 5744 of 17/2/37 to the Manager.

Jain Muni Vidya Vijayji C/o Head Jain school, Jalor with reference to his D. O. letter dated 1/2/37 to the Chief Minister, Jodhpur.

ઉપર પ્રમાણે બન્ને ગવર્ન મેન્ટા તરફથી મળલાં સાધનાથી, અમારી મંડળાને ઘણી જ અનુકૂળતા થઇ હતી. ન્હાનાં કે મ્હાેટાં તમામ સ્ટેશનાં ઉપર સારી રીતે સ્થાન મળી જતું, તેમજ પાણી વિગેરેની વ્યવસ્થા પણ ગૃહસ્થા આસાનીથી કરી શકતા. જોધપુર રાજ્યના હુકમને આધારે બે ઉંટના સવારા તહેસીલ તરફથી, એક ઉંટ સવાર પાલીસ તરફથી, એમ ત્રણ ઉંટના સવારા ઠેઠ જોધપુરની હદ સુધી સાથે રહેતા હતા. આ સિવાય બીજી જે જે કંઇ અનુકૂળતાઓ આવશ્યક જણાતી, તે તે અનુકૂળતાઓ જલ્દી પ્રાપ્ત થતી. જોધપુર રેલ્વેમાં ઘણું ભાગે સ્ટેશન માસ્તરા જોધપુર સ્ટેટના જ પ્લાહાણો કે કાયસ્થા હતા. તેઓ પાતે સજ્જન હાઇ અને એવા વિકટ દેશમાં ત્યાંગી સાધુઓનું વિચરવું જોઇ ઘણાજ ખુશી થતા અને પાતાથી બની શકતી તમામ ભક્તિ કરવાને તૈયાર રહેતા.

કરાચીસંઘના ખંદોખસ્ત

કરાચીના સંધ તરક્ષ્યી દસ-દશ પાંચ-પાંચ જણની ડુકડીઓ અવાર-નવાર આવજવ કરતી હતી. અમુક સ્થાનથી અમુક સ્થાન સુધી પહેાંચા-ડવાનું કામ તે ડુકડીઓએ વ્હેંચી લીધું હતું. કરાચી સંધની વ્યવસ્થા આલોતરાથી શરૂ થઇ હતી. શ્રીયુત ભાઇ નરભેરામ નેમચંદ અને ભાઇ જટાશંકર પાપટલાલ-એમણું બધી વ્યવસ્થામાં આગેવાની ભર્યો ભાગ લીધો હતો. ભાઇ જટાશંકર પાપટલાલ અને શ્રીયુત મણીલાલ ચુલાબ-ચંદ મહેતા, એ એની વિહાર પાર્ટીમાં ખાસ આગેવાની હતી. એ પ્રમાણેની વ્યવસ્થા, સાધન અને સહકારપૂર્વક અમે અમારી યાત્રા લંખાવી હતી.

—: યુ :--

મારવાડ

રી વગ'જથી કરાચી સુધીના ભગ પાંચસાે માઇલના વિહાર દરમિયાન જુદા રીતરિવાજો, જુદા જુદા વેષો, જુદી ભાષાઓ અને જુદી જુદી રહેણીકરણીને લક્ષ્યમાં લઇને, એ પ્રાંતાના વિભાગ કરીએ તા, અનેક વિભાગા કરી શકાય. ગાઉએ બાેલી બદલાય 'એ કથત પ્રમાણે અમારી આ આખી યાત્રામાં થાેડે થાેડે દ્દર જતાં કંઇક નવીન નવીનજ` જોવાતું અને જાણવાનું મળતું. આ દર્ષિએ ઘણા વિભાગા પાડી શકાય, પરંતુ તેમ ન કરતાં શિવગંજથી **ખા**લોતરા, કે જે ખાસ મારવાડી મુલક કહે-વાય છે, અને તે પછી આલાતરાથી સુણાખાવ, કે જેમાં **ખા**ડમેરતા સમાવેશ થાય છે, અતે જે 'માલાણી 'ના નામથી પ્રસિદ્ધ છે. મુણા-**ખાવ**થી **મીરપુરખાસ, કે જે ઘાટ અને ના**રના નામથી ઓળખાય છે. મીરપુરખાસથી હાલા. હાલાથી હૈદાખાદ અને હૈદાખાદથી કરાચી–એ

પ્રમાણે અમારા આખા વિહારને હું વિભક્ત કરવા ચાહું છું. જો કે સિંધના મુલક 'માલાણી ' છોલ્યા પછી–એટલે ખાખરાપાર સ્ટેશનથી શરૂ થાય છે.

લાેકાેનું આશ્વર્ય

શિવગંજ છોડયા પછી, એ વાત જાહેર થઇ ચુકી હતી કે અમારા વિહાર સિંધને માટે થઇ રહ્યો છે. મારવાડની પ્રજા, કે જે ખાસ ગામડા-ઓમાં રહેનારી છે, એને તો અમારું સિંધ જવું સાંભળીને આશ્ચર્ય થતું. એમના ગામામાં—મારવાડનાં એ ન્હાનાં ન્હાનાં ગામામાંજ સાધુઓ ક્વચિત્ નજરે પડતા હોય, તો પછી સિંધ અને કરાચીનું નામ સાંભળીને બિચારા આભા ખની જાય, તો એમાં આશ્ચર્યજ શું છે?

્જૈનાની વસ્તી

શિવગંજથી જે જે ગામામાં થઇને અમે મારવાડના મુલક પસાર કર્યો, તેનાં ગામા બરચક જૈનાના વસ્તીવાળાં છે. નજીક નજીક ગામા છે. હજાર હજાર, પાંચસા પાંચસા કે અઢીસા અઢીસા ઘરા એક એક ગામમાં જૈનાનાં છે. મંદિરા અને ઉપાશ્રયા છે. બહુ શિક્ષિત નહિ હાેવા છતાં, શ્રહ્યાળુ અને બક્તિવાળા છે, બહુ સારા પૈસાદાર છે. છતાં આવાં ગામામાં પણ સાધુ—સાધ્વીઓ બહુજ ઓછા વિચરે છે. સાધુ—સાધ્વી-ઓના ઉપદેશના અભાવે આવા લોકા વખત જતાં ધર્મમાં શિયલ બને અને પરધર્મમાં મળી જાય, તાે તે ખનવા જોગ છે.

ધાર અજ્ઞાનતા

અા દેશના લોકા પૈસાદાર, અને ધર્મ ના શ્રહ્મળુ હૈાવા છતાં, કંઇક જડતાના ભાગ વધારે માલૂમ પડે છે. કાઇ પણ ગામ પ્રાયઃ ખાલી નહિ હોય, જ્યાં એ કે તેથી વધારે તડ ન હોય. નજીવી બાળતોમાં તડ પાડી નાખવાં, એ તો એમને મન સહેલી વાત છે. ભાઇ ભાઇઓમાં અંગત દેષ હોય, તેના ઝગડા સમાજમાં કે ધર્મ સ્થાનકામાં લાવીને નાખે અને તેના લીધે આખું યે ગામ ઝઘડામાં સં'ડાવાયેલું રહે. કાઇ કાઇ ગામમાં સ્થાનકવાસી અને મંદિરમાર્ગીઓના ઝઘડા હોય, તાે કાઇ ગામમાં નકવાસી અને તેરાપંથી વૃચ્ચે ઝઘડા હોય, જ્યારે કાઇ કાઇ ગામમાં 'ત્રણ શુઇ 'ને ' ચાર શુઇ 'ના પણ ઝઘડા જોવાયા.

સંસ્થાએા

છેલ્લાં થાડાક વર્ષોથી, આ પ્રાન્તમાં જુદી જુદી પાઠશાળાઓ, છાત્રાલયા વિગેરે સ્થાપિત થવા લાગ્યાં છે, પરન્તુ એ સંસ્થાઓ પણ એક બીજાની ઇર્ષ્યા અને નિંદાના લીધે પ્રગતિશીલ બની શકતી નથી. જોઇને કંઇક આંખ ઠરી શકે એવી એક સંસ્થા આ દેશમાં જોવાણી અને તે ઉમ્મેદપુરનું 'જન બાળાશ્રમ. ' પરન્તુ આ સંસ્થા માટે પણ ઘણાં ગામામાં વિરાધના સુર સંભળાયા. સંસ્થાના વર્ષમાન સંચાલકા માટે અને સંસ્થાના વહિવટ માટે અનેક વાતા સંભળાઇ; પરન્તુ એમાં કેટલું સ્ક્રય હશે એ તો જ્ઞાની મહારાજ જાણે.

આવીજ રીતે આહેારમાં અને જાકોરમાં પણ જૈન સંસ્થાઓ મૌજૂદ છે. જાકોરની સંસ્થા પ્રસિદ્ધ ઇતિહાસવેત્તા પંન્યાસજ શ્રી કલ્યાણવિજયજીના પરિશ્રમને આભારી છે. આ સંસ્થા માટે પણ તે પ્રાન્તી જનતામાં એવા જ વિરોધ દેખાયા. જાકોરમાં એક સારામાં સારું પુરતકાલય છે, એ પણ શ્રીકલ્યાણવિજયજી મહારાજને આભારી છે. તીખીમાં પણ એક સંસ્થા છે. આમ મારવાડી પ્રજામાં ધાર્મિક અને વ્યાવહારિક શિક્ષણને માટે છુટા છવાયા પ્રયત્ના થઇ રહ્યા છે, એ ખુશી થવા જેવું છે. પરન્તુ દરેક સંસ્થાની પાછળ કંઇને કંઇ કાળું ચિત્ર લોકો

ખડું કરેજ છે–અતાવેજ છે. આવા ધનાઢય અને જૈનાની માટી વસ્તીવાળા પ્રાન્તમાં તો ક્રાેં સારા સ્થળે બધાએાના સંગઠન પૂર્વક એક વિશાળ ગુરકુલ ખાલવામાં આવે, તાે થાેડાં વર્ષોમાં આ દેશ પ્રકાશમાં આવી શકે. પરન્તુ ચૌદમી સદીમાં જીવી રહેલી પ્રજા અને વાતવાતમાં ઝઘડા ઉભા કરનારી પ્રજા આટલા સંગઠનની સ્થિતિએ આવે, એને તાે કદાચ સાે વર્ષ જોઇશે.

જાલાેરના કિલ્લા

આ પ્રાન્તમાં કેટલાંક દર્શનીય રથાતે', ઇતિહાસ અને પુરાતત્ત્વના શાખીનાને માટે પણ ઘણાં ઉપયોગી છે. આવાં સ્થાનામાં ' જાલારના કિલ્લા ' એ સારામાં સારૂં સ્થાન ગણી શકાય. ' જાલારના કિલ્લા ' એ ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ એક વખતના ' સુવર્ણગિરિ ' છે. જૈનશાસ્ત્રોમાં સુવર્ણગિરિ, કનકાચલ, સુવર્ણાચલ, સુવર્ણ બ્રુલત્ કલ્યાણબ્રુધર, કાપ્-ચનગિરિ, કનકાચલ, સુવર્ણાચલ, સુવર્ણ બ્રુલત્ કલ્યાણબ્રુધર, કાપ્-ચનગિરિ, કનકાર્દિ, સુવર્ણ શૈલ વિગેરે અનેક નામાથી એના ઉલ્લેખ મળે છે. આ પર્વતના ઉલ્લેખ સાથે જાવાલિપુરના ઉલ્લેખ પણ આવે છે. આ જાવાલિપુરના ઉલ્લેખ પણ આવે છે. આ જાવાલિપુરના ઉલ્લેખ પણ આવે છે.

આચાર્ય મેરૂતુંગસૂરિએ, પોતાના 'વિચારશ્રેણી 'શ્રંથમાં રાજા નાહડના રાજ્યકાલનું વર્ણન લખ્યું છે. એમાં જણાવ્યું છે કેઃ—

'નાહડ રાજના વખતમાં ૯૯ લાખ રૂપિયાની મિલ્ક્ત ધરાવનારાઓને પણ જ્યાં રહેવાને સ્થાન ન્હોર્હ મળતું, એવા જાલારની પાસેના સુવર્ણ ગિરિ પર્વતના શિખર ઉપર 'ચક્ષવસિત 'નામના મહાવીર સ્વામિના મહાપ્રસાદ્ર તૈયાર થયા.'

ું આ કથન બતાવી આપે છે કે એક વખતે આ કિલ્લા ઉપર કરાડા-ધિપતિયાજ રહેતા હતા. ઇતિહાસકારાતું કથન છે કે, 'નાહડ 'એ વિક્રમાદિત્યની ચાેથી પેઢીએ થયા હતા અને તેના સમય વિ. સં. ૧૨૬ થી ૧૩૫ સુધીના છે. એટલે વિક્રમના ખીજી શતાબ્દિની ખીજી પચ્ચીસીમાં અહિં મંદિર (યક્ષવસિત) ખન્યું, એ ચાેક્કસ થાય છે.

તે પછી વિક્રમની તેરમી સદીમાં 'પાર્શ્વ'નાથ ચૈત્ય' અને 'અષ્ટાપદ' એ નામનાં મંદિરા બન્યાના ઉલ્લેખ મળે છે. ' પાર્શ્વ'નાથ ચૈત્ય ' વિ. સં. ૧૨૨૧ માં કુમારપાલ રાજાએ બનાવ્યુ હતું.

વિ. સ. ૧૩૬૮માં અલ્લાઉદાન ખીલજીના લશ્કરે જાલાર અને તેની પાસેના સુવર્ણગિરિ ઉપર પાતાના અધિકાર જમાવ્યા હતા અને જૈનમ દિરના નાશ કર્યો હતા.

તે પછી વિક્રમની સત્તરમી શતાબ્દિમાં રાઠોડવંશીય મહારાજ ગજસિંહજીના વ્રખતમાં પાછું આ 'સુવર્ણ'ગિરિ તીર્થ જીવતું જાગતું ચવા પામ્યું હતું.

વર્ત માનમાં આ તીર્થ મારવાડમાં 'તીર્થ' તરીકે ખાસ્સુ પ્રસિદ્ધ છે. ભાદરવા:વિદ ૧૦ અને માઘ સુદિ ૧–એમ બે વખત અહિં મેળા બરાય છે. અહિં અત્યારે પાંચ જૈનમંદિરા છે. જેમાં 'મહાવીર સ્વામીનું મંદિર', 'અષ્ટાપદનું મંદિર ' (ચાસુખજીનું) અને 'પાર્શ્વનાથનું મંદિર ' આ ત્રણ મંદિરો સુહણાત જયમલજીના વખતની મૂર્તિઓથી સુશાબિત છે. પ્રાચીન કારિગરીના સુંદર નમૂના રૂપ છે. મહાવીર સ્વામિનું મંદિર તા ઘણું ઊંચું છે અને વધારે આકર્ષક છે.

આ ઉપરાંત રાજમહેલ, સરકારી મકાના, શિવમ'દિર વિગેરે પણ છે**.**

આ જાલારના કિલ્લા અથવા 'સુવર્ણ'ગિરિ ' અને ' જાલાર 'ના સંખ'ધમાં ઇતિહાસવેત્તા મુનિરાજ શ્રી કલ્યાણવિજયજીએ ' જૈન ' પત્રના ' જ્યુંબિલી ' અંકમાં ઐતિહાસિક પ્રમાણાથી ભરપૂર એક સુંદર લેખ લખ્યો હતા. આ લેખ ઉપરથી ઇતિહાસ પ્રેમીઓને ઘણુંજ જાણવાનું મળે તેમ છે.

જાલોરના કિલ્લા ઉપરાંત જાલોર ગામના જૈનમંદિરા પણ જૂનાં અને દર્શનીય છે. નવ મંદિરા છે. મૂર્તિઓ માટી સંખ્યામાં છે. પરંતુ દુઃખના વિષય છે કે એકાદ મંદિર સિવાય લગભગ બધાં યે નિસ્તેજ અન ખૂબ આશાતનાવાળા છે. ગંદકી પણ ઘણી. સેંકડા ઘર જૈનાનાં હોવા છતાં, મંદિરાની આ દશા ? આપસના વૈમનસ્યના કારણે કદાચ મંદિરાની આ દશા રહેતી હશે.

નાકાેડા તીર્થ

નાકાડા તીર્થ પણ એક સુંદર સ્થાન છે. આ પણ એક પ્રાચીન તીર્થ છે. ચાર તરફ પહાડા અને તેની વચમાં આવેલું આ તીર્થ 'નગર 'ના નામથી ઓળખાય છે. અત્યારે અહીં ગામ–વસ્તી નથી, પરન્તુ મંદિરોના જિણોંહાર થવાથી ધર્મ શાળા અને બીજાં મકાના ઘણાં બન્યાં છે. જંગલ હોવા છતાં કુદરતી દશ્ય ઘણું સુંદર છે. તેરમીથી સાળમી શતાબ્દિ સુધીના શિલાલેખા અહિં મળે છે. જૂના શિલાલેખા ઉપર શાહી પુરતાં સાવધાનતા નહિં રાખવાના કારણે જાણે નવા શિલાલેખા ન કાતમાં હાય, એવું બનાવી દીધું છે.

ખાલાતરા સ્ટેશનથી ક માઇલ દૂર આ તીર્થ થાય છે. ઉદ અને ખેલ ગાડીઓ જઇ શકે છે. ખાડમેરથી જેસલમેરની યાત્રાએ જનારાઓ ખાલાતરા સ્ટેશને ઉતરી આ તીર્થની યાત્રા કરી શકે છે. આ સ્થાનમાં આવવાથી ચિત્ત ખૂબ પ્રસન્ન થાય છે. વધુ રહેવા મન થાય છે.

એ કાઉ~~ર~~સગીયા

ઉપરનાં ખે માટાં તીર્થો ઉપરાન્ત, ગુડાબાલાતરામાં યતિશ્રી રાજ-વિજયજીના બગીચામાં પ્રાચીન ખે કાઉસ્સગીયા છે. તેના ઉપર ૧૨માથી ૧૩મી શતાબ્દિ સુધીના લેખા છે. આ લેખા ઉપરથી જણાય છે કે 'ખંડેરગચ્છ'ના શ્રીયશાબદ્રસૂરિના શિષ્ય શ્રીશાન્તસૂરિએ તેની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. કહેવાય છે કે પાસેની જમીનમાંથી આ ખે કાઉસ્સગિયા નિક્લ્યા હતા. કાઉસ્સગિયા ઘણાજ મનાહર છે. અહીં જંગલમાં રાખ્યા કરતાં કાઇ સારા મંદિરમાં આને બિરાજમાન કરવાની જરૂર છે.

જીવદયા પ્રચારક મંડળ.

મારવાડના આ પ્રદેશમાં અતેક દેવ–દેવીઓની આગળ પશુવધ થયા કરે છે. શિકારા થાય છે. અને અનેક રીતે હિંસા થાય છે. ખાસ કરીને દેવીઓના મેળામાં હજારા પશુ–વધ પ્રતિવર્ષ થયા કરે છે. આ હિંસાને અટકાવવા માટે પ્રયાસ કરનારી આ દેશમાં એક જ સંસ્થા છે, અને તે ચુડાળાલાતરાનું 'જીવદયા પ્રચારક મંડળ.' યતિશ્રી રાજવિજયજી અને ખીજા સંચાલકા આ સંસ્થાદારા અહિંસા પ્રચારનું પ્રશંસનીય કાર્ય કરી રહ્યા છે. યતિશ્રી ઘણા સજ્જન છે. સેવાબાવી છે ને વિદ્વાન પણ છે. ચુડાળાલાતરામાં અમારી જે જે પ્રવૃત્તિ થઇ, તે યતિશ્રી રાજવિજયજી, યતિશ્રી નેમવિજયજી અને જીવદયા પ્રચારક મંડળના સેકેટરી બાઇ સ્તાનરાજજીના પ્રયત્નને આબારી હતી.

સિવાણાગઢ

મારવાડના અહિં સુધીના પ્રદેશમાં સિવાણા અને જાલાેર એ એ ગામ વધારે ઉત્સાહી અને જિજ્ઞાસાવૃતિવાળાં દેખાયાં. ગઢ સવાણામાં સ્થાનક• વાસી અને તેરાપંથાએ સાથેની આખા દિવસની ચર્ચાઓ અને વ્યાખ્યાના માટે લાકાની પડાપડી એ એના પ્રમાણરૂપ હતાં. ત્યાંના લાકાતી ધાર્મિક ઉદારભાવના પણ વધારે પ્રશંસનીય દેખાઇ. સિવાણા પણ એક જૂનું ગામ છે. ટેકરી ઉપર મંદિર છે. દૂરથી ઘણું સુંદર દેખાય છે.

અહિં શેઠ વ્રહિચંદજી તુલસાજી અને શેઠ અમીચંદજી વિગેરે ગૃહસ્થા પણ ઉદાર, ધર્મપ્રિય માલૂમ પડયા.

તેરાપ થી

શિવગંજથી બાલાતરા સુધીનાં ૧૬ મુકામામાં એકજ ગામ અમને મળ્યું કે જ્યાં 'જૈના'ની સારી વસ્તી હોવા છતાં બિલ્લા તા દૂર રહી, ઉભા રહેવા માટે પણ કાઇ સ્થાન આપવા તૈયાર ન હતું. તે ગામ છે અસાડા. અમારી સાથે અમારી પાટી ઉપરાન્ત, સિવાણગઢના સાથી સવાસા ગૃહસ્થા હતા. કરાંચી સંધ તરકથી બે કાર્ય કર્તાઓ બાઇ નરબેરામ નેમચંદ અને બાઇ જટાશંકર પાપટલાલ પણ અહિં આવી પહોંચ્યા હતા. ઘણી મહેનતના પરિણામે અમને થાડું ક સ્થાન મળી શક્યું. કારણ એકજ હતું. અહિં જે જૈના હતા, તે બધા યે તેરાપંથી હતા. તેરાપંથીઓને એમના શરૂઓ તરકથી એવા પાઠ શિખવવામાં આવે છે કે—'તમારે, અમારા સિવાયના કાઇપણ સાધુને માનવા નહિં, સ્થાન આપવું નહિં અને બિલ્લા આપવી નહિં. કારણ કે અમારા સિવાય સાધુપણું કાઇમાં છેજ નહિં.' સાધુઓની વાત તા દૂર રહી, તકલીકમાં આવી પહેલા કાઇ પણ જીવને પણ બચાવવા કાશિશ ન કરવી, એ એમનો ઉપદેશ છે. આ ગામ આખું યે તેરાપંથીઓથી બરેલું હતું. લોકાના સમજાવવાથી એક જણે થાડીક જગા આપી.

ખપારે, એક ઝાડ નીચે અમે બેઠા અને તેરાપ'થી લોકા બધા <mark>બેગા</mark> થયા. ખૂબ ચર્ચા થઇ, બિચારા અભણુ, શુદ્ધ ઉચ્ચારણ પણુ ન કરી શકે. ધણુતઓની તેા ભાષા પણ આપણે ન સમજીએ. 'સામયિક 'ને બાલે '**હમા**ઇ. ' <mark>બા</mark>લોતરામાં પણ સ્થાનકવાસી અને તેરાપંથીનાં ઘર વધારે છે. થાડાક મંદિરમાર્ગી પણ છે. પાંચ મંદિરા છે.

ગ્રામીણતા

શિવગંજથી તખતગઢ બિલકુલ નજદીક એટલે પાંચ છ કે સ જેટલું હોવા છતાં, શિવગંજના વેશમાં અને તખતગઢના વેશમાં ધર્લું અંતર પડી જાય છે. તખતગઢની સ્ત્રીઓનો વેશ લગભગ જાટ જેવા હાય છે. પુરૂષોના વેશમાં પણ ત્રામીણતા વધારે દેખાય છે. જાડાં કપડાં, જાડા ખારાક, જાડી ખાલી અને લગભગ બધું યે જાડું. વિલાયતનું નામ નહિં, ને ફેશનનું યે કામ નહિં.

અહિંથી જેમ જેમ આગળ વધતા જઇએ છીએ, તેમ તેમ ગ્રામીણતા વધારે નજરે પડે છે. આગળ જતાં તાે વાણિયા કે મજૂર– એવા ભેદ ખહુ વિચાર કર્યા પછીજ જાણી શકાય.

રેતી અને ભંડીઆ

ઉમ્મેદપુર પછી રેતીનાં દર્શન શરૂ થાય છે. જાલાર પછી રેતી વધારે દેખાય છે. અને ખાલાતરા પછી તા લગભગ રેગિસ્તાન શરૂ થાય છે. કપડું જરા નીચે મૂકા, એટલે હજારા ભંદિયા કપડાની સાથે વળગેલાં માલ્મ પડશે. એક ભંદીયું હાથથી ઉખેડવા જાઓ, એટલે ઝીણી પચાસ કાંસા આંગળીમાં વળગશે. કાઇ કાઇ સ્થળ પગ એટલા ખૂંચી જાય કે કર્લાંગ ચાલતાં ચાલતાં તા માણસ હાંપી જાય. રેતીમાં નહિ ચાલવાના મહાવરાવાળા માણસાને માટે રેતીમાં ચાલવું ઘણુંજ કદિન થઇ પડે છે.

સન્માન અને આદર આપતી અશિક્ષિત એવી મારવાડની **બે**ાળા પ્રજાની ભક્તિનો લાભ લઈ, મહા સુદિ ૧૧, તા. ૨૧મી ફેબ્રુઆરી રવિવારે અમે **ભા**કોતરા છેાડયું.

માલાણી

મુલક મારવાડ, જહાં દેશ હે માલાણી, બહુ વસે મૃઢ, તહાં ઘણાં વસે અધાણી.

પ્રકરણનું નામ વાંશ્યા પછી, ઉપરના દુહો વાંચતાં વાચકાની શંકા થાડે અંશે દૂર થશે કે 'માલાણી 'એ શું છે ? માલાણી એ ખારવાડનું એક પરગણું છે. ખાલાતરા છો આ પછી, પહેલું સ્ટેશન લીલવાડાનું આવે છે. લીલવાડાનું આવે છે. લીલવાડાથી દેઠ ખાખરેપાર સુધીના મુલક એ 'માલાણી ' કહેવાય છે. પહેલાં આ દેશ ગવર્ન મેન્ડના હાથમાં હતા. હવે તે જોધપુરના તાળામાં છે. 'માલાણી 'શાથી કહેવાય છે ? એ જરા વિસારી લઇએ.

જોધપુરના રાજા વીરમદે અને મહલીનાથ એ બે બાઇઓ હતા. મહલીનાથ મહાત્મા પુરૂષ હતા. તેમનું મૂળ નામ માલાજી હતું. તેમના નામથી આ પરગણાનું નામ 'માલાણી' પડ્યું છે. એ દેશમાં ષષ્ઠી વિભક્તિનો પ્રત્યય ' મ્પણી ' વપરાય છે. બાપના નામની સાથે કે કાઇના પણ નામની સાથે 'અણી' પ્રત્યય લગાવીને તેના પરિચય કરાવાય છે. અમાલખચંદજના પિતાનું નામ ભાજ હાય, તા 'અમાન લખચંદજ ભાજણી' કહેવાય. વીરપાલના પિતાનું નામ ખેતાજ હાય તા 'વીરપાલ ખેતાણી' કહેવાય. એમ 'માલાજ'ના દેશ એટલે 'માલાણી.' માલાજને આ પરગણું સોંપાયું ને માલાજ તા સાધુ થયા, મહાત્મા થયા. પણ દેશની ઓળખાણ 'માલાણી' રહી ગઇ. તીલવાડામાં આ મહાત્માનું 'સમાધિ મંદિર' બંધાયું છે. ત્યાં ધાગણ વદ અગ્યારસથી ચૈત્ર સુદ અગ્યારસ સુધી મેળા ભરાય છે. માટે ભાગે ઢારાના આ મેળા હોય છે. માલાજ ઉદ્દે મલ્લીનાયજની અનેક ચમતકારિક વાતા ચાલે છે.

લાક સ્વભાવ

આવાજ ક્રેષ્ઠ કવિએ અહિંની સ્થિતિ એક દુહામાં સમજાવી છે :—

'પેદલ એ'હન, ભૂશયન, પીવન ખારાં પાણી, પેરણ ફાટા કાપડા, યે હૈ દેશ 'માલાણી. ''

માલાણીના લોકાની પ્રકૃતિ સંખંધી ઉપરનો દુહા કંઇક ઝાંખા કરાવે છે. માલાણી પરગણામાં વસ્તી બહુ છુટી છુટી છે. ગાળ છત્રીના આકારમાં માટી અને ધાસનાં ઝુંપડાં, જેની ગાળ દીવાલા લાકડાં અને માટીથી બનાવી એકજ દરવાજો અંદર જવા આવવાના રાખે છે. આવા મકાનોને 'ઢાણી ' તરીકે એાળખાવાય છે. આ પરગણાના દાકારાના ઘણે ભાગે સ્થિતિ કેવી છે, તે જાણવા માટે

ઠાકાર મનક ઠાટલે, મનમેં હી રાખે ઠાઠ, ધરમેં ચાદર એક હૈ, એાઢનવાલે આઠ. આ એકજ દુહેા ખસ થશે. અંદરતી પાેલ અને ઉપરના ઠાઠના આ તાદશ ચિતાર છે.

જોધપુર સ્ટેટે માેટા માેટા રેતીના પહાડાને કાતરીને આવા દેશમાં લાઇન કાઢી લોકોને ઘણી અનુકૂળતાઓ કરી આપી છે.

માલાણીની વસ્તી

જોધપુર સ્ટેટનું આ ' માલાણી ' પરગહ્યું બહુ મોટું કહેવાય છે. આ પરગહ્યામાં ૫૫૦ ગામા છે. એમાં કહેવાય છે કે એકજ ગામ ખાલસાતું છે. બાકીનાં બધાં જગીરદારાના છે. કુલ ત્રહ્યુસા સવા ત્રહ્યુસા જગીરદારા છે. બાકીનાં બધાં જગીરદારાના છે. જાગીરદારા છે. જાગીરદારાને દીવાની ફાજ-દારીના કંઇ અધિકાર નથી. દીવાની ફાજદારીના અધિકાર જોધપુર સ્ટેટના છે. આખા પરગહ્યાની કુલ વસ્તી ૧૭૮૪૩૮ મનુષ્યાની છે.

જૈન વસ્તી

એમાં ર૧૪ ગામ એવાં છે કે જેમાં થાડે ઘણે અંશે પણ જૈના વસે છે. ખાસ કરીને વીસાલા, ભુતવાલા, ચાહટણ, ચાસીરા, સીણકરી, ઘારીમના, જસાઇ, જસાલ, રામસર, ચણીગાંવ, સીહાણી, ઢાપરા, તીલવાડા, ઊંટકા અને બાડમેર–આ ગામામાં જૈનાની વસ્તી વધારે છે. આખા પરગણામાં છેલ્લી વસ્તીની ગણત્રી પ્રમાણે કેલ્લર જૈનો છે. આ બધા યે ક્ષેતામ્બરા છે. દિગમ્બરની વસ્તી બીલકુલ નથી.

જૈનાનું જીવન

આ દેશના મતુષ્યા સંસ્કારહીન, શિક્ષાહીન અને જંગલી જીવન ગાળ-નારા હાય છે. કાઇ ઓળખી ન શકે કે આ વાર્ણિયા હશે કે કઇ જાતનો હશે.

વાયત રટેશન ઉપર મુસાકરખાનામાં અમે ઉતર્યા હતા. એક માણસ મારી સામે આવીને બેઠા. પાંચ હત્યુ પહાડી શરીર, લાલ સુરખ ભય કર આંખા, કાઇ ખાણનું ખાદાણ કરીને હમણાંજ બહાર નિકલ્યા હાય એવાં એના મેલાં–ઘેલાં અને જાડાં કપડાં. ઢીંચણથી ઉંચે સુધી ધોતિયાનો લંગાટા મારેલા. વાત ઉપરથી માલૂમ પડ્યું કે આ માણસ રેતીના ખૂબ પાઢાડાેની વચમાં આવેલા. **ખા**ડમેરથી લગભગ ચાલીસ માઇલ **ઉ**પર **બા**ડેવા ગામનો રહેવાસી છે, અને તે જૈન છે. તેણે કહ્યું કે–' અમારા ગામમાં હું એકલાજ છું કે જે પાલીતાણા ગયા હતા, અને ત્યાં તમારા જેવા સાધુને જોએલા, એટલે મને લાગ્યું કે તમે અમારા શરૂ હશા. ' ' આ જૈન છે, ' એવું જાણીને હું તાજજીય થઇ ગયા. મેં મારી સાથેના સાધુએા અને ગૃહસ્થાને બાલાવ્યા અને આ માણસને બતાવતાં મેં એાળખાણ આપી કે આ શ્રાવક છે. એ પણ બિચારા બાલી ન શક્યો, પણ એને એમ થતું હૈાય એમ મને લાગ્યું કે 'આ બધાં મને શું જોવા ભેગાં થયા હશે [?] 'તેણે પાતાના ગામના અને આસપાસના ગામાના પરિચય આપતાં જ**ણા**વ્યું:-આડમેરથી આથમણી દિશામાં સાત ગાઉ ઉપર વેસાડા ગામ છે. કે જ્યાં સાઠ ઘર શ્રાવકનાં છે અને એક મંદિર પણ છે. ત્યાંથી આગળ પચ્ચીસ માઇલ ઉપર <mark>આડેવા ગામ છે</mark> જ્યાં પચાસ ધર છે અને ત્યાંથી દસેક માઇલ ઉપર હરસાણી ગામ છે, ત્યાં ત્રીસ ઘર છે. ' તેણે કહ્યું કે ' આ બધાં મામામાં બધા ય મ દિરમાગી'જ છે. રથાનકવાસી કે તેરાપંથી કાેંઇ નથી. તેરાપંથી સાધુ આવે તાે અમે માનતા પણ નથી.' એણે તેરાપ'થી સાધુઓ ક્રેમ ઉપદેશ આપે છે એની હાસ્યજનક નકલ કરી ખતાવી. આ માણુસનું નામ સમેડા હતું, અને તે ' મીઠડીયા વારા ' એ ગાત્રના હતા. તેણે પાતાના પરિચય આપતાં કહ્યું કે;–' યુવાવસ્થામાં રજપુતાની સાથે હથિયારા ખાંધીને હું જંગલામાં કરતા અને તેઓ જે ધંધા કરતા, તે બધા ય ધંધા હું કરતા. સત્તાવનની સાલમાં મારૂં લગ્ન થયું. તે પછી મેં હથિયારા છાડયાં અને એ ધંધા યે મેં છાડયા.

રૈતીના પહાડાની ખાણાની અંદર પણ મહાવીરના પૂજારીઓ ક્રૅટલાય ભરા⊎ રહ્યા હશે, એની કાેને ખખર છે ? મેં તેની પાસે ' નવકાર મંત્ર ' કહેડાવ્યા. ઘણાજ અશુદ્ધ એણે મને ' નવકાર મ'ત્ર ' સ ભળાવ્યા.

['] સમગતની ['] લ્હાણી.

હું પહેલાં લખી ગયા છું કે આ જિલ્લાનાં ઘણાં ગામામાં જૈનાની વસ્તી છે. કાે કાે કાે સ્ટેશના ઉપર પણ જૈનાની દુકાના છે. આ લાે કાે તમામ લગભગ મૂર્તિ પૂજક છે. કાે કાે કાે સ્થળે તેરાપંથી છે. જં ગલાેમાં રહેનારા ખિચારા ધર્મ—કર્મ શું સમજ શકે ? શ્રહ્ધાથી એટલું સમજે કે અમે 'જૈન છીયે અને અમારા બાપદાદા મૂર્તિ ને માનતા આવ્યા છે. અમારા બાપદાદાએ એ મંદિર બનાવ્યાં છે. મૂર્તિ એ સ્થાપન કરી છે. ' તેએ કાે પણ સાધુ પછી તે ગમે તે સંપ્રદાયના હાેય, સૌની ભક્તિ કરે છે. જંગલની ઢાણીએ (ઝુંપડા) માં રહે છે, તે દિવસમાં એક એ વખત ' નમા અરિહ તાણું, નમા સિલાયું, નમા આરિયાયું, નમા ઉજ્ળયું, નમા લાંએ સવસાહું યું ' એમ અશુદ્ધ નવકારમંત્ર ભણી પાતાના જૈનત્વની શ્રદ્ધા કાયમ રાખે છે.

આ प्रान्तमां डेाઇ डेाઇ स्थानक्वासी साधु वियर्थ छे. तेमांना ओड़ पेतानी योपडीमां लफ्युं छे-' अमुक भाममां अमुक हुंदुंजने 'समक्ति' आप्युं, अमुक भाममां अमुक हुंदुंजने आप्युं ' विगेरे. मने आश्रयं थाय छे डे એ स्थानक्वासी साधुल्ये 'समक्ति आप्युं ' એटले शुं क्युं ? जियारा जंभलमां रहेनारा जडलरत केवा लेडिंग से 'समक्ति'मां समके ये शुं ? अने 'अच्छा, तुम हमारा समगत लो,' ' अच्छा महाराज देदो. ' એक नवक्षर थे। लीने क्षी हीधुं:-' अब देखों, हमने तुमको 'समगत ' दे दिया है, अब तुम हमारे सिवाय दूसरे किसीको

मानना नहीं, तुम्हारा धर्म पूजेरोंका मीटकर अब स्थानक का हो गया.'

બસ. સમક્તિનું પૂછડું વળગાડીને મહારાજ તેા ચાલતા થયા. હવે બિચારા જંગલમાં રહેનારા આ ક્ષેાળા જીવને 'સમગત'નું બિલાડુ સંભાળવાનું રહ્યું.

એક સ્ટેશન પર એક વાલુચિંા મલ્યાે. તેણે કહ્યું—'ભાષજ થાેડા વખત ઉપર મહેં ઉપર મુહપત્તિ બાંધેલા મહારાજો આવ્યા હતા. એમણે મને 'સમગત' આપી અને કહ્યું કે—' અમારા સિવાય બીજ સાધુઓને તમારે માનવા નહિ. તાે હવે હું આપને ગાંચરી આપું, એમાં મને પાપ તાે નહિ લાગે 'મેં એને કહ્યુંઃ—' ભાઇ તમે ગાંચરી આપાે, કેન આપાે એની ચિંતા નથી, પણ તમે 'સમગત ' લીધી છે, એ વસ્તુ શા છે? એ તમારે આપનાર પાસેથી સમજવી જોઇતી હતી. '

એમ કહીને પછી વસ્તુસ્થિતિ સમજાવી. ધર્મથી અનભિત્ર, જંગલી જીવન ગાળનારા આવા ભાળા લોકામાં 'સમગત' (સમક્તિ)ના વ્યાપાર કરવા નિકળનારા મહાત્માઓએ સમજવું જોઇએ કે–'સમક્તિ' તે આમ આપ્યાં અપાતાં હશે ? શું એ ડૂંગળી મૂળા જેવી વસ્તુ છે કે એનાં ગાડાં બરીને ખજારામાં વેચી શકાય? કેવી મનાદશા! કેવી સંકુચિત વૃત્તિ! કેવી સામ્પ્રદાયિકતાના નશા!

નિર્દોષ જીવન

આ દેશના લાેકા સંસ્કારવિહીન હાેવા છતાં શહેરી જીવનાેનું ઝૂઠ, કપટ અને કાવાદાવા એમને સ્પર્સ્થા નથી. ગમે તેવા માણુસને ગમે તે વાત પૂછા. કહેવા જેવી હશે તાે તે સાચે સાચીજ કહેશે. રસ્તે ચાલતાં એક જ'ગલમાં એક બકરાં ચારનારને મેં પૂછ્યું કે—' તમે માંસ ખાએ છે!?' તેણે કહ્યું 'હા, ' મને અજયથી લાગી. મેં તેને ઉપદેશ આપ્યા અને તેણે તેજ વખતે માંસાહારના ત્યાગ કર્યો. ઉંચામાં ઉંચી કામના માણસ માંસ ખાતા હાય કે દારૂ પીતા હાય, છતાં જો તેને પૂછવામાં આવે તા તે સાક સાક કહી દેશે કે હું માંસ ખાઉં છું. તે પછી આપણે ગમે તેટલાં ઉપદેશ આપીએ, જો તેના દિલમાં નહિ જામે, તા અમે તેટલું સમજાવવા છતાં તે છાડશે નહિ, અને સમજ્યા પછી અને છાડ્યા પછી આગ્યેજ કાઇ હશે કે જે તે નિયમના ભંગ કરશે.

જેને અસંરકારી મણવામાં આવે છે, તેનામાં આ ખાસિયત હોય છે. જ્યારે શહેરી જીવન ગાળનારા, શિક્ષણમાં બહુ આગળ વધેલા, માટા માટા ધંધાઓ કરનારા, સાધુ–સંતાની પાસે જઇને કાન દઇને વ્યાખ્યાન સાંભળનારા, પાતાનું જીવન કેવું ગાળા રહ્યા છે? પ્રતિજ્ઞાઓનું કેટલું પાલન કરે છે? ઉપદેશના કેટલા આદર કરે છે? એ બતાવવાની જરૂર છે શું?

એક અનુભવ

જેમ જેમ અમે સિંધની તરફ આગળ વધતા ગયા, તેમ તેમ ઘણી ઘણી જાતનો અનુભવ થતા ગયો. ઘણી વખતે કાઇ વસ્તુને જોઇને આપણે બહુ ભય ખાઇએ છીએ. પરન્તુ તે વસ્તુ એટલી ભયંકર નથી હાતા. 'સિંધના મનુષ્યા બહુ ભયંકર છે, ખાસ કરીને ઉત્તર અને પૂર્વ સિંધના મુસલમાન સિંધિઓ.' આ વાત અમારા કાના ઉપર ઘણી વખત અથડાયેલી. વાયત્થી અમે સંધાધારા જઇ રહ્યા હતા. આ તરફ રેતીના પહાડા એક પછી એક એટલા બધા આવે છે કે રેલગાડીને પણ પશ્ચિમથી દક્ષિણ અને દક્ષિણથી પશ્ચિમ-એમ ઘણાં ચક્કર ખાવાં પડે છે. પહાડાની વચમાં થઇને પસાર થતાં છાતી ધડકયા વગર ન રહે. કાઇ આવીને કૃહાડીના ઘા કરી બેસશે તા ? આવા વિચારમાં પસાર થતાં એક મુસલ-

માન પગથી માથા સુધી કાળાં લૂગડાં પહેરેલા, ખંભે ખંદુક નાખેલી, એક સ્ત્રી સાથે સામેથી આવે. વેષ ઉપરથી સિંધી મુસલમાન છે, એવા નિર્ણય કરવામાં વાર લાગે તેમ ન હતી. બહુ નજદીક આવતાં અને એની આકૃતિ બરાબર જોતાં કંઇક થાડા લોભ થયા. હું એક્લા હતા, મારી પાસે સિવાય કે થાડાંક વસ્ત્રા બીજું લેવાનું એને શું હતું? મને લાગ્યું કે એની સાથે કંઇક વાત છેડીએ. મેં પૂછ્યું:– 'તમે મુસલમાન છા શે' તેણે કહ્યું કે 'હા.' મેં પૂછ્યું કે 'તમે ગાસ્ત ખાઓ છા શે' જવાબ–'હા.' મેં પૂછ્યું:– ' કુરાને શરીકમાં ગાસ્ત ખાવું જાયજ માનવામા આવ્યું છે શે' તેણે કહ્યું 'ના.'

કુરાને શરીકતું નામ સાંભળતાં મને જણાયું કે તે બહુ ખુશી થયેા. તે પછી તેા લગભગ અર્ધી કલાક મારી અને તેની મીઠી વાતા થઇ અને તેણે અને તેની સ્ત્રીએ ખુદાના સાેગ દ પૂર્વ ક માંસ–મછલીના ત્યાંગ કર્યા.

અમારી આ મુસાકરીમાં આવા સે'કડેા પ્રસ'ગા સાંપડયા છે, પરન્તુ તે બધાનો ઉલ્લેખ કરવા આ સ્થળે અશક્ય છે.

નવું આડમેર.૧

માલાણી પરગણાનું મુખ્ય નગર ભાડમેર છે. એ પહેલાં કહેવામાં આવ્યું છે, અત્યારનું 'ભાડમેર 'એ એક પહાડની ટેકરી નીચે નવું વસાએલું ગામ છે. જોધપુરલાઇનનું આ માેહું સ્ટેશન છે. વ્યાપારનું માેહું મથક છે. અહિંથી જેસલમેર ૧૧૦ માઈલ થાય છે. જેસલમેરની

૧ જૂના અને નવા બન્ને આડમેરના સબ'ધમાં બે લેખા મારા સ્વ. શિષ્ય સુનિશ્રા હિમાશુંવિજયજીએ લખ્યા હતા. આ બન્ને લેખા મારા સ'પાદિત કરેલા 'શ્રી હિમાશુંવિજયજીના લેખા 'એ નામના પુસ્તકમાં પ્રકટ થયા છે.

યાત્રા કરવા જનારા જૈન યાત્રાળુઓને ભાડમેરથી જેસલમેર જલું વધારે અનુકૂળ થાય છે. ઘણા લોકા અહિંથીજ જાય છે. કાઇ કાઇ સાધુ સાધ્વીઓ પણ આ રસ્તે જાય છે.

કહેવાય છે કે-જૂના ભાડમેરનો નાશ થયા પછી વિ. સં. ૧૮૦૧ માં રાવત રતાજી દ્વારા આ ગામ વસાયું હતું. પરન્તુ, આ વાત કયાં સુધી સાચી છે, એ કહી શકાતું નથી. કારણ કે અહિંના જુનાં જૈનમંદિરા પૈકીના કાઇ કાઇમાં આથી પહેલાંના શિલાલેખા વિદ્યમાન છે.

ખાડમેરની આવક ત્રણુસા જગીરદારા વ્હે ચી લે છે. જેમાં પાંચ મુખ્ય છે. આ જગીરદારાને 'રાવત 'નું ભિરદ છે. હવે આવક એટલી બધી ધટી ગઇ છે કે બિચારા 'રાવતા' હવેલીઓ છોડી છોડીને ગામડાઓમાં ચાલ્યા ગયા છે. ખાડમેરની ટેકરી ઉપર અનુક્રમે ચઢ–ઉતર બનેલી હવેલીઓનું દશ્ય ઘણું જ સુંદર લાગે છે.

કહેવાય છે કે સં. ૧૮૮૯માં ધ્રીટીશ ગવર્ન મેન્ટની ફાેને આવીને ભાડમેર લૂંટયું હતું અને બાડમેરના કેટલાક જગીરદારાને પકડી કાઠિયાવાડમાં રાજકાેટ લઈ જઇ નજરકેદ રાખ્યા હતા. પછી કચ્છ ભૂજના દરભારે જામીન થઇ તેમને છાેડાવ્યા હતા. તે પછી સં. ૧૮૯૨માં આ પરગણું કરીથી જોધપુરની સત્તા નીચે આવ્યું. સર પ્રતાપસિંહજીની કાર્યકુશળતાનું આ પરિણામ હતું, તેથી માલાણી પરગણામાં ગવાય છે:—

> વિધ્વિધ રાજી રાખીયા અંધ્રેજોને આપ માલાની પાછી લીની, માત લહેા પરતાપ

મુખ્ય પરગણાં

આડમેર પરગણામાં માટા ઠેકાણાં પાંચ છે. જસાલ, સીણાદરી, આડમેર, ગુડા અને નગર. આ પાંચે ઠેકાણાંના જાગીરદારા સાનાનવીસ (પગમાં સાેનું પહેરવાની સત્તાવાળા) છે. જસાેલ અને સીિહાદરીના જાગીરદારાને 'રાવલ 'ની પદવી છે. ગુડાના જાગીરદારને 'રાહ્યા 'નો ખીતાય છે. નગર અને બાડમેરના જાગીરદારા 'રાવત 'નો ઇલ્કાય ધરાવે છે. આ પાંચ ઠેકાહ્યામાં સૌથી માેઠું આવ્યાદીવાળું ગામ બાડમેર છે. રેલવે સ્ટેશન છે. અને હાકમ વિગેરે એાડ્રીસરાે પહ્યુ અહિં રહે છે.

वस्ती

ખાડમેરમાં કુલ ૪૦૦૦ માણુસની વસ્તી છે. જેમાં મુખ્ય વસ્તી એાસવાલ જૈનોની છે. એાસવાલ જૈનો બધા ય શ્વેતામ્પર મૂર્તિપૂજક જૈન છે. જૈનોનાં ૪૦૦ ઘર એટલે લગભગ પંદરસા માણુસાની વસ્તી કહેવાય. આ સિવાય જોષી ધ્રાહ્મણુનાં ૩૦૦ ઘર અને અપ્રવાલ મહેશ્વરીનાં પણ ઘર ઘણાં છે. આ ખાડમેરની વસ્તી સારી અને ઉજળી છે.

ઉપજ

ભાડમેર વ્યાપારનું પણ એક મથક છે. અને તેથી દિવસે દિવસે બાડમેરની આબાદી વધતી રહી છે. ભાડમેર પરગણામાં ખત્રી–રંગારા ઘણા છે. આ પરગણામાં ઘઉં, લી, ગુંદ, ઊન અને બાજરાની ઉપજ વધુ થાય છે. તે સિવાય મુલતાની માટી, પેટ્રોલ સાક કરવાની માટી, મેટ અને પત્થરોની ખાણો છે. આની માટી આવક જોધપુર દરબારને થાય છે.

વેષ વ્યવહાર

આડમેરના લોકાનો, તેમાં યે ખાસ કરીને સ્ત્રીઓનો વેષ ઘણોજ વિચિત્ર છે. સ્ત્રીઓના વેષમાં જેસલમેર તરફની અસર છે. છાતી એક કામળીના હુકડાથી ઢાંકે છે. અને ઓઢણાથી શરીરનો ખલેા અને હાથને ઢાંકે છે. અહિંના સ્ત્રી પુરૂષા ખૂબ મજબૂત, સાદા અને મહેનતુ હાય છે. ફેશનનો સ્પર્શ નથી. ધંધા–મજૂરી કરી ગુજરાન કરે છે. ઘણા ખરાં એાસવાલ જૈનો અને બ્રાહ્મણાે ઉટાથી ભાડાં કરવાનાે ધંધા કરે છે. ધાર્મિક જ્ઞાન નહિં હાેવા છતાં ધર્મના શ્રદ્ધાળુ છે.

જૂનું ખાહડમેરુ

જે ભાડમેરના સંળંધમાં ઉપર પરિચય આપવામાં આવ્યા છે, તે નવું વસાએલું છે. પરન્તુ પ્રાચીન ભાડમેર, તે તેા આ ભાડમેરથી લગભગ ૧૪ માઇલ અને જસાઇ સ્ટેશનથી લગભગ ચારેક માઇલ દૂર થાય છે. અત્યારે આ સ્થાન 'જૂના 'ના નામથી ઓળખાય છે. નકશામાં પણ આના 'જૂના 'ના નામે ઉલ્લેખ છે.

'માલાણી 'પરગણામાં આ એક અતિહાસિક પ્રાચીન સ્થાન છે. પ્રાચીન શિલાલેખા, પદાવલીએ અને બીજાં પુરતકામાં આ ગામનું નામ 'ખાડમેરુ ''ખાડમેર નગર 'એ નામે ઉલ્લેખ થએલા જોવાય છે. સાલંકીઓની આળાદીના સમયમાં આ નગર ઉન્નત દશામાં હતું. અનેક જૈન અને હિંદુ મંદિરા અહિં મૌજૂદ હતાં. અત્યારે તેના અવશેષા, તેની પ્રાચીન જાહાજલાલીની સાક્ષી પ્રી રહ્યાં છે. અનેક જૈનાચાર્યો અને ધનાઢય શ્રાવકાયી આ 'જૂના 'ના ઇતિહાસ ઉજ્જવળ ખનેલા છે.

ઉત્પતિ

આ બાહડમેરુ કયારે વસાયું, એનું પ્રમાણ નહિં મળતું હોવા છતાં, ળારમી સદીમાં તેા તે હયાત હતું, એવું કેટલાંક પ્રમાણેાથી સિંહ થાય છે. વિ. સં. ૧૧૧૧માં મુગલાએ ભિનમાલના નાશ કર્યો, ત્યારે પરમાર વંશના રાઉત સામકરણજીના વંશનાં રાય 'ગાંગા' ભિન્નમાલથી ભાગીને બાહડમેર ગયા હતા. ત્યાં પરમારવંશના દેવડ રાજા હતા. વિક્રમની તેરમી શતાબ્દિમાં ઉદ્ધરણ નામના મંત્રી **થઇ ગયા.** તે જૈનધર્મ પાળતા હતા. તેના પુત્ર કુળધ**રે આહ**ડમેરુમાં ' ઉત્તુ**ંગતારણ** ' નામનું જૈનમંદિર બનાવ્યાના ઉલ્લેખ **શ્રી ક્ષ**માકલ્યાણજીની ખરતર-ગચ્છની પટ્ટાવલીમાં મળે છે.ર

આ ઉલ્લેખા ઉપરથી **ખા**હડમેરુ વિ. સ. ૧૧૧૧ પહેલાં વસાયું હતું, એ તાે નક્કી છે.

આ તરફ વસતા લોકોની દંતકથાએ અને શિલાલેખા ઉપરથી જણાય છે કે છેક સત્તરમી શતાબ્દિ સુધી પણ આ નગર સમૃદ્ધ હતું. કહેવાય છે કે આ નગરમાં એક્સા ચાલીસ કુવા હતા.

અહિંના એક જૈનમંદિરનાં જે અવશેષા પડયાં છે, તેમાં એક વિ. સં. ૧૩૫૨નો શિલાલેખ છે. આ મંદિરમાં કુલ પાંચ શિલાલેખા છે. વૈષ્ણુવમંદિરાનાં ખંડેરા પણ મૌજૂદ છે.

કિરાક્ર.

' માલાણી ' પરગણામાં બીજીં ઐતિહાસિક પ્રાચીન સ્થાન છે કિરાકુ. ઉપર બતાવ્યું તે 'જૂના ' (જૂના ભાડમેર)થી લગભગ ૧૦ માઇલ, અને ખડીન (Khadin) સ્ટેશનથી રૂ માઇલ અત્યારના 'હાથમા ' ગામની પડેાશમાં એક કિરાકુ નામનું ગામ છે. અહિં પ્રાચીન શિલ્પકણાનો આદર્શ ખડાં કરતાં પાંચ આલીશાન મંદિરા છે. તેમાંતું માહું મંદિર મહાદેવનું છે. તેમાં ચાર શિલાલેખા છે. આ શિલાલેખા ઉપરથી જાણી શકાય છે કે અહિંનો રાજા, મહારાજા કુમાર-

૧ જૂઓ અ'ચળગચ્છની માેઠી પદાવલી પૃ. ૨૦૪

ર જૂઓ ખરતરગચ્છની અપ્રકાશિત પદ્દાવલી. પૃ. ૧૨

પાળની આગ્રામાં હતો. એ શિલાલેખામાં ગુજરાતના કેટલાક સાલંકી વંશના રાજાઓનાં મહારાજા કુમારપાળ સુધીનાં નામા આપેલાં છે.

વિશિષ્ટ વ્યક્તિએા

અમે ભાડમેર ગયા, ત્યારે ત્યાંના હાકીમ મગરૂપચંદળ બંડારી હતા. આ મહાનુભાવ એટલા બધા સહદય, કાર્યકુશલ, શાંત અને પ્રામાણિક છે, કે તેમની આખા સ્ટેટમાં ઘણી તારીક છે. હમણાં તા તેઓ જોધપુરમાં સીટી કાેટવાલના સૌથી માેટા હાેદા પર છે. આવીજ રીતે ભાડમેર સ્ટેશનના સ્ટેશન માસ્તર મનમાહનચંદળ બંડારી પણ બહુ સજ્જન દરેક શુભપ્રવૃત્તિમાં ઉત્સાહથી ભાગ લેનારા છે. થાણેદાર કિશાર-મલળ, રીડર પાલીસ સુપ્રીન્ટેન્ટ માનમલળ, કસ્ટમ પાત્તદાર માનચંદળ, સરકારી ડાેકટર સંપતલાલળ, હેડકાેન્સ્ટેબલ પાલીસ ભાવચંદળ, સરકારી ડાેકટર સંપતલાલળ, હેડકાેન્સ્ટેબલ પાલીસ પ્રવૃત્તિમાં ખૂબ ઉત્સાહથી ભાગ લીધા હતા. શકેરના આગેવાન જૈનામાં શેઠ વ્રજલાલળ, શેઠ અમાલખચંદળ, જીહારમલળ અને બાઇઓમાં ફુલીબાઇ ઘણાંજ બક્તિભાવવાળાં છે.

અહિંના યતિ શ્રીનેમિચંદજી સારા વિદાન અને સજ્જન માણુસ છે. તેમની પાતાની લાયબ્રેરીમાં હસ્તલિખિત પુસ્તકાના ભંડાર પણ સારા છે.

ખાડમેરમાં પાંચ જૈત મંદિરા છે. લગભગ સત્તરમા સદીથી પહેલાનાં હાૈય, એમ જણાય છે. અંચળગચ્છનું મંદિર પહાડીની ટેકરીમાં ઘણું ઉંચુ છે. આખા ગામનું દસ્ય અહિંથી સુંદર રીતે દેખાય છે.

ખાડમેર મારવાડનું એક પરગર્લું હોવા છતાં, મારવાડની ભાષામાં અને અહિંની ભાષામાં થાડું અંતર છે. અહિંની ભાષામાં સિંધી, મારવાડી અને ગુજરાતીનું મિશ્રષ્યું છે.

સ્ટેશન માસ્તરા

માલાણી પરગર્લું 'મુણાવાવ ' સ્ટેશનથી ૧ા માઇલ આગળ વધ્યા પછી પૂરૂં થાય છે. એટલે મારવાડની હૃદ સમાપ્ત થતાં સિંધ ગવર્નમેન્ટની હૃદ શરૂ થાય છે. ખાખરેપાર સ્ટેશન ઉપર બન્ને તરફના સિપાઇઓ રહે છે. જો કે જોધપુર લાઇન તા ઠેઠ હૈદ્રાળાદની પાસેના મીરાની સ્ટેશન સુધી ગઇ છે.

અહિં સુધીનાં દરેક સ્ટેશનના સ્ટેશન માસ્તરા ઘણાજ બલા, અને બક્તિવાળા દેખાયા. લગભગ બધા યે જોધપુર સ્ટેટના અથવા ગુજરાતી કે કાે કાે ક્યળે યૂ. પી. ના રહેવાસી હતા. અમારૂં સિંધ તરફ જવું, તેમને ઘણુંજ આશ્ચર્ય જનક લાગતું. કેટલાકા એક્થી વધારે દિવસ રાખવાના આગ્રહ કરતા, અને બક્તિના લાભ લેતા.

સિ'ધમાં પ્રવેશ

and a comparison of the contract of the contra

ેન્યાડ અને સિંધની હદ, સાથેજ મળેલી છે. ગયા પ્રકરણની અંતમાં આપણે જોયું તેમ, મુણાવાવ સ્ટેશનથી લગભગ દોઢ માઇલ આગળ વધતાં મારવાડની હદ પૂરી થાય છે. મારવાડ અને સિંધ કં⊌કને કં⊌ક વિશેષ ખાસિયતા ધરાયે છે. કાઇપણ દેશમાં કંઇક તા પાતાની વિશેષ તાએ હોયજ છે. મારવાડ અને સિંધ પણ તેનાથી અચ્યા નથી.

આંકડે કી એંપડી, ઔર ફાેગનકા સાગા બાજરેકી રાેઠી, ઔર માેઠનકી દાલાા દેખી રાજ સાનસિ'ગ તેરી માસ્વાડાા

ઉત્તર

સિ'ધ ગિ'ધ પૂજ જિ'દ પીરકા, ગધેકા સવારી કરે, ચાલ ચલે અમીરકા ! માચેડાંકા માર પડે, જબ શુદ્ધ ન રહે શરીરકા, દેખા તેરી સિ'ધ ગિ'ધ પૂજ જિ'દ પીરકા !! જોધપુરના મહારાજા માનસિ'ગના સમયમાં ક્રાષ્ટ્ર સિંધી અને મારવાડીને આસપાસમાં થએલા વિવાદની બે કડીએા ઉપર આપવામાં આવી છે. બન્નેએ એક બીજાના દેશની ખાસિયતા રજુ કરી છે.

પહેલાં કહેવામાં આવ્યું છે તેમ, સિ'ધમાં ૭૫ ૮કા મુસલમાન, ૨૩ ટકા હિંદુ અને ૨ ટકા ક્રિશ્ચિયન, પારસી વિગેરે ક્રોમાે છે. જ્યાં મુસલ-માનોની વસ્તી વધુ હોય, ત્યાંનો દેશ ગંદા હોય. એ સ્વાભાવિક છે. **સિ**'ધમાં પ્રવેશ કરતાં આ ગંદાપણાનું દશ્ય આપણી *નજરે* પડવા લાગે છે. ઘણે ભાગે મુસલમાનો પગથી માથા સુધી કાળાં કપડાં પહેરે છે, અને હાથમાં કુહાડી રાખે છે. માટી અને ધૂળનો પાર નહિ. એટલે સફેદ કપડાં કાળાં થતાં વાર ન લાગે. નેહરાદ્વારા પાણી આપ્યા દેશમાં ફેલાવવામાં આવ્યું છે. એટલે માટી ચીકણી થઇ ગએલી હોય છે. ચારે તરફ ખેતરામાં પાણી ભરેલાં હાય છે. એટલે મચ્છર અને ડાંસના કંઇ પાર નથી. હિંદુ કે મુસલમાન સૌ માંસ મછલીના ખાનારા, એટલે હિંદુ મુસલમાનના નામ માત્રના બેદ સિવાય બીજી વિશેષતા એાછી જોવાય છે; ક્રાપ્ટ લાહાણા બાટીયાના ઘરે પહેંાંચી જાઓ. કે ક્રાપ્ટ સાનીના. ક્રાેઇ સુતારના ધરે કે કાેઇ લુહારના, ગમે ત્યાં જાઓ, મચ્છી માંસની દર્ગ ધ આવ્યા વગર નજ રહે. ગામમાં પ્રવેશ કરતાં કપદેથી હિંદ ઓળખાતા માણસ પણ હાથમાં માછલી કે પક્ષેત્ર ઉપાડીને જતા નજરેજ પડે. અમારા જેવાને કાેેેઇનું મકાન ઉતરવા યે કામમાં ન આવી શકે.

સાંઇ પ્રત્યે શ્રદ્ધા

માછલી–માંસના ખાનારા હોવા છતાં ' સાંઇ ' પ્રત્યે શ્રહાવાળા તેા અદ્ભૂત છે. સાધુસંતાને આ દેશના લોકા ' સાંઇ ' તરીકે સંબોધે છે. ગામમાં ' સાંઇ ' આવ્યા છે, અને અમુક સ્થળે ઉતર્યા છે. એવી ખળર ગામમાં થાય, એટલે જુદી જુદી કામના મુખિયા અને બીજા લોકા ભેગા થાય. સૌ જુદી જુદી અથવા મંચાયતી મીઠાઇ કે પતાસાં લઇને સાધુની પાસે આવે, નમરકાર કરે. સિંધના લોકાની એ શ્રદ્ધા હજુપણ ચાલી આવે છે કે रिक्तपाणिर्न पर्येच राजानं दैवतं गुरुम 'રાજ, દેવ અને યુર પાસે ખાલી હાથે ન જવાય, 'દિલના સરલ હોય છે. મચ્છી માંસનો ખારાક પેઢી દર પેઢીથી ચાલ્યા આવતા હાવા છતાં, ઉપદેશ મળતાં અને દિલમાં ખરી વસ્તુનું જ્ઞાન થતા છાડતાં વાર લગાડતાં નથી. ઘણા લોકા છોડયા પછી કદિપણ તેને અડતા નથી, જ્યારે કેટલાક સંયોગા ઉપસ્થિત થતાં પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ પણ કરે છે.

કાઇ ગૃહસ્થ અમને વિનિત કરે કે મારે ત્યાં બિક્ષા માટે પધારા, અને જો અમે એમ કહિએ કે 'તમારે ત્યાં મચ્છીમાંસ ખાઓ છો, માટે અમે બિક્ષા તમારે ત્યાંથી ન લઇ શકીએ,' તો તે આખી જંદગી પર્યન્તને માટે પણ મચ્છીમાંસ છોડી દેવાને તૈયાર થાય. જે હિંદુઓ મચ્છીમાંસ છોડી દે છે, તેઓ પાતાને 'વિષ્ણું' થઇ ગયા સમજે છે. કાઇ ગૃહસ્થ આપણને કહે કે 'હું તા બહુ વખતથી વિષ્ણુ થઇ ગયા છું.' ત્યારે સમજ લેવું જોઇએ કે તેણે મછલીમાંસનો ત્યાગ કર્યો છે.

સુક્રામાંથી લીલં

મારવાડની હદ છેાડયા પછી, ખાેખરેપાર, વાસરવાહ, જાલુજો-ચેનરાે, પરચેજ વેરી અને ન્યૂછાેર–અહિંસુધી રેતીના ધારા અને રેગી-સ્તાન ચાલુ રહે છે. ન્યૂછાેર ગામ ઘણું મજાનું છે. વસ્તી ઠીક છે. સ્કુલ પણ છે. પરંતુ સ્ટેશન એટલે રેલગાડીનાે એક ડખ્ખાેજ, આ ડખ્ખામાં સ્ટેશનની ઓરીસ, સ્ટેશનમાસ્તરનું કુટુંબ અને બધું યે રહેે.

ન્યૂએારમાં વસ્તી સારી છે. ઉજળી વસ્તી છે. રકૂલ પણ છે. ત્રણુસાે થારસાે ઘરની વસ્તી છે. ૬૦ ઘર મહેશ્વરીનાં ને ૨૫–૩૦ ઘર ધ્રાહ્મણુનાં છે. આ સ્ટેશનથી થાડાક આગળ વધ્યા, એટલે અજ્યયમી રીતે આખું વાતાવરણ બદલાઈ ગયેલું દેખાય છે. ચારે તરફ ખેતરામાં પાણી, સડકની બન્ને બાજુએ લીલાં ઝાડા, ધાસ—પાણી અને તેના લીધે મચ્છર, ડાંસના પાર નહિ. ચાલતાં ચાલતાં પણ જોઇએ તા દરેકના કપડાં ઉપર અસંખ્ય જવા ખેઠાજ હાય, માંખા બણબણતીજ હાય, એક માઇલ ઉપરના કયાં સૂક્કો પ્રદેશ, અને એક માઇલ જતાં જતાં તા એકદમ બધી હવાજ કરી ગઇ. જ્યાં ઝાડ પાણીનું નામ નહિં, ત્યાં એકદમ જ્યાં જ્ઓ ત્યાં પાણીજ પાણી ને ઝાડજ ઝાડ.

ગુજરાતની ઝાંખી

અહિંની વસ્તીમાં ગુજરાતની ઝાંખી થતાં અમને બહુ આશ્વર્ય થયું. સિંધના પ્રદેશમાં ગુજરાતની ઝલક ક્યાંથી ? પૂછતાં માલૂમ પડ્યું કે ચરપારકર જીલ્લાનું આ ગામ છે. અહિંની રકૂલ અને કન્યાશાળામાં પાંચ ચોપડી ગુજરાતી ભણાવાય છે, સિંધી અને હિંદી પણ ભણાવાય છે. ગૃહસ્થા હિસાળ વગેરે ગુજરાતી ભાષામાં રાખે છે, બાેલી ગુજરાતી છતાં સિંધી મિશ્રિત બાેલે છે, ગુજરાતની થારની વાડા આખા વિહારમાં અહિંજ જોવામાં આવી.

ધારાનારા

મારવાડથી મીરયુરખાસ સુધીના વિહારમાં ધારાનારાનું મુકામ અમારી આ યાત્રામાં યાદગાર ગણાવવું જોઇએ. સિંધમાં પ્રવેશ કર્યા પછી ચારે તરફ પાણીથી ભરેલાં ખેતરા, સડકની બન્ને બાજુએ ઝાડા, ચીકણો રસ્તા, ભેજ અને મચ્છર–ડાંસના પાર ન હતા. પરન્તુ ધારાનારાએ અમને પાછા રેતીના પહાડાના દર્શન કરાવ્યાં. બે માઇલ સુધી લાગઢ રેતી અને રેતીના ધારા આવતાજ રહ્યા. ધારોનારા એક વ્યાપારનું સાર્ સ્થાન

જણાયું. સ્ટેશન માેલું છે. બજાર છે. જીન છે, અને જીનવાળાઓના બંગલા છે. પણ મુસલમાનાનું એટલું બધુ જોર છે કે વાતવાતમાં અહિ ખૂન થતાં વાર લાગતી નથી. સ્ટેશન માસ્તરા અને સ્ટેશનના બીજા નાેકરા અહિંની મુસલમાન પ્રજાથી હરીને રહે છે. કહેવાય છે કે બકરાંના કે ગાયોના ખુલ્લં ખુલા વધ કરતાં જરાપણ લાેકા અચકાતાં નથી.

કરાચીના શેઠીઆએા

અહિં અમે ત્રણ દિવસ મુકામ રાખ્યા. કરાવા જૈન શ્વે. મૂર્તિ પૂજક જૈનસંઘની મેનેજીંગ કમીટીના પ્રમુખ શેઠ છાટાલાલ ખેતશીની આગેવાની નીચે મેમ્બરા અને બીજા કેટલાક શ્રાવકા મળીને પચ્ચીસ ત્રીસ શૈડી-આએા અહિં આવ્યા. ખૂબ ઉપદેશ અને એક બીજાના પરિચય કરવાના પ્રસંગ અહિં મળ્યા.

સાધુએાનુ સમ્મિલન

સ્થાનકવાસી સાધુ દ્વાસીલાલજી નવ ઠાષ્યુા સાથે હૈંદ્રાળાદથી વિહાર કરતાં મારવાડ તરફ જઇ રહ્યા હતા, તેઓના બેટા અહિં થઇ ગયા. કરાચીના ખીમચંદશાહ, બાઇ સામચંદ તથા ત્રિબાવનદાસ શાહ—એ ત્રણ સ્થાનકવાસી આગેવાન ગૃહસ્થા પણ તેમની બકિત માટે અહિં આવ્યા હતા. સિંધ જેવા માંસાહારી પ્રદેશમાં બન્ને સંપ્રદાયના લગભગ પંદર સાધુઓનું મિલન થાય અને સિંધમાં જૈનધર્મના પ્રચાર સંબંધા વાટાઘાટ થાય, એ પણ દિવસ એક સ્મરણીય દિવસ લેખી શકાય, શ્રીમાન દ્વાસીલાલજી એ ચાતુર્માસ કરાચીમાં કરીને મારવાડમાં પાછા વળી રહ્યા હતા. એમને કરાચીના જૈનો અને જનતાના સારા અનુભવ હતા. રસ્તામાં મળેલાં કરાચીનાં છાપાંઓમાં આ સાધુઓની ટુકડી સંબંધી જે કંઇ નિંદાઓ છપાઇ હતી, એ વાંચવામાં આવેલ. આ સંબંધી ઘણી વાતચીત

તેમણે પાત કરી, કરાચીના સ્થાનકવાસી સંઘના આખા ચિતાર મારી આગળ રજુ કર્યો. સ્થાનકવાસી સાધુ હોવા છતાં, તેમણે કરાચીના મંદિર માર્ગી સંઘની વધારે તારીક કરી. તેમની વિરુદ્ધમાં આટલું બધું આંદો-લન શાથી થયું ? તેમણે વર્ણી એવા પ્રકારની એમના મનને દુભાવનારી ખીના શાથી ખની ? એ વિગેરે ઘણી વાતા તેમણે કહી. કરાચીના સ્થાનક-વાસી સંઘમાં આવા હલ્કાપાત ખને, એ તા બહુજ દુઃખકર્તા મને લાગ્યું.

મૂર્તિપૂજાની ચર્ચા

આ પ્રસંગે કરાચીના સ્થાનકવાસી સંધ તરફથી તેમણે બહાર પડાવેલ ' ઉપાસક દર્શાંગ ' સુત્રમાં મૂર્તિ'પૂજા સંખંધી તેમણે કરેલા અનર્થો સંખંધી ઘણી વાત નીકળી. ' જે કરાચીના શ્વેતાં ખર મૃતિ પુજક સંધે તમારી આટલી બધી ભક્તિ કર્યાનું જણાવા છા. તે સંઘના પણ જરા યે ખ્યાલ રાખ્યા વિના નિર**ર્થ**ક મૃતિ પુજાના પ્રક્ષને છેડવા અને તેના વિરોધ કરી સમાજમાં ફ્રાેલાહલ મચાવવા અતે વધુ ચર્ચા ઉભી કરવી, એમાં શકિતના કેટલો ખધા વ્યય થાય છે. અને ખીજાં કરવાનાં કાર્યોથી કેટલા યધા પાછા પડાય છે, એ યહુ વિચારવું ઘટે છે, જે વખતે આખા દેશમા<u>ં</u> સંગઠનના પવન કુંકાઇ રહ્યાે છે, અને એકતા દ્વારા દરેક સમાજ અને ધર્મ વાળાઓ પોતાની ઉન્નતિ સાધવા પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે, તે વખતે જુની ચર્ચાને કપ્રસ્તાનમાંથી ખહાર કાઢી, તેના ઉપર સુંથણા સુંથીએ, અને એક ખીજાને સાચાખાટા દરાવવા પ્રયત્ન કરીએ. એ આ જમાનામાં ક્યાંસુધી યાગ્ય છે ? એ વિચારી જોશા. ફાયદા શું થયા ? તમારા લખાણ ઉપર મૂર્તિ પૂજક સાધુઓ ઉતરી પડયા. હજુ પણ ઘણા લખી શકે તેમ છે. અને લખવા તૈયાર છે. કરાચીના મૂર્તિપૂજક અને સ્થાનકવાસી સંધનું જે સંગઠન છે, એમાં મૂર્તિપૂજક સંઘને મનમાં થાડી પણ ગ્લાનિ ઉત્પન્ન કરવાતું તમે નિમિત્ત આપ્યું. સ્થાનકવાસી સંધે તો તમારા જે સત્કાર

(?) કર્યો, એ તમે મારી આગળ હમણાંજ કહી ચુકયા છો. એટલે આ જમાનામાં આપણી શક્તિઓને સંગઠિત કરીને અહિંસા અને જૈનધર્મ'ના સિદ્ધાંતાના પ્રચાર કરવાનું લક્ષ્યમાં રાખીયે, તાે કેટલું બધું કાર્ય થઇ શકે?'

વિગેરે મારા નિવેદનને તેઓ બહુજ ધ્યાનપૂર્વ સાંભળતા રહ્યા. તેમણે બચાવમાં અમુક માણુસનાં કારણે મારે એમાં લખવું પડ્યું, એમ જણાવ્યું, પરંતુ એક વ્યક્તિના કારણે આખા સિદ્ધાંત ભેદના વિષય ચર્ચીને સમાજમાં અઘઢિત ચર્ચીઓ ઉભી કરવી, એ ઠીક નથી. એ માર્ક કહેવું, તે વખતે તાે તેમને જરૂર ગળે ઉત્તયું. લગભગ બે અઢી કલાકની અમારી એકાંત મુલાકાત આનંદપૂર્વ કપૂરી થઇ. બીજા દિવસે તેમણે મારવાડ તરફ વિહાર કર્યો.

નહેરાેના પુલા

આ પ્રાંતમાં એક બીજી મુશ્કેલી ખતરનાક હતી. અને તે નહેરાના પુલાની. એક પછી એક નહેરા આવવા લાગી. નહેરા પાણીથી ભરેલી. બીજો રસ્તા મળે નહિ. એટલે પુલ ઉપર થઇનેજ ચાલવાનું. પુલ ઉપર કઠોડા કે પાટીયાં કંઇ ન મળે. રેલના પાટાની નીચે આડી નાખેલી સ્લીપટા ઉપર ચાલવાનું, જે લોકાને આવી સ્લીપટા ઉપર ચાલવાના અભ્યાસ ન હોય, એવાઓને આવા પુલ ઉપરથી ચાલવું ઘણું જ જોખમકારક—ભયવાળું લાગે. નીચે પાણી ધમધાકાર ચાલ્યું જતું હોય; એટલે જરા નીચે જોવાથી અધારા અને ચક્કર આવે. કાઇ કાઇ સ્થળે નહેરાના પટ બહુ પહાળો હોય છે, એટલે પુલ બહુ લાંબા હોય. સ્લીપટ ઉપર ચીકાશ થઇ ગઇ હોય, એટલે ધીરે ધીરે ટેકા મૂકી મૂકીને ચાલવું પહે. બીજી તરફથી રહામેથી કે પાછળથી ગાડી આવવાના ભય રહે, ' હાય, ગાડી આવી જશે તો શે ' જેની ભયસંત્રા વધારે હોય, એને તો આવે

સ્થળ કપ્ટનો જે અનુભવ થાય, એ વર્જુ વ્યા વર્જુવી શકાય નહિ. એવા માણુસ પુલને પૂરા કરી જમીન ઉપર પહેંચે, ત્યારે એમ સમજે કે 'હા.....શ, મને નવા અવતાર મળ્યા.' અભ્યાસવાળા માણુસા અથવા નિર્ભય માણુસા એધડક સીધા ચાલ્યા જાય છે. આવા પુલ ઉપર ચાલતાં નીચે દપ્ટિન કરવી. સાધારણ આગળ દપ્ટિ કરીને સીધા ચાલ્યા જવાથી જરાપણ ચક્કર કે અંધારાં આવતાં નથી. બીજી લાધનામાં આવા પુલો ઉપર એ પાટાઓની વચમાં પતરાં કે પાટીયાં જહેલાં હોય છે. પણ આ તો બાપુની ગાડી! આવા પુલો આવતા ત્યારે બધાઓના મુખ્યી નિકળતું: 'જોધપુર સરકારે આવા સ્થળે પાટીયાં લગાવ્યાં હત તો, આમાં શું ખર્ચ થઇ જવાનું હતું?'

મીરપુરખાસ

મીરપુરખાસ એ સિંધનો એક જીલ્લો છે. જીલ્લા કલેક્ટરની એાપ્રીસ અહિં રહે છે. રેલ્વે સ્ટેશન બહુ મોટું છે. વ્યાપારનું પણ સ્થાન છે. રેલ્વે કંટ્રાલ એાપ્રીસ પણ અહિં છે. અહિં કેટલીક વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓએ જે બક્તિ બતાવી, તેમાંના મુખ્ય આ છે:

જોધપુર લાઇનના કન્ટ્રેાલર હરગાવિંદદાસભાઇ, કે જેઓ ' રાવન્ સાહેળ' તરીકેજ આખી લાઇનમાં અને એમના સિત્રામાં પ્રસિદ્ધ છે, તેઓનું હેડ ક્વાર્ટર મારપુરખાસમાં છે. સાચી ગૃહસ્થાઇની મૂર્તિ, સાદા વેષ, સાદું જીવન, અને ફંવાડે ફંવાડે સાધુભક્તિ. અમારા કંઇપણ પરિચય ન હોવા છતાં દરેક સ્ટેશન ઉપર સ્ટેશન માસ્તરને તેઓ સંદેશા પહોંચાડે અને અમારી મંડળીને કંઇપણ અડચણ ન આવે, એવી વ્યવ-સ્થા રખાવે. જાતે ધ્યાહ્મણ છતાં ધર્મસહિષ્ણતા એટલી બધી છે કે ધાર્મિક મતભિન્નતાની ગંધ સરખી પણ એમને સ્પર્શી નથી. ધીરે બાલવું, મીઠું બાલવું અને ઓછું બાલવું, આ એમની બાષાપ્રકૃતિ. તન-મન-ધનથી સાધુઓની અને મહેમાનોની બક્તિ કરવા ખડે પગે ઉભા રહેવું, આ એમની આદર્શતા. તેમના મીઠા સ્વભાવ, અને સાચા દિલના વિનય જોઇને કાઇને પણ પ્રેમ થયા વગર ન રહે. ન કેવળ તેઓ પાતેજ, તેમનું આખું કુંદું બ સંસ્કારી, વિનયા, નમ્ર અને બક્ત છે.

તેમનીજ સાથે ખીજા કન્ટ્રાેલર રામસ્વરૂપજી પંજાબી હતા. આ બન્નેની જોડી. એટલે જાણે રામ લક્ષ્મણની જોડી રામસ્વરૂપજી તર્ક, વિતર્ક કરવામાં બહુ હોાંશિયાર. એમનું પણ આખું યે કુટુંબ બક્તિવાળું.

ટીકીટ ક્લેક્ટર જસવન્તરાજજી અને પુરૂષોતમદાસજી વિગેરેની મંડળી મીરપુરખાસમાં ખાસ સેવાબાવી મંડળી જોવાઇ.

મીરપુરખાસના મેયર અને આર્ય સમાજના પ્રધાન, ગુફ-દિન્નામલજી વૃદ્ધ હોવા છતાં, એક યુવાન જેટલું જખરદસ્ત કામ કરે છે. આ મહાનુભાવ 'મીરપુરખાસ ગેઝેટ 'નામનું સિંધીમાં એક પત્ર પણ કાઢે છે. મીરપુરમાં અમારા બે ત્રણ વ્યાખ્યાનો કરાવવામાં તેમની ખાસ આગેવાની હતી; હિંદુ ખહેન બેટીઓને નસાડી–ભગાડી લઇ જનારા લોકાની સામે તેઓ પ્રખળ પુરૂષાર્થ અને યુક્તિ વાપરે છે. અને તેમ કરીને ત્રણ શુણી મુસલમાનોની વસ્તી વચ્ચે હિંદુ જાતિનું રક્ષણ કરે છે. તેઓ સિંધના એક પ્રતિષ્ઠિત સિંધી ગૃહસ્થ છે, અને

મેલેરિયા

મીરપુરખાસ, એટલે મેલેરિયાનો મહાસાગર. ચારે તરફ નહેરા અને ચારે તરફ પાણી ભરેલાં હોવાના કારણે અહિં ભેજ વધારે રહે છે. અને તેના લીધે મચ્છરાતે ા ઉપદ્રવ પણ ખૂબ છે, પરિણામે મેલેરિયાનું જોર અહિ વધારે છે. અમારી આખી મંડળીને થાડે ઘણે અંશ મેલેરિયાની અસર અહિંથી લાગુ પડી, એમ કહી શકાય.

કમમાં કમ જેને તાવ નહિં આવ્યા હાય, એણું પણ થાડા ઘણા મેલેરિયાના જીવા ઉપાડયા તા હશેજ. આ લેખક તા ત્યાંજ પટકાયા. ૧૦પાા ડીશ્રી સુખાર. સારૂ થયું કે—એક ડાક્ટરે વીસગ્રેન ક્વીનાઇનનું ઇજીકશન મારી બેજ દિવસમાં ચાલતા કરી દીધા.

જરા તાવ ઉતરતાં જ ૭ મી એપ્રીલે અમે મીરપુર છાડી જ દાધું.

રખેત્યાર સુધીમાં અમારા વિહાર રૈલના રસ્તે પાટે પાટે થએલા. એટલે સ્ટેશન સિવાય અમને સિંધની ખરી સ્થિતિ જાણવાનું બીજું કાંઇ સાધન ન હતું. માટે ભાગે ઉજાડ સ્ટેશનો, વસ્તીહીન, એટલે ચાક્કસ થાડા માણસાના પરિચય સિવાય વધારે પરિચય કરવાનો સમય ન્હોતો પ્રાપ્ત થતા. હવે અમારે અહિંધી સિંધના ઉંડાણમાં ઉતરવાનું હતું.

અણુધાર્યું આમંત્રણ.

મારવાડ છાડીને સિંધમાં પ્રવેશ્યા પછી ધોરાનારા સ્ટેશન સુધીમાં અમારા સ્વપ્ને ય ખ્યાલ ન હતા કે કરાચી પહેંચીએ, ત્યાં સુધીમાં આ રેલની લાઇન અમારે છેાડવી પડશે. પરંતુ ધોરાનારામાં શેઠ કસ્તૂરચંદજી પારેખ, શેઠ મહેરચંદજી અને શેઠ આંકીદાસજીનું એક ડેપ્યુટેશન હાલાથી આવ્યું. ખેશક, ' હાલામાં કંઇક જૈનાની વસ્તી છે અને ત્યાંના લોકો

કદાચ વિનતિ કરવાને આવ**શે. '** એવા કરાચીના મૃતિ^૧પૂજકસ'ધના સેક્રેટરી તરક્**થી ઇશારા હતા.** શેઠ કસ્તુરચંદછ પારેખ. શેઠ **મહે**રચંદછ વિગેરે હાલાના આગેવાનો ધારાનારા આવ્યા, અને તેમણે હાલા માટે વિનતિ કરી. ત્યારે અમને માલુમ પડ્યું કે હાલામાં શ્વેતામ્યર મૂર્તિયુજક જૈનોની ખાસી વસ્તી છે, મંદિર છે, અને ઉપાશ્રય પણ છે. જે ગૃહસ્થા અમારી પાસે આવ્યા હતા, એમનો વેશ અને તેમાંય ખાસ કરીને એમની પાલડી જોઇને અમને બહુ આશ્વર્ય થયું કે આ પાલડી ક્યાંની **? હા**લાના ડેપ્યુટેશનની વિનતિનો સ્વીકાર કરવાની અમારી હિમ્મત એટલા માટે ન હતી કે,–**મી**રપુરખાસથી કાચા રસ્તે જવાનું હતું. અને ગરમી પડવા લાગી હતી. ગરમીના દિવસોમાં સખ્ત લુ. વં'ટાળિયા અને સાપાના **ઉપદ્રવ વધે છે. એવી અમતે ખ**યર હતી. સમય ભરાઇ ગયેા હોવાથી અમારે હવે એકપણ દિવસ વધારે ક્યાંય રાેકાવવું, બહુ જોખમ ખેડવા જેવું હતું. ધોરાનારામાં અમારા નિર્ણય અનિશ્ચિન્ત રહ્યો. છેવટે મીરપુર-ખાસમાં પાછું ઉપરતા ગૃહસ્થાેતું હેપ્યુટેશન હાલાથી આવ્યું. બવિષ્યતા ઉદરમાં શું ભયુ^લ છે ^{કુ} સ્વપ્નમાં પણ હાલા તરફ જવાનો વિચાર નહિં હાવા છતાં, હાલા જવાનું નક્કી થયું, એ, ' શ્રી હિમાંશુવિજયછના દેહા-વસાનનું નિર્માણ ત્યાં થયું હશે.' એજ કારણ તા નહિ હાય ? અમે મીર-પુરખાસથી હમી એપ્રીલે **હા**લા તરફ પ્રસ્થાન ક્યુ^લ. હાલાના ગૃહસ્થા અમારી સાથે હતા. ગૃહસ્થાેથી ખતી શકે તેટલી યાેગ્ય સગવડ એ ગૃહરથાએ રાખી હતી.

રસ્તાની વિકઢતા

મીરપુરખાસથી હાલા અને હાલાથી હૈકાળાદ સુધીનો રસ્તો ઘણોજ વિક્રેટ હતા. વિચિત્ર રસ્તો, કાેે વખત રસ્તો મળે અને કાેઇ વખત ન મળે. નહેરાેના કારણે બાવળનાં ઝાડાે એટલાં બધાં કે કેઇ વખતે સ્ળથી પગ કાણા થઈ જશે, એની ખત્યર ન રહે. ક્યારેક એવા માટા ખાડાવાળા રસ્તા આવે કે એક એક હાથ પગ ધત્ય દઇને અંદર પડે. ધૂળથી ઢંકા-એલા રસ્તા એટલે ખત્યર ન પડે કે હાથ ઊંડા ખાડા હશે કે બે હાથ ? આવા રસ્તામાં થઇને જ્યારે માટરના ખટારા જતા જોઇએ, ત્યારે તા જાણે ધરતીકંપ જેવું માલૂમ પડે. એ ખટારામાં એઠેલા લોકા ઉછળા ઉછળીને એક બીજાની ઉપર પડતાં જોઇએ, ત્યારે રસ્તામાં ચાલતાં પણ અમને સ્હેજે હસવું અને એમની માટરની મુસાક્રી માટે દયાજ આવે.

કાઇ કાઇ સ્થળ નહેરાનાં પાણી ફેલાયેલાં હોવાથી આખા રસ્તા કીચ્ચડવાળા અને મચ્છર–ડાંસથી ભરેલાજ હોય. નહેરામાંથી કાઢેલા ન્હાનાં નાળાં, એ તા ડગલે ને પગલે આવે. ઉટ અને ગધેડાની દાડંદાડાથી અથવા કાઇ બેલગાડીના ચાલવાથી એ નાળાંની પાળ તૂટી ગઇ હાય, તા જાણે સાખરમતીમાં પૂર આવ્યું હોય, એવું દેખાય.

હાલાથી હૈકાત્યાદ સુધીનો રસ્તો પણ તેટલાજ વિકટ અને ભયંકર હતા. વખતા વખત આવતી નહેરા ત્યાવળીઆનાં જંગલા વિગેરેના ઉપદ્રવ ખરાત્યર રહ્યાજ કરતા.

કુતરાંના ઉપદ્રવ

કાઇ કાઇ વખત રસ્તામાં એવી વિચિત્ર ઘટનાઓ ખની જાય, કે જે આખી જંદગી સુધી યાદજ રહે. આવી અનેક ઘટનાઓ પૈકીની એક ઘટના હતી શિકારી કુતરાંના ઉપદ્રવની. હાલાથી હૈદાયાદ જતાં ખેયરા અને મટારીની વચમાં એક ખતરનાક ભયંકર જ ગલ આવે છે. આ જંગલમાં એકલા નીકળવું ઘણુંજ જોખમકારક ગણાય છે. આ જંગલમાં અમારી મંડળી થાડીક છૂટી પડી ગઈ. સાધુઓ, અને કરાચીના કેટલાક ગૃહરથા ઉપરાન્ત હાલાના પણ શ્રાવકા અમારી સાથે હતા. હું મારી

ચાલથી નીચું જોઇને સીધા ચાલ્યા જતા હતાં. આગળ પાછળ કાઇ માણુસ ન હતું. અકસ્માત્ પાંચ શિકારી કુતરાંએ આવીને મને ધેરી લીધા. કુતરાં એવાં ડાકી અને ભયંકર હતાં કે એકજ ખચકુ ભરતાં માણસ લાંબા થઇ જાય. ઉછળા ઉછળાને મારા શરીર ઉપર હુમલા કરે. મારે આ વખતે મારા બચાવ કરવાના હતા. પંદર વીશ મીનીટ સુધી કુતરાં મારી ચારે તરફ હુમલા કરતાં રહ્યાં અને હું ખચાવ કરતા રહ્યો. ગુરૂદેવની કપાથી કૃતરાંઓ પાતાના હુમલામાં ન કાવી શક્યાં. બરાબર આ વખતે મૃત્યુ મારી સામે તરવરતું હતું. એક કૃતરાએ એક પગ પકડીને જો નાચે પટકી દીધા હોત. તા પાંચે કતરાંને મારૂં શરીર ખલાસ કરતાં વાર ન લાગત. કતરાને જરા પણ માર્યા વિના હું મારા ખચાવ મારી પાસેના દંડાથી કરી રહ્યો હતો. જૈન સાધુઓ હાથમાં દાંડા શા માટે રાખે છે ? એના જવાય આજનું આ દશ્ય જોનારને રહેજે મળી જતા હતા. બીજાને નુકસાન પહેાંચાડયા વિના પણ દાંડાથી ' આત્મરક્ષા ' કેવી થઇ શકે છે. અને સમય ઉપર કેટલી હિમ્મત રહે છે, એ આજે ખૂબ સમજાયું. થાડી વારમાં એક જંગલી માણસ દાેડતા આવ્યા અને ખીજી તરફથી અમારી સાથેના ગૃહસ્થાે પૈકીના કરાચાવાળા ભાઇ ચતુલુ°જ ઉંટ ઉપર તે સ્થાને પહેાંચી ગયા. કૃતરાં કૃતરાંને રસ્તે પડયાં અને અમે અभारे रस्ते पड्या.

લુવાણા વાણિયા

ું આ તરફના હિન્દુએા પાતાને 'વાણિયાં' તરીકે ઓળખાવે છે. કેવા વાણિયા ? તાે એ લુવાણા તરીકે કહે છે. લુવાણા, સાેની, એ લાેકાની વસ્તી લગભગ દરેક ગામમાં છે, પરંતુ તે બધા યે મચ્છી–માંસ–પલ્લાે ઉડાવનારા. એટલુંજ નહિ પરન્તુ કેટલાક વાણિયા પાતે મચ્છી–માંસનો વૈપાર પણ કરે છે.

ખરચુ જતાં પાણીનું કામ નહિં.

એક વસ્તુ ખહુજ અજાયળી ભરેલી માલૂમ પડી. ભિડશાહ નામના ગામમાં ગામથી બહાર 'લોકલખાડે'ના એક મુસાકરખાનામાં અમે ઉતર્યા હતા. સામેજ જંગલ હતું. કાઇ કાઇ સ્થળ હાથિઆ યુવરનાં ઝુંડ હતાં. લોકા પગથી માથા સુધી પહેરેલે કપડે હાથ હિલાળતા આવતા અને એ થારિઆની વાડા તરફ જતા. થાડીવારે ત્યાંથી નીકળતા અને પછી ગામ તરફ જતા. આમ અવારનવાર લોકાને ત્યાંથી આવતાં જતાં જોયા. તેજ વખતે હાલાના કેટલાક યુવકા મારી પાસે બેઠા હતા. મેં તેમને પૂછ્યું: 'સવારથી લોકા આ થારની વાડ તરફ શા માટે જાય છે ને આવે છે? મને જવાળ મળ્યાઃ 'તે લોકા ત્યાં ટદી જાય છે, 'મે કહ્યું– 'જો ટદી જતા હોય તા હાથમાં પાણીના લોટા કે ડબલું વિગેરે કેમ નથી!' તેમણે કહ્યું:– 'આ દેશમાં ટદી જાય, ત્યારે પાણી લઇ જવાના રિવાજ નથી, રસ્તે ચાલતાં પત્થર અથવા હેકૂં હાથમાં લઇ જાય, અને ત્યાં ટદી જઇને તેનાથી ધસી નાખે, પાણીથી સાફ કરવાની એમને જરૂર રહેતી નથી.' મને પેલી કવિતા યાદ આવી.

સિંધ **ગિ'**ધ, પૂજા જિ'દ પીરકી, ગધેકી સવારી કરે ચાલ ચલે અમીરકી

સિંધના લોકાની આ ગંદાધના આથી વધારે પુરાવા બીજો શું જોઇતા હતા ? વાલ્યા, ધ્રાહાલ, સોની પણ સંપૂર્લ પહેરેલાં લુગડાંએ ટદી જાય અને પાણીનું નામ નહિં. ઢેકાંથી સાક કરે અને ઘરે જઇને પછી પાતાનું બધુ કામ કરે. આવા તા આ દેશજ જોયા. પણ મચ્છી—માંસના વેપાર કરનારા આવા ગંદવેડા રાખે તા તેમાં નવાઇ જેવું શું છે?

ઉંડ–ગધેડાની સવારી

ઉદની સવારી ને ગધેડાની સવારી એ તેા ડબલે ને પગલે જ્યાં જુએા ત્યાં જોવામાં આવે. કયાંય બહાર જતાં આવતાં ગધેડાનું બુંકવું કેટલાક લોકા અપશકત સમજે છે. આવા શુક્રત અપશુક્રતના વહેમમાં પડેલા માણસોને આ દેશમાં ભારે થઇ પડે. ગામ પરગામ જતાં ગધેડાનું સંગીત ક્યાંયથી તે ક્યાંયથી સ'ભળાયા વિના ભાગ્યેજ રહે. એમાં કંઇ શક નથી કે સિંધના ગધેડા. એ બીજા દેશનાં ધોડાએાને પણ માહત કરનારાં છે. ત્રણસા ત્રણસા રૂપિયાનાં ગધેડાં અને ગમે તેવા પવનવેગી ધાડાએ કે ઉંટાની હરીકાઇમાં ઉતરનારાં ગધેડાએાની કથા અમે સાંભળી છે. માટરના જમા-નામાં હવે તેની કી મત ઘટી ગઇ છે. તેની વપરાશ એાછી થઇ ગઇ છે. છતાં પણ હજા બે ગધેડાએાની ગાડીએાની, એક ગધેડાના એક્કા અને છૂટક ગધેડાઓની સવારીઓ સારા સારા શ્રીમન્તા પણ કરે છે. ગધેડા અને ઉંટ–એ બેજ આ દેશની મુખ્ય સવારીઓ છે. આજ પણ ઉંટ એવા જ્રુપ્યરદસ્ત છે કે જૂની સાંઢણીઓની આપણે કથાઓ સાંભળીએ છીએ, તેની સત્યતાની સાક્ષી આપી શકે, સારા સારા ગૃહસ્થા પાતાને ત્યાં ઉંટ રાખે છે. તેમાં જે ખાસ ળેસવા માટેના 🥞 ટા હાેય છે, તે માલ વહન કરવામાં નથી વપરાતાં. શ્રીમન્તાઇના પ્રમાણમાં ઉંટ ઉપરના સામાન પણ કેટલાકા ઘણા સુંદર રાખે છે.

ખૂરી આકતા

ભિંડશાહમાં હાલાના જે યુવકા અમારી પાસે ખેઠા હતા. તેમાં એક સિ'ધી લુવાણા પણ હતા. તેણે આ દેશની એક વાર્ત સંભળાવી, અને તે એ કે- ' આ દેશના છાકરાઓ દસ દર્સ બાર બાર વર્ષની ઉમરમાં ખૂરી આદતામાં પડી જાય છે, અને તેમાં માટે ભાગે માબાપાના દેશ હાય છે. આ દેશના ઘણા ખરા લોકા પશુઓ કરતાં પણ નાપાક જીવન ગાળા રહ્યા છે. 'સિ'ધી યુવકે આથી પણ વધારે સ્પષ્ટતાથી વાતા કરી. એ યુવકના શખ્દા સાંભળા માર્ં તા માથું ભમવા લાગ્યું. અમે બધા થાડીવાર તા અવાક્જ થઇ ગયા. મને આ વખતે જોધપુર લાઇનના એક સ્ટેશન ઉપર એક ઓપ્રીસરે કહેલાં શખ્દા યાદ આવ્યા: 'મહારાજ! તમે આ પાપી મુલકમાં કયાં જાઓ છાં?' થાડીવાર સુધી મને કંઇ સ્જ્યું નહિ. મને થયું કે હું આ દેશને _સુધારવા આવ્યા છું? આ દેશમાં ઉપદેશ આપવા આવ્યા છું? આ દેશમાં ઉપદેશ આપવા આવ્યા છું? મારા ઉપદેશ ઝીલવાને માટે આ દેશની પ્રજાપાત્ર છે ખરી ? શું આ ભાઇ કહે છે તેવું આખા દેશમાં હશે ? માંસ અને મચ્છી સિવાય જેને ઘડીએ ચાલે નહિ, દારૂની ખાતલા સિવાય જેનાથી ઘડીયે રહેવાય નહિ, અને એવા તામસિક ખારાકથી જેનાં શરીરા ખની રહ્યાં છે, જેમનાં જીવના સાંસારિક વાસનાઓમાં ઓતપ્રાત થઇ રહ્યાં છે, એવાઓની આ દશા હાય, એમાં આશ્ચર્ય જેવું શું છે?'

હિકાના

સિંધના કહેવાતા વાિલ્યા અને સાની વિગેરે હિંદુઓના ખાસ કાઇ ધર્મ નથી. તેઓ માને છે તો સૌને માને છે. અને નથી માનતા તો કાઇને નથી માનતા, એક કહી શકાય. હતાં છેલ્લાં વધામાં શિષ્ખોએ આ પ્રજા ઉપર અસર કરી છે. અને માટે ભાગે લોકા ગુરૂ નાનકને માનતા હાય એમ જણાય છે. દરેક ગામમાં હિંદુઓએ એક એક ધર્મ સ્થાનક રાખેલું હાય છે, કે જેને ' હિકાના ' કહેવામાં આવે છે. આ હિકાનામાં ' રૂપ્રન્ય-સાહેખ' રાખવામાં આવે છે, કાઇ સાધુ સંત આવે, તા ત્યાં ઉતરે છે. પંચ-પંચાયતા આવા હેકાલામાં ભેગી થાય છે. ધર્મ કથાઓ અહિં થાય છે. ઘણું ભાગે આવા ગામામાં જે સાધુઓ આવે છે, તે પણ માંસ-મદિરા અને માહલાંને ઉડાવનારા, પૈસા હકા રાખનારા અને કાઇ કાઇ તા મહરાઇ ભાગવનારા પણ હાય છે. એટલે આ ખિચારી પ્રજાના ઉદારની સમય જ કયાંથી હાય ?

લાેકાની શ્રહા

આ દેશના લોકા માંસાહારી હોવા છતાં દિલના શ્રહાળુ અને જિજ્ઞાસાવૃત્તિવાળા હોય છે. ગામમાં અમુક સ્થળે સાધુ આવ્યા છે, એવું સાંભળતાની સાથેજ મીઠાઇ અને પતાસાં લઇને આવે છે. જ્યારે તેઓ એમ જાણે કે અમે લોકા એવી રીતની કંઇ ચીજ બેટમાં લેતા નથી; અને એક્કા, ગાડી, રેલમાં બેસતા નથી; પૈસા ટકા રાખતા નથી. અને સગી માતાના પણ સ્પર્શ કરતા નથી, ત્યારે તો એમના આશ્ચર્યનો પારજ ન રહે.

હાલામાં જૈના

સિંધમાં સ્થાનિક અને જૂના વખતના જૈનોનું કાઇ સ્થાન છે, તો તે આ હાલા છે. એ ત્રણ માઇલના આંતરેજ 'જૂનું હાલા' ને 'નવું હાલા' એમ એ ગામ છે. જૈનોની વસ્તી નવા હાલામાં છે. આ હાલામાં લગભગ સાતેક હજાર માણસોની વસ્તી છે. જેમાં ચાર હજાર મુસલમાના ને ત્રણ હજાર હિંદુઓ છે. હિંદુઓમાંથી જૈનાના ચાલીસ ઘરની ૧૭૫–૨૦૦ માણસની વસ્તી બાદ કરીએ, તો બાઇ ની બધી યે હિંદુ પ્રજા પણ માંસા- હાર કરનારી છે. એમાં કાઇ 'વૈષ્ણવ' થઈ ગયું હોય, તો તે અપવાદ બાદ.

ખાસ કરીને પાલી અને જેસલમેરથી આ લોકો આવેલા છે. આંહે એક માટું ધનાઢય જૈન કુટું ખ છે. કહેવાય છે કે તે રાધનપુરથી આવીને વસેલું છે. જો કે તેમના કામ જાતના સંખંધ ત્યાં સાથે રહેલા નથી. સે કડા વર્ષોથી જુદે જુદે સ્થાનેથી આવીને વસવા છતાં હાલાના જૈનાની પાલડીઓ એમના મૂળ વતનની ઓળખાણ કરાવી રહી છે. પાલીથી આવનારાઓની પાલીશાહી, જેસલમેરથી આવનારાઓની જેસલમેરી. સર્વ સાધારણ રીતે જે લોકા પાલડીઓ પહેરે છે તે સિ ધની કે બીજા દેશાની પાલડીઓથી નિરાલી છે.

સ્ત્રિએાનાે વેષ

સ્ત્રિઓના પહેરવેશ ઘણીજ મર્યાદાવાલા અને આખા શરીરને ઢાંકન નારા છે. પરંતુ સ્ત્રિએાના હાથમાં કાંડાથી લઇને ઠેઠ વગલ સુધી પહેરાતા હાથીદાંતના ચૂડા **ખહુ આશ્ચર્ય અને વિચિત્ર દેખાવ રજુ** ક**રે છે. નાનામાં** નાની ખબ્બે વર્ષની છેાકરીએાને પણ હાથીદાંતની ચૂડીએા પહેરાવવામાં આવે છે. પગમાં કડિયા, તાડા અને લંગર–એ ત્રણની લગભગ અઠીસા તાેલા જેટલી ચાંદી ઉપાડે છે. સ્ત્રિયા જે ધાધરા પહેરે છે. તે લગભગ રક-૨૭ વાર કપડાનો હોય છે: છતાં પગના ઢીંચણથી નીચેનો શાડાક ભાગ તા જરૂર ઉધાડાજ રહે છે. ચાળા પહેરે છે, ને પેટ અધુ^લ ઢાંકેલું હાૈય છે. પેટને ઢાંકવા માટે એક કપડું ચાળી સાથે લટકતું રહે છે. એાઢણાં ઘણે ભાગે છે એાઢે છે. નાકમાં નથડી અને છાલ્લાં પહેરે છે. છાલ્લાં નાકનાં ખે નસદ્વારાંની વચમાં છેદ કરીને પહેરે છે. આ બન્ને આભ્રષણો લટકતાં રહે છે. ણલ્લાં એ મુમલમાની રિવાજની નિશાની છે. ગળામાં રાજને માટે ત્રણ ચાર સળની 'દાહરી ' પહેરે છે. દાણા દાણા-વાળી 'તીમણીયા ' અને ' છટરા ' પણ પહેરે છે. વાળ ગૂંથવામાં ખૂખી વાપરે છે. એ ભ્રમરાને ખાલી રાખીને ડેંડ કપાળ સુધી. વાળમાં મીંસ નાખીને ગૂંચે છે. ન્હાની છેાકરીએાથી લઇ માટી સુધી બધી બાઇએા લગભગ હારતે રેંગે છે.

આ જૈન બહેનો જૈન મહેાલ્લાથી બહાર નીકળતી નથી. વરધાડા વિગેરમાં પણ જતી નથી. મંદિર મહાલ્લાની અંદરજ છે. એટલે મંદિર ઉપાશ્રયે જવામાં વાંધા આવતા નથી.

એકજ મહાલ્લાે.

સાત હજાર માંસાહારીઓની વચમાં અને તેમાં યે માટે ભાગ મુસલ-

માનોની વચમાં આ ચાલીસ ઘરના પેાણા ખસે! જેનો પોતાનો ધર્મ અને આચાર વિચારને સંપૂર્ણ રીતે પાલન કરતા રહે છે, એ ખરેખર વખાણવા લાયક વસ્તુ છે. ચાલીસે ઘરનો જથ્થા એકજ મહાલ્લામાં વસેલા છે. મહાલ્લાના મુખ્ય દરવાજો બધ્ધ કરવામાં આવે તા અંદર કાઇ જઇ શકે નહિં. મંદિર, ઉપાશ્રય, ધર્મ શાળા બધું યે આ મહાલ્લામાં છે. હાલાના જૈનાને પાતાના ત્યાગી સંવેગી ગુરૂઓનાં દર્શન કરવાના સેંકડા વર્ષોના ઇતિહાસમાં આ પ્રસંગ મળ્યા, એ એમની ખુશ નસી બીયી એમને કેટલા હર્ષ થતા હતા, એ અમારા હાલાના પ્રવેશ વખતે અને અમે રહ્યા ત્યાં સુધીની એમની બક્તિ ઉપરથી માલૂમ પડતું હતું.

ધર્મમાં ક્ટરતા

અહિં જે ચાલીસ ધર જૈનાનાં છે, તે બધાં યે વીસા ઓશવાળ છે. આ લોકા ઘણા જૂના વખતથી બહાર ગામાથી આવીને વસેલા છે. જો કે સેંકડા વર્ષો આવે થઇ ગયેલા હાવાથી તેઓ સિંધીજ લગભગ થઇ ગયા છે. છતાં તેઓ આચાર વિચાર અને ધર્મ તો જૈન ધર્મજ કદૃર રીતે પાળે છે.

અહિંના જૈનામાં શેઠ કરતુરચંદજ પારેખનું આખું કુટુંખ, ભાઈ મહેરચંદજી, શેઠ હાકમચંદજી, શેઠ ખાંકાલાલજી વિગેરે કેટલાક ગૃહસ્થા બહુ શ્રહાળુ, ધાર્મિક ભાવનાવાળા અને ઉદાર છે. સ્વ. મુનિ હિમાંશુ-વિજયજીની બિમારીમાં આ ગૃહસ્થાએ ગુરુ-ભક્તિના સારા લાભ લીધા હતા.

હાલાનું મ દિર

હાલામાં એક મંદિર છે. કાર્યુ જાણે શા કારણથી, જાણે કાઇ ગૃહ-

સ્થનું ઘર હોય, એવુંજ મંદિર અત્યાર સુધી રાખ્યું છે. મંદિરમાં ઘણી મૂર્તિઓ છે. અને તે બધી યે અસ્થિર છે. સે કડેા વર્ષોથી જૈના અહિ રહેવા છતાં એક પણ મૃતિ સ્થાપિત કેમ નહિં કરી હોય, એ ન સમજ શકાય તેવા ક્રાયડા છે. અત્યારે મંદિરમાં કહેવાય છે કે ત્રીસ ચાલીસ હજારની મૂડી છે અને કહેવાય છે કે તે મૂડી સંઘના એક આગેવાન ગૃહસ્થ પાસે છે; પરંતુ સત્તાના મદમાં તેના ન કંઇ સરખા જવાળ આપે છે કે ન તેની યાેગ્ય વ્યવસ્થા કરે છે. તેએા એક માેટી પેઢીના માલીક છે, ખીજું ક્રેટલું ક ઘરેણું વિગેરે પણ તેમની પાસે હોવાનું કહેવાય છે. પણ આપવાનું નામ નહિ. આવી કરીયાદ હાલાના કેટલાક આગેવાન ગૃહસ્થા કરે છે. આ મૂડી શા માટે રાખી મૂકવામાં આવી છે ? મ'દિરની પ્રતિષ્ઠા ક્રેમ નથી કરવામાં આવતી ? એ પ્રક્ષનાે ઉક્રેલ અમારી આગળ કરવામાં આવ્યાે નથી. લગભગ ખધે રથળે ખનતું આવ્યું છે, તેમ, હાલાના જૈન સંઘના એક બે આગેવાના આપખુદ સત્તાના વધારે ઉપયોગ કરનારા કહેવાય છે. અને એવાં કેટલાંક કારણે આવા એક નાર્નકડા સંઘમાં ક્રસ પતું ઝેર ફેલાયું છે. સૌથી માટામાં માટા જે શ્રીમન્ત ગૃહસ્થ કહેવાય છે, એએ! જો થાડું ક દિલ દિલાવર રાખે અને પાતાના જાતિ ભાઇઓ તરફ લક્ષ્ય રાખે તા હાલાના સ'ધમાં ન ક્રાઇ ભ્રખ્યા દેખાય. અને ન કાઇ જાતના કસંપ રહે.

અમારી <mark>સ્થિતિ દરમિયાન શાક અને હર્ષની એ ઘટનાએ હા</mark>લામાં બનવા પામી હતી.

શહીદ હિમાંશુવિજયજી

શાકની ખીના એ ખની કે સંસ્કૃત અને પ્રાકૃતના અસાધારણ વિદ્વાન, ઇતિહાસના શાખા, શાધખાળમાં રસ લેનાર, સારા વકતા અને લેખક એવા એક ત્રીસ વર્ષના જુવાન સાધુ અમે ત્યાં શુમાવ્યા, અને તે મારા શિષ્ય શ્રી હિમાંશુવિજયજી. કરાચીના સંઘે, કરાચીના હા. ન્યાલચંદે, કરાચીના ભાઇ તલકશીએ, પી. ટી. શાહે, ભાઇ ખુશાલચંદે, ભાઇ બ્રજલાલે, સ્વિચંદે, અને ખીજા અનેક સ્વયંસેવકાએ તેમજ હાલાના સંઘે—એ છુઝાતા દીપકને સંભાળી લેવાની કાશિશ કરવામાં કંઇ ખાડી રાખી નહિ હતી. અને તેમાં યે હા. ન્યાલચંદના રાતદિવસના ઉજાગરાએ! અને ચાવીસે કલાકની ઉભા પગની સેવા છતાં, આખરે એ દીપક છુઝાયા તે છુઝાયા.

જે કાળ જે વસ્તુ ખનવાની હોય છે, તે મિથ્યા થતી નથી. આયુષ્ય જ્યાં ખતમ થવાતું હોય છે, ત્યાંજ તે થાય છે. હાલા આવવાના સ્વપ્ને પણ વિચાર નહિ હાેવા છતાં, એ સાધુના આત્મા હાલાની ભ્રમિ માગી રહ્યા હતા. એનું અવસાન હાલા માટે નિર્માણ થયું હતું, એમાં ફેરફાર કેમ થઇ શકે ?

મહાવીર જયન્તી

હર્ષની ઘટના એ હતી કે હાલાના સંઘે ઉદ્યાપન, અઠાઇ મહોત્સવ, વરઘોડો, સ્વામિવાત્સલ્ય વિગેરે ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરવામાં બહુ ઉત્સાહથી ભાગ લીધા હતા. કરાચી અને હૈંદ્રાત્યાદથી આવેલા લગભગ બસા જેટલા મહેમાનોનું આતિથ્ય સંભાળવામાં સારામાં સારી ગૃહસ્થાઇ બતાવી હતી, તેમજ સિંધ જેવી માંસાહારી પ્રજાની વચમાં ભાગવાન્ મહાવીરની જયન્તી હિંદુ-મુસલમાનાના સહકાર પૂર્વક ઉજવવાના એક સુંદર પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયા હતા.

ઉપર કહેવામાં આવ્યું છે, તેમ હાલા, એ મુસલમાનાની માટી વસ્તીવાળું ગામ છે. ખલ્કે સિ'ધમાં હાલા મુસલમાના માટે એક પ્રસિદ્ધ રથાન ગણાય છે. અહિં પીરાની બે માેડી ગાંદીઓ છે. ઘણા મુસલમાના આ ગાંદીઓને માનવાવાળા છે. આ બન્ને ગાંદીઓ ઉપર અત્યારે જે પીરા છે, તેમના પરિચય થતાં તેમણે ભગવાન મહાવીરની જયન્તી નિમિત્તે તે દિવસે કાંઇ પણ મુસલમાન હિસા ન કરે, એવી સૂચના એમના મુરીદામાં બહાર પાડીને જયન્તીના કાર્યમાં સારા સહકાર આપ્યા હતા. ત્યાંની હિંદુ પ્રજાની જુદી જુદી કામાના મુખીઓએ પણ પાતપાતાની જાતિમાં રીતસર સૂચનાઓ કાઢીને મહાવીર જયન્તીમાં બધી કામોએ સારી રીતે ભાગ લીધા હતા, અને તે દિવસે હિંસા બધાઓએ બધ રાખી હતી.

સિ'ધ જેવા મુલક અને આખું યે ગામ જ્યાં માંસાહારી હાય, ત્યાં તમામ કામના સહકાર સાથે એક અદ્દ્ભૂત મહાવીર જયન્તી ઉજવાય, એ ખરેખર ખુશા થવા જેવા પ્રસંગ કહી શકાય. 'મહાવીર જયન્તી ' માટેની ગૌશાળાના મેદાનમાં થએલી સબાનું દશ્ય જેમણું નજરે જોયું હશે, તેમને તે સબા ચિરસ્મરણીય રહેશે. જૈનોના તીથે કરની જયન્તીમાં મુસલમાના અને હિંદુઓ આગેવાની બર્યો ભાગ લે અને મહાવીરના અહિંસાના સંદેશને પાતાના મુખ દારા એ હિંસા કરનારી અને માંસાહારી પ્રજાને સંભળાવે, એ એક ખાસ કરીને એ સબાની વિશેષતા હતી. હૈંદાબાદ અને કરાચીના ધણા ગૃહસ્થા આ જયન્તી પ્રસંગે આવ્યા હતા. કરાચીવાળા ભાઇ પુશાલચંદ વસ્તાચંદે વરધાડામાં ને જયન્તીની સબામાં વ્યાખ્યાનો આપીને લોકાને ખૂબ ર જિત કર્યા હતા.

હાલાના જૈના ધારે તા સિ'ધમાં જૈનધમ'નો ઝંડા કરકાવી શકે તેમ છે. તેઓમાં શ્રીમ'તા છે, ધાર્મિક ભાવનાવાળા છે, સમજદાર છે, કાર્ય કરનારા છે, પરંતુ ચાેક્કસ માણુસાની આપખુદી સત્તા અને કૃપણુતાથી તેઆની વસ્તી સિ'ધ માટે લગભગ અન્યથાસિદ્ધ જેવી છે. હાલાના જૈનસંઘ પાસે ગામથી ૧–૧ાા માઇલ દૂર એક દાદાવાડી પણ છે. તેમાં જમીન પણ છે, પરન્તુ એનો સદુપયાગ જોઇએ તેવા થતા નથા. હાલાના જૈનો પાતાનું કર્તવ્ય સમજે તાે ?

હાલા તરફની મુસાકરીમાં કડવા–મીઠા સુખ–દુ:ખના પ્રસંગાનો અનુભવ કરી, એક વિદાન અને શક્તિશાળી સાધુના ભાગ આપી, અમે તા. ૩જી મે ૧૯૩૭ના દિવસે હાલા છાડયું, અને તા. ૯ મીએ હૈદ્રાખાદની ફુલેરી નદી પર આવી, ત્રણ દિવસ ત્યાં મુકામ રાખી, તા. ૧૨મી મે છુધવારના દિવસે હૈદ્રાબાદ શહેરમાં પ્રવેશ કર્યો.

હૈદ્રાખાદ

અતિનું અનોખું સ્થાન ધરાવે છે. એક વખતનું નૈઋતકાટ, એ અત્યારનું હૈદ્રાબાદ છે. ઇ. સ. ૧૭૬૮માં ગુલામશાહે નવેસરથી નૈઋતકાટના કિલ્લા ખંધાવી આ શહેર વસા-વ્યું હતું. ગુલામશાહની રાજગાદી ખુદાબાદ હતી. ત્યાંથી ફેરવીને પાતાના નવા વસાવેલા આ હૈદ્રાબાદમાં ગાદી રાખી. ખુદાબાદથી ઘણા હિંદુઓ હૈદ્રાબાદમાં આવીને વસ્યા.

હૈંદ્રાત્યાદ મીરાના વખતમાં વધારે આગળ વધ્યું. હૈંદ્રાત્યાદની કુલ વસ્તી લગભગ સવા લાખ માણુસની છે. કહેવાની જરૂર નથી કે હૈંદ્રાત્યાદ એક વખતનું રાજધાનીનું શહેર હૈાવાથી અને સે કડા વર્ષ સુધી સુસ્વ∮માનાનું આધિપત્ય રહેવાથી સુસલમાનાની બહેાળી વસ્તી આ શહેરમાં છે.

શહેરનું દશ્ય

શહેરની ખાસ વિશેષતા, એ ત્યાંના મકાનાની વાંધણી સંવધી છે. હિંદુઓની ઉંચી ઉંચી હવેલીએ આકાશ સાથે સ્પર્શ કરી રહી છે. આ હવેલીઓના ઠેઠ નીચેના તળીયા સુધી ઉપરની ખુલ્લી હવા સરેરાટ કરતી ચાલી આવે, તેને માટે દરેક મકાનની છત ઉપર નીચે સુધી હવા આવવા માટેનાં જળીઓ રાખવામાં આવેલાં હોય છે.

પૂર્વ અને દક્ષિણ દિશા તરફ ખે ન્હાની બીંતા ઉભી કરી પશ્ચિમ અને ઉત્તર્ની હવાને મકાનની અંદર જવાના અવકાશ આપવામાં આવે છે. દરેક મકાન ઉપર આ પ્રમાણેનાં હવાળારાં બનાવેલાં હોવાથી હૈંદ્રાબાદનાં મકાનોનું દક્ષ્ય દૂરથી ઘણું જ વિચિત્ર માલૂમ પડે છે. આ હવાળારાને સિંધામાં 'મંઘ ' કહેવામાં આવે છે. હૈંદ્રાબાદની આ મંધાઓની નકલ સિંધના બીજાં ગામામાં પણ થવા માંડી છે. એટલે ગામડાઓની અંદર પણ નાના નાના મકાનો ઉપર પણ આવા 'મંધા 'બનાવેલા હોય છે. હૈંદ્રાબાદની બાંધણી ઉંચા નીચી ટેકરીઓ ઉપર છે. સુંદર સડકા અને મકાનાની લાઇનોથી શહેરની શાભા બહુ સુંદર છે. સિંધનું આ શહેર સદ્ભાગી છે કે જેના કાંઠે ફુલેરી નદી વહી રહી છે. એનાં બાંધેલાં ઘાટા અને તેના કાંઠા ઉપરનાં વૃક્ષો, એની શાભામાં વધારા કરી રહેલાં છે. સેંકડા ભક્તજનો પ્રાતઃકાળમાં આ નદીના કાંઠે રનાન સંધ્યાનો અને દર્શનનો આનંદ લૂંડી રહ્યા છે.

સિ'ધી હિ'૬એા

હૈંતાળાદમાં સિ'ધી હિંદુઓની જે વસ્તી છે, તેમાં મુખ્ય બે કામ કહેવાય છે :—' આમીલ ' અને ' ભાઇળધ.' હૈંદાળાદના આમીલો ' હૈંદ્રાભાદી ' તરીકેજ ઓળખાય છે. કરાચી વિગેરમાં આ આમીલા રહે છે. તેઓની ઓળખ ' હૈંદ્રાળાદી ' તરીકેજ થાય છે. માટે ભાગે આ ' આમીલા ' જમીનદાર છે. અથવા નોકરી કરનારા છે. કલેક્ટર, કમી-શ્નર જેવા માટા હૈાદ્દાઓ ભાગવનારા પણ આ ' હૈદ્રાળાદી ' આમીલા છે. આ કામાના સંખંધમાં વિશેષ હકાકત ' સિંધના હિંદુઓ ' એ પ્રકરણમાં જોવાશે.

અહિંના સિ'ધી હિંદુઓ-સ્પામીલ અને ભાઇ ખંધ બન્ને કાેમામાં માંસાહાર અને દાકની વપરાશ ખૂબ છે. અત્યારની શિક્ષાથી ખૂબ રંગા-યેલા છે. પાસે ખૂબ પૈસા છે, માટા માટા હાેદા ભાગવે છે, વિલાયત વિગેરે ખૂબ કરે છે, અને બારસા બારસા વર્ષ સુધી મુસલમાની આધિપત્યમાં રહેલા છે, એટલે એમના રીતરિવાજો ને ખાનપાન લગભગ મુસલમાની સંસ્કૃતિવાળાંજ છે. એમનો વેષ યુરાપીયન, ઓઓનો વેષ પારસી અને બ ગાળી ઓયાને પહ્યુ પાછા પાડી દે એવા છેલ્લામાં છેલ્લી ઢબનો, છતાં પણ તેઓ પાતાને હિંદુ તરીકે ઓળખાવે છે. ઓળખાવે છે એટલું જ નહિં પણ કદર હિંદુ તરીકેનું અભિમાન રાખે છે.

સિંધી લાેકાની શ્રદ્ધા

આ હિંદુઓ શ્રહાળુ પણ ઘણા છે. માંસાહારી હોવા છતાં ત્યાગીઓ પ્રત્યે અનુરાગ ધરાવે છે. માજશાખમાં મસ્ત રહેવા છતાં સદુપદેશ સાંભળ-વાની જિજ્ઞાસા ધરાવે છે. કાઇ સારા વિદાન સાધુ–સંત આવ્યા છે, એવું સાંભળ છે, તા ટાળાંને ટાળાં દાડયાં આવે છે. સિંધમાં આ હિંદુઓને જો સાચા ઉપદેશકાનો સહવાસ સાંપડે, તો આ ક્રામ ઘણી આગળ વધી શકે.

હૈદ્રાળાદની અમારી સ્થિતિ ખહુજ થાડા દિવસની રહી. એટલે એક અઠવાડિયાથી વધારે નહિં. સખ્ત ગરમીના દિવસો હતા. સુખશીલિયા સિંધી લોકા છેક સાંજ થયા પહેલાં ઘરથી બહાર નિકળી શકે નહિં. હૈંદ્રાબાદની ગરમી પણ સિંધમાં અસાધારણ ગરમી કહેવાય છે. આવા સંચોગોમાં પણ જે જે સિંધી લોકા અમારા પરિચયમાં આવ્યા, તેઓએ ઘણીજ સારી બક્તિ બતાવી. એમની જિજ્ઞાસાવૃત્તિએ અને એમની શુદ્ધ શ્રદ્ધાએ અમારા દિલ ઉપર સુંદર અસર કરી. કેટલાક કુટુંબાને તા એટલા બધા રાગ થયા કે અવારનવાર ઉપદેશ લાભ લેવાને કરાચીમાં પણ આવતાજ રહ્યા છે.

વિશિષ્ટ વ્યક્તિએા

હૈદ્રાખાદ તા એક આલીશાન શહેર છે. આવા માટા શહેરમાં અનેક દાની, માની, વિદ્વાન્ અને પ્રસિદ્ધ કાર્યકતાઓ હોય, એ સ્વાબાવિક છે, પરંતુ અહિં અમારી સ્થિરતા ખહુજ ઓછી રહી, એટલે ઘણા લોકોનો પરિચય ન થયા. જેઓના પરિચય થયા અને જેમના જીવનમાં કંમક વિશેષતા જોવાઇ, એવા બે મહાનુભાવ. એક સાધુ વાસવાની અને બીજાં એન પાવેતી સી. એડવાની.

સાધુ વાસવાની

હૈંદ્રાખાદની નહિં, સિંધની નહિં, પણ આખા હિંદુસ્તાનની અનેક વિભૂતિઓમાંની આ એક વિભૂતિ છે. બલ્કે દુનિયાની પ્રસિદ્ધ વ્યક્તિઓ-માંની આ એક છે. સાધુ વાસવાનીને એક સાધુ તરીકે ઘણા સિંધીલોકા પૂજે છે. તેમની સાદાઇ અને જીવદયા પ્રત્યેના પ્રેમ અસાધારણ છે. તેમનું વ્યક્તિત્ત્વ બીજાઓ ઉપર અસર નાખે છે. ભાઈ ઇન્દુલાલ ગાંધી પાતાના ' અસ્પષ્ટ દર્શન' નામના લેખમાં લખે છે:—

' સિ'ધી સાહિત્ય અને સ'રફતિના સ્મરણ સાથેજ સિ'ધના વિવેક્શાલ સાધુ વાસવાણીની સૌન્ય મૃતિ' સૌ પહેલાં આંખા સામે આવીને ખડી થાય છે. સિંધમાં આય'સ'સ્કૃતિના પ્રવાહને નગતા રાખનારા અત્રણી વ્યક્તિઓમાં એમનું નામ પ્રથમ પ'ક્તિમાં છે. ' ૧

સિંધના માંસાહારી સિંધીઓમાં તેમણે અહિંસાના સારા પ્રચાર કર્યો છે. તેમનું પ્રાતઃકાળનું પ્રવચન સાંભળવા ભાવિક ભાઇઓ ખહેનો હર્ષ બેર એકત્રિત થાય છે. તેમનાં પુસ્તકા કે જે અંગ્રેજીમાં હાય છે, યુરાપ અને અમેરીકામાં પણ આદર પૂર્વક વંચાય છે. તેઓ ભગવાન મહાવીરસ્વામી પ્રત્યે ઉંચું માન ધરાવે છે. સ્વ. ગુરૂદેવ શ્રીવિજયધર્મસૂરિ મહારાજના તેઓ મ્હાટા પ્રશંસક છે. હેદ્રાળાદમાં અમારા પરસ્પરના મેળાપ થતાં સૌને આનંદ થયા હતા. સિંધમાં જીવદયાના પ્રચાર કરવામાં દરેક પ્રકારે સાથ આપવા માટે તેમણે વચન આપ્યું હતું. ' મહાવીર ચરિત્ર ' અંગ્રેજીમાં લખવા માટે ઘણી વાટાઘાટ થઇ હતી. કરાચી પણ તેઓ આવ્યા હતા, પરંતુ કેટલાક અનિવાર્ય સંયોગાને લીધે એ કામ પાર પાડી શકાયું નથી.

બહેન પાર્વતી

હૈંદ્રાભાદમાં દીવાન **લા**લચંદ એડવાણીનું કુટુંખ એક સંસ્કારી, શિક્ષિત, શ્રીમંત, અને ધર્મપ્રેમી કુટુંખ ગણાય છે. ખહેન પાર્વતી સી. એડવાની આ કુટુંખની એક સંસ્કારી, વિનયા, અને બક્તિવાળા કુમારિકા છે. સિંધી લોકા ઘણું ભાગે પર્શિયન ભાષા સાથે સંખંધ વધુ રાખે છે. ભાગ્યેજ કાઇ સંસ્કૃત ભાષા લેતું હશે. ખહેન પાર્વતી ગ્રેજ્યુએટ છે. અને સંસ્કૃતની સારી વિદુષી છે. તેનું આખું કુટુંખ બહુ શ્રહાળુ અને ધર્મપ્રેમી છે. સાધુઓની સેવા, એ ઉત્તમ લાહો સમજે છે. અમારી હૈદ્રાભાદની સ્થિતિ દરમિયાન ખહેન પાર્વતીના કુટુંખે સારી સેવા કરી હતી. એટલુંજ નહિં પરંતુ : કરાચીમાં પણ વખતા વખત વ્યાખ્યાન

⁽૧) જૂઓ ' મહાગુજરાત 'ના દીપાતસવી અ'ક,

શ્રવણના લાબ લેવા માટે આવતાં જતાં. **ખ**હેન <mark>પા</mark>વ⁶તી કટ્ટર વનસ્પત્યા-હારી બની છે. મારા પાંચ પુસ્તકાનો તેણે સિ'ધીમાં અનુવાદ કર્યો છે, કે જે પ્રકાશિત થઇ ચુક્યાં છે, અને આખા સિ'ધમાં તેનો પ્રચાર સારા થયે। છે. માંસાહારી સિ'ધી લોકામાં આ પુસ્તકના પ્રચારથી જે સારા લાભ થયા છે, એના પુણ્યમાં **ખહેન પા**ર્વતીનો હિસ્સો માટા કહી શકાય. જૈન ધર્મનું જ્ઞાન મેળવવા સંખધી અને ખની શકે તેટલે અંશે તેનું આચરણ કરવા સ'ખ'ધી તેનું લહ્ય બહુ વધારે છે. તેની નિર્દીષ શ્રહા, બીજા સિ'ધી લોકા કરતાં જરૂર જુદી પડે છે. સ્વ. ગુરૂદેવ વિજયધમ સૂરિ મહારાજની જયન્તીએ પ્રસંગે આ બહેતે અંગ્રેજીમાં વ્યાખ્યાનો આપીને અને વખતા વખત પાતાની સંગીત કળાનો પરિચય કરાવીને લોકોને સારા લાભ આપ્યા હતા. મારી ભયંકર ળીમારી પ્રસંગ પણ આ અહેને અને તેણીના કુટું બે સારી બક્તિ બતાવી હતી. તેણે ચુરૂમહારાજતું જીવનચરિત્ર પણ સિંધીમાં લખ્યું છે. તેમજ ભગવાન મહાવીરસ્વામીનું 'લાડે મહાવીર'એ નામનું એક ડુંક ચરિત્ર પણ લખ્યું છે. આ ખહેનના, બલ્કે એમના આખા કુટ્'બની પ્રેરણાના કારણે હૈદાબાદ અને કરાચીમાં અનેક સિ'ધી કુટું બાને વખતા વખત ઉપદેશ સાંભળવાનો અને ઘણાઓએ માંસ–મચ્છી ત્યાગવાની લાભ ઉઠાવ્યા છે, અને ઉઠાવી રહ્યાં છે. એમાં હૈદાત્યાદમાં મુખી હિંગામલ અને પૂતલીમાઇ વિગેરેના કુટુંએ અને કરાચીમાં ગાવિંદ મીરચંદાનીનું, દીવાન જીવતરામ એડવા-નીતું, દીવાન ઝમટમલજીનું, ડાેકટર ગિંહવાનીનું વિગેર ક્રુટુંબા મુખ્ય છે.

સિંધી લોકામાં આવા ઘણા આત્માએ છે, કે જેઓને સંસ્કાર નાખવામાં આવે તો ઘણા લાભ થઇ શકે. રીઢા થઇ ગએલા ધડાએા ઉપર ગમે તેટલું પાણી નાખવામાં આવે, તે લગભગ નિરર્થક જાય છે, જ્યારે આવા નિર્દોષ અને નિલેપ આત્માઓને ઉપદેશ આપવામાં થાડામાંથી ઘણા લાભ મેળવી શકાય છે. ળહેને પાર્વતીની ખીજ બહેનો અને ભાઇએ પણ તેવાંજ સુશીલ અને બક્તિવાળાં છે. તેની વયાેવહા માતા તાે તેના કુડું બમાં જાણે સાક્ષાત દેવી છે.

कैनानी वस्ती

હૈદ્રાળાદમાં જૈનોનાં લગભગ પચ્ચાસેક ઘર કહી શકાય. જેમાં શેઠ વનેચંદભાઇ 'કાકા ', (હમણાં તેઓ સ્વર્ગવાસી થયા છે.) શેઠ સા કર- ચંદભાઇ, ભાઇ હિંમ્મતલાલ અને કેશવલાલભાઇ એ વિગેરે મુખ્ય છે. લગભગ એકાદ બે ઘરને છોડીને બધા યે સ્થાનકવાસી સંપ્રદાયમાં છે. છતાં તેમની બક્તિ, શ્રહા અને વિવેક બહુ પ્રશંસનીય છે. અમારી સ્થિતિ દર-મિયાન કરાચીના સેંકડા ભાઇઓ અને બહેના હૈદ્રાળાદ ખાતે આવેલા, તે બધાઓના આતિશ્ય સતકાર કરવામાં તેમણે ઘણીજ સુંદર ગૃહસ્થાઇ બતાવી હતી.

ગુજરાતી સમાજ

હૈદાત્રાદમાં ગુજરાતી લેકોનો અહુ માટા જત્થા નહિ હોવા છતાં, એકંદર સમુદાય સારા કહેવાય. તેમાં ડાેક્ટર ભટ સાહેભ અને ઇન્જીનીયર દવે સાહેળ તેમજ ઇન્જીનીયર મગનલાલ શાહ એમનું સ્થાન આગળ આવે છે. હમણાં હમણાં હૈદાત્રાદમાં એક ' ગુજરાતી સમાજ ' સ્થાપન થયા છે. અને તે કેટલીક જનહિતકારી પ્રવૃત્તિ કરી રહ્યો છે. લગભગ સર્વત્ર દેખાય છે તેમ, માત્ર થાડાજ સમયથી સ્થપાયેલા હાેવા છતાં, આ ' સમાજ 'ની વૈમનસ્યની જે વાતા બહાર આવે છે, એ દુઃખકર્તા છે.

દર્શનીય સ્થાના

હૈકાળાદનાં દર્શનીય સ્થાનામાં શહેરના પાસેના ગંજાવર રેલ્વે પૂલ, મીરાના વખતનો કિલ્લા, દેવરીના કીર્તિસ્તંભ એ મુખ્ય છે. અને જો વધુ ઉમેરીયે તા ગિદ્દળંદરનું પાગલખાનું પણ કહી શકાય.

--: 9.0 :--

હૈદ્રાખાદથી કરાચી

🕶 ્રિવાડ છેાડયા પછી અનેક મુશ્કેલી-એાના સામનો કરતાં. અનેક વિદ્યોમાંથી પસાર થતાં અમારી મંડળા હૈંદ્રાળાદ સુધી પહેાંચી હતી. અમે જેમ જેમ કરાચી તરફ આગળ વધતા હતા. તેમ તેમ અમને લાગતુ હતું કે આ વિકટ વિહારતી મુશ્કેલીએા એાછી થતી જશે. પરન્તુ અમારી કલ્પના ખાટી દરતી ગઇ. **હૈ**દ્રાષ્**રાદ આવતાં આવતાં ગરમી ખૂ**બ વધી ગઇ હતી, એ વાત હું ગયા પ્રકરણમાં લખી ચૂકયા છું. જેમ જેમ સિ'ધમાં ગરમી પડે છે, તેમ તેમ જ ગક્ષામાં સાપાનો ઉપદ્રવ વધે છે. એ દેખીતું હતું. છતાં અમને લાગતું હતું કે હૈદ્રાળાદથી કરાચી સુધી રેલ્વે લાઇને લાઇને જવાનું હોવાથી અમારી મંડળીને વધારે તક-લીકમાં **ઉતરવાનું નહિં થાય. પરન્તુ હૈ**ંદ્રાત્પાદથી કરાચી સુધીની રેલ્વે લાઇન એટલે ત્રાહિ તાળા! સ્ટેશનો આઠ આઠ દસ–દસ મા⊌ક્ષોના અંતરે પહેલાં હતાં. પરન્તુ વચલાં વચલાં કેટલાંક સ્ટેશનો કાઢી નાખેલાં હોવાથી વીસ-વીસ

માઇલોતું આંતર્ સ્ટેશનોની વચમાં થઇ ગયું હતું, અને એ ઉખડી ગએલાં સ્ટેશનોનાં મકાનો એટલે દાદા આદમનાં વખતનાં જાણે ક્યસ્તાનો. એ માણસોને એસવા જેટલી જમીન સાફ કરતાં પણ કલાકા જોઇએ. પચ્ચીસ ત્રીસ માણસના કાફલાને માટે એવાં સ્થાનોમાં મુકામ કરવા, એ જોખમ- કારક હતું. પડવાને પ્રમાદે ઉભી રહેલી એ દિવાલો અને છાપર કંઇ વખતે છાતી ઉપર ચડી એસશે, એ ન કહી શકાય. તે ઉપરાન્ત ચારે તરફ નજર કરીએ તો માટા જંગી દરા.

સાપા અને વીંછીઓ

આવાં રથાનામાં મુકામ કરવા એ બિચારા માનવજાતિથી ભયભીત થઇને પાતપાતાના દરામાં નિવાસ કરી રહેલા સાપાતે ત્રાસ આપવા જેવું પણ ખરૂં. ધૂળના ઢગલાઓમાં, પત્થરાના પડ નીચે, દિવાલાનાં છિદ્રોમાં શાંતિથી સમાધિ લગાવીને બેસી રહેલા વીંછીઓની સમાધિમાં વિદ્યભૂત થવા જેવું પણ ખરૂં!

સારાં ગામા

હૈકાભાદથી કરાચી સુધીના વિહાર મારવાડના રેગિસ્તાનથી પણ વધારે કઠીન અને ખતરનાક હતો. આ વિહાર દરમિયાન કાઇ કાઇ સારાં ગામા પણ જોવામાં આવ્યાં. જે પીર, જૂંગશાહી, દાખેચી એ સ્ટેશના કંઇક સારી વસ્તીવાળાં અને સાધનચુક્ત જોવાયાં. હૈદાભાદથી પાંત્રીસ માદલ આવ્યા, ત્યારે જે પીર જ એક ગામ જેવું ગામ જણાયું. કહેવાય છે કે અહિં બે ચાર હાથ જમીન ખાદવાથીજ પાણી નીકળે છે. હવા માટે પણ આ સ્થાન વખણાય છે. પાંત્રીસ માઇલમાં ઝાડ પણ અહિંજ જોયાં.

જુંગશાહીમાં કરાચીના એક ગુજરાતી ગૃહસ્થ જેઠાલાલભાઇનું કારખાતું છે. રેવાશંકરભાઇ જૈન તેના મેનેજર છે. આ બન્ને ગૃહસ્થા સારા ભક્ત છે, વિનયા છે, જિજ્ઞાસાવૃત્તિવાળા છે. અમારી આખી મંડળીને ચાર દિવસ રાેક્ષી રાખી ખૂબ બક્તિ કરી. કરાચીથી પણ ઘણા ગૃહસ્થા અહિં પહેાંચ્યા હતા.

સ્વયંસેવકાના આનંદ

મારવાડથી મીરપુરખાસ સુધી સ્વયંસેવદાની જુદી જુદી ઢુકડીએ! આવ-જ કરતી હતી. મીરપુરખાસથી હાલા અને હાલાથી હૈકાળાદ સુધી હાલાના ગૃહસ્થા બક્તિના લાબ લેતા હતા. હૈફાળાદથી કરાચી સુધીના રસ્તા જેમ વધારે કડીન હતા, તેવીજ રીતે હૈફાળાદથી કરાચીનો જે સેવદાની ઢુકડી અમારી સાથે હતી, એ કાર્ય કુશળ, વિનાદા, હિમ્મતળાજ અને કંપ્ટાને સહન કરવામાં ખડતલ પણ હતી. આ યુવદામાં બાઈ વીકમચંદ, બાઈ તાલકશી, (અદા), બાઇ અપજરામર દાસી, બાઇ સાઇલાલ, બાઇ કાન્તિલાલ અને બાઈ રમણલાલ એ મુખ્ય હતા. એક સરખી ટાળી અને બધા યે સેવાબાવી અને બક્તિવાળા યુવદા હતા. સુશ્કેલીએના સમયમાં પણ આ સ્વયંસેવદા એવા આનંદમાં રસ્તા અને સમય પુસાર કરાવતા કે એ દિવસો કદી ભૂલાય તેમ નથી.

જંગલમાં એક સ્થળે એઠા હતા. પાછળ પાછળ આવનારાઓની રાહ જોતા હતા. એક પછી એક આવીને બેસતા, મંડળીનું જુથ વધતું જતું હતું, ખિલકુલ જંગલ હતું, સુંદર શાંતિ હતી, વાતાવરણ શાંત હતું. અજરામર દોસીએ મધુર સ્વરે લલકાર્યું:—

> ક્રાહારી૧ નિ*દર તારી હડાડ, મારે જાલું છે પેલે પાર*****કાઠારી.

વીકમ ર સરદારના હુકમ થયા, ને એાસૂ અાંધે હથીયાર, વીરાજી 3 બાકાની ખાંધી હભા છે, ગાડાવાળા થાએા હાેસિયાર*****કાંઠારી.

ભોલારા ૪ નગે ને લાકડાં માગે, ચૂલા પેટાવાને કાજ, કાનજીભાઇપ તા બીડીયું માગે, ધૂમાડા કાઢવા આજ••••••કાઢારી.

માતાલાલ ક ને લાહુ ન ભાવે શીરા કરે તૈયાર, ચાલા પપૈયા ને ચાલા દેશાઇ ૮ ઝડપડ ખાવાને યાર*****કાઠારી.

પાર્વાતી ખેને ૯ પ્રભુ ખાલાવ્યા, ગાયાં ભારત કેરાં ગાન આ જરામ રને ૧૦ કે કે ગ જર્યો ચિત્તર'જન ને પ્યુદ્ધ ભગવાન '''''કાઠારી.

ત્રિલાક ૧૧ અદા તા ડાકઠર કરતા હિંદુ મુસલમાં માટ, હાથ, પગ, પાંસળુ, પેટ દુઃખે તા ચાંપે ગાળે ભલી ભાવ ……કાઠારી.

ભાઇલાલ૧૨ તેા શૂરા સિપાઇ પહેરા લરે લાંબી રાત,

ના તે: —૧ ચુનીલાલ વિકલ દાઠાવાળા, ૨ વીકમચંદ તુલસીકાસ કરાયા-વાળા, ૩ મારવાડી નાકર, ૪ અહેરા અને મૂંગા નાકર, ૫ રસાયા, ૬ મારવાડી શ્રાવક, ૭ મારવાડી નાકર, ૮ દેસાઈ બુલાબાઇ, ૯ હૈદ્રાળાદવાળાં સિધી એન પાર્વતી સી. એડવાની, ૧૦ અજરામ દાસી કરાયાવાલ, ૧૧ બાઇ તલકશા

રમણિકભાઇને ૧૩ નિંદર ન આવે, આવે એન ભાઇ ખાની યાદ•⋯ઃકાઠારી.

શેઠ સાકરચંદ ૧૪ ભડના ભાઈ વતું ૧૫ કાફા સરદાર, કાેડરીએ ૧૬ તા કુમ કુમ છાંડયાં, વાગા એકલતાની સીતાર•••••કાઠારી.

સિંહ સમા નિર્ભય સમ ગર્જે મુખી રેવાશ'કર ૧૭ ની પાસ કે:ઇ કોઇ અ'સરી બેસુરી અન્નવે, **વી**ર સ'તાનાની પાસ……કાઢારી

અકસ્માત સ'બળાવેલી આ કવિતાથી અમારી આખી યે મ'ડળીનો થાક ઉતરી ગયા અને કેટલાક તાે ' કરી સંબળાવાે ' ' કરી સંબળાવાે ' કરી ઉઠ્ઠયા. આમ, આવા વિકટ પ્રદેશમાં પણ અમારા વિહાર આન'દમાં પસાર થતાે હતાે.

હૈકાળાદથી કરાચી સુધીના વિહારમાં, રેલ્વે ગાર**ે મગ**નલાલ<mark>બાઇએ,</mark> અમારી સાથેની સ્વયંસેવક મંડળીને, વખતા વખત જે અનુકૂળતા કરી આપી હતી, એ એમની સેવા જરૂર ઉલ્લેખનીય છે.

નિરંતર વિહાર કરવામાં મહીનાએા વીતી ગયા હતા. હવે તેા સૌને એમ થેતું હતું કે જલદી નિશ્ચિત સ્થાને–કરાચી પહોંચાય તાે સારૂં. બીજી

મગનલાલ દવાવાળા કરાચીના, ૧૨ ભાઇ ભાઈલાલ રામચંદ કરાચીવાળા ૧૩ ભાઇ રમણલાલ ગણેશજ શાહ કરાચીવાળા, ૧૪ સાકરચંદ બી. શેઠ હૈંદ્રાખાદ-વાળા, ૧૫ હૈંદ્રાખાદના આગેવાન શેઠ વનેચંદ ખેતશી, ૧૬ હૈંદ્રાખાદથી કરાચી જતાં પહેલું મુકામ કર્યું તે ગામ, ૧૭ જુંગશાહીના કારખાનાના મેનેજર.

તરફથી પાતાના ગુરૂનાં દર્શન કરવાને અને ઉપદેશના લાભ ઉઠાવવાને આતુ-રતા ધરાવનારા કરાચીના જૈન અને જૈનેતર ભાઇઓ અને બહેનાની ધીરજ પણ પૂરી થઇ હતી. અમારી મંડળીને દિનરાત એ વિચાર રહેતા કે કયારે કરાચી પહેાંચીએ અને કરાચીવાસીઓને થતું કે કયારે સુનિરાજો પહેાંચે ?

આ દરમિયાન એક ઘટના ઘટી.

જૂંગશાહી મુકામે કરાચીથી આવેલા કેટલાક ભાઇએ દારા એ જાણ-વામાં આવ્યું કે 'અમે જ્યારે મલીર પહેંચીશું, ત્યારે કરાચીથી બે ચાર હજાર માણુસ ઉતરી આવે, એવી સંભાવના છે, એટલુંજ નહિંપરન્તુ જો તેમશાય તા કરાચીના સંધે તે આવનારાએનું ઉચિત આર્તિથ્ય કરવું જોઇએ.'

શ્રી સંઘને સંદેશ

અમને તો આ વાત ઘણીજ ભારે પડતી લાગી. મલીર કરાચી શહેરથી પંદર માઇલ દૂર. બે ચાર હજાર માણસો આવે, તો રેલ અને માટરખસોમાં કેટલું બધું ખર્ચ થાય? અને વળી તે ઉપરાન્ત સંધને, તે બધાઓના સત્કારમાં જે ખર્ચ થાય એ જૂદુ. અમારે કરાચી પહેાંચવાનું જ હતું. શું બે દિવસ પછી તેઓ દર્શનનો ને ઉપદેશનો લાભ લઇ ન શકે? બે દિવસ પહેલાં મળવાની ઉત્સકતામાં સમાજના ઘરમાંથી હજારો રૂપિયાનો વ્યય થાય. એ અમને ડીકન લાગ્યું. અને કાઇપણ રીતે મલીરમાં લોકાનું આવવું ન થાય તા સારૂં, એવા ઇરાદાથી મેં નીચે પ્રમાણેનો એક પત્ર સંધના સેક્રેટરી ઉપર લખ્યા. અને તે જાહેર કરી દેવાનું સ્થવ્યું:—

" મારા નિષ્વામાં આવ્યું છે કે-મહીરમાં કરાચીથો માટી સંખ્યામાં ભાઇઓ-બહેનાનું દર્શનાર્થે આવલું થશે. તે કે એ તમારા તરફની ભક્તિ અને લાગણીનું ચિધ્ધ છે, પરન્તુ તે એમ થાય તા ઘણા માટા વ્યય કરાચીના સંધને થઇ નય. ભલે તે વ્યક્તિગત ખર્ચ થતા હોય, પણ પરિણામે તા એ બાતે સમષ્ટિ ઉપરજ પડે. ખેશક જયાં લક્તિ હોય છે, ત્યાં આવા ખર્ચના હિસાબ ન રહે. પરન્તુ તેમ કરવાથી સમાજ ઉપર તા બાં બે પડેજ છે. અને તેથી હું એજ ચાહું છું કે કરાચીના લાઇએા ખહેના આવું ખર્ચ ન કરે, તેજ સાર્ં છે. અને તેટલા માટે મારી આ ઇચ્છા મંદિરમાર્ગી અને સ્થાનકવાસી સમસ્ત લાઇએા-ખહેનાને જણાવશા. અને અમે શહેરમાં પ્રવેશ કરીએ ત્યાં સુધી આવું કંઇપણ પાશામ ન રાખવામાં આવે, એમ કરશા. "

ઉપર પ્રમાણેની સૂચના માેકલવા છતાં, કરાચીના એ ધર્મશીલ અને અક્તિવાળા ભાઇઓ, બહેના હજારાની સંખ્યામાં મલીર ઉતર્યા અને ચે.ક્કસ વ્યવહારકુશલ મહાનુભાવાએ સારામાં સારા આદર સત્કાર તે આવનારા ભાઇએા બહેનોનો કર્યો.

' સિંધ સેવક 'ના તંત્રી

કરાચીની જનતા કેટલી સજ્જન છે? કેટલી બક્તિવાળી છે? કેટલી યુણત છે? કેટલી જિજ્ઞાસાવૃત્તિ વાળી છે? એનું ધાપ કાઢવાના અવસર મલીરથી જ મળ્યા. ન કેવળ જૈનોજ, જૈનેતર પ્રજાનો પણ એટલાજ ઉમળકા. હજુ તા મુકામ કરતાં જરા વાર યે નથી થઇ, ત્યાં તા સ્થાનિક પત્રના પ્રતિનિધિઓ જાણે અમારી સિધની સેવામાં સહકાર આપવાની મનોવૃત્તિને પ્રકટ કરવાજ ન આવ્યા હાય? અથવા જાણે અમારી સેવા માટે અમને હિમ્મત આપવા જ ન આવ્યા હાય? એવી રીતે તેમણે અમારે સન્માન કર્યું. ખાસ કરીને 'સિંધ સેવક'ના અધિપત્તિ બાઇ સદ્મદશંકર બદ અને તેમના રિપાર્ટર બાઇ રવજી ગણાત્રા એમણે—અમને સૌથી પહેલાં સતકાર્યા. તેમણે મારા જે ઇન્ટરવ્યુ લીધા તેની મતલળ આ હતી:—

માં માં મારે આપના શાસ્ત્ર મારે આપના શાસ્ત્ર અભિપ્રાય અધાણા છે. વ

જવાય — સિંધના લોકો મને ઘણા ભાળા લાગ્યા. એમનામાં સરળતા, સહદયતા અને શ્રદ્ધાના અંશ વધુ છે. તેઓ એટલા ભધા શ્રદ્ધાળુ છે કે જોઇએ તેથી પણ વધારે કહી શકાય. શ્રદ્ધા તો મર્યાદિત હોય તા ફાયદાકારક થાય. આવા ત્યાંગ તો જાણે અશક્ય છે, એમજ તેઓ માને છે. અને તેથી જૈન સાધુ તરફ અત્યંત શ્રદ્ધાળુ ખની જાય છે. આથી અહિંસાના પ્રચાર માટે આ દેશ સારા છે. એમ હું માનું છું.

સવાલ-સિ'ધમાં માંસાહાર ળ'ધ કરવાનું શકય છે ?

જવાબ—જરૂર. મને તા એવું જણાય છે કે સિંધના મુસલમાન કરતાં હિંદુઓ માંસાહાર વધુ કરે છે. અમારા વિહારમાં ઘણા મુસલમાના મળ્યા. લગલગ તે બધાએનનું એવું કહેવું છે કે તેઓ એટલા બધા ગરીબ છે, કે તેમને માંસાહાર કરવા પરવડતા જ નથી. સિંધના ગામડાઓની પ્રજા એટલી બધી ગરીબ અને દ'ગાળ છે કે તેઓ માંસ ખરીદી શકે એવી હાલતમાં નથી. સિંધના હિંદુઓ માલદાર છે, જમીનદાર છે, લાગવિલાસમાં મસ્ત છે. તેઓમાં પ્રચાર કરવાની ખાસ જરૂર છે. બેશક, હિંદુઓ શ્રદ્ધાળુ છે, એટલે તેઓને સમજનવામાં આવે તા માંસાહાર જરૂર ઓછા થાય. ઘણુ અ'શે ઓછા થાય.

સવાલ—આપની પ્રવૃત્તિમાં અમે કંઈ સહકાર આપી શકીએ ?

જવાષ્મ—જરૂર, હું મારી દરેક પ્રવૃતિમાં આપના પત્રના સાથ ઈચ્છું છું. આજ પ્રચારકાર્યોના સાધનામાં પ્રેસ, પત્ર અને પ્લેટફાર્મ એ ત્રણ સાધના મુખ્ય છે. તમારું પત્ર સિ'ધમાં સારી સેવા કરી રહ્યું છે, એવું મે' જણ્યું છે. અને તમે જો મારી પ્રવૃત્તિમાં મદદગાર થશા, તાે હું તમારા આભાર માનીશ.''

અમે શા માટે આવ્યા છીએ ?

મલીરના મેળાએ અમારી મંડળીને ખૂબ ધેરી લીધી હતી. તમામ સાધુએ પાસે ટાળાંને ટાળાં આવજા કરતાં હતાં. દરેકની પાસે પ્રશ્નો-ત્તરીની હારમાળાએ ચાલતી હતી. થાક્યા પાક્યા હતા. કરાચીમાં જવાનું હતું. આરામની જરૂર હતી. છતાં લોકાના દરાહા એટલા બધા હતા કે સાંજ સુધી જરા પણ શાંતિ ન મળા. લોકાએ આગ્રહ કર્યો કંઇ પ્રવચન આપવા માટે. આજે શું પ્રવચન આપી શકાય ? વિચારસરણી મંદ પડી ગઇ હતી. છતાં ' દેવધર પ્રાગજીની ધર્મ શાળા 'ના મેદાનમાં થાડા શબ્દામાં અમારા સિંધમાં આવવાના ઉદ્દેશ અને સાથે સાથે જરા બવિષ્યને માટે ચિમકા લગાવી. મેં તે પ્રવચનમાં જે કહ્યું તેના ડુંકસાર આ છે:—

'' આજે તમે માર્' પ્રવચન સાંભળવા હત્સુક ખની રહ્યા છા, પણ અમે જયારે ક્રાચી આવીશું ત્યારે તમે અમને સાંભળવા માટે આટલી હત્સુક્તા હ'મેશને માટે રાખશા કે કેમ ? એના જવાબ આપશા. તે વખતે તમે એમ તાે નહિં કહાેને કે ' સાહેબ, અમને વખત નથી મળતાે. અમે કામ ધધામાં ગુંથાઇ રહીએ છીએ ? '

" અમે કેવળ જૈનાને ઉપદેશ આપવા નથી આવ્યા, અની શકે તેટલાં અ'શે ભાગવાન મહાવારની અહિંસાના સંદેશ સિંધના ગામડે ગામડે પહેાંચાડવા આવ્યા છીએ.

" વ્યાખ્યાન સાંભજ્યા પછી તેને તમારા છવનમાં ઉતારશા નહિં, ત્યાંસુધી કંઈ લાભ થવાના નથી, તમે સુખી થવા ચાહતા હા તો બીજને સુખી કરવા પ્રયત્ન કરા દૂ:ખીયાઓ પ્રત્યે સહાનુભૂતિ રાખા. અમારામાં એવી શક્તિ નથી કે સિંધમાં અહિંસા પ્રચારનું મહાન કાર્ય હું અને મારા સાથીઓજ કરી શકીએ, અમને પત્રકારાના, શ્રીમન્તાના અને સોવાભાવી યુવકાના સહકારની ઘણી જરૂર રહેશે. કરાચીમાં પ્રવેશ કર્યા અગાઉ તમારા તરફના સહકારની લિક્ષા માગી લઉં છું."

મલીરથી ડિગ્રાેડ અને ડિગ્રાેડથી ગુજરાતનગર થઇને જૈન અને જૈનેતર સમસ્ત પ્રજાએ કરેલા સ્વાગત પૂર્વક અમે તા. ૧૦–૬–૩૭ સવારના સાત વાગે કરાચી શહેરમાં પ્રવેશ કર્યો.

પ્રવેશ

્રિંંગ્રેન શુરૂવારનો દિવસ હતે**ા,** સવારના ૬ વાગે ગુજરાતનગરથી પ્રસ્થાન કરી અમારી મંડળા સદરમાં આવી. સદરનું એક સ્થાન સદરમાં રહેતા જૈન ભાઇઓના હાર્દિક ઉમળકાથી શણગારવામાં આવ્યું હતું. ધીરે ધીરે ભાઈ બહેનોનાં ટાળાં એકત્રિત થયાં. શહેરના અજૈન નાગરિકા આવવા લાગ્યા. **પા**રસી. **સિ**ંધી તેમજ મસ્તક સુધી ધારણ કરેલી શુદ્ધ ખાદીથી કેટલાકા 'કેાંગ્રેસવાદીએા ' તરીકે પણ એાળખાઇ જતા હતા. શિખ મીલીટરી એન્ડ સાથે જૈન યુવકાનું એન્ડ પણ હેદયની બક્તિના સુર કાઢતું હતું. ઠીક સાત વાગે સદરથી શહેર તરફ પ્રસ્થાન ક્યુ^લ. અમારા જેવા બિક્ષકાનું –સેવકાનું આટલું સમ્માન શાને માટે ? અમારી સેવા તા હજુ બહુ દૂર હતી. કાલે શું થશે અને શું કરીશું? એની કાઇને ખત્યર ન હતી. કદાચ હાેય. તાેચે સેવા પછીજ સમ્માન હાૈય, પણ સેવા પહેલાં આટલું સમ્માન શા માટે ? આ સમ્માન પણ કેવળ

જૈનસંધ તરકતું ન હતું. કરાચીની સમસ્ત કાેમાેના પ્રતિનિધિએા તરકતું આ સમ્માન હતું. એટલે અમારા માટે વધારે બાજો હતો. આવા સમ્માનને અમે યાગ્ય છીએ કે નહિં? એનો જવાય પ્રતિક્ષણ આત્મા પાસેથી હું માગતા હતા. ક્રાઇ પણ જાતના પરિચય વિના, કંઇ પણ કાર્ય કર્યા વિના અજાણી વ્યક્તિએાને કરાચીની સમસ્ત જનતા આટલુ સમ્માન આપે, એ કેવળ એમની સજ્જનતા, એમની ધર્મભાવના અને એમની બક્તિના પડધા સિવાય ખીજું શું કહી શકાય ? જ્યારે ખીજી તરફથી અમારે માટે માટામાં માટા પરિષદ હતા. જૈનસાધુઓને પાતાના સંયમની રક્ષામાં ખાવીસ પરિષદ્ધા સહન કરવા પડે છે. એમાંના આ પણ એક પરિષદ છે. 'ડાંસ, મચ્છર, ભૂખ, તૃષા, ખરાળ જમીન કે એવા અનેક પરિવહો કરતાં આ 'સત્કારનો પરિવહ 'સહન કરવા અતિ કઠણ છે. ખસ આજ વિચાર પ્રતિક્ષણ મારા મનમાં આવ્યા કરતા હતા. સતકાર અને સમ્માનના સમયમાં માણુસને કૂલાઇ જતાં વાર લાગતી નથી: તેને હર્ષ થયા વિના રહેતા નથી. અને કલાઇ જવું અને હર્ષ થવા, એજ સંયમમાં બાધા પહેાંચાડે છે. સંયમને બાધા પહેાંચાડે એવાં કાર્યો, એજ લપસર્ગ કે પરિષદ છે.

પત્રકારાની સજ્જનતા

આ પ્રમાણેના સમ્માનથીજ ન કેવળ અમારા ઉપર ઉપસર્ગ થઇ રહ્યો હતો. બલ્કે સ્થાનિક પત્રોએ અત્રલેખા લખીને પણ અમને ખૂબ તપાવ્યા હતા. આજે વર્તમાન પત્રા, એ જગત્ને જાગ્રત કરનાર, સાવધાન કરનાર, ઓળખાણ કરાવનાર બ્યૂગલા છે. કાઇપણ લખાણ કે વચન ઉપસ્થી લખનારના કે બાલનારના હૃદયગત ભાવાનો પરિચય થાય છે. જેવા જેવા હૃદયમાં ભાવા હાય છે, તેવાં તેવાં વચનો નિકળ છે. એમાં જેના માટે વચના નિકલ્યાં હાય, એના કરતાં વચન કાઢનારનીજ યાગ્યતા

કે અયાગ્યતાનો પરિચય વધુ થાય છે. રહામા માણસ ગમે તેવા હાય, પરન્તુ માન અપમાન કરનાર સ્વયં પાતાની યાગ્યતાનો પરિચય કરાવે છે. અતિથિના સતકાર કરવા કે ન કરવા ? કેવા કરવા ? એ તા સતકાર કરનાર હપર આધાર રાખે છે. એટલે 'અતિથિ 'નો કરેલા સતકાર એ ખરી રીતે અતિથિનો સતકાર નથી, પરન્તુ કરનારના સતકાર છે. કરાચીની જનતાએ જે સમ્માન કર્યું, તે અમારૂં સમ્માન નહિં હતું, પરન્તુ તેમનું પાતાનું સમ્માન હતું. આવીજ રીતે જે જે પત્રકારોએ પાતાના અત્રક્ષેખા દ્વારા અમને સતકાયી—સમ્માન્યા, તે અમારી મંડળીનું સમ્માન નહિં હતું, પશુ તેમનું પાતાનું સમ્માન હતું. પાતાની સજ્જનતાનો પરિચય હતા.

જે જે પત્રકારાએ અમારા આ પ્રવેશ પ્રસંગે અગ્રલેખા લખી પાતાની સજ્જનતાની પરિચય કરાવ્યા હતા, તેમાંના બેના ઉતારા અહિં કરવા ઉચિત સમજી છું.

"જેનોના રવ૦ મહાન સૂરિસમાટ શ્રિવિજયધમ સૂરીશ્વરજ મહારાજના દિલમાં સિંધ પ્રદેશમાં અહિંસાના પ્રચારાર્થ આવવાની એક પ્રભળ ભાવના હતી, પણ તેઓશ્રીના રવર્ગવાસથી સિંધની ભૂમિ આ મહાન વિભૂતિના દર્શન વિદ્વાણી રહી ગઇ, મુનિ મહારાજ શ્રિવિજયધમ સૂરીશ્વરજને આજે કાણ નથી પીછાનતું ? તેઓશ્રી બાબત જહેરસભામાં બાલતાં ઇંદારના એક વિદ્વાન ડાક્ટરે જણાવ્યું હતું કે- 'આચાર્ય વિજયધમ સૂરીને નહિં જણતા હોય એવા કેટલાક શિક્ષિતા હિંદમાં હશે, પણ જમેનીમાં દરેક ગામ અને મહાલ્લામાં આચાર્યનું નામ પ્રખ્યાત છે. ખુદ મેં પાતે આચાર્ય શ્રીનું નામ પહેલવહેલું જમેનીમાં સાંલજ્યું હતું.'

આવા વિશ્વવિખ્યાત આચાર્ય'શ્રીના વિક્રાન શિષ્ધો−મુનિ મહારાજશ્રી વિદ્યાવિજયજી અને મુનિ મહારાજશ્રી જય'તવિજયજી અને બીજ ત્રણ મુનિ-રાજે શિવગંજ (મારવાડ) થી લગભગ ૫૦૦ માઇલ પગે ચાલીને ભૂખ અને તરસની પરવા કર્યા વગર મારવાડ અને સિ'ધના ભય'કર જ'ગલા અને વેરાન રેતીના રહ્યા વઢાવીને, મારવાડની કકડતી ઠ'ડી અને સિ'ધની આગ વરસાવતી સખ્ય ગરમી સહન કરતા કરતા સિ'ધ દેશના પાટનગર કરાચી ખાતે તેઓ થ્રીના પુનીત પગલાં થયાં છે, એ સિ'ધના લોકોના અહેલાગ્ય ગણાય. આ મહાન ત્યાંગીઓને કરાચીના આંગણે અમે દિલાજન આવકાર આપીએ છીએ.

મુનિશ્રી વિદ્યાવિજયજી મહારાજ એક પ્રખર વિદ્રાન, વક્તા, લેખક અને મહાન સુધારક છે, એટલુંજ નહિ પણ સર્વધર્મ સમભાવી છે. તેમણે હિંદી અને ગુજરાતી ભાષામાં લગભગ પાંત્રીસેક જેટલાં પુસ્તકા લખ્યાં છે. જે લાકામાં સારા આદર પામેલ છે.

મુનિશ્રી જય'તવિજયજી મહારાજ ઇતિહાસતત્ત્વવેતા અને મહાન અભ્યાસી છે. તેઓ શ્રીએ આ છુ પહાડની કરેકે દરેક માહીતી આપતું 'આ છુ ' નામતું પુસ્તક રચ્યું છે. આ પુસ્તક ભારતવર્ષ ની પ્રાચીન શિલ્પકળા અને ઐતિહાસિક શોધખાળના અભ્યાસીઓ અને યાત્રીઓને માટે ઘહ્યું ઉપયોગી પુરવાર થઈ ચૂક્યું છે. આવાં કેટલાંક પુસ્તકો તેઓ શ્રીએ પણ લખ્યાં છે.

આ મહાત યાગીઓ ક'ચન અને કામિનીના સ'પૂર્ણ ત્યાગીઓ છે. સિ'ધ પ્રદેશમાં આવવાનો તેઓશ્રીનો હદેશ સિ'ધ દેશમાં ભગવાન મહાવીરનો અહિ'સાનો સ'દેશા ' જીવા અને જીવવા દેા ' એનો પ્રચાર કરવાનો છે.

સિંધ દેશની અંદર વરસા થયાં ચાલી આવતી માંસાહારની જડ ઉખેડી નાખવાની મુનિઓની મનોવાંચ્છના પૂરી થાય, અને તેમ કરવામાં ફક્ત જૈનોજ નહિ, પણ સર્વ ધર્માના છવદયા પ્રેમીઓ અને જીવદયાપ્રેમી સ'સ્થાઓ તેમને સહકાર આપે, એઠલું ઈચ્છી આ પવિત્ર આત્માઓને કરાચીના આંગણે અમે સત્કારીએ છીએ. ' (હિતેચ્છ તા. ૧૦-૬-૧૯૩૭)

' દિવસે દિવસે વધુ ને વધુ દૂ:ખા થતા જતા સ'સાર કયાં જઇને થાલશે, એ આજના માનવીઓનો ઘણા અકળાવનારા સવાલ છે. સ'સારીઓના દુ:ખ એઠલાં અસહ્ય થતાં જાય છે કે માનવીઓ ગલરાઈ જતાં દુ:ખમુક્તિ માટે કાંઇને કાંઇ અનિચ્છનીય કરવા તરફ ધસડાઈ જાય છે. આજના વર્ત માનપત્રા ખાસ કરીને દૈનિક વર્ત માનપત્રામાં દુ:ખના માર્યા કંઈક આત્માઓ આત્મહત્યા તરફ ખેંચાઇ જતાં માલમ પડે છે. જેમ દિવસા જાય છે, તેમ આવા બનાવા વધતા ને વધતા જતા દેખાય છે.

માનવ સમાજ માટે આ સામાન્ય ખાબત નથી. સમયે સમયે માનવ સમાજ માટે ઉપસ્થિત થતા વિવિધ સવાલાનો ઉકેલ, સમાજના અસ્તિત્વ અને નિભાવ માટે લાવવાની જરૂર હોય છે. તેમ હાલના સમયમાં, માનવ સમાજના અક્તિત્વ અને નિભાવ માટે માનવીઓની આત્મહત્યાએાનો વધતા જતા પ્રક્ષ તાત્કાળિક ઉકેલ માગે છે. મુંબઇ શહેરમાં રાજ બરાજ સ્ટવથી દાઝી મરવાના ખનતા ખનાવાની પાછળ જહેર થયેલું સ'સારીઓનું દર્દ', કલકતામાં કન્યાદાન આપવા માટે સાધન નહિ હોવાના કારણે થતી આત્મહત્યા, પરીક્ષામાં પાંસ **નહિ' થવાને કારણે વ**ડાદરામાં સુરસાગરમાં અપાતા યુવાનોના ભાગ, અસહાય વિધવાઓને નિભાવનાં સાધનોને અભાવે જીવનનો અન્ત લાવવાવી પડેતી કરજે, ભૂખમરાથી પીડાઇ અને રીભાઇ કાંઈ પણ આધાર નહિ મળતાં અનેક બેકારાને રૂંધવા પડતાં ધાસો ધાસ, આવા પ્રતિદિન બનતા બનાવા આજના માનવ સ'સારની દુ:ખદ અવસ્થા જાહેર કંરે છે. અને જો એ જાહેરાત આવી દુ:ખદ અવસ્થામાંની માનવીઓની મુક્તિ કયી રીતે થાય, તેનો ઉકેલ માગતી નહિ હોય. તેા એ જાહેરાત શા માટે છે ? વર્તમાન પત્રામાં આવા બનાવા આજના સ સારની સ્થિતિ માનવજગત સમક્ષ રજુ કરવા અને તેનો ઉકેલ લાવવાની ગર્ભિત સૂચના કરવા માટે અપાય છે. અર્થાત્ આજના જગત્ના મુખ્ય સવાલા-માંનો આ પણ એક ગંભીર સવાલ છે કે માનવ સ'સાર જે દુ:ખીને દુ:ખી થતા જાય છે, તેની એ દુ:ખદાવસ્થામાં મુક્તિ શી રીતે થાય ?

આવા ગ'ભીર સવાલનો ઉકેલ માત્ર તત્ત્વજ્ઞાનીઓજ ખતાવી શકે. તત્ત્વ-જ્ઞાનીઓ સ'ળ'ધી સામાન્ય સમજ એવી હોય છે કે તેઓ તા અવધુત હોય, હીમાલયમાં વસતા હોય, દુનિઆ સાથે જેમને નિરખત ન હોય, વિગેરે. તત્ત્વ-જ્ઞાનીઓનો વ્યવહાર સાધારણ એવા હોય છે, પણ તત્ત્વજ્ઞાનીઓનો અર્થ' એટલાજ નથી હોતા. તત્ત્વજ્ઞાનીઓ એટલે તથ્યાતથ્ય, વિવેકાવિવેક, કર્તાવ્યા-કર્તાવ્ય સમજનાર. ગાંધીજ હીમાલયમાં નથી વસતા છતાં તત્ત્વજ્ઞાની છે. આમ તત્ત્વજ્ઞાનીઓ માનવ સમાજમાં પણ માનવસમાજના પ્રશ્નોના ઉકેલ માટે વિચારતા હોય છે.

આવા એક તત્ત્વજ્ઞાની મહાપુરૂષ મુનિ શ્રી વિદ્યાવિજયજ મહારાજ કરાયાના પાદરે આવી પહોંચ્યા છે સિ'ધમાંના માનવ સમાજના દુ:ખ દર્દોની આગને તત્વની સમજથા શાંત કરવા. ફીલ્સુફા વિચરે છે દુ:ખી સમાજને શાંતિ આપવા અને દુ ખાના નાશ કરવાના હપાય ખતાવવા. તત્વજ્ઞાન માટે જનતાનો શબ્દ હોય તા તે ધર્મ છે. ધર્મ એટલે વાડા કે પ'થ નથી. ધર્મ એટલે તથ્યાન તથ્યનો સમાજ, વિવેકાવિવેકનું જ્ઞાન, ક્તે બ્યાક્ત બ્યાની આળખ, અને જુદા જુદા ધાર્મિક પ'શાના મૂળત-ત્વા તપાસતાં તે બધાંનો સાર આજ માલમ પડશે.

ગાંધી જ જ્યારે કરાચી પધારે છે, ત્યારે જો કે તેમની પ્રવૃત્તિની વ્યવસ્થા કોંગ્રેસ તરફથી થાય છે, છતાં તેમનો ઉપદેશ સાવે ત્રિક હોય છે. તેજ પ્રમાણે મુનિ શ્રીવિદ્યાવિજયજીની પ્રવૃત્તિઓની વ્યવસ્થા શ્રી જૈન સ'ધ તરફથી થશે, પણ તેઓ જનસમાજને ઉપયોગી એવા બાધ પ્રચારવા અહિં પધારે છે. ગાંધીજીનો બાધપાઠ અહિંસા, દયા, વિવેક, સુવિચાર વિગેરે સર્વ તત્વાપર સુનિશ્રી ઉપયાગી બાધ આપી શકવા સમર્થ છે. તે સાથે રાષ્ટ્રધર્મના પણ પ્રખર પ્રચારક છે. એવા તત્વજ્ઞાનીનું કરાચીને આંગણે સ્વાગત કરતાં અમને હર્ષ થાય છે. અમા આશા સેવીએ છીએ કે એમનો બાધ ગ્રહણ કરવા કરાચી અને સિધવાસીઓ તત્પર રહેશે.

સિ'ધ સેવક તા. ૮ જુન ૧૯૩૭

ઉપર્યુક્ત પત્રકારાએ અમારા માટે જે શબ્દો ઉચ્ચાર્યા છે, એમાં એમની સજ્જનતા સિવાય બીજી શું છે ? વધુમાં એક પત્રકાર તરીકે તેમણે અમારા જેવા ધર્મ, સમાજ અને દેશ સેવકા તરફ જે આશાએા વ્યક્ત કરી છે, એ પણ એમની રાષ્ટ્ર સેવાની ધગશને પ્રકટ કરે છે.

હૂકયગત ભાવા

શહેરના જુદા જુદા લતાએામાં ફેરવીને ૧૧ વાગે અમારી મંડળીને

રુષ્છોડલાઇનમાં, વારાપારની પાસે જૈન ઉપાશ્રચે પહેાંચાડી. આખા માર્ગમાં મારા હૃદયમાં જે વિચારાનું આંદાલન ચાલી રહ્યું હતું, તેજ વિચારા મારા પ્રાથમિક મંગલાચરષ્યુમાં શબ્દા રૂપે સરી પડયા. કરાચીની જનતાના આભાર માનતાં તે વખતે મેં જે કંઇ કહ્યું હતું, તેના સારાંશ આ છે:-

'સમય ખૂબ થઇ ગયા છે, એટલે ટુ'કામાં પતાવીશ. મને આ પ્રસ'ગે બે ભાભતનું દુઃખ થઇ રહ્યું છે. અમારા પૃજ્ય ગુરદેવ **વિ**જયધર્મ સૂરિ મહારાજ વીસ પચીશ વર્ષ પહેલાં સિંધમાં આવવાની ભાવના રાખતા હતા. તેઓ સિંધને પાતાના ચરણાથી પવિત્ર કરે, તે પહેલાં એમણે આ મનુષ્ય દેહનો ત્યાગ કર્યો છે. આજે તેઓ મૌજુદ હત અને સિંધના પ્રવેશ વખતે તેઓ શ્રીનું તમે આવું સમ્માન કર્યું હત, તા તે ઘણું જ વ્યાજબી લેખાત. અને હું માતું છું કે તેઓના ચરણ રપરાધી સિંધ પવિત્ર ખની જાત. તેમની સેવામાં પાછળ પાછળ ચાલતાં અમને જે હર્ષ થાત, તે હર્ષ આજે નથી. આ વાતનું મને દુઃખ છે. અને બીજાું સિ'ધમાં મારી સાથે સેવા કરવાનાં સ્વપ્ન સેવી રહેલા મારા વ્યવહાર દેષ્ટિએ શિષ્ય અને સાથીદાર પ્રખરલેખક, વક્તા અને શાધક શ્રી હિમાંશવિજયજી અકાળે હાલામાં સ્વર્ગવાસ થતાં હાલ તે મારી સાથે નથી. તે કલકત્તા યુનિવર્સીંટીના ન્યાય-વ્યાકરણ સાહિત્યનો હિશ્રીધારી સાધુ હતા. એના અવસાનથી અમારી પ્રવૃત્તિમાં એની ખાટ વખતા વખત જણાયા વગર નહિ રહે. પરન્તુ અમારા સ્નેહીઓ, ભક્તા અને મિત્રોએ સચવ્યું છે તેમ. આપણે ધૈર્ય ધારણ કરી આપણી પ્રવૃત્તિને આગળ ધપાવવી, એજ આપણું કર્તાવ્ય છે. અને એ પ્રવૃત્તિમાં સહકાર આપવા માટે અહિ'ના પત્રકારાને. શ્રીમન્તાને, જૈનસ'ઘને અને સેવાભાવી ચુવકાને જે મે' વિનૃતિ મહારમાં કરી હતી, તેજ વિનતિ આજે કરી કર્યું છું.

' તમે બધા અત્યારે કેટલા બધા ખુશીમાં છો, એ તમારા ચહેરા ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાઇ આવે છે. પરન્તુ તમારા આ સત્કારથી મને જે હૃદયમાં આંદોલના ઉઠી રહ્યાં છે, તે બહેર કરવા દેશા ? ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં સાધુઓને માટે આવીશ પરિષદ અતાવ્યા છે. જેમાં માક્ડ, મચ્છર, ડાંસ ભૂખ-તૃષા, ઢાઢ–તડકો એ બધાની સાથે ' સત્કાર પરિષદ્ધ ' પણ કહેવામાં આવ્યા છે.

'સત્કાર પરિષહ ' સહન કરવા એ બહુ કઠણ છે. તમે બધા સમજતા હશા કે સાધુઓ આવી ધૂમધામથી ખૂબ રાજી થશે, પરન્તુ હું તમને ખરેખર કહું છું કે તમારા આ સમ્માનથી મારી આંખા નીચે ઢળે છે. અમે શું એવું ખહાદુરીનું કામ કર્યું છે કે જેથી તમા આઠલું બધું સમ્માન કરાે ? અને આ સમ્માનને જીરવવાની પણ અમારામાં શક્તિ કર્યાં ? અમારા ધર્મ છે કે ગામે ગામ વિચરતું, તમામ જનતાને સમભાવથી ઉપદેશ આપત્રા. એમાં વળા આવા પરિષદ્દા શા ? છતાં હું જાણું છું કે આ બધું તમારી ભક્તિનું પ્રતિબિમ્બ છે. એટલે અમે એને પાછી દેલવાને માટે અશક્ત છીએ. જનતાના હૃદયની ઇચ્છાને રાૈકવી, એ પણ ઘણું મુશ્કેલ છે. તમે જાણા છા કે **મ**લીરમાં અમારે છૂપી રીતે આવવાનું હતું. છતાં તમે ભેગા થયા. અમારા મનમાં હતું કે ત્યાં ખર્ચ ન થાય, તા સાર, છતાં તમે તમારા વિવેક ન ભૂલ્યા. પણ એક વાત જરૂર કહું. અત્યારે તમે જે ઉત્સાહ ખતાવી રહ્યા છા, તેજ ઉત્સાહ કાયમને માટે તમારા હૃદયમાં રાખશા. જીવદયા અને બીજા કાર્યો માટે તમારી પાસે અપીલ કરવામાં આવે ત્યારે કાયળાનું માં ખુલ્લું રાખશા. અને તન, મન, ધનથી હભા રહેજો. અમારા આવવાના ઉદેશ કેવળ શ્રાવકાને ઉપદેશ આપવાનો કે માત્ર ક્રિયાકાંડ કરાવવા પૂરતા નથી. અમાર સિ'ધમાં આવવાનું ધ્યેય કેટલુ ઉચુ છે, એ તમે જાણા છે. આપણે આપણી ભાવના અને ધ્યેયમાં આગળ વધવા પ્રયત્ન કરીએ,એજ આપણું કર્તવ્ય છે આપણે માટે પણ શ્રી હિમાંશુવિજયજીના માર્ગ તાે મુકરર થએલાે છે. આપણે એ પ'થે પ્રયાણ કરીએ, તે પહેલાં આપણા સમયને સફળ કરી લઈએ. વિજળીના ચમકારામાં માેતી પરાવવાનાં છે. કેટલું કઠણ છે, એ વિચારી શકા છા. વિજળીના ચમકારાં તા કંઇક સમય લાગશે, પણ આપણા સમયને જતાં વાર નહિ લાગે. આંખ મિ'ચાતાં કેટલીવાર ? આ વસ્તાને જો સમજ લઇએ, તાે આપણે જરાયે પ્રમાદ ન કરીએ.

આ પ્રમાણે ટૂકામાં પ્રવચન પતાવી, ગઇ કાલે એટલે તા. હતા ' સિ'ધસેવક ' અને ' મહાયુજરાત 'ના અધિપતિએ પ્રકટ કરેલા મારા નિવેદન તરફ ઇશારા કર્યા. તે નિવેદન આ હતું:— ' કરાચીમાં અમે પહેલે પહેલ આવીએ છીએ. અમને અહિ'ની પ્રજ્ઞ સાથે વિશેષ પશ્ચિય નથી. છતાં કરાચીમાં રહેનારા જેનો-સ્થાનકવાસી અને મંદિરમાર્ગીનો એક્યભાવ, સમભાવ ખધાં ક્ષેત્રો કરતાં હું વધારે જેઇ શક્યો છું. હું તો એ જરૂર ચાહું છું કે જૈનધર્મના જુદ્દા જુદ્દા ફિરકાઓ કદાચિત ખધા મડીને એક ન થઇ જાય, તે પણ સામુદ્દાયિક દેષ્ટિએ પાતાની ક્રિયામાં સુરત રહીને, જૈનધર્મની ઉન્નતિ અને ખાસ કરીને ભગવાન મહાવીરની અહિ'સાને ધ્યાનમાં લઇને સાર્વજનિક કાર્યોમાં પરસ્પરના સહકાર પૂર્વક કાર્યો કરે, તા તે વધારે ઇશ્લ્યા જેગ અને લાભકર્તા થઇ પડે.

'સામ્પ્રદાયિકતાના કારણે જૈનધર્મને ઘણું સહવું પડયું છે. જગત્માં શાન્તિને સ્થાપન કરનારા મહાવારનો ધર્મ, તેને જે જૈનો અરાબર આેળખે, તા વર્તમાનમાં ચાલતા ઘણા કલેશા પાતાની મેળેજ શાન્ત થઇ જાય. જયાં જીદ્-આગ્રહ હોય છે, ત્યાં રાગ-દ્રેષની વૃદ્ધિ હોય છે, અને જયાં રાગ-દ્રેષની વૃદ્ધિ, ત્યાં જૈનત્વની ખામી.

'અહિંના જૈનો માટે તાં મારા એટલાજ સ'દેશ છે કે તેઓએ અત્યારે પ્રાર'ભમાં જે એક્યલાવ ખતાવ્યા છે, તેવા કાયમનો અને સાચા દિલનો રાખે. અને જો તેમ થશે તાં અમારુ' કરાચા આવલું વધારે અ'શમાં સફળ થશે.

' કરાચીની જૈન સિવાયની અન્ય પ્રજા પ્રત્યે પણ હું' એજ ભાવના શાખું છું કે—અમે કરાચીમાં જે કંઈ સેવાનું કાર્ય કરી શકીએ, તેમાં અમને સહકાર આપે.'

આ પ્રસ'રે ' સિંધસેવક 'ના અધિષતિ શ્રીયુત ભદરાં કર ભદ, ભાઇ પી. ટી. શાહ અને સનાતનધર્મ સભાના પ્રમુખ અને કરાચીના પ્રસિદ્ધ નાગરિક સિંધી મૃહસ્થ શેઠ લાકામલ ચેલારામે પાતાની હાર્દિક ભક્તિના ઉદ્દગારા વ્યક્ત કર્યા પછી આજનો પ્રારંભિક મંગલાચરણના મેલાવડા વિખરાયા હતા.

—: ૧૨ :—

त्रासद्दायक त्रिपुटी

સારની દરેક વરતની એ ળાજુ હોય છે. સારી અને નરસી, સુખની અને દુ:ખ-ની. અમારી આ આખી યે યાત્રામાં જેમ અનેક વસ્તુઓ આનં દદાયક હતી, તેમ કેટલીક વસ્તુઓ ખૂળ ત્રાસદાયક હતી, તેમાં ત્રણ તેરતુઓ ત્રાસદાયક હતી, તેમાં ત્રણ તો વધારે ત્રાસદાયક હતી. તે ત્રણ વસ્તુઓ આ હતી: રેતી, સાપ અને પાણીના અભાવ. આ ત્રણે વસ્તુઓ એવી છે કે જેના લગભગ ઉપાયજન હોઇ શકે, અને તેમાં યે જેન સાધુઓને માટે તો સિવાય કે ' ભાગ્ય ભરાસે હાકયા રાખવું, ' ખીજો ઉપાયજ શો હોઇ શકે? સાથના ગૃહસ્થા પોતાથી બને તેટલા ઉપયાગ રાખે, પરન્તુ જયાં એમના પણ ઉપાય ન ચાલે, ત્યાં તે પણ શું કરે?

રેતીના ધારા

ભાલાતરા પછીથીજ આ દેશના રસ્તા રેતાળ આવવા લાગ્યા હતા, દૂર દૂરથી દેખાતા પહાડા, એ પત્થર કે વનસ્પતિના નહિં, પરન્તુ રેતીનાજ. ન કેવળ દૂરથીજ દેખાય. કાઇ કાઇ સ્થળ તો રેલવે સડકની આજુબાજુમાં પાસેજ માટા પહાડ ઉભા હોય. સડકની એ બાજુએ દ્રષ્ટિપાત કરીએ તો માઇલો સુધીમાં ન દેખાય ઝાડ કે ન મળે ઉભું રહેવાનું ઠેકાણું. પાણીનું નામ નહીં. કયાંય હોય તો પણ ખારૂં. છ–છ આઠ–આઠ દસ–દસ માઇલથી લોકા પાણી ભરી જાય, ચાર ચાર ને આઠ આઠ દિવસે એ ગામાનાં ઢારા પાણી ભેગાં થાય.

ખાલોતરા પછી પ**ગે ચા**લનારાએાને માટે *રેલ્*વે સડકને છોડીને બીજા રસ્તે ચાલવું ભયંકર છે. એ રૈતીના પહાડામાં એકાદ પગદંડી ચુકોએ તા કર્યો ઉતરી જવાય, એનાે પત્તો ય ન ખાય. રેતીનાં રહ્યાેમાં ભંડીયા અને ગાેખરૂની એટલી બધી બહુલતા કે લુગડુ[•] નીચે મૂ**કી શકાય નહિ**ં. પગ મૂકતાં આખે৷ પગ ભંડીયાથી બરાઇ જાય ને નીચે બેસતાં તમામ કપડાં ભ'ડીયાથી લેપાઇ જાય. હાથથી એકાદ ભ'ડીયું ઉખાડતાં સે કડેા ઝીણી ઝીર્લી ફાંસા આંગળીએામાં પેસી જાય. રેલના પાટે પાટે ચાલતાં પર્સ આમાંની કડીનતાએ**ા તા ખરીજ. ધણે સ્થળે જ્યાં રેલવે લાઇનની** પાસેજ ~~ર~~ેતીના પહાડેા હોય છે, ત્યાં આખી લાઇન રેતીથી ભરાયેલી હેાય <mark>છે. આવે</mark> સ્થળે રેલની પગઢંડીએ ચાલતાં પણ ધણી તકલીફાે પડે. શ્વાસ ચઢી જાય. પગદંડીને છેાડીને પાટાએાની વચમાં ચાલીએ, તો કાંકરાથી પગ કાણા થાય. ખે પાટાએાની વચમાં સ્લીપર ઉપર પગ મૂકી ચાલીએ તાે પગલાં લાંખાં લાંખાં પડે એટલે થાેડી વારમાં સાથળમાંથી નસા ખીંચાવા લાગે. ધીરે ધીરે ચાલવા જઇએ, તાે રેતીમાંથી **ખહાર નીકળવાનાે** કેમ ઘે આરા આવે નહિં. અને જે લોકો ઉતાવળા ચાલે, તે આગળ જઇને પાછા થાય–એવા થાકી જાય કે થાેડે દૂર જઇને બેસવુંજ પડે. કાેઇ કાેઇ સ્થળે તાે રૈતીથી પાટા પણ ઢંકાઇ ગએલા હેાય છે. આવે સ્થળ બારમાસી (રૈલના મજુરા) પાવડા લઇને રેતી દૂર કરતાજ હોય છે. બોજન પણ લોકા કાઈ ળ'ધ મકાતમાં કરે તો ઠીક, નહિં તો થાડી ઘણી રેતી ભાજનમાં પડયા વિના નજ રહે. એટલું સાર્ચ છે કે જોધપુર લાઇનમાં સ્ટેશના વહુ નજીક નજીક હાય છે. ૯ માઇલથી વધારે દૂર સ્ટેશન ભાગ્યેજ ક્રાઇ હશે.

ભાડમેર પછી તો રેગીસ્તાન આવે છે, બલ્કે ભાંકોતરા પછીથીજ રૈતીના ધારા દેખાવા લાગે છે. લગભગ દોઢસા માઇલ સુધી રૈતીના માટા માટા પહાડા વીસ વીસ માઇલ સુધી ઉત્તર દક્ષિણમાં ઉભા છે. તેની ઉચાઇ સીત્તર સીત્તેર કૂટ જેટલી પણ હાય છે. બસા હાય ખાદવા છતાં પણ પાણી ન નીકળે, તે નીકળે તાે ખારુંજ.

નાહિમ્મતનાં નગારાં

રેતીના ને સાપાના જે ભય વિહારના પ્રારંભમાં અમે સાંભળતા હતા, તેનાં સાક્ષાત દર્શન હવે ધીરે ધીરે થવા લાગ્યાં. એટલે ધ્યાલાતરા છાડયા પછી અમારી સાધુમંડળાનાં મન શિથિલ થવા લાગ્યાં, અને જાણે નાહિમ્મતનાં નગારાં અમારા કાના પર અથડાવા લાગ્યાં. હજુ તો પાશે રામાં પે'લી પૂણી હતી. સેંકડા માર્કલ જવાનું હતું. કેમ ચાલી શકાશે !' શું થશે ! એક તરફ ઠંડી હજુ પડી રહી હતી. એટલે અમારી સાથેના શ્રી નિપુણવિજયજીને ધીમા ધીમા તાવ અને છાતીના દુખાવા પણ શરૂ. થયા. અમને તો રાજ એજ ચિંતા રહેવા લાગી કે—આ ખિચારા ડાસા (જો કે ડાસા નહિં હતા, પણ અમારા બધામાં વધારે ડાસા જેવા એજ લાગતા) કરાચી સુધી શી રીતે પહોંચશે ! પણ એ તા મુકામ કરીએ, ત્યાં કપડાં કાંખળી એહીને પડ્યા રહે. ને સ્હવારમાં અમારી પહેલાં તૈયાર થઇને ધીરે ચાલવા માંડે. ધ્યાલાતરા છેદયા પછી એક સાધુ તો વગર પૂછે—ચૂપચાપ કયારે પાછા ગચ્છન્તિ કરી ગયા, તેના પત્તો યે ન લાગ્યા. પાછળથી માલૂમ પડયું કે તે નાકાડા તીર્થમાં પહેલાં માં પહેલાં કોઇ કોઇ

સાધુતું એવું પણ મન થયું કે-" આમ ચાલી ચાલીને આપણા સંઘ દારકા ક્રેમ પહોંચશે ! વાણીયા એક લે ડાળાએ પાલીતાણાથી મંગાવે તાે દીક થાય!" આ તાે બધા વિચારા જ. બાકી જેમ તેમ હિમ્મત રાખીને અમે આગળ વધતાજ ચયા.

સાપાના ઉપદ્રવ

સાપાના ઉપદ્રવની જે હકીકતા વિહારની શરૂઆતમાં અમે સાંભળતા જુતા, તેની સત્યતા **મા**લાણી પરગણામાંથી જણાવા લાગી. 🔊 વાતેા સંભળાતી હતી, તેથી પણ વધારે સંભળાઇ. રેતીનાં મેદાનામાં અને પહાડામાં ભયંકર સર્પો રહે છે. જેડી ઉડીને શ્વાસને ચૂસી લેનાસ સર્પો પણુ અહીં છે. લાખાે કરાડાે દરાતા અંદર ક્યાં ઉંદર છે, ક્યાં નાળાયાે છે. કે કયાં સાપ છે, તે જાણી શકાય નહિં. કયાંય પગ મૂકતાં કઇ વખતે નાગદેવતા ચરણસ્પર્શ કરી લે, એની પણ ખબર ન પડે. જુદી જુદી જાતના સાપાના કરડવાથી અનેકનાં મૃત્યુ થયાની કથાએા સાંભળવામાં આવી. રેલના પાટાઓમાં પણ સાપા લપાઈ રહે અને જરાક ખડખડા**ટ** ચતાં બડકીને એકદમ હુમકો કરે. રેલના ચાલવાથી અનેક સાપાનાં માર્થા કપાઇ ગએલાં પાટા પાસે પડેલાં જેવામાં આવવા લાગ્યાં. ઘણે ભાગે આ દેશમાં સાપા ગરમા અને વરસાદના દિવસામાં વધારે નિકળે છે. અમારી આ પરગણાની મુસાકરી વખતે વધારે ગરમી પડવી શરૂ નહોતી થઇ. જ્યું ઠંડક હતી, એટલે અમને તેનાં દર્શન ક્વચિતજ થતાં. 'પીવન ' નામના સર્પ પીળા રંગના અને ન્હાના થાય છે. માટા ભારિંગાથી લોકા જેટલા નથી ડરતા. તેટલા આ નાના સપ[્]થી ડરે છે. કહેવાય છે કે મોક્રા મળતાં આ સાપ છાતી ઉપર ચડી જાય છે. અને શ્વાસ ખેંચી લે છે. દિવસ **ઉ**ગતાં માણસ પથારીમાંથી મરેલાે માલૂમ પડે. દીવાની આગળ આ સા**પ** આંધળા ખતા જાય છે. ખલ્કે દીવા દેખીને તે આવતા જ નથી.

રેગીસ્તાન છોડયા પછી સિ'ધમાં પણ સાપાના એટલાજ ઉપદ્રવ છે. જેમ જેમ અમે નિર્વિદનતા પૂર્વ કે આગળ વધતા જતા, તેમ તેમ અમારી મ'ડળી રાજ વિચાર કરતી કે 'ચાલા, અત્યાર સુધી તા બચ્યા છીએ. ' પરન્તુ અભિમાન ઘણી વખત તત્કાળ પરચા બતાવ્યા વગર નથી રહેતું.

સાપ કરડયા

મીરપુરખાસથી અમારી મંડળી હાલા જતી હતી. રેલ્વે સડક છોડી હતી. બિલાવલમરીથી અમારી સાથેના કેટલાક ગૃહરથા આગલી રાતે રવાના થયા. તેમની સાથે ખેલગાડી હતી. રસ્તામાં ગાડીનાં પૈડાંથી એક નાળાની પાળ તૂટી ગઇ. નાળામાં વહેતું પાણી, જાણું જંગલની મજા ઉડાવવાના અવકાશજ ન મળ્યા હાય, એમ જોતજોતામાં ફેલાઈ ગયું. અંધારી રાત હતી. રસ્તા સ્ત્રે નિક્ષ, ગાડું પાતાના બન્ને પગ (પૈડાં) કીચ્ચડમાં ઘૂસેડીને એવું સત્યાયલ કરી બેઠું, કે જાણે ગાંધીજીના સત્યાયકીઓ. આખી રાત મહેનત કરવા છતાં, એક કદમ પણ આગળ ન વધ્યું. આ દરમિયાન એક બારિંગે આવીને ગાડાવાળાના પગને ચુંખન કર્યું. થાડીવારમાં ગાડીવાળા બેહાશ થયા. બરબાંખર, થતાં મહામુસી- ખતે ગાડું બહાર કાઢી, ગાડાવાળાને ગાડામાં નાખી લોકા બેરાણી પહોંચ્યા, ત્યાંસુધીમાં તા અમે સાધુઓ પણ પહોંચી ગયા. સાપ-કરડેલા માણસની સ્થિતિ નાજુક હતી. ગુરદેવની કૃપાથી જે કંઇ ઉપચારા બન્યા તે કરવામાં આવ્યા. સાંજ પડતાંજ તે માણુસ સ્વસ્થ થયા અને બીજા દિવસે તા બિલકલ આરામ થઇ ગયા.

લાકા કેમ રહે છે ?

સાપાતા આટલા બધા ઉપદ્રવ હોવા છતાં, લોકા કેમ રહી શકતા હશે ? એ શંકા જરૂર થાય. પરંતુ કુદરતના એવા નિયમા છે કે રામની સામે ઔષધિએ પણ તૈયાર હોયજ છે. ઘણે ભાગે આ દેશના મનુષ્યો કુંગળીના હિપયોગ વધુ કરે છે. કુંગળીની ગંધથી સાપ દૂર ભાગે છે, એમ કહેવાય છે. એટલે લે કા પોતાની પાસે કુંગળી રાખે છે. ઘરમાં કુંગળીના ઢગલા પડયા હોય, અને માઢામાંથી પણ કુંગળીની બદબૂ નિકળતી હોય. આમ અનેક સાધના દ્વારા મનુષ્ય પાતાના બચાવ કરતા રહે છે. છતાં જેનાથી જેની તૂટી હોય, એની ખૂટી નથી. જે નિમિત્તે મૃત્યુ થવાનું હોય એ તા થાયજ છે.

પાણીનાે જીવલેણ ત્રાસ

જોધપુરતી આ લાઇનમાં સ્ટેશનાે, પહેલાં કહેવામાં આવ્યું છે તેમ. નજીક નજીક છે, પરંતુ દેશ રેતાળ, રેગીસ્તાનવાળા હોવાથી પાણીનું ક્ષ્ટ છે. એક પ્રકરણમાં પહેલાં કહેવાયું છે તેમ, દિવસમાં એક વખત એક ગાડી સાથે પાણીની ટાંક્ય રહે છે. આ ગાડી**ને 'જી**વન' કહે છે. આ જીવનમાંથી દરેક સ્ટેશનનાં માણુસાે એક દિવસ માટે જોઇતું પાણી લઇ લે છે. જો આ પાણી ખૂટી જાય, તો તેને ભારે થઇ પડે. વરસાદ આવે છે તા પાણીની છૂટ થાય છે, અને પાણીની છૂટ હાય તા એ રેતાળ મુલકમાં પણ કેટલાક લાેકા ઝુંપડાં કરીને રહે છે, અને પાતાના ઘેટાં બકરાંને ચરાવી અથવા થાડી ધણી ખેતી કરી પાતાનું ગુજરાન ચલાવે છે. પરન્તુ જો વરસાદ ન થાય, તો તમામ લોકા પરદેશમાં ચાલ્યા જાય છે. અને આખા મુલક વેરાન જેવા દેખાય છે. અમે જે વર્ષ માં સિ'ધમાં આવ્યા, તે વખતે <mark>એ</mark> વર્ષથી વરસાદ નહિં પડેલાે. અને સ્ટેશન ઉપર માણસ મળે તે સિવાય આખા રસ્તે ક્રાેઇ ચક્કું પણ કરકતું ન જોવા<mark>ય. પાંચ–પાંચ દશ–</mark> દશ માઇલ દૂરથી લોકા પાણી ભરી જાય, અને પાતાના નિર્વાંહ કરે. પાણીની ટાંકીવાળી ગાડી સ્ટેશન ઉપર આવે, ત્યારે સ્ટેશનની આસપાસમાં રહેનાર રેલ્વેના મજૂરાની બૈરીએા અને છાકરાંએા મટકાં લઇ લઇને તે

ટાંકી પાસે ઉભાં હોય. જેટલું આપ્યું તેટલું લીધું, લેવાર્થ તા લીધું, નહિ તા ખાલી મટકે ખીજા દિવસની રાહ જોતાં બિચારાં ચાલતાં થાય. જોધપુર રેલ્વેની લાખા રૂપિયાની ઉપજ જોધપુર સ્ટેટને છે. છતાં દુઃખના વિષય છે કે <mark>બા</mark>લેાતરાથી મુણાબાવ સુધીનાં સ્ટેશના રેગીસ્તાનના મુલકમાં આવેલાં છે. તેમાંનાં ધર્ણા સ્ટેશના ઉપર પાણીની સગવડ નથી. જોધપુર સ્ટેટ પાતાનું કર્તાવ્ય સમજે તા ક્રેટલાય જીવાના આશીર્વાદ મેળવી શકે. પાણીની સગવડ કરવી તેા દૂર રહી, રેલ્વે એાપીસરા તરફથી હુકમ છે કે સ્ટેશનના સ્ટાક સિવાય ક્રાઇને પણ પાણી ન આપવું! અને જે માસ્તરા પાણી લેવા દે છે, તેઓના દંડ કરવામાં આવે છે. સ્ટેશન માસ્તરા પણ મતુષ્ય છે. એમનાં હૃદયમાં દયાના અંકુરા છે. બયંકર રેતીની ગરમીમાં તપી રહેનારા ખિચારા મજૂરા અથવા રસ્તે થઇને જનારા આવ-નારાએા તુષાથી ત્રાહિ ત્રાહિ પોકારતા સ્ટેશન ઉપર આવે, અને રેલની **ઢાંકીમાંથી અથવા પાતાની પાસેના પાણીમાંથી એક** લોટા પાણી આપ્યા વિના એ માસ્તરા ક્રેમ રહી શકે ? લાખાની પેદાશ કરનાર જોધપુર લાઇન પાણી માટે આટલા બધા ત્રાસ લોકાને ભાગવવા દે, એ તા બહુ દુઃખ અને આર્શ્વર્ય ઉત્પન્ન કરે છે. ગઢરારાેડ સ્ટેશન પર સાર્વજનિક ફ્રુવાે હતા, એ કુવા થાડીકજ કિંમત આપી જોધપુર રેલ્વેએ ખરીદી લીધા, અને હવે ત્યાં પણ લોકા પાણી બરતા બધ કર્યા છે, એમ જાણવામાં આવ્યું. કેટલા દઃખના વિષય !!

જોધપુર રાજ્યનું કર્તાવ્ય.

જોધપુરના મહારાજા બહુ દયાળુ છે. પોતાની પ્રજાના સુખને માટે, પોતાની પ્રજાને ઉંચી લાવવાને અનેક પ્રકારના સાધના ઉભાં કરે છે. તો પોતાની રેગીસ્તાનમાં રહેનારી પ્રજાને માટે, કમમાં કમ આ સ્ટેશના ઉપર ટાંકીઓ માર્ક્ત અથવા કુવાઓ દારા પાણીનું સાધન શું ઉભું ન કરી શકે ? એમ લેષ્કા કહે છે. લોકાનું એ પણ કહેવું છે કે પાણીની સગવડ થાય તા જે લોકાને પાણીના અભાવે આ દેશમાંથા આલ્યા જવું પડે છે, તેઓ જયાં રહેતા હોય ત્યાંજ આવ્યાદી કરીને રહી શકે. ઢારઢાં ખરને પાષી શકે. સ્ટેશના પાસે આવ્યાદી વધે. આવ્યાદીના કારણે વેપારીઓ પાતાની દુકાના લગાવે, ટ્રાપીકમાં વધારા થાય, કસ્ટમમાં વધારા થાય, અને સ્ટેશના, કે જે ઉજાડખંખ જેવાં છે, તેની પણ રાન્નક વધે. આમ રાજ્યને કાયદા થયા સિવાય નુકસાન તા નથીજ.

સજાતું સ્થાન.

ક્રેટલાંક સ્ટેશના તા એવાં ભયંકર લાગે છે કે ત્યાં એ માસ્તરા બિચારા ક્રેમ રહી શકતા હશે ? એજ વિચાર થાય. ચારે તરક કાં તાે રેતીના પહાડ <mark>હ</mark>ોય અને કાં તાે માઇલાેના માઇલાે સુધીનું મેદાન હાેય. સ્પ્રેશનની એકાદ કાેટડીમાં ટેલીફાેનનું ભૂંગળું, તારનું ટેખલ અને ટીકીટાેનું નાનકડું કપ્યાટ સાચવીને માસ્તર ખેસી રહ્યા હોય. ન ક્રાઇ માણસ આવે કે ન ક્રાઇ ઢાર. આવા સ્થાનમાં પાતાની પત્ની સાથે તાે બિચારા રહેજ શું કામ ? ચાેવીસ કલાકમાં બે ચાર માણસ પણ આ સ્ટેશન ઉપર ન દેખાય. આવા એક સ્ટેશનમાં એક નવયુવક નવા આવેલા સ્ટેશન માસ્તરને મેં પૂછ્યું: 'માસ્તર, તમારાથી અહિં ક્રેમ રહી શકાય છે? 'મને જવાળ આપ્યાઃ 'મહારાજશ્રી ! આપને ખબર નથી. આ સ્ટેશના એ કાળાપાણી તરીકે મુકરર થયાં છે. ક્રાેઇ સ્ટેશન માસ્તરે કંઇક ગુન્હાે કર્યાે હાેય, એને બીજી સજા ન કરતાં ત્રણ મહીના માટે આવાં સ્ટેશના ઉપર ધકેલવામાં આવે છે. કાળા પાણી કરતાં પણ આવા સ્થાનમાં રહેવું વધારે ભય કર છે. ત્રણ મહીના કે જેટલા સમય અમારે આ સજા બાગવવાની હાય છે. ત્યાં સુધી અમારા જાન જો ખમમાં હોય છે. સા- ળસો રૂપીઆ દંડ કરે કે જોધપુરની જેલમાં છ-ખાર મહીના રાખે, તે સજા સારી છે; પણ આવા રટેશન ઉપર રહેવાની

સજ ભારે છે, મારા જેવા કાંઇ નવા ઘાડાને શાખવવા માટે પણ આ સ્ટેશના ઠીક સાધનભૂત છે. ઝાઝા સામાન સાચવવાના નહિં, ઝાઝી ટીકીટાના હીસાળ રાખવાના નહિં, તેમ માલ પણ ઝાઝા જવા આવવાના નહિં, એટલે નવા ઘાડા પલાટાય છે અને સ્ટેશનનું સ્ટેશન સચવાય છે."

સ્વયંસેવકાને પંડેલા ત્રાસ

જોધપુર લાઇનની માકક પાણીના ત્રાસ તાે હૈદાભાદથી કરાચી જતાં વધારે અતુભવવા પડયા. જોધપુર લાઇનમાં તા સ્ટેશના નજીક આવે, એટલે વ્હેલાં માડાં પાણી મળે યે ખરૂં. પરન્તુ હૈંદ્રાત્યાદથી કરાચી સુધીમાં, ફ્રેટલાંક સ્ટેશનાે કાઢી નાખેલાં હાેવાથી, ભારે વિટ'ળણા ભાેગવવી પડે છે. એવાજ એક કિસ્સા ઓાંગરનું મુકામ કરેલું, ત્યાં ખતી ગયા. 'પાણી મળી જશે, 'એવી આશાએ સ્વયંસેવકા આગળ ગયા. પત્થરના પહાડાેની વચમાં એક વખતનું જૂનું આ સ્ટેશન અત્યારે ઝૂંપડા સરખું પણ નથી. સ્વયં સેવકા એક ગાર્ડની મહેરખાનીથી ભુલારીથી આગળ ગયા. અને એાંગર જઇને ઉતરી પડયા. તૂટેલાં કૃટેલાં અને ઉપર વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે તેવાં, એક બે મકાન અહિં હતાં. અમારી સાધુમંડળા પાછળ ભુલારી-ના સ્ટેશન ઉપર રહી હતી. સ્વયં સેવક્રાએ કેટલી યે તપાસ કરી, આખા જંગલમાં કયાંય પણ પાણી તેમને ન મળ્યું. ક્રાષ્ઠ્ર ગાડી આવે તો તેને **હ**ભી રાખી. છેવટે ઇન્જીનમાંથી પણ પાણી લઇશું. એમ વિચાર કરતા રહ્યા. ગાડીઓ તેા ઘણી યે આવી અને ગઇ. પણ આ બલા માણસોને માટે કાર્ ગાડી ઉભી રાખે ? ન હતું ખાવાતું કે ન હતું પીવાનું. દિવસ ચઢતા ગયા તેમ અગ્નિનો વરસાદ વરસવા લાગ્યા. પાસેના પહાડની ગરમીએ અગ્નિમાં લાકડાં નાખવા જેવું કર્યું. ખિચારા સ્વયંસેવકા ત્રાહિ ત્રાહિ થઇ ગયા. ભૂખ્યા તરસ્યા તડકડીયાં મારવા લાગ્યા. ગમે તેવા કષ્ટમાં દિવસ તાે નિકળા ગયાે, પણ રાત કાઢવી એમને ભારે થઇ પડી. ચાદરું ખિછાવીને આકાશમાં આળાટતા-તડક્ડીયાં મારતા, સાપ વીંછી-ઓના ભયથી ભયબીત થતા આ યુવકા પડયા રહ્યા. ગળાં સુકાઇ ગયાં, છબે કાંટા થવા લાગ્યા. માથામાં ગરમીઓ ચડી ગઇ. કેટલાકાને તા નાકમાંથી લાહી નિકળ્યાં, માત્ર એમાંથી કાઇ ઓછા ન થયા, એટલું જ ગુરૂદેવની કૃપાથી ખાઇ રહ્યું. ખીજે દિવસે આઠ-સાડા આઠ વાગે અમારી સાધુમંડળી પહેાંથી ગઇ. તે પછી થાડી વારે એક ગાડી આવી, તેમાંથી તે લાકાએ જોઇએ તેટલું પાણી ભરી લીધું, અને એમના તપેલા દેહાને શાંત કર્યા.

આવી આવી અનેક વિટ'ળણાએા અમારી આ ત્રાસદાયક ત્રિપુટીએ વખતા વખત ઉભી કરી હતી. પરન્તુ ગુરૂદેવની કૃપાથી અમારી મ'ડળી પંથ કાપતીજ રહી.

—ઃ ૧૩ :—

વિહારમાં પ્રવૃત્તિ

ર્જી ન સાધુએાના પાદવિહાર, આજના યંત્રવાદના જમાનામાં ક્ષે**કા**ને આશ્ચર્યમાં નાખે છે. સમયના બચાવ કરવાનાં સાધના એક પછી એક નિકળતાંજ રહ્યાં છે. ધાેડા, ઉંટ, ગાડી, રેલ, માેટર અને હવા~~ઇ~~ જહાજ સુધીનાં સાધનો કુદકે અને ભૂસકે નીકળી રહ્યાં છે. દેખીતી રીતે આ સાધનોનો ઉપયોગ કરનાર થાેડા સમયમાં ઘણું કાર્ય કરી શકે છે. એમ ળાહ્ય દબ્ટિએ જોનારને જરૂર દેખાય છે, પરન્તુ સ[ં]સારનો ત્યાગી વર્ગ^ર, કે જેણે કેવળ નિઃસ્વાર્થ વૃત્તિથી જગતનું કલ્યાણ કરવા માટે ભેખ ધારણ કર્યો છે, એવાએાને માટે આ વર્ત-માન સમયનાં સાધનો. સિવાય કે એમને સ યમથી નીચે પાડે-ધીરે ધીરે પાતાની સાધુ-તાથી દૂર હઠાવે. ખીજો કાયદા કરી શકતાં નથી. ગૃહસ્થાને માટે એ સાધના જરૂર ઉપયાગી લેખી શકાય ! બલ્કે ગૃહસ્થાને પણ એ સાધનો પરાધીનતા–ગુલામીરૂપ બને છે. અને તેનો અનુભવ ધીરેધીરે લોકાને થઇ રહ્યો છે. ખેર, પરન્તુ સાધુને માટે તાે–ત્યાગીને માટે તા

નિતાન્ત હાર્નિકર્તાજ છે, એ વાત બહુ સહમતાથી વિચાર કરતાં સમજાયા વગર નહિં રહે. અને તેનુંજ પ્રત્યક્ષ ઉદાહરણ છે કે હિંદુરતાનના બહાત્તેર લાખ સાધુઓની આજે આ દશા થઇ છે. સાધુઓની માન મર્તામા શાધી ઓછા થઇ ગયા છે? સાધુઓના નામથી લોકોને કેમ ઘૃણા ઉત્પન્ન થઇ છે? એનું મૂળ તપાસવામાં આવે તા એકજ માલૂમ પડે છે કે સાધુમાં જે ત્યાગવૃત્તિ જોઇએ, જે જિતેન્દ્રિયતા જોઇએ, જે નિલીંબતા અને સ્વતંત્રતા જોઇએ, તે નથી રહી. શાથી નથી રહી એનો જવાળ સીધા અને સરળ છે.

આચાર પાલન

એક પગથિયું ચૂકતારા માણસ તીચે આવીતે પડે છે. સાધુ ત્યાગી છે. એણે ત્યાગનો ઉપદેશ આપવાનો છે. એણે સ'સારી જીવાને સ'સારનાં પ્રક્ષાભનામાંથી દૂર રહેવાનો ઉપદેશ આપવાનો છે. એછે સંસારના છવાને નીતિપરાયણ બનાવવાના છે~સદાચાર તરફ વાળવાના છે. સંસારની વાસનામાં રચીપચી રહેલા જીવાને આત્મિકભાન કરાવવાનું છે. આ બધી યે બાળતામાં જે માણસ કુશળ હશે, પાતે તે પ્રમાણેનું આચરણ કરતે હશે, તેજ ખીજાઓને સમજાવવાનો અધિકારી છે. સ્વયં લાલચમાં કસા-એલા માણસ બીજાને ઉપદેશવાનો અધિકારી નથી. દેશના ઉદ્ઘાર માટે આજે સે'કડાે માણસાે ' દેશનાયક ' તરીકેનું બિરુદ ધરાવનારા બહાર પડયા છે, વ્યાખ્યાનપીઠાને ગજાવે છે, ક્ષણભર માટે હજારા મનુષ્યાનાં હ્રદયોને હચમચાવી મૂકે છે. આ બધું છતાં આંટીઘુંટીનો પ્રશ્ન આવે છે ત્યારે, એકળીજા તરફથી સ્વાર્થની ગંધ આવે છે ત્યારે, સૌને એમ થાય છે કે ચાલા આપણે મહાત્મા ગાંધી પાસે. કારણ એ છે કે 'એ કાઇનો પણ પક્ષ કર્યા વિના અથવા પોતાની સ્વાર્થવૃત્તિનો જરા અંશ રાખ્યા વિના પાતાના અંતર આત્માના અવાજ પ્રમાણે પાતાને સત્ય લાગે છે, તે રાહ બતાવે છે. ' એવી બહા લોકોની છે. અને તે બહા

તે તરફ લઇ જાય છે. કેંચનકામિનીની આસક્તિમાંથી સ'સારના જીવાને બચાવવાના ઉપદેશ, કંચનકામિનીનો સર્વધા ત્યાગી સાધુજ કરી શકે.

ભાજ-કાલીદાસના સંવાદ

સાધુ તરીકેની, ગુરૂ તરીકેની જવાયદારી બહુ માટી છે. સીડી ઉપર તાે ધીરે ધીરે ચડાય છે, પણ પડતાં વાર નથી લાગતી. કારણ કે એક પગથીયું ચૂકતાં નીચે પટકાયા સિવાય માણસ રહી શકતાે નથી. આના સંબંધમાં ભાજ અને કાલીદાસનો સંવાદ બહુ સારું પ્રમાણ પૂરું પાડે છે.

ભોજરાજા એક દિવસ કાલીદાસને પૂછે છે:-

પ્રશ્ન:-' કાનામાં વિચાર નથી હોતો ? '

્ ઉત્ત**રઃ–'** સમયે ખતાવીશ. '

એક વખત ભાજરાજા પાતાના મહેલમાંથી બહાર નીકળી રહ્યા છે. સામેથી એક ક્ષ્કીર આવે છે. એની એાઢેલી ચાદર ઘણી છર્ણ્યાર્ણ થઇ ગઇ છે. ભાજરાજાના હૃદયમાં દયા અને ભક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે.

ભાજ પેલા કડીરને કહે છે:---

પ્રશ્નઃ—સાધુ, આ તમારી ચાદર જીર્ણું થઇ ગઇ છે, હું બીજ અપાવું ક

ઉત્તર– ના, મારી આ જીહુ^લ ચાદર નથી, પહુ માછલાં મારવાની જાળ છે.

પ્રક્ષ– તમે માછલાં ખાંએા છે। 1

ઉત્તર- હા, એકલાં નહિં, મદિરાની સાથે.

પ્રશ્ન- દારૂ પીએ છે ?

ઉત્તર– એકલા નહિં, વેશ્યાની પાસે બેસીને.

પ્રકા- વેશ્યાને ત્યાં જાએ। છેા ?

ઉત્તર– હા, દુશ્મનના માથા ઉપર પગ મૂકીને.

પ્રશ્ન– તમારા જેવા સાધુને દુશ્મન હોય ?

ઉત્તર− હા, ચેાર છું. રાેજ ચાેરી કર્**ં** છું.

પ્રશ્ન- તમે સાધુ થઇને ચારી કરા છે**ા** ?

ઉત્તર– હા, જુગાર ખેલવા પડે છે, પૈસા ક્યાંથી કાઢું ?

પ્રશ્ન– ત્યારે શું તમારામાં બધા યે દુગુર્ણી છે ?

ઉત્તર- હા, જે માણુસ નષ્ટ-ભ્રષ્ટ થઈ જાય છે, આચાર ચૂકી જાય છે, એનામાં ક્રેાંગ્ર વિચાર રહેતા નથી.

ભાજ રાજાને માલૂમ પડ્યું કે આ ક્રાઇ સાધુ ક્ષ્કીર નથી, પણ કાલીદાસ પંડિત છે. રાજાને ખાતરી થઇ કે ખરેખર એંક પગથિયું ચૂકનાર નીચેજ પડે છે.

આજના ગૃહસ્થાનો ગૃહસ્થાશ્રમ જૂઓ. હજારા લાખા ધરામાં દેખાય છે કયાંય શુદ્ધ ગૃહસ્થાશ્રમ ? સાધુઓના પતનમાં પણુ એ ગૃહસ્થા તરક્ષ્યી મળતાં પ્રક્ષેભનો વધારે કારણભૂત છે. પગે મુસાકરી કરનારા સાધુએ પોતાના આત્માનું કલ્યાણ કરવા સાથે ધર્મની, સમાજની અને દેશની ઘણી સેવા કરી શકે છે. સેવાનું ક્ષેત્ર વિશાળ છે. સેવાનાં સાધનો અસંખ્ય છે. પોતપોતાના આચારના પાલન પૂર્વ કગમે તે ક્ષેત્રમાં અને ગમે તે સાધનથી મનુષ્ય સેવા કરી શકે છે અને રાષ્ટ્રના ઉત્થાનમાં પણ મેાટા કાળા આપી શકે છે. સૌ પોતપોતાની મર્યાદામાં રહીને, પોતપોતાના ધર્મમાં રહીને પોતાનાં કાર્યો કરે, તો તે વગર હાનિએ માટા લાભ કરી શકે છે. પોતાના ધર્મને ચૂકીને સેવા કરનારા માણસ લાભ કરતાં નુકસાન વધારે ઉઠાવે છે. લાખના યાર હજાર કરે છે.

સાધુ 'સાધુ ' છે, તા તે ત્યાગથીજ છે. બાહ્ય ક્રિયાકાંડમાં થાેડાક અપવાદ વિકટ પ્રસંગામાં ઉઠાવવા પડતા હાેય તા તે ' સંકટ સમયે સાંકળ ખેંચવા ' જેવું છે. આપહમ તરીકે કાેઇ ચાેકસ પ્રસંગ પૂરતા કાેઇ બાહ્ય અપવાદ ઉઠાવવા પડે, પહ્યુ તેના મૂળમાં તા હાનિ નજ પહાેંચવા જોઇએ.

પાદવિહારની આ ખાસ ખૂખી છે. મહાત્મા ગાંધીજીની ' દાંડીની કૂચ ' એ જૈન સાધુએાના પાદવિહારની એક અમુક સમય માટેની ડુંકી આવૃત્તિ હતી.

લાભા

'ટકાની તાલડી તેર વાનાં માગે.' પાદવિહારને ચૂકયા પછી એક પછી એક એવાં લક્ષ્રાં જીવનમાં પેસી જાય છે, કે જેમાંથી નિકળવું તા દૂર રહ્યું, પણ એ જાળ વધારે ને વધારે ગૂંચાતી જાય છે. આના ઉદાહરણ રૂપે કાશી, અયોષ્યા, હરદાર અને એવાં સ્થાનો કે જ્યાં સાધુઓના અખાડા ને અખાડા પડયા હોય, ત્યાં જોવાથી વધારે ખાત્રી થશે. જેન સાધુઓમાં પણ ' કરાદે ધર્મ' કે ' અથવા એવાં બીજાં કારણોએ ' રેલ વિહાર ' કરનારાઓની શી દશા થઇ છે ? એ કાંકથી કયાં અજાલ્યું છે ? બિચારા મૃહસ્થાશ્રમમાંથી યે નીચે ગયા છે. ' વઢલેલી બ્રાહ્મણી તરકડીમાંથી યે જાય' એ કહેવત શું ખાડી છે ?

જ્યારે પાદવિહારથી કેટલા બધા કાયદા થાય છે? કેટલા અપૂર્વ આનંદ! પ્રાત:કાળમાં પાંચ-દસ-પંદર માઇલની મુસાકરી થાય છે. જંગલાની સુક્કી હવા તં દુરસ્તી અને મનને તાજગી આપે છે. જુદા જુદા ગામના મધુર પાણી પીવાનાં મળે છે. પહાડા અને જંગલાનાં કુદરતી સુંદર દશ્યા જોવાનાં મળે છે. ક્યાંય કંપ્ટાની સામે થવું પડે છે. તેા કયાંય કાઇ સુંદર ઝાડની નીચે, આકાશના તારા ગણતા અપૂર્વ આનંદ અનુભવાય છે. દેશ દેશના રીતરિવાજો જાણવાના મળે છે. મનુષ્ય સ્વભાવ પારખવાના મળે છે. ટૂંકમાં કહીએ તા સંસારનું દશ્ય સંસારનું સત્ય સ્વફ્રપ અને વિશ્વન્નાનની પ્રખળ પ્રેરણા એક માત્ર પાદચારણથી મળે છે. ઇતિહાસના શાખાનાને માટે ખૂખ ઐતિહાસિક સામગ્રી મળે છે. પુરાતત્ત્વના અનેક સ્થાના જોવાનાં મળે છે. ધેલાય તેટલું લઇ શકાય છે. લેનાર જોઇએ.

એક જ ચર્ચા

શિવગંજ (મારવાડ) થી કરાચી સુધીની લગભગ ૫૦૦-૬૦૦ માઇલની મુસાફરીમાં જે અપૂર્વ આનંદ અમારી મંડળીને આવ્યો હતો તે, વર્ણી શકાય તેવા નથી. અમારી આખી મુસાફરીમાં જ્યારે ને ત્યારે, જ્યાં ને ત્યાં આ પ્રશ્ન તેવા અર્થાતાજ હોય: " મહારાજ, આટલા આટલા કષ્ટ હતાવીને તમે જાઓ છો, એના કરતાં તમે રેલમાં કેમ જતા નથી? તમે ધારા તો હવાઇ કહાજમાં જઇ શકા છો." આ પ્રશ્નના હત્તર

અમારા તરક્ષ્યી જે આપવામાં આવતા, તે ઉપરના વિવેચન ઉપરથી સમજી શકાય તેમ છે. મારૂં તો માનવું છે કે અનેક પ્રકારના કાવાદાવા, પ્રપંચ અને જુઠને શરીરનાં રુંવાડે રુંવાડે, એક્કે એક નસમાં, અરે નાનામાં નાના એક બિંદુમાં પણ ભરી રાખનાર શહેરની જનતાને ઉપદેશ આપવામાં જે લાભ સમાયા છે, તેના કરતાં ભાળા, ભિદ્રિક અને શ્રદ્ધાળુ ગામડાની જનતાને થાડા પણ ઉપદેશ આપવામાં વધારે લાભ રહેલા છે. દેશની સાચી સ્થિતિનું ભાન પણ શહેરની જનતા કરતાં ગામડાની જનતામાંથી વધારે થાય છે.

ઉદ્દેશ ને સાધના

અમારી મુસાકરીની પ્રવૃત્તિમાં ત્રણ ઉદ્દેશા રખાયા હતા (૧) માંસા- હાર નિષેધ, (૨) દરેક ક્રામ અને ધર્મોનુયાયાઓમાં પરસ્પર પ્રેમની વૃદ્ધિ અને (૩) જૈનધર્મના સિદ્ધાન્તાની વાસ્તિવિકતાના પ્રચાર. જ્યાં જ્યાં જેવા જેવા પ્રકારની આવશ્યકતા જણાઇ, ત્યાં ત્યાં તેવા તેવા પ્રકારના ઉપદેશ થતોજ રહ્યો. પુસ્તકોના પ્રચાર, જ્ઞાનચર્યા અને જાહેર વ્યાખ્યાના–આ અમારી પ્રવૃત્તિનાં સાધના હતાં. ચાહે એકજ માણસ હાય, ચાહે હજાર હાય, ગમે તે વિષય ઉપર ગમે ત્યારે માત્ર જોઇતા ઉપદેશ કરવા એ અમાર્ ધ્યેય હતું.

મારવાડમાં પ્રવૃત્તિ.

મારવાડના લગભગ પ્રત્યેક ગામમાં જાહેર વ્યાખ્યાના દ્વારા પ્રવૃત્તિ કરવામાં આવી હતી. ઘણાં ગામામાં કેવળ જૈનાનીજ વસ્તી; એટલે ત્યાંના જૈનામાં જે જે કુરિવાજો હતા, તેને દૂર કરવાના ઉપદેશ મુખ્યત્વે થતા. પાઠશાળાએ કે કન્યાશાળાએ સ્થાપન કરાવવી, આપસમાં તડ હાય ત્યાં એકતા કરાવવી, એ અમારી મારવાડની પ્રવૃત્તિ હતી. જો કે વાત વાતમાં પકડનાર ને પકડયા પછી નહિં છોડી તડ પાડી નાખનાર મારવાડીઓ ખમારી કરાવેલી એકતાને કયાંસુધી જાળવી રાખશે, એના અમને ખૂબ અનુભવ હતા. ઘણું ભાગે તો મહારાજને રાજી કરવાને માટે મહારાજની સ્થિરતા સુધીમાંજ એમની એકતા જળવાઇ રહે છે. મહારાજ વિદાય થઇ જાય, એટલે પાછા તેના તેજ. બાંચા ચડાવે અને પાધડીના છેડા નીકળી જાય, ત્યાંસુધી હોહા કરે. છતાં કાઇ કાઇ ગામામાં કંઇક વધુ સમય પણ સંપ જળવાઇ રહે. એટલે તે વિષયમાં પ્રયત્ન કરવા એ તા અમાર્ક કર્તવ્ય હતું જ.

જાહેર વ્યાખ્યાના.

તખતગઢ, ઉમ્મેદપુર, ગુડાંબાલાતરા, આહાર, જાલાર, માક્લસર, સિવાલાગઢ, આલાતરા, આડમેર, ન્યુછાર, મીરપુરખાસ, હાલા અને હૈંદ્રાબાદ–આ અને આવાં બીજાં કેટલાંક ગામામાં જાહેર વ્યાખ્યાના પણ અપાયાં. ગુડાંબાલાતરા, આહાર, જાલાર, સિવાલાગઢ, આડમેર અને હાલાની પ્રવૃત્તિ વિશેષ આનં દદાયક અને લાભકર્તા થઇ હતી.

સાંપ્રદાયિકતાની ગ'ધ.

કેટલેક સ્થળે સાંપ્રદાયિકતાની ગંધ વધારે અનુભવવા મળી. અઢિસિ-પાણામાં સ્થાનકવાસી અને તેરાપંથીએાની વસ્તી વધારે છે. અમારી પ્રવૃત્તિ સાર્વજનિક અને દરેક ધર્મોમાં એક્યની સ્થાપના કસવવાની હોવા છતાં કેટલાક સ્થાનકવાસી અને તેરાપંથીએા પાતાની પ્રકૃતિ પ્રમાણે સાંપ્રદાયિક ચર્ચામાં ઉતર્યા વગર નથી રહી શકતા. એમતે ભિચારાએાને એમાંજ રસ પડે છે. એટલે બાહ્યક્રિયાએાનાં સાધનાને ધર્મ સમજી એવી ચર્ચાએા છેડ્યા વગર રહેતા નથી. કાઇ છેડે, એટલે ત્તટસ્થવૃત્તિથી વસ્તુસ્થિતિ સમજાવ્યા વગર તા ચાલે પણ નહિ. આવી ચર્ચાનો પ્રસંગ મહસિવાણામાં અને અસાડામાં વધુ આવ્યા.

સિંધમાં પ્રવૃત્તિ

ભાડમેરમાં ત્યાંના હાકીમ મગરૂપચંદ્રજ ભંડારી અને સ્ટેશન માસ્તર મનમોહનચંદ્રજ ભંડારી વિગેર મંડળાના પ્રયાસથી જહેર વ્યાખ્યાનો ખૂબ થયાં અને હજારા લોકોએ લાભ ઉઠાવ્યા. હાલા જેવા મુસલમાનોના કેન્દ્રસ્થાનમાં 'મહાવીર જયન્તી ' ઉજવાય અને તે પણ માંસાહારી હિન્દુ—મુસલમાનોના સહકાર પૂર્વ ક ઉજવાય, એ એક ખાસ વિશેષતા હતી. હદાત્યાદમાં નિયમિત પ્રાતઃકાળમાં વ્યાખ્યાન થતું. સેંકડો સિંધી આમીલો અને ભાઇ બંધ કામના લોકા લાભ લેતા. આખા દિવસ ધમેં ચર્ચાઓ થતી. ઘણા લોકા મચ્છી—માંસના ત્યાગ કરતા. ઉપરાન્ત એ જાહેર વ્યાખ્યાનો પણ કરી શકાયાં. અહિં અમારી સ્થિરતા થાડીજ રહી. માત્ર એક અઠવાડીયું. હૈદાત્યાદની ગરની સિંધમાં મશદૂર છે. સિંધા લોકા છેક સાંજ થયા પહેલાં બહાર નિકળેજ નહિં, છતાં સ્થાનિક જનસંઘના આગેવાનાના પ્રયત્નથી દીક પ્રવૃત્તિ થઇ.

અહિંયી વિંહાર કરી, પહેલું મુકામ કાંદ્રી કર્યું હતું. કરાચીના પણ ઘણા ભાઇએ બહેના સાથે હતા. હૈંદ્રાયાદના જૈના ઉપરાન્ત સિંધી ભાઇએ બહેના પણ આવેલ. આજની ગરમી આખી જીંદગી યાદ રહેશે. ગરમી ન્હોતી, આંગારા વરસી રહ્યા હતા. મકાન કંઇક સારૂં મળેલું, એટલું સદ્દભાગ્ય. બપારે સિંધી બહેનો—ભાઇઓએ કહ્યું: 'ઉપદેશ આપા ?' આવી ગરમીમાં ઉપદેશ ! છતાં એ લોકોની ઇચ્છાને માન આપી બધા ભેગા થયા. ઉપદેશ આપ્યા. પછી તા રંગ જામ્યા. સિંધી બહેનો—બહેન પાર્વતી અને ચંદ્રિકાએ સુંદર ભજના સંભળાવ્યાં. વૃદ્ધ સિંધી માતા પૂતલીબાઇએ મહાભારત અને રામાયણની કેટલીક વાતા કરી. કરાચીથી સ્વયંસેવક તરીકે આવેલા અજરામર દાસી પણ ખીલ્યા. આખા દિવસ અપૂર્વ આનં દમાં ગયા.

મુનિરાજોના ઉત્સાહ

સ્ટેશના ઉપર જ્યારે જયારે સુકામા શાય, ત્યારે ત્યારે સ્ટેશનના માસ્તરા તે બીજા સ્ટાકના લોકા સાથે ગ્રાનચર્યા ખૂબ થતી. લોકાને માંધ આપવામાં અમારી આખી યે મંડળી ઉત્સાહિત રહેતી. કાઇ વખત શ્રી વિશાલવિજયજી આવીને ખબર આપે કે આજે આટલા માણસોને માંસાહાર છોડાવ્યા, તો કાઇ વખત શ્રી દાનવિજયજી ખબર આપે કે આટલા માણસતે માંસાહાર છોડાવ્યા. શાન્તમૂર્તિ મુનિરાજશ્રી જયન્ત-વિજયજી અને સ્વ. શ્રી હિમાંશુવિજયજી તા રાતદિવસ એ કાર્ય માટે પ્રયત્નશીલજ રહેતા હતા. કહેવાની મતલબ કે દરેકને એટલા બધા ઉત્સાહ હતા કે રસ્તે ચાલતાં પણ જે કાઇ મળે, તેની સાથે અધી કલાક ખાટી થઇને પણ ઉપદેશ આપવાનું સૌને મન થતું.

જ્યાં જ્યાં જુનાં સ્થળા મળ, તે જોવાં, ત્યાં શાલાલેખા વગેરે ઐતિહાસિક સામગ્રી મળે, તેા તેના સંગ્રહ કરવા. કંઇક દંતકથા મળે તેા તે નાંધી લેવી. આ પ્રવૃત્તિ પણ મુનિરાજ શ્રી જયન્તવિજયજી અને સ્વ. મુનિ શ્રો હિમાંશુવિજયજીની થતી જ રહેતી.

ધર્મચર્ચાના વિષયા

ધર્મ ચર્ચાઓમાં ઘણું ભાગે ધશ્વર, કર્મ, જી'દગીનું ધ્યેય, એ વિષયો મુખ્ય રહેતા. સાધુની પાસેથી આ સંભંધી કંઇપણુ જ્ઞાન મેળવવું, એવી જિજ્ઞાસા લગભગ સર્વત્ર જોવાતી. મનુષ્ય સંસારની માયામાં કસાયેલા છે. છતાં એક નાસ્તિકને પણ હૃદયના ઉંડાણમાં એવી ભાવના રહી છે કે 'હું કાેણુ છું ? ક્યાંથી આવ્યા છું ? મારૂં શું કર્તવ્ય છે ? હું શું કરી રહ્યો છું ? અને ક્યાં જવાના છું ? 'આ પ્રશ્નાના ધ્વનિ તરીકે ઘણા ભદ્રપુરૂષા ચર્ચાએા કરતા.

પરિણામ

આ પ્રમાણેની અમારી આખા વિહારની પ્રવૃત્તિ બરાબર ચાલતી રહી. એમાં જરા પણ અતિશયોકિત વગર કહી શકાય કે સેંકડા માણસાએ માંસાહારના ત્યાગ કર્યા છે. ઘણાઓએ દારૂ છોડયા છે, અને ઘણા જીવાએ અનેક પ્રકારના પ્રતિજ્ઞાઓ કરી છે. દ્રંકામાં કહીએ તા જે લાબ, ગુજરાત કાઠિયાવાડના રીઠા થઇ ગએલી અથવા બીજા શબ્દામાં કહીએ તા અતિપરિચયના કારણે આકંઠ ધરાએલી બલ્કે અજીર્ણ ભાગવનારી પ્રજામાં નથી થઇ શકતા, તેનાથી હજાર ગણા લાબ આવી પ્રજાને ઉપદેશ આપવામાં થાય છે, એવા અમારા સચાટ અનુભવ થયા છે.

કરાચી

રાચી એટલે સિંધનું પાટનગર. સર ચાલ્મ નેપિયરના શખ્દામાં કહીએ તા 'કરાચી એટલે પૂર્વનું કીર્તિમંદિર, પંજાબનું બંદર અને હિંદનું લીવરપુલ.' કવિ નાનાલાલના શખ્દામાં કહીએ તા 'કરાચી એટલે ભારતનું દૂર્ગદાર.' કરાચી માટે નાનાલાલે આજથી દસ વર્ષ પહેલાં એક ભવિષ્યવાણી ભાખા હતી:-

" કરાયા! આવતી કાલે તારે આંગણેથી વીસમી સદીના હનુમાનવિમાના છલ'ગા ભરશે. એશિયા અને યુરાપના આભ આળ'ગા પાર ઉડશે અને કવિતા નહિં, કલ્પના નહિં, આશ્ચર્ય કથા નહિં, આજના યુગની એ સત્ય વાર્તા કહેવાશે. હનુમાન કુદકાથી દશગણા ગગન કુદકા કાલે તારે કાંઠેથી કુદશે. ઇતિહાસ એને કલ્પના નહિ કહે. હિક્કત કહેશે." 1

મહાકવિની આ ભવિષ્યવાણી આજે સાચી ઠરી છે. કરાચી એટલે દુનિયાની સાથેના સંખધ જોડનારૂં હવાઇ–ઝહાજનું મથક.

ર જૂઓ. 'શ્રી કરાચી ગુજ'ર સાહિત્ય કળા મહાત્સવ 'ના પ્રમુખ તરીકેતુ' વ્યાખ્યાન.

કરાચીનું સ્થાન

સિ'ધનં **પા**ટનગર ભારતના શહેરામાં પાંચમું સ્થાન રાખવા છતાં સુંદરતા અને સફાઇમાં એનું સ્થાન માખરે આવે છે. માત્ર ત્રણ-સાડા-ત્રણ લાખની વસ્તીનું આ શહેર વિશાળતામાં ખૂબ કેલાયું છે. કરાચીના પ્રત્યેક માર્ગ, કરાચીના મકાનાની હારમાળાએા. કરાચીની ખુશનુમા હવા –એ બધું યે હિંદુસ્તાનની આખી મુસાકરી કરીને આવનારને મુગ્ધ બનાવે છે. એક વખતતું માછીમારાનાં પાંચ–પચીસ ઝુંપડાવાળું ગામડું આજે ભારતના મનમાહક શહેરામાંનું એક બન્યું છે. એક વખતનું ગંધાતું ' ઘડળા ખંદર ' આજનું જગમશહૂર અને સેંકડાે સ્ટીમરાને આવકાર આપતું આલીશાન ખંદર ખન્યું છે. ગામ તા ઘણાં ય વસાય છે. જંગ-લમાં મંગલ ખતે છે, છતાં કરાચીની રચના તાે એવા ક્રાઇ શબ ચાેવડીએ અને એવા ક્રાઇ ભદ્રપુરૂષના હાથે પાયા પડયા છે, કે તેણે કરાચીને જગ-મશહુર ખનાવ્યું છે. કરાચીની આ નવી રચના અને કરાચીની સુંદરતા. કહેવાય છે કે ભાઇ જમશેદ મહેતાના ખહુજ વિચારશીલ ભેજાનું પરિ-ણામ છે. બાર∽બાર વર્ષ સુધી લાગઢ કરાચીની મ્યુનિસીપાલીટીના પ્રમુખપદે રહીતે ભાઇ જમશેદે કરાચી શહેર માટે જે જે પ્રયત્તા કર્યા છે. એ કરાચીના ઇતિહાસમાં સોતેરી અક્ષરાએ કાતરાયેલા રહેશે.

આ કરાચીની ઉત્પત્તિના ઇતિહાસમાં પણ કંઇક વિશેષતા છે. અને તેથી આપણે જરા કરાચીના ભૂતકાળના કુવામાં ભૂસકા મારી લઇએ તેા કંઇ ખાેટું નથી.

ઉત્પત્તિ

ઇતિહાસ એની ઉત્પત્તિના સંબ'ધમાં આમ વદે છે:--

આ એક પાંચ--પચીસ મચ્છીમારાતું ગામડું હતું. 'કલાચી-જો-ગાઠ' એ નામે એાળખાતા એ ગાેઠના નેતા 'કલાચી' એ આ મચ્છીમારામાં મુખ્ય હતો. હળ નદીના પશ્ચિમ કિનારા પર આવેલા ખડક ગામના ભ્યાપારીએાને દરિયાઇ વેપાર ચલાવતાં વચમાં રેતી નડતી હેાવાથી તેએ। ખાડી પાસે રહેવા લાગ્યા. તે વખતે તેનું નામ ' ક**લાચી કુન** ' જણાયું.. અહિં જ્યારે વસ્તી વધી, ત્યારે ધીરે ધીરે માટીના કિલ્લા બાંધવામાં આવ્યો. આ કિલ્લાને પૂર્વ અને ઉત્તર એમ બે દરવાજા હતા. તેનાં નામ ખારા દરવાજો ને મીઠા દરવાજા આજે ખારાધર અને મીઠાધરના નામે જે સ્થાન ઓળખાય છે, તેજ તે વખતના દરવાજા. ઇ. સ. ૧૭૭૪-૭૫માં લેક્ટેનન્ટ જોહન પાેડ°રે આ ક્રોચીટાઉન શાધી કાઢી તેના ઉલ્લેખ કર્યો છે. એમ કહેવાય છે કે 'ભલાેચી'ના અપભ્રંશ લાેચી--ક્રોચી- કરાચી થયું છે. તે વખતના સિંધના કલોરા રાજ્એા તરફથી આ ગામ *ખ*લો-ચીઓને અપાયેલું. હિંદુ વ્યાપારીઓએ તેના વિકાસ કર્યો છે. એવી ⊌તિહાસમાં નેાંધ છે. ૧૭૯૫માં **તા**લપુરા લાેકાએ આ ગામ લડા⊎માં જીત્યું. ઇ. સ. ૧૮૩૪માં **ધ્યી**ટીશ લશ્કર અકઘાનીસ્તાનમાં કશિયા સાથે લડાઇ કરવા સિ'ધમાં થઇને જવા માટે કિનારે આવ્યું, ત્યારે તેમના માનમાં **ં મ**નારા 'ની ટેકરી પરથી **ત**ાલપુરાના સેનાપતિએ તાેપાેના ભાર કર્યા. પ્લીટીશ લશ્કર સમજ્યું કે આ તો લડાઇ માટેનું આહવાન **થ**યું. એટલે એ લશ્કરે પણ સામેથી ધડાકા કર્યા. પરિણામે સિ'ધીએ। ભાગ્યા એટલે **ધ્રીટીશ લશ્કરે કરાચી કળજે ક્યુ". તે પછી અંગ્રેજી અમલમાં તેના** विश्वास थतो रहे।.

એક દંતકથા

કરાચી સંબંધમાં એક દંતકથા પણ કહેવાય છે.

' હૈંદ્રાખાદના મીરના બે જુવાન **મી**રન્નદાએ અહુ ઈસ્કી હતા. એક દિવસ હન્નમત કરતાં કરતાં તેના હન્નમે એમાંના એકને કહ્યુ**:** 'સુ'દ્રરીઓ

તા ઘણી જોઈ, પણ નગરશેઠ **નાઉમલ ભાજવા**ણીના છાકરાની વહુ જેવી ક્યાંય થવાની નથી. ' બન્ને **સીર**જાદા હઠે ચડયા. **ના**લ્લના ઘરમાં જઇ સ્ત્રીઓની આબર પર હાથ નાખવાના નિશ્ચય કર્યો. સાંજના સમયે **ના**ઉમલની ડેલી વડાવી **મી**રજાદા **દાખ**લ થયા. **ના**ઉમલ શેઠ વખારે હતા, પણ તેમના ભાઈ જીવતરાય રાજકુમારાની આ હિલચાલ સમજી ગયા. તેમણે એક વકાદાર નાેકરના મદદ લઇ બન્ને **સાે**રજાદાઓને ઘરમાં ખાંધ્યા અને તેમના સાથેના ખવાસનુ' ખૂન કયુ^જ. પાતાના જાન <mark>ખ</mark>ચાવવા પચ્ચીસ પવનવેગી સાંદણીએા **હપર કિ'મતી ઝવેરાત અને પાેતાનું કુટુ'બ લઇ જીવતરાય શેઠ રાતાેરાત હૈદ્રા**બાદ છાડી તાલપુરાઓના 'ઘડેંબા બ'દર 'આવી પહેાંચ્યા. બીજ દિવસે મીરની તપાસમાં મીરજાદા છુટયા. નાઉમલે ઘણા ખચાવ કરવા છતાં આખરે તેને સન્ન થઇ અને ક્યારતાનમાં કથ્યો ખાદવાનું કામ સાંપ્યું. નાઉમલ ઉરતાદ સી'ધી હતા. કપ્રસ્તાનના ઉપરીને લાલચ આપી ત્યાંથી છુટયા ને ' ઘડળા અ'દર ' આવી પહેાંચ્યાે. **સા**રે ક્ઝ્રસ્તાનના **ઉપરીને પૃ**છસું , ત્યા**રે** તેણે જવા<mark>ળ</mark> આપ્યા કે-' હિ'દુઓના હનુમાન આકાશમાંથી આવી નાઉમલને ઉચકા ગયા. હું પકડી રાખતાે હતાે, પણ હું પણ સાથે ઉંચકાયાે. પછી પેલા કાફર દેવે મને જમીન પર પછાડ્યા.' મીરે બિચારાએ સ'તાષ વાહ્યા.

" બીઇ તરફ નાઉમલ અને જીવતરાય એ બન્ને ભાઇઓએ અ'ચેનેની મદદ માંગવાના નિશ્ચય કર્યા. જીવતરાય મુંબઇના ગવન રને મહ્યા. આ બન્ને ભાઇના ભરાસે મુંબઇયી અ'ચેજ લશ્કરની મનવાર 'ઘડેબા બ'દર ' પહોંચી અને ખ'દર હાથ કર્યું. કહેવાય છે કે એ લશ્કરને ' જોડીયા બન્નર 'ના કાઠિયા-વાડી શુવાણા વ્યાપારીઓએ સામાન વિગેરે પૂરા પાડેલા.

" આ ગામને ખીલવવામાં એક હરકત આવતી હતી, અને તે એ કે ક્લાત ખાલુચીબાઇની આજ ખાલુ પુષ્કળ જગ્યા હતી અને તેમાં પાતાના સે કડા દેશને તે પાળતી હતી. એ જે ખસે તા ' ઘડે બા બ 'દર ' શહેરનું સ્વરૂપ લે. બાઈને બીજી જગ્યા અને દ્રવ્ય વિગેરેની લાલચ આપી, પણ એ બાઈએ પાતાની ભાષામાં 'આઉ' ક્લાંતચી—ક્લાંતચી ' એમ બાલી જણાવ્યું કે ' હ' લડાયક તાખમની હે'. નહિ' ખસું. ' સેનાપતિએ ખાત્રી આપી કે આ જગ્યાનું નામ

તારૂ' ' ક્લાતચી ' પાડીશું'. બાઈ ખુશા થઇ અને ખસી ગઇ. તે દિવસથી આ ગામનું નામ કલાતચી–કલાચી–કરાચી પડશું. એનું અસલ ના**મ 'ઘ**ડ<mark>ણા બ'દર'</mark> હત્તુ પણ વ્યાપારીઓને ચાપડે લખાય છે. ''!

ગુજરાતનું મહાનગર.

કહેવાય છે કે લગભગ ૧૦૦ વર્ષ ઉપર જ્યારે અંગ્રેજી અમલ આવ્યો, તે વખતે આ શહેરની વસ્તી આઠથી નવ હજાર માણુસની માત્ર હતી. જેમ જેમ બંદરની ખીલવણી થતી ગઇ, વ્યાપાર અને જમીનની સગવડ વધતી ગઇ, તેમ તેમ આ શહેરની વસ્તી વધતી ગઇ. આજે તેા લગભગ ત્રણ લાખ માણુસની વસ્તી છે. જેમાં લગભગ એક લાખ ગુજરાતીઓ છે. ગુજરાતીઓએ સિંધના આ પાટનગરમાં પાતાનું સ્થાન કેટલું જમાવ્યું છે, અને મહાગુજરાતના મુખ્ય સ્થાન તરીકે આ શહેરને કેટલું શાબાવ્યું છે, એ કરાચીના થોડા પણ અભ્યાસ કરનાર જોઇ શકયા વગર રહી શકતા નથી. સિંધનું પાટનગર હોવા છતાં કરાચી એટલે જાણું કાઇ ગુજરાતનું જ મહાનગર ન હોય, એવું ભાન થયા વગર રહેતું નથી. જયાં જૂઓ ત્યાં ગુજરાતી જ ગુજરાતી. વ્યાપારમાં, મ્યુનિસીપાલીટીમાં અને એવાં બીજાં અનેક પ્રધાન સ્થાનામાં ગુજરાતીઓની સંખ્યા તરી આવ્યા વગર રહેતી નથી, તેમ ગુજરાતનું દિમાગ પણ કામ કરી રહેલું ખરાબર જોવાય છે.

એશિયાના કરવાજો

કરાચીનું બ'દર આખાદ બ'દર બન્યું છે. હિંદુરતાનનાં દરેક નાનાં માટાં બ'દરા જોડે તેના વ્યાપાર ચાલે છે અને બીજા દેશા સાથે પણ માલની

¹ જૂઓ 'શ્રીકરાચી ગુજ'ર સાહિત્ય કળા મહાત્સવ અ'ક 'માં શ્રી જદ્દરાય ડી. ખ'ધડીયાના લેખ.

સીધી આવ-જા આ બંદરથી થાય છે, અને એટલા માટે કરાચી બંદરને 'એશિયાના દરવાજો ' કહેવામાં આવે છે. હવાઇ ઝહાજનું તા આ મુખ્ય મથક ડ્રીગરાડમાં છે. જ્યાંથી મુંબઇ, મદાસ, કલકત્તા વિગેરે શહેરામાં, બલ્કે દુનિયાના દરેક ભાગ ઉપર વિમાન મારકત જઇ શકાય છે. હવે તા ટપાલના વ્યવહાર પણ હવાઇ ઝહાજથી ચાલુ થયા છે.

કેળવણીની સંસ્થાએા

મ્યુનિસિપલ રકુલ બાેર્ડ અને છલ્લા લાેકલ બાેર્ડ-એ કેળવણી ખાતાના મુખ્ય વહિવ∠દારા છે. મ્યુનિસીપાલીટીના કેળવણીખાતાના વડા શ્રીયુત અનન્ત હરિ લાગુ ધણાજ વિદ્વાન બાહાેશ અને બલા અધિકારી છે. ચાેથા ધાેરણ પછીના અંગ્રેજી સકુલાે સરકાર પાેતે ચલાવે છે.

કરાચીમાં કાેલેજો છે. હાાદરકુલા છે. સરકારી અને મ્યુનિસીપલ સંસ્થાએા ઉપરાંત બીજી ખાનગી અને સામાજીક શાળાએા પગ ઘણી છે. કહેવાય છે કે હિંદુસ્તાનના કેળવણી વિભાગને સિંધે બહુ માેડી સંખ્યામાં શિક્ષકા પૂરા પાડયા છે.

કરાચીમાં દરેક પ્રકારનાં છેલ્લામાં છેલ્લી શાધનાં યંત્રા આવી પહેાંચ્યાં છે.

દર્શાનીય સ્થાને

કરાચીનાં દર્શનીય સ્થાનામાં મધાપીર, મનારા, હવાળંદર, એકસ્ટન-શન, ઢકરી, ગાંધીયાઈન, ભૂતખાના, (મ્યુઝીયમ) ક્રિયામાડી અને મલીર વિગેરે મુખ્ય છે. કરાચીમાં અત્યાર સુધીમાં જે ઐતિહાસિક પ્રસિદ્ધ ઘટનાએ ખની છે, તેમાં ઇ. સ. ૧૯૩૧ માં ' મહાસબાનું અધિવેશન ' એ ખાસ ઘટના છે. કરાચીના જે સ્થાનમાં એ મહાસબા મળી હતી, તે મેઠાન–તે જ ગ-લમાં આજે તેા મ'ગલસ્વરૂપ 'ગુજરાતનગર' શાબી રહ્યું છે.

એક દર રીતે કરાચી હવાને માટે તેમજ સુંદરતા અને સધાઇને માટે પણ બીજા શહેરા કરતાં ઉચુ સ્થાન ભાગવે છે.

-: 224:-

સિ'ધી હિ'દુએા

A PARTICULAR DE LA COMPANIO DEL COMPANIO DE LA COMPANIO DE LA COMPANIO DEL COMPANIO DE LA COMPANIO DEL COMPANIO DEL COMPANIO DE LA COMPANIO DEL COMPAN

પી છલાં જુદાં જુદાં પ્રકરણામાં જ્યાં જ્યાં સિ'ધના હિ'દુઓ સ'ળ'ધી હકીકત આપી છે, ત્યાં ત્યાં તેમનો થાંડા થાંડા પરિચય આપ્યા છે. છતાં સિ'ધના હિંદુઓના સ'ળ'-ધમાં હજુ પણ કેટલીક વસ્તુઓ કહેવા લાયક હાલાથી આ સ્વત'ત્ર પ્રકરણ રાખવામાં આવ્યું છે.

પહેંલાજ પ્રકરણમાં આપણું જોઇ ગયા છીએ કે, જદા જુદા સમયે જુદા જુદી જતતા હિંદુઓ સિંધમાં આવી વસ્યા હતા. અને તેઓ મુસલમાન થયા હતા, છતાં તેમાંના કાઇ કાઇ તો એક અથવા બીજા કારણે પાતાનું હિંદુત્વ જાળવી રહ્યા હતા. તેઓ અને તે પછી સુલતાન, જેસલમેર આદિથી આવેલા ધણા હિંદુઓ, આજે 'સિંધી હિંદુઓ,' તરીકે આળખાય છે. આખા સિંધમાં હિંદુઓની વસ્તી ર૩ ૮કા છે, એ વાત પહેલાં કહેવામાં આવી છે. જ્યારે સિંધમાં મુસલમાનાની વસ્તી ૭૫ ૮કા હે અને ર ૮કા કિશ્રીયન, પારસી વિગેરે કામો છે.

જુદી જુદી કાેમા

સિધી હિંદુઓમાં ઘણી ક્રામાનાં નામા છે. સિંધી, પંજાબી, પુષ્કરણા ધ્રાહ્મણ, સારસ્વત ધ્રાહ્મણ, લુવાણા, નસરપુરી, શીકારપુરી, ભાઇમધ, હૈકાળાદી, આમીલ, વિગેરે વિગેરે. આ બધામાં વાણીયા તરીકે ઓળખાતા લોકોનો જો ટુંકામાં સમાવેશ કરીએ, તો મુખ્ય હૈકાળાદી ને શિકારપુરી અથવા આમીલ અને ભાઇમધ-આ કામોની પ્રધાનતા મણી શકાય. આ એજ કામોની પ્રસિદ્ધ છે.

આ ખન્તે કામાનું ખાતપાત લગભગ એકજ જાતનું અતે. કેટલાક રિવાજો પણ એક સરખા હોવા છતાં આ સિંધીઓ બે કામ તરીક વ્હેંચાઇ ગયા છે; એટલુંજ નહિં પરન્તુ, એકજ કુટું ખમાં એક ભાઇ આ મીલ કહેવાય, તા ખીજો ભાઇ ભાઇ ખંધ કહેવાય, એવા પણ દાખલા મળે છે. જો કે ધીરે ધીરે તા આ ખન્તે કામામાં ઉંચ તીચનો ભાવ પણ પેસી ગયા છે, અને એમના ઘણા ખરા રિવાજોમાં પણ ફર્ક પડી ગયા છે. આ મીલ લોકા પાતાને ભાઇખંધ કામથી ઉંચા સમજે છે. કહેવાય છે કે આ મીલ લોકા ભાઇખંધ કામતી કન્યા લે છે ખરા, પણ દેતા નથી. જો કે હવે કાઇ કાઇ દેવા-લેવા પણ લાગ્યા છે.

આમીલ

ઉપરની યન્ને કામામાં વધારે ઉજળા વધારે શિક્ષિત અને આગળ પડતી કામ તે 'આમાલ' છે. 'આમાલ' લોકા 'આમાલ' કેમ કહેવાય છે ? એની ઉત્પત્તિનો ખાસ ઇતિહાસ નથી જણાતો. ધણા લોકોને–ખાસ કરીને ઇતિહાસત્ત્રોને પૂછવાથી માલૂમ પડે છે કે, સીરાના જમાનામાં જે લોકાના હાથમાં 'અમલ' હતા, 'અધિકાર' હતા, તે લોકા 'આમાલ' કહેવાયા, અને તે સિવાયના ભાઇયાંધ કહેવાયા. આમાલે અત્યારે 'દીવાન' તરીકે પણ એ ળખાય છે. એનું કારણ એ છે કે મીરાના જમાનામાં દીવાન અને એવા માટા હાદા તેઓ બાગવતા હતા. અત્યારે પણ તેમની પરંપર રાના લોકા 'દીવાન' જ કહેવાય છે. પાતાના અધિકારના સમયમાં આ લોકોને બાદશાહા તરફથી માટી મોટી જાગીરા અને જમીના મળલી, એ જમીનાની જમીનદારી આજ પણ ઘણા આ મીલા બાગવી રહ્યા છે. અને તેથી તેઓમાંના ઘણા માટા Land Lord (જમીનદાર) તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. એવા કેટલાયે આ મીલા છે, જેમને ત્યાં હજારા વીધા જમીન આજ પણ છે. અને ખેતીની માટી આવક ધરાવે છે.

અમામીલા માટે ભાગે નાકરી કરનારા છે. કલેક્ટર, કમીશ્નર અને એવા એવા હોદ્દેદારા આજ પણ છે. જો કે હવે એ લોકાને નાક-રીઓ બહુ ઓછી મળે છે, સિંધમાં મુસલમાનાની રાજદ્વારી પ્રત્યળતા હોવાના કારણું.

અહેકા

આ લોકામાં ગીઠવાણી, એડવાણી, વઝીરાણી, ગુલરાજાણી, પુનરા-જાણી, મીરચંદાની, જહાંગીયાણી વિગેરે અટકા છે. આ અટકા તે તે નામના પૂર્વ પુરુષા ઉપરથી પડી છે. દીવાન ગીઠુમલના નામથી ગીઠવાણી કહેવાય છે. આ ગીઠુમલ કહેવાય છે કે મુલતાનથી આવેલ. તેમના નામથી હૈદાળાદની પાસેનું ગીઠુબંદર નામ પડેલું છે. આ ગીઠુમલની સાથે આદુમલ આવેલા, તેમની પરંપરાના લોકા એડવાની કહેવાય છે. હૈદાળાદમાં 'એડવાની ' નામની ગલી છે. તેની બે પડખે એ ગલીઓ છે. જેનું નામ 'ગુલરાજાણી' અને 'પુનરાજાણી 'છે. 'ગુલરાજ ' અને 'પુનરાજ ' એ બે હિંદુ સાની હતા. અને તે કહેવાય છે કે પાલુચીરતાનથી આવ્યા હતા. 'માલાણી 'ના પ્રકરણમાં વાચકા વાંચી ગયા છે કે માલાજીના નામ ઉપરથી તે દેશનું નામ 'માલાણી ' પડ્યું છે. ષષ્ઠિ વિભક્તિના પ્રત્યય 'અપણી ' તે દેશમાં વપરાય છે, તેજ વસ્તુ અહિં પણ દેખાય છે. 'ગીદુ 'ના વંશજો 'ગીદવાણી ', 'આદુ 'ના વંશજો 'એડવાણી ', 'ગુલરાજ 'ની ગલી 'ગુલરાજાણી', 'પુનરાજ'ની ગલી તે 'પુનરાજાણી'. જુના વખતમાં રાજપૂતાના (મારવાડ), ભાવલપુર, અધ્ધાનિસ્તાન, પંજાળ વિગેરેનો ઘણા ખરા ભાગ માં ધમાં હતા. એટલે તે વખતે આ 'અપણી ' કે 'અપની ' પ્રત્યય બધે ય વપરાતા હોય, એવું દેખાય છે.

ભાઇઅ ધ

અમામીલાથી અતિરિકત બધા 'ભાઇબ'ધ ' કહેવાયા. જેઓ વ્યાપારમાં જોડાયા, તે બધા ભાઇબ'ધ, પછી ભલે એક જ કુટુંબના ભાઇ જ કેમ ન હાય ! વ્યાપાર કરનારાઓ પણ તેમના ભાઇ જ હતા, સગા હતા, સ'ળ'ધી હતા, એટલે તેઓ 'ભાઇબ'ધ ' કહેવાયા. કહેવાય છે કે ભાઇબ'ધોમાં શીકારપુરી લોકા સૌથી પહેલાં વ્યાપારમાં જોડાયા હતા. અત્યારે પણ શીકારપુરીઓ માટા મોટા શહેરામાં અને વીલાયત સુધી વ્યાપાર ખેડે છે. હવે તો નસરપુરી અને બીજા ઘણા વ્યાપારા કરે છે.

ભાષ્ટળંધ ક્રામ વ્યાપારી હોવાથી એમનામાં ઉદારતાના ગુણ ક'ઇક વિશેષ જોવાય છે. બીજા લણા ખરા રિવાજોમાં તો આ મીલાના જેવાજ તેઓ પણ છે.

ખાન-પાન

ળન્તે કાેેેમોનું ખાતપાત મચ્છી, માંસ, દાફ અને છેડાં જરુર છે. સાધારણ રીતે રાેેટી અને ભાજી (શાક) એ એમતાે દેશી ખારાક. પૈસાદાર ૧૦ લોકા મચ્છી-માંસના ઉપયાગ વધુ કરે છે. દારૂ વિના તા રહી શકેજ નહિ. સિંધના મુસલમાના કરતાં હિંદુઓ માંસ-મચ્છી વધારે ખાય છે; કારણ કે સિંધના હિંદુઓ પાસે પૈસા છે. ગરીળ મુસલમાના મચ્છી-માંસ એાછું મેળવી શકે છે, કારણ કે પૈસા નથી. સિંધી લોકાને કાંઇના ઉપર ટાણો મારવા હોય તા તે કહેશે:

" जे कदही तु वड़ी माण आहीं, तो तु भले गेस्त मच्छी। द्याराब वे पीउ, पर मां गरीब दाल-मानी खाई गुजर कन्द्स."

અર્થાત્ " તમે માેટા માલદાર છા, તાે રાજ ગાસ્ત, મચ્છી, શરાળ ખાજો, અમે ગરીળ છીએ તાે માની ભાજ ખાધશું."

અામીલા રાટલીને 'માની 'કહે છે. અને ભાષ્ટળંધા રાટલીને 'રાટલી ' અથવા 'પુલકા 'કહે છે. માંસને આમીલા 'ગાસ્ત 'કહે છે, તા ભાષ્ટળંધા 'માંસ 'કહે છે. ઘણે ભાગે ભાષ્ટળંધા મુસલમાની શબ્દોના વ્યવહાર આમીલા કરતાં એાછા કરે છે.

આ બન્ને કામામાં 'પાપડ' ખાવાના રિવાજ વધારે છે. કાઇ પણ માણસ તેમના ઘરે જાય, એટલે મીઠાઇ કે એવી કંઇ ચીજ હાય કે ન હાય, પણ પાપડ તા જરૂર લાવીને મૂકેજ. એકલું પાણી તેઓ નહિ આપે. જે કુટું એ બહુ માટાં છે, અને જેમને ત્યાં લોકાનું આવતું જતું વધારે થતું હોય, એમને ત્યાં પાપડની ઘણી વપરાશ હાય છે. હૈદ્રાભાદમાં ભાઇ બંધ કામનાં એક વૃદ્ધ બાઇ મને કહેતાં હતાં કે 'મારે ત્યાં લગભગ સા સવાસા પાપડ રાજ શકાય છે ' આમ દરેકને ત્યાં એાછે વત્તે અંશ વપરાશ થાય છે.

સિંધી લોકાના ધરમાં જ્ઞા તા ખાટલા ઢાળેલા પડયાજ હાૈય, અને તેના ઉપર ખેસીને ભાજી–માની ખાતાં હાૈય. જો કે વધારે ફેશનમાં મ્માગળ વધેલા માણુસા ટેખલ ખુરશાએ પણ એસીને ખાય છે. એમના રસાેડામાં કાેઇ પણ જાતના લાેકાેને રાખવામાં તેઓ પરહેજ નથી રાખતા. ધરનું બધું કામકાજ તાે મુસલમાનાે પણ કરે છે.

વૃદ્ધ માતાઓને આ બધું પસંદ નથી પડતું. છે કરીઓની ફેશન અને ઢેઢ, ભંગી, મુસલમાન સૌનું ઘરમાં પેસવું, એ બધું જુના લોકા ઓછું પસંદ કરે છે. પરન્તુ આજે છુઠ્ઠાંઓનું કાેેેે માનવા તૈયાર છે?

ભાષા અને લિપિ

સિંધી ભાષામાં ખે વિભાગ છે: 'ફારસી સિંધી ' અને 'વા િશુયા સિંધી '. સિંધી હિંદુઓ આ બન્ને ભાષાના ઉપયોગ કરે છે. એમની ખાલચાલની ભાષા તા સિંધી જ છે, પણ લખવામાં બન્નેમાં કરક છે. આ માની લાય લાય તા સિંધી જ છે, પણ લખવામાં બન્નેમાં કરક છે. આ માનીલા ઘણે ભાગે 'કારસી સિંધી 'ના જ ઉપયોગ કરે છે. પરશાયન જેવા અક્ષરા અને ઉલદું લખાણ-પાછળથી ચાલ્યું આવે આ 'કારસી સિંધી લિપમાં અને ઉદુંમાં પણ થોડા કરક છે. ઉદુંમા રહ અક્ષરા છે, જ્યારે સિંધીમાં પર અક્ષરા છે. ભાઇ લોકો, કે જેઓ માટે ભાગે વ્યાપારી છે, તેઓ 'વાિશુધા સિંધી 'નો ઉપયોગ કરે છે. એ લિપિ કેડે છે. અથવા 'હટાઇ 'પણ કહેવાય છે. કાનો માત્ર વિનાની, માડી લિપિ જેવી એ લિપિ છે. અને તે મુજરાતીની માકકજ સીધી લખાય છે.

ભાઇળંધ કેામના લોકા માટે ભાગે વ્યાપારી છે, તેઓમાંના ઘણા ખરા, જેઓ કરાચી જેવા શહેરામાં ચુજરાતીઓના પરિચયમાં આવેલા છે, તેઓ બાલચાલમાં સારી રીતે 'ચુજરાતી 'ભાષા વાપરે છે. તે ' ધારસી સિંધી 'લખી–વાંચી પણ જાણતા નથી. સિ'ધી ભાષામાં ઝાજુ સાહિત્ય નથી ખેડાયું. કહેવાય છે કે ' કારસી લિપિ 'ના સિ'ધી સાહિત્યમાં એમનો વિદ્વાન શાહ સ્પષ્ટ હુલ-લતીક થઇ ગયા છે. એની વાર્તા, કવિતા અને પ્રીલુસુપ્રીના થાડા પ્રન્થા ખહાર પડયા છે. ' વાણિયા લિપિ 'માં કવિ મેઘરાજ વખણાય છે.

આ લાેકાના સાહિત્યમાં 'સુપીઝમ 'ની ખહુલતા વધારે જોવાય છે. પ્રસિદ્ધ વિદ્રાન્ અને સાહિત્યકાર શ્રીમાન્ કુંગરસી ધરમસી સંપટનો મત છે કે:—

"સિંધી ભાષા મૂળ સંરકૃતમાંથી નીકળી છે. એક વખત એની લિપિ પણ સંરકૃત હશે. હજુસુધી ' વેપારી સિંધી 'ની લિપિ સંરકૃત અને પ્રાકૃતની પીત્રી છે. પરન્તુ મુસલમાન શાસન દરમિયાન ' અરગી સિંધી ' લિપિમાં સ્વીકારાઈ, તે અદ્યાપિ પર્યન્ત ચાલુ છે. સિંધી ભાષાના શબ્દોમાં મેદિ ભાગ સંરકૃત મૂળ ધરાવે છે, પરન્તુ પાછળથી ફારસી, અરબી શબ્દો પણ ઘણા ધુસ્યા છે. રાન્યવિપ્લવાના હલકાપાતાથી ભાષાને સુસ'રકૃત અનાવવાના નિઇએ તેવા પ્રયત્ના થયા નથી, એટલે સિંધીભાષા ઘણી પછાત છે. એનું કોઇ સારૂ' વ્યાકરણ કે શબ્દકોષ અસ્તિત્વમાં હોવાનું ન્રાણમાં નથી. ''

ધર્મ

સિંધી હિંદુઓમાં ખાસ કોઇ એક ધર્મ નથી જોવાતા અને તેનું કારણ સ્પષ્ટ છે કે લગભગ બારસા વર્ષથી મુસલમાનાના આધિપત્ય નીચે આ હિંદુઓની વંશપરંપરા ચાલી આવી છે. જે લાકો મુસલમાન થઇ ગયા, તે તા થઇ ગયા, પરન્તુ જેઓ હિંદુ રહ્યા, તેઓના રીતરિવાજોમાં અને ખાનપાનમાં મુસલમાન સંસ્કૃતિ પેસી જવા છતાં, તેઓ પાતાને હિંદુ તરીકે ઓળખાવી રહ્યા છે; અને અભિમાન રાખી રહ્યા છે. વચલા

૧ જૂઓ ' મહાગ્જરાત 'ના દીપાત્સવી અ'કમાં તેમના લેખ.

ગાળામાં પંજાપ અને સિંધ લગભગ એક હાવાના કારણે, અને ઘણે ભાગે કહેવાય છે તેમ, ઘણા ખરા આજના હિંદુઓ પંજાપથી આવ્યા હાવાના કારણે, તેઓમાં શિખ્ખ તત્ત્વ વધારે દેખાય છે. ઘણાખરા હિંદુઓએ શિખ્ખ મંદિર સ્થાપન કર્યાં છે, જેને ' હિકાના ' કહે છે અને કેટલાકા તા પાતાના ઘરમાં એકાન્ત સ્થાનમાં ' ગુરુત્ર-થસાહેખ 'ને બહુજ આદર પૂર્વ'ક રાખે છે. અને તેની પૂજા પાઠ અને ભાવભક્તિ કરે છે. આમ શિખ્ખ ધર્મના આદર કરવા છતાં, તેઓ કહું, કાંસકો, કિરપાણ, કેશ અને કચ્છ—એ શિખ્ખાની નિશાનીની વસ્તુઓ નથી રાખતા. આમીલા સિવાયના કેટલાક લાકો હિંદુધર્મની જુદા જુદા સામ્યદાયિક શાખાઓને માનતા જોવાય છે. તેમાં વળી માટે ભાગે તા આખા સિંધમાં ' દરિયાલાલ ' દેવને વધારે માને છે. ' દરિયાલાલ ' એટલે દરિયાના કેઇ અધિષ્ઠાયક દેવ.

આમ છતાં સાધારણ રીતે જોઇએ તો, કોઈ પણ ધર્મ ઉપરની કદરતા એમનામાં નથી.

વેષ અને ફેશન

બન્ને કામના સાધારણ રીતે વેષ લગભગ સરખાે છે. કાટ, પાટલુન, નેકટાઇ, કાલર એ અંગ્રેજી વેષ પુરુષાએ સ્વીકાર્યો છે. અને સ્ત્રીઓએ છેલ્લામાં છેલ્લી પારસી, બંગાળી કે અંગ્રેજી કામની ફેશન સ્વીકારી છે.

અપામીલ ક્રામના ક્રાેકપણ પુરુષ ધાતીચું પહેરેલા કદિ નહિ જોવાય. ભાઇ માં ક્રાેમમાં શિકારપુરી અને બીજા લાેકા, કે જેઓ ખાસ કરીને વ્યાપારમાંજ પહેલા છે, તેઓ દેશી વેષમાં જોવાય છે. સ્ત્રીઓ ઘરની અંદર ઘણે ભાગે સુંથણું (પાયજામા) પહેરે છે. એને 'પતલૂન' પણ કહે છે. ઘણી સ્ત્રીઓ તાે બહાર પણુ પાયજામાં પહેરીને નીકળ છે. અત્યારની સ્વદેશી ચળવળના આદર આ કામમાં બહુ એછા છે. સ્ત્રીઓમાં કે પુરુષોમાં વિદેશી તત્ત્વજ વધુ જોવાય છે. અત્યારની શિક્ષામાં આગળ વધેલી અથવા વધી રહેલી સ્ત્રીઓ તો રેશમી કપડાં સિવાય ભાગ્યેજ બીજાું કપકું પહેરે છે. અને તેમની સાડી પહેરવાની ખાસ કાઇ એક ફેશન નથી, જુદા જુદા સમયની જુદી જુદી સાડી ને જુદી જુદી ફેશન. આ સ્ત્રીઓ, જેવાં ને જે ઢળે કપડાં પહેરે છે, તેમ પાતાના શરીરને શહુ-ગારે છે, એનું વર્ણન અમારા જેવાને કરતાં યે ન આવડે અને અમારા જેવાથી થાય પહ્યુ નહિં.

કહેવાય છે કે લગભગ પચીસ વર્ષ પહેલાં આ તિ ધી હિંદુઓની સ્ત્રીઓમાં જુનામાં જુના મારવાડના પડદાને પણ ભૂલાવે તેવા પડદા હતા. સ્ત્રીઓના હાથ–પગની આંગળી સરખી પણ કોઇ જોઇ ન શકે. માથાથી પગની પાની સુધી આખું શરીર ઢંકાએલું જ રહે. અંદર રાખેલી આંખ ઉપરની જાળાથી, અથવા હાથની આંગળીઓથી એક આંખે જરા જોઇ લેતી. નાકમાં માટા કુંડળાવાળી એક નથ પહેરે અને માથાના વાળની એક ઝીબ્લુ લટથી એ નથને ખાંધે. હમણાં હમણાં કાઇ કાઇ વૃદ્ધ સ્ત્રીઓ આ પુરાણા રિવાજના નમુના તરીકે જોવામાં આવે છે. કહેવાની મતલભ કે છેલ્લામાં છેલી ઢળની ફેશન આ કામમાં પેસી ગઇ છે. કેટલીક છુડ્ડી માતાઓ પાતાની જુની આંખે આ નવા જમાનાના નખરા જોઇને તો આંખમાંથી આંસુ સારે છે. એ માતાએના મન તો આજના નખરા એક ઉલ્કાપાત સમાન દેખાય છે.

માત્ર વીશ−પચ્ચીશ વર્ષ જેટલા ટૂ'કા સમયમાં આટલી બધી ફેશન આવી જવામાં–એટલું બધું પરિવર્ત્તન થવામાં ખાસ કારણા હાેવાં જોઇએ. મને તાે એમ લાગે છે કે, સે'કડાે વર્ષા સુધી સિ'ધના હિંદુઓની સ્ત્રીજાતિ મુસલમાનોના જુલ્માટના કારણે ધાેર અ'ધારામાં સબડી રહી હતી. એણે જગત્નો જરા માત્ર પણ પ્રકાશ જોયા ન હતો. એમાં કંઇક છુટકારાના દમ લેવાનો અવકાશ મળ્યા, એટલે કમાન એકદમ છટકી ગઇ.

ખીજી તરકથી પુરુષોની માકક આ જતિની સ્ત્રીઓમાં પણ ધીરે ધીરે શિક્ષાનો પ્રચાર ખૂબ વધ્યો. રકુલો–કાલેજોમાં જવાનું મળ્યું. આ જતિમાં–ખાસ કરી આમીલ સ્ત્રીઓમાં આધુનિક શિક્ષાનો એટલો બધા પ્રચાર છે કે ભાગ્યેજ કાઇ કુટુંળ હશે કે જે કુટુંળમાં એક બે બહેનો પણ ગ્રેજ્યુએટ અથવા અન્ડર શ્રેજ્યુએટ ન હોય. આ કોમની સ્ત્રીઓ શિક્ષામાં એટલી આગળ વધી છે કે ભાગ્યેજ હિંદુસ્તાનની ખીજી કાઇ કામમાં હશે. પાસે પૈસો તો હતોજ, ખીજી કામોના સહવાસમાં આવવાનું મળ્યું. આ બધાં કારણોથી ફેશન–અમર્યાદિત ફેશન એમનામાં વધી ગઇ. માણસ બહુ બ'ધનમાં રહ્યા પછી જરા છુટા થાય, તો તે સ્વત'ત્રતાં ભાગવવામાં માત્રા મૂકે છે. આ દશા સિ'ધી હિંદુ સ્ત્રીઓની થઇ.

ધણાઓનો મત છે કે સિંધી લોકાની આ અમર્યાદિત ફેશન એ આખી યે કામને કયાં લઇ જઇ પડકશે, એ કંઇ કલ્પી શકાતું નથી. એક મારા મિત્રે મને કહેલું કે-'પારસી સ્ત્રીઓમાં ફેશન જરૂર આગળ વધી છે, છતાં પારસીયામાં એક વાત જરુર છે. પારસી ખાઇઓમાં ધર્મની ભાવના છે. ધર્મના સરકારા છે. એમના હદયમાં દયા છે. એએ પોતાના ધર્મસ્થાનોમાં-અગિયારીમાં જશે, પ્રાર્થના કરશે અને પરત્માની દુવા માગશે. એએ પોતાની દયાલુતાના કારણે બે પૈસા ધર્મમાં ખરચશે, બલ્કે પૈસાદાર પારસી ખહેનો માટી માટી સખાવતા પણ કરે છે. એમની ફેશન આજ નહિ તા કાલ ખદલાશે. એએ ગમે ત્યારે પણ સમજશે. જયારે આમીલ લોકામાં ધર્મની ભાવના ખહુ એાછી હોય છે. ખાવું, પીવું, ઐશ આરામ, એ સિવાયનું લક્ષ્ય ખહુજ ઓછી બહેનોમાં જેવાય છે. વળા એમના હપર ધર્મ શરૂ કે કોઇનો અંકશ પણ નથી. એટલે આ કોમ કર્યા જઇને પટકાશે, એ કહી શકાય નહિ. '

કેટલાકોના આવા મત હોવા છતાં, મારા તા અનુભવ છે કે સમય સમયનું કામ અવશ્ય કરશે. જે વસ્તુ અતિમાત્રામાં વધી જાય છે, એજ પાછી મૂળ ઠેકાણે આવે છે. આ સ્ત્રીઓમાં પણ એવી બહેનાની સંખ્યા ઓછી નહિં હોય–નથી, કે જેઓ સાદાઇ અને આધ્યાત્મિક જીવન જીવ-વાતું વધુ પસંદ કરે છે, એટલુંજ નહિ પરન્તુ ધાર્મિક સંસ્કારા પણ સારા જોવાય છે.

क्षेती हतीना रीवाक

સારામાં સારી શિક્ષિત, આગળ વધેલી, માટા માટા હોદા ભાગવ-નારી, ચુરાપ, અમેરીકા જેવા દેશામાં જનારી-આવનારી વીસમા સદીના વિજ્ઞાનનો અનુભવ કરનારી-આવી ઉંચી સિંધી હિંદુ કોમમાં એક રિવાજ એવા ઘર કરી ગયા છે કે જે એ આખીએ જતિને માટે કલંકબૂત કહી શકાય છે. અને તે રિવાજ છે 'લેતી દેતી'ના.

સિંધી લાેકામાં 'લેતાદેતા'ના જે રિવાજ છે, એવા રિવાજ ભાગ્યેજ દુનિયાની બીજી કોઇ કાેમમાં હશે. પારસીઓમાં જરુર હતા અને કંઇક અંશે હજુ પણ હશે; છતાં સિંધો હિંદુઓના આ રિવાજે તાે હદજ કરી છે.

' લેતીદેતી ' એટલે જેને આપણે 'વરવિક્રય' કહીએ. મારવાડ અને ગુજરાત કાઠિયાવાડમાં 'કન્યા વિક્રય ' નો રિવાજ પહેલાં બહુ હતો, એથી પણ વધારે આ લેાકોમાં 'વરવિક્રય' નો રિવાજ આજ પણ છે. કન્યાનો બાપ વરની પસંદગી કરવામાં જેટલી મોટી રકમ ખરચે, તેવા વર મળે કન્યાનો બાપ કન્યાને યોગ્ય વર શાધવા જાય, એટલે એણે ૧૦–૨૦–૨૫ હજાર રૂપિયા આપવા પડે, વર જરા સારા હોય તા એક કન્યાનો બાપ ૧૦ હજાર આપવા તૈયાર થાય, તા બીજીનો બાપ ૧૫

હજાર અને ત્રીજીનો ખાપ ૨૦ હજાર. વરતો ભાવ તેજી ઉપર ચાલ્યોજ જાય. કાઇ ગ્રેજ્યુએટ છાકરીને યાગ્ય વર શાધવામાં તા એના ખાપને તેજીના ટાનમાં એટલું બધું તણાવવું પડે કે જિચારાનો દમજ નિકળી જાય. વળી જોઇએ તેટલા પૈસા આપવા છતાં પણ, જો કોઈ સારા ખાનદાન અને સદાચારી વર ન મળ્યા, તા જિચારી છાકરીના પૂરા લોગજ.

માટી ખૂબી તા એ છે કે કન્યાનો બાપ, જે હજારાની રકમ વરની ખરીદીમાં ખરચે છે, એમાં કન્યાનો કંઇપણ હક રહેતાજ નથી, એતા જે માણસ વરરૂપી માલ વેચે છે, એ માણસના પલ્લે પડે છે. અર્થાત્ કન્યાના નામે એ રકમ જમાં ન થતાં, વરનો બાપ તે રકમ લે છે.

ં પરિણામ એ આવે છે કે લગ્ન થયા પછી એ પતિ–પત્નીને કદાચ ન બને, અને પતિ તે સ્ત્રીને ધૂતકારી કાઢે, તેા રૂપિયાના રૂપિયા જાય છે ને પતિના પતિ જાય છે. એટલે બિચારી બાઇને આખી જીંદગી દુ:ખી હાલતમાં ગુજારવી પડે છે.

આ બયંકર 'લેતીદેતીના ' રિવાજે, આવી ઉજળ શિક્ષિત અને ધનાહય કોમને કલંકિત બનાવી રાખી છે. આ 'લેતી દેતી 'ના રિવાજનું પરિણામ એ આવ્યું છે કે આ કોમની ૨૫–૩૦–૩૫ અને કોઇ કોઇ તો ૪૦ વર્ષની ઉમર સુધી છોકરીઓ કું વારી જ દગી ગાળે છે, બલ્કે કેટલીક તો આખી જ દગી કું વારીજ રહે છે. ઉમર લાયક થતી છોકરીઓ વરની પસં-દગી માટે કેવા કેવા નખરા કરે અને છેવટે એનું પરિણામ શું આવે ? એ કહેવાની બાગ્યેજ જરુર રહે છે. જે ગૃહસ્થને છોકરા ન હોય, એ ચાર છોકરીઓજ હોય અને પાસે પૈસા ઓછા હોય, એની શી દશા થાય? એ પણ સ્હેજે સમજી શકાય તેમ છે.

વિચારામાં પલટા

સંસારમાં હમેશાં ખનતું આવ્યું છે તેમ, કોઇ પણ વસ્તુ માટે સમસ્ત મનુષ્યોનો એક સરખા વિચાર હોતા નથી, તેમ એકજ વિચાર કાયમને માટે રહેતા પણ નથી, અને તેમાં યે આ છુ હિવાદના જમાનામાં, કાન્તિના જમાનામાં, કોઇ પણ કોમમાં ખે મત થયા વિના રહેવાતા નથી. જુની ધરેડમાં ચાલ્યા આવતા લોકો કદાચ ગમે તેવા જુના વિચારને વળગી રહેવા કોશિશ કરતા હોય, પરન્તુ વિચાર સ્વાતંત્ર્યના આ જમાનામાં આવા કુરિવાજ માટે કોઇની પણ ખ્યાલ ન જય અને એના નિષેધ કરનારા ન નિકળે, એ તા ખનવા જોગજ નથી. સિંધી હિંદુઓના 'લેતી દેતી 'ના આ રિવાજનાં અનિષ્દ પરિણામા, જેનારાઓની સગી આંખે સ્પષ્ટ દેખાઇ રહ્યાં છે. કોમના એક ભાગ આ રિવાજ માટે ચમડી ઉઠયા છે. સંભળાય છે કે ઘણા વિચારકો, જેમાં સ્ત્રીઓના પણ સમાવેશ થાય છે, આ રિવાજ તરફ ધિક્કારની નજરથી જોવા લાગ્યા છે, અને આ રિવાજને પાતાની કોમમાં એક ભય'કર પાપ તરીકે સમજી રહ્યા છે. આ સંભળી હતી, તે આ હતી:

SECRET!

Some days ago said a friend of mine

Sind expected rain not of water this time But of Bombs which with gases would be filled,

In a few hours, all the people would be killed I for one, not in the least I' am afraid I said,

I am not going to wear a mask on my head, Nor build a house with a gas-proof room, Which is another form of meeting one's own door Look! this is what I am going to do,

I am ordering an eagle from the London Zoo, So that when the warning of war is given,

I will jump on my eagle and go off to heaven Though it may be far, but my eagle will fly faster,

I will take a bag of rice and a jar of water,

And once there I will tell my story soon,

At his door I will ask for one little boon

Kind God, help us, we are Sindhis by birth,

And Sind is the best on the face of the earth,

People there are very honest and speak no lies,

Though Deti-Leti and Lapo-rasai nobody denies.

With a big army I ofcourse at his command

Will go and catch their planes as fishes in pond,

Then at once I will drive them straight down to hell But it is a secret friend so don't anybody tell.

Diwani C. Adwani.

વાત છાની ?

મારે મિત્રે ગભરૂં હૃદયે વાત ષ્ટ્રપા કરી કે સિન્ધુદેશે અનવધિ થશે વૃષ્ટિ—ના અમ્બુ કેરી; કિન્તુ—ખાેમ્બા વિવિધ વિષ ફેલાવતાં વાયુઓની ભૂંસાશે સિન્ધુ સૃષ્ટિ અવની પઢ પરે મિત્ર જો જે ક્ષણૈકે.

તાયે માર હદય કૂજ્યું ના મિત્રની વાત નણી રક્ષાર્થ ના ધર મુખ, પરે મે કહ્યું હું ખુકાની ના ખાંધુ' હુ' ઘર વિષ ભર્યા વાયુથી રક્ષવાને એ તાે છે ત્રણ માર્ગો ભીરૂજન પળતા મૃત્યુને ભેઠવાને

મે' તેા મારે મન થકા કર્યું નક્ષી છે આઠલું કે મ'ગાવી હું વિહગવર રાખું કને લ'ડનેથી; બાજે જેવી સમર તણી શરણાઇ–અસ્વાર થૈને હ'ચે હ'ચે હ'ડુ હું વિહગવર પીઠે વૈકુંઠે—વિષ્ણુ લાેકે

છાને મારા દૂર દૂર રહ્યાં વૈકુ'ઠીવાસ માઘા જ્યાં સુધી છે ગરૂડ, જલ ને ગાંઠડી તંડુલાની શુ' છે ચિ'તા, જરૂર જઇને વાત પૂરી કરીશ ન દેવાધિ પદાની રજચૂમી, નમીને નાખુ' હું વેણ એક

રક્ષા દેવા મનુજ સઘળાં સિ'ધુના તીરવાસી રક્ષા દેવા પૃથ્વિપઠની કુંજશા સિન્ધુ દેશ; લાકા જ્યાં ના અસત વદતા, સત્યને પૂજનારા **લાપા રસ્સાઇને છે જરીક જરીક રે દેતીલેતાની પૂજા**.

રીઝાઇને સકળ નિજનું સૈન્ય દેશે મને તે સિન્ધુ પુત્રી પતિ જરૂર શ્રદ્ધા મને એટલી છે નકાંગારે રિપુજન અને તેમનાં સાે વિમાના જાશે થાેડી ક્ષણાેમાં, નવ નવ કહેજો વાત છે ળહુજ છાની

ં જો કે ઉપરની કલ્પના છે તેા મશ્કરી રૂપે, પરન્તુ એમાં 'લેતીદેતી'ના રિવાજ પ્રત્યેની ઘૃણાનું પ્રતિભિ'ળ સ્પષ્ટ છે.

કહેવાની મતલળ કે હવે ઘણાઓને આ રિવાજ તરફ ઘૃણા થવા લાગી છે. સમજુ છેાકરીઓ પાતાનાં માળાપાને, પાતાના માટે પૈસા આપીને 'પતિ ' ખરીદવાના સાફ ઇન્કાર કરી રહી છે, જ્યારે કેટલાક યુવકો પણ સ્ત્રીને માટે પાતાનું વેચાણ થાય, એને નાપસંદ કરવા લાગ્યા છે. છતાં હજુ આ રઢીના ભંધનને તાેડવાની ખુલ્લે ખુલ્લી હિમ્મત બહુજ ઓછા લાેકો કરે છે. હવે તાે આ રિવાજને દૂર કરવા અથવા તેના ઉપર અંકશ મૂકવા સંભંધી સિંધની ધારાસભામાં બીલ પણ આવ્યું છે, એટલે સમય સમયનું કામ કરે છે, તેમ સિંધની આ હિંદુ જાતિના આ રિવાજ પણ એક સમયે નાબુદ થશે જ.

શ્રહા અને ભક્તિ

સિંધની સમસ્ત હિંદુ જિતિમાં એક યુણ ખાસ કરીને વધારે દેખાઇ આવે છે અને તે શ્રદ્ધાના છે. અમારી આખી સિંધની મુસાકરીમાં જ્યાં જ્યાં અમે ગયા, હિંદુ લોકામાં અખૂડ શ્રદ્ધા જોવાઇ. 'સાંઇ' (માધુ) નું વચન 'ઇશ્વર' નું વચન. સાધુના ચરણોના સપર્શ અને સાધુના મુખની આશીષ એ તા જાણે એની કાર્ય સિદ્ધિનું એક રામયાણ ઔષધ. અને તેમાં યે પૈસા ટકા નહિં રાખનારા, સ્ત્રીઓના સપર્શ નહિં કરનારા, સંસારના પ્રલાભનાથી દૂર રહેનારા, પગ ચાલનારા એવા ત્યાગી સાધુઓને જ્એ, ત્યારે તા બિચારા ગાંડાધેલા થઇ જાય. બાઇઓ, ચરણ સપર્શ કરવા આવે અને અમે ચરણ સ્પર્શ ન કરવા દઇએ, ખસી જઇએ, ત્યારે એના દિલમાં થએલા આધાતથી કેટલીક બહેનાને રડી પડતાં અમે જોઇ છે.

'असीं तव्हांजे चरन छुहणजे लायक र न आहु ? छा असि जालु मर्देनखाब वधिक पापी आहु ?

અર્થાત્ ' તમારા ચરણના સ્પર્શ કરવાને અમે લાયક નથી ? શું અમે, પુરુષા કરતાં વધારે પાપા છીએ ? ' આમ બાલતી બાલતા રડી પહે છે. બિચારા જીવાને શી ખબર કે અમારા આચાર વિચાર કેવા છે ? દુનિયામાં એક સરખા સાધુ કે એક સરખા ગૃહસ્થા નથી હોતા. વસ્તુ- स्थिति णधी समज्जववामां आवे, त्यारे ओमने। आत्मा ध्योज पुशी थाय. अने आवा इड नियमनी आवश्यकता जरुर स्वीकारे. णाडी— 'महाराज, मुखे आसीस कर्यो त मां इम्तहानमे पास थीवन्यां.' 'मढाराज, मुखे आसीस कर्यो त मां इम्तहानमे पास थीवन्यां.' 'मढाराज, मने आशीष करे। हे ढुं आ वर्षनी परीक्षामां पास थाड़ं,' 'मढाराज, आप आशीष करे। हे मने ने। करी जब्दी मणी ज्यय.' आम अनेक प्रकारनी सांसारिक लांनानी आशीष मागवी, ओ ते। सिंधी ले। होने ओक साधारण रिवाज ज पडी गयेते। होय छे. गमे तेम पण्, आ मांगणीनी पाछण ओमनी श्रद्धा, लिकत, यक्षीनने। जे आशय समायेते। छे, ओ तो भरेणर ज प्रशंसनीय छे.

ન કેવળ આ શ્રહ્યા અને બક્તિ સામાન્ય વર્ગમાંજ છે, માેટામાં માેટા કલેક્ટર કે કમીશ્નર કેમ ન હાેય, ગમે તેવા શિક્ષિત કે અશિક્ષિત અને ગમે તેવા ગરીખ કે તવંગર—સૌની એવીજ શ્રદ્ધા અને બક્તિ. ગમે તેવા માેટા માણુસ, રસ્તે ચાલતાં પણુ અથવા સે કડા માણુસાની વચમાં પણ ઠેઠ પગમાં પડીને નમરકાર કરવામાં સંકાચ નહિં કરે. તેએ માને છે કે 'સાધુઓના આશીર્વાદ એ અમારૂં કલ્યાણુ કરનારી વસ્તુ છે. અમને સાંસારિક લાભા પણ પ્રાપ્ત કરાવે છે અને આત્મ કલ્યાણુ કરાવશે.' જો કે લગભગ આખી દુનિયામાં છે તેમ, આ લાકાની શ્રદ્ધા અને બક્તિમાં એહિક સુખાની અબિલાષા વધારે હાય છે, આત્મકલ્યાણુની બાવનાથી શ્રદ્ધા કે બક્તિ રાખનારા લાકા ખહુ એાછા હશે, પરન્તુ છે લાકા શ્રદ્ધાળુ અને બક્તિવાળા.

શ્રદ્ધાનાે ગેરલાભ

સિંધી ભાષ્ટુંએં! બહેનામાં શ્રહા અને બક્તિની માત્રા જોઇએ તેના કરતાં વધારે છે, એમ પણ જોઇ શકાય છે અને તેજ કારણ છે કે કેટલાક લાકા તેના ગેરલાબ ઉઠાવતા હાય એમ જોવાય છે. ક્રાઇ પણ વસ્તુ મયીદામાં હાય ત્યાંસુધા લાભકર્તા થાય છે. મર્યાદાના અતિરેક થતાં તેજ વસ્તુ હાનિકારક થાય છે. અતિરેક થઇ ગએલી શ્રહ્યા ધૂર્ત્તાને પાષણ આપવાવાળા થાય છે.

સંસારતી વાસનાએમાં રચી પચી રહેલા લોકા વિચારા નાેકરી, પુત્રપ્રાપ્તિ, પૈસો, સ્ત્રી અને બીજા સાંસારિક લાબોની આશાથી જ્યાં ત્યાં બટકે છે, પરન્તુ જેઓ સાચા ત્યાગી છે, તેઓ તાે આવા લાેકાને સાક સાક સંબળાવે છે કેઃ

" ભાષ્ઠએા કે બહેના, તમે ઇશ્વરતું ધ્યાન કરાે. પાપને એાર્હ્યું કરાે, બીજા જીવાતું ભલું કરાે. તમારું ભલું થશે. "

લાભીયા હાય ત્યાં.....

, પણ, જેઓ ધૂર્ત છે, ઠગારા છે, વિષય વાસનાઓમાં આસક્ત છે, લાેભીયા છે, જ્યાં ત્યાં પૈસા અને વિષયના શિકારા શાધતા કરે છે, એવા ઓને આવા ભાેળા અને સંસારના લાેબી માણુસાેની શ્રહા અને ભક્તિ સાધનભૂત થાય છે. એ કહેવત ખાેટી નથીજ કે 'લાેભિયા હાેય, ત્યાં ધૂતારા ભૂખે ન મરે.'

સિંધમાં 'ઓમ મંડળી' જેવી સંસ્થાએ ઉભી થાય, એ સિંધી લોકાની શ્રહાના ગેરલાબ ઉઠાવવાની મનાવૃત્તિ સિવાય બીજું શું કહી શકાય? " ચાલા, ચાલા, દાદા લેખરાજની 'એામ મંડળી 'માં દાખલ થઇએ. ખૂબ ખાવા પીવાનું મળશે, મેવા—મીઠાઇના થાળા ઉડાવાશે. મેજ મજાઓ ઉઠાવવાની મળશે. કૃષ્ણ ભગવાનની 'ગાપી' તરીકેનું માન મળશે. પતિ અને સાસુ—સસરાઓના બ'ધનામાંથી મુક્તિ મળશે. અને સાથે સાથે દાદા લેખરાજ વ્યક્ષગ્રાન આપી 'વ્રહા-

સ્વરૂપી ' ખનાવશે. " ખિચારી ભાળા સિંધા ખડેના શ્રદ્ધા અને બક્તિના પરિણામે આવી જાળામાં ન કસાય, તા ચાય શું ?

શા માટે 'એ મ મંડળી જ ? સિંધમાં તો જ્યાં જૂઓ ત્યાં ત્રિકાળજ્ઞાનિઓનાં પાટીયાં લટકેલાં મળશે. જ્યાં જૂઓ ત્યાં હાથમાં ટીપણાં લઇને ત્રિકાળજ્ઞાનિઓ કરતાજ દેખાશે. અરે, સિંધમાંજ શા માટે ? બીજા બીજા દેશામાં પણ એક અથવા બીજી જાતની જાજા દેલાવનારા, તેજી—મંદી બતાવવાની લાલચે લે કો કાનાં ટાળાં પાતાની પાછળ ફેરવનારા, અને તે નિમિત્તે પૈસા ભેગા કરનારા, તેમજ કામને 'પતિવશ 'ના કે કાઇને 'પુત્રપ્રાપ્તિ 'ના, કાઇને 'ધનપ્રાપ્તિ 'ના કે કાઇને 'રાગનિવારણ 'ના મંત્ર આપી પાતાની લાલસાઓને તૃપ્ત કરનારા મહાપુરૂષા (!) કયાં નથી પડયા ? એટલુંજ નહિં, પરન્તુ પાતાની દ્વારા ચમતકારની વાતા ફેલાવનારા પણ કયાં નથી પડયા ?

આજે સંસાર દુ:ખી છે. ક્રાઇને કંઇ દુ:ખ છે, તો ક્રાઇને કંઇ દુ:ખ છે. ક્રાઇ કંઇ અભિલાષા રાખે છે, તો ક્રાઇ કંઇ ચાહે છે. ઇલ્ડ વસ્તુની પ્રાપ્તિ અને અનિષ્ઠ વસ્તુનો વિયોગ—આ બે માટે આખું જગત કાંકાં મારી રહ્યું છે. એને માટે પત્થર એટલા દેવ માનવાને દુનિયા તૈયાર છે. એની આશામાં તે આશામાં વર્ષો સુધી પડયા પાથર્યા ક્રાઇ પણ સ્થળે રહેવાને તૈયાર છે. આશા અમર છે. બિચારા છવા સમજે છે કે આજ નહિં તો કાલે કળશે. કેટલી શ્રહા ! કેટલી બક્તિ ! પરંતુ એ શ્રહા અને એ બક્તિ, કાલે કળશે. કેટલી શ્રહા ! કેટલી બક્તિ ! પરંતુ એ શ્રહા અને એ બક્તિ, દુરુપયાગ કરવા માટે તો નથી જ હોતાં, એના ગેરલાબ ઉઠાવવા માટે તો નથી જ હોતાં. યાંદ એક સાધુ, સાચા સાધુ છે, સાચા ત્યાંગી છે, સાચા મહાત્મા છે, અને સાચા પ્રલાચા પ્રદેશ અભિલાષા રાખનાર માણુસ શ્રહાળુ હશે, ઉદયકાળ સારા હશે, એના અન્તરાયનું

આવરણ દૂર થયું હશે. તો તેને ફાયદા થશે જ. શ્રહા રાખનારા છવા પાતાની શ્રહાના ખળ, અને પાતાના અ'તરાય દૂર થવાના કારણે, મેળવવાના હશે તા મેળવી લેશે. એ સિવાય તા ક્રાઇની પણ તાકાત નથી, અરે ઇશ્વરની પણ તાકાત નથી કે અશુભકર્મના–અ'તરાયકર્મનાં આવરણા દૂર થયા વિના ક્રાઇ કાઇને કંઇ આપી શકે. તા પછી આજના પામર જીવા શું આપી શકવાના હતા ? ખિચારા બહિક જીવાને અનેક પ્રકારના ચમતકારાના ઓઠા નીચે લાલચા આપી આપીને કસાવવા. એ ભયં કરમાં ભયં કર ધૂર્ત તા સિવાય બીજું શું કહી શકાય ? એ શ્રહ્માળુઓની શ્રદ્ધાના દુરુપયાગ કે ગેરલાભ સિવાય ખીજું શું કહી શકાય? જેને ગરજ હાય છે, તે તા બિચારા ગધેડાને પણ ' બાપ ' કહેવા તૈયાર થાય છે. ખિચારા ગરજવાનની ગરજના લાભ લઇ, પાતાના શિકાર સાધવા, એના જેવું પાતક ખીજું કર્યું હોઇ શકે ? દશ માણમને મુપ્ત રીતે એક બેત્રણ-એમ દસ નંખર ફિચરના ખતાવે, એમાં એક નંખર તા આવવાનાજ. જેના નંખર આવવાના, તે માણુસ તા સમજે કે મહારાજે કેવું રામળાણ બતાવ્યું. પણ એને બિચારાને ક્યાં ખબર છે ે કે નવ જુણ મહારાજના કહેવાથી કસાયા ને હવે પછેડી એાઢીને રાઇ રજ્ઞા છે ? પેક્ષા કમાનારા તા. મહારાજની વચનસિક્રિનાં ખણગાં સા જગ્યાએ કું કે, એટલે મહારાજની પાછળ તા ભકતાનું, ભકતાનું નહિં પણ, લાભિયાઓનું ટાળું કરતું જ હાય.

અરે, જેને પાતાના:ભાગ્યમાં શું બર્યું છે, એટલું જાણવાની શક્તિ નથી, એ બીજાને શું આપી શક્વાના હતા ? આપશે એનું ભાગ્ય !

ખેશક, જે સાચા સાધુ છે, એનામાં સાધુતા છે, તાે તેના આશીર્વાદ જરુર આત્મશક્તિને લાભ કર્તા થાય છે. પરન્તુ દુનિયામાં અનેક પાપામાં ખદળદા રહેલા અને પૂછનારના કરતાં જરા યે પણ વિશિષ્ટતા નહિ રાખનાર મનુષ્યા ખીજાના જોષ જોવા તૈયાર થાય, ખીજાઓને આપવાની લાલચા આપે, પૈસા ખરચી ખરચીને પાતાના મહત્ત્વનાં બ્યુગલા બીજાએક પાસે કુંકાવે, એવા માણસા બીજાને શું આપી શકવાના હતા ! સિવાય કે બિચારા ભાળા જીવાને જાળમાં કસાવે અને પાતાની ઇચ્છાએ તૃષ્ક કરે.

એક પવિત્ર મહાપુરૂષના આશીર્વાદ મનુષ્યની શ્રહ્યાના સરાવરમાં પડે છે, તો એના આત્માની શુહિ જરૂર થાય છે. એના આત્મા પાપના પંચેથી પાછા હડી સન્માર્ગના સીધા માર્ગ વાળ છે. જે સાંસારિક લાંભા સાધુએ સ્વયં છાડ્યા છે, એ સાંસારિક લાંભા બીંજાને આપવાના ઢાંગ કરનાર સાધુ કેવા સાધુ હાય ? એ સમજુ લોકા જરૂર સમજી શકે છે.

સિંધી લોકાની પ્રહ્યાના અને બક્તિના ગેરલાબ ઘણા લોકા લઇ રહ્યા છે. પરંતુ જેઓ સમજદાર છે, સિક્સિત છે, એઓ જ્યારે સાચા ત્યાગને જૂએ છે, સાચી સાધુતાનું સ્વરૂપ સમજે છે, મનુષ્યની હ્યાતિનું શુ ધ્યેય છે ? એ જ્યારે જાણે છે અને ત્યાગી જ ત્યાગનો ઉપદેશ આપી શકે, તેમ ત્યાગી ત્યાગના જ ઉપદેશ આપી શકે, એ વસ્તુ જ્યારે એમના ગળે ઉત્તરે છે, ત્યારે તેઓ એવી સાંસારિક લાલચાના પ્રશ્નોથી અને એવી માગણીઓથી દૂર રહે છે. આત્મકલ્યાણની ભાવના તરફ વળે છે.

અમારા પરિચયમાં આવતાર હજારા સિંધી ભાઇએ બહેતાએ જ્યારે આ વસ્તુ સમજી લીધી ત્યારે તેએ પોતાથી ખતે તેટલા અંશે પ્રભુભકિત, સાધુસેવા અને ગૃહસ્થના ખાસ ખાસ ગુણા મેળવવા માટે પ્રયત્નશીલ થવા લાગ્યાં.

—: ૧૬ :—

ગુજરાતીએાનું સ્થાન.

કહિવાય છે કે 'પરદેશમાં સ્વદેશનું કૃતરૂં પણ પ્યારૂ લાગે છે.' સિંધની અમારી મુસાદરીમાં મારવાડ છોડયા પછી કાઇ સ્ટેશન ઉપર સ્ટેશન મારતર કે સ્ટેશન સ્ટાદમાંના કાઇ માણસ શુજરાતી હાય તા તે માણસને અને અમારી મંડળીને અપૂર્વ આનંદ થાય. ખૂબ પેટ ભરીને વાતા થાય. એક બીજાના સુખ-દુ:ખની કહાનિએા શરૂ થાય.

સિધના ગામડામાં

મીરપુરખાસથી હાલા જતાં અને હાલાથી હૈકાયાદ જતાં ક્રોઇ ક્રોઇ સ્થળે 'અલ્યા એ જો તો ખરા, આ આપણા મલકના વાિલ્યાના શુરુ આ દેહમાં ચ્યાંથી ?' આવું વચન કયાંય કાનમાં પડી જાય, એટલે ઝટ ચમકી જવાય. 'અલ્યા, તમે કાેલ્યુ છેં ભાઇ ?' એ બાપુ, અમે તાે વાઘરી સીએં.' 'અલ્યા, આ દેશમાં કયાંથી ?' બાપછ, આવા પાપા મલકમાં પેટ ખાતર આવવું પડ્યુ સે.' આવી વાતા વખતે એક ખીજાના દિલમાં કંઇક એારજ માવ ઉત્પન્ન થતાે. સિધના એક નાના ગામ-ડામાં, એક નાનકડા ઝુંપડાની એાશરીમાં રાત્રે

الإراقة والإرائية والإراقة والإراقة والمراقة والم والإراب والمائية المائية المائية والمائية والمائ થાકયા પાકયા અમે નિંદ્રાદેવીની ઉપાસના કરી રહ્યા હતા. કાઇ ઉંઘતું હતું તો કાઇ જગતું હતું. હાથમાં તં છુરા અને મંજરા લઇને પાંચ-દસ માલ્સનું એક ટાળું આવ્યું. 'એલ્યા, કાહ્યું છે ?' 'બાપજ અમે ઢેઢ સીએ'' બાષાથીજ માલૂમ પડ્યું કે તે ગુજરાતી છે. 'અલ્યા ભાઇ, અહિં કયાંથી?' 'અહિં ખેતરામાં અનાજ વાઢવાનું કામ કરીએ સીએ. ઘણા વરહથી અહિં રહીએ સીએ બાપુ. અમને ખબર પડી કે આપણા દેહના મારાજ આવ્યા સે, એટલે અમે આપના દરશન-પરશન કરવા આવ્યા. બાપુ જરા ભજન હંભળાવીએ ?'' હા, ભાઇ ખુશીથી.'

ચાલ્યાે તં છુરાનાે તાર અને ખડખડવા લાગ્યા મંજીરા. હરિજનોની ધૂન જામી ગઇ. ઉંઘનારાએાની ઉંઘ ઉડી ગઇ. થયા બેઠા અને લાગ્યા સાંભળવા ભજનો.

આવા આવા તો અનેક પ્રસંગા વિહારમાં પ્રાપ્ત થયા. સિંધના ગામડામાં પણ ગુજરાતીઓ પહોંચી ગયા છે ખરા. કાઇ ખેતી કરે છે, તો કોઇ શાક ભાજ ઉત્પન કરી પાતાનું ગુજરાન ચલાવે છે. કોઇ ઝાડુ કાઢવાનું કામ કરે છે, તો કોઇ ટટીઓ સાફ કરે છે. આમ જુદા કાર્યો દારા પાતાનું પેટ ભરતા હજારા ગુજરાતીએ સિંધમાં જ્યાં તે ત્યાં નજરે પડે છે.

હૈદાયાદમાં તા ગુજરાતીઓની ખાસી વસ્તી જોવાઇ. વા<mark>ણિયા કે</mark> ધાઇન્રણ, તેલી કે તંખાલી, દરજી કે સુતાર, માગી કે ભંગી–ઓછીવત્તી સૌની વસ્તી હૈદાયાદમાં છે.

' ગુજરાતી કરાચી '

કરાચીમાં તે**ા ગુજરાતીઓએ, શ્રી ખધ્કીયાના કથન પ્રમાણે** 'ગુજરાતી કરાચી ' બનાવી દીધું છે. અત્યારે કરાચીની કુલ વસ્તી ત્રણેક લાખની કહેવાય છે. જેમાં એંશીથી તેવું હજાર કેવળ યુજરાતીઓજ છે. આ ગુજરાતીઓમાં કચ્છી, કાકિયાવાડી અને યુજરાતીનો સમાવેશ થાય છે. ભાઇ હીરાલાલ ગણાત્રાના શબ્દોમાં કહીએ તોઃ–

કચ્છ કાર્દિયાવાડના સાહસિક મેમણભાઇઓ, વ્યવહારકુશલ સિલ્ધપુરના વારાઓ અને સખાવતે શર પારસી ભાઇએ પણ ગુજરાતીઓ છે. હરિજનાના તાે ઘણી માદી સ'ખ્યા કરાચામાં નિવાસ કરી રહી છે.૧

કામ્પ્રેષ્ણ દેશમાં જરાતી ઝળકયા વિના નથી રહી શકતા. ગુંજ-રાતીની અહિમત્તા, ગુજરાતીની કાર્યકુશળતા અને ગુજરાતીની ઓજસ્વિતા ક્યાંય ઢાંકો નથી રહેતી. **ભ**ંગાળ કે **આ**શ્સામના એક નાનામાં નાના ગામડામાં એક બે ગુજરાતી જ કાં ન હોય! જાણે, એણે ગામ વશ કર્યું હશે. કરાચીમાં ગુજરાતીએાનું સ્થાન જોયા પછી કવિ ન્હાનાલાલના આ શબ્દો યાદ આવે:-

" જ્યાં જ્યાં વિચર્યા ત્યાં ત્યાં ગુજરાતીઓએ ગુજરાત વસાવ્યું. રામ–લક્ષ્મણ–જાનકા વિધ્યાચળ આળ'ગા મહા અષ્ણ્યમાં પ્રવેશ્યાં અને જ્યાં જ્યાં આશ્રમ કોધાં ત્યાં ત્યાં આયે સ'રફતિ વાળા. એમ ગુજરાતનાં વનવાસી રામ–લક્ષ્મણ–જાનકોઓએ પ્રશ્વીમાં જ્યાં જ્યાં પગલાં કોધાં, ત્યાં ત્યાં ગુજરાત સ્થાપ્યું ને ગુજે ર સ'રફતિના મ'ડપા ને કુંજો માંડયા.

" ગુજરાતષ્ણનાં પત્રલાં એ તેા જાણે કંકુના પગલાં. જાનઝીજીએ જેમ પ'ચવડીની વાડિકા રસ સૌ'દર્ય'થી શણુગારી હતી, એવી રીતે ગુજરાતણાએ મહાગુજરાતની વાડીએા શણુગારી છે.''ર

¹ જૂઓ 'શ્રી કરાચી ગુજ'ર સાહિત્ય કળા મહાત્સવ ' પ્રસ'ગનું તેમનું વ્યાખ્યાન.

ર જૂઓ 'કરાયા ગુર્જ'ર સાહિત્યકળા મહાત્સવ ' પ્રસ'ગનું તેમનું •યાખ્યાન.

આજે કરાચીમાં કોઇ પણ કોમના ગુજરાતીઓ નજરે પડશે. કચ્છી, લુહાણા, ભાટિયા, જૈન, વારા, ખાજા, માચી, હુજામ, વાઘરી, મેઘવાળ અને કડિયા, મિસ્ત્રી, સુતાર–આદિ તમામ કોમ છે.

ધાર્મિક દષ્ટિએ વિચારીએ તે કોઇપણ ધર્મના અનુયાયાઓ કરાચીમાં મૌજાદ જણાશે. સનાતની કે જૈન, રામાનુજ કે વલ્લભ-સંપ્રદાયા, કબીરપંથી કે સ્વામીનારાયણી, પારસી કે મુસલમાન–સૌ કોઇ ધર્મના અનુયાયિએ કરાચીમાં છે. ધર્મ એ તા મનુષ્યની સાથે સાથે છાયાવત્ ચાલનારી વસ્તુ છે. જ્યાં માણુસ જાય ત્યાં તેનો ધર્મ યે જાય. તેજ હિસાએ દરેક ધર્મવાળાઓએ પાતપાતાનાં ધર્મસ્થાનકા બનાવી આ 'અનાર્ય 'કહેવાતી ભૂમિને પણુ 'આર્યભૂમિ ' બનાવી છે. અને તેમ કરીને આર્યોનું આદિ 'નિવાસસ્થાન સિ'ધ છે, 'એ કથનને પુનર્જીવન આપ્યું છે.

શરુઆત કયારે થઇ ?

એ કહેવાની ભાગ્યેજ જરૂર છે કે સિંધ એ કચ્છ અને ગુજરાત કાઠિયાવાડથી વધારે દૂર નથી. પરન્તુ આટલા નજીકના મુલકમાં પણ આવવું ઘણું કઠણ હતું. કચ્છનું રણ ઉલ્લંઘવું કે શરપારકર જલ્લાના રેતીના પહાડા ઉલ્લંઘવા, એ કંઇ રહેલી વાત નથી. અત્યારે જૈનસાધુઓને ગુજરાત કાઠિયાવાડથી કે મારવાડ-મેવાડથી સિંધમાં આવવું જેટલું કઠણ છે, એના કરતાં વધારે કઠણ તે વખતે ગૃહસ્થાને સિંધમાં આવવાનું હતું. છતાં સાહસ શું કામ નથી કરી શકતું ? પુરુષાર્થ કઇ સિહિ નથી મેળવી આપતું ? અને તેમાં યે જ્યારે પેટનો સવાલ આવીને ઉમા થાય છે, ત્યારે માણસ ન કરવાનું અને અશક્યમાં અશક્ય સાહસ પણ ખેડી નાખે છે.

આજથી સવાસો વર્ષ ઉપરની વાત છે. સિંધમાં મીરાનું રાજ્ય હતું. અને લુંટારાઓનો ભયંકર ત્રાસ હતો. કહેવાય છે કે તે વખતે ગુજરાતીઓએ–ખાસ કરીને લાહાણા અને ભાટીયા ગુજરાતીઓએ સૌથી પહેલાં સિંધમાં પ્રવેશ કર્યો હતો અને નગરપારકર થઇને તેઓ પહેલાં નગરદકામાં આવ્યા હતા.

કરાચોના એક આગેવાન નાગરિક ભાઇ હીરાલાલ ગણાત્રાએ, આજયી દશ વર્ષ ઉપર પાતાના એક વ્યાપ્યાનમાં લગભગ એક્સાે દશ વર્ષનું ગુજરાતીઓનું સરવૈશું રજુ કર્યું હતું. તેમાં તેમણે કહ્યું હતું કેઃ

' આ કાઠિયાવાડની પ્રત્યે ધાતાના ખેદરી વેષાર ખેડવા અને કમાવા આજથી ૧૧૦ વર્ષ પહેલાં કરાચી ખંદરે દેશી વહાણામાં આવી આ વખતે કચ્છ કાઠિયાવાડથી કરાચી આવવા માટે રેલ્વે કે રેટીમરતું સાધન ન હતું. માણસા પગ રસ્તે કચ્છના રાણને ઓળ'ગી નાગરકફા, જુંગશાહી કે તેવા બીજ દ્વંકા પગ રસ્તે આ તરફ આવતા. અથવા વહાણમાં દરિયા રસ્તે માંહવી, જોડીયા, જામનગર ખંદરથી આવતા. આમ કચ્છી અંધુઓના લતાને ' કચ્છી- ગલ્લી ' તથા કાઠિયાવાડથી આવી ધસેલાને આજે પણ ' જોડીયા ખજરના ' નામથા આખી કરાચી ઓળખે છે. ' ૧

કહેવાય છે કે કરાચીની જુની અને જાણીતી શેઠ લાક્ષછ લક્ષ્મીદાસની પેઢી ઉપર સં. ૧૮૭૫ના શેઠ પ્રેમજ પ્રાગજીના ચાપડા હયાત છે. કહેવાની મતલખ કે ગુજરાતીઓને સિંધમાં પ્રવેશ કર્યે લગભગ ૧૨૫ વર્ષ વ્યતિ થઇ ચૂક્યાં છે. એક વાત ફરીથી સ્પષ્ટ કરૂં.

[ે] જુઓ 'શ્રી કરાચી ગુજેર સાહિત્ય કળા મહાત્સવ 'પ્રસંગનુ' સ્વાગત-કારિણી સમિતિના પ્રમુખ તરીકેનુ' તેમનુ' લાષ્ણ.

' ગુજરાતી ' એટલે માત્ર હિન્દુ જ નહિ. પારસી, વારા, ખાજ મેમણ વિગેરેનો પણ સમાવેશ ગુજરાતીઓમાં જ થાય છે. એટલે ગુજ-રાતી તરીકેની પ્રવૃત્તિમાં તે તે કામાનો સાથ જ છે, એમ સમજવું.

પારસી વારા વિગેરે

કરાચી અને સિંધના બીજા સ્થાનોમાં મળાને પારસી બાઇએાની વસ્તી પણ સિંધમાં સારી, એટલે લગભગ ચાર હજાર જેટલી છે. લગભગ ૩૬૦૦ જેટલી વસ્તી તો કરાચીમાં જ છે. અને બીજા શહેરાની જેમ કરાચીમાં પણ તેમનું સ્થાન ઝળકતું અને ઉંચું છે. બાઇ રૂસ્તમ સ્તિધવા પાતાના એક લેખમાં લખે છે તેમ, પારસીઓને સિંધમાં આવે લગભગ સા ઉપર વર્ષો થયાં છે.

આવીજ રીતે **વાે**રા અને **ખાે**જ ભાઇઓની પણ માટી વસ્તી છે. તેઓને પણ તિંધમાં આવ્યાને લગભગ સાે જેટલાં વર્ષો થયાનું કહેવામાં આવે છે.

છેલ્લા દશ વર્ષમાં તા ઉપરની ખધી કામાના ગુજરાતીઓની વસ્તીમાં અને તેની પ્રગતિમાં ઘણાજ ફેરફાર થઇ ગયા છે. તેણે સામાજિક, ધાર્મિક, આર્થિક અને રાજકીય ભાખતામાં પણ પાતાનું ઓજસ્ બતાવી આપ્યું છે, એટલું જ નહિ પરન્તુ કવિ ન્હાનાલાલ કહે છે તેમ, 'અહિથી, શ્રમથી, નિજના ઓજસ્થી અને વર્ષસ્થા ' યુજરાતી ધૂળ- માંથી ધન સર્જે છે' એ કહેવતને સાચી પાડી છે. '

ગુજરાતીએાની પ્રવૃત્તિ

આજે કરાચીમાં ગુજરાતીઓનું જે સ્થાન છે, તે ખતાવવા માટે એટલુંજ કહેવું ખસ થશે કે કરાચીની એવી એક પણ પ્રવૃત્તિ નથી કે જ્યાં ગુજરાતીઓ ઝળકયા વિના રહ્યા હોય કે રહેતા હોય. ભલે સિંધ દેશ, સિંધીઓના ને મુસલમાનાના મુલક કહેવાતા હોય, અને ભલે તેઓના વસ્તા વધારે હાય, છતાં કરાચીમાંથી જો ગુજરાતી-ઓની પ્રવૃત્તિને બાદ કરીએ, તાે બાકીમાં એક નજીવી વસ્તુ જ બચી શકે.

કહેવાય છે કે સં ૧૯૩૧માં કરાચોમાં 'મહાસભા 'તું અધિવેશત થયું, એમાં સર્વાધિક શ્રેય જો કાષ્ટ્રના કાળ જતું હોય, તો તે ગુજરાતીઓને છે. ગુજરાતીઓએ ન કેવળ એક કેાંગ્રેસ દ્વારાજ, પરન્તુ સંવત્ ૧૯૯૫માં 'શ્રી ગુજર સાહિત્ય કળા મહાત્સવ, 'ગુજરાતના મહાકવિ શ્રીયુત નાનાલાલભાઈના પ્રમુખપણા નીચે ઉજવીને સવાસા વર્ષોથી પાતાની માતૃભૂમિ અને દેશમંધુઓથી દૂર થવા છતાં, તેઓ પાતાના દેશ, વેષ, જાતિ, ભાષા અને સાહિત્યને—અરે પાતાના સ્વ'સ્વને સંપૂર્ણ' રીતે સંભાળી રહ્યા છે, એટલું જ નહિ, પરન્તુ ગુજર રિગરાના મ દિરે અનેક રતના અપી રહ્યા છે, એની ખાત્રી કરી આપી હતી.

તે પછી હમણાં ગત વર્ષમાં ' ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ્ 'નું તેરમું અધિવેશન શ્રીયુત કન્હૈયાલાલ માણેકલાલ મુનશીના પ્રમુખપણા નીચે બરીને પાતાની સાહિત્યિક પ્રગતિનું પણ સરવૈયું કાઢી ખતાવ્યું હતું. સંસ્થાઓ

કરાચીમાં વસતા ગુજરાતીઓના આંગણે ક્રેળવણીના ક્ષેત્રમાં ભાગ લેનારી અનેક રકૂલાે–સ સ્થાઓ મૌજુદ છે. પ્રાથમિક શિક્ષણ આપનારી શાળાઓનાે ઉલ્લેખ કરવાે, આ સ્થળે અશક્ય છે. કરાચીમાં, ખાસ કરીને હાઇરકૂલાે તરીકે કામ કરતાે, ગુજરાતાઓના સ રક્ષણ નીચે ચાલતા ચાર રકૂલાે જનતાતું વધારે ધ્યાન ખેંચે છે:–

ર હરિભાઈ પ્રાગજ કારિયા હાઇસ્કૂલ-એક વખતની તા. ર-૧૦-૩૦ ના દિવસે કરાચીના પ્રસિદ્ધ શિક્ષાપ્રેમી ભાઇ એમ. **છી.**

દેલાલના હાથે શરૂ થએલી 'સુનીયન સ્કૂલ' તે અત્યારની 'શ્રીમાન્ હરિભાઇ પ્રાપ્0 કારિયા હાઇસ્કૂલ 'ના નામે ઐાળખાય છે. લગભગ ૫૦૦ વિદ્યાર્થીઓ આ સ્કૂલમાં અભ્યાસ કરે છે. એક કમીડી દારા આ સંસ્થાતું સંચાલત થઇ રહ્યું છે. જેમાં કરાચીના પ્રસિદ્ધ નાગરિકા–રાય સાહેળ ભાગવાનજ માેરારજી, ભાઈ હીરાલાલ ગણાત્રા અને શ્રીયુત એમ. ખી. દલાલ વિગેરે છે. આ સંસ્થાના સંચાલકા વિદ્યાર્થા°ઓના માનસિક અને શારીરિક વિકાસ માટે પણ નવી નવી યાજનાઓ અમલમાં મૂકી રહ્યા છે, કરાચીમાં જ નહિ, પરન્તુ સમસ્ત યુજરાતી આલમમાં ' કિંગ એાફ ફિઝિક્<mark>લ ક્લચર</mark> ' તરીકે પ્રસિદ્ધ ભાષ્ટ ભૂપતરાય દવેની હમર્**ણાં આ સ**ંસ્થામાં નિયુક્તિ એટલા માટે કરવામાં આવી છે કે ભારતવર્ષની પ્રાચીન <mark>પ્રાણાયામ</mark> અને <mark>આસન</mark> વિદ્યાદ્વારા ભાળકાનાં શરીરા સંગઠિત અને તંદુરસ્ત બનાવવામાં આવે. આવી જ રીતે એક સારા સંગિતકારની નિયુક્તિ કરી સંગીત કલામ પણ ખાલવામાં આવ્યા છે. હમણાં આ સંસ્થાના પ્રીન્સીપાલ તરીકે પ્રસિદ્ધ સાક્ષર ગૌરીશંકર અંજારિયાની નિમર્ભંક કરવામાં આવી છે. એટલે અત્યારની રિથતિ કરતાં પણ આ સંસ્થા વધારે પ્રગતિશીલ બનશે. એમ સૌ આશા રાખી રહ્યા છે.

ર ગુજરાત વિદ્યાલય-ઇ. સ. ૧૯૨૬ની સાલમાં શ્રીયુત ચંદ્રશંકર સુચ, ધીરજલાલ વ્યાસ અને શ્રી ગૌરીશંકર અંજારિયા વિગેરે કેટલાક સાક્ષરાના પ્રયત્નથી 'ગુજરાતી એજ્યુકેશન સાસાયડી ' નામની કાઈ સંસ્થા સ્થાપન થયેલી, તેના હાથ નીચે ' કરાચી મીડલ સ્કૂલ ' નામની કાઇ સ્કૂલ ચાલતી. ૧૯૩૦માં આ નાનકડી સ્કૂલે ' હાઇ સ્કૂલ 'નું રૂપ પકડ્યું. કરાચીના પ્રસિદ્ધ ગુજરાતી નાગરિકા શેઠ મણિલાલ માહનલાલ અને શેઠ મનુભાઇ હે ગરસી જોશા આ બે ઉદાર ગૃહસ્થાએ કરેલી વીસ વીસ હજારની સખાવતાનું પરિણામ છે કે આ સ્કૂલ પાતાનું એક આલીશાન મકાન ધરાવે છે. આ વિદ્યાલયની સાથે જ છેંાકરીઓ માટેની 'મહિલા વિદ્યાલય ' પણ ચાલે છે. વિદ્યાલયમાં લગભગ ૭૫૦ જેટલા વિદ્યાર્થીઓ અભ્યાસ કરે છે; જ્યારે 'મહિલા વિદ્યાલય 'માં લગભગ ૨૦૦–૨૫૦ જેટલી ખાળાએ! અભ્યાસ કરે છે.

આવી એક સુંદર સંસ્થા હમણાં જ થાડા વખત ઉપર સત્તાની સાઠમારીના ચકડાેળે ચઢી હતી. સંચાલકા અને શિક્ષકાના સંધર્પણમાં આટલી વિશાળ સંસ્થા જમીનદાસ્ત થવા ખેઠી હતી. આ વખતે કરાચીનો સમજુ વર્ગ, સ**ંસ્થાની હયાતી સં**ભ'ધી *જેટ*લા વિચાર કરતા હતા. તેના કરતાં યે વધારે આજના શિક્ષણમાં આગળ વધીને પાતાને ' સષ્યકુછ ' સમજનારા કેટલાક સાક્ષરાની–કેળવણીકારાની સંસ્કૃતિ ઉપર વધારે વિચાર કરતા હતા. ગયા વર્ષમાં 'ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ્'ના તેરમા અધિવેશન પ્રસ'ગે કરાચીના જે ક્રેટલાક 'સાક્ષરા 'એ પાતાની 'સાક્ષરતા'નો પરિચય કરાવ્યા હતા. એનોજ પડધા આ વિદ્યાલય ઉપરના પ્રકાપ હતા. એમ ખાલાતું. 'વળા જે સાક્ષરા કે શિક્ષકા ખાળકાનાં જીવનો ઘડવાની જવાબદારી લઇ બેઠા હોય, અથવા જેઓ પાતાની કવિતાએ! કે લેખા દારા જનતાને એાધ આપતા હોય. તેવા સાક્ષરા કે શિક્ષકા પૈકીના કોઇ કોઇ દારા સાધારણ મનુષ્યાચિત વ્યવહારાથી અનુચિત પ્રવૃત્તિએા થતી જોવાય ત્યારે તે। 'सल्लिलादग्निरुत्थिता' જેવું જ લાગે. અને સામાન્ય વર્ગ તે ભારે જ ખેદ થાય. 'એમ પણ સામાન્ય વર્ગમાં સ્પષ્ટ માલાતું. અસ્તુ. આખરે ડાહ્યાઓના ડહાપણે કામ ક્યુ^ડ અને દૂધ દૂધમાં અને પાણી પાણીમાં મળી ગયાં.

3 શારદા મન્દિર–કરાચીના ભાઇ મનસુખલાલ જોળનપુત્રાની હાર્દિક લાગણીથી તારીખ ૯ મી એપ્રોલ ૧૯૨૧ ના દિવસે ' ભારત સરસ્વતી મંદિર' એ નામની સંસ્થા કંઇ પણ સ્થાન સાધન વિના સ્થપાણી. તે પછી આ સંસ્થા ધીરે ધીરે આગળ વધતાં, છે. સ. ૧૯૩૮ની સાલમાં આ સંસ્થાની વ્યવસ્થાપક સભાએ આળાઓને પણ 'માધ્યમિક કેળવણી' આપવાનો પ્રયાસ આદર્યો. આજે આ સંસ્થા પણ પાતાનું સ્વતંત્ર સ્થાન ધરાવે છે. ભાઇ મનસુખલાલ જોળનપુત્રા આ સંસ્થાના ' આત્મા ' તરીકે બધું સંચાલન કરી રહ્યા છે. કરાચીના નાગરિક ભાઇ જમશેદ મહેતા અને શેઠ હિરિદાસ લાલજી, તેમજ શેઠ ભાગવાનલાલ રણછાડદાસ વિગેરે કેટલીક ઉદાર વ્યક્તિઓ આ સંસ્થાનું પાષણ કરી રહી છે.

'શારદા મંદિર 'નું મકાન આપણા જુના આશ્રમાની ઝાંખી કરાવે છે. ત્યાંનું વાતાવરણ હર વખતે શાંત દેખાય છે. વ્યાયામ, સંગીત અને એવા કેટલાક લાભદાયક વિષયાની નવી નવી યોજનાઓ આ સંસ્થામાં અમલમાં મૂકાય છે. બાજ્ઞ સ્વરૂપે સંસ્થાની આ પ્રવૃત્તિ રાષ્ટ્રીય ભાવનાવાળી દેખાય છે. આંતર દષ્ટિએ પરિણામ તા સરકારી રકૂકોના પરિણામ જેવું જ સ્પષ્ટ છે. આ સંસ્થાના શુભેચ્છકો ગમે તેવા ભાગે પણ આ સંસ્થા 'રાષ્ટ્રીય વિદ્યાપીઠ' બને, અને 'સહશિક્ષણ' ની પહિત બ'ધ થાય, એ બે વસ્તુઓ ચાહી રહ્યા છે. આમ થાય તા દેશનું સદ્ભાગ્ય!

૪ મહાવીર વિદ્યાલય—કરાચીની ઉપરની સંસ્થાઓની સાથે 'મહાવીર વિદ્યાલય' તું નામ પણ મૂકી શકાય છે. સં. ૧૯૩૩ના એપ્રી-લની ૧૩મી તારીએ આ સંસ્થાની જન્મ થયા છે. અંગ્રેજી પાંચમા ધારણ સુધી ખાળકાને શિક્ષણ આપવાતું કાર્ય આ સંસ્થા કરી રહી છે. નાત-જાતના કંઇપણ બેદ વિના કાઇપણ ગુજરાતી ખાળકને કેળવણી આપવી, એ આ સંસ્થાનો ઉદ્દેશ છે. સાંભળવા પ્રમાણે આ વર્ષથી છઠ્ઠું—સાતમું ધારણ પણ દાખલ કરવાના છે. સંસ્થાના પ્રીન્સીપાલ માતીચંદ શાહ

સુશીલ, વિનયી અને અનુભવી છે, અને સંસ્થાનું વધુ સદ્ભાગ્ય છે કે તે શ્રીયુત નર્મદાશં કર બદ સાહેળ જેવા કેળવણી ખાતાના માજ ઇન્સ્પેક્ટર જેવા વયેલ હ, ત્રાનવ હ અને અનુભવ હ મહાનુભાવની સેવાના લાભ મેળવે છે. સંસ્થા જલ્દી હાઇસ્કૃલ ખને, એમ સૌ કાઇ ઇચ્છી રહ્યું છે. એમાં જૈનસં ધની પણ શાભા છે. કરાચીના મ્યુ. કાર્પોરેટર ભાઇ ખીમચંદ એમ. શાહ, અને મણીલાલ લહેરાભાઇ મહેતા, આ વિદ્યાલ યના પ્રધાન સંચાલ કાર્છે. આ ખન્ને ગૃહસ્થા જૈનસં ધમાં આગેવાન છે. એક સ્થાનકવાસી સંધના પ્રમુખ છે, તા ખીજા મૃતિ પૂજક સંધના માનદ મંત્રી છે. ધાર્મિક શ્રહ્યાવાળા અને સુસંસ્કારી છે. તેઓ જે થોડા પ્રયત્ન વધારે કરે તા તેમની લાગવગથી આ સંસ્થા કરાચીના જૈનસં ધને આંગણે એક સુંદર, બવ્ય સંસ્થા ખની શકે.

અન્ય સ'સ્થાએા

ઉપરની સંસ્થાઓ ઉપરાન્ત કરાચીના આંગણે યુજરાતીઓ તરક્ષી ચાલતી ખીજ અનેક સંસ્થાઓ છે. અહિંના યુજરાતીઓ 'આળમંદિર' અને 'આળવિહાર' જેવી જેમ ખાળકાના જીવન ઘડનારી સંસ્થાને શાભાવી રહ્યા છે, તેવી રીતે 'યુજરાતી કલખ', ' યુજરાતી જીમખાના' અને 'વ્યાયામ શાળાઓ' દારા શારીરિક અને માનસિક વિકાસો પણ સાધી રહ્યા છે.

વળી અહિંતા ' ખેંક' અને ' હાઉસી' ગ સાસાયટી ' દારા મધ્યમ વર્ગની અર્થિક સ્થિતિઓઓને પહેંચી વળવા પણ પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે. તેમ ' ગુજરાતી મહિલા સમાજ ' અને ' ગુજરાતી ભગિની સમાજ ' જેવી સંસ્થાઓ દારા ગુજરાતી બહેનો, સ્ત્રી સમાજની અપૂર્ણતાઓ અને સંકટો દૂર કરવા પણ કોશિશ કરી રહી છે. મહિલાસમાજનું કાર્ય, બહેન માણેકબહેન લાલચંદ પાનાચંદ, ર'બાબહેન ગણાત્રા, સમજીબહેન છાટાલાલ ખેતશા અને ગ'ગાબહેન–આ બહેનાની લાગણી પ્રેમ અને સતત પરિશ્રમથી ચાલી રહ્યું છે. આ બહેના વધાવૃદ્ધા, અનુભવી અને કષ્ટાને સહન કરવામાં ખડતલ અને શ્રીમન્ત હોઇ બહેનાના હિતના પ્રશ્નોમાં આગળ આવે છે. 'ભાગની સમાજ 'ની સંચાલિકા બહેના પણ, બહેનામાં ભાષાત્તાનના પ્રચારનું તેમજ સ્ત્રીઓને ઉપયાગી સીવણ ગૂંથણ આદિ પ્રવૃત્તિ કરી રહી છે. હિંદુસ્તાનની પાંજરાપાળામાં પાતાનું પ્રધાન સ્થાન ધરાવનાર તેમજ લાખા જીવાના આશીર્વાદ મેળવનાર કરાચીની 'પાંજરાપાળ 'એ પણ શ્રીમાન કુંગરશા મહારાજ અને એમના જેવા બીજા દયાળુ શ્રીમન્ત ગુજરાતીઓના સતત પ્રયત્નને આભારી છે. એ કહ્યા વિના કેમ ચાલે ?

વર્તમાન પત્રો

'સિ'ધ સેવક' અને 'સિંધ સમાચાર' જેવા દિવસમાં બબ્બે વાર નિકળતાં પત્રા, 'હિતેચ્છુ' જેવું પચ્ચીસ વર્ષ નું જુનું દૈનિક પત્ર, 'હિંદુ-સમાજ' જેવું દૈનિક પત્ર, 'અમન ચમન' અને 'જ્વાલા' જેવાં અઠવા-ડિક પત્રા આ બધાં ગુજરાતીઓની અસ્મિતાનાં પારદર્શક યંત્રા કરા-ચીમાં વસતા ગુજરાતીઓજ ચલાવી રહ્યા છે. અને હમણાં હમણાં 'ઉં ક્લી મીરર' નામનું દૈનિક અંગ્રેજી પત્ર—એ પણ ગુજરાતીનાજ ભેજાનું પરિણામ છે. 'કાલેજનું મેગેજીન' એમાં યે જો ગુજરાતી વિભાગ ન હૈાય તા તે કૃપણ શેઠની લક્ષ્મી જેવું જ શાે છે.

મુસલમાનાની પ્રવૃત્તિ.

ં આ તેા બધી હિંદુઓનો સમ્પત્તિ. વારા અને ખાજ જેવી મુસલ-માન ગુજરાતી કામામાં પણ અનેક ધનાઢયા, અનેક વિચારકા હાવા ઉપરાંત અનેક સંરથાએા પણ ચાલી રહી છે. ળહુજ જુના વિચારના ગણાતા મુસલમાન બિરાદરામાં ભાઇ હાતીમ અલવી જેવા અનેક મુધારકા, શિક્ષિતા અને કાર્યકર્તાઓ છે કે જેઓ કાઇ માટી જાહેર સભા-ઓમાં અને સ્યુનિસીપાલીટી આદિ સ્થાનામાં ગાજે છે, ત્યારે 'ગુજરાતનાં ત્ર' તરીકે જોઇને કાઇ પણ ગુજરાતીની વે'ત વે'ત છાતી કૃલ્યા વિના નથી રહેતી.

પારસીએાની પ્રવૃત્તિ

અને આ ઉપરાન્ત, હિંદુસ્તાનમાં બિલકુલ ન્હાની, પરન્તુ પાતાની શ્રીમ તાઇમાં અને દાનવીરતામાં મશદ્ભર <mark>થ</mark>એલી **પા**રસી ક્રામના ફાળા પણ કરાચીમાં કયાં એાછે। છે ? કરાચીની સમસ્ત ગુજરાતી જનતાના શિરછત્રરૂપ ભાઇ જમશેદ મહેતા જેવા એક આદર્શ પુરુષ એજ કામમાં હસ્તી ધરાવી રહ્યા છે. 'પારસી વીરખાઇજ હાઇસ્કૂલ^{ે'} મામા ગલ્સ હાઇસ્કૂલ' અને એવી અનેક કેળવણીની સ'સ્થાએ। એ કામના ભૂષણ સમાન ચાલી રહી છે. 'પારસી **રા**જકીય સભા' 'ય'ગમેન **ઝા**રારટ્ટીયન એસોસીએશન' અને એવી અનેક જાહેર પ્રવૃત્તિમાં અપ્રગણ્ય ભાગ લેનારી સ^{*}સ્થાએ**ા પણ એ ક્રામમાં વિદ્યમાન છે. આ ઉપરાન્ત** ડાં. ધાલા, બાધ[ે] નરીમાન ગાળવાળા, બાંધ પૈશાતન વાર્ષિયા, ભાંધ રસ્તમ દસ્તુરજી અને પી. દસ્તુર જેવા ળાહોશ લેખકા, વિદ્વાના, ઇત્તિહાસન્નો અને સવ^ડ ધર્મ વાળાઓ સાથે ઉદારતાપૂર્વ ક ભળનારા મહાનુભાવા પાતાની કામને અને કરાચીને શાભાવી રહ્યા છે. અને પારસી હોવા છતાં બધી યે કાેેેેોની સેવા કરી રહેલું અને બહેાળા ફેલાવા પામેલું 'પારસી સંસાર' નામતું અર્ધ સાપ્તાહિક પત્ર એ પણ એ ક્રામનું ગુજરાતી તરીકનું ગૌરવ જા**હેર** કરે છે.

આવી રીતે ભાટીયાં, લાહાણાં, જૈન અને બીજ બીજ કાંમાેવાર તપાસવા જઇએ, તાે એ બધી યે કામામાં અનેક સામાજિક અને ધાર્મિંક સંસ્થાઓ ચાલી રહી છે કે જે બધાઓના ઉલ્લેખ આ સ્થાને બિલકુલ અશક્ય છે.

भक्तत्व प्र. भंडण

હા, ગુજરાતી તરીકેનું અભિમાન રાખનાર, બધી કામામાં ઐકય અને પ્રેમભાવ ઉત્પન્ન કરાવવા માટે પ્રયત્ન કરનાર અને જાહેરજીવનમાંજ પાતાની જીંદગી અપીં ચૂકેલ શ્રીયુત જમીયત આચાર્ય અને ભાઈ નરીમાન ગાળવાળાના નેતૃત્ત્વ નીચે ચાલતુ 'પ્રભુત્વ પ્રચારક મંડળ' પણ ભૂલી શકાય તેમ નથી. આ મંડળ ઉદાર ભાવે, સર્વ ધર્મોની વચમાં પ્રેમવૃદ્ધિ ઉત્પન્ન કરવાના અને દરેક ધર્મવાળાઓને બહુજ નજીકમાં લાવવાના ખની શકતા દરેક પ્રયત્ન કરે છે.

ચજરાતીઓની ઉકારતા

કરાચીના યુજરાતીઓનું સ્થાન ન કેવળ એક પાતાના દાયરા પૂરતુંજ મર્યાદિત છે. આજે ભારતના કાઇ પણ ખૂણામાં ધરતીક પ થાય કે દુકાળ પડે, જલપ્રલય થાય કે ગાળાખારા થાય, સત્યાગ્રહ થાય કે હિઝરત થાય ગમે તે પ્રસંગે કરાચીના યુજરાતીઓ તન-મન-ધનથી મદદ કરી, એક યુજરાતી તરીકેનું પાતાનું મસ્તક ઉંચું રાખે છે. કરાચીમાં થતા કાળાઓમાંથી જો યુજરાતીઓના કાળા ખાદ કરવામાં આવે, તા ભાએજ કાઇ પણ કાળામાં જીવન જેવી વસ્તુ જોઇ શકાય.

राજકीय प्रवृत्ति

ન કેવળ ગુજરાતીઓએ સામાજિક, ધાર્મિક કે વ્યાપારિક પ્રવૃત્તિ-માંજ પાતાનું સ્થાન રાખ્યું છે. રાજકીય પ્રવૃત્તિમાં પણ ગુજરાતીઓનું સ્થાન નીચે તો નથીજ. સિંધની ધારાસભામાં ભાઇ જમશેદ મહેતા, ભાઇ સીધવા, ડા. પાપટલાલ અને શ્રીયુત નારાયણદાસની ગજેના ન હાય તા ધારાસભા પીક્કીજ લાગે. મ્યુનિસીપાલીટીના લગભગ પક મેમ્બરામાં ૨૦ જેટલા યુજરાતી મેમ્બરા, અને તેમાં કરાચી મ્યુનિસી-પાલીટીના ઘણા જુના કારપારેટર ભાઇ હીરાલાલ ગણાત્રા, જ્યેષ્ટારામ-ભાઇ અને ખીમચંદ શાહ જેવા હિંદુઓ, અને બાઇ હાતીમ અલવી જેવા માજી અને શ્રી સીધવા જેવા ચાલુ વર્ષના મેયરા—એ યુજરાતીની વિભૂતિનાં રતના મ્યુનિસીપાલીટીને શાબાવી રહ્યાં છે. કોંગ્રેસની પ્રવૃત્તિમાં જૂઓ તો ડા. પુરૂષોત્તમદાસ ત્રિપાકી જેવા મુકીબર હાઢકાંના માળા, કોંગ્રેસ કમીટીના સેક્રેટરી તરીકેની માટી જેખમદારી ખેડનાર પણ યુજરાતી જ છે. એટલું જ શા માટે ? કોંગ્રેસ કમીટીના પ્રમુખ ભાઇ સિધવા અને ટ્રેઝરર શેઠ હરિદાસ લાલજ એએ પણ કયાં યુજરાતી નથી?

ગુજરાતનગર

કરાચીના હિંદુ ગુજરાતીઓનું 'ગુજરાતનગર 'એ પણ ગુજરાતી પ્રજા માટે અભિમાન લેવડાવનારી વસ્તુ છે. આ ગુજરાતનગર તેજ રથાને વસાવ્યું છે કે જ્યાં કોંગ્રેસનું અધિવેશન થયું હતું. મહાત્મા ગાંધીજીના નિવાસ સ્થાને એક સ્તૂપ ખનાવીને ગુજરાતીઓએ એ સ્મૃતિ તાજી ખનાવી છે. શેઠ હેમરાજબાઇ અત્યારે આ સોસાયટીના પ્રમુખ છે તે, અને શેઠ જસરાજબાઇ અને બીજા કેટલાક મહાનુબાવા આ ગુજરાતનગરની શાબાસ્વરૂપ છે. શિવમંદિર, વ્યાખ્યાનહાલ, દેનીસકાટ, સ્કૂલ વિગેરેથી ગુજરાતનગર ઘણુંજ રળીયામણું લાગે છે.

આમ સિંધની દરેક પ્રવૃત્તિમાં, ખાસ કરીને કરાચીની પ્રવૃત્તિમાં યુજરાતી નરનારીઓના માટા કાળા છે અને કવિ ન્હાનાલાલના શબ્દામાં કહિએ તાઃ

" ગુજરાતીઓએ મહાગુજરાતને વસાવ્યું', ગુજરાતણે!એ મહાગુજરાતને શણુગાયું' છે. "

--: **9.9** :--

વિશિષ્ટ વ્યક્તિએા.

.સારના પ્રત્યેક માનવમાં ક'*ઇક* ને કંઇક તાે વિશિષ્ટતા રહેલી હાેયજ છે. મનુષ્ય રવભાવજ એવાે છે કે દરેક માણસ કમમાં કમ એવા ગુણથી યુક્ત હેાય છે કે, જે ગુણ બીજામાં એાછા દેખાય અથવા ન દેખાય. હજારા દુર્યું-છોાથી ભરેલા માણસમાં પણ કંઇક તા ગુણ હાયજ છે. ક્રાઇમાં વિદત્તા હાય છે. તે ાકાઇમાં સદાચરણ હોય છે; કાઇના મુખમાં મીઠાશ હોય છે, તા કાઇમાં કાર્યકુશળતા હાયુ છે; કાઇમાં સેવાભાવ હોય છે. તેં કાઇમાં ધાર્મિક વૃત્તિ હોય છે. કાં**ઇમાં પ્રામા**ણિકતા વિશેષ દેખાય છે, તે**!** ક્રાઇમાં ઓજસ્વિતા હોય છે: કાઇ સંસારમાં રહેવા છતાં વૈરાગી-ઉદાસીન હોય છે, તેા કાઇ સત્યવાદી હોય છે: ક્રાઇમાં વક્તત્વના ગુણ હોય છે. તા કાઇ લેખક હોય છે. કાઇ કવિ હાય છે. તા ક્રાઇ ગ્રન્થકાર હોય છે. ક્રાઇ અર્થશાસ્ત્રી હાય છે, તા કાં વિજ્ઞાની હાય છે; કાંઇમાં સંગીતકળાની સ્વાભાવિકતા હોય છે, તો કાઇ નૃત્યકાર હૈાય છે; કાઇનું ભેજું ગિલ્યુતમાં આરપાર ઉતરી જાય છે, તા કાઇ આકાશના તારાઓને આંગળાઓના વેઢા ઉપર રમાં છે; કાઇ અભિનય કળામાં કુશળ છે, તા કાઇ જાદુના ઝપાટા લગાવે છે. આમ માનવસમૂઢમાં જુદી જુદી શક્તિઓ અને જુદા જુદા ગુણોને ધારણ કરનારી વ્યક્તિઓ આપણી આંખો રહામે આવીને ઉભી રહે છે.

અશકયતા .

કરાચી, પહેલાં કહેવામાં આવ્યું છે તેમ, ત્રણથી સાડાત્રણ લાખની વસ્તીવાળું શહેર છે. જે માણસ વધારે મતુષ્યોના પ્રસંગમાં આવે છે. એતે અનેક પ્રકારની વિશિષ્ટતાવાળી વ્યક્તિઓના સમાગમ થાય છે. અમારા જેવા સાધુએા, કે જેતી પાસે સુખી કે દુ:ખી, ત્યાંગી કે ભાગી, રાેગા, કે શાેકા, ગરીબ કે તવંગર, વિદ્વાન કે મૂર્ખ –સાૈને આવવાની છુટ હાય છે અને જે જૈન કે અજૈન, પારસી કે યાહુદી, હિંદુ કે મુસલમાન– સૌની વચમાં જવામાં જરા યે સંક્રાચ ન રાખતા હોય. બલ્કે પોતાના ધર્મ સમજતા હોય, એવાની દષ્ટિ સમ્મુખ ત્રણ લાખ માણસોની વસ્તી-માંથી ઉપર ખતાવ્યા તેમાંના ક્રાઇ ને ક્રાઇ ગ્રહ્મ ધરાવનાર ક્રેટલી વિશિષ્ટ વ્યક્તિએ। આવી હશે. એનું અનુમાન વાચકા સ્વયં કરી શકે છે. આટલી થધી વિશિષ્ટ વ્યક્તિએા, કે જેની સંખ્યાજ ન કહી શકાય, અને જેના ~~ર્~~જોદ પાડવા યે મુશ્કેલ થઇ પડે, તે બધાએાના પરિચય અહિં કરાવવા એ કેટલું કઠીન કાર્ય છે, એ પણ રહેજે સમજી શકાય તેમ છે. એટલુંજ નહિં પરન્તુ, ધણા મિત્રાને–ધણા ગુણવાનાને અન્યાય કરનારં પણ **થ**છ પડે, એ ભય રહેજે ઉત્પન્ન થાય તેવું છે. તેમ છતાં પણ મારા અત્યંત નિકટના પરિચયમાં આવેલા અને જેઓના માટે મારા મન ઉપર વધારે અસર થઇ હોય. એવાએાના સંખ'ધમાં પણ સર્વધા મૌન રહેવાથી. જેમ મારી આ કૃતિમાં અપૂર્ણતા રહે, તેમજ મારા હાર્દિક ભાવાને છુપાવવા જેવું પણ મે' કર્યું' છે, એવું મને હંમેશા ડંખ્યા કરે; અને તેટલાજ માટે ઉપર કહ્યા તેવા ગુણાવાળા જે અતેક વ્યક્તિએા મારી નજર સામે આવેલી છે અને જેમના ગુણા માટે મને માન ઉત્પન્ન થયું છે, તે બધાએા પ્રત્યેનું માન મારા હૃદયમાં કાયમ રાખીને, એવાએામાંના થાડાકના ટ્રંક પરિચય આપવા હું કચિત સમજું છું.

ડા. ધાલા

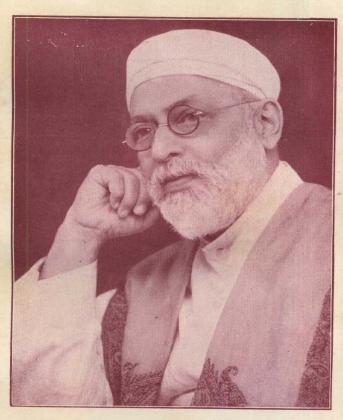
પારસીએાના આ વડા ધર્મગુર ન ક્રેવળ પારસીએામાં પ્રસિદ્ધ છે. ન કેવળ કરાચીમાંજ પ્રસિદ્ધ છે, પરંતુ સમસ્ત ક્રામામાં અને સમસ્ત દેશામાં લગભગ તેઓ પ્રસિદ્ધ છે. તેમની વિંદ્રત્તા અદુભૂત છે. પારસી ધર્મ મુરૂઓ. કે જેઓ 'દસ્તર' કહેવાય છે, તેઓમાં પણ પાતાના ધર્મશાસ્ત્રાના મુખપાઠ સિવાય, અર્થ તું જ્ઞાન ધરાવનારા ળહુ એાછા મહાનુભાવા જોવામાં આવે છે. ડાે. ધાલા પાતાના ધર્મ ત્રન્થાના એક ઊંડા અભ્યાસી છે. તેઓ. ન કેવળ પારસી ધર્મ નું, પરન્ત એક તત્ત્વન્નાનીમાં જોઇએ, તે પ્રમાણેનું વ્યધા ધર્મીનું વિશાળજ્ઞાન ધરાવે છે. તેમનાં પુસ્તકા, યુરાપ અને અમેરિકા આદર પૂર્વ ક પ્રગટ કરે છે. અને માનની દ્રષ્ટિથી તેના અભ્યાસ કરે છે. પારસી કોમનું તેમના પ્રત્યે ઉંચ માન છે. પારસીઓમાં ઘણા સુધારાઓને અવકાશ છે. ડાે. <mark>ધા</mark>લા પારસીઓના હિતની વસ્તુઓ વખતા વખત ભાષણો અને પુરતકા દારા જાહેર કરે છે. તેઓ એમ. એ, પીએચ, ડી, છે. 'શમ્મ-લલ-લેતેમા' છે, અને, લિદ્ધ ડી' ની ઉંચી ડીગ્રી ધરાવે છે. એક ક્રામના ધર્મ પુરૂ હોવા સાથે આટલા વિદ્વાન અને પ્રસિદ્ધ પુરૂષની કરાચીમાં હયાતી, એ કરાચીની શાબા છે. તેમનું પૂરું નામ છેઃ દસ્તુર ડાેકટર માણેકજી ન. ધાલા.

જમરોક મહેતા

પાતર્જું શરીર, લાંબો કાેટ, સાદું પાટલુન, માથે સાદી ટાપી, શુદ્ધ સ્વદેશી વેષ, જરા લાંબી આકૃતિ, ચ્હેરા ઉપર શાંતતા, આંખામાં

મારી સિંધયાત્રા

पारसीना वडा धर्म गुरु

ર્ડા. દસ્તુર ધાલા, પીએચ ડી.

થી. જમરોદ મહેતા.

હીય એક્સેલેન્સી સ**ર લેન્સેલેલ્ટ ગ્રેહામ** કે. સી. ચોસ, આધ,, કે. સી. આઘ. ઘ. અમા અને ગંભીરતાવાળા કાઇ વ્યક્તિ કાઇ સભાના એક ખુણામાં યુપયાપ ખેડેલી જુઓ, તા સમજબે કે તે કરાચીના માચા નાગરિક દુઃખિયાના ખેલી જમશેદ મહેતા છે. અથવા શ્રીયાસાપ્રીકલ સાસાયદીમાં ઉપર પ્રમાણેની આકૃતિવાળા, જરા પણ હાથના કે માહાના હાવભાવ વિના સીધી અને સાદી ભાષામાં અતિશયાક્તિ કે આડંખર વિનાની ભાષામાં 'આત્મિક તત્ત્વ' સમજાવતા કાઇ તત્ત્વનાનીને ખાલતા જૂઓ તા સમજી લેજો કે તે જમશેદ મહેતા છે.

જમશેદ મહેતા કેટલા લાેકપ્રિય છે ? એએા લાેકાના દુ:ખાેમાં કેટલાે આગ કે છે ! એમના આખા ચે સમય જગતના સેવામાં કેવી રીતે પસાર થાય છે ! એ બધું જોવું હાય તા, એમની 'રાજનિશી' તપાસા. મિનીટની પુરસદ નહિ. સવારમાં ઉઠી, પ્રાર્થના કરી, ન્હાઇ ધાઇ બહાર નિકળે સાત વાગે, ત્યારથી રાત્રે સુવે ત્યાંસુધી કેવળ સેવા, સેવા અને સેવા જ. લાખાની સ'પત્તિ લોકાની સેવામાં સમર્પિત કરી આજે તાે જમશેદ જાણે ફ્કીર થ⊌ ગયા છે, એમ કહી શકાય. રાેગી દવા લેવા તાે તેમની પાસે જાય, ક્રાઇ ગરીખ વિધવા પેટપાષણનું સાધન કે અનાજ કાપડની માગણી કરવા તા તેમની પાસે જાય. કાઇ પણ જાતિમાં મતભેદ પડયા હાય તા વગર પૂછ્યે લવાદ જમશેદ નિમાય. દુષ્કાળ કે ધરતીકંપ વખતે પૈસા ભેગા કરવા હાય તા જમશેદના આગેવાના વિના કંઇ ન થાય. સંસ્થા-એામાં પૈસા ખુટયા હાય અને સંસ્થાને ચલાવવામાં સાંસા પડી રહ્યા હાય તાે સંસ્થાના સંચાલકા વિચાર કરશેઃ 'ચાલાે, ભાઇ જમશેદ પાસે.' કાઇ એકારને નાકરી જોઇતા હોય. પછી તે જમશેદને ઓળખતા હોય કે ન હોય. સવારના સાત વાગે જમશેદના દરવાજા ખડખડાવશે. આજે તેા કરાચીમાં સુખના પ્રસ'ગામાં કે દુઃખના પ્રસ'ગામાં જમશેદ અને જમશેદ જ છે. ક્રાઇ પણ ધર્મ તું, ક્રાઇ પણ સમાજતું, ક્રાઇ પણ ક્ષેત્રતું કંઇપણ કામ હૈાય, તા ચાલા જમશેદ પાસે. પારસીએાના જમશેદ આજે આખી કરાચીના જમશેદ થઇ પડયા છે. જમશેદના શરીરની પાછળ જ્યારે

જુઓ ત્યારે મધમાખીઓ મણપણાટ કરતી કરતી જ હોય, એમાંની કાઇ ક્રાંઇ પાતાના ડંખ જમશેદના શરીરમાં મારતી હોય, ત્યારે પણ જમશેદ અપૂર્વ ધૈર્ય સાથે તેની સામે ઉભા જ હોય. મગજતું સમતાલપણું ગમે તેવા વિકટ પ્રસ'ગામાં પણ નહિ ચુમાવવાનું ધૈર્ય તા જમશદતે જ વયું' છે. અવિવાહિત રિથતિમાં પાતાના જીવનને એક આદર્શ જીવન ખનાવ્યું છે. પારસી હોવા છતાં કેકર કલાહારી તરીક્રે પોતાનું જીવન વ્યતીત કરી રહ્યા છે. પારસીએોના માંસ. મચ્છી અને ઇંડાંના ખારાક તરફ એમણે ઘણી વખત જેહાદ ઉઠાવી છે. અનીતિ અને અપ્રામાણિકતાથી તે સાે કાસ દૂર રહે છે. એમના જીવનના અનેક પ્રસંગા આ વાતની સાક્ષી પૂરે છે. વગર પૂછ્યે કરાચીની ક્રાેક પણ સંસ્થામાં જમશેદનું નામ પ્રમુખ તરીકે આપી દેવામાં તે સંસ્થાવાળાએા પોતાનું ગૌરવ સમજે છે. જમશેદ ખાટા આડ'બરના કદુર વિરાધી છે. કામ કંઇ ન થાય અને ખાલી પાટીયાં લટકાવી રાખવાં, એવી સંસ્થાએ। પ્રત્યે જમશેદને ઘૃણા છે. થાેકું પણ બ્યવહારુ કાર્ય થતું હોય તા, એવા કાર્યાને તન-મન-ધનથી અપનાવવા જમશેદ તૈયાર રહે છે. અને એમના કિમતી સમયની લ્હાણ એવી સંસ્થા-એાને આપવા તૈયાર રહે છે. એમનું પવિત્ર જીવન ક્રા⊌ને પણ આકર્ષે છે.

ળાર ળાર વર્ષ સુધી લાયટ કરાચી મ્યુનિસીપાલીટીના પ્રમુખ પદે રહી એમણે કરાચીને બનાવ્યું, શાભાવ્યું ને મશદૂર કર્યું છે. સાચ્ચા સેવાબાવી અને નિરાંડળરી જમશદને, આજની રાજખટપટાથી ભરપૂર એવી ધારાસભાઓ વિગેરે સંસ્થાઓમાં રહેવું કેમ પાલવતું હશે ? એવી શંકા એમના સાચા શુભેચ્છકાને થયા કરે છે. એવી સંસ્થાઓથી સ્વતંત્ર રહે, તો જમશદ આથી યે વધુ સેવા દુનિયાની કરી શકે, એવું ધણાઓનું માનવું છે.

[ા] આ પુરતદની પહેલી આવૃત્તિ ખહાર પડયા પછી તરત સાંભળવામાં આવ્યું કે ભાઇ જમરોદ ધારાસભામાંથી રાજીનામુ આપી છુઠા થયા છે.

હીરાલાલ ગણાત્રા

પગથી માથા સુધી શુદ્ધ સફેદ ખાદીના કપડામાં હંમેશા સજ્જ રહેતા ભાષ ગણાત્રા કરાચીની ક્રાેકપણ પ્રવૃત્તિમાં ભાગ લીધા વિના નથી રહેતા. ગર્ભ`શ્રીમન્ત હોવા સાથે વકતૃત્વકળા તેમને વરી છે. ભાઈ ગણાત્રાના મીઠાે માર ભાગ્યેજ કાેેઇએ નહિંઝીલ્યાે હાેય. નિઃસ્વાર્થંવૃત્તિથા મીઠાે મીઠા માર મારતાં એમને સુંદર આવડે છે. ક્રાઈ પણ ધર્મના ક્રાેઇ પણ પ્રવૃત્તિમાં ભાઈ ગણાત્રાના સાથ તા હોય જ. લેવા જનાર જોઇએ. ધણા વર્ષોથી મ્યુનિસીપાલીટીના તરીકે તેમણે કરાચીની ઘણી સેવા કરી છે. વર્ત માન જમાનાનું શિક્ષણ અને વર્તમાન જમાનાના લોકાના સહવાસમાં રાત-દિવસ રહેવા છતાં. એમના ધાર્મિક સંરકારા ક્રાઇને પણ આશ્વર્ય પમાડયા વિના નથી રહેતા. કરાચીમાં ક્રાષ્ટ્ર પણ સંપ્રદાયના. ક્રાષ્ટ્ર પણ સાધુ આવે, તેનું આદર– સન્માન કરવાને ભાઇ ગણાત્રા તૈયાર જ હેાય. તેએ પાતેજ નહિ, તેમનુ આખું યે કુટુંબ બક્તિભાવમાં તલ્લીન રહે. જાતે લાહાણા હાવા છતાં, સાંપ્રદાયિકતાના દુરાત્રહ અથવા ' મરજાદી ' પણું તેમને ૨૫શ્યું' નથી. ધર્મના શ્રહાળુ છે, પણ ધર્માન્ધ નથી. તેમની ક્રામ માટે તેમણે જે જે કર્યું અને કરી રહ્યા છે. એ માટે એમની ક્રામ તા ખરેખર જ તેમની ઋડિઅ છે. થાેડા વખત ઉપર જ તેમના પરિશ્રમથી લાખાેની સખાવતાે તેમની કામના શ્રીમન્તાએ કરી હતી. અને તેમની જાતી દેખરેખ નીચે એ સખાવતાથી બનેલાં આલીશાન મકાનામાં આજે અનેક ગરીબ કુટંએા ળિલકુલ થાેડા ખર્ચે^ડ આરામ લઇ રહ્યાં છે. ને એ **હી**રાને આશીર્વા**દ** આપી રહ્યાં છે. સામાજિક, ધાર્મિક કે રાષ્ટ્રીય કંઇ પણ પ્રવૃત્તિ કર્યા કરવી, એ એમનું જીવન ધ્યેય છે. 'શિઘ્રતા' એ તેા એમના જીવનમાં જાણે એાતપ્રાત થઇ ગઇ છે. મરતાં મરતાં માલવું કે મરતાં મરતાં ચાલવું અથવા મરતાં મરતાં કામ કરવું, એના તાે એ કદૃર દુશ્મન લાગે છે.

અનેક સંસ્થાઓમાં તેમનું અગ્રસ્થાન છે. અને તેઓ તન-મન-ધનથી પાતાની સેવા અપી રહ્યા છે. આજથા દશ વર્ષ ઉપર સં. ૧૯૮૫માં કરાચીના આંગણે ' શ્રી કરાચી ગુર્જર સાહિત્ય કળા મહાત્સવ ' મહાકવિ ન્હાનાલાલના પ્રમુખપણા નીચે ઉજવાયા હતા, એ ભાઇ હીરાલાલ ગણાત્રાના જ મુખ્ય વિચારા અને પ્રયત્નનું પરિણામ હતું, એમ આજે પણ, કાઇ પણ કરાચીવાસી ગુજરાતી કહી શકે છે. આવી કરાચીની દરેક પ્રવૃત્તિમાં એમના અગ્રભાગ હાય જ.

સ્વામી ખાલકૃષ્ણદાસછ.

સાત્ત્વિક્નુત્તિવાળા, શાન્ત પ્રકૃતિવાળા અને ઉદારચરિત આ સાધુ પુરુષ કબીરપંથના આચાર્ય છે. હમણાં એમના પ્રયત્નથી કરાચીમાં ' કબીરધર્મસ્થાનક ' બન્યું છે. અને અનેક ભક્તજના તેમાં આવીને કબીરસાહેબની વાણી સાંભળવાના લાભ ઉઠાવી રહ્યા છે. સ્વામી બાલ-કૃષ્ણુદાસજી એક સમ્પ્રદાયના આચાર્ય, ધર્મગુરૂ અને તે પણ વિદ્વાન ધર્મગુરૂ હાવા છતાં અભિમાનની ગ'ધ પણ એમનામાં નથી જણાતી. આજે હિંદુઓના સાધુએાના મોટા ભાગ, ભાંગના લાટા ઉડાવવામાં, ગાંજાની ચલમાનાં દમ ક્ર્'કવામાં અને એક કવિના કથન પ્રમાણે :

ગામ તજ્યું ને ધામ તજ્યું,
પણ કામ તજયાની ના;
ઓકેલું આસરેઉ છેઠા,
જો જો દીંખળ આ;
સ'સારીને એક સલ્ણી,
સ'તાષી રહે હા;
મઠધારીનું મંડળ માહું,
જો જો દીંખળ આ;

જટા વધારી જેગી કહાવે, ભસુત ચઢાવે ભા; 'પક્કી' માટે કરે કડાકા, જે જે ટીંખળ આ.

આમ અનેક રીતે પતનતાના માર્ગ પકડવામાં મશગૂલ ળની રહ્યો છે, તેવા સમયમાં સ્વામી **આ**લકૃષ્ણદાસજી આખા દિવસ ધર્મ ચર્ચા અને ગ્રાન-ધ્યાનમાં પાતાના સમય વ્યતીત કરી, ખીજા હિંદુ સાધુઓને આદર્શરૂપ ળની રહ્યા છે.

તેઓ ઘણું જ થાકું બાલે છે. જે બાલે છે તે મધુર અને સત્ય બાલે છે. દર સામવારે મૌન રાખે છે. સાદામાં સાદા ખારાક અને સાદામાં સાદું જીવન તેઓ ગાળા રહ્યા છે. એટલા વિદ્વાન્ અને સંત હાવા છતાં, એટલા બધા નમ્ર અને વિવેકા છે કે—ગમે તેવાને પણ તેમના પ્રત્યે સદ્ભાવ થયા વિના ન રહે. જો કે તેઓ સાધુ છે, અને કબીરપંથના ધમં પ્રચારની તેમના ઉપર જવાળદારી છે, એટલે તેઓ કરાચીમાં સ્થાયા રૂપે નથી રહેતા; છતાં જેટલા સમય કરાચીમાં વિરાજે છે, તેટલા સમય કરાચીની જનતાને સારા લાભ આપે છે. હવે તા કરાચીમાં 'કળીર ધર્મ સ્થાનક ' બન્યું છે, એટલે કરાચીની જનતાને આ વિદ્વાન્, સર્વધર્મ પ્રત્યે ઉદાર- ભાવ રાખનાર સ્વામીજીના ગ્રાનનો લાભ વધારે મળશે, એવી આશા રાખી શકાય.

એકલ ખરાસ

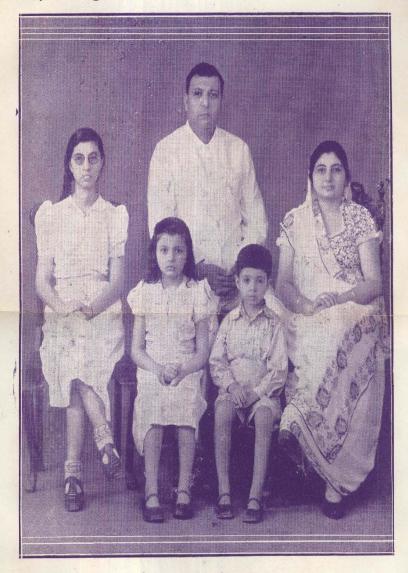
ર૪મી અક્ટોમ્ખર ૧૯૩૭ નાે દિવસ હતાે. દિવસમાં ત્રણુ સ્થળે જાહેર વ્યાખ્યાના અને બાક\!ના સમયમાં જુદા જુદા લાેકા સાથે ધર્મ-ચર્ચાએા કરીને થાક્યાે પાકયાે રાતે દસ–સાડા દસે સંચારાે કરવાના (સુવાની) તૈયારી કરતા હતા. એટલામાં એક ગૃહસ્થે ખળર આપ્યા કે– 'એક પારસી ગૃહસ્થ આપની પાસે સમય માગે છે. તેમના ટેલીફાન છે. ' મે પૂછશું: 'અત્યારે શે' 'ના, જ્યારે સમય આપા ત્યારે. ' મેં બીજા દિવસે ચાર વાગ્યાના સમય આપ્યા.

ખીજા દિવસે ખરાખર ચાર વાગે એક પારસી ગૃહસ્થ મારી પાસે આવ્યા ને નમસ્કાર કરી બેઠા. તેમના ચહેરા શનસાન હતા. નીચી આંખો કરી બેઠા હતા. ન બાલે ન ચાલે. થાડીવારે જોઉં છું તા તેમની આંખો-માંથી ૮૫ક ૮૫ક કરતાં માતી ૮૫કવા લાગ્યાં. મેં એમને કહ્યું: ' ભાઇ શું છે? આપ કેમ આટલા ગભરાયેલા છા ?' તે શાના જવાખ દે? હું જોઇ શકયા કે તેમનું હૃદય વલાવાઇ રહ્યું હતું. એમને હૃદયમાં વ્યથા થતી હાય, એમ મને લાગ્યું. એઓ કાઈ મહા પશ્ચાત્તાપ કરતા હાય, એવું દુખાયું. મેં એમના હાથ પકડી પાસે બેસાડયા. એમની પીઠ ઉપર હાથ ફેરવ્યા. શાંત થવા ને એમનું દિલ ખાલવા મેં એમને સૂચન કર્યું. મને લાગ્યું કે એમના આત્મા ખૂબ ઉડાશુમાં હતરી ગયા છે. બહુ વારે એમણે પાતાનું હૃદય ખાલી કરી લીધા પછી, માથું હત્યું કર્યું, મારી રહામે જોયું. તે પછી તેમણે મને કહ્યું:-

" કાલે ખાલકદીના હૈાલમાં આપતું વ્યાખ્યાન થતું હતું, ત્યારે એક અદના શ્રોતા તરીકે હું આવ્યા હતા. આપના ઉપદેશની જે અસર મારા ઉપર થઇ છે, એજ કારણથી મેં આપની પાસે આવવાના વિચાર કર્યો. રાતે ટેલીફાનથી આપના સમય માગ્યા. હવે આપ મારી કથા સાંબળા."

એમ કહી એમણે પાતાના દાદાથી લઇને, અત્યાર સુધીના એમના જીવનની એકકે એક ઘટનાનું વર્ણન કર્યું. એએ જેમ જેમ આગળ વધતા જતા હતા, તેમ તેમ હું તા દિગ્રસૂઢ થતા જતા હતા. એક તરફથી એમની 'આત્મકથા ' ચાલતી હતી; ખીજી તરફથી મારા હદયમાં

મારી સિંધયાત્રા 🦫

થી. એકલ ત. ખરાસ અને તેમનું કુટુંખ.

રાજરત્ન શેઠશ્રી નાનજીભાઈ કાલીદાસ મહેતા, ઐમ. ખી. ઇ.

સુપ્રસિદ્ધ શાહસોદાગર શેઠશ્રી નાનજીલાઇ કાલીદાસ મહેતાએ 'સિ'ધયાત્રા 'ની પહેલી આવૃત્તિ વાંચી બીજી આવૃત્તિ સત્વર ખહાર પાડવાની વ્યવસ્થામાં પ્રેમથી આર્થિક સહાય કરી અમને આલારી કર્યા છે. રાજરત્ન શ્રી. નાનજીલાઇ એક મહાન ગુજરાતી તરીકે ગુજરાતની પરમ સેવા ખજાવી રહ્યા છે એ જોઇ અમે રાજી થઇએ છીએ.

અનેક પ્રકારનું મંથન થતું જતું હતું. હું તો ધાર વિચારસાગરમાં ડૂખી રહ્યો હતો. 'આ પારસી ગૃહસ્થ, હું એક જન સાધુ. મારા તેમના પરિચય નહિ. તેઓ મને શું કહી રહ્યા છે? આ બધી યે હકી કત કહેવાને એમણે મને 'પાત્ર ' સમજી લીધો છે? ' એક છાકરા પાતાના પિતાના આગળ ન કહી શકે, એક શિષ્ય પાતાના ગુરૂને પણ કહેતા સંકાચાય, જ્યારે એક પારસી ગૃહસ્થ ગંભીરતા પૂર્વ ક જે જે બાળના કહી રહ્યા હતા, એમાં ન્હોતા સંકાચ કે ન્હોતા ભય. હદયની નિખાલસતા ચાપ્ખી દેખાઇ આવતી હતી.

લગભગ એ કલાક સુધી પાતાના જીવનનું સંપૂર્ણ કથન કર્યા પછી તેમણે કહ્યું:—

" મહારાજ, ઇન્સાન જ્યાંસુધી યાગ્ય પુરુષની આગળ પાતાના દિલની સાક વાતા કરતા નથી, ત્યાંસુધી ગમે તેવા અમૃતમય ઉપદેશનું એક ખિંદુ માત્ર પણ એના હદયમાં ટક્તું નથી. અને એજ કારણ છે કે આજે આટલા આટલા ધર્મગુરુઓ ઉપદેશા આપે છે, પરન્તુ પાપાથી મલીન, કપટથી ભરેલા, નાપાક હદયામાં એની કંઇજ અસર થતી નથી."

નિખાલસ હદયથી, નિર્ભયતા પૂર્વક, આત્મશુદ્ધિને અર્થ જીવનની પ્રત્યેક ઘટના પ્રકટ કરનાર મારી હજારો માઇલની અને હિંદુસ્તાનના લગભગ અનેક દેશાની મુસાકરીમાં જો ક્રાઇ મહાનુભાવ મળ્યો હોય તા તે આ એકજ. અને તે ભાઈ એકલ નસરવાનજી ખરાસ.

અને તેટલાજ માટે કરાચીની સાડાત્રણ લાખ માણુસની વસ્તીમાં આ ક્રાઇ પ્રસિદ્ધ પુરુષ, કાર્યકર્તા, ભાષણો ઝાડનાર કે લાખા રૂપિયાની સખાવતા કરી નામચીન થયેલ ગૃહસ્થ નહિ હોવા છતાં, હું એમને કરાચીની વિશિષ્ટ વ્યક્તિએામાં ઉંચુ સ્થાન આપું છું.

સંસારમાં દાનવીરા યે ઘણા છે, તે વક્તાએ યે ઘણા છે. અને સૌ ક્રોઇ છે, પણ અભાવ છે સાચ્ચા નિખાલસ હૃદયવાળાના, અભાવ છે નિ:સ્વાર્થ પૂર્વ ક બીજાની સેવા કરનારાઓના. ભાઇ ખરાસમાં મે' આ ચુણા જોયા છે, પ્રત્યક્ષ જોયા છે, અનુભવ્યા છે, અને તેથી 'બહુરતના વસુંધરા 'કહેવાય છે, તે ખાહુ' નથી, એની ખાતરી થાય છે.

પારસી હોવા છતાં, લગભગ દશ વર્ષથી તેમના જીવનપલટા થયા છે. માંસ-મચ્છી-ઇંડા અને દારૂ બધું યે છોડ્યું છે. અમારા પરિચયમાં આવ્યા પછી તેમનાં પત્ની અને તેમનાં બહેન પણુ તે આહારથી મુકત થયાં છે. આજે આખું યે કુટુંબ બિલકુલ સાદાઇ અને નિર્દોષ આહાર પાણીથી પાતાની જીવનયાત્રા ચલાવી રહ્યાં છે જ્યાં લગભગ આખી યે સમાજ માંસાહારી હાય, એની વચમાં નિર્દોષ ખાન-પાનથી રહેવામાં આ કુટુંબને કેટલી અડચણા આવતી હશે, એ સમજી શકાય તેમ છે. પરન્તુ, ખરાસ સમજે છે, ને માને છે કે 'સંસારમાં કાઈ પણુ વસ્તુ અશક્ય નથી. પ્રયત્ન કરતાં કરતાં સા પ્રાપ્ત થઈ શકે છે, આત્મ વિશ્વાસ જોઇએ. '

ભાઇ ખરાસ અને તેમનાં પત્ની પીલું ખહેન એક આદર્શ ગૃહસ્થ જીવન જીવે રહ્યાં છે. પોતાના ધર્મ માં સંપૂર્ણ બ્રહ્મળુ છે અને ગુણનાં પૂજારી છે. જ્યાં જ્યાં ગુણ દેખે છે ત્યાં ઝૂંકે છે. ' ઉપદેશ જીવનમાં ઉતારવા માટે હોય છે, ખાલી સાંભળવા માટે નથી હોતો ' એ એમના સિષ્ધાંત છે. કાે કાે પણ દુઃખી જીવને જાે કે પાતાથી ખની શકતી સહાયતા કરવા તેઓ તૈયાર રહે છે. તેમની ઉ'ચી ભાવનાઓ અને પવિત્ર જીવનની અસર તેમનાં બહેન ખાસુખહેન અને તેમનાં બાળકા ઉપર પણ પડી રહી છે. જ્યારથી અમારા પરિચય થયા છે, ત્યારથી ભાઇ ખરાસ અને તેમનાં પત્ની બહેન પીલુબહેન અમારી–સાધુઓની નિ:સ્વાર્થતા

પૂર્વ'ક તન, મન, ધનથી જે સેવા કરી રહ્યાં છે, એ ગમે તેવા ભક્તોને પણ મુગ્ધ કર્યા વિના નથી રહેતી. કેટલી ઊંચી ખાનદાની !

એમ. બી. કલાલ

કરાચીની તમામ નાની માેટી એાક્ષીસા, પેઢીએા અને બે'ફામાં કરાચીના આ શિક્ષાપ્રેમી બાઇને ત્યાં શિક્ષણ મેળવેલા યુવકામાંના કાઇને કાેઇ જરુર મળવાના. યુજરાતી, સિંધી, પંજાખી, મરાઠી તમામ કાેમના યુવકા તેમને ત્યાંની કાેલેજમાં કેળવાયલા છે. એજ કારણ છે કે આ આખી પચરંગી પ્રજામાં આ બાઇનું નામ માનસહ ઉચ્ચારાય છે.

નવી તવી સંસ્થાઓ સ્થાપવામાં તેઓ આખા કરાચીમાં અજોડ છે. ગુજરાતી કાઓપરેટીવ ભેંક અને સિંધ ન્યુસપેપર્સ લીં ના તેઓ યોજક છે. 'શારદા મંદિર 'ને શરુઆતમાં પાણી પાઈ ઉછેરનાર, પ્રથમથીજ પોતાની કાલેજનું મકાન મકત વાપરવા આપી અપનાવનાર તેઓ છે. કરાચીની 'મીશન સ્કૂલ'માં ઉઠેલા ઝગડાને અંગે હિંદુ બાળકા અને શિક્ષકા રવડી પડતાં, તેમને માટે તદ્દન નવીન " યુનીયન હાઇસ્કૂલ " પોતે જાતે તેનું ખર્ચ વગેરેનું જોખમ ઉઠાવી સ્થાપી. કામ ચલાઉ પોતાની કાલેજમાં તેને શરુ કરી દઇ પાછળથી દા જુદા મકાનામાં તેને લઇ જવામાં આવી. આ સંસ્થા સ્થાપી, એટલુંજ નહિ પણ તેમાં પ્રિન્સીપલ તરીકે રહી આ ' હાઇસ્કૂલ 'ને આગળ ધપાવી, આ સ્કૂલ આજે કરાચીમાં અગત્યનું સ્થાન ભાગવે છે. આ શાળા, એજ આજે શેઠ હરિભાઇ પ્રાગજી કારીઆ સ્કૂલના નામે પ્રસિદ્ધ છે.

તેએ અંગ્રેજી કેળવણીથી વિભૂર્ષિત થએલા છે; છતાં બીજાએાની જેમ તેના પ્રવાહમાં તણાયલા નથી. ગમે તેવા ઓળખીતા કે અજણ્યાને પણ મદદ કરવામાં, કાઇ સંસ્થા કે સભાના સંચાલકાને સહકાર આપવામાં, કંડ કાળામાં સહાય કરવામાં તેમજ ગુજરાતી પ્રજાની ઉન્નતિના કાઇપણ કાર્યમાં તેઓ રસપૂર્વક ભાગ લે છે. ઘણીએ જાણીતી સંસ્થાના તેઓ પ્રમુખ છે. આ જમાનામાં જેને ધાંધલીઆ કહેવામાં આવે છે, તેવા તે નથી. એટલે કે તેઓ કક્ત કામ કરી જાણે છે: કરજ બજાવી જાણે છે અને છતાં એ બધાથી પાછા અલિપ્ત રહી જાણે છે, એ એમના જીવનની ખૂબી છે.

તેઓ સ્ત્રીકેળવણી ને બાળકેળવણીના મ્હાેટા હિમાયતી અને પ્રચારક છે. બાળકાેને માટે કેટલાં ય પુસ્તકાે તેમણે લખ્યાં છે. વર્તમાનપત્રની દુનિયામાં કરાચીના તમામ પત્રામાં તેઓ અવાર–નવાર સમાજ, ઉદ્યોગ, હુત્તર અને વિજ્ઞાન ઉપર લેખા દ્વારા જનસમાજને કેળવે છે. આમ અનેકવિધ પ્રવૃત્તિના તેઓ પ્રવર્તક છે.

જ્યારે લોકોને સ્વદેશીમ'ત્ર બહાવવાની જરુર પડતી હતી, તેવા સમયમાં ઇ. સ. ૧૯૨૩માં તેમણે ખૂદ કરાચીમાં 'સ્વદેશી પ્રદર્શન' પાતાના બળે ખાેલ્યું હતું. અને તે બાબતમાં સ્વદેશાહારમાં પાતે અમુક ખાેટ ખાઇને પણ સેવા આપી હતી.

તેઓ હિસાળીખાતામાં એકાઉન્ટન્ટ તરીકે, ઓડિટર તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. ઘણી યે સંસ્થાઓમાં તેમણે મધત કાર્ય કરી સંસ્થાઓને હજારાની મદદ કરેલી છે. કહેવાય છે કે તેઓ કાયદાની ઝીંણામાં ઝીણી ગુંચ ખાળા કાઢી શકે છે.

તેમના શાંત સ્વભાવ, હમેશા પ્રસન્ન વક્ષ્ત, ગંભીર ચહેરા, ઉંચુ કદ, ભવ્ય કપાળ અને મીડી વાણી ક્રાઇપણ મળતારનું ખ્યાન ખેંચ્યા વિના નથી રહેતા.

અત્ય વ્યક્તિઓ

હું આ પ્રકરણના પ્રાર'ભમાં કહી ગયાે છું તેમ, ભિન્ન બિન્ન વિશિષ્ટતાએા રાખનારી અનેક વ્યક્તિએા કરાચીમાં હશે–છે, તેમાં મારા ઘણા પરિચયમાં આવનારી વ્યક્તિએા પણ ક'ઇ એાછી નથી. તેએામાંની ખાસ ખાસ વ્યક્તિએા આ પણ છેઃ

સનાતન ધર્મ નું કટ્ટર અભિમાન રાખનાર અને કરાચીની દરેક પ્રવૃ-ત્તિમાં ભાગ લેનાર, શ્રીમન્ત અને વયાેવૃદ્ધ છતાં સારી વકતત્વ શકિત ધરાવનાર પરમશ્રહાળુ, સાધુભક્ત સિ'ધિ ગૃહરથ શેઠ લાકામલછ ચેલા-રામ; એક વખતના કરાચીના મેયર, ગંભીર વિચારક અને સાધુ સંતાના ભક્ત શ્રીયુત દુર્ગાદાસ એડવાની: 'નવચેતન' 'શારદા' અને એવા અનેક પત્રોમાં દેશના આર્થિક પ્રક્ષોને સ્પષ્ટ રીતે છ્હાનાર. ઉંચી ક્રોટીના લેખા લખનાર, સરસ્વતી અને લક્ષ્મી બન્નેને સાથે વસાવનાર ડુંગરસી ધરમસી સંપટ; સિંધ જેવા મુલકમાં જન્મવા છતાં સંસ્કૃતનું અસાધારણ જ્ઞાન ધરાવનાર દાશ નિક વિદ્વાન્ પં. ધર્મ દેવ જેટલી, પ્રસુતત્ત્વના પ્રચાર કરવા માટે અને સર્વ ધર્મ ના સમન્વય કરવા માટે રાત–દિવસ પ્રયત્ન સેવી રહેલ. ઉદાર વિચારના અને અનેક પ્રન્થાના લેખક શ્રીયુત જમીયતરામ આચાર્ય; સ્ત્રીશિક્ષા માટે સારા પ્રેમ ધરાવનાર અને શિક્ષા માટે તેમજ ખીજા કાર્યોમાં હજારા રુપિયાની સખાવતા કરનાર શ્રીમાન શેઠ મનુભાઇ જોશી: વ્યાપારી લાઇનમાં ગમે તેવા આંટીઘુંટીવાળા ક્રાેરડા **ઉકેલનાર** અને પાતાની ળાહાેશી, પ્રભાવકતા અને તટસ્થતાથી યુવાના અને વૃદ્ધામાં માનીતા શેઠ છાેટાલાલ ખેતશી; જાતે મુસલમાન હાેવા છતાં વિચારમાં ઉદાર અને સ્વભાવમાં મળતાવડા કરાચીના માજી મેયર ભાષ્ટ્ર હાતીમ અલવી; કાેેેેેે પણ જાહેર પ્રવૃત્તિમાં તન–મન–ધનથી પાતાના સાથ આપવા તૈયાર રહેનાર શેઢ હરિદાસ લાલજ: ક્રાંગ્રેસ પ્રવૃત્તિમાં પાતાના સમયના

અને શક્તિના બાગ આપનાર ક્રાંગ્રેસ કમીટીના સેક્રેટરી ડાં. ત્રીપાઠી: મ્યુનિસીપાલીટીના કેળવણી ખાતામાં ડાયરેક્ટરનાે હાેદા ભાેગવતા. સિંધના ઇતિહાસ ભૂગાળના સ્થયિતા શિક્ષાપ્રેમી શ્રી. લાગૂ સાહેળ; પારસીએાનાં અનેક પરાપકારી કં'ડાના સેક્રેટરી તરીકે સેવા કરતા, દરેક ધર્મના વિદાનોને મળવામાં ઉત્સુક શ્રીયુત ભાષ્ટ પેશાતન વાર્ણિયા; શિક્ષક તરીકેતું કામ કરી રહેલા હોવા છતાં પાતાના વ્યચતા સમયમાં જુદા જુદા ધર્મ ની જુદી જુદી પ્રવૃતિએામાં રસ લેતા અને સાહિત્ય પ્રવૃ-ત્તિમાં મશગૂલ રહેનાર તેમજ 'પ્રભુતત્ત્વ પ્રચારક મંડળ 'ના આત્મા સમા ભાઇ નરીમાન ગાળવાળા; વચાવહ હોવા ' પારસી સંસાર ' જેવા અર્ધ સાપ્તાહિક પત્રદ્વારા પારસીએ। અને આમ જનતામાં નવચેતન રેડનાર 'પારસી સ'સાર'ના એડીટર શ્રીયુત ફીરાજશાહ દરતુર સાહેળ; ' સિ'ધસેવક ' ના અધિપતિ ભાઇ ભાદશ કર ભદ; 'હિતેચ્છું'ના અધિપતિ સિદ્ધહસ્ત લેખક શ્રી **હ**રિલાલ ઠાકર, ' શારદા મંદિર ' ના આત્મા–સમાન શ્રી મનસુખલાલ જોળનપુત્રા; શાહ`હેન્ડ નહિ જાણવા છતાં, ગમે તેવાં વ્યાખ્યાનાના અક્ષરે અક્ષર રિપાર્ટ લેવામાં સિદ્ધહસ્ત લેખક અને ' પારસી સ'સાર 'ના સળ એડીટર ભાઇ ઢાકરશા મેઘછ કાઠારી: ગુપ્તદાનેશ્વરી તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામેલા શાન્તિપ્રિય શેઠ ભાગવાનલાલ રહ્યુછાંડદાસ; અધી રાત્રે પહુ ભારહ્યું ખખડાવતાં ગમે તેવા ગરીબને ત્યાં પહું પહેાંચી જવામાં અને ફીના કે દવાના પૈસાની જરા પણ દરકાર કર્યા સિવાય ગમે તેવાની સેવા કરવા માટે તૈયાર રહેનાર, અને જીવદયા પ્રચારની ધગશ ધરાવનાર ડાં. ન્યાલયંદ રામજી દાશી; ગમે તેવા પરાપકારી કાર્યમાં જરા પણ આના-કાની સિવાય દિલની ખુશીથીજ દાન કરનાર, સાધુભક્ત *શેઠ* **લા**ધાભાઇ (વીરમ લધાવાળા); આસનાે અને પ્રાણાયામની શાસ્ત્રીય પદ્ધતિથી જુદી જુદી કસરતા વડે અસાધ્ય રાગા મટાડવાની અસાધારહ્ય કુશળતા ધરાવનાર અને 'કિંગ એાક ક્રિઝિકલ ક્લચર'

પ્રસિદ્ધ ભાઇ ભૂપતરાય મા. દવે; આખા હિંદુસ્તાનમાં 'ટેનીસ ચેમ્પાયન' તરીકે પ્રસિદ્ધ અને સેંકડા કપ તથા ઇનામા મેળવનાર ખહેન મેહરૂબહેન દુબાસ; આપંસમાજમાં ખૂબ પ્રસિધ્ધ અને ઉદારચરિત પં. લાકનાથ; દેશ અને જીવદયાની સેવામાં સારા બાગ આપનાર પ્રા. તારાચંદજી ગજરા વિગેરે એવી એવી સંખ્યાબંધ વિભૂતિએ કરાચીના આંગણે છે કે જેઓની કાર્યદક્ષતાથી, જેઓની સેવાથી, જેઓની ઉદારતાથી અને જેઓની હયાતિથી કરાચી શાબી રહ્યું છે, અને જેમના વિશિષ્ટ શૃણા માટે કાઇને પણ માન ઉત્પન્ન થયા વિના નથી રહેતું. આવા મહાનુભાવામાં ડાં. વિશ્વનાથ પાટીલ (દાદા); આંખની અસાધારણ કુશળતા ધરાવનાર ડાં. અંકલેશ્વરિયા; આયુર્વેદના અસાધારણ વિદ્વાન્ વૈદ્યરાજ નવલશંકરબાઇ અને મ્યુનિસીપાલીટી તેમજ ધારાસભાના ધેમ્બર ડાં. પાપટલાલ; હોમીઓપેથીક ડાં. થારાની; વયાવદ્ધ અને યશનામાં વૈદ્યરાજ સુખરમાદાસ વિગેરના પણ સમાવેશ થાય છે.

-: 22:-

જૈનાનું સ્થાન

હિંદુસ્તાનના મુખ્ય મુખ્ય શહેરાની અપેક્ષાએ જેમ કરાચીનું ઉંચુ સ્થાન છે, તેમ હિંદુસ્તાનના મુખ્ય મુખ્ય જૈનસં ધામાં કરા-ચીના જૈનસં ધતું પણ એક સ્થાન ગણી શકાય. ખીજા શહેરાની માકક અહિં પણ જુદા જુદા પ્રાન્તા અને દેશામાંથી આવી વસેલા જૈનાની લગભગ ૩૫૦૦ માણસાની વસ્તી છે; જેમાં ગુજરાતી, કાઠિયાવાડી, કચ્છી અને મારવાડી—એમ દેશાના નામે એાળખાતા ચાર વર્ગીના સમાવેશ થાય છે.

એ વાત એક પ્રકરણમાં કહેવામાં આવી છે કે કરાચીમાં ગુજરાતીઓનું આગમન લગભગ સવાસા વર્ષથી થએલું છે. ત્યારે જૈના કયારે આવ્યા, એ પણ જાણવું જરૂરી છે.

જૈના કથારે આવ્યા ?

આમ તા 'જૈનદ્દષ્ટિએ જુનું સિંધ 'એ પ્રકરણમાં સિંધમાં પહેલાં હજારાની સ'પ્યામાં જૈનાની વસ્તી હતી, સેંકડા મંદિરા હતાં અને જૈનધર્મની પૂરી જહાન જલાલી હતી, એ વાત ખતાવવામાં આવી છે. કહેવાય છે કે એક વખતે નગરદકામાં પણ જૈનાની ખહુ માટી વસ્તી હતી. અત્યારે ત્યાં એક પણ ઘર જૈનનું નથી; પણ 'ભાવડાના વાસ ' નામના મહાલો છે, કે જે 'ભાવડા ''જૈના' જ કહેવામાં આવતા હતા. અત્યારે પણ પંજાળમાં જૈનાને 'ભાવડા ' જ કહે છે. હાલામાં જૈનાની વસ્તી છે, તે લગભગ ત્રણસા વર્ષથા જેના હતા. અત્યારે ત્યાં દસ ળાર ઘર છે.

અમારા ઉદ્દેશ અહિં કરાચી સંખંધી છે. કરાચીમાં જૈતા ક્યારે આવ્યા ? એ જાણવું જરુરતું છે.

ળહુ તપાસની અંતે માલૂમ પડે છે કે જૈનાનું આગમન કરાચીમાં જ્યારથી અંગ્રેજો આવ્યા ત્યારથી થયું છે. કહેવાય છે કે પાટણના શેઠ લીલાચંદ ચાવાળા સૌથી પહેલાં અંગ્રેજોની સાથે આવ્યા હતા. આ સમય છે લગભગ ઇ. સ. ૧૮૪૦ ના. (વિ. સં. ૧૮૯૬) જેને આજે સા વર્ષ થાય છે.

તે પછી ઇ. સ. ૧૮૫૧ એટલે વિ. સં. ૧૯૦૭ની લગભગમાં ખેતાવાળા કચ્છી બાઇઓ અને સાયલાયી કાળા ગલા, ભાવા અમર- થંદ, શેઠ પાનાચંદ માયજી, અમદાવાદના શેઠ જમનાદાસ મુલતાની અને ઉવારસદના શેઠ ઉમેદયંદ માતીયંદ વિગેરે આવ્યા. આજ અરસામાં મારવાડના પાલી ગામથી શેઠ નવલમલજી ગુમાનમલજી વિગેરે મારવા- ડીઓની પણ આવક શરુ થઇ. આવીજ રીતે સ્થાનકવાસી શેઠ ડમર નીમજી, ત્રિકમ કાળુ અને કચ્છીઓમાં પ્રાગજી પાનાચંદ વિગેરે પણ આવેલા. કહેવાય છે કે આ બધા કુશળ સાહસિક વ્યાપારીઓ હતા. આમાં અમદાવાદના શેઠ પ્રેમાબાઇ હેમાબાઇનું નામ પણ ઉમેરાય છે.

એમ પણ કહેવાય છે કે અમદાવાદના આ નગરશેઠના હજારા વાર જમીનના પ્લાટ કરાચીની ભૂમિમાં હસ્તી ધરાવે છે અને તેને મેળવવા માટે તેમના તરકથી પ્રયત્ન થઇ રહ્યો છે.

ઉપરના ગૃહરથા પૈકી ખેતાવાળા કચ્છીભાઇએના કુટું ખમાં શ્રીયુત ખુશાલભાઇ વસ્તાચંદ અને તેમના બાઇ શેઠ ગાંગજમાઇ તેજપાળ વિગેરે અત્યારે મૌજૂદ છે. કાળા ગલાના કુટું ખમાં શેઠ ખેતસીમાઇ, શેઠ ભુદરજીભાઇ, ભાઇ ચતુર્જી અને બાઇ શાંતિલાલ મૌજુદ છે. આવા અમરચંદમાં કાઇ હયાત છે કે નહિંતે જણાયું નથી. શેઠ પાનાચંદ માવજીમાં શેઠ ખીમચંદ જે. પાનાચંદ છે. મારવાડી ગૃહસ્થામાં શેઠ નવમલજીના કુટું ખમાં ભગવાનદાસના પુત્ર શેઠ હાકમચંદજી હાલ હાલામાં રહે છે. શેઠ ડમર નીમજીના કુટું ખમાં શિવલાલભાઇ હયાત છે, અને ત્રિકમ કાળુના કુટું ખમાં ધનજીભાઇના પુત્ર ભાઇ માણેકલાલ છે.

પાંજરા**ધાળ**.

કહેવાય છે કે-ગુજરાતી લોકા પહેલાં સાલ્જર બજારમાં રહેતા. શેઠ કાળા ગલાવાળા અને મારવાડી લોકા સદરમાં રહેતા; જ્યારે કચ્છી ભાઇઓ રણછોડલાઇનમાં રહેતા. એક હિકેકત એ પણ મળે છે કે ખંદર-રાેડ ઉપર હાઇરકુલ રહામે, સદરમાં રહેતા શેઠ ખાવા અમરચંદ, શેઠ કાળા ગલા અને શેઠ જમનાદાસના સ્તુત્ય પ્રયાસથી પાંજરાપાળ સ્થાપન થઇ હતી. આ પાંજરાપાળના નિર્વાંહ માત્ર સાલ્જર બજાર અને સદરમાં રહેતા વ્યાપારીઓ દારા થતા હતા. કેટલાંક વર્ષા પછી શેઠ કાળા ગલાએ આ પાંજરાપાળ શેઠ આત્રકરશું ખેંગાર, શેઠ માણેકચંદ પીતામ્બર અને શેઠ રામદાસ મારારજીને સુપ્રત કરી. આ વખતે પાંજરાપાળ સારી પ્રગતિમાં આવી હતી આવીજ રીતે ' લ્યારી કવાટર'માં નદીવાળી **પાં**જરાપેાળ સ્થાપવામાં પણ વૈષ્ણવાની સાથે જૈનોના મુખ્ય હાથ હતા.

આ હિક્કત પ્રમાણે તો કરાચીની પ્રસિદ્ધ **પાં**જરાપાળની સ્થાપનાનું શ્રેયઃ તે વખતના જૈનોના જ કાળે જાય છે.

જનાના વધુ ફાળા

ખીજી કેટલીક હિકિત મેળવતાં એમ પણ જણાય છે કે કરાચીની પાંજરાપાળજ નહિં, પરન્તુ કરાચીની અત્યારની પ્રગતિમાં જૂના વખતના જૈનોના કાળા ખાસ કરીને નોંધવા લાયક છે. અત્યારનું ભીમપટું કે જે સિંધમદ્રેસા પાસે લારેન્સ રાડ ઉપર આવેલું છે, તે વસાવનાર પણ એક જૈન ગૃહસ્થ ભીમસિંહ માલસી હતા, કે જેઓ ઊનના માટા વ્યાપારી હતા. આવીજ રીતે કરાચીની ભવ્ય છમારતા ઇમ્પીરીયલ બેંક, લાઇડસ બેંક, રાલી લાધર્સ, ચેમ્બર્સ એક કામર્સ વિગેર બિલ્ડી ગા કાન્ટ્રાકટથી બાંધનાર પણ જૈનગૃહસ્થ શેઠ કાળા ગલા હતા. આમ એક અથવા બીજી રીતે કરાચીની અત્યારની પ્રગતિમાં જૈનોના માટા કાળા છે-હાથ છે, એમ જુના વખતના જૈનાના કથનથી અને બીજા કેટલાકાના કથનથી માલૂમ પડે છે.

મ દિર-ઉપાશ્રય

તે વખતના ગૃહસ્થા પૈકી શેઠ લીલાચંદ ચાવાળા, શેઠ ઉમેદમલછ, ન્યાલચંદભાઇ, આસ્કરણુ ખેંગાર, પદમાજી વેલાજી, માકમચંદ વલ્લબદાસ અને નવલમલજી ગુમાનમલજી વિગેરે ગૃહસ્થાએ મળાને સાલ્જર ખજારમાં એક મકાન લઇ ઇ. સ. ૧૮૫૫માં (વિ. સં. ૧૯૧૧) ધાતુની મૂર્ત્તિ રાખીને ધરદેરાસર કર્યું, તે ધાતુની મૂર્તિ ચારાઇ ગયા પછી હોલાથી ચાર પાષાણની મૃત્તિઓ લાવીને વિરાજમાન કરી. તે પછી કંઇક વસ્તી વધતાં એટલે સં. ૧૯૪૫ માં રુણું ડલાઇનમાં જમીન લઇને મંદિરના પાયા નાખ્યા. મંદિરનું કામ પૂરું થયા પછી પણ કેટલાંક કારણાથી સાત—આઠ વર્ષ સુધી પ્રતિષ્ઠા ન થઇ શકી. તે વખતે તેના વહિવટ શેઠ આરકરણ ખેંગાર અને ગુજરાતી પેઢીઓ દ્વારા થતા હતા. વિ. સં. ૧૯૫૮માં તે મૂર્તિઓને સાંલ્જર બજારમાંથી નવા મંદિરમાં લાવી પરાણા દાખલ રાખી અને સં. ૧૯૬૧ના મહા સુદિ પ ના દિવસે આ નવા મંદિરમાં ચાર મૂર્ત્તિઓની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી. પ્રતિષ્ઠાના ખર્ચમાં શેઠ કાળા ગલા, ભગવાનદાસજી નવલમલજી, ખેતાવાળા ને શેઠ કાનજી પાપટના મુખ્ય હિસ્સા હતા. મંદિરની બાજૂમાં જ એક ન્હાના ઉપાત્રય પણ આ વખતે કરવામાં આવ્યા. આનું સંપૂર્ણ કામ ખેતાવાળા શેઠ વસ્તાભાઇ પંચાણે સંબાળયું હતું.

આ વખતે કરાચીમાં મૂર્ત્તિ પૂજક જૈનાનાં લગભગ યસા માણસા હતાં. મંદિરની પ્રતિષ્ઠા એવી કાઇ સારી ઘડીમાં થઇ છે કે તે પછી જૈનાની વસ્તી દિવસે દિવસે વધતીજ રહી, પૈસે ૮કે પણ સુખી થતા ગયા અને સંગઠન પણ થતું ગયું.

મંદિરની શરુઆતથી જ શેઠ વસ્તાભાઇ પંચાણની આગેવાની નીચે સંધના વહિવટ ચાલતા હતા. સંધના આ વહિવટમાં શેઠ કાળા ગલા અને મારવાડી ગૃહસ્થ ભાગવાનદાસ પણ સાથે હતા.

સંગઠન

તે વખતે મૂર્તિ પૂજક સંઘમાં ગુજરાતી, કચ્છી, મારવાડી–આ ત્રણના સમાવેશ થતા; એટલે કે સ્વામી–વાત્સલ્ય આદિ સંઘના જમણમાં આ ત્રણ સાથે જમતા; જ્યારે ઝાલાવાડી અને હાલાઇ ભાઇએા, કે જેઓ મંદિરમાગી હતા, તેઓ સ્વામીવાત્સલ્ય આદિમાં સ્થાનકવાસી ભાઇઓની સાથે જમતા. પાતે મંદિરમાગી એટલે જમવા સિવાયનું પૂજપાઠ— પ્રતિક્રમણ વિગેરે બધું ગુજરાતી, કચ્છી, મારવાડીઓની સાથે કરતા. ધીરે ધીરે મંદિરમાગી ઓની સંખ્યા વધતી ગઇ, રુલ્છોડલાઇનમાં ખ્હાેલા સમુદાય થયા, એટલે ગુજરાતી, કચ્છી, મારવાડી અને કાદિયાવાડી, કે જેમાં હાલાઇ, ઝાલાવાડી અને ધાધારીનો પણ સમાવેશ થાય છે, તેઓનું પણ સંગઠન થયું, કે જે સંગઠન અત્યાર સુધી બરાબર ચાલ્યું આવ્યું છે.

પ્રાન્તાભિમાન.

કરાચીની વર્ત માન જૈનાની રિથતિના વિચાર કરીએ તા અત્યારે કાઠિયાવાડી ભાઇએાની વસ્તી વધારે છે. તેઓની અપેક્ષાએ કચ્છી. મારવાડી અને ગુજરાતીએાની સંખ્યા ઘણી એાછી છે. પૈસે ૮૬ પણ કાહિયાવાડી ભાઇએા સારા સુખી છે, એટલે થાેડી સંખ્યા ધરાવનારા કચ્છી, મારવાડી અને ગુજરાતી ભાઇએા કાઠિયાવાડી ભાઇએાની સાથે ભળાને રહે છે. આ કહેવાનો હેતુ એ છે કે કાઠિયાવડી જૈનોની 🕏 ખ્હાેળા વસ્તી છે. તેએ। પાત પાતાને કાઠિયાવાડી તરીકે નહિ એાળખાવતાં ' હાલાઇ ' અને ' ઝાલાવાડી ' તરીકે એાળખાવવાનું વધારે પસંદ કરે છે. એટલે દેશથી ઓળખાવવાના ખદલે 'પ્રાન્ત'થી તેઓ વધારે ઓળખાવે છે, એટલુંજ નહિ પરન્તુ જાણે જુદી જુદી ક્રોમાેનાજ પાતે ન હાય એવી અસર તેઓના દિલ ઉપર થઇ ગઇ છે; એટલે કચ્છી, ગુજરાતી, અને મારવાડી ભાઇએા કે જેઓની સંખ્યા અલ્પ છે, તેએા પાતાની અનુકળતા પ્રમાણે હાલાઇ કે ઝાલાવાડીની સાથે ભળી જાય છે, બલ્કે ' ધાઘારી 'કે જેઓ કાર્ડિયાવાડીજ છે, તેઓની સંખ્યા પણ ઓછી હાેવાના કારણે તેઓ પણ લઘુકામની માધક સૌથી બળાતે રહે છે. કહેવાની મતલબ ક્રે કરાચીના જૈનોમાં ' હાલાઇ ' અને ' ઝાલાવાડો 'ની સંખ્યા વધારે અને

પૈસે ટક્કે સુખી એટલે તેઓની પ્રખળતા વધારે છે, એમ સ્પષ્ટ દેખાય છે. છતાં તેઓ બન્ને જુદા કામ કે જુદા દેશ વાસીઓની માક્ક હરિકાઈના અથવા વૈમનસ્યના રંગથી રંગાએલા રહે છે.

હાલાઇ અને ઝાલાવાડી ભાઇઓએ જાતીય જમણાં તેમજ મરણ આદિ પ્રસંગોએ સ્નાનવિધિ, વિગેરે કરવાને માટે તેમજ લગ્નાદિ પ્રસંગાને માટે પોતાની વાડીઓ (ધર્મશાળાઓ) બનાવી છે. વાડીઓ બન્ને ભેગીજ હતી, છતાં વચમાં એક દિવાલ ઉભી કરીને 'હાલાઇ' અને 'ઝાલાવાડી 'તરીકેની જુદાઇનું પ્રમાણ પૂરું પાડ્યું છે.

ગુજરાતીએા

ખાસ ગુજરાતી ભાઇઓની વસ્તી જૈનામાં બહુ ઓછી દેખાય છે. તેમાં શેઠ ચુનીલાલ ભૂલાભાઇ મુખ્ય છે. તેઓ ધર્મપ્રેમી છે, દિલના ભદ્રિક છે તે ઉદાર છે. તેઓ મ'દિરમાર્ગો છે, સ'ઘનાં બધાં કાર્યોમાં આગેવાનીભર્યો ભાગ લે છે, મેનેજી' કમીડીનાં પણ મેમ્બર છે: અમારી મ'ડળીને સિ'ધમાં લાવવામાં તેમની પ્રેરણા ખાસ હોવાનું કહેવાય છે. અને તેઓ ઉદયપુર, કરાચીના ડેપ્યુ- ટેશનમાં પણ આવ્યા હતા. આ સિવાય ભાઇ રતિલાલ ચશ્માવાલા છે, તેઓના પિતા ડાહ્યાભાઇ મુલતાની બહુ પ્રસિદ્ધ અને માટા વ્યાપારી હતા. આ વિગેરે થાડાકજ ગુજરાતી છે. પાટણવાળા સ'ધવી નગીનદાસ કમ્પ્ય'દની પેઢી પણ છે.

ધાર્મિક ફિરકાન્

ધાર્મિ'ક દષ્ટિએ વિચારીએ તેા કરાચીમાં મુખ્ય બે સંપ્રદાય દેખાય છે: મ'દિરમાર્ગી અને સ્થાનકવાસી. મારવાડના **ખા**લાતરા તરફથી આવેલા ક્રાઇ કાઇ ' તેરાપ'થી ' પણ દેખાય છે. સ્થાનકવાસી અને મ'દિરમાગી'ના જે ભેદા છે, તે કાઢિયાવાડી અને કચ્છી બન્નેમાં જ છે. કેટલાક ભાવસાર ભાઇઓ સ્થાનકવાસી અને ક્રાઇ મ'દિરમાગી' છે, પરન્તુ તેઓ છે તો ઘણું કરીને કાઢિયાવાડીજ.

આ બન્ને ફિરકાઓમાં પાતપાતાના ઉપાશ્રયા છે અને ધાર્મિક દિષ્ટિએ જે જે ઉપયુક્ત સાધના જોઇએ, તે તે કરી લીધાં છે. સૌ પાત-પાતાનાં સ્થાનામાં ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરે છે. ખુશા થવા જેવું એ છે કે સ્થાનકવાસી અને મંદિરમાગી માં બીજાં શહેરા કે ગામા જેવા અહિં ક્રસંપ કે વેર નથી, બલ્કે સંપ સારા છે. સાધુઓ હાય તા એક બીજાને ત્યાં વ્યાખ્યાન આદિમાં જવા આવવામાં, તેમજ મહાવીર જયન્તી કે એવા ધાર્મિક ઉત્સવા સાથે મળીને કરવામાં જરા પણ સંકાચ નથી રાખતા. કેટલાક સ્થાનકવાસી ભાઇએા બહેના તા નિયમિત મંદિરમાં દર્શન પણ કરે છે.

આર્થિક સ્થિતિ

આર્થિંક સ્થિતિના વિચાર કરતાં અહિંના જેના સમય અને, સ્થાનના પ્રમાણમાં ઠીક ગણી શકાય. મ'દિરમાર્ગા કરતાં સ્થાનકવાસી સંઘમાં શ્રીમન્તો વધારે કહેવાય છે. તેમજ ઝાલાવાડી કરતાં હાલાઇ ભાઇઓમાં શ્રીમન્તા વધારે કહેવાય છે. કચ્છી ભાઇઓમાં પણ કેટલાક શ્રીમન્તો સારા છે. છતાં બહારની દુનિયા કરાચીના જેના માટે જે કલ્પના કરી શકે છે, એવી 'શ્રીમન્તાઇ ' તા અહિં નથી જોવાતી.

કરાચીના જૈનાના માટા ભાગ નાકરી કે મધ્યમ પ્રકારની વ્યાપારી પદ્ધતિથી પાતાનું ગુજરાન ચલાવનારા છે. દ્રવ્યની બહુલતાથી અત્યારના જમાનામાં જેમને 'શ્રીમન્ત ' કહી શકાય એવાઓની સંખ્યા ઓછી છે, અને તેમાં યે જેમને 'ગર્ભખશીમન્ત' કહીએ અથવા જેની 'શ્રીમન્તા⊌'જુના વખતથી ચાલી આવતી હેાય, એવા શ્રીમન્ત તેા મુક્કેલીથી શાષ્યા જડે.

ખામીએા 🦠

અન્જે કરાચીમાં લગભગ સાડાત્રણથી ચાર હજાર જૈનાની વસ્તી હોવા છતાં, અને દસ લાખ, એ લાખ કે એક એક લાખ *જેટ*લી લક્ષ્મી ધરાવનારા ' લક્ષ્મીન'દના ' હોવા છતાં પ્રાયઃ ક્રોઇ પણ સામાજિક કે ધાર્મિક સ્થાયા મ્હાેટું કાર્ય કાઈ એક ગૃહસ્થે પાતાના તરકથી કર્યું હાૈય, એવું પ્રાયઃ જણાતું નથી. ખલ્કે સમસ્ત સમાજે મળીને કર્યું હાૈય, એવું પણ નથી. કરાચીના જૈનામાં નથી ક્રાષ્ટ્ર સેનીટેરીયમ કે જ્યાં ક્રાષ્ટ્ર રાેગી કુટું ખ તખીયત સુધા વા માટે રહી શકે; નથી કાેઇ ભાજનશાળા કે જ્યાં અકરમાત સ્ટેશનથી ઉતરતા ક્રાેઇ જૈન બે–ચાર આના આપી શુદ્ધ ભાજન મેળવી શકે; નથી ક્રાષ્ટ્ર જૈનધર્મશાળા કે જ્યાં રેલથી ઉતરતાંજ ' આ અમારી ધર્મશાળા છે ' એમ સમજ પાતાના બીસ્તરા અને ટુંક મૂકી શકે; નથી ક્રાઇ સરતા ભાડાની ચાલી કે જ્યાં પચ્ચીસ-ત્રીસ રુપિયાના પગારમાં પાતાના પાંચ સાત માણસના કુટુંબને નભાવવા માટે આકુળવ્યાકૂળ થનારા ગૃહસ્થ થાડા ખરે^ર પાતાના કુટુ[.]ખ સાથે વાસા કરી શકે: નથી કાે સ્વતંત્ર દ્વાખાનું કે જ્યાં કાેઇ ગરીળ વિધવા બહેન પાેતાના વ્હાલા એકના એક ખચ્ચાની બિમારી વખતે જઇને દ્વા લંઇ શકે: નથી કાઇ કાેેેએાપરેટીવ હાઉસીંગ સાેેસાયટી અથવા ક્રેડીટ **સાે**સાયટી કે જે દ્વારા સાધાર**ણ** સ્થિતિના જૈના રાહતપૂર્વક પાેતાનાે નિર્વાંહ ચલાવી શકે; નથી ક્રાઇ સ્વતંત્ર હાઇસ્કલ કે પ્રાથમિક સ્કલ પણ, કે જ્યાં જૈના સ્વતંત્ર રીતે પાતાનાં ખાળકાને વ્યાવહારિક ગ્રાનની સાથે ધાર્મિ'ક ત્રાન પણ આપી શકે. આટલા આટલા 'શ્રીમન્તો ' હોવા છતાં

કરાચીના જૈન સમાજમાં સમાજોપયાેગી એક પણ સાધન નથી દેખાતું. કરાચીમાં વસતી લગભગ બધી યે કાેમાેમાં થાેડે ઘણે અ'શે પણ ઉપ-ર્યું ક્ત સાધનો છે. **લાે**હાણા, ભાટીયા અને પારસી વિગેરે કેટલીક કાેમાેએ તા કામના હિતનાં અનેક સાધના ઉભાં કરેલાં છે. જૈન સમાજમાં આ વસ્તુઓની બહુજ ખામી છે. એ ખામીઓ શું સૂચવે છે? એ કહેવાની ભાગ્યેજ જરૂર છે. અહિં એવા પણ લક્ષ્મીન દેના છે, કે ' જેમની લક્ષ્મીનું પાછળ શું થશે ? ' એની ચિન્તા એમના મિત્રા કરે છે, પરન્તુ ઉપરની ખાખતા સ`ખન્ધી ચિન્તા કે આશ્રય^ς કરવા જવું કં⊎જ નથી. લાેકસ્વ-ભાવનો, મનુષ્યપ્રકૃતિનો, માનસશાસ્ત્રનો અને કર્મપીક્ષાસાપીનો જેમણે અભ્યાસ કર્યો છે, એમને કંઇ પણ આશ્વર્ય કરવા જેવું નથી લાગતું. કર્મના સિદ્ધાન્ત પ્રમાણે અતંતરાય કર્મનો પડદેા ચિરાયા વિના **દાન** દ⊎ શકાત' નથી. શક્તિ અગાધ હેાવા છતાં ભાગાન્તરાયનો નાશ થયા વિના એ શક્તિ ભાગવાતી નથી. અને એજ કારણ છે કે આજે કરાચીનો જૈન પાછલા કેટલાક પુરુષને યાદ કરે છે કે જેમની ઉદારતા, સતત પરિશ્રમ, અને ધર્મ ની સાચી લાગણીના કારણે આજે સિંધ જેવા મુલકમાં આટલાં ધર્મનાં સ્થાનો અને કંધક જાહાજલાલી દેખાય છે.

આજે પણ કાેઇ કાેઇ મહાતુભાવ ગુપ્ત રીતે અથવા પ્રકટપણે લક્ષ્મીનો સદુપયાગ કરી જાણતા હશે-કરી જાણે છે. એમના વખાણ અને એમના કાર્યાનો અતુમાદના જરુર થાય છે.

કહેવાની મતલભ કે જ્યાંસુધી અંતરાય કર્મ તૂટતા નથા, ત્યાંસુધી દાન દેવાની વૃત્તિ જાગ્રત થતી નથી. પછી ભલે ગમે તેટલી લક્ષ્મી હાેય તેથા યે શું ?

એક વધુ ખામી.

અહિંના સમસ્ત જૈનસમાજમાં એક માટી ખામી વખતા વખત

અમારી નજર રહામે તરી આવે છે. અને તે છે ક્રાંક પ્રભાવશાળી નેતાની. મંદિરમાગી અને સ્થાનકવાસી બન્ને ક્રાંમામાં એવા ક્રાંક છુઝર્ગ પ્રભાવશાળી નેતા નથી દેખાતા કે જ્યારે જ્યારે ક્રાંક આંટી છું ટીનો પ્રશ્ન ઉમા થાય, જ્યારે જ્યારે કંક્ક ધાર્મિક કે સામાજિક મતબેદનું કાર્ય આવી પડે, ત્યારે ત્યારે તે વચમાં આવી યોગ્ય માર્ગ કાઢી શકે, જો આવા ક્રાંક પ્રભાવશાળી નેતા હોત તો સ્થાનકવાસી ભાઇઓમાં જે નજીવા કારણે કુસંપ પેઠા છે, તે કદિ રહેત નહિં. અથવા કરાચી જેવા શહેરમાં અનેક લક્ષાધિપતિઓ હોવા છતાં અત્યારના સમય પ્રમાણેનાં સમાજોપયાગી જે જે સાધનાની ખામીઓ ઉપર બતાવવામાં આવી છે, તેમાંની ક્રાંક ક્રાંક ખામીની પૂર્તિ તો અત્યાર સુધીમાં ક્યારની યે થઇ ગઇ હત. મારી અલ્પ મતિ પ્રમાણે જે કે એવા એક બે પ્રભાવશાળી પુરૃષો છે—જોવાય છે, કે તેઓ શહેરની બીજી જનતામાં પણ સારા પ્રભાવ નાખે છે, પરન્તુ તેઓ કાં તો ઘણે ભાગે બહાર રહે છે અથવા કંઇપણ કારણે તેઓ જનસમાજમાં પાતાની પ્રભાવકતાના ઉપયાગ એોછા કરે છે.

ખેશક, બન્ને સંધાના વહિવટા આજકાલની પદ્ધતિ પ્રમાણે કમીટી-ઓના બંધારણથી ચાલે છે; પરન્તુ કમીટી એટલે કમિટિ, અને તેમાં પણ વાણિયાશાહી કમીટી. કમીટીઓનાં બંધારણો હોવા છતાં ગૂંચવાએલું કાકડું ઉકેલનાર અથવા કિચ્ચડમાં ખૂંચી ગએલું ગાડું બહાર કાઢનાર કાંઇ પ્રભાવશાળી પુરુષ તો હોવાજ જોઇએ. જુના સમયમાં જુદાં જુદાં ગામામાં સંધાની જે વ્યવસ્થાઓ ચાલતી હતી, તેમાં આ વસ્તુની પ્રધાનતા હતી; પરંતુ આજના સ્વછંદતાના જમાનામાં આવા નેતા— પ્રભાવશાળી પુરુષ હોઇને યે કરે શું ? આજે કાેણ કાેનું માનવા તૈયાર છે ? એ પણ એક વસ્તુ તાે છેજ. આ બધું યે છતાં કરાચીના સમસ્ત જૈન-સમાજનું કાર્ય—બન્ને ફિરકાના જૈનાનું કાર્ય ક્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ પ્રમાણે ડીક ડીક ચાલી રહ્યું છે, એમ કહી શકાય અને જયારે જયારે જે કંઇ કાર્ય ઉપસ્થિત થાય છે, એને ગમે તે રીતે પાર પાડી, જેમ સારું દેખાય, એમ કરવાની ક્રોશિશ કરે છે.

જાહેર જીવન

કરાચીમાં લગભગ સાડાત્રણ હજાર જૈતોની વસ્તી છે, એ વાત પહેલાં કહેવામાં આવી છે: પરન્તુ તેમાં કરાચીના જાહેર જીવનમાં આગળ પડતા ભાગ લેનારાઓની સંખ્યા આંગળીના વેઢે ગણી શકાય, તેટલી પણ નથી દેખાતી. ધારાસભાની વાત તા દૂર રહી, રાજદારી ક્ષેત્રમાં કાઇ પણ જૈન ઝળકતા હાય એવું નથી દેખાતું. એશક, અહિંની સ્યુનીસીપાન લીટીમાં ભાઇ ખીમચંદ માણેકચંદ શાહ, સ્યુનીસીપાલીટીના કાર્પોરેટર તરીકે આજ કેટલાંક વર્ષોથી છે, અને તેના લીધે તેમની લાગવગ પણ સારી છે.

રાષ્ટ્રીય પ્રવૃતિમાં ખાદી માત્ર પહેરીને રાષ્ટ્રપ્રેમ ભતાવનારાઆની સંખ્યા જરૂર કંઇક દેખાય છે, પણ કેંગ્રેસની પ્રવૃત્તિમાં સક્રિય ભાગ લેનારાઓ કેાણુ કેાણુ છે ? એ જાણી શકાતું નથી. હા, શેઠ લાલચંદ પાનાચંદનાં ધર્મ પત્ની માણેક બહેન કેંગ્રેસ પ્રવૃત્તિમાં સારા ભાગ લે છે, એ સંતાલ આપનારૂં છે. તેઓ સત્યાત્રહની લડતમાં જેલ પણ જઇ આવ્યાં છે. વેયાવૃદ્ધા હોવા છતાં કાર્ય કરવામાં ખૂબ ખડતલ છે.

આગેવાના

કરાચીના જૈતોના માટા ભાગ, લગભગ બધા યે કહીએ તા ચાલે, વ્યાપારી છે અને તેથી કરાચીની વ્યાપારી આલમમાં કેટલાર્ક ગૃહસ્થા જરૂર પ્રસિદ્ધ છે. અહિંની બે'કા અને એવાં ખાતાંઓમાં ડાયરેક્ટરા પણ જૈનો છે. કેટલાક શિક્ષિતા બે'કા અને બીજી ઓપીસામાં નાકરીઓ પણ કરે છે. ખન્તે સમ્પ્રદાયામાં જે જે મહાનુભાવ આગવાનો છે, તેઓમાં શેઠ છાટાલાલ ખેતસી, શેઠ જયન્તીલાલ રવજ ઝવેરચંદ, શેઠ માહનલાલ કાલીદાસ માળાયાવાળા, શેઠ ખીમચંદ જે. પાનાચંદ, શેઠ ભાગવાનલાલ રહ્યું છોડદાસ, શેઠ શિવલાલભાઇ ભાઇચંદ, શેઠ માહેકચંદ નાનજી ગાંધી, શેઠ શં ભુલાલભાઈ, શેઠ વેલજી ભાઇ, શેઠ વેલજી પૂંજા, શેઠ માહનલાલ વાધજી, શેઠ વાધજી ગુલાખચંદ, શેઠ માહનલાલ શાપુરવાળા, શેઠ શાન્તિલાલ છોટાલાલની કંપનીવાળા શેઠ મૂલજીભાઈ, શેઠ ભાઇચંદ ભાહ્યુજી, શેઠ મગનલાલ ધરમશી, શ્રીયુત મહ્યુલાલ લહેરાભાઇ મહેતા, આઇ ખીમચંદ માણેકચંદ શાહ, શેઠ ગાંગજીભાઇ તેજપાળ, શેઠ ચુનીલાલ ભૂલાભાઈ, ભાઇ સામચંદ નેહાશી, ભાઇ ખીમચંદ વેદા અને હો. ન્યાલચંદ રામજી દોશી વિગેર કેટલાક આગેવાના છે કે જેઓ વ્યાપારી આલમમાં જેમ પ્રસિદ્ધ છે, તેમ ઓછે વત્તે અંશે શ્રીમંત અને કાર્યકર્તા હોઇ, પાતપાતાના સમ્પ્રદાયમાં જ્યારે જ્યારે દેવ, શુરુ, ધર્મની લક્તિનાં કાર્યો આવી પડે છે, ત્યારે યથાશક્તિ—યથાસમય તન, મન, ધનથી તે કાર્યોને પાર પાડવા ખનતી કાશિશ કરે છે.

સેવાભાવી યુવકા

આવીજ રીતે અહિંના જૈનામાં (ખન્ને સંપ્રદાયમાં) કેટલાક સૈવા-ભાવી યુવકા પણ છે કે જેઓ ધાર્મિક ઉત્સવા, સામાજિક કાર્યા અથવા જીવદયા કે ગુરુબક્તિ આદિ સેવાનાં કાર્યોમાં ખૂબ ઉત્સાહથી ભાગ લે છે. તેઓમાં ભાઇ ફુલચંદ વર્ધમાન વાસણવાળા, મણિલાલ કાલીદાસ, ચુનીલાલ ચતુર્જુજ, શ્રીયુત માવજીભાઇ, ભાઇ તલકશી દવાવાળા, ભાઇ ભાગચંદ ખેતશા, વીકમચંદ તુલસીદાસ, ભાઇલાલ રામચંદ, પ્યુશાલ-ચંદ વસ્તાભાઇ, ખીમચંદ વારા, પાપટલાલ પ્રાણજીવનદાસ, મહાવીર વિદ્યાલયના પ્રીન્સીપાલ માસ્તર માતીચંદભાઇ, નરબેરામ નેમચંદ, ન્યાલચંદ કુવાડિયા, જટાશંકર પાેપટલાલ, મિણુલાલ શુલાભચંદ, મિણુલાલ વાલછ, મિણુલાલ ખાવીસી, ઠાકરસીબાઇ કાઠારી, પાનાચંદ ટાળીયા, ખેતશી શાહ, ચતુર્જુજ વેલશી, સુરચંદ ખુશાલચંદ, વાડીલાલ છગનલાલ ગાંધી, ફુલચંદ દલાલ (જ્યાતિષી), શેઠ ખેંગારબાઇ, માસ્તર મધાલાલ, જગજીવનદાસ કાઠારી અને બાંઇ હંસરાજ તેજપાલ વિગેર અનેક બાઇઓ છે કે, જેઓ, જેમ તન, મનથી દરેક કાર્યમાં પાતાની સેના અપે છે તેમ, પાતાની શક્તિ પ્રમાણે ધનથી પણ લાભ ઉઠાવે છે.

બહેનાની પ્રવૃત્તિ

કરાચીની બહેનામાં, જેમ બધે દેખાય છે તેમ, પુરુષા કરતાં, ધાર્મિક કિયાકાંડ અને તપસ્યા આદિ તરફ અભિરૂચી અને પ્રવૃત્તિ વધારે દેખાય છે. અહિં જૈન બહેનામાં પેસી ગએલી કુરૂઢિઓ અને ખાટા વહેમાને દૂર કરાવનાર બહેનાની કાઇ વ્યવસ્થિત સભા કે મંડળ નથી. બહેન સમજુબહેન છાટાલાલ ખેતશી તેમજ બહેન માણેકબહેન લાલચંદ પાનાચંદ જેવી કેટલીક બહેના સ્ત્રીસમાજના સુધાર માટે સાવજિનિક પ્રવૃત્તિ સારી કરે છે; પરન્તુ જૈન બહેનાના સુધાર માટે પણ કાઇ એવા મંડળની જરૂર છે.

બહેન સમજુબહેન, શેઠ ભાગવાનલાલભાષ્ઠનાં માતાજી મણીબા, બહેન માણેકબહેન, શેઠ રેવજ ઝવેરચંદનાં ધર્મપત્ની વાલીબહેન અને એવી અનેક વયાવદા સમજુ અને ધર્મપ્રેમી બહેના છે કે જેઓ મળીને કંઇક કરે તા જરૂર લાભ થાય.

બન્ને સંપ્રદાયામાં ધાર્મિ'ક પાઠશાળાઓ હૈાઇ, ધણી બહેના ધર્મ'ના અભ્યાસ સારા કરે છે. ચાડા વખતથી હુનરશાળા સ્થાપિત થઇ છે, તેમાં પણ ધણી બહેનોએ લાભ લીધા છે. ને હજુ લઇ રહી છે.

એક વાત વધારે ખુશી થવા જેવી છે. કરાચી, એ શહેર છે. સિંધી અને પારસી કામની કારી વસ્તી છે. તે કામની બહેનામાં ફેશન ધણીજ આગળ વધી ગએલી છે. આવા શહેરમાં ને આવી વસ્તીની વચમાં રહેવા છતાં અમારી જૈન બહેનામાં એ ફેશનની અસર નથી થવા પામી, કદાચ કંઇ અસર હોય, તા પણ તે નહિં જેવીજ. કરાચીની જૈન બહેના પાતાના દેશ કાઠિયાવાડ, કચ્છ અને મારવાડની મર્યાદાને હજુ પણ જાળવી રહી છે, એ ખરેખર સદ્ભાગ્યની નિશાની છે. એનું કારણ કદાચ એ પણ હશે કે જૈન બહેના આજકાલના અંગ્રેજ શિક્ષણથી બહુ દૂર રહી છે. ભાગ્યેજ કાઇ બહેન મેટ્રીક સુધી ગએલી હશે. અંગ્રેજ શિક્ષણમાં આગળ વધેલી નહિં હોવા છતાં અમદાવાદ જેવા શહેરની વાત તા દૂર રહી, શહેરની નજીકનાં ગામામાં ફેશને કયાં એછો દાટ વાળ્યો છે ? જ્યારે કરાચી જેવા શહેરની બહેનો એમાંથી બચી છે, એ ખરેખર ખુશી થવા જેવું છે.

ા એકંદર કરાચીની એંસી હજાર ગુજરાતીની વસ્તીમાં સાડાત્રણ હજારતી સંખ્યા ધરાવનાર જૈનોનું સ્થાન વ્યાવહારિક અને ધાર્મિક દબ્દિએ પણ સમય અને સ્થાનના પ્રમાણમાં ઉંચું ગણી શકાય.

-: 26:-

સ્થાનકવાસી સંઘ.

ેત પ્રકરણમાં કરાચીના સમસ્ત જૈનોની–સ્થાનકવાસી અને મંદિરમાગી બન્નેની–સ્થિતિના સમુચ્ચય રીતે પરિચય અને કરાચીના જૈનોનું શું સ્થાન છે, એ બતાવવામાં આવ્યું છે. હવે તે બન્ને ફિરકાના સંબંધમાં ખાસ ખાસ બાળતા બતાવવાના યત્ન કરીશું.

સ્થા. સંઘની સ્થિતિ.

સ્થાનકવાસી સંધમાં જૈન સંખ્યા મંદિ-રમાર્ગી કરતાં લગભગ દોઢી ગણાય છે; એટલે લગભગ બેહજાર જેટલી સંખ્યા કહી શકાય, જેમાં હાલાઇ ઝાલાવાડી અને કચ્છી ભાઇ-ઓના સમાવેશ થાય છે. આ ઉપરાન્ત કાર્ડિયાવાડના કેટલાક ભાવસાર ભાઇઓ પણ સ્થાનકવાસી છે. કચ્છી અને ભાવસાર ભાઇ-ઓની સંખ્યા ઓછી છે. આર્થિક દિષ્ટિએ સ્થાનકવાસી સંધમાં મંદિરમાર્ગી સંધ કરતાં શ્રીમન્તા વધારે ગણાય છે. એ વાત ગત પ્રકરણમાં યતાવી ચૂકયા છું.

સંસ્થાએા.

સ્થાનકવાસી સંધમાં ઉપાશ્રય, કન્યાશાળા, પાઠશાળા અને લાયબ્રેરી છે. તેના વહિવટ સંધની મેનેજી ગ કમીડી કરે છે. ખાસ કરીને પાઠશાળા, કન્યાશાળા ને લાયબ્રેરીની સંપૂર્ણ દેખરેખ ભાઇ ખીમચંદ વારા, કે જેઓ સંધની મેનેજી ગ કમીડીના પણ સેક્રેટરી છે, તેઓ કરે છે. ભાઇ ખીમચંદ વારા શિક્ષાના અને તેમાં યે ધાર્મિક શિક્ષાના બહુ જ પ્રેમી અને ઉત્સાહી હાવાથી આ સંસ્થાને ઘણીજ સારી રીતે ચલાવી રહ્યા છે. વખતા વખત બાળક અને બાળકાઓને અભ્યાસમાં ઉત્સાહ વધે એવા ઉપાયા કરતા જાય છે. અને કેવળ ગાપ્પણપટીથી નહિં પરન્ત સમજપૂર્વ ક જૈનધર્મનું જ્ઞાન એ બાળક અને બાળકાઓને થાય, એવા પ્રયત્ન કરે છે. પોતે સંગીતના શાપ્પી હાઇ, સંગીત અને એવું શિક્ષણ પણ બાળકળાળકાઓને આપીઅપાવી એમની ઉત્સાહવૃદ્ધિ કરે છે. વખતા વખત જલસાઓ ગાઠવે છે, અને બાળક—બાળિકાઓને સારાં ઇનામા અપાવવાની પણ ગાઠવે છે, અને બાળક—બાળકાઓને સારાં ઇનામા અનેક જલસાઓ તેમણે ગાઠવ્યા હતા.

ધાર્મિક પ્રવાત્ત

અહિંના સ્થાનકવાસી સ'ધની એક પ્રવૃત્તિ ખાસ કરીને નોંધવા જેવી છે. સમાજમાં ધર્મના સ'સ્કારા કાયમ રાખવાને માટે અને જ્ઞાનની વૃદ્ધિને માટે કંઇ ને કંઇ ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ ચાલુ રાખવી, એ દરેક સમાજને માટે જરૂરી છે. દિગમ્પરામાં સ્વાધ્યાયની પ્રવૃત્તિ એમના દરેક મંદિરની સાથે ચાલુ હોય છે. ગામનો કાઇ સારા જાણકાર ધર્મસ્થાનકમાં ખેસી હંમેશાં પ્રવચન કરે અને દર્શન કરવા આવનારા ત્યાં ખેસીને થાકું થાકું પણ શાસ્ત્ર શ્રવણ કરે. અહિંના સ્થા કવાસી સંધે પણ આ પ્રવૃત્તિ રાખી છે, એ ખરેખર ખુશી થવા જેવું છે. જો કે કરાચીમાં સાધુઓનું આગમન

તો છેલ્લાં પાંચેક વર્ષથી થયું છે, પરન્તુ એમના ઉપાશ્રયમાં રાજ નિયમિત શ્રીયુત નારજાબાઇ પ્રવચન કરે છે. અનેક બાઇએાયહેના આ પ્રવચનનો લાબ લે છે. પ્રવચનની સાથે સાંભળવા આવનારા બાઇએાયહેના સામાયિક પણ કરે છે. જો કે બાઇએા કરતાં પહેના વધારે લાબ લે છે, પણ તે તો સ્વાબાવિક છે. સાધુઓની ઉપસ્થિતિ હાય, ત્યારે સાધુ વ્યાખ્યાન કરે અને સાધુના અબાવમાં શ્રી નારજાબાઇ બાષાના શ્રંથા નિયમિત રીતે પાંચી સંબળાવે છે. આ નિમિત્તે સામાયિકના લાબ ઉઠાવનારાઓની સંખ્યા પણ સારી થાય છે.

સાધુવિહારના યશ

એક પ્રકરણમાં મેં ખતાવ્યું તેમ, સાધુઓને સિંધમાં લાવવાના પ્રયત્ત કરાચીના મૂર્તિપૂજક સંઘ લગભગ પચ્ચીસ વર્ષથી કરતા હતા. ઘણા ઘણા પ્રયત્ન કરવા છતાં તે યાગ જલદી ન ખાધા તે ન જ ખાધા. તે દરમિયાનમાં સ્થાનકવાસી સંઘ જાગ્યા. તેમાં ખાસ કરીને ડા. ન્યાલચંદ રામજી દાસીએ આ બીકું ઝડપ્યું, અને સં. ૧૯૯૦માં પંજાબથી વિહાર કરાવી શ્રીમાન ફુલચંદજી નામના સ્થાનકવાસી સાધુજીને કરાચીમાં લાવ્યા. તેઓ એક ચતુર્માસ કરીને વિહાર કરી ગયા, પછી પ્રસિદ્ધ સ્થાનકવાસી આચાર્ય શ્રી જવાહરલાલજીના શિષ્ય શ્રીમાન દ્વાસીલાલજી બીજા આઠ દાણાઓ સાથે આવ્યા અને ખે ચાનકવાસી સંધે અને તેમાં ખાસ કરીને આંને સિંધમાં લાવવાના યશ સ્થાનકવાસી સંધે અને તેમાં ખાસ કરીને ડાં. ન્યાલચંદ રામજી દાસીએ લીધા છે.

ભક્તિ અને પ્રેમ

પાતપાતાના સંપ્રદાયની માન્યતાએ પ્રમાણે ક્રિયાકાંડ કરી ગુણાતુ-રાગતાથી રહેવું, એ પ્રત્યેક જૈનતું કર્ત્તવ્ય છે. ક્રિયાકાંડ એ સાધન છે, સાધ્ય નથી. ક્રિયાકાંડાને મહત્ત્વ આપી પરસ્પર કલેશા કરવા, એ મિથ્યાત્વ છે. એ મિથ્યાત્વથી સાધ્યને પહેાંચી શકાતું નથી, બલ્કે પાતાનું લક્ષ્ય જોખમાય છે. કરાચીના સ્થાનકવાસી સંઘના માટા ભાગ આ સાંપ્રદા-યિકતાના ઝેરથી દૂર રહેલા દેખાયા છે, એ ખુશા થવા જેવું છે. આમ કહેવામાં જે જે કારણા અમને મળ્યાં છે, તે આ છે.

ધારાનારામાં સ્થાનકવાસી સંઘના ત્રણ આગેવાના આવેલા: ખીમચંદ શાહ, શ્રીયુત ત્રિભાવનદાસ અને ભાઇ સામચંદ. એમણે અમે 'સંવેગી 'સાધુ હોવા છતાં, અમારા પ્રત્યે જે બક્તિભાવ અને પ્રેમ ખતાવ્યા, એ ઉપરથી અમને લાગ્યું કે કરાચીના સ્થાનકવાસી ભાઇઓ સામ્પ્રદાયિક દુરાશ્રહવાળા નથી દેખાતા. આજ બાવનાથી સ્થાનકવાસી સંઘમાં જે કુસંપ હોવાનું અમે સાંબળ્યું હતું અને 'કાર્ટમાં જવાની તૈયારીઓ થઇ રહી છે,' એવું પેપરામાં વાંચી મારા હક્ક કદાચ નહિ હોવા છતાં, મેં તેમને ઉપદેશ અને કમમાં કમ અમે કરાચી પહોંચીએ, ત્યાંસુધી કાર્ટના દરવાજે નહિ જવાનું સ્થન કર્યું હતું. અને મારી તે સ્થના તેઓએ માન્ય પણ રાખી હતી. તે પછી તો જેમ જેમ અમે કરાચી તરફ આગળ વધેલા, તેમ તેમ સ્થાનકવાસી ભાઇઓના પ્રેમ અને ભાકતના ખૂળ ખૂળ પરચ્ય થતા ગયો.

હાલામાં અને હૈંદ્રાત્યાદમાં જે સે કડેા ભાઇઓ બહેના કરાચીથી આવેલાં, તેમાં ઘણા ભાગ સ્થાનકવાસી ભાઇઓ અને બહેનાનો પણ હતા. ડાં. ન્યાલચંદ દાસી સ્થાનકવાસી છતાં કેટલા યે દિવસા સુધી–છેવટ સુધી હાલામાં રહીને સ્વ. શ્રી હિમાંશુવિજયજીની અપૂર્વ સેવા કરી હતી. વિહારમાં જે જે સ્વયંસેવકાની ડુકડીઓ આવતી હતી, તેમાં પણ સ્થાનકવાસી ભાઇઓ આવતા અને ભક્તિનો લાબ ઉઠાવતા. કરાચી પહોચ્યા પછી તા વ્યાખ્યાનામાં શું કે બીજી પ્રવૃત્તિઓમાં શું

જરાપણું જુદાઇ વિના ભાગ લેતાજ રહ્યા. પાતાના ઉપાશ્રયમાં લઇ જઇ અનેક દિવસ વ્યાખ્યાનો કરાવ્યાં. સ્વ૦ સ્થાનકવાસી સાધુજી તપસ્વી શ્રી સુંદરલાલજીના નામની કન્યાશાળાની સ્થાપના અમારા હાથે કરાવી. એ સિવાય જ્યારે જ્યારે એમની સંસ્થાઓના મેળાવડા કર્યા. ત્યારે ત્યારે સંધની કમીટીએ ઠરાવા કરીને એક ગુરુ તરીકે સમ્માન આપ્યું. અમારી સાધુ મંડળીમાં ક્રાઇને પણ જ્યારે જ્યારે અશાતા વેદનીયનો ઉદય થતો. ત્યારે ત્યારે ડાં. ન્યાલચંદે જેમ રાત દિવસ ખડે પગે ઉભા રહીને દવાએ। કરી. તેવીજ રીતે મારી સખ્ત ખીમારીમાં સ્થાનકવાસી ભાષ્ટએાએ, મંદિરમાગી ભાષ્ટએાની સાથે મળીને રાત–દિવસના ઊજાગરાએા વેઠી વૈયાવચ્ચ પણ કરી. ગયા વર્ષ (૧૯૯૪) માં ક્રાપ્ટક અનિવાર્ય કારણે મહાવીર જયન્તીની સભા નહિં ભરવાનું મંદિરમાગી સંધે ઠરાવ્યું, રથાનકવાસી ભાઇએોએ પણ સંઘની મીટીંગ એાલાવી ∤રાવ કરીને મંદિરમાગી° સંધના ઠરાવને સહકાર આપ્યા અને તેમણે પણ જયન્તીની સભા ભરવી મુલતવી રાખી. મંદિરમાગી° સંઘ તરકથી દીક્ષાના ઉત્સવ થયા, ગુરદેવની જયન્તીએા થઇ અને એવા ખીજા કેટલા યે પ્રસંગા આવ્યા કે જેમાં સ્થાનકવાસી ભાઇઓએ જરામાત્ર પણ બેદ ખતાવ્યા સિવાય એકાકારથી સહકાર આપ્યા અને ભક્તિ અને પ્રેમ ખતાવ્યા. એટલં જ શા માટે ^શ સ્થાનકવાસી સંઘના સેક્રેટરી ભાષ્ટ **ખીમચં**દ વારાએ અમારા સંબ'ધમાં જે હૃદયના ભાવ જાહેરપત્રા દ્વારા પ્રકટ કર્યો છે. એ પણ શું એમના દિલની ઓછી વિશાળતા ખતાવે છે ? ન કેવળ એમાં ભક્તિ અને પ્રેમ જ છે. એમાં એમના હૃદયના સાચા શાસન પ્રેમ, અને ગુરૂએા પ્રત્યેની શ્રદ્ધા પ્રકટ થાય છે. આ રહ્યું તેમના હૃદયનું ચિત્ર :

[&]quot; જગત પર પ્રતિક્ષણે જન્મ પામતી પ્રત્યેક ઘટના અમુક અ**ળાધિત હિતને** લક્ષ્ય કરતી હેાય છે. સ્ફ્લમમાં સ્ક્લમ જગત પરની ઘટના સર્વાં રો **હત્યાન સાંદે** સંધાજિત થયેલ તત્ત્વા માટે નિર્ણિત થયેલ હોય છે.

" પ્રકાશાગારનું દિવ્ય સ્કુલિ'ગ પ્રકટ થતાંજ એક વિભૂતિએ દઢ સ'કલ્પ-ખળ એકત્રિત કરી, ભારત વર્ષના દૂરના ખુણામાં રહેલા સિ'ઘના અદ્ભલા પ્રદેશમાં જીવદયા અને અહિ'સાના સ'દેશ પ્રસરાવવા સ'કલ્પ કર્યા. + + + +

છેલાં સેંકડા વર્ષથી કાઇપણ જૈનસાધુએ સિંધમાં આવવા હિંમત ધરેલી નહતી! પર'તુ સિંધવાસી જૈનાના સદ્ભાગ્યે એક ધન્યલણે શ્રી નાયુરામજ મહારાજના સંપ્રદાયના પૂજ્ય શ્રી ફૂલચ'ડ્ઝ મહારાજ મહાવીરના પુનિત પગલે ચાલી લગભગ ૧૧૯૦ માઇલના ઉત્રવિહાર કરી કરાચી પધારી અને સિંધનું ક્ષેત્ર ખુલ્લું કરી તેમનું નામ જૈન ઇતિહાસમાં સુવર્ણાક્ષરે કાતરાવ્યું. તત્પશ્ચાદ્ પ'ડિતરત્ન આશુકવિ શ્રી ઘાસીલાલજ મહારાજ તથા મહાન તપસ્વી સુ'દરલાલજ મહારાજ આદિ પણ નવ સાધુ કરાચા પધાર્યા અને શ્રી ફુલચ'દજ મહારાજે ખાલેલું ક્ષેત્ર ખુલ્લું રાખ્યું.

" ચાલુ પુનિલ વર્ષે સિ'ધના સદભાગ્યે વિદ્વત્તાની પ્રતિમૃતિ સમા વિદ્વાત્ મુનિ શ્રી. વિદ્યાવિજયજી મહારાજ અત્રે પધાર્યા. સે'કડા માર્કલના ઉગ્રવિહાર કરી મારવાડ અને સિ ધનાં ધખધખતાં રેગીસ્થાનાના ખુલા પાંગે અને મસ્તકે વિહાર કરી આજે આ મહાન મુનિવરા સિ'ધમાં પધાર્યા છે. એ એમના અપૂર્વ સ્વાર્થ ત્યાં અને જગકલ્યાણની અદ્ભુત ભાવનાવૃત્તિ છે.

"મહાન પુરુષાનું જીવનમાત્ર મુખ્યત્વે જગતકલ્યાણની લાવનામાં તદ્ભત સ્વરૂપે કેન્દ્રિત થયેલ હોય છે, અને જગજજનકલ્યાણ અર્થ તે કાઇ પણ પ્રકારના આત્મભાગને માટા ગણતા નથી. જગત કલ્યાણની પ્રબળ ભાવનાવૃત્તિ એક ભાવનાશીલ વ્યક્તિને કેટલા પ્રબળ હત્સાહથી દ્વર દ્વર ખેંચા શકે છે, તેના તાદસ્ય પુરાવા શ્રા વિદ્યાવિજયજીના ઉગ્રવિહારમાંથી વાસ્તવિક સ્વરૂપે હપલબ્ધ થાય છે.

" પરિચિત દેશ નિત્યની વિહારબૂમિનું ક્ષેત્ર અને પરિચિત શ્રાવક સમુદ્રાયના સ'સર્ગ વિનાના પ્રદેશમાં વિચરવાનું ખરેખર કઠીન **હોય** છે, આવા નિત્યના પરિચિત અને ભક્તના સ'કોર્ણ પ્રદેશની સીમાનાં આવરેણાને ભેદી શ્રી વિદ્યાવિજયછ તથા શ્રી જયન્તવિજયછ આદિ પાંચ મુનિવરા ઉગ્રવિહાર કરી અત્રે પદ્માર્યા છે. એ વસ્તુમાંજ એમની કલ્યાણભાવના પ્રદર્શિત થાય છે.

" શ્રી વિદ્યાવિજયજી મહારાજની વૈરાગ્ય પ્રત્યેની અભિરુચિ તેમની તરુણાવરથામાં જ સંસારત્યાગનું ભીષણ વ્રત અંગીકાર કરેલું છે અને એમની ખુલ્લિપ્રગલ્લતા, એમની અનુપમ વૈરાગ્યવૃત્તિ અને અદ્ભુત ધર્મભાવનાએ એમની કોર્તિની સુવાસ ચાતરફ વિસ્તરેલી છે.

" એમના આંતરિક અને બાહ્ય જીવનમાં આદરા સદ્ભાવના અને કલ્યાણ-ભર્યો આદરા વાદ ભર્યો છે. એમના જીવનનું ધ્યેય જીવદયા જગ અને જન કલ્યાણની ભાવનામાં તન્મય થયું છે. અને જગ કલ્યાણના કાર્ય માટે જીવ-દયાના પ્રચાર માટે જીવનમ'ત્ર નિર્ણિત કર્યો છે.

"એમની દેષ્ટિ પણ એટલી વિશાળ છે કે સમાજ માટે એમને એક્જ સ્વર્પે પ્રવર્તી પ્રેમ લાગણી હોય. 'આત્મવત્ સવ' ભૂતેષુ 'ના જીવનમ'ત્ર જૈન શાસનમાંથી સ'પૂર્ણ સ્વરૂપે તાદસ્થ થાય છે. અને વિદ્યાવિજયજી મહારાજના જીવનમ'ત્ર પણ એજ છે.

" શ્રા વિદ્યાવિજયજી મહારાજે એમના અંજેડ આત્મળના વિકાસ અનુપમ રીતે સાધ્યા છે, અને આત્મળળના અધિકતર વિંકાસક્રમથી માનવ રાજ્તિના પ્રબળતા કેટલી ગહન બને છે, એ પ્રસ'ગ એમના આત્મળળથીજ તાદસ્ય થાય છે. + + +

" આવા મહાન મુનિવર આજે કરાયોના આંગણે પધાર્યા છે. તાે એમની અદ્ભુત શક્તિના લાલ લઈ સિ'ધમાં જીવદયાના પ્રચાર વિસ્તૃત સ્વરૂપે કરવા એ પ્રત્યેક જીવદયાપ્રેમાનું કર્તા થઇ રહે છે. ધાર્મિક અને વાસ્તવિક સત્યના આંદાલનના અભાવે આજે સિ'ધમાં ધર્માનાં વિશુદ્ધ તત્ત્વા પ્રાય: અ'ધકારમાં છે. ધર્માના નામે થતી જીવહિ'સા પણ સિ'ધમાં વધારે પ્રમાણમાં છે. મહારાજશ્રીના વિહારના અનુભવે જણાયું છે કે સિ'ધપ્રાંતના લોકો ખહુધા

શ્રહાળુ અને ધર્મ અને ધર્મ ગુરુ પ્રત્યે અત્ય'ત લક્તિલાવ ધરાવે છે, પર'તુ ધર્મના શુદ્ધ અને વાસ્તવિક સ્વરૂપથી અજ્ઞાનપણું સવ'ત્ર વિદ્યમાન છે અને એથી શાસ્ત્રીય રીતે અનેક યાજના ગ્રહણ કરી સમસ્ત સિ'ધમાં જ્વદ્દયાના પ્રચારકાર્યની પરમાવશ્યકતા છે.

" આદરાં ભાવદયાથી પ્રેરાઈ શ્રી વિદ્યાવિજયજી મહારાજ તથા પુરાતત્ત્વ-વેત્તા–શાંતમૂર્તિ પ્રભાવશાળા શ્રી જયંતવિજયજી મહારાજ તથા સાધુરાજ શ્રી વિશાલવિજયજી આદિ કા. પાંચ અત્રે પધાર્યા છે.

" જગત કલ્યાણની આદર્શ ભાવનાથી પ્રેરાઇ Live and let live [જીવા અને જીવવા દો] એ સર્વમાન્ય સિદ્ધાંતના વિસ્તૃત પ્રચારાર્થ સિધ્ધમાં જીવદયાના અહેાળા પ્રચાર અર્થ આવા મહાન મુનિવરા કરાચીના આંગણે પધાર્યા છે. એવા ઉન્નતિક્રમના ઉદયકાળ સમયે સર્વ જીવદયાપ્રેમીઓએ આ સર્વમાન્ય સિદ્ધાંતાના વિસ્તૃત પ્રચારાર્થ એકત્રિત થઈ સિધ્ધમાં જીવદયાના ખહેાળા પ્રચાર કરવા માટે કરિબદ્ધ થવું ઘટે.

' જૈન જ્યાતિ ' તા. ર૬ જૂન ૧૯૩૭.

આવીજ રીતે સ્થાનકવાસી સંઘના એક આગેવાન કચ્છી ગૃહસ્થ શેઢ **લા**લચંદ પાનાચદે પણ પાતાની ભક્તિ અને પ્રેમ જે શખ્દામાં વ્યક્ત કર્યા છે, તે તેમના શખ્દાે આ છેઃ

પરમપવિત્ર પુષ્યભૂમિ મા ભારતી સુનવતી અડલ યાદ્ધાઓ, યુદ્ધવીરાંગનાઓ, શિવાજ પ્રતાપ અને પૃશ્વીરાજ, ઝાંસીની વીર રમણી લાદમીભાઇ, ગાર્ગી, મેત્રી, સુલસા ને સતી સીતા.

હતારતી અવની પર જીગ જીગનાં અધારાં બેદવા જ્યાતિસમા યાગીરાજ **પ્યુહ્દ શ**ંકરાચાર્ય, અને ભગવાન મહાવીરને. માતા, આજે એ વીરા ગયા છે, એનાં તપ ને તાજ ભૂલાયાં છે.

મહાવીર દેહી હતા તે સમયે જગત ઉન્નિતિના શિખરે વીરાજ છે હતું, અહિંસાના વ્વજ ચારે દિશ ફરકતા હતા; વાતાવરણ નિર્ભય હતું, પ્રાણીમાત્ર સુખી હતાં.
મા! ઉદ્દય પછી અસ્ત જ હોય ને!

સૂર્ય ધીમે ધીમે નીચે ઉતરતાે ગયાે, સંધ્યા આવી ને રહી, પ્રકૃતિએ જગત પર કાળી ચાદર પાથરી, જગત કર્મહીન ખનીને ઘાેર નિદ્રામાં સૂહં.

મહાવીરના લક્તોમાં શિથિલતા આવી. મહાવીરના માર્ગ તેમને કપરા લાગ્યા. સુખનાં સાધના શાધાયાં. ત્યાગ ઓસરતા ચાલ્યા. જગ કલ્યાણની ભાવના ઝાંખી થઇ.

વીરના સ'દેશ ને આદેશ વિસરાયાં. રિપુ પર વિજય મેળવવાનાં દિવ્ય શસ્ત્રા પર કાઢ ચડવા લાગ્યા; પછી તેા મધ્યરાત્રિ થઈ, તિમિર વધુ ને વધુ ઘેરૂં અન્યું.

ધર્મ'–કમ^c દુકાને મૂકાયાં. **સ**ત્ય અને **અ**હિંસાના અથ' અવળા યેાન્નયા. અલ**ળત્ત** ! રાત્રિના આ ભીષણ તાંડવમાં કંઈક તારલાઓ ચમકાને ચાલ્યા ગયા, પણ **સા !** રાત્રિ યે કયાં અમરત્વ લઇને આવી છે ?

પરાઢના સમય થયાઃ— ચંદ્ર નહિં, સૂર્ય પણ નહિં, આંધળા બના ગયેલી જગતના આંખને આજે તેજ જોઈતાં હતાં. સુપ્ત થઈ ગયેલા આભાસાને જગાડનાર, ઢંઢાળનાર ક્રોઈ **વી**રાની જરૂર હતી.

મહાન પયગ'ળરાને પણ જગત પાતાના નિયમ પ્રમાણુ શ'કાશીલ દર્ષિએ જૂએ છે. પર'તુ જેને અઢાનિશ કર્ત'વ્યમાંજ મગ્ન રહેલું હાય તેને જગતના માન અપમાનની શી પરવા? જગત બારીક નિરીક્ષણ કરે—વિચારે. કારણ— વર્ષાથી વિસરાયેલા ત્યાગમાર્ગને સાફ કરતાે, ભૂલા પડેલા જગતને માર્ગ દાખવતાે, એ મહાપુરૂષ આગળ વધી રહ્યો છે. અહિંસા અને સત્યની પરાકાષ્ટાએ પહેાંચેલા એ દિવ્ય પુરૂષને ડગલે ડગલે ૨૫૦૦ વર્ષ પૂર્વના ચમકારની ઝાંખી થાય છે.

> જે માર્ગ આ દિવ્ય પુરૂષ જઈ રહ્યો છે, તે માર્ગ વીર ભગવાન મહાવીરના છે. પ્રાણીમાત્ર પ્રત્યે પ્રેમથી પેખતા, કમધાગના ધારી માર્ગ વિચરતા એ પવિત્ર પુરૂષ કોણ હશે ? જેને ખીતાબ યે નથી.

આગળ પાછળ પૂંછડાનાે ભાર પણ નથી, પદ્દવીના અભિલાધા નથી, એવા એ નરપુ'ગવ **'વિદ્યાવિજય**', જે જીવનના પ'થે પ્રકાશ પાથરે છે. એ પ્રેમળ જ્યાતિનાં તેજ અમર **રહાે**!

'જૈન જ્યાતિ ' તા. ૯ એક્ટાબર ૧૯૩૭

મારા જેવા એક અદના મિક્ષુકને માટે ઉપરના બન્ને સ્થાનકવાસી મહાતુભાવાના શબ્દા ખરેખર વધારે પડતા છે. મારા જેવા એક નાચીજ સાધુને–ભિક્ષુકને આટલી ઉંચી દર્ષિએ જોવા, એ સિવાય કે એ મહાતુ-ભાવાના હદયની વિશાળતા, બીજું શું કહી શકાય ?

શેઠ લાલચંદભાઇએ ન ક્રેવળ આમ શબ્દા દારાજ, પરન્તુ શેઠ લાલચંદભાઇના આખા યે કુટુંએ અત્યાર સુધી અમારા પ્રત્યે ભક્તિભાવ ખતાવવામાં જે સક્રિય ભાગ લીધા છે, એ તા ઘણાજ કહેવાય. તેમનાં વચાવદા ધર્મ પત્ની માણેક ખહેન ભાગ્યેજ ક્રાઇ દિવસ હશે કે વ્યાખ્યાનમાં તા શું, ખપારે પણ સાધુઓને વંદન અને જ્ઞાનચર્ચા માટે મહિલા સમાજની ખીજી કાર્ય કર્સા ખહેનોને કે પાતાની દીકરીઓને લઇને નહિં આવ્યાં હાય! એટલું જ નહિં પરન્તુ, અમે મંદિરમાર્ગી સાધુ અને મંદિરમાર્ગીના ઉપાશ્રયમાં ઉતરેલા હોવા છતાં, વંદન કરવા આવનારા અતિથિઓને દિવસના દિવસા અને ક્રાઇ ક્રાઇને તા મહિનાઓ સુધી પાતાને ત્યાં રાખીને તેમણે સ્વામિબાઇઓની બક્તિના પણ અપૂર્વ લાબ લીધા છે.

આવીજ રીતે શેઠ ભાગવાનલાલ રચ્છેંગડદાસના આખા કુટુંં છે પચ્ ઘણી ભક્તિ બતાવી છે; તેમાં તેમનાં માતુશ્રી માંચિત્રા, એ તેા ખરેખર 'આ 'જ છે. એમની શ્રદ્ધાળુતા, એમની ભક્તિ, એમની મીઠી વાણી, એમનું શુદ્ધ હૃદય કાેંઘના ઉપર પચ્ચુ અસર કર્યા વગર નથી રહેતું. 'આ ' શેઠ ભાગવાનલાલનાં હોવા હતાં તેઓ આખી કાેેમનાં જાણે 'આ 'છે.

ઉપરની ખાખતા ઉપરથી એ સમજવું ભિલકુલ સહેલું છે કે કરાચીના સ્થાનકવાસી સંઘ કેટલા બકિતવાળા અને પ્રેમવાળા છે.

વહિવટ

સ્થાનકવાસી સંઘતા વહિવટ બંધારણ પૂર્વકની મેનેજંગ કમીટી અને જનરલ કમીટી દ્વારા ચાલે છે. લવાજમની આવક અને બીજી પ્રસંગાચિત મદદાથી એમની સંસ્થાએા ચલાવવામાં આવે છે. સંઘમાં શ્રીમન્તા સારા છે. એટલે આવક સારી થાય, એ સ્વાભાવિક છે. અત્યારે જે કમીટી છે, એના પ્રમુખ શેઠ છગનલાલ લાલચંદ હતા. તેમના સ્વર્ગવાસ થતાં તેમની જગ્યાએ ભાઇ **ખી**મચંદ માણેકચંદ શાહ ચૂંટાયા છે. ખીમચંદ શાહ કરાચી મ્યુનીસીપાલીટીના કારપારેટર છે અને સારી લાગવગ ધરાવે છે. સેક્રેટરી ભાઇ ખીમચંદ વારા છે, કે જેમના પરિચય આપી ચૂકયા છું.

કુસંપ

આવા વ્યવસ્થિત. શ્રીમન્ત અને ધર્મશીલ સ'ધમાં કાે⊌ કમનસીએ કુસ'પ પેસી ગયેા છે, એ ખરેખર દુઃખતો વિષય છે. સ્થાનકવાસી સંઘતા આ કલેશના મૂળ કારણના કાઈ અભ્યાસ કરે તે। તેને ૨૫૧૮ જણાય કે ' હાલાઇ ' અને ' ઝાલાવાડી ' તરીકેના અભિમાનમાંથી ઉત્પન્ન થએલી સત્તાની ભાવના સિવાય ખીજું કંઇ જ નથી. ખરી રીતે સ્થાનકવાસી સંધની પાસે એવી માટી કાઇ મિલકત-મૂડી નથી. એવી માટી કાઇ સંસ્થાએ નથી કે જેની સત્તા ભાગવવામાં કંઇ મહત્ત્વ હોઇ શકે. સાધારણ એક ઉપાશ્રય. પાઠશાળા અને કન્યાશાળા આ માત્ર મિલકત. એવા અનેક નોકર–ચાકરા યે નથી. કે જેના ઉપર આધિપત્ય ભાગવવામાં રસ પડે. નોકરમાં પાઠશાળાએાને બહાવનાર એક બે શિક્ષક–શિક્ષિકાએા અને ઉપાશ્રયનું ઝાડુ કાઢનાર એકાદ ભૈયો. છતાં આવે। કલેશ અને તે પણ શિક્ષિત અને સમજદારાની વચ્ચમાં કલેશ, એ સિવાય કે હાલાઇ– ઝાલાવાડી તરીકેનું ખારું મમત્વ, બીજું શું કહી શકાય **? કહેવાય છે** કે આ કલેશની ઉત્પત્તિ શ્રીમાન **દ્યા**સીલાલજીના સમયમાં **ચ**ર્ક હતી. પરન્ત્ર સાધુએાના નિમિત્તે ગૃહસ્થાએ આપસમાં કલેશ કરવા. એ શાભાદાયક ન કહી શકાય. સાધુએા તેા બે ચાર મહિનાના મ<mark>હેમાન, જ્યારે</mark> ગૃહસ્<mark>થાએ તેા</mark> કાયમ ભેગા રહેવાનં.

રાગદ્વેષની વૃત્તિએ। જેમ જેમ વધે છે, તેમ તેમ તેમાંથી અનેક અનથી ઉભા થાય છે. બલ્કે ગમે તેવા શુજુવાન માણુસ પણ અનીતિના છેલ્લે પાટલે ખેસે છે. દુરાત્રહ, વૈરવૃત્તિને ઉભી કરે છે, સફેદને કાળું બતાવે છે અને ધર્મનાં કાર્યોમાં પણ વિદ્ય નંખાવવાની દુર્વૃત્તિ ઉભી કરાવે છે. આવું જ આ કલેશમાંથી ધીરે ધીરે ઉત્પન્ન થઇ રહ્યું છે.

અહિંના કલેશના પરિણામે જે પાર્ટી એા પડી છે, તે ખુલ્લ ખુલા 'હાલાઇ' અને ' ઝાલાવાડી 'ની છે. થાડાક કચ્છી ભાષ્ઠઓ ' હાલાઇ 'માં ભળેલા છે, તો થાડાક ભાવસાર ભાઇઓ ' ઝાલાવાડી 'માં છે. પણ પાર્ટી મે સ્પષ્ટ દેખાય છે. આ કલેશના લીધે ઘણું નુકસાન થઇ રહ્યું છે, જે સંસ્થાઓ સંયુક્ત શક્તિથી ચાલી રહી છે, એવી સંસ્થાઓમાં પણ હું સાતુસી પેડી છે અને કદાચ ધીરે ધીરે એ સંસ્થાઓની હયાતી પણ ભયમાં આવી પડે.

પ્રયત્ના

આ કલેશથી અંગત કાઇને નુકમાન થતું હોય એવું નથી દેખાતું, જે કંઇ નુકસાન થાય છે, તે ધાર્મિક કાર્યોમાં જ અને સામાજિક સંસ્થાઓમાંજ. આ કલેશને મટાડવા માટે, અને કરાચી આવ્યા ત્યારથી ખરાખર પ્રયત્ન થતા રહ્યો છે. ખન્ને પક્ષના આગેવાનોના અમારી પ્રત્યે બક્તિભાવ કેટલા બધા છે, એ તા હું ઉપર ખતાવી ચૂક્યા છું અને તેજ કારણે ઘણા બાઇઓના આપ્રહથી કાઇ કાઇ તટસ્થ ગૃહસ્થાને વચમાં રાખી સમાધાનીના પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યા. પરન્તુ હજુ તેના કાળ પાકયા નહિ હાય કે ગમે તે કારણે સમાધાન નથી થઇ શક્યું, એ દુઃખનો વિષય છે. છેલામાં છેલ્લા પ્રયત્ન હમણાં ભગવાન મહાવીર સ્વામીની જયન્તીના પ્રસંગે પણ કરવામાં આવ્યા. કારણ કે સમાધાન થવામાં આડખીલીરૂપ જે કેસ કાર્ટમાં અહિંના એક પત્રકાર ઉપર ચાલતા હતા, તે પત્રકાર દિલગીરી જહેર કરવાથી કેસનું સમાધાન થઇ ગયું હતું. મંદિરમાગી

સંધના પ્રમુખ શેઠ છાટાલાલ ખેતસી, કે જેઓ સ્થાનકવાસી સંપ્રદાયના નથી, તેમજ એમની બાહાેશી અને એમની તટસ્થવૃત્તિ માટે કરાચીની બધી કાેમોને માન છે, તેઓનો સાથ લઇ કાેશિશ કરવામાં આવી; પરન્તુ આ પ્રયત્નમાં પણ સફળતા મળી નથી.

એટલે હજી સમાધાતના માટે, જૈન ધર્મના નિયમ પ્રમાણે પાંચ કારણોનો સમન્વય નહિંથયા હોય, એ સિવાય બીજું શું કહી શકાય? મનુષ્ય-સ્વભાવ.

સંસારમાં ખનતા આવા પ્રસંગાનો જ્યારે ખહુ ઉંડા અભ્યાસ કરીએ છીએ ત્યારે આપણને સમજાય છે કે આવી બાખતામાં કે બીજી દરેક બાખતમાં મનુષ્ય સ્વભાવની વિચિત્રતા કામ કરી રહેલી હોય છે. સમાજનો માટા ભાગ બહુ સરળ, સજ્જન અને શાંતિપ્રિય હોય છે; પરન્તુ દરેક સમાજમાં કાંઇ કાંઇ વ્યક્તિ એવી હોય છે કે જેઓ કંઇ ને કંઇ બખેડા કરવામાં જ ખુશી હોય છે. અને તેવાઓના લીધે આખી સમાજને સંડાવાલું પડે છે, તેમ બદનામ થલું પડે છે. મારું અનુમાન જો ખાડું ન હોય તો મને તો લાગે છે કે સ્થાનકવાસી ભાઇઓના આ કુસંપમાં પણ આવી જ કાઇ વ્યક્તિઓના દારીસંચાર કદાચ કામ કરી રહ્યા હશે. પરન્તુ એના લીધે આવા એક શાણા સંધ નિંદાય અને ધમ'ની પ્રવૃત્તિથી વંચિત રહે એ ખરેખર દુ:ખના વિષય કહેવાય.

ખીજું કારણ એકખીજા પ્રત્યેના ભય અને અવિશ્વાસનું પણ હોઇ શકે છે. ઘણી વખત માણસાને ચાક્કસ માણસા પ્રત્યે અવિશ્વાસ ખેસી જાય છે. અને તેમાંથી ભય ઉત્પન્ન થાય છે. કલાણા માણસ સીધું ઉતરવા દેજ નહિં, અથવા કલાણા માણસ અમને કસાવશે, આવી લાગણીએા ઉત્પન્ન થાય છે. એટલે સમાધાનની ભાવના હોવા છતાં પણ અવિશ્વાસ અને ભયથી તેનાથી દૂર રહેવાનું લોકા કરે છે.

મને તે લાગે છે કે જો સ્થાનકવાસી ભાઇઓનો આ કલેશ જલદી ન મટે તે જે સ્થાનકવાસી સાંધે પોતાના ત્યાગી સાધુઓને સિંધમાં લાવવાનો યશ પ્રાપ્ત કર્યો છે, તેજ સ્થાનકવાસી સાંધ સ્થાનકવાસી સાધુના સિંધમાં આવવા માટેનાં તાળાં દેવાનો અપયશ પણ કદાચ માથે વ્હોરી લેશે; કારણ કે જે સમાજમાં સંપ ન હોય અને જ્યાં એક ખીજાની રહામે આંખા લઢતી હોય અને જ્યાં ગુરૂઓનું માન ન જળવાતું હોય, ત્યાં ભયંકર કબ્ટા ઉઠાવીને કાેણ આવવાનું સાહસ કરે ? સાધુઓને ઉપદેશ આપવાનાં કયાં ક્ષેત્રા એાછાં છે ?

શાણાઓને વધુ શું સમજાવાય ? બન્ને પક્ષના આગેવાનોના મારા પ્રત્યેના બક્તિબાવે જ મને આટલું પણ લખવાની પ્રેરણા કરી છે. સંપ કરીને શાસનને શાભાવે એજ અબિલાષા !!

---: २० :---

મૂર્ત્તિ પૂજક સંઘ.

કરાચીમાં જૈન શ્વેતામ્પર મૂર્તિપૂજ-કાની લગભગ પંદરસા માલ્યુસાની વસ્તી કહી શકાય. પાંત્રીસેક વર્ષ ઉપર બનેલું રહ્યુછાંડ-લાઇનમાં વારા પીરની પાસે મધ્યમ સ્થિતિનું એક સુંદર મંદિર છે. જેમાં પાર્શ્વનાથ ભગ-વાન મૂલનાયક છે. મંદિરની એક તરફ એક મ્હાેટા વિશાળ કમ્પાઉંડમાં ભે ત્રહ્યુ ન્હાની કાટડીઓ સાથે માટા અને ખુલ્લા વ્યાખ્યાન હૈાલ છે. મંદિરની બીજી બાજુએ સારી સગ-વહતાવાળા એક ઉપાત્રય છે. તે નીચે પાઠશાળા અને કન્યાશાળા ચાલે છે. ઉપાત્રય અને વ્યાખ્યાન હૈાલની સાથેજ સડક ઉપર કેટલીક દુકાના છે કે જેના ભાડાની આવક સારી થાય છે.

એક પ્રકરહુમાં કહેવામાં આવ્યું છે તેમ, લગભગ સાે વર્ષથી આવેલા જૈતાએ ધીરે ધીરે પાતાની આ સંપૃત્તિ બનાવી છે.

કરાવ્યી એવું સ્થાન નથી કે જ્યાં યાત્રા-

ળુએા આવતા હાૈય અને સંધને આવક થતી હાેય, સાધારણ રીતે દુકાનાેનાં ભાડાં, પજુસણ વિગેરે તહેવારામાં થતી બાેલી અને બ'ડાર–એ આવકનાં સાધના છે. જુદા જુદા ખર્ચાને પહાેંચી વળવા આ સાધનાે કારી છે.

વહીવઢ

એક સમય હતા કે જ્યારે અહિંતા સંઘ ળહુ ન્હાની સંખ્યામાં હતા. તે વખતે સંઘતા વહીવટ કાળા ગલાવાળા શેઠ પ્રાગજીબાઇ ખેતાવાળા, શેઠ વસ્તાબાઇ પંચાણ અને મારવાડી ગૃહસ્થ શેઠ ભગવાનદાસજી વિગેરે ચાર પાંચ ગૃહસ્થા કરતા હતા. સમય પલટાયા. નવયુવકામાં જાગૃતિ આવી. જુની પ્રથાના વિરાધ થયા અને તેમ થતાં તા. પ મા માર્ચ ૧૯૨૨ ના રાજ સંઘના અગ્યાર ગૃહસ્થાની કામ ચલાઉ વ્યવસ્થાપક કમીડી સંઘ મુકરર કરી અને તે દિવસથી સંઘની મિડી ગાની નોંધા વિગેરે રાખવાનું શરુ થયું.

તે પછી તા. ૨૪-૬-૨૩ ના રાજ સંધે એક દરાવ કરીને કામવાર પ્રતિનિધિઓનું વ્યવસ્થાપક મંડળ, જેમાં ર કચ્છી, ૧ મારવાડી, ૧ ગુજરાતી, પ હાલાઇ અને ૬ ઝાલાવાડી-એમ ૧૫ ગૃહસ્થા રહે, એલું દરાવ્યું. તે પછી તા. ૧૫-૭-૨૩ના દિવસે વ્યવસ્થાપક કમીડીએ ધારા ધારણા મંજૂર કર્યા અને તા. ૨૯-૭-૨૩ના રાજ આખા સંધે મળીને એ ધારા ધારણોને બહાલી આપી. આ પ્રમાણે પહિતસરના નિયમપૂર્વ ક સંઘના બધા વહીવડ, વ્યવસ્થાપક કમીડી અને જનરલ કમીડી, જેમાં આખા સંઘના સમાવેશ થાય છે, દારા ચાલે છે. અત્યારે જે 'વ્યવસ્થાપક કમીડી' સંઘના વહિવડ કરી રહી છે, તેના સભ્યા આ છે:

શેઠ **છા**ટાલાલ ખેતસી

ઝાલાવાડી

પ્રમુખ

શ્રી. મણીલાલ લહેરાબાઇ મહેતા

ઝાલાવાડી

સેક્રેટરી

शेह	ખીમચંદ જે. પાનાચંદ	ઝાલાવાડી	મેમ્બર
શેક	ખેતશીભાષ્ટ કાળા ગલા	ઝાલાવાડી	"
,,	માહનલાલ કાળીદાસ માળાયાવાળા	હાલાઇ	77
,,	માહનલાલ વાધજી	હાલાર્ઇ	
>>	માણુકચંદ નાનજી ગાંધી	હાલાઈ	77 .
>>	માહનલાલ કાળીદાસ શાહપુરવાળા	હાલાઈ	*
,,	ાાં ગજીબાઈ તેજ પાળ	કચ્છી	79
٠,	પાનાચંદ કેશવજી	કચ્છી	רל
,,	ચુનીલાલ ભૂલાભાઈ	<u> યુજરાતી</u>	n
,,	,, મૂલજીભાઇ જીવરાજ માંગલાેરવાળા		

એ પ્રમાણે વર્ત માનમાં ૧૨ ગૃહસ્થાનો કમીટી 'વ્યવસ્થાપક મ'ડળ' તરીકે કામ કરે છે. આ કમીટી છેલ્લાં કેટલાંક વર્ષોથી કામ કરી રહી છે, એટલે મધ્યમ વર્ગ તેની નવી ચૂંટણી કરવા માટે ઉહાપાહ કરી રહ્યો છે.

સ્થાનકથાસી સંધની માકક, મૂર્તિ પૂજક સંધમાં પણ ધાર્મિક દર્શિએ ખધા એક હોવા છતાં હોલાઇ અને ઝાલાવાડી તરીકે અદરથી મતબેદ અવશ્ય દેખાય છે. છતાં જરૂરી કાર્યો પ્રસંગે નમતું મૂકા ચલાવી લેવામાં આવે છે. એટલે ઘણી લખત ' ਲાઠી उसकी મેંસ ' ખની જાય, એ સ્વાભાવિક છે.

સ'સ્થાએ!

શ્વેતા સ્પર મૃતિ પૂજક સંધમાં એવી કોઇ સંસ્થા નથી કે જેના સંબન્ધમાં ખાસ ઉલ્લેખ કરી શકાય. જે કોઇ સંસ્થા છે, તે ધાર્મિક 'પાઠશાળા' અને 'કન્યાશાળા' છે. જો કે આ પાઠશાળાએ સંઘની જ હોવા છતાં, તેના વહીવટ માટે જુદી રકમ અને જુદી કમીટી મુકરર છે. સારી સંખ્યામાં બાળકા અને બાળાઓ વઅભ્યાસ કરે છે. તેની સાથે માટી ઉમરની બહેનો માટે પણ એક વર્ગ ચાલે છે. જે 'શ્રાવિકા શાળા ' તરીકે એાળખાય છે. બહેનોનો અભ્યાસ પ્રકરેણા સુધી સારા પહેંચ્યા છે. અને બહેનો અભ્યાસમાં ઉત્સાહ પણ સારા રાખે છે. આ નિમિત્તે પ-પગ્ળહેનો નિયમિત બપારના સમય ઉપાશ્રયમાં ગાળે છે. સામાર્યિક કરે છે અને સાથે સાથે અભ્યાસ પણ કરે છે.

કરાચી, ગુજરાત કાહિયાવાડથી દૂર અને એક તરફ પડી ગએલું હોવાથી, તેમજ આવનારને અહિં ખર્ચ પણ વધુ થતું હોવાથી કાઇ સારા ધાર્મિક શિક્ષક અહિં આવવાનું સાહસ કરતા નથી. અને કરે છે તા ખર્ચ અથવા એવાં કારણાથી ટકી શકતા નથી. અને સારા અનુભવી યાગ્ય શિક્ષકના અભાવે આ સંસ્થાની જોઇએ તેવી પ્રંગતિ પણ થતી નથી. છતાં છેલ્લાં પચ્ચીસ વર્ષથી આ સંસ્થા ચાલી રહી છે, અનેક બાળક બાળાએમાં કંઈ ને કંઈ ધાર્મિક ત્રાન પ્રચાર કરે છે અને ધાર્મિક સંસ્કારા નંખાય છે, એ ખુશા થવા જેવું છે. હવે તા એજયુકેશન બાહે—મુંળઇની પરીક્ષાઓ પણ અપાવવામાં આવે છે.

સંસ્થાના વહીવટ કરનારી કમીટીમાં એક ળે એવા ગૃહસ્થાની જરૂર છે કે જેઓ વ્યાવહારિક કુશળતા રાખવા સાથે ધાર્મિક શિક્ષણુમાં પણ સારા શિક્ષિત હોય. ઘણી વખત જોવાયું છે કે ધાર્મિક જ્ઞાનના સારા અનુભવી શિક્ષકની સાથે ધાર્મિક જ્ઞાનના બિનઅનુભવી સંચાલકના મેળ ખાતા નથી અને તેના લીધે કેટલીક વખતે શિક્ષકાના દિલ ઉચક બની જાય છે. પરિણામે તે જલદી સ્થાન છોડવાના વિચાર કરે છે. આવું ઘણે સ્થળે બને છે. આ વસ્તુ ઉપર પણ આ મંસ્થાની કમીટીએ ધ્યાન આપવું જરુરતું છે. શ્વેતામ્બર મૂર્તિ પૂજક સંધમાં વ્યાવહારિક જ્ઞાનની સાથે જૈનધર્મ તું સારું જ્ઞાન ધરાવનાર ભાઇ ખુશાલભાઇ વસ્તાચંદ છે. તેઓ વયાવદ્ધ છે, સારા અનુભવી છે, ઉપરાન્ત જૈન તત્ત્વજ્ઞાનના સારામાં સારા અભ્યાસી છે. આ ધાર્મિક સંસ્થાઓની દેખરેખનું કામ જો તેઓ હાથમાં લે તેા સંસ્થાઓને સારા લાભ થાય, એવું મારું માનવું છે.

ધાર્મિક મનાવૃત્તિ

અત્યારના જડવાદના જમાનામાં પણ જૈનધર્મના અનુયાયિએામાં ધાર્મિક ભાવના હજુ પણ જોવાય છે. અને તેમાં યે શ્વેતામ્બર મૂર્તિ પૂજક સ'ઘમાં ધાર્મિ'ક કાર્યો નિમિત્તે ખર્ચ કરવાનું ક્ષેત્ર ઘણું વિશાળ હોવા છતાં, તેને ઉત્સાહથી પ**હે**ાંચી વળે છે. ગુજરાત, કાઠિયાવાડ, મારવાડ, મેવાડ, આદિ દેશા. કે જ્યાં સાધું એ અને સાધ્વીએ વિચરતાં જ રહે છે, ત્યાં વખતા વખત વરધાડા, ઉજમર્ણા, ઉપધાન, અકાઇ મહોત્સવ, શાન્તિસ્તાત્ર. પહાડાની રચના. સંધા. સ્વામીવાત્સલ્યા અને પ્રતિષ્ઠાએા વિગેરે કાર્યો શતાંજ રહે છે. આ સિવાય ઉપરના દેશામાં લગભગ પ્રત્યેક ગામમાં ન્હાની મ્હોટી ક્રિયાએા નિયમિત પ્રતિવર્ષને માટે વ્યંધાએલી હોય છે. અમુક ગૃહસ્થ તરકથી ઓળી થાય, અમુક ગૃહસ્થ તરકથી અમુક સમયે સ્વામીવાત્સલ્ય થાય, અમુક ગૃહસ્થ તરફથી અઠુમનાં કે અઠ્ઠા⊎નાં પારણાં થાય. પ્રતિવર્ષ કલ્પસત્રના કે ચૈત્યપરિપાટીના વરધોડા તા નિકળવાજ જોઇએ. અને દેરાસરની વર્ષ ગાંઠના દિવસે પૂજા, રાશની, સ્વામીવાત્સલ્ય એવું તા થવું જ જોઇએ. આમ આખા વર્ષની અમુક અમુક સમયની ધાર્મિક ક્રિયાઓ ક્રાઈ ક્રાઈ વ્યક્તિ તરફથી અથવા સંધ તરફથી વ્યંધાએલીજ હોય છે; એટલુંજ નહિ પરન્તુ, ઘણી ક્રિયાએાના ખર્ચ° નિમિત્તે અમુક અમુક ગૃહસ્થા તરફથા રકમા મૂકાએલીજ હોય છે, એટલે તેના વ્યાજમાંથી તે તે દિવસે તે તે ધામિ'ક કાર્યા થયાજ કરે.

આ ઉપરાન્ત કામએ કંઇ તપસ્યા કરી હોય તા તેના નિમિત્તે ઉજમણું અને બીજા ઉત્સવા માટે દૂરથી પણ મુનિરાજોને વિનતિ કરીને લાવે અને સારા ઉત્સાહપૂર્વ ક તે તે ઉત્સવા ઉજવે.

કરાચીના મૂર્ત્તિ પૂજક સંઘમાં પ્રતિવર્ષ માટે આવા કાઇપણ દિવસ મુકરર થયા હોય, એવું દેખાતું નથી. નથી કાઇ વ્યક્તિ તરફથી અથવા નથી સંઘ તરફથી. ખેશક કાઇ બે ચાર આગેવાનો તૈયાર થઇ, કરી, મહેનત કરી ટીપ કરીને કાઇ કાર્ય કરવા ધારે તા થઇ પણ જાય. પરન્તુ કાઇ પણ ધાર્મિક કાર્ય સ્વતંત્ર રીતે કાઇ પાતાના તરફથી કરે, એવી છૃત્તિ બહુ ઓછી જોવાય છે. એટલું જ નહિં પરન્તુ સાધુઓને વંદન આદિ નિમિત્તે આવનારા મેમાનોનો 'અતિથિ સત્કાર' કરવાની ગૃહસ્થધમીંચિત વૃત્તિ, જે કાર્દિયાવાડમાં દેખાય છે, તે વૃત્તિ, જો કે તેના તેજ કાર્દિયાવાડી હોવા છતાં પણ અહિં બહુજ એાછી જોવાય છે.

આવી વૃત્તિઓ કેળવાઇ જવામાં અથવા આવે દિવાજ પડવામાં કેટલાક ક્ષેકા ભૂમિના પ્રભાવ બતાવે છે, પરન્તુ અમને તા મુખ્ય આ કારહ્યા જણાય છે:

એક તો અત્યાર સુધી અહિંના લોકોની દાનવૃત્તિ કેળવાય, એવા ઉપદેશક મુનિરાજોના સમાગમનોજ અભાવ રહ્યો છે; બીજું, 'કરાચીમાં જૈનોનું સ્થાન' એ પ્રકરહ્યુમાં કહેવામાં આવ્યું છે તેમ, અહિંના જૈનોમાં 'ગર્ભ શ્રીમંતાઇ' બહુ ઓછી છે. એટલે કે જુના વખતથી ચાલી આવતી હોય. એવી શ્રીમંતાઇ ઓછી દેખાય છે. ત્રીજું કારહ્યું એ પહ્યું છે કે અહિંના વ્યાપાર જ એવા છે કે જેમાંથી દિલની દિલાવરતા બહુ ઓછી કેળવાય. ચાથું કારહ્યુ પ્રાન્તીય લેકમાં ઓતપ્રાત થઇ જવાના કારહ્યુથી, એક બીજા પ્રત્યેના આઢ્લેપોનો–ટકારાઓના ભય પહ્યુ કંઈક પેસી ગયા છે: 'હું બે પૈસા ખર્ચ કરીશ, તો બીજાઓ આઢ્લેપ કરશે અથવા મારા

કાર્યમાં કેમ અપયશ મળે, એવા ખીજાઓ તરકથી પ્રયત્ના કરવામાં આવશે તા ?' આવા ભય પણ પેસી અધા છે. આ સિવાય સ્વભાવ-વિચિત્રતાનું પણ કંઇક કારણ હોય. એટલે કે ' ટીપ થશે તા મારે એ પૈસા ભરવા પડશે' એવા કારણે ટીપ ન થવા દેવાના પ્રયત્ન કરનારા પણ કદાચ કાઇ હોય; પરન્તુ સ્વભાવિચિત્રતા એ તા સંસારભરમાં હોય છે. એક સરખા સ્વભાવી માણસા બધા હોઇ શકેજ નહિં. એટલે ઉપરનાં બધાં કારણો પૈકી મને તા એવા પ્રકારના ઉપદેશના અભાવનું જ મોડું કારણ જણાય છે. એનું પ્રમાણ એ છે કે અમારી સ્થિતિ દરમીયાન જ્યારે જયારે જે કંઇ ઉપદેશ આપવામાં આવ્યો, ત્યારે ત્યારે અહિંના ન્હાના મોટા તમામ ગૃહસ્થાએ ઉદારતાથી ભાગ લીધા છે, અને ઘણાં કાર્યો તો એક એક વ્યક્તિએ પણ સારી સારી રકમા ખરચીને કર્યાં છે, અને બધાઓએ સાથ આપી તે તે કાર્યોને શાભાવ્યાં છે.

સાના સહકાર

આજે આખા જગતમાં ન્હાના મ્હાટાઓની વચમાં વૈમનસ્યની દીવાલા ઉભી થએલી જેવાય છે, પરન્તુ એ તા સાદી સમજનો વાત છે કે બન્નેમાં જેટલા સહકાર વધારે રહેશે, તેટલાંજ ધર્મ, સમાજ કે રાષ્ટ્રનાં કાર્યા વધારે સાધી શકાશે. જરૂર છે માત્ર બન્નેને સમજવાની. બન્નેનાં માનસા જુદાં જુદાં હોવા છતાં સમય ઉપર બન્નેની જરૂર પડે છે. એટલા માટે ' યુવક માનસ 'ને હાથમાં રાખવા જે જે કરવું ઘટે, તે તે મ્હાટા-ઓએ કરવું જરૂરનું છે. મ્હાટાઓ પાતાના માટપણના જો ખ્યાલ રાખે અને થાકુંક દિલ ઉદાર રાખે તા ન્હાના પ્રાણ પાયરવા પણ કેટલાક તૈયાર થાય તેવા હાય છે. આગેવાનાની આગેવાની સમુદાયથી શાબી શકે છે. ' મારની શાબા પાછાંથી છે, ' એ કહેવતમાં રહસ્ય જરૂર છે.

મધ્યમ કે જેને ન્હાના વર્ગ કહેવામાં આવે છે, તેમણે પણ પાતાનું કર્તવ્ય સમજવાની જરુર છે. આર્થિક પ્રસંગા જ્યારે જ્યારે ઉપસ્થિત થાય છે, ત્યારે ત્યારે એ મ્હોટાઓનો-શ્રીમન્તાના સાથ લેવાજ પડે છે. જેમની પાસે છે તે જ આપે છે અને આપશે. એમનું વૃદ્ધ માનસ પણ સમયે સમયે ઉપયોગી થાય છે. અત્યારની ઝેરીલી હવાના ભાગ બનીને મનસ્વીપણું વર્ત્તવાથી પણું ઘણી હાની પહેાંચે છે. ન્હાનાઓએ 'પીછાં મારથી શાલે છે.' એ પણ ભૂલવું જોઇનું નથી. નાયક વિનાનું સૈન્ય સફળતા નથી મેળવી શકતું, બલ્કે પરાજય મેળવે છે, એ વાત યાદ રાખવા જેવી છે.

એ ખુશી થવા જેવું છે કે કરાચીના મૂર્તિ પૂજક સંધમાં ન્હાના મ્હારાઓનો પ્રેમભાવ અને સમય ઉપરના પરસ્પરના સહકાર પ્રશંસનીય જોવાયા છે. ઉત્સવ—મહાત્સવાના પ્રસંગમાં, સાધુઓની બિમારીઓના પ્રસંગમાં, વિહારના પ્રસંગમાં અને જ્યારે જ્યારે જરુર પડી ત્યારે ત્યારે બધાઓએ મળીને કાર્યો કર્યો છે, તેનું જ કારણ છે કે દરેક કાર્ય શાબાપ્રદ થયું છે. ન કેવળ તન—મનના સહકાર, દ્રભ્યવ્યયના પ્રસંગામાં પણ સૌએ પાત પાતાની શક્તિ ખર્ચા છે. પહેલાં ચતુર્માસમાં પ્રસંગ આવી પડતાં જે એક મોટા કાળા કરવામાં આવ્યા હતા, તેમાં મધ્યમવર્ગ—નાના વર્ગ પણ કાઇ ન ધારી શકે તેટલી સારામાં સારી રકમ શાડાજ દિવસમાં એકઠી કરી આપી હતી. આ એ બતાવવાને માટે પૂરતું છે કે નાના માટાઓના સહકારથી અને સાચા દિલની બક્તિથી કર્યું કાર્ય નથી શકતું?

શ્રદ્ધા અને ભક્તિ

હિપર કહ્યું તેવી બધી સ્થિતિએા હોવા છતાં પણ કરાચીના મૂર્તિ પૂજક સ'ધની શ્રહા–ભક્તિ ખરેખર વખાણુવા લાયક છે, એમ કહેવું જરાયે અનુચિત નથી લાગતું. વર્ષોની નહિ, યુગાની તપસ્યા પછી તેએા પાતાના ગુરુઓને આ દેશમાં લાવી શક્યા છે, એ વાતનું ભાન તેમનામાંના માેટા ભાગને અવશ્ય છે. એજ કારણ છે કે જ્યારે જ્યારે જે જે કંઇ પ્રસંગા ઉપસ્થિત થયા અને તેમને ઉપદેશ આપવામાં આવ્યા, ત્યારે ત્યારે તેમણે તે તે કાર્યોમાં દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ પ્રમાણે પાતાના તન-મન-ધનના ઉપયાગ કર્યો છે. સ્વ. શ્રીહિમાંશુવિજયજીના સમારકમાં, ગુરુદેવની જયન્તીઓમાં, દીક્ષા ઉત્સવમાં અને પર્યુષણ આદિ ધાર્મિક તહેવારામાં નાનાથી માટા દરેક પાતાની શ્રહા અને ભક્તિના પરિચય કરાવ્યા છે.

પહેલાં કહેવામાં આવ્યું છે તેમ અહિં કાઇ પણ કાર્ય ટીપ વિના કાઇ પણ એક ગૃહસ્ય તરકથી થતું નહોતું અને કેટલાક ભયના કારણે દિલમાં એ પૈસા ખર્ચ વાની ઇચ્છા હોવા છતાં ખર્ચ તા નહોતા, એ પરિપાટી પણ અમારી સ્થિતિ દરમિયાન ધીરેધીરે તૂટી છે, એટલે કે અમારા સમયમાં કેટલાક ઉદાર મહાનુભાવાએ અને ચતુરમિત્રાએ પોતાના તરકથી સ્વતંત્ર કાર્યો ઉદારતા પૂર્વ ક કર્યાં છે, અને શાસનની શાભા વધારી છે, અને હજુ પણ કરે જાય છે, કે જેના વિશેષ ઉલ્લેખ ' કરાચીમાં થએલી પ્રવૃત્તિ 'નાં પ્રકરણોમાં આગળ જોવાશે.

આ ઉપરથી એમ માનવાને કારણ મળે છે કે આવા માટા સમુદાયમાં એવા કેટલાક ભાવનાશ્રીલ અને ઉદાર મહાનુભાવા છે કે જેઓ સમયાચિત ધાર્મિ'ક કાર્યો યથાશક્તિ કરવામાં પાછી પાની કરે તેવા નથી. માત્ર ખામી હતી શુરુઓના ઉપદેશની સંસ્કારી આત્માઓ જેમ જેમ ઉપદેશ મળતા જાય, વસ્તુસ્થિતિ સમજતા જાય, તેમ તેમ જરૂર ધર્મ તરફ વળી શકે છે.

ઉપર કહેવામાં આવ્યું તેમ, અહિંના સંઘમાં પ્રશ'સનીય શ્રદ્ધા અને બક્તિ બરેલાં હોવા છતાં પણ, કાે કાે વાર ગૃહસ્થાે ચિત વ્યવહારમાં એવી ઉણુપા દેખાઇ આવે છે કે જેના લીધે સંઘની શાબામાં 'કિન્તુ' કહેવડાવવા જેવા પ્રસંગા ખની જાય, પરન્તુ એનું કારણ ' નવા નિશાળાયા ' હોવાનું ગણી શકાય, એટલે જેમ જેમ સાધુઓના પરિચય થતા જશે, તેમ તેમ

શ્રદ્ધા અને ભકિતની સાથે વિવેક્યુત્તિ વધારે વિકસિત થતી જશે, અને વિવેક્યુત્તિના વધારે વિકાસ થતાં 'મહાપુષ્યપ્રકૃતિથી આ બધી સામગ્રી મળી છે, તેને સાર્થ'ક કરવી જોઇએ 'એવું નહિં સમજનારા મહાનુભાવા પણ વધારે સમજતા થશે. અને એ સમજણ તેમને તેમની પાસે ધર્મની ઉન્નતિ તેમજ જાતિભાઇએાના હિતનાં કાર્યો કરાવશે. પરિણામે જે કંઇ ઉપયો હશે તે દૂર થશે. કરાચીના સમસ્ત સંઘ, અત્યારે છે, તેના કરતાં પણ વધારા સારા ''આદર્શસ'ઘ'' બનશે, એવી મારી સ'પૂર્ણ ખાતરી છે.

છેવટે–આખા ય સંધની સાચા દિલની શ્રદ્ધા અને ભક્તિ માટે અંતઃકરણના આશીર્વાદ સાથે અહિંના સંધની ઉત્તરાત્તર વૃદ્ધિ થાય, એવી ગુરુદેવ પ્રત્યે પ્રાર્થના કરું છું.

--: २१ :--

જૈન સંસ્થાએા

કરાચીના ખન્ને સંધા-સ્થાનકવાસી અને મંદિરમાગી'ની સ્થિતિનું વર્ણુંન આ પહેલાં કહેવાયું છે. હવે કરાચીના સમસ્ત જૈન સમાજના આંગણું જે જે સંસ્થાઓ ચાલી રહી છે, તેનું પણ કંઇક નિરીક્ષણ કરી લેવું જોઇએ.

કરાચીના બન્ને ફિરકાએ પાતપાતાની ધાર્મિક પાઠશાળાએ અને કન્યાશાળાએ ચલાવી રહ્યા છે, તેના પરિચય તા તે તે સંધાના પરિચયમાં અપાયા છે. એ સિવાયની જે જે સંસ્થાએ બન્ને સંધાની સંયુક્ત શક્તિથી ચાલી રહી છે, તે તે સંસ્થાએનો સંક્ષિપ્ત પરિચય આ છે:

જૈન સહાયક મંડળ

નિરાશ્રિત અને રાગગસ્ત જૈનાને ખાન-પાનના અને ડાંકટરી સારવારનો ખંદાખસ્ત કરવા, સાધનહીન જૈન ભાઇ–ખંહેનોને દેશમાં

પહેાંચાડવાં, ગરીળ જૈન વિદ્યાર્થિં ઓને માટે સ્કૂલનાં પુસ્તકા અને રકાલરશાપના પ્રત્યન્ધ કરવા, તેમજ હુન્તરઉદ્યોગા ઉભા કરી ખતી શકે તેટલાં અંશે નિરાધારાને સહાયક થવું –એ ઉદ્દેશથી આ સંસ્થા લગભગ પચ્ચીસ વર્ષથી ચાલી રહી છે. આ સંસ્થા પાસે ખાસ ક્રાઇ માેટું ભંડાળ નથી. સાધારણ રીતે મેમ્બરાની આવક અને દાવાળા જેવા પ્રસંગે **બાેણીતી આવક ઉપર આ સંસ્થા ચાલી રહી છે.** કાર્ય કર્તાએા મહેનત કરીને જે ભેગું કરે છે, તેટલું ખર્ચ પણ કરે છે. સંસ્થા સાધનના પ્રમાણમાં રકાલરશીપાે, પુસ્તકાે, અનાજ, દવા, ગાડીબાડું વિગેરે ઉદ્દેશા પ્રમાણે ગરીબાની સેવા સારી કરે છે. ખરેખર સાચી માનવસેવા કરનારી આ એક સંસ્થા છે. આવી સંસ્થામાં સંસ્થાના ઊદેશાને ખર લાવવાના **ળધા યે આધાર તેના સ**ંચાલકા ઉપર છે. જેઓના રુવાડે રુવાડે સેવા-ભાવ ભર્યો હોય, એવાજ મહાનુભાવા આવી સ'સ્થાના સ'ચાલકા હોઇ શકે. ખહુ ખુશી થવા જેવું છે કે આ સંસ્થાના વર્તમાન સેક્રેટરી બાઇ પાપ્ટલાલ પ્રાણ્જીવનદાસ શાંત પ્રકૃતિના, ગંભિર અને ખરેખર સેવા-ભાવી છે, એ મારે નિખાલસ <mark>ભાવે કહેવું જોઇએ.</mark> પાતે વ્યવસાયી હોવા છતાં જ્યારે જ્યારે તેમને ક્રાેકપણ દુઃખીયાની ખબર મળે છે, ત્યારે ત્યારે તેઓ પાતે પહેાંચી જાય છે, અને બધી તપાસ કરી જોઇતી સહાયતા પહોંચાડે છે. દરેક હાલાઇ કે ઝાલાવાડી, દરેક મંદિરમાગી સ્થાનકવાસી આ સ'સ્થાને વધારે ને વધારે મજબૂત બનાવવા કાશિશ કરે.

જૈન વ્યાયામશાળા

રુજુ છે ાડલાઇનમાં વારાપીર પાસે જૈનાના લતામાંજ આ એક વ્યાયામશાળા ચાલી રહી છે. છેલ્લા બે વર્ષમાં ગુરુદેવ શ્રી વિજયધમ સૃરિ મહારાજની જયન્તી પ્રસંગે આ વ્યાયામશાળા તરકથી જે કંઇ પ્રયાગા કરી બતાવવામાં આવ્યા હતા તે સિવાય આ સંસ્થા સંબ'ધી મને કંઇ વિશેષ માહિતી નથી. પરન્તુ મારા જાણવામાં આવ્યું છે કે જૈનયુવકા કરતાં જૈનેતર યુવકા આ વ્યાયામશાળાના વધારે લાભ ઉઠાવી રહ્યા છે. શારીરિક સંગઠનને માટે આવી વ્યાયામશાળાઓની આવશ્યકતા હવે ખુલ્લે ખુલ્લી સ્વીકારાઇ છે. પાતાના આંગણે વ્યાયામશાળા ચાલવા છતાં સાડાત્રણ હજાર જૈનોની વસ્તીમાંથી આંગળીના વેઢે ગણી શકાય એટલા પણ યુવકા લાભ ન લે, એ ખરેખર અક્સોસકારક છે.

સ્વય'સેવક મંડળ

કરાચીના જૈનોમાં માર્ક ખીમચંદ વારા ને ભાઇ ભાઇલાલ રામચંદની આગેવાની નીચે ચાલતી ' જૈન સ્વયંસેવક મંડળ ' એ નામની પણ એક સંસ્થા છે. ઉત્સવ-મહાત્સવામાં આ મંડળના યુવકા વ્યવસ્થા જળવવા માટે જાય છે. કેટલાક પ્રસંગા ઉપરથી જોવાયું છે કે યુવકા ઉત્સાહી છે, સેવાબાવી છે, શિસ્તનું પાલન કરવામાં સાવધાન રહે છે, ગમે તેવી મહેનત કરવામાં પાછી પાની કરતા નથી. અહિંની અમારી સામાજિક, ધાર્મિક અને જીવદયા સંખંધીની દરેક પ્રવૃત્તિમાં આ મંડળ ખૂબ ઉત્સાહથી સેવા આપી હતી.

જૈન લાયબ્રેરી

રાષ્ટ્ર કાંધનમાં એક સારા માેકાની જગ્યા ઉપર ' જૈન લાયછેરી ' છે. ' પુસ્તકાલય ' અને ' વાચનાલય ' બન્ને વિભાગ આ લાયછેરીને અંગે છે. લાયછેરીનો લાભ જૈન-જૈનેતરા સારા લે છે. પણ તે ધણે ભાગે છાપાં વાંચવાનો. પુસ્તકાનો સંત્રહ ધણા જુનો છે. આજે તા, આજની જનતા નવીનતા માગે છે. નહું નવું સાહિત્ય એને વાંચહું ગમે છે. આ લાયછેરીમાં પણ નવીનતાની જરૂર છે. લાયછેરીને, સાંભળવા પ્રમાણે, કરાચી મ્યુનિસીપાલીટી તરફથી ૨૦૦ રૂપિયાની ગ્રાન્ટ પણ મળે છે. ખરેખર એ ખુશી થવા જેવું છે. સ ચાલકાએ મહેનત કરી, આ લાયબ્રેન્ રીતે સારામાં સારી લાયબ્રેરી ળનાવવાની જરૂર છે.

જીવદયાની બે સંસ્થાએા

લગભગ પાંચેક વર્ષ ઉપર સ્થાનકવાસી સાધુછ શ્રી ફુલચંદછ મહારાજ કરાચી પધારેલા. તેમના ઉપદેશથી 'સિ'ધ જીવદયા મંડળી' એ નામની સંસ્થા ઉભી થઇ. તે પછી સ્થા. સાધુજી શ્રી ઘાસીલાલજી આવેલા. તેમના ઉપદેશથી બીજ 'જીવદયા પ્રચારક મંડળ' નામની સંસ્થા ઉભી થઇ.

સિ'ધ એક મહા હિંસક દેશ છે. હિંદુ કે મુસલમાન સૌ લગભગ માંસાહારી છે. આવા દેશમાં જીવદયાના પ્રચાર કરવા માટે આવી સંસ્થા-એાની ઘણીજ જરૂર છે, એ વાત નિવિ'વાદ સિલ્લ છે. 'સિંધ જીવદયા મંડળા 'ના ઉદ્દેશા આ ત્રણ છે: ૧–સઘળા જાતના ઘાતક પણામાંથી પ્રાણીઓના તેમજ પદ્મીઓના અને માંછલાંઓના હિત માટે ઉપાયા યોજવા. ૨-તં દુરસ્તી, કરકસર અને દયાના સિલ્લાન્તોના આધારે વનસ્પતિ ખારાકના ફાયદા વિષે જાહેર પ્રજામત કેળવવા અને માંસાહાર તથા દારુ નિષેધ માટે સાહિત્યપ્રચારદારા જ્ઞાનપ્રચાર ચાલુ કરવા. ૩–ઘાતકી ફેશનો તથા રિવાજો ળધા કરવા માટે અધિકારી તથા જાહેર પ્રજાને વિનતિ કરવી.

'જીવદયા પ્રચારક મંડળ'ના ઉદ્દેશ, કરાચી શહેરમાં કૂતરાંએા ઉપર ગુજારાતા ધાતકીપણાને દૂર કરાવવા માટે અને કૃતરાંએાના રક્ષણ માટે જે જે ઉપાયા હોય, તે ઉપાયા હાથ ધરવાના છે.

ખુનને સંસ્થાઓ સાર્વજનિક સંસ્થાઓ જેવી છે. જૈન કે હિંદુ, પારસી કે ક્રોઇપણ–દરેક ધર્મના અનુયાયી તેના મેમ્ખર છે. છતાં જૈન સાધુએાના ઉપદેશથી સ્થાપન થએલ અને જૈન ગૃહસ્થાના સંચાલક પણ નીચે ચાલતી હોવાથી મેં એને જૈન સંસ્થાએામાં સ્થાન આપ્યું છે. અને ખરી રીતે સાર્વજનિક સંસ્થા જેવું તત્ત્વ તેમાં દેખાય છે પણ એાછું.

જીવદયાના પ્રચારને માટે તો સિધ એક ઘણુંજ વિશાળ ક્ષેત્ર છે. ખે ચાર ઉપદેશકા રાખી સિ'ધનાં શહેરા અને ગામહાંઓમાં કેરવવા જોઇએ. મેજીક લેન્ટર્ન દારા, હેન્ડય્યીલા દારા. વર્ત માનપત્રામાં લેખા દારા તેમજ રકલોમાં હરિકાઇનાં વ્યાખ્યાના કે નિર્બંધાની ચાજના દારા લોકામાં અહિંસાના સંદેશ પહેાંચાડવા જોઇએ. આવા દેશમાં તા આવી સંસ્થાએા આશીર્વાદરૂપ બની શકે. 'સિંધ જીવદયા મંડળી'એ જુદી જુદી ભાષામાં હેન્ડમીલા છપાવા રાખ્યાં છે. મું બઇના 'જીવદયા મંડળા' પાસેથા જોઇતું સાહિત્ય મેળવી લે છે, અને પાતાથી બને છે તે પ્રમાણેના પ્રચાર કરે છે. ચિત્રકુટના મહન્તની દવા આસો–કાતિ ક–ચૈત્ર–વૈશાખમાં ક્ષયના. દમના અને શ્વાસના રાગીઓને આપે છે. મારા આત્મીયળંધુ મુનિરાજશ્રી જયન્તવિજયજી કચ્છ તરફ પધાર્યા, તે વખતે મંડળીના બે ચાર સબ્યાે અમુક અમુક ગામામાં જઇ પહેાંચ્યા હતા અને ઠકા, સુજાલપુર અને ખદીન એવાં ત્રણ ચાર ગામામાં શાખાઓ મુનિરાજશ્રી જયન્તવિજય-જીતા ઉપદેશથી ખાલવામાં આવી છે. પરન્તુ એ શાખાઓ ખાલવાતી સફળતા ત્યારેજ થશે કે તેની પાછળ પ્રેરણાના ધાધ વહેરાવવામાં આવશે. આ સંરથા તા ત્યારેજ સફળ થઇ શકે કે મુંબઇની ' જીવદયા મંડળા 'ની માકક ક્રાષ્ટ્ર શેઠ લલ્લભાઇ જેવા મહાનુભાવ સંસ્થાના આત્મા અને અને आध **भा**न्धर केवा कथरहस्त धाम धरनार भने.

હમણાં મુંખઇ અને ખીજાં કેટલાંક શહેરામાં ' દારૂના ખહિષ્કાર 'ની ચળવળ ચાલી રહી છે. ગવર્ન મેંટ પાતે આ ચળવળમાં ભાગ લે છે. ' સિંધ જીવદયા મંડળા ' પાતાના ખીજા ઉદ્દેશ પ્રમાણે દારૂ નિષેધનું કામ ઉપાડી લે, તેા ઘણું જ સુંદર કામ થઇ શકે. સિંધમાં તા એની ખાસ જરુર જ છે. આશા છે કે મંડળીના કાર્યવાહકા ડાે. ન્યાલચંદ દાસી, સેક્રેટરી ઠાકરસીભાઇ, સુરચંદભાઇ, બાઇ માણેકલાલ, બાઈ વાડીલાલ અને બીજા બાઇએા હવે આ મંડળીનું કાર્ય વધારે સારા પ્રમાણમાં ઉપાડે અને સિંધમાં ખૂખ પ્રચાર કરે. કામ થશે તાે પૈસાના તાેટા નથી.

ખીજી સંસ્થા ' જીવદયા પ્રચારક માંડળ ' તે પણ સમય અને સાધ-નના પ્રમાણમાં કૂતરાંઓના રક્ષણનું કાર્ય સારું કરી રહી છે. માસ્તર મધાલાલ આ સંસ્થાનું મુખ્ય સંચાલન કરે છે. કરાચીમાં મ્યુનિસિ-પાલીડી તરકથી કૂતરાંઓ પકડાવીને મારી નાખવામાં આવે છે. આ સંસ્થા તરકથી ઠેકાણે ઠેકાણે કૂતરાંઓને પદ્દા બાંધવામાં આવે છે કે જેયી કૂતરાંઓને પકડનારા પકડી ન શકે. કાર્યવાહકાના વિચાર છે કે કાઇ સારી જગ્યા લઇ કૂતરાંઓને ત્યાં રાખવામાં આવે. આ સિવાય અમુક અમુક સમયે કૂતરાં નહિ મારવા માટે લાગવગ પહેાંચાડીને અને પત્રબ્યવહાર કરીને કાશિશ પણ કરવામાં આવે છે.

બન્ને સંસ્થાઓ છવદયાના ઉદ્દેશથીજ સ્થાપન થંએલી છે. દરેક સ્થળે કામ કરનારાઓના બહુ અભાવ હેાય છે અને તેથી એકજ ઉદ્દેશની આ બન્ને સંસ્થાઓ જો બેગી કરી દેવામાં આવે તાે તે વધારે લાભદાયક છે.

હાેમ્યાપથીક કાલજ

આખા યે દેશમાં એકારીની એવી પરિસ્થિતિ ઉભી થઇ છે કે જે વખતે એક યા બીજી જોતનાં સાધના બેકાર યુવકાને ઉભાં કરી આપવાની જરૂર છે. કેટલાક વિચાર પછી એમ જણાયું કે હમણાં હમણાં રાગાને માટે હામ્યાપેથિક દવાઓના પ્રચાર બહુ થઇ રહ્યો છે. થાડા ખર્ચમાં થાડી મહેનતમાં થાડા સમયમાં એક માણુસ હામ્યાપેથિકના ડાંક્ટર ખની શકે છે. ગામડાંઓમાં એક નાનકડી પેટી લઇને હામ્યાપેથિકના અભ્યાસ કરે અથવા એક સ્થળ ખેસે તા પાતાના ગુજરાન પૂરતું જરૂર પેદા કરે. આ ઉદ્દેશને ધ્યાનમાં રાખી આદ્રીકાના ખે મહાનુભાવા—ભાઇ મગનલાલ જાદવજી દાસી અને ડાં. મનસુખલાલ તારાચંદ—એ ખેની સહાયતાથી ૧૩મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૩૮ ના દિવસે કરાચીના તે વર્ષના મેયર શ્રીયત દુર્ગાદાસ એડવાનીના હાથથી જૈન હામ્યાપેથિક કાલેજ, કારિયા હાઇરકૂલના મેદાનમાં એક માટા મેલાવડા કરીને ખાલવામાં આવી હતી. જૈન અને જૈનેતર સૌના લાબને માટે આ કાલેજ ખાલાએલી છે. કારિયા હાઇરકુલના સંચાલકાએ હાઇરકૂલના એક ભાગ વાપરવા માટે આપ્યા છે. એક સારામાં સારા અનુભવી અને વિદ્વાન્ ડાંક્ટરની આ કાલેજના પ્રીન્સીપાલ તરીકે નિમણુંક થઇ છે. અત્યારે ૨૫ વિદ્યાર્થ આ કાલેજના લાબ લઇ રહ્યા છે. અઢી વર્ષના કાર્સ રાખવામાં આવ્યા છે.

વિદ્યાર્થિઓને વ્યવહારુ જ્ઞાન મળ, તેમજ ગરીય લોકોને દવાઓનો લાબ મળે એટલા માટે તા. ૧૫ મી જાન્યુઆરી ૧૯૭૯ના દિવસે સવારના સાડાસાત વાગે કરાચીના પ્રસિદ્ધ અને માનનીય ભાઇ જમશેદ મહેતાના હાથથી ' જૈન હોમ્યાપેચિક મેડીકલ હોમ્પીટલ ' રાષ્ટું છોડ-લાઇનમાં જૈન મંદિરની બાજુમાંજ ખાલવામાં આવેલ છે. આ દવાખાનામાં કાલેજના વિદ્યાર્થિઓ અનુભવ મેળવે છે અને એ ઉપરાન્ત ગરીયોને મફત દવા આપવામાં આવે છે.

કમીટી કેાશિશ કરે તેા મ્યુનિસીપાલીટીની ગ્રાન્ટ પણ મેળવી શકે. આખા સિંધમાં " હોમ્યાપેચિક "ની આ એકજ કેાલેજ છે.

જૈન હુન્નરશાળા

ગરીખ બહેના માટે ભાગે પાતાના સમય કુથલીમાં અને એક ધરથી ૧૬ **ખીજા ધરે હરવાકરવામાં ગાળે છે.** પાસે સાધન ન હોવાના કારણે લોકોની આગળ હાથ ધરવામાં પણ સ**ં**ક્રાચાતી નથી. કારણ ક્રે પેટ તાે ભરવૂં જોઇએ. આ સિવાયની સુખી બહેનો પણ માટે ભાગે ઘરના કામકાજથી પરવાર્યા પછી ફાલતુ સમય ગપ્પાસપ્પામાં અને કુથલીએામાં ગાળે છે. આવી બહેનાને માટે હુ ત્રરશાળા એક આશીર્વાદ રૂપ કાર્ય કહી શકાય. સીવવાનું, ભરવાનું, ગૂંથવાનું કાર્ય શીખેલી વ્યક્રેના, પાતાના ઘરના કામકાજનું ખર્ચ બચાવવા સાથે, ધારે તેા બે પૈસા બચાવી પણ શકે અને પાતાના ગુજરાનમાં સહાયક નિવડી શકે. સમય સારા જાય નિંદા– કુથલીઓથી ખર્ચી જવાય અને ક્રાઇને કંઇ જાતની ટીકા કરવાનું પણ કારણ ન રહે. આ ઉદ્દેશથી ગયા વર્ષના વૈશાખ સુદ ત્રીજ તા. ૩ છ મે ૧૯૩૮ના દિવસે હાલાઇ મહાજનવાડીમાં શેડ ખીમચંદ જે. પાનાચંદના હાથે એક સારા મેલાવડા પૂર્વક આ સંસ્થા ખાલવામાં આવી હતી. આ સંસ્થા ' સહાયકમંડળ ' ના આશ્રય નીચે ચાલી રહી છે. સહાયક મંડળે આના ખર્ચ માટે પંદરસા રૂપિયાની મદદ મંજુર કરેલી અને તે ઉપરાન્ત મામ્યાસાવાળા ભાઇ મગનલાલ જાદવજી દોસીએ ૩૦૦ રૂપિયા માકલાવ્યા હતા. આમ આ સંસ્થાનું કામ ચાલી રહ્યું છે.

રાચીમાં **પા**રસી, **લાેહા**ણા અને બીજ બીજ કાેમાેમાં આવી સારી સારી સંસ્થાએા ચાલી રહી છે. જૈનસંધાને માટે પણ જ્યા**રે આ** સંસ્થા સ્થાપન થઇ છે, તાે પછી તેને સારા પાયા ઉપર મૂકવી એ જરૂરનું છે.

બીજી કેટલીક સ~~ંસ્~~થાએા

હપરતી સંસ્થાએ હપરાંત ' દશાશ્રીમાળી હાલાઇ મહાજન ' અને ઝાલાવાડી જૈન વહ્યુક મહાજન' આ બે સામાજિક સંસ્થાએ છે. આ સંસ્થાએનું ખાસ કાંઇ કામ નથી. પાતપાતાની વાડીઓની સંભાળ રાખે છે, કે જે વાડીઓના ઉપયાગ કાઇના મૃત્યુ વખતે સ્તાન કરવામાં અને જમણવાર કરવામાં થાય છે. ' હાલાઇ મહાજનવાડી ' નો એક હોલ છે, તેના ઉપયાગ એ ત્રણ વિદ્યાર્થીઓ માટે હાેસ્ટેલ તરીકે કરવામાં આવે છે. ' જૈનહુન્નરશાળા 'નું કામ ચલાવવા માટે ઉપરની ખન્ને ' મહાજન વાડીઓ ' વાપરવા આપે છે, એ ખુશી થવા જેવું છે.

આ સિવાય ' **નિરાધારસેવામંડળ** ' નામની એક સાર્વજિનિક છતાં જૈનકાર્યકર્તાઓના હાથ નીચે ચાલતી સંસ્થા છે. ધર્મ કે જાતિના ભેદભાવ વિના નિરાધારાને કપડાં અને એવી આવશ્યક વસ્તુઓ સાધનના પ્રમાણમાં આપવાનું કામ આ સંસ્થા કરે છે. માસ્તર મધાલાલ આ સંસ્થાના સેક્રેટરી છે.

'જૈન યુવક સંઘ'નામની એક સંસ્થાનું નામ પણ ઉલ્લેખનીય છે. જુના 'જૈન યુવક સંઘ'ના પુનરુદ્ધાર સમજો કે નવા 'યુવકસંઘ' સમજો, ગમે તેમ પણ 'યુવક સંઘ'નામની એક સંસ્થા યુવકાની છે, કે જે સામાજિક કુરઢિએ સામે કાઇ કાઇ વખત એકાદ આગેવાનને જોશ આવી જાય તો ઝુંખેસ ઉઢાવે છે.

'જૈન એંડ ટીમ' આ સંસ્થાએ પણ અજમેરમાં ભરાએલ સ્થાનકવાસી કેાન્કરન્સ વખતે અને સ્થાનિક કાઇ કાઇ પ્રસંગોએ સુંદર કામ કરી ખતાવીને સારી ખ્યાતિ મેળવી હતી. જૈનસમાજના પ્રસિદ્ધ કાર્યકર્તા ભાઇ ખીમચંદ વારાની આ ટીમમાં નેતાગીરી હતી. 'હતી' એટલા માટે કહું છું કે હમણાં આ સંસ્થાની 'હસ્તી' જેવું દેખાતું નથી. કાર્યકર્તાઓ તેને પુનઃ સજીવન કરે તો સારું છે.

જૈનસમાજના ખન્ને સ'ધા અથવા સ'ધના અમુક અમુક કાર્ય કર્તા-એાના હસ્તક ચાલતી સ'રથાએાના જે થાડા પરિચય થયા છે, તેના ઉલ્લેખ ઉપર કરવામાં આવ્યા છે. ઉપરની લગભગ એક ખેને બાદ કરીએ તા બધી યે સંસ્થાઓ સમાજને માટે ખરેખર આશીર્વાદરૂપ છે. પરન્તુ એમાંની કાેેંકપણ સંસ્થા પગભર નથી. વળી અહિંના હાલાઇ— ઝાલાવાડીના મતબેદના અથવા સ્થાનકવાસી સંઘના કુસંપના ચેપ ગ્રુપ્ત રીતે કેટલીક સંસ્થાઓને લાગ્યાનું પણ સંભળાય છે. આશા છે કે સમાજના આગેવાના એવા ચેપથી આ સંસ્થાઓને બચાવી રાખશે, અને સમયે સમયે યથાશક્તિ મદદ કરી, એ સંસ્થાઓને પગભર બનાવવા કાેશિશ કરશે.

—: २२ :—

કરાચીમાં પ્રવૃત્તિ

🖫 ુત્તિ ' શબ્દ ' નિવૃત્તિ 'ના બાધક છે, તે 'નિવૃત્તિ ' શખ્દ પ્રવૃત્તિના દ્યોતક છે. હમેશા શખ્દા સાપેક્ષ હોય છે-જેમ સત્ય સજ્જન દુર્જન વગેરે. સ*સારમાં પ્રકારના **ઉપરથીજ** જણાય છે–'પ્રવૃત્તિમાર્ગ' અને ' નિવૃત્તિ માર્બ'. ' સ'સારનાં વ્યાવહારિક કાર્યો. પછી તે લોકાપકારનાં હોય કે સ્વાર્થનાં હોય. એ બધાં ચે 'પ્રવૃત્તિમાર્ગ'માં ગણી શકાય છે. લાેકવ્યવહારમાં ન પડતાં, કાેઇ અગમ્ય એક સ્થાનમાં રહી. કેવલ આત્મચિંતવન કે આષ્યાત્મિક વિચારમાં મસ્ત રહેનાર માણસ ુ ' નિવૃત્તિમાર્ગી' કહેવાય છે. સાધુએાને માટે આ બેમાંથી કયાે માર્ગ ઉચિત છે? એ વિચારણીય પ્રશ્ન છે. ઉપદેશ આપવા, વ્યાખ્યાના કરવાં, ધર્મચર્ચાએા કરવી, ઉત્સવ મહાત્સવા કરાવવા, પુરતકાે લખવાં, સ[ં]ર<mark>થાએા સ્થાપ</mark>વી, દેશાદેશ વિચરવું, પ્રચાર કરવા-આ બધા યે ' પ્રવૃત્તિમાર્ગ'ના રસ્તાએા છે.

સાધુ શું કરે ?

આજના સાધુ આવાં કાર્યો કરે. કરાવે કે કેમ? એ સંબંધા વિચારકામાં એ મત છે. કેટલાકા કહે છે કે 'પવૃત્તિમાર્ગ'માં પડનારા સાધુનું પતન થાય છે. એમણે ક્રાષ્ટ્ર અગાયર રથાનમાં રહેવું જોઇએ, આત્મચિંતવન કરવું જોઇએ અને તેમ કરીને પાતાના આત્માનું કલ્યાણ કરવું જોઇએ.' બીજો પક્ષ કહે છે કે 'સાધુ એક જવાબદાર વ્યક્તિ છે; દુનિયાના ગુરુ તરીકે તેણે જવાયદારી વ્હાેરેલી છે, એટલે જગતના કેલ્યા**ણને માટે જે જે** ઉપયુક્ત કાર્યો દેખાતાં હોય, તે તે કાર્યો તેણે પાતાના સંયમમાં રહીને કરવાં જોઇએ. જો નથી કરતા તા તે દુનિયાને માટે ભારભૂત છે. મકતના રાટલા ખાધ ળગાડે છે. ' આમ સ સારનાં મનુષ્યામાં બે મત દેખાય છે. પણ એ મતબેદને જાહેર કરનારા લોકા. 'શક્તિ ' સંબંધી વિચાર કરવાથી દૂર રહે છે. સંસારમાં એકસરખા સાધુ કે એકસરખા ગૃહરથા નથી હોતા. એકસરખા ત્રાની કે એક-સરખા અજ્ઞાની નથી હોતા. સૌની શક્તિએા બિન્ન બિન્ન હોય છે. અને જેનામાં જે શક્તિ હૈાય તે શક્તિના સદુપયાગ તેણે કરવા જોઇએ અને જનતાએ તે શક્તિના લાભ લેવા જોઇએ; બલ્કે શક્તિ પાતાનું કામ કર્યા વગર રહેતી પણ નથી. હા, પ્રવૃત્તિમાર્ગમાં પડતાં મળ ધર્મથી પતન ન થાય. એ ખાસ કરીને સં<mark>ભા</mark>ળવાનું છે.

ૅકારંગી દુનિયા

ખાકી લોકમાન્યતા તરફ જો ધ્યાન રાખવામાં આવે, તો મને લાગે છે કે કેાઇ કામજ ન થઈ શકે. દુનિયાને કેાણ છતી શકેયું છે? સ'સારનાં પ્રલેભનોને લાત મારીને નિકળનાર સાધુની પ્રશંસા કરનાર યે નીકળશે અને નિ'દા કરનાર યે નીકળશે. ગમે તે કાર્ય કરો; બિન્ન બિન્ન રુચિ રાખનારા માણુસા કાઇપણ કાર્યને બિન્ન બિન્ન દૃષ્ટિએ જોશે, એમાં

પોતાને રુચિકર હશે, તો વાહ વાહ કરશે, પેતાને મનગમતું નહિ હોય, તો નિંદા કરશે. એક વખત પોતાને ગમતું હશે ત્યારે પ્રશંસા કરશે, તેના તે જ કાર્યની બીજી ક્ષણે નિંદા પણ કરશે. એટલે વિચિત્ર સ્વભાવી જગતના ખ્યાલ કરીને કંઇ પણ કાર્ય કરવું તેના કરતાં પોતાની શક્તિનું માપ પોતેજ કાઢીને પોતાના અંતરાતમાના અવાજ પ્રમાણે કાર્ય કરવું, એ વધારે શ્રેયસ્કર છે. બાકી આખા જગતને મનગમતું થાય, સૌ પ્રશંસા કરે, એવું કાઇ પણ કામમાં બન્યું નથી અને બનવાનું નથી.

ભાર્તુ હરિએ રાજપાટ અને બધી સાહીળીઓ છોડી હતી. કુવાના કાંઠે ઝાડ નીચે પડેલા એક પત્થરનું ઓશીકું બનાવી લાંબા થઇને સુતા હતા. પાણી ભરવા આવનારી સહેલીઓમાંથી એક ભાર્તુ હરિના ત્યામની પ્રશંસા કરે છે, તો બીજી પત્થરના રાખેલા ઓશીકા માટે ભાર્તુ હરિની ટીકા કરે છે. ભાર્તુ હરિ बાलादि सुभाषितं ग्राह्म એ નિયમ પ્રમાણે પત્થરનું ઓશીકું કાઢી નાખે છે. બીજી વાર તે સહેલીઓ આવે છે, સારે એક બાઇ ભાર્તુ હરિની ગુણુત્રાહકતા માટે પ્રશંસા કરે છે, ત્યારે બીજી કહે છે કે 'બધું છોડયું, પણ દિલનો ચટકા છોડયા ? જરા આપણે વાત કરી, એટલે ઝટ દઇને પત્થર ફેંકી દીધા.' ભાર્તુ હરિએ શું કરવું, કાઇ કહેશા ?

ખરી વાત તેા એ છે કે પાેતાની શક્તિનું માપ કાઢી દ્રવ્ય–ક્ષેત્ર– કાળ–ભાવના વિચાર કરી પાેતાના ધર્મ નું પાલન કરવા પૂર્વ ક પાેતાનું કર્તવ્ય બજાવવું.

અમારા ઉદ્દેશ.

સિંધમાં આવવાના અમારા ઉદ્દેશ નિષ્ટત્તિના નહિ હતા, પ્રષ્ટત્તિના હતા, એ કહેવાની ભાગ્યે જ જરૂર રહે છે. સિ'ધ જેવા દેશમાં, જ્યાં સે કડા વર્ષ થા સાધું એના વિહાર ખંધ હતા, તે ખુલ્લા થાય, સિ ધના માંસાહારી લોકાને ખની શકે તેટલે અંશ માંસાહારના ત્યાગ કરાવાય; જૈન ધર્મના સિહાન્તાથી ને જૈનધર્મના આચારિવચારાથી સર્વ થા અનિબન્ન એવી પ્રજામાં જૈનધર્મના સિહાન્તા, ઉચ્ચ આચાર અને ઉદાર બાવનાથી લોકાને પરિચિત કરાવાય, તેમજ પરધર્મ અસહિબ્હ્યતાના કારણે એક- બીજાથી વિખૂટા પહેલા–દૂર દૂર થતા ગએલા લોકા એકબીજાને ઉદાર બાવથી જોઇ 'સ્યાદાદ 'ની વિશાળ છાયા નીચે એકબીજાની નજીક આવતા કરાવાય, આ અમારા ઉદ્દેશ હતા. આ ઉદ્દેશા ખુલ ખુલા પ્રવૃત્તિન્માર્યના સૂચક છે, એ તો દેખીતું છે.

ઉપરનાં કાર્યો દારા સેવા કરવાને માટે અમારા સિ'ધમાં આવવામાં કરાચીના ધા. મૂર્તિ'પૂજક સ'ઘ નિમિત્તભૂત થયેા, એ માટે તે ખરેખર ધન્યવાદને પાત્ર છે.

સાધના

પ્રવૃત્તિમાર્ગના કાઇપણ કાર્યમાં શાંડે ઘણે અંશ પણ સાધતાની આવશ્યકતા રહેવાની. સાધનામાં મુખ્ય સાધન ધન અને જન છે. ધનની આવશ્યકતાની જવાબદારી ગૃહસ્થા ઉપર રહેલી છે, જ્યારે અમારા જેવા સાધુઓની પ્રવૃત્તિને વેગ આપનારા—પ્રવૃત્તિમાં સહકાર આપનારા— મદદગાર થનારા સાધુઓની પણ જરુર તા ખરીજ. આ વિચાર કરાચી આવવાના વિચારની સાથેજ ઉત્પન્ન થએલા અને તેટલાજ માટે ઉદયપુરમાં કરાચી સ'ઘના હેપ્યુટેશનને કહેવામાં આવેલું કે ' જો મારા વિદ્વાન માનનીય યુરુભાઇ શ્રી જયન્તવિજયજી મહારાજ કરાચી આવવાનું કખૂલ રાખે, તા જ હું કરાચી આવાની શદ્દારતા ખતાવી, અને અમે સિ'ધમાં—કરાચી આવ્યા.

વિધ્નાની પરંપરા

६भेशांथी समलग अनतु आव्युं छे हे-श्रेयांसि बहु तिल्लानि સારાં કાર્યોમાં અનેક વિદ્યો આવે છે. અમે શિવમ જથી વિહાર કર્યો ત્યારથી કંઇ ને કંઇ વિક્ષો આવતાંજ રહ્યાં હતાં. એ વિદ્યોના સામના કરીને અમે આગળ વધી રહ્યા હતા. અને વિહારમાં ખની શક્રે તે પ્રવૃત્તિ કરતાજ રહ્યા હતા. તે વાત પાછલાં પ્રકરણોમાં જોવાઇ ગઇ છે. હવે અમારે કરાચી જેવા શહેરમાં પ્રવૃત્તિ કરવાની હતી; પરન્તુ ખરેખર અમારી એ કમનસીબી કે મારી સાથેનાં અમૂલ્ય સાધનોનો ઉપયાેગ જોઇએ તે રીતે હું ન કરી શકયાે. મેં મારાે એક હાથ તાે **હા**લામાંજ મૂકયાે હતાે. અને બીજું વિ^દત કરાચીમાં પ્રવેશ કરવાની સાથેજ ઉપસ્થિ**ત** થયું. તે વિધ્ન છે મુનિરાજ શ્રી જયન્તવિજયજીની ખતરનાક બિમારી. પ્રવેશના ખીજાજ દિવસે મુનિરાજશ્રી જયન્તાવજયજી માટી ખીમારીમાં પટકાયા. હું ખૂળ નાહિમ્મત થઇ ગયાે. ગભરાયાે. કરાચીમાં જે જે કાર્યાે કરવાની હું ભાવના રાખતા હતા. તે બધાં કાર્યો મારી આંખ સામે તરવરતાં હતાં. કરાચીના જૈનો અને કરાચીની સમસ્ત જનતા મારી પાસેથી શી શી આશાએા રાખતી હતી ? એનું મને ભાન હતું. ધણા-એાએ સ્થાનિકપત્રામાં લેખા લખીને અહિંની આવશ્યકતાએાનું મને ભાન કરાવ્યું હતું. ઘણા ધર્મશ્રહાળુ જૈનભાઇએા, અહિંના સંધમાં કઇ કઇ ભાષ્યતાની ખામીએ છે. તેનાં લીસ્ટાે એક પછી એક આપવા લાગ્યા હતા. આ બધાં કાર્યોની જવાબદારીના પહાડ મારી સામે દેખાતા હતા. એ બધાં કાર્યોને પહેાંચી વળવાનાં સ્વપ્ન હું સેવી રહ્યો હતા. પણ સાથી–મદદગારા પૈકી એકના સ્વર્ગવાસ અને બીજાની બીમારીથી હું તાે ખરેખર હતાશ થયાે. પણ આવા પ્રસંગે અમારા ગુરદેવની અડમ ધીરતાનું દશ્ય જેમ મારી સામે ખડું થયું, તેમ તેમનાં વચના યાદ આવવા લાગ્યાં :---

' જે કાર્યમાં વિદ્ય નથા આવતું, એ કાર્ય કાર્યજ નથી. એ તો આળકાની રમત છે, વીરાની નહિ. અને જે કાર્યમાં જેટલાં વધારે વિદ્યા, તે કાર્ય તેટલું જ વધારે મહત્ત્વનું. વિદ્યાની વચ્ચે થઇને આગળ વધા.'

મતે લાગ્યું કે કેવળ હતાશ થઇને ખેસી રહેવાથી તા કાંઇ ન વળે. 'શુમે कાર્યે યથાદાक્તિર્યત્નીયમ્. ઉપરાન્ત મુનિરાજશ્રી જયન્તિવજયજીએ મને હિમ્મત આપતાં કહ્યું: "મારી બિમારીથી ગભરાશા નહિ, તમે તમારું કાર્ય ચલાવે રાખા. સેવા કરનારા સાધુઓ અને ગૃહસ્થા છે. ''એમના શબ્દાથી મને પ્રાત્સાહન મળ્યું. ખે દિવસ આરામ લઇ મે' મારું કામ શરૂ કર્યું.

અમારી પ્રવૃત્તિમાં સ'ધના સેક્રેટરી ભાઇ મણિલાલ લહેરાભાઇ મ્હેતા, શ્રી સ'ધ તરકથી જેમ યાગ્ય વ્યવસ્થા કરવાને હર સમય તૈયાર રહેવા લાગ્યા, તેમ ખીજા ઉત્સાહી યુવકા દરેક કાર્યને પહેાંચી વળવા સાથ આપવા લાગ્યા.

દૈનિક કાર્ય**ક્ર**મ

સાધારણ રીતે અમારી પ્રવૃત્તિને પહેંચી વળવા માટે અમે આ પ્રમાણે દૈનિક કાર્યક્રમ રાખ્યા હતા: ૧–પ્રાત:કાળની ક્રિયાથી નિવૃત્ત થઇ નિયમિત વ્યાપ્યાન કરવું. ૨–આહારપાણીથી નિવૃત્ત થઇ લખવાનું અને વાંચવા વિચારવાનું કરવું. ૩–૩ થી પ જુદા જુદા ધર્મવાળાઓ આવે તેમની સાથે જ્ઞાન ચર્ચા કરવી. ૪–સાંજના પ્રતિક્રમણ પછી નવયુવકા અને ખીજાઓ જે કાઇ આવે, તેમની સાથે શંકાસમાધાન કરવાં. આ અમારા સાધારણ દૈનિક કાર્યક્રમ હતા.

પ્રવૃત્તિના વિભાગ

અમારી પ્રવૃત્તિના મુખ્ય ચાર વિભાગા કરવામાં આવ્યા હતાઃ

૧ અહિંસાના પ્રચાર ૨ સર્વ ધર્મવાળાએાની પ્રેમવૃદ્ધિ ૩ જૈનધર્મનો પ્રભાવના અર્થાત્ સામાજિક અને ધાર્મિક કાર્યો અને ૪ યુવક પ્રવૃત્તિ.

આ ચારે પ્રવૃત્તિઓને માટે જે જે પ્રસંગ જે જે સાધના ઉપયુક્ત જણાયાં, તે તે સમયે તે તે સાધનાના ઉપયાગ અમારાથી બની શકે તેટલે અંશે કર્યો અને ગૃહસ્થા પાસે કરાવ્યા.

૧ અહિંસાના પ્રચાર માટે સિંધી તથા હિંદી પુસ્તકાના પ્રચાર, જાહેર ભાષણો, માંસાહારીઓની સાથે ધર્મ ચર્ચા, માંસાહારીઓના લતાઓમાં જઇને ઉપદેશ આપવા, જેઓ માંસાહાર છોડે, તેમની સાથે ઓળખાણ વધારી તેમની દારા, બીજા લાકામાં વધારે પ્રચાર કરવા. તેમને ત્યાં ઉપદેશ આપવા જવું, એ વિગેરે હતું.

ર સર્વધર્મની પ્રેમવૃદ્ધિને માટે જુદા જુદા ધર્મની સભાએામાં નિમંત્રણના લાભ લઇ જવું. વ્યાખ્યાના આપવાં, શહેરના જુદા જુદા વિદ્વાનાની મુલાકાતા લેવી, સ્થાનિક અને બહારના જુદા જુદા વિદ્વાનાનાં વ્યાખ્યાના કરાવવાં અને વર્તમાનપત્રામાં લેખમાળાએા પ્રકટ કરાવવી. એ વિગેર પ્રવૃત્તિ હતી.

3 જન ધર્મની પ્રભાવનાને માટે દુઃખી જૈનોને રાહત અપાવવી. જુદા જુદા પ્રસંગે જયન્તીએા ઉજવવી. સ્થાન અને સમયના વિચાર કરી ઉત્સવા કરાવવા. માટા માટા અધિકારીઓની મુલાકાતા લેવી. જૈન-ધર્મને લગતાં જુદા જુદા ભાષાનાં પુસ્તકાના પ્રચાર કરવા. બની શકે તેટલે અંશે સંસ્થાઓ સ્થાપન કરાવવી, ધર્મચુસ્ત જૈનોને તપસ્યા અને બીજી ક્રિયાકાંડામાં રસ લેતા કરવા. વિગેરે.

૪ યુવકપ્રવૃત્તિના સંબંધમાં જુદી જુદી સંસ્થાએાની મુલાકાતા લઇ ત્યાંના યુવકાને ઉપદેશ આપવા, કાલેજો હાઇસ્કૂલા અને હાેસ્ટેલામાં જઇ અત્યારનું ઉંચું શિક્ષણ લેનારા યુવકાને એમનું કર્તાવ્ય સમજાવલું, હિરિકાઇનાં વ્યાખ્યાના કરાવવાં, ત્રેજ્યએટા અને એવું ઉચું શિક્ષણ લીધેલા વિદ્વાનાની વચમાં ચર્ચા કરવી, વક્તૃત્વ કલાસ અને એવા ઉપયાગી ઉપાયા દ્વારા યુવકામાં ધાર્મિક ભાવના જાગૃત કરવા સાથે સાચું યુવક માનસ પ્રકટાવલું.

અમારા ચારે ઉદ્દેશાને પહેાંચી વળવા માટેની આ અમારી મુખ્ય પ્રવૃત્તિઓ હતી. અને તે બધી યે પ્રવૃત્તિઓને મુખ્ય મુખ્ય વિભાગમાં વ્હેંચી નાખીએ તા દયાપ્રચાર પ્રવૃત્તિ, ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ, સામાજિક પ્રવૃત્તિ અને સાર્વજનિક પ્રવૃત્તિ–એમ ચાર વિભાગા થઈ શકે.

સહકાર

પહેલાં કહેવામાં આવ્યું છે તેમ કાઇપણ પ્રવૃત્તિમાં આવશ્યકતાઓને પહેંચી વળવા માટે દ્રવ્યની જરૂર રહે છે; અને તે તે કાર્ય કરવામાં સંધે સમયના પ્રમાણમાં જેમ સહકાર આપ્યા તેમ કરાચીના કેટલાક વ્યક્તિ-ગત મહાનુભાવાએ પણ સમયાચિત દ્રવ્યવ્ય કરી અનેક પ્રવૃત્તિનાં કાર્યોને સારાં દીપાવ્યાં છે. એ સિવાય મુંબઇવાળા શેઠ કાન્તિલાલ બંકારદાસે જેમ સિંધી, હિંદી મુસ્તકા અને અંગ્રેજી હસ્તપત્રા વિગેરે પ્રકટ કરાવવામાં ખુલા દિલયી આર્થિક સહાયતા કરી સહકાર આપ્યા; તેમ મામ્બાસાવાળા બે ગૃહસ્થા ભાઇ મગનલાલ જદવજી દોસી તથા હો. મનસુખલાલ તારાચંદ ગરીખાને રાહતના કાર્યમાં તથા બે સંસ્થાઓ સ્થાપન કરાવવામાં સારી ઉદારતા બતાવી. આમ સંધ, સ્થાનિક કેટલાક ગૃહસ્થા, સ્ત્રયંસેવકા, અને બહારના ઉદાર ગૃહસ્થાના સહકારથી અમારી પ્રવૃત્તિ ઘણેખરે અંશે સફળ થઇ શકી.

જો કે અમે ચાહતા હતા કે અહિંના પ્રચાર કાર્ય માટે બંધારણ પૂર્વકની એક વગવાળી કમીટી નીમાય; અને તે દ્વારા બધી વ્યવસ્થા થાય; પરંતુ પ્રયત્ન કરવા છતાં તેવું કંઇ ન થઇ શક્યું. છતાં ચાલુ રહેલી વ્યાપ્યાન માળા દ્વારા જેમ જેમ ખહારની જનતા સાથેના પરિચય વધતા મયા તેમ તેમ અનાયાસ અમારી પ્રવૃત્તિનું ક્ષેત્ર વિશાળ બનતું જે ગયું. અને ધીરે ધીરે શુરુદેવની કૃપાથી સફળતા મળતીજ ગઇ.

પત્રકારાના સહકાર

અમારી પ્રવૃત્તિને ખળ આપનાર જો કાઇના માટામાં માટા સહકાર હતા, તા તે પત્રકારાના. કરાચીનાં સ્થાનિક પત્રા 'પારસી સંસાર' 'સિન્ધ સેવક' 'હિતેચ્છુ ' અને 'સિન્ધ સમાચાર' તેમજ 'અમનચમન' વિગેરએ અમારી પ્રવૃત્તિના સમસ્ત જનતાને લાભ મળે, એટલા માટે પોતાની કાલમા જોઇએ તેટલી ખુલ્લી રાખી હતી. રાજનાં નિયમિત વ્યાખ્યાના તે ને તે દિવસે કરાચીની જનતા વાંચી શકે, તેવી રીતના પ્રમંધ તેમણે પાતાના રીપાર્ટરા રાખી કર્યો હતા. ઉપાશ્રયથી ખહાર જુદા જુદે સ્થાને થતાં વ્યાખ્યાના પણ નિયમિત રીતે તેઓ પ્રકટ કરતા હતા. સમય ન હોવા છતાં મારી પાસે લેખમાળા લખાવીને પણ તેઓ કરાચીની જનતાને લાભ આપતા હતા. એટલે પત્રકારાના સહકારે અમને લણીજ મદદ કરી છે, એ વાત કરીથી પણ કહ્યા વિના નથી રહી શકાતું.

બહાર પડધા

કરાચીનાં વર્ત માનપત્રાએ અને ખાસ કરીને 'પારસી સંસાર '-ના એડીટરે મારાં રાજનાં વ્યાખ્યાના અને બધી યે પ્રવૃત્તિને પાતાના પત્રમાં વિસ્તારપૂર્વ કરથાન આપવાથી બહારની દુનિયામાં જે કંઇ પડધા પડયા, એ કાઇથી અજાણ્યું નથી. 'પારસી સંસાર 'ના સળ એડીટર ભાઇ ઠાકરસી ક્રાહારીએ આ સંખંધમાં જે મહેનત લીધી છે, એ કદી પણ બ્લાય તેમ નથી. અમારી તુચ્છ સેવાએ તેમણે જગતની આગળ ધરી હતી અને તેજ કારણ હતું કે ખહારના કેટલાં યે પત્રાએ પણ અમારી સેવાની જોઇએ તેથી વધારે કદર કરી છે. ' મુંબઇ સમાચાર' જેવા પ્રસિદ્ધ પત્રે ' ક્ષમાપના ' નામના પાતાના અપ્રક્ષેખમાં અમારી સેવાની આ શબ્દામાં કદર કરી હતી:—

'જૈનમુનિ મહારાને પણ ધર્મ'ના સિદ્ધાંત ફેલાવવા ઉપરાંત લોકાને શષ્ટ્ર-પેમી અને સમાજસેવક બનાવવા માટે શું કરી શકે તેમ છે, તે આચાર્ય શ્રી વિજયવલ્લભસૂરિજી અને મુનિ મહારાજશ્રી વિદ્યાવિજયજીએ પ્રત્યક્ષ દ્રષ્ટાન્તથી બતાવી આપ્યું છે શ્રી વિદ્યાવિજયજીએ કરાચીના બેકાર જૈનોને ઠેકાંણે પાડ-વાની યોજના તૈયાર કરાવી છે અને જૈનેતરાને પણ સમાજસેવા અને રાષ્ટ્ર-સેવાનો એવા બાધ આપ્યા છે કે ત્યાંની જૈન તેમજ જૈનેતર પ્રન્નએ તેમના ઉપર મુખ્ય બની તેમનું રમારક ન્નળવવાની ચળવળ ઉપાડી લીધી છે. બીન્ન જૈનાચાર્યા પાતાની પ્રતિમા તૈયાર કરાવવામાં, જૈનોને અંદર અંદર લડાવા મારવામાં અને 'શાસનપ્રેમી' અને 'શાસનદ્રોહી' એવા ભાગ પાડવામાં ધર્મની સેવા અને લિજય માને છે, ત્યારે શ્રી વિજયવલ્લભસૂરિજી, શ્રી વિદ્યાવિજયજી અને શ્રી વિજયેન્દ્રસૂરિ નેવા ધર્મ ગુરુના બાધે જૈનધર્મ'ને વધુ જ્વલંત બનાવ્યા છે. '

મું ખાઇ સમાચાર તા. ૩૦-૯–૩૮

આવીજ રીતે અમદાવાદથી નીકળતા ⁶જૈ**નજચાતિ' પત્રના અધિ-**પતિ ભાઇ ધીરજલાલ ટાકરશી શાહે પણ પાતાના એક અ**ગલેખમાં જે** શબ્દાેમાં અમારી સેવાની કદર કરી હતી, તે શબ્દાે આ **છેઃ**—

'લાકનગૃતિ અને ધર્મ'પ્રચાર માટે જૈનસાધુએાનું વચેરવ બહુ માહું સ્વીકારવામાં આવ્યું છે. તેઓ પાતાના આચાર મુજબ પત્રે ચાલીને પ્રવાસ કરતા હોવાથી ભાજન અને શયન માટે બહુજ સાકાઇથી રહેતા હોવાથી, પૈસાના રપર્શને પણ વજર્ય ગણતા હેાવાથી અને શાસ્ત્ર અને ક્રિયાના નહાકાર રહેતા હોવાથી તેઓનું વર્ચ સ્વ માેડું રહે તેમાં નવાઈ જેલું પણ કંઈ નથી!

'જીના કાળમાં આવા સાધુઓ જે શહેર કે ગામમાં દ્ર'ક સમય પણ સ્થિરતા કરતા, ત્યાં તે સ્થળનું અહેલાગ્ય મનાવું અને જે સ્થળે ચતુર્માસના ચાર માસ ગાળતા, ત્યાં તેા ચારે મહિના કાઈ ધર્મોત્સવ મ'ડાયા ન હાય, તેવી ધમાલ મચા રહેતી. ગામે ગામના લાક હતરી પડતા. જૈન કે જૈનેતર ખધા ય એમની પાસે શાસ્ત્રચર્ચા કરવા ચાલ્યા આવતા, એવી એમની વિક્તાની છાપ હતી!

'વખત પલટાયા. જૈન સાધુઓની ધિષ્ઠસમાપે લાકનગરિતું કાર્ય મહત્ત્વ વિનાનું બન્યું. પ્રવાસના મુશ્કેલીઓથી હાર્યાં, વિહાર દૂંકા કર્યાં. એકજ સ્થળે અમુકજ મર્યાદિત પ્રદેશમાં વસવાટ વધ્યા. પરિણામે તે સ્થળે અને પ્રદેશના લાકા પરયા સાધુઓનો પ્રભાવ ઉડતા ગયા. જે સ્થળે તેઓ ન વિચર્યા, ત્યાંના લાકા સાધુઓના પ્રભાવથી તદન અપરિચિત રહ્યા. બન્ને રીતે પરિણામ વિપરીત આવ્યું.

આમ છતાંય ખુશી થવા જેવી વાત છે કે જૈન સમાજના ગણ્યાગાંઢયા નવી શેશનીમાં માનનારા કેટલાક સાધુઓએ, જીના કાળના એ સાધુઓએ સ્વીકારેલું લેકિન્નગૃતિ અને ધર્મ પ્રચારનું કાર્ય યથાશકય રીતે ચાલ રાખ્યું છે. દર્ષાંત તરીકે કરાચીની વર્તમાન પરિસ્થિતિ પૂરાવા તરીકે એધડક રજી કરી શકાય તેમ છે.

જૈન સમાજમાં સુપ્રસિદ્ધ વક્તા, લેખક અને વિચારક મુનિરાજશ્રી વિદ્યા-વિજયજ અને શાંતમૂર્તિ મુનિરાજશ્રી જયન્તવિજયજ આદિએ સિ'ધમાં પ્રવેશ કર્યો, ત્યારથીજ ત્યાંના જૈનામાં તા ઉત્સાહ વ્યાપે, એ સ્વભાવિક હતું; પણ માંસાહારી વર્ગ પર પણ તેમનું આકર્મણ થયું છે ને ઉત્ત મુનિશાજનાં વિશાળ દિષ્ટનાં વ્યાખ્યાનાથી ધર્મ અ'મેની તેમની અહિ'સા દિષ્ટ ક'ઇક સ્પષ્ટ થતી જેવાઈ છે.

"આ તા વાત થઈ સિધના પ્રવેશની, પણ સિધના મુખ્ય નગર કરાચીમાં પ્રવેશ કર્યા પછી અત્યાર સુધીનું વાતાવરણ જેનારને અજ્યળી થયા વિના નજ રહે. ચાતરફ પ્રજમાં નવાજ ઉત્સાહ પ્રસરી રહ્યા છે. ધર્માત્સવ મ'ડાયા હાય, તેવાં દક્ષ્યા નજરે પડા રહ્યાં છે. જૈનામાં નવીજ જગૃતિ પેદા થવા પામી છે. અને મુનિરાજશ્રીના ઉપદેશને પરિણામે અનેક સમાજસુધારણાનાં કાર્યો હાથ ધરવામાં આવ્યાં છે. ખેકારા અને દુ:ખીઓને રાહત આપવાનું, ડીરેક્ટરી કરવાનું અને સાહિત્ય પ્રકાશન જેવાં અનેક કામ ઝડપથી આગળ વધી રહ્યાં છે. જૈનાના અડાઇ ઉત્સવા કે બીજી ધર્મા ક્રિયાઓ પાઇળ કરા જીવન્ત ઉદ્દેશ જળવવામાં આવ્યો છે, એના પરિચયથી યોજનાઓ પણ હાથ ધરવામાં અવી છે.

કરાંચીના જૈનેમાં પ્રસરી રહેલા હત્સાહ સિવાય જૈનેતરામાં પ્રસરી રહેલા હત્સાહ સિવાય જૈનેતરામાં પ્રસરી રહેલા હત્સાહ સિવાય જૈનેતરામાં પ્રસરી રહેલા હત્સાહ પાતાના જ્ઞાન અને ક્રિયાદ્વારા જૈનેતરામાં પણ કેટલા પ્રભાવ પાડી શકે છે; તેનું આ ખરેખર ઉદ્દાહરણજ કહી શકાય. શું પારસી કે શું આર્યસમાજ, શું ઈસાઈ કે શું વૈષ્ણવ, બધા એક રસથી મુનિરાજશ્રી પાસે ધર્મશ્રવણ માટે આવે છે, અને પાતાના ધર્મને લગતી તેમજ જૈનધર્મને લગતી શંકાએ જરા ય સંકાય વગર રજી કરે છે; ને મુનિરાજ તેવીજ રીતે તેનું સમાધાન કરે છે. પારસી ભાઇઓ અને આર્યસમાજીસ્ટા મહારાજશ્રીને પાતાને ત્યાં નેતરી ભાષણો કરાવે, એ તેમની લાકિપ્રયતાના સચાટ પુરાવાજ છે.

"કરાંચી શ્રીસ' વે પણ આ વખત મુનિરાજશીના પૂરતા લાલ ઉઠાવવા કમર કસી છે, ને તે અંગે અનેક બતની, ધમ' શ્રવણના લાલ આમજનતા લઇ શકે તેવા, સગવડા પૂરી પાડી પાતાની કરજ અદા કરી છે. વ્યાખ્યાન હાલમાં લાઉડસ્પીકરની યાજનાદ્વારા એક જૈન મુનિ વ્યાખ્યાન આપે અને જૈન–જૈનેતરા તેના સમલાવે લાલ લે, એ દેષ્ટાંત આજે બીજે તા વિરલ છે. આ અ'ગે ખરેખર શ્રી સંધના સદ્લાગ્યની પ્રશ'સા સહુ કાઇ કરી શકે તેમ છે.

"મુનિરાજશ્રી વિદ્યાવિજયજીની ધમ°પ્રચારની ધગશ અપૂવ° છે. તેઓ સવારથી સાંજ સુધી–ખાન પાન ભૂલી આની પાછળ વ્યચ છે. આશા છે કે સિ°ધ પ્રદેશ મુનિરાજશ્રીની વિક્રત્તાના ને ધમ°પ્રચારની ધગશના પ્રેપ્રેશ લાભ લેવામાં પાછા નહિ પડે."

' જૈન જ્યાતિ ' તા. ૨૧ એાગસ્ટ ૧૯૩૭

આ ઉપરાન્ત ' પારેસી સંસાર 'માં પ્રકટ થતી વ્યાખ્યાનમાળા-એાના લીધે, તેના વાંચનારાએાને જે લાભ થતા હતા, તે સંબંધી સંખ્યા-બંધ પત્રો, તે પત્રમાં પ્રકટ થતા હતા.

અામ અહિંની પ્રવૃત્તિના પડધા ખહારની જનતા ઉપર પડવામાં અહિંના પત્રાના સહકાર અમને વધારે ઉપકારક થયા હતા, એ પુનઃ કહેવાની ભાગ્યેજ જરુર રહે છે.

વધુ ~~રિ~~થરતા

ૃ સિંધ, અમારા જેવા સાધુઓને માટે જેમ નવું ક્ષેત્ર હતું તેમ અહિં કાર્ય કરનારાઓને માટે વિશાળતા પણ ઘણી છે. વિહારમાં થએલા લાભા ઉપરથી અને કરાચીની એક ચતુર્માંસની પ્રવૃત્તિ ઉપરથી અમને તા લાગ્યા કરતું કે જો સંધાગા અનુકૂળ હાય તા આ દેશમાં પાંચ વર્ષ વિચરલું અને ખૂબ કાર્ય કરવું. પરન્તુ માનનીય બંધુ શ્રી જયન્તવિજયજી મહારાજની આખા ચતુર્માંસની લાંખી બીમારીના કારણું અમારી મંડળા જલદા સિંધ છાડવાને ઉત્સુક થઇ ગઇ હતી; તેમ છતાં અહિંના પત્રકારાએ, અહિંની સમસ્ત જનતાએ અને અહિંના સંધે પાતાની હાર્દિક લાગણું એટલી બધી બતાવી અને એટલા બધા આગ્રહ કર્યો કે ગમે તે લોગે અમારે બીજા ચતુર્માંસની સ્થિરતા કરવી પડી.

ઉપર કહેવામાં આવ્યું છે તેમ, કરાચીના જે જે પત્રાએ અમારી મંડળીને, પોતાના અગ્રલેખા દારા કરાચીમાં વધુ સ્થિરતા માટે આશ્રહ કરી, પોતાની લાગણી પ્રદર્શિત કરી, તેમજ અમારી **થાેડી** સેવાની પ**ણ** માટી કદર કરી, તેમાંના એક—' પારસી સ'સાર '−ના એક લાંળા અગ્ર-લેખમાંથી થાેડા ફકરા અહિં આપવા યાેગ્ય ધારું છુંઃ— 'એક પખવાડિયા બાદ જૈનધર્મના નિયમ મુજબ ચામાસુ' પૂરૂ થાય છે, એટલે જયાં જયાં જૈન સાધુ-મુનિઓ ચામાસુ' રહ્યા હશે, ત્યાંથી તેઓ વિહાર કરી જશે. આ નિયમ મુજબ સાંભળવામાં આવ્યું છે કે અત્રે ભિરાજતા સુપ્ર-સિદ્ધ વકતા અને વિદ્વાન જૈન મુનિશ્રી વિદ્યાવિજયજી તથા તેમની મ'ડળા ચામાસુ' પૂર્' થયે અત્રેથી વિહાર કરવાની તૈયારી કરી રહેલ છે. કેમકેં સાધુ-ધર્મના નિયમ મુજબ તેમણે જ્યાં ચતુર્માસ કર્યું' હોય, તે સ્થાન ચતુર્માસ પૂરંથયે છાડી દેવું એઇએ.

"આ મુનિરાજોને કરાચામાં આવ્યાને ચારેક મહિના થયા છે, તે દરમિયાન કરાચીની જેન તથા જૈનેતર પ્રજાએ તેમના ઉપદેશામૃતનું પાન કરીને જે આત્મિક લાભ અને આનંદ ઉઠાવ્યા છે, તે ભૂલી શકાય તેમ નથી. આ સંબંધમાં જેમણે મહારાજશ્રીના નિતિ અનુભવ કરેલ છે, તેઓ કળ્લ કરે છે કે આ મુનિરાજો અત્રે વધુ વખત રાકાય તાે, જૈન તેમજ જૈનેતર પ્રજાને અનેક પ્રકારના લાભ થવા સંભવ છે.

"મહારાશ્રીના ધાર્મિક, નૈતિક તથા સામાજિક વિચારા સૌને પ્રિય થઈ પડયા છે. અને તેને લઇને તેઓ જે કાર્ય હાથ ઘરે છે, તેમાં તે કતેહમ'દ નીવડે છે. મહારાજશ્રીને કરાચીમાં આવે જોકે હજા ચાર માસ જ થયા છે. અને આટલા ઢ્ર'ક સમયમાં અપરિચિત તથા અજાણ વ્યક્તિ પાસેથી ઘણા સારા કામની આશા ન રાખી શકાય, તાપણ આ મુનિરાજ અનેક મુશ્કેલીઓ તથા અગવડતાઓ વેઠીને પણ કરાચીમાં જે ભલાં કાર્યો કરી શક્યા છે, તેમાંનાં નીચેનાં મુખ્ય છે:

(૧) તેમનાં ૫૦ જેટલાં સાર્વ જિનિક વ્યાખ્યાના થયાં છે, જેના જૈના તથા જૈનેતરાએ લાભ ઉઠાવ્યા છે. (૨) અનેક જિજ્ઞાસુઓએ મહારાજશ્રોની મુલાકાતા લઇને પાતાની શ'કાઓનું સમાધાન મેળવી તેમના જ્ઞાનના લાભ લીધા છે. અને પાતાનાં પાપા કઅલ કરી સાચા દિલના પશ્ચાત્તાપ કર્યો છે. (૩) આર્ય-સમાજના સમ્મેલનમાં થએલ જીવદયા પરિષદના પ્રમુખ તરીકે તેમણે સારા પ્રભાવ પાડ્યા છે. (૪) સ્થાનકવાસી સ'ઘમાં અશાંતિ હતી, તે મટાડવા મહા-રાજશ્રીએ ઘણા પ્રયત્ન કર્યા હતા, એટલુંજ નહિ પણ સ્થાનકવાસી ભાઇઓને

પાતાના સમજ તપસ્વીજની બે શાકસભામાં પ્રમુખસ્થાન સ્વીકારીને તેમનુ રમારક રાખવા જેરશારથો અપીલ કરી પાતાની વિશાળ દક્ષિ અને બધા હપરના પાતાના સમભાવના પરિચય કરાવી આપ્યા હતા. (પ) **પાર**સી ભાઈ**બહેનાનાં** બે નિમ'ત્રણોને માન આપી તેમની વચમાં બ્યાખ્યાના આપી સારી છાપ પાડી છે. (૬) જૈનસ'ધના નાના તથા માટા શ્રીમ'ત અને સાધારણ બધાને એક-ખીજાની નજીક લાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે**.** અને એ કારણેજ એક સારામાં સાર્^{*} કંડ એક<u>કે</u> કરવાને તેઓ શક્તિમાન થયા હતા. (૭) ગરીબાની દાદ સાંભળી, યથાથ તપાસ કરી તેમને જરૂરી મદદ અપાવવાને મહારાજશ્રીએ પ્રયત્ન કર્યો છે. (૮) નવરાત્રીના દિવસામાં પશુવધ અઠકાવવાને 'જીવદયા મ'ડળા'ને પ્રેરણા કરીનેજ નહિ. પણ પાતે આગેવાની લઇ ભૂખ તરસનો કંઇ પણ ખ્યાલ કર્યા વિના જે પરિશ્રમ લીધા છે, તે ભૂલી શકાય તેમ નથી. તેમના ઉપદેશથી તથા તેમણે હભી કરેલ યાજનાથી જે લાભ થયા છે તે પ્રત્યક્ષ છે. આ ઉપરાન્ત કાલેજોમાં જઇને વિદ્યાર્થિઓ સમક્ષ ઉપદેશ આપી મહારાજશ્રીએ તેઓને સ્વક્ત બ્યતુ ભાન કરાવ્યું છે. (૧૦) નવજુવાનોની શક્તિ ખીલવવા એક 'વકતૃત્વ ક**લાસ**' તૈમની આગેવાની નીચે ચાલી રહ્યો છે. અને હમણાં દી**વાળીના** નિમિત્તે કાડાતા કટાકડા અટકાવવા મહારાજશ્રી નિશાળામાં કરીને બાળકા તથા બાળા-ઓને જે ઉપદેશ આપી રહ્યા છે, તેનુ' ઘણુ' સાર્' પરિણામ જોઇ શકાય છે.

"હમણાંજ દીવાળીના દિવસાે પછી તત્કાળ થનારી સિ**'ધ હિંદુ સવેં** ધમ' પરિષદ્દના પ્રમુખ તરીકેની તેમની ચું ટણી થઇ છે એ પણ તેમની વિદ્વત્તા હદારતા તેમજ સર્વધમ°ના અનુયાયીઓના મેળનું સૂચક છે.

''છેલ્લાં ખાલકદીના હોલની સભામાં ભાઈ જમશેદ મહેતાએ મુનિમહા-રાજની સમક્ષ સિંધ ' જીવદયા મ'ડળા 'ના કાર્ય કર્તીઓ સાથે સિ'ધના ગામડે ગામડે 'જીવદયાનો પ્રચાર કેમ થઇ શકે' તે સંખ'ધી જે યાજના મૂકા છે અને તેમાં ભાઇ જમશેદ મહેતાએ પાતે પાતાનો સહકાર આપવાની જે હદાસ્તા અતાવી છે, તે યાજના અમલમાં મૂકાય તાપણ ઘણુ' સરસ કામ થઇ શકે એમ છે. + + +

"હવે તેા 'ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ્' પણ થવાની છે. આ પ્રસ'ગે ઘણા વિદ્વાનો કરાચીના આંગણે આવશે. મહારાજશ્રી પણ ગુજરાતી સાહિત્યના એક સારા સાક્ષરની ગણત્રીમાં છે, વિદ્વાન છે, તેા આ પરિષદ્ને તેમની હાજરીનો લાભ મળે એ ઇચ્છવા જેગ છે. આવા વિદ્વાન પ્રભાવશાળા અને કર્ત વ્યપરાયણ મુનિઓ ફરીથી સિ'ધમાં આવવા મુશ્કેલ છે. માટે જે આ તકને ગુમાવવામાં આવશે તેા જે મહાન ઉદ્દેશ મહારાજશ્રીને અત્રે લાવવામાં રાખવામાં આવ્યો છે, તે સિદ્ધ નહિ થાય. અમને વિશ્વાસ છે કે મહારાજશ્રીને હજી વધારે વખત રાકવામાં આવશે તેા સિ'ધની ભાળા અને શ્રદ્ધાળુ જનતા પર તેઓ જરૂર પાતાનો પ્રભાવ પાડી શકશે.

"આશા છે અમારા આટલા ઇસારાનું શુભ પરિણામ આવશે. ''

પારસીસ સાર તા. ૩૦ એક્ટોબર ૧૯૩૭

વિદ્વાન અધિપતિ સાહેએ, અમારી થાડા સમયની તુચ્છ સેવાએાની જે કદર કરી, એ એમની યુણ્ય્રાહકતા માટે અમારે આભારજ માનવા રહ્યો.

આ પછી શેઠ છાટાલાલ ખેતશીના પ્રમુખપણા નીચે સ'ઘની જનરલ સભાએ ઠરાવ કરીને પણ ખીજા ચતુર્માસ માટે આગ્રહભરી વિનતિ કરી. એ પ્રમાણે લાભનું કારણ જોઇ, જેનેતરાની, પત્રકારાની અને જૈનસ'ઘની વિનતિને માન આપી, અમે કરાચીમાં વધુ સ્થિરતા કરી.

જો કે મારા માનનીય ભંધુ શ્રી જયન્તવિજયજીની રત્તીભર ઇચ્છા રાેકાવાની નહિ છતાં, તેઓ પણ મારા ઉપરના પ્રેમના કારણે રાેકાયા અને મુનિરાજશ્રી નિપુણવિજયજીને પાેતાના ગુરુશ્રીની સેવામાં જલદી પહેાંચ-વાનું હાેવાથી તેમણે કચ્છ તરફ વિહાર કર્યો.

~~ચ્યકસ્~~માત્ નિવૃત્તિ

ભવિષ્યના ઉદરમાં શું ભયુ^લ છે, એની ક્રાઇને ખયર નથી. સ'સારમાં

જે જે ઘટનાઓ ખને છે, તેમાં કુદરતના કંઇ ને કંઇ સંકેત હાયજ છે. આપણને-અલ્પન્નાને તેની ખખર નથી હાેતી એટલે અધીર ખની જઇએ છીએ.

ગુરુદેવની કૃપાથી પહેલા ચતુર્માસ કરતાં પણ બીજા ચતુર્માસમાં ધાર્મિક, સામાજિક તેમજ અહિંસા પ્રચારક પ્રવૃત્તિમાં અમને ખૂબ રસ પડયા અને આત્માને કંઇક સંતાષ થાય એવા સારા લાભ મળ્યા.

ખીજા ચતુર્માસની પૂર્ણાંહુતિ થાય અને અમે વિહાર કરીએ તે પહેલાં તા, આ શરીર બિમારીના ભયંકર ઝપાટામાં આવી ગયું. અને અમારી બધીયે પ્રવૃત્તિઓએ શાતિના સાગરમાં હું ખંકી મારી લીધી. અને તેજ કારણું કરાચીમાં વધુ સ્થિરતા થવા છતાં પણ પ્રવૃત્તિના પ્રવાહ રાકાઇ ગયા. ઘણાં અનિવાર્ય કારણું એ મહારાજશ્રી જયન્તવિજયજીએ અને શ્રી વિશાળવિજયજીએ મહાસુદિ ૭ મે વિહાર કર્યા. અને અમે ત્રણ સાધુ કરાચીમાં રાકાઇ રહ્યા.

એ ચતુર્માસની રિથતિમાં ખૂખ પ્રવૃત્તિ કરી, પણ કુદરતના કાયદા કંઇ જુદાજ હોય છે. દિવસ પછી રાત ને રાત પછી દિવસ હોયજ. એમ પ્રવૃત્તિ પછી નિવૃત્તિ આવે તો તેમાં કંઇ આશ્ચર્ય જેવું નથી. પાતાની મેળ-સમજીને ન લઇએ તો કુદરત તો લાવેજ. એ પ્રમાણે જે બીમારીના કારણે અમારે રાકાઇ જવું પડ્યું, તે બીમારી એકદમ નજ હઠી. જરાક પ્રવૃત્તિ શરુ થાય કે હૃદય ઉપર હુમલા થઇ આવે. પરિણામે મારા બધા યે સમય જનસમાજની સેવા કરવાના બદલે જનસમાજની સેવા લેવામાં જ પસાર કરવા પડયા છે.

આભાર

મારી અત્યાર સુધીની પ્રવૃત્તિનું આત્માને કંઇક સંતાષ થાય એવું

જો કંઇપણ પરિણામ જોવાયું હોય તો તે મુનિરાજશ્રી જયન્તવિજયજી આદિ મુનિરાજો, કરાચીના શ્રીસંધ, કરાચીની કેટલીક ઉદાર વ્યક્તિએા, કરાચીના યુવકા, વર્ત માનપત્રા, મામ્ખાસાના ખે ગૃહસ્થા–ભાઇ મગન-લાલ જાદવજી દોસી અને ડા. મનસુખલાલ તારાચંદ તથા મુંબઇનિવાસી શેઠ કાંતિલાલ બકારદાસ–વિગેરે મહાનુભાવાના સહકારને આભારી છે. એ વાત કરીથી જાહેર કરી તે બધાએાના કરીથી આભાર માનું છું.

કરાચીની પ્રવૃત્તિ સંખ'ધી સમુચ્ચય રીતે આટલું કહ્યા પછી હવે પ્રવૃત્તિના જુદા જુદા પ્રસ'ગા અને તેનાં પરિણામા સ'બ'ધી સ'ક્ષેપમાં હવે પછીનાં પ્રકરણામાં ખતાવવામાં આવશે.

—: २३ :—

અહિંસા પ્રચાર.

ક શ સિ'ધની માંસાહારી પ્રજામાં અહિ'સાનો પ્રચાર કરવાના હતો, એ વાત હવે બાગ્યેજ કહેવાની રહે છે. પૈસેટકે સુખી અને આધુનિક કેળવણીમાં આગળ વધેલા તેમજ વ્યાપાર-રાજગારમાં કશળ ગણાતા સિ'ધના હિ'દુઓમાં, ભારસા વર્ષ સુધી સુસલમાન રાજાઓનું આધિપત્ય ભાગવવાના કારણે, માંસ, મચ્છી, અને દારૂના એટલા બધા પ્રચાર છે કે ભાગ્યેજ તેટલા હિ'દુરતાનના બીજ કાઇ દેશમાં જોવાતા હશે. હતાં સરળતા અને શ્રદ્ધા એ આ દેશના મનુષ્યાની ખાસ ખાસીયત છે. એટલે વસ્તુ-રિથતિ સમજાવતાં સમજાવનારને જરૂર આન'દ થાય અને તેનું પરિશામ સારું દેખાઇ આવે.

ત્યાગ ત્યાગમાં ભેદ

પેઢી દર પેઢીથી જે લોકા પાતાના ખારાક તરીકેજ એ વસ્તુઓના ઉપયાગ કરતા આવ્યા

છે. એવાએ એ આક્તામાંથી જેટલે અંશે છૂટે, તેટલે અંશે પ્રશંસનીયજ ગણાય. ખંટાટા અને એવી કંદમૂળ જેવી ચીજો ખાનારા કેટલાક જૈન ગૂ**હસ્થા** અમારા જેવા સાધુઓને ગુરુ માનવા છતાં અને દિવસાના દિવસા સુધી ધાધમાર ઉપદેશ આપવા છતાં, એ ભટાટા કે બીજા કંદમૂળને છાડવા તૈયાર ન થાય. અને કદાચ 'મહારાજ રાજ જીવ ખાય છે, તા લાવા જરા તેમને રાજી કરવા કંઇક છોડીએ. 'એમ ધારીને છોડવા તૈયાર થાય, તાપણ સાથે સાથે એમ જરૂર કહે કે-' સાહેબજી, મહિનામાં દશ શેર ખટાટાની તાે છૂટ આપા. ' હિસાબ લગાવવામાં આવે તાે બાગ્યેજ મહિનામાં પાંચ શેર વ્યટાટા એના પેટમાં જતા હશે. છતાં પાતે ખટાટાના ત્યાગી તરીકે ગુરૂને ખાત્રી આપતાં દશ શેર બટાટાની છૂટ રાખે છે. આ એણે ત્યાગ કર્યો કે પાંચ શેર ખટાટા વધારે ખાવાની મહારાજ પાસેથી છૂટ લીધી ? મચ્છીમાંસના ત્યાગ કરનારા આખી છંદગી સુધી સર્વથા મચ્છીમાંસના ત્યાગ કરે. એ ત્યાગમાં અને ઉપરના બટાટાના ત્યાગમાં ક્રેટલું અંતર છે ? એ વિચારાે. મચ્છીમાંસના ત્યાગીની શ્રહામાં અને ખટાટાના ત્યાગીની શ્રહ્મામાં કેટલું અંતર છે ? એના વિચાર પણ સમજ-દારા કરી શકે છે. ત્યાગ. એ તા ધચ્છાઓને રાકવા. નિષ્કપટતા પૂર્વક પાપને પાપ સમજીને ત્યાગ કરવાે, એતું નામ સાચાે ત્યાગ છે. લાલચાે એાછી ન થઇ હોય અને કેવળ શુર્ને રાજી કરવાની ખાતર કંઇક વસ્તુના ત્યાગ ખતાવવા. એનં નામ ત્યાગ નથી. પણ દંભ છે.

ધ્રુણાં વર્ષો પહેલાં બંગાળના અને હમણાં સિંધના તાજા અનુભવ પછી જણાયું છે કે આ માંસાહારીએા સૌથી પહેલાં તા સાચેસાયું કહી દેશે. માંસ–મચ્છી ખાતા હશે તા, જરૂર કહેશે કે ' હું ખાઉં છું. ' પછી ભલે તે માટા આલમફાઝલ હાય કે એક અદનામાં અદના હાય. અને ખીજું, ઘણા ઉપદેશ આપ્યા પછી પણ જો તે વસ્તુ છાડવાનું તેનું દિલ નહિ હાય, તા તે સાફ કહેશે, કે ' હું વિચાર કરીશ, કાશિશ કરીશ.' અથવા ' મને માક કરજો, મારાથી છોડાવું મુશ્કેલ છે. ' એમ નહિ કહે કે ' મહિનામાં દશ શેરની છૂટ આપાે.' અને જેઓ ત્યાગ કરવાના નિર્ણુધ ઉપર આવશે, તેઓ ત્યાગજ કરશે. આ એ લોકોની ખાસ ખાસીયત છે.

સાધનાે.

કાઇપણ વિષયની પ્રવૃત્તિને માટે સાધનો આવશ્યકીય છે. સાધનિવના સાધક સાધ્યને સાધી શકતો નથી અને તેટલા માટે જે પ્રવૃત્તિમાં જે સાધનો વધારે ઉપયુક્ત માલૂમ પહે, તે પ્રવૃત્તિને માટે તે સાધનો ઉભાં કરવાં એ જરૂરતું છે. સિ'ધી લોકામાં અમારે માંસાહાર નિષેધના અને અહિ'સાના પ્રચાર કરવાના હતા. આજકાલના જમાનામાં કલમ અને વચન, એ બે કાઇપણ પ્રચારના સાધના છે. આ ળ'ને સાધનાના ઉપયોગ, મેં મારા પ્રચાર કાર્યમાં કર્યો છે અને તે હવે પછીના વિવેચન ઉપરથી સમજ્યશે.

સિંધી પુસ્તકા

સિંધી લોકાને ઉપદેશ આપવાના હતા. સિંધી લોકા અને તેમાં મ સિંધા ખહેતા હિદા બાષા ખહુજ એાછી જાણે છે. વળા આમીલ હિંદુઓ તો ઘણે બાગે અંગ્રેજી અને સિંધા સિવાય બીજી બાષા એાછીજ સમજી શકે છે. લખવા વાંચવાની તેમની 'ફારસી હિંદા ' છે કે જે સંબ'ધી પહેલાં એક પ્રકરણમાં કહેવાયું છે. ઉપદેશ તાતકાલિક અસર કરે છે: પરંતુ સાહિત્ય—પુસ્તકા વખતા વખત જાગ્રત રાખનાર ઉપદેશક છે. એટલા માટે અમારી પ્રવૃત્તિનું એક સાધન પુસ્તકાના પ્રચાર એ પણ રાખવામાં આવ્યું હતું. જેમ સિંધા બાઇઓ અને બહેના હિંદા બાષાયા અનબિત્ર છે, તેમ હું સિંધા બાષાયા અનબિત્ર, એટલે સિંધા બાષામાં પુસ્તકાના પ્રચાર થાય એ જરૂરનું છતાં, હું સ્વયં તા સિંધામાં લખા બાલી શકું નહિં એટલે હૈદ્રાળાદનાં એક સિંધા ળહેન પાર્વતી સી. એડવાતી બી. એ., કે જેમના પરિચય પહેલાં કરાવવામાં આવ્યા છે, તેમના પાસે કેટલાંક પુસ્તકા 'ફારસીસિ'ધી 'માં અનુવાદિત કરાવવામાં આવ્યાં. ' खच्चो साधુ ' 'सच्चो राहबर ' 'फूलनमूठ ' 'अहिंसा ' અને ' जैनधर्म ' (नइरोद्दानी) આ પાંચ પુસ્તકા ફારસીસિ'ધીમાં અનુવાદિત કરાવીને પ્રકાશિત કરાવવામાં આવ્યાં.

આ પુસ્તકાને પ્રકાશિત કરવામાં આર્થિક સહાય કરનાર મું બઇના ઉદારચરિત, રાધનપુરવાળા શેઠ કાન્તિલાલ બકારદાસ છે કે જેમણે આવશ્યકતાના વિચાર કરી અહિંસા પ્રચારમાં સુંદર કાળા આપ્યા છે. આમ ઉપદેશની સાથે પુસ્તકાના પ્રચાર પણ કરવામાં આવ્યા.

વ્યાખ્યાના

આમ તેા કરાચીમાં મારાં અનેક વ્યાખ્યાના થયાં, પરન્તુ કેવળ ' અહિંસા 'ના પ્રચારને માટે કેટલાંક વ્યાખ્યાના તેા વિશેષરૂપે કરવામાં આવ્યાં. તે વ્યાખ્યાનાની સ*ખ્યા પણ માટી છે, છતાં તેમાંનાં કેટલાંક વ્યાખ્યાના ખાસ નેાંધવા લાયક છે, તે આ છે:—

૧ આમીલ ઈન્સ્ટીટ્યૂટ. ' આમીલ કાલોની 'માં ' આમીલ ઇન્સ્ટીટ્યુટ 'ના હોલમાં તા. ૨૪ મી ડીસેમ્બર ૧૯૩૭ ના દિવસે એક વ્યાખ્યાન આપવામાં આવ્યું હતું. આ સભાના પ્રમુખ શ્રીયુત ધર્મદાસ વાધવાની બી. એ. થયા હતા. માટા માટા હોદ્દેદારા, વડાલા, અને ખેરીસ્ટરા બહુ માટી સંખ્યામાં આ સભામાં ઉપસ્થિત થયા હતા. ' અહિંસા ' ઉપર આ શિક્ષિત આમીલોને આ પ્રસંગે ઉપદેશ આપવામાં આવ્યા હતા. આ વ્યાખ્યાનની ગાઠવણ બાઇ ગાવિંદ મીરચંદાનીના પ્રયત્નથી થઇ હતી.

ર સાહજર અજાર, બીજું વ્યાખ્યાન સાહજર બજારમાં રહેતા કરાચીના પ્રસિદ્ધ નાગરિક શેઠ મણિલાલ માહનલાલ અને ઉવારસદવાળા શ્રીયુત વાડીભાઇ વિગેરે ગુજરાતી ગૃહસ્થાના પ્રયત્નથી તા. ૧૬મી ડીસેમ્બરે આપવામાં આવ્યું હતું

આ ખંને લતાએ અમમીલ અને પારસી કેમથી **ભરેલા છે.** સાહ્જર ખજારના વ્યાખ્યાન વખતે વીસનગરવાળા શેઢ મહાસુખભાઇ ચુનીલાલે પણ કેટલું ક વિવેચન કરેલું.

- ૩-૪. ખીલનાની હોલ:-' સિંધ છવદયામંડળા 'ના આશ્રય હેઠળ શહેરમાં સિંધા લોકાના લત્તામાં ' ખીલનાની હોલ ' નામના પ્રસિદ્ધ સ્થાનમાં બે વ્યાખ્યાના તા. ૨૩-૨૪ માં ઓક્ટોપ્યર ૧૯૩૭ના દિવસોએ આપવામાં આવ્યાં હતાં. આ વ્યાખ્યાનામાં કરાચીના પ્રસિદ્ધ દાર્શનિક વિદ્વાન્ પં• ધર્મદેવ જેટલી પ્રમુખસ્થાને પ્યરાજ્યા હતા. સિંધા લોકોએ, ખાસ કરીને ભાઇયાંધ કામના સિંધા લોકોએ આ વ્યાખ્યાનાના લાભ સારા ઉઠાવ્યા હતા. પ્રસિદ્ધ સિંધા વકીલ શ્રીયુત લાહોએ અહિંસા ઉપર ખૂબ ચર્ચા પણ કરી હતી.
- ય. ખાલકદીના હોલ, તા. ૨૪ મી ઐાકટાળરના દિવસે બીજું વ્યાખ્યાન ખાલકદીના હોલમાં ભાઇ જમશેદ મહેતાના પ્રમુખપણા નીચે થયું હતું. આ વ્યાખ્યાન પણ ' સિંધ જીવદયા મંડળી 'ના આશ્રય હેઠળ થયું હતું. લગભગ આખાે હોલ ચિકાર ભરાયાે હતાે, જો કે આ સભામાં માંસાહાર કરનારાઓની સંખ્યા બહુજ ઓછી હતી.
- ક. દાલમીયા ફેક્ટરી. તા. ૧૨ માં મે ૧૯૩૮ થા ૩૦ માં મે ૧૯૩૮ સુધી અમે મલીરમાં રહેલા. ત્યાંથી ' એકાર ક્રાન્કરન્સ 'માં ભામ લેવાને માટે કરાચી આવતાં ૩૧ મી મે ૧૯૩૮ ના દિવસે ડ્રીગ્રાંડ

પાસે સીમેન્ટની 'દાલમીયા ફેક્ટરી 'માં અમે એક દિવસ મુકામ રાખ્યા હતો. ઘણા મજૂરા અને સિકખા આ ફેક્ટરીમાં કામ કરે છે કે જેઓમાંના ઘણાખરા માંસાહારી પણ છે. દિવસે તો ક્રાપ્ટને કુરસદ મળા નહિ. રાત્રે ઘણા લોકા ભેગા થયા અને તેઓને ખૂબ ઉપદેશ આપવામાં આવ્યા, જેથી કેટલાકાએ માંસાહારના ત્યાગ કર્યો. ફેક્ટરીના મેનેજર અને ફેક્ટરીના ઇ છનીયરે આ સભા ગાઠવવાનો પ્રખ'ધ કર્યો હતા. આ વખતે માંસાહારથી બલવૃદ્ધિ થાય છે કે કેમ ? વિગેરે બાળતા ઉપર ચર્ચા પણ સારી થઇ હતા.

છ. નસરપુરી પાઠશાળા:—જુના કરાચીના સિંધી લોકાના મુખ્ય લતામાં નસરપુરી સિંધીઓની આ એક પાઠશાળા છે. નસરપુરી સિંધીઓની આ એક પાઠશાળા છે. નસરપુરી સિંધીઓનો તા. ૩ નવેમ્બર ૧૯૩૭ ના દિવસે એક મોટા જલસા થયા હતા. સિંધી સ્ત્રીઓ અને પુરુષા તેમજ બાળક અને બાળાઓનો મોટા સમૂહ એકત્રિત થયા હતા. અહિં અહિસા ઉપર વ્યાપ્યાન આપવામાં આવ્યું. ખે યુવકાએ ખૂબ ચર્ચા કરી. ઘણા લાકાએ આ વખતે માંસાહારનો ત્યામ કરી.

સિધી કાલાનીઓમાં

કરાચીમાં સિંધીલોકાની શહેરથી બહાર અનેક કાેલોનીએા છે. 'આમીલ કાેલોની ' 'શિકારપુરી કાેલોની,' 'અપર સિંધ કાેલોની ' વિગેરે. આ બધી યે કાેલોનીએા પાસે પાસેજ છે. તેની સાથે 'પારસી કાેલોની, ' ગુજરાતનગર ' વિગેરે પણ છે. આ કાેલાેનીએામાં સારા ધનાઢય અને શિક્ષિત સિંધી લાેકા રહે છે. આ લાેકાને ઉપદેશ આપવા ખાટે આ કાેલાેનીએામાં રહીને પ્રચાર થાય, તાે તે વધારે લાબકર્તા થાય, એમ ધારી જાણીતાઓ દારા કાેલાેનીએામાં રહેવાની ભ્યવસ્થા કરાવી. ૧ આમીલ કાલાની. એ પહેલાં કહેવામાં આવ્યું છે કે આમીલ લોકોમાં માંસાહારનો પ્રચાર વધારે છે. તેઓના પરિચયમાં વધારે આવવાથીજ તેમને વધારે ઉપદેશ આપી શકાય. એટલા માટે ૧૯ મીઃ ડીસેમ્બર ૧૯૩૦ થી ૨૬ મી ડીસેમ્બર ૧૯૩૦ સુધીનું અઠવાડીયું અમે 'આમીલ કાલોની 'માં ગાળ્યું. બાઇ ગાવિંદ મીરચંદાની, બહેન પાર્વતી એડવાની અને તે વખતના કરાચીના લોક મેયર શ્રીયુત દુર્ગાદાસ એડવાની—તેમણે કરેલા પ્રબંધથી આમીલ 'કન્યા મહાવિદ્યાલય 'ના મકાનમાં મુકામ રાખવામાં આવ્યો.

આ રથાન. ઉપર બતાવેલી કાેેલોનીઓની પાસે હાેવાથી અને મધ્યમાં આવેલ' હોવાથી ઘણાં સિંધી ભાષ્ટ્રએાયહેનો તેમજ કેટલાક પારસી ગૃહરથા પણ ઉપદેશનો ખૂબ લાભ લેવા લાગ્યા. અમારું આ અઠવાડિયું ખૂબજ પ્રવૃત્તિવાળું અને પરિષ્ણામે ઘણું જ લાભકર્તા નીવડયું હતું. સવારથી રાત સુધી ઉપદેશની પ્રવૃત્તિ ચાલતી. સેંકડાે સિંધી બાઇએા-બહેતાનાં ટાળાં જામેલાં રહેતાં. <mark>બિક્ષા આપવા માટે તલપાપડ થનારી એ</mark> ભારિક બહેનાને જ્યારે એમ કહેવામાં આવે કે 'તમે તા મચ્છીમાંસ ખાએ છો, એટલે તમારે ત્યાંથી અમારાથી બિક્ષા ન લેવાય ' ત્યારે તા એમના આત્મા ઘણા દુઃખી થતા અને ઘણાએા તા સાધુનાં પગલાં પાતાને ત્યાં કરાવવાની ભાવનાથી પણ માંસમચ્છ<mark>ીના ત્યાગ કરતા.</mark> દરરાજ ચર્ચાએા થાય. શંકા સમાધાના થાય. ઘણાએા 'માંસ નહિં ખાવાયી શૌર્ય નથી આવતું ' એવી શંકાએ। કરે, ધણાઓ ' અનાજમાં પણ જીવ છે ' એવી દલીલાે કરે. ધણાએા ' અમારાે તાે હંમેશનાે ખાેરાંકે થઇ ગયા. હવે કેમ છૂટી શકે, 'એવી પણ કમજોરી બતાવે. આ ભધાઓને યોગ્ય ઉત્તર અપાતાં નિરુત્તર થાય, એટલે કેટલાકો માંસ સર્વધા છોડે, કેટલાકા મહિના–**એ મહિના સુધી છોડીને પ્રયતને કરી** જોવાનું ક**હે**. કેટલાકા માંસને છાડે ને મચ્છી ન છાડે. કેટલાક મચ્છી છાડે તા માંસ ન છોડે. આમ ઉપદેશ અને ચર્ચાને પરિણામે ગુરુદેવની કૃપાથી બહુ સારું પરિણામ આવ્યું. પારસી ગૃહસ્થ બાઇ એક્લ ખરાસ, જેમના પરિચય પહેલાં આપવામાં આવ્યા છે. તેમના આખા કુડું એ આ વખતેજ માંસ-મચ્છી વિગેરેના ત્યાગ કરેલા.

ભાઇ ગાવિંદ મીરચંદાનીનું આખું યે કુટું ધાણુંજ બક્તિવાળું શ્રહ્માળુ અને સંસ્કારી છે. તેવીજ રીતે શ્રીયુત ઝમટમલજ શિવદાસાની એમ. એ. એલ. એલ. બી. ના કુટું ખની બક્તિ પણ પ્રશંસનીય છે. મેયર દુર્ગાદાસ એડવાની, તેમનાં ધર્મપતી, અને તેમનાં પુત્રી બહેન દેવી બી. એ. વિગેરે પણ ધાણું બક્તિવાળાં છે. તેમનું કુટું બ સિંધી છતાં કુટર વેજીટેરીયન છે. તેમણે પણ બક્તિનો અને ત્રાન ચર્ચાના સારા લાભ લીધા.

આજ કેાલેાનીમાં કરાચીના નાગરિક ભાઇ હીરાલાલ ગણાત્રા પણ રહે છે. તેમના આખા યે કુટું બે બક્તિના ખૂબ લાબ લીધા. શ્રીયુત જીવતરામ ગીડવાણી, કે જેઓ કરાચીના ડીસ્ટ્રીકટ ડેપ્યુટી પાેલીસ સુપ્રીન્ટેન્ટ છે તેમનું કુટું બ પણ શ્રહ્ષાળુ અને બક્તિવાળું છે.

આમ અનેક કુટુંબા સાથે પરિચય થયા અને ધર્ણા કુટુંબાએ માંસ– મચ્છીના ત્યાગ કર્યા.

ર. અપરસિંધ કાલાની-બીજું ચામાસું પુરું થયા પછી અને મારી બિમારીના કારણે ડાક્ટરની સલાહ પ્રમાણે અમે ' ગુજરાત નગર 'માં એક પંજાબીના બંગલામાં રહેલા. તે પછી ૧૬ મી જાન્યુઆરી ૧૯૩૯ થી શિકારપુરી સિંધી ગૃહસ્થ અને કરાચીના એક પ્રસિદ્ધ બ્યાપારી શેઠ રાધાકિશન પારૂમલ ઘણાજ આગ્રહપૂર્વ ક ' અપરસિંધ કાલોની 'માં પાતાના બંગલામાં લઇ ગયા. લગભગ પાંચ મહિના અમે

આ બંગલામાં સ્થિરતા કરી. શેઠ રાધાકિશન બહાળા કુટું બવાળા અને શ્રીમંત ગૃહસ્ય છે. તેઓનું કુટું બનામિવબાજી છે, શ્રહાળુ છે, અને તેઓ શુદ્ધ ખાદીધારી રાષ્ટ્રીય ભાવનાવાળા છે. આ બંગલાની આસપાસ પણ ઘણા માંસાહારી સિંધીઓ રહે છે. ધીરે ધીરે આ કાલોનીમાં પણ ઉપદેશ આપવાના સારા પ્રસંગ મળ્યો, અને ત્રણા લોકા માંસાહાર છેડતા થયા.

અમે આ કાેેેલાનામાં રહેતા ત્યારે ગુજરાતનગરમાં રહેતા ખંબાત-વાળા ભાઈ સુંદરલાલ પારેખ ઇન્જીનીયર, ભાઈ હિરિલાલ ચતુર્જુજનું કુઢુંખ, શેઠ હેમરાજભાઈ, શેઠ જસરાજભાઇ, પી. ડબલ્યુ. ડી. ના વડા ઈન્જીનીયર શ્રીયુત હિમ્મતલાલ પરીખ, તેમજ સિંધા ગૃહસ્થ શ્રીયુત ખિયારામ વિગેરેએ ભક્તિના સારાે લાભ લીધા હતાે.

૪. છુટક પ્રવૃત્તિ.

અહિંસાની પ્રવૃત્તિમાં ઉપરનાં મુખ્ય કાર્યો ઉપરાંત છૂટક પ્રવૃત્તિ પણ વખતા વખત થતીજ રહી છે. સિંધી ગૃહસ્થા પાતાને ત્યાં અમને લઇ જાય, પાતાનાં મિત્રા અને સગાંસ ખંધીઓને ભેગાં કરે, ભજન કીર્તાના થાય અને તે વખતે ઉપદેશ થાય. આથી પણ ઘણાં સિંધી ભાઇએ!-બહેનાએ માંસાહારના ત્યાગ કર્યો છે. આવાં જે જે કુટું ખામાં જવાનો પ્રસંગ મળ્યા, તેઓમાં ડા. ગીડવાણી અને ભાઇ એદલ ખરાસના મે મિત્રા–મુંગા ભાઇઓ, જેમનાં નામ ચેલારામ અને સચ્ચાન દ છે, આ ખંને કુટુમ્બાએ સારી ભક્તિ બતાવી છે અને ઘણાઓને લાભ અપાવ્યા છે.

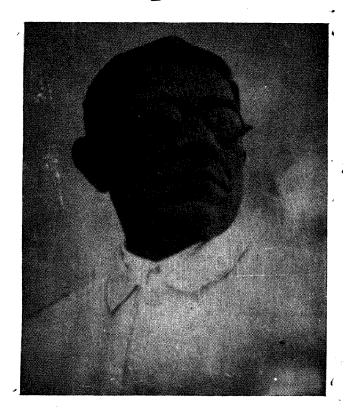
કુદરતની કેવી લીલા છે ? ખે મુ'ગા સિ'ધી ભાઇએા જન્મથી જ ખહેરા અને મુ'ગા છે. અને વધુ ભણ્યા પણ નથી. છતાં બન્ને ભાઇએા કરાચીનાં ખે માટાં પ્રેસામાં સારી જગ્યાંઆ ભાગવે છે, સારા પગાર મેળવે છે, બધાએાની સાથે ઇસારાથી સમજવા સમજવવાની અદ્દસુત શક્તિ ધરાવે છે, અને બધા વ્યવહાર ચલાવે છે.

ભાઇ ખરાસ પાતે પાતાના કુંદુ ખસાથે માંસ-મચ્છી વિગેરના ત્યાગી છે, એટલે તેમના ઉપદેશથી, તેમના મિત્ર તરીકે આ બે બાઇઓએ પણ માંસમચ્છીના ત્યાગ કર્યો છે.

આમ જીવદયાની પ્રવૃત્તિમાં જુદાં જુદાં વ્યાખ્યાના અને હિંસક લતા-એામાં રહીતે ઉપદેશ આપવાના તેમજ જ્ઞાનચર્ચા કરવાના સારા પ્રસંગ મળ્યા.

મારી સિ'ધયાત્રા 🐗

લાઇ એકલ ખરાસના મિત્ર જન્મથી જ અહેરા અને મુંગા બે સિંધીબાઇએા પૈકીના એક— ભાઇ ચેલારામ

-: 48 :-

ماكان المعامي والمعاول والمعام والمعام والموادي والموادي والمعامل المعامل المع

વિશિષ્ટ સભાએા

પ્રાયા પ્રકરેશુમાં કરાચીમાં ' દર્યા પ્રચાર 'ની પ્રવૃત્તિને અ'ગે સિ'ધીભાષાનાં પુસ્તકા, જુદે જુદે સ્થળ કરેલાં વ્યાખ્યાના અને માંસાહારી લત્તાએ માં રહીને કરેલી પ્રવૃત્તિના સ'બ'ધમાં સંક્ષેપમાં કહેવામું છે. એ ઉપરાંત કરાચીની અમારી સ્થિરતામાં ' દયા પ્રચાર ' સ'બ'ધી ખાસ ખાસ પ્રધૃત્તિ, કે જે પ્રવૃત્તિ ધારે અગત્યતાવાળી ગણી શકાય, એવી પસ્થ ઘઇ છે. તે પ્રવૃત્તિ અમુક અમુક સમયે થયેલી વિશિષ્ટતાવાળી સભાઓ અથવા ' જીવદયા કેન્ફરન્સ ' છે; જેના ઉલ્લેખ આ પ્રકરસ્યુમાં કરાશે.

કુક્કાના વિરાધ

િલ્ફિસ્તાન જેવા દયાળુ અને આર્ય-સંસ્કૃતિવાળા દેશમાં ગાયભે સના ગર્ભાશયમાં લાક્કુ કે એવી ખીજી સીજો લાલીને જખર-દસ્તીથી દૂધ કાઢવાના લાતકા રિવાજ ચાલી રહ્યો છે, એની ઘણા એાછા લોકોને ખખર હશે. આ રિવાજની કૂરતાની વાતા સાંભળતાંજ આપણેને કંપારી છૂટે. નજરે તા જોયુંજ કેમ જાય. સ્વાભાવિક દૂધથી વધારે દૂધ કાઢવાના લાભી જીવા કેવાં કેવાં ફૂરતાનાં કાર્યો કરે છે, તેનું આ ઉદાહરણ છે. હવે આ રિવાજથી લોકો જાણીતા થતા જાય છે. કલકત્તામાં એક સંસ્થા ઉભી થઇ છે, કે જે આ રિવાજને ખંધ કરાવવા માટે પૂરેપૂરી કાશિશ કરી રહી છે. ડા. રઘુવંશસહાય તે સંસ્થા તરફથી કરાચીમાં આવેલા. તે વખતે તા. ૮ ફેબ્રુઆરી ૩૮ ના દિવસે એક વિરાટ સભા 'જૈન વ્યાખ્યાન હાલ 'માં ભરવામાં આવી હતી. જૈન જૈનેતરાની ઘણી માટી સંખ્યાએ આ સભામાં હાજરી આપી હતી. આ સભામાં ડા. રઘુવંશસહાયે લંખાણથી ફુક્ષાના ઘાતકી રિવાજનું કરુણ ચિત્ર રજુ કર્યું હતું. તેમણે જે વિવેચન કર્યું હતું, તેના ટૂંક સાર વાચકાની જાણ માટે અહિં આપવા યાગ્ય છે:—

" જીદા જીદા સ્થળે પુક્કાને જીદા જીદા નામથી ઓળખવામાં આવે છે. સિ'ઘમાં ત્રણ નામથી એ ઓળખાય છે. આ રિવાજ છેલ્લા ૮૦ વર્ષથી પ્રચલિત થયા છે. આ અઠકાવવા માટે ધારાસભામાં કુકકા**ળી ક્ષ**ેપશ કરવામાં આવ્યું છે.

" આ પ્રથા ઘણીજ ઘાતકી અને હલકી છે. તેનાથી ગાય અગર લે'શને ખહુ દુ:ખ થાય છે. ગર્ભ'ને પણ હાનિ પહેાંચે છે. ઢારના માલીકા નાનાં પાડાં કે વાછરડાં રૂ. ૧૪ યા ૧૫ ની કીંમતે વેચી મારે છે. અને પછી કુક્ષાથી દૂધ મેળવે છે. આ રિવાજ ખ'ઘ નહિં થાય તાે ગૌધન અને પશુધન નાશ પામરો.

" સુધરેલા દેશામાં ગાયાને એક સાથે હારમાં ઉભી રાખીને પછી તેમને પીયાના સ'ભળાવવામાં આવે છે. ગાયા એક તાન થઇ જાય છે. તે પછી તેમનાં આંચળે રખ્બરનું મશીન લગાડવામાં આવે છે. જે દૂધનો છાં ટે છાં ટા આંચળ-માંથી ચૂસી લે છે. અને વધુ વખત રાખવામાં આવે, તાે લાેહી પણ નીકળે; પણ ગાયા એટલી બધી પીયાનામાં મસ્ત બને છે કે કાંઈ કહેવાની વાત નહિં

"તાનસેનના જમાનામાં કહે છે કે એવી સ'ગાત વિદ્યા પ્રચલિત હતી કે ગાયન ગાતાની સાથે જ'ગલનાં જનવરા હરણ વિગેરે ખે ચાઇને જમા થતાં અને ગાયન ખેધ કરતાંજ તેઓ અદશ્ય થઈ જતાં હતાં. પશ્ચિમના ખેતીકારા ધ્રુવહને રાત્રે પાતાના ખેતરમાં ખેસાડીને તેની પાસે રખેવાળી કરાવે છે. આવી રીતે તેઓ જ્યારે જ'ગલી જનવરાની ખબર લે છે, ત્યારે આપણે જો આપણાં ડામેરિટક પ્રાણીઓની પણ સ'લાળ ન લઇએ, તાે આપણા જેવા બેપરવા બીજા ફેલ્લ્ય ?

" ગાયાવાળા, ચાર દીવાલાવાળા મકાનમાં ગાયાને લઈ જઇને દાવે છે. તૈયી ખબર પડી શક્તી નથી. સ્યુનિસિપાલીઠીએ દ્વઝ્રણાં ઢારાને ખુલ્લા મકાનમાં રાખીને દાવાનો કાયદા કરવા એઇએ. જેથી ખહારથી ચાલ્યા જતા માણસાને પણ ખબર પડી શકે કે ઢારને પુકકા કરવામાં આવે છે કે નહિં?

" કેટલાક મુસલમાન ભાઇએ પણ આ રિવાજની વિરૃદ્ધ છે. આજની સભામાં આપણે નીચેની મતલબના ઠરાવ પાસ કરી હિંદ સરકારને માેક્લાવર્શ તો વાજબી થશે."

આ પછી કુકકાની પ્રથાના વિરાધ કરનારા, સિંધ ગવર્ન મેન્ટ, મ્યુનિસિપાલીટી તેમજ લાેકલખાેડ ને આ પ્રથા અટકાવવા માટે કાયદા બનાવવાની ભલામણુ કરનારા, દૂધની મારકીટમાં વેટરનરી ઇન્સ્પેક્ટરા અને ડાેક્ટરા માેકલી દૂધની તપાસ કરવાની ભલામણુ કરનારા, દૂધ કુક્કાથી કાઢેલ માલૂમ પડે તાે તે જાનવરાને પાંજરાપાળમાં માેકલવું અને દૂધ કાઢના-રતે સજા કરવાની ભલામણુ કરનારા વિગેરે ઠેરાવાે કરવામાં આવ્યા હતા.

પ્રમુખ ત્તરીકે જે લંબાહ્યુ વિવેચન મેં ત્યાં કર્યું હતું, તેના ટૂંકા સાર આ છે:—

" પ્રુક્ષાનો શ્વિજ ત્રાસદાયક અને ભય'કર છે. વધુ દ્વેધ કાઢવાની લાલચમાં માણસા આવાં હલકાં કામા કરી રહ્યા છે. કહે છે કે ઢારાના ગર્ભાશયમાં લાકહું કે દ'ડુકા નાખીને વધારે દૂધ ઝરવવામાં આવે છે. આ દૂધ લાકામાં વેચવામાં આવે છે.

" આ બાબત આપણે ઉંડા વિચાર કરીએ તા જણાયા વિના નહિ રહે કે તેની પાછળ માણસની કેટલી બધી લાભવૃત્તિ રહેલી છે ? સ્વાર્ય વિતા, માણસા પાસ અનેક પાપા કરાવે છે. ધારા કે એક હિંદુ છે, તે ગૌપૃન્ન કરે છે. ગાયા પર હમેશાં હાથ ફેરવે છે, તેનું મહુમાન કરે છે. પણ એજ ગાય જયારે દૂધ દેતી બંધ થાય છે, અને વેચવા માટે બહાર કાઢે છે, ત્યારે ખરીદનારાઓમાં, કસાઇના દલાલ બીન્ન કરતાં બે રા. વધારે આપશે, તો તેને દેતાં તે જરા પણ અચકાશે નહિ. નાણે છે કે આ ગાય પર કસાઇની છરી કરશે, પણ એને બે રૃપિયાના લાલ આંધળા બનાવી દે છે.

આપણા દેશમાં હિંદુએ શાકાહારી છે, પણ યુરાપ અમેરિકામાં આપણા શાકાહારી કરતાં પણ ચઢી જય, એવા શાકાહારી પડયા છે. ત્યાં અમુક મંડળીઓ છે કે જેના મેમ્ખરા દૂધ ખાલું પણ હરામ સમજે છે. ભલે તે પાપ તરીકે ન સમજતા હાય, પરન્ત દુધ પણ વેજી અલ નથી, એમ સમજીને તેઓ નથી ખાતા. યુરાપમાં આજે ક્ટ્રેરમાં ક્ટ્રેર વેજી રેરીયના છે, જ્યારે જીવદયા અને 'અહિંસા પરમા ધમં'ના દાવા કરનાર હિંદુસ્તાનીઓ ક્યાં જઇ રહ્યા છે? એના કાઇ વિચાર કરશે ?

' અમારા વિહાર દરમ્યાન અમને ખબર પડી હતી કે પંજબના કેટલાક દલાલા સિ'ઘમાંથી ગર્ભવતી બકરીઓ ખરીદવા આવે છે. આ લોકા બકરીઓનાં પેટ ચીરી કાચાં બચ્ચાં કાઢે છે. આ બચ્ચાં શા કામમાં આવે છે ? ખબર છે ? આ બચ્ચાનાં મુલાયમ ચામડામાંથી તમારા પૈસા રાખવાનાં પાકીટ, કમરે બાંધવાના પટા, હાથના માજ વિગેરે બને છે. તમે હિ'સાના આ કામને આંખો વિ'ચીને કત્તેજન આપી રહ્યા છા. આ બધાં પાપા તમારી લાભવૃત્તિ અને માહવૃત્તિએ કરાવી રહી છે. જીવદયા પ્રતિપાળ કહેવરાવવાના દાવા ધરાવનારા અને ક લોકાના કારણે કેવાં પાપાચરણા થઇ રહ્યાં છે, તે વિચારા.''

આ પ્રસંગે શ્રીયુત મણિલાલ લ્હેરાનાઇ મ્હેતા, ભાઇ પી. ટી. શાહ અને બીજા કેટલાક મહાનુભાવાએ પણ વિવેચન કર્યા હતાં. ઠરાવા યાગ્ય સ્થળ માકલી આપવામાં આવ્યા હતા.

જીવકયા કાેન્ફરન્સ

કરાચીમાં 'આર્ય સમાજની ' અર્ધ શતાબ્દિ સન ૧૯૩૭ ના સપ્ટેમ્બર મહિનામાં ઉજવવામાં આવી હતી. દશ હજાર મનુષ્યા આ જલસામાં ભાગ લઇ રહ્યા હતા. કરાચીના 'આર્ય સમાજ ' તરફથી ' જીવદયા કાેન્ફરન્સ ' આ પ્રસંગેજ તા. ૧૧ સપ્ટેમ્બર ૧૯૩૯ ના દિવસે ભરવામાં આવી હતી. કરાચીના પ્રસિદ્ધ કાર્ય કર્તાઓ પ્રા. તારાચંદજી મજરા એમ. એ., પં. લાકનાથજી, સ્વામી કૃષ્ણાનંદજી, સ્વામી પૂર્ણાનંદજી, પં. કેશવદેવજી તથા શ્રીયુત નરસિંહલાલજી વિગેર આ કાેન્ફરન્સના પ્રધાન સંચાલકા હતા.

પરિષદ્ની કાર્યવાહી ખેપારે સાડાત્રણ વાગે શરુ કરવામાં આવી હતી. પ્રેા. તારાચંદજીએ આ ક્રાન્કરન્સના હેતુ વિસ્તારથી સમજાવ્યા હતા. આ ક્રાન્કરન્સના પ્રસુખ તરીકેની સેવા કરવાનું કામ આ લેખકને સોંપા-યેલું. આ ક્રાન્કરન્સે સિંધમાં અહિંસાના ક્ષેત્રમાં સારી છાપ પડી હતી.

આ કેાન્કરન્સમાં ૧. હિંદવાસીઓને માંસાહાર ળધ કરવાની વિનર્તિ કરનારા, ૨. ઢાેરાેને ચરવાની જગ્યા કાયમ રાખવાની સરકારને વિનર્તિ કરનારા, ૨. ઢાેરાેને ચરવાની જગ્યા કાયમ રાખવાની સરકારને વિનર્તિ કરનારાે, ૩. મ્યુનિસિપાલીટી કૂતરાં અને ઉંદરાેને પકડાવી તેના નિર્દેયતા- પૂર્વે ક નાશ કરે છે, તેના વિરાધ અને તે પ્રથા રાકવાની સૂચના કરનારાે, ૪. ગાયબે સાેના ગર્ભાશયમાં લાકડું ઘાલી કુક્કાદ્વારા દૂધ કાઢવામાં આવે છે, અને તેના વિરાધ કરનારાે, ૫. લાહાેરમાં થતારા કસાઇખાનાને કાઇપણ ઉપાયે ળ'ધ કરવાની અપીલ

કરનારા, ૬. બલિદાનની પ્રથા રહામે વિરાધ કરનારા–એમ કેટલાક અગત્યના ઠરાવા કરવામાં આવ્યા હતા. અને તે ઠરાવા ઘટતે સ્થળે માકલી આપવામાં આવ્યા હતા.

આ પ્રસંગે પ્રમુખ તરીકેની કરજ અદા કરતાં, જે કેટલું ક વિવેચન ભારે કરવું પહેલું, તેમાં આવી એક અગત્યની મહાન કેન્કરન્સના પ્રમુખ તરીકેનું માન આપવા માટે, આર્યંસમાજના અને ખાસ કરીને કાર્યંકર્તા-એાના આભાર માન્યા હતા. અને છેવટે ઉપસંહારમાં જે કંઇ કહ્યું, તેના ટૂં ક સાર આ છે:—

" ભાઇએ અને બ્હેના, 'દયા'ના સ'ળ'ઘમાં ક'ઈક કહુ' તે પહેલાં પાંચમા ઠરાવના સંબ'ઘમાં શોડા ખુલાસા કરવા ચાહું છુ'.

"મને એવા બરાસાદાર ખખર મલ્યા છે કે શેઠ શિવરતનજ માહેાંતાએ આ કતલખાનોને ઠેકા લેવાથી હાથ ઉઠાવી લીધા છે. આ વાત જે સાચી હાય, તાે આપણે ખરેખર ખુશી થઈશું, કેમકે તેઓ હિંદુ તરીકે પાતાના કર્તાવ્યને સમજ્યા છે.

" પરંતુ તેની સાથેજ સાથે જે હકીકત મે' સાંભળી છે, તે હપરથી તાે મને ધર્ણું દુઃખ થયું છે. તે હકીકત એ છે કે એક જૈન ગહરથે આ કસાઇખાનાના કોંદ્રાક્ટ માટે પાતાનું ટેન્ડર ભર્યું છે. આ જૈન ગહરથ જો કે દિગંભર કહેવાય છે, છતાં જો તેમણે ડેન્ડર ભર્યાની વાત સાચો હાેય તાે, ખરેખર જૈન તરીકે તે એક ભય'કર કલ'ક જેલું છે. પૈસાના લાભ શું શું પાપ નથી કરાવી શકતાે ? અથવા સીધી યા આડકતરી રીતે કયા પાપને પાષણ નથી અપાવતાે ? એનું આ હદાહરણ છે.

" અમારાજ દેશના સાચા ધનના (પશુધનના) એક યા બીજ રીતે નાશ કરવામાં ઉત્તેજન આપવા, અહિંસાના દાવા કરવા છતાં ધાર હિ સાના કૃત્યાને એક યા બીજી રીતે ઉત્તેજન આપવા આપણાજ ભાઇએા આગળ આવે, એના જેવા દુ:ખના વિષય બીજો કયા હાઇ શકે ? " જે લોકો બીન જીવા પર નિર્દયતા વાપરે છે, તેઓ ખરી રીતે પાતાની ખરાબર બીન જીવાને સમજતા નથી. સ'સારના નાના કે માટા ગમે તે જીવ હશે, તે સર્વે જીવવા ઇચ્છે છે. મરવાને કોઇ ચાહતું નથી. આપણે જીવવાને ઇચ્છતા હાઈએ, તા બીનને જીવવા દેવા નેઇએ. ' જીવા અને જીવવા દા ' આ સૂત્રને ને હમેશાં હદયમાં રાખવામાં આવે, તા માણસ ઘણાં પાપાથી બચી નય.

" મહાનુલાવા, હિંદુસ્તાન એ તાે ધર્મ ક્ષેત્ર છે. ભારતભૂમિ એ પવિત્ર ભૂમિ છે. આ ભૂમિમાં અત્યારે કેટલાં ઘાર પાપા થઇ રહાં છે'? તે પાપાનાં પ્રાયશ્ચિત્ત આપણે ભાગવા રહ્યા છીએ. માટે જે તમારે સુખી થવું હોય, તાે લાભ એછા કરા, પાપ ઓછાં કરાે. છવા પર દયા કરાે.

બહેના અને ભાઈઓ, જરા પૂર્વ સમયના ઇતિહાસ તા તપાસા. અકખરના સમયમાં હિ'દુસ્તાન દેશ કેટલા બધા સુખા હતા ? તેણે પશુવધ બધા કર્યાં હતા, નુક્યાં હતા, જેલા શરપૂર જમાન હતા. મનુષ્યના છવનને ઉપયાગી દૂધ, દહિં, અનાજ, વસ્ત્ર પુષ્કળ મળતાં હતાં. ૧ રા. ના ૨૭૦ રતલ ઘઢે મળે; ૧ રા.નું ૮૫ રતલ દૂધ મળે, ૧ રા.નું ૨૧ શેર ધી મળે. એ હિ'દુસ્તાનને બીન્નું શું બેઈએ શ આજની શી દશા છે, તે સમન્નવવાની જરૂર છે ખરી ?

હપર પ્રમાણે કતલ ખાનાના વિરાધની એક ખીજી સભા તા. ૧-૯-૩૭ ના દિવસે જૈન મંદિર પાસેના પ્લાટમાં ભરવામાં આવી હતી. એ સભામાં અનેક વકતાઓએ બ્યાખ્યાના કર્યાં હતાં. અને લાહારમાં થનારું કસાઇ-ખાનું નહિ થવા દેવા માટે વિરાધ કરવામાં આવ્યા હતા. અને તે ઢરાવની નક્લા તારદ્વારા વાઇસરાય અને ખીજા ઘટતા સ્થળે માકલવામાં આવી હતી.

-: २५ :-

નવરાત્રિ આદિમાં ્ર પ્રવૃત્તિ.

એ આખા દેશમાં એક અથવા ખીજી રીતે જે હિંસા થઇ રહી છે, એ આર્યા-વર્ત્ત જેવા દેશને માટે ખરેખરજ કલ કબ્રુત છે. અને તેમાં ય ધર્મના ખહાના નીચે થતી હિંસા-એા જ્યારે જોવાય છે, ત્યારે તેા અનહદ ત્રાસજ થાય છે. પાતાનો તંદુરસ્તી માટે, પાતાનાં **બાળઅચ્ચાએાની ખેમ–ક્રશળતા માટે અને બીજી** સાંસારિક ઇચ્છાએાની તૃષ્તિને માટે દેવદેવી-એાની માનતાએા માની, તેની આગળ પાડા, બકરા, ઘેટાં, કુકડાંના ભાગ આપવામાં આવે, એ અત્તાનતાની તાે હદ આવી ચૂકી છે. જે માતા 'જગદંભા' છે~જગતની માતા છે, એ માતાની આગળ એના જ ન્હાનાં ખાળકાની ગરદના કાપી. માતાની મહેરભાની મેળવવાની ઇચ્છા રાખનારા માતાના પૂજારિઓની ભકિત માટે શું કહેવું ? આતાે એ વાળા વાત થઇ કે,

> माता पासे बेटा मागे, कर बकरेका साटा

अपना पूत खिलावन चाहे, पूत दूजेका काटा.

નવરા!ત્રમાં પ્રવૃત્તિ

નવરાત્રિના દિવસા આવતા હતા. ગરભાએાની રમઝટા ચાલતી હતી. લાેકા પાતપાતાની માન્યતા પ્રમાણે માતાએાની પૂજામાં ઉત્સક થઇ રહ્યા હતા. સાંભળવામાં આવ્યું:—

'ઢેઢ, ભંગી, વાઘરી, ચમાર, કાળા અને બીલ વિગેરે અત્તાની લોકા પાતપાતાના મહાલ્લાએામાં અને કેટલાક તા પાતપાતાનાં રહેવાનાં ઘરામાં પણ માતાએાના મઠ બનાવી નવરાત્રીની પૂજામાં, ખાસ કરીને આસા સુદિ આઠમ, નામ, દશમ–એ ત્રણ દિવસામાં ઘાર હિંસાએા કરશે.' એનાં જે વર્ણના સાંભળવામાં આવ્યાં, તેથી તા કમકમાટી છૂટવા લાગી.

એક રાત્રે અંતર આત્માના અવાજ ઉઠયાઃ 'માતાની પૂજામાં સેંકડાે જીવાના સંહાર થશે ? શું તેને ખચાવવા યથાશકય પ્રયત્ન ન કરવાે ? '

તા. ૫–૧૦–૩૭ ના દિવસે રાત્રે 'સિંધ જીવદયા મંડળા'ના સંચાલ-ક્રોને બાેલાવવામાં આવ્યા. અંતર આત્માના અવાજ તેમને સંભળાવ-વામાં આવ્યા. ઉત્સાહિત કરવામાં આવ્યા. નક્કી કર્યું કે નવરાત્રિના દિવસામાં પશુવધ બંધ થાય, એવા દરેક પ્રયત્ના કરવા. પણ એમાં સૌના સહકારની જરૂર હતી. એમાં પૈસા યે જોઇએ ને માણુસા યે જોઇએ. એટલે જૈન જૈનેતરાની સભાઓ ભરવી શરૂ કરી.

સભાઓ-તા. ૭-૧૦-૩૭ના દિવસે જૈન અને જૈનેતરાની એક સભા ભરવામાં આવી, અને તે સભામાં નવરાત્રિના છેલ્લા ચાર દિવસામાં નીચે પ્રમાણે કામ કરવું, એવું ઠરાવવામાં આવ્યું:—

- ૧ હમેશાં પ્રાતઃકાળમાં છ વાગે ભાઇએ અને બહેતાની પ્રભાતફેરી કાઢવી અને જુદા જુદા લત્તાએમાં કરવું.
- ર—જીવહિંસા થતી હેાય એવા લતામાં તે તે જાતિના લોકાને <mark>બેગા</mark> કરી ઉપદેશ આપવા.
- ૩—ળની શકે તેટલા અંશે સમજાવીને તે તે,લાેકાને હિંસા ન કરવાના નિયમા કરાવવા.
- ં ૪—આસો સુદિ આઠમ, નાેમ અને દશમ–એમ ત્રણ દિવસ ચાેવીસ કલાકના પહેરા ગાેઠવવા અને ત્યાં કાે⊌પણ જીવની હિંસા ન થાય, એવી બહુજ સભ્યતાપૂર્વ કની ખબરદારી રાખવી.
- પ—િલ સા કરનારી તે તે ક્રોમાની વચમાં બેસીને વાર્તાઓ, કથાઓ અને મજતા વિગેરે દ્વારા તેમને શુભ પ્રવૃત્તિમાં જોડી રાખવા.
- ક—-આ પ્રયત્નથી જે લોકા હિંસા ન કરે, તેઓને મીઠા ભાત અથવા મીઠાઇની કહાણી આપવી.
- ૭—સિ'ધી અને ગુજરાતી ભાષામાં અહિ'સાના ઉપદેશનાં હે'ડથીલા ૦હે'ચવાં.
- ૮—આટલા પ્રયત્ન કરવા છતાં પણ જો કાઇ સ્થળે હિંસા થયાનું માલૂમ પહે, તા તેની દિલગીરી દર્શાવવાને ચાવીસ કલાકનો ઉપવાસ કરવા. આ ઉપવાસ કરવા જેઓ રાજી હાય એમનાં નામા પહેલેથી નાંધવા.
- તા. ૮–૧૦–૩૭ ને દિવસે એક ખીજી સભા ભરવામાં આવી, જેમાં જુદી જુદી જાતની કમીટીએા નક્કી કરવામાં આવી. કયા કયા મહેાલાએામાં કયા કયા મંદિરા આગળ અને બીજા કયાં કયાં સ્થાનામાં પહેરાએા

ભેસાડવા, તેની નેાંધ કરવામાં આવી. તે બધાં સ્થાનો માટે ત્રણે દિવસનો અખંડ પહેરા ભરવા માટે સ્વયંસેવકા અને સ્વયંસેવિકાઓની ડુકડીઓ મુકરર કરવામાં આવી

ઉત્સાહ ભારે હતા, અને તેમાં યે ખહેનાના ઉત્સાહ માટે તે**ા જેટલી** પ્રશંસા કરીએ તેટલી ઓછી છે.

ખર્ચ ની વ્યવસ્થા-સવાલ ખર્ચ ના હતા. કરાચીના બાઇ એાના સ્વ-બાવથી હવે તો હું પરિચિત થયા હતા. આવું નાનકડું કામ પણ કાઇ એકજ ગૃહસ્થ કરે, એવી આશા મને એાઇી હતી. એટલે મેં યાજના મૂકી કે— ' જીવદયા ઉપર પ્રેમ રાખનાર અને આ પ્રવૃત્તિને અનુમાદન આપનાર કાઇપણ ગૃહસ્થ, પછી તે બાઇ હાય કે બહેન, પાતાની રાજી ખુશીથી માત્ર એકજ રુપિયા આપે. ' અંદાજ પ્રમાણે ૩૦૦ રુપિયા બેગા કરવાના હતા. જરા પણ આનાકાની સિવાય સૌએ એક એક રુપિયા નોંધાવી દીધા. ખીસ્સામાં હતા તેણે રાકડા પરખાવ્યા. માત્ર પાંચ મિનિટમાં તે એકજ સબામાંથી ૩૦૦ રુપિયા બેગા થઇ ગયા. ' મહારાજ, કયાંય અમારા ઉપર આ ખર્ચ ના બાજો ન નાખે,' એવા બય રાખનારાઓને પણ એ બયમાંથી મુક્તિ મળા. અને સૌને પુષ્યના લાબ મળ્યો.

કમીટીએા–આ વખતે જે કમીટીએા મુકરર કરવામાં આવી, તેમાં આઢ ગૃહસ્થાની સુપરવાઇઝીંગ કમીટી કરી; ભે ગૃહસ્થાની નાણાં વસુલ કરનાર કમીટી કરી; ત્રણ ગૃહસ્થાની પ્રેસ પ્રચારક કમીટી કરી અને છ ગૃહસ્થાની નિમ'ત્રણ કમીટી કરી.

નવ સ્થાનાએ પહેરા ખેસાડવાનું નક્કી કર્યું. લગભગ દાહસા જેટલા યુવકાએ, જેમાં પંદર **અહિના પ**ણ હતી, પહેરા ઉપર રાતદિવસ **ઉજાગરા** કરવાનું ક્ષ્યૂલ કર્યું. વધારે ખુશી થવા જેવું તો એ હતું કે જે અહિનાએ પહેરા ભરવા માટે નામ નોંધાવ્યાં હતાં, તે મ્લેટા મ્લેટા ધરાની હતી અને વયાવૃદ્ધા હતી.

પત્રકારાના સહકાર—આમ ' નવરાત્રિના દિસોમાં જુદા જુદા લતાઓમાં દેવીઓનાં મહા આગળ થતી હિંસા અટકાવવાના શાંત પ્રયત્ના માટા પાયા ઉપર થવાના છે,' એવી વાતા વર્ત માનપત્રામાં આવવા લાગી. કેટલાક પત્રકારાએ તા પાતાના અત્રલેખા લખી અમારી આ હિલ-ચાલને સવ⁶ દેશીય ખનાવવા, કરાચીની સમસ્ત જનતાને સાથ આપવા બલામણા કરી. કાર્ય કરનારાઓને સ્થનાઓ પણ કરી. એ પત્રો પૈકી ખેપત્રીના અત્રલેખામાંથી જરૂરી કકરાએ! અહિં આપવા ઉચિત ધારું છું.

<mark>' પારસી સ'સાર '</mark> પત્રે પાેતાના અશ્રક્ષેખમાં લખ્યું હતું :

" સિંધ દેશ કે જ્યાં હિંદુ અને મુસલમાનો માટે ભાગે માંસાહારી છે, ત્યાં આવી હિંસા વગારે થાય, એ દેખીતું છે. સિંધના પાટનગર કરાચીમાં પણ આ હિ સા એાછી થતી નથી. ખાસ કરીને ભીલ, વાઘરી, કાળા, ઢેડ, ભંગી વગેરે નવરાત્રિના દિવસામાં માતાએ સમક્ષ બકરા કુકડા અને એવા બીજ જનવરાનાં બળિદાન આપે છે. તે અટકાવવા કરાચીમાં વસતા જીવદયા પ્રેમી ગુજરાતીઓએ અત્યાર સુધીમાં છુટાજવાયા પ્રયત્નો કર્યા છે. પણ તેનું કાંઈ ખાસ જાણવાજી પરિણામ આવ્યું નથી.

" જોકે સ્થાનિક ' સિ'ધ જીવદયા મંડળા'ની ચાલુ પ્રવૃત્તિ શું છે, તે અમે જાણતા નથી. પણ અમને જે રિપાર્ટી મળતા રહ્યા છે, તે ઉપરથી કહી શકાય કે અત્રે બિરાજતા વિદ્વાન મુનિશ્રી વિદ્યાવિજયજી મહારાજના વ્યાખ્યાનોની જૈન તેમજ જૈનેતર પ્રજાપર ઘણીજ સરસ અસર થવા પામી છે.

" મહારાજશ્રીએ ગયા ગુરૂવારે રાત્રે સ્થાનિક ' છવદયા મ'ડળા'ના સ'ચા-લકાને પાતાના પાસે બાલાવા નવરાત્રિના દિવસામાં નનવરાના બળિદાન અટકે, એવી કાંઇ પણ પ્રવૃત્તિ આદરવા માટે સૂચન કર્યું હઇ. અને ગઈકાલે (શુક્રવારે) સવારના વ્યાખ્યાનમાં કાંઈપણ વ્યવહાર યાજના હાથમાં લેવા માટે અહુ જેરદાર ઉપદેશ આપ્યા હતા. પરિણામે કેટલાક જૈનેતર મહાનુભાવાએ પણ આ વાતને ઉપાડી લેવાને પાતાની સેવા આપવા ઈચ્છાઓ પ્રકટ કરી હતી. જરૂર પડે તા પિકેટીંગ કરવા ને બીજી કાઈપણ સેવા આપવા માટે ઘણી અહેનાએ પણ ઉત્સાહ બતાવ્યા હતા.

" વધુ સમય નહિ હોવાને કારણે ખાકી રહેલા થાડા દિવસામાં જેટલું ખની શકે તેટેલું કામ કરવા માટે યાજના ઘડવા સાર શુક્રવારે રાત્રે દેરાસર-જીની ખાજાના ચાકમાં જૈન જૈનેતરાની એક સભા બાલાવવવામાં આવી હતી. આ વખતે જે યાજના નક્કી કરવામાં આવી છે, તે આ છે:

• + • • • • • •

"આ સભા તોકે નાની હતી, પણ રસદાર ખની હતી. ભાઇઓએ જુદી જીદી યોજનાઓ રજી કરી હતી અને છેવેટ મહારાજશ્રીએ સમજવ્યું હતું કે 'કાઇપણ કમીડીમાં નામ લખાવતી વખતે ઘણાં લાકો નામ લખાવે છે, યા નામા લખો લેવામાં આવે છે. અને બીજાઓ સમજે છે કે અમુક જવાળદારી તા અમુક માણસાએ લીધી છે, પણ તે ખધામાં કામ કરનાર ખહુ થાડા નીકળે છે. તે આપણે ઘણીવાર અનુભવ્યું છે. તમે જવાબદારી માથે લીધા પછી તો જવાબદારીનું પાલન નહિ કરા, તા તે દાષના ભાગદાર તમે થશા. હિ'સા ખધ્ય થાય કે ન થાય, તે સવાલ જીદા છે, પણ જે કામ તમને સોંપવામાં આવ્યું છે, તે કામનું તમારે બરાબર પાલન કરલું તેઇએ.

+ '-+ +

"મહારાજશીએ સ્વના કરી હતી કે 'અત્યારના કાર્યક્રમમાં મુખ્ય એ બાખતા ખાસ ધ્યાન ખે વનારી છે. (૧) હિ સક કામના આગેવાનોને સમજાવવા અને (૨) સરધસનું કામ. આ કામ માટે તમે જેટલી વધુ કાશિષ કરશા, તેટલી વધુ, સારી અસર થશે. કાઈપણ જાતિના આગેવાનો કદાચ અહિ ન આવી શકતા હોય, તો હું તેમને ત્યાં જવા માટે તૈયાર છું. માત્ર તમે મારી સાથે ચોલો. '

"મહારાજશ્રીએ કહ્યું હતું કે આપણું આહે ખર કરવા નથી, પણ કામ કરવાનું છે. એટલે શાંતિપૂર્વ ક જે કાંઈ થાય તે કરવું, એ આપહ્યું કામ છે. હિંસા શાડા ઘણા અંશે જરૂર બંધ થશે. પણ કદાચ એ બંધ ન થાય, તાપણુ આપણું શુભ આશયથી આ કામ કરતા હાવાથી તેટલા પુષ્યના ભાગાદાર તા થઈશું જ. દિવસના ભાગમાં હું મારૂં કામ ખબવીશ, પણ રાત્રિના સરઘસ માટે સારા સારા વન્તા મુકરર કરા કે જેઓ લતા લતામાં રાગિફેરી સાથે ફરીને વ્યાખ્યાન આપી શકે

"મહારાજશ્રીના આ ઉપદેશની અસર સારી થવા પામી હતી, અને લાેકાએ પાતપાતાનું કામ સ'ભાળા લાધુ' હતું. એક દર રીતે આ નવરાત્રિના દિવસામાં થતી હિ'સા બંધ કરવા યા આછી કરવા માટે માડે માડે પણ મુનિશ્રીની પ્રરહાથી જે કાંઇ યાજના હાથ ધરવામાં આવી છે, તે પ્રશ'સનીય છે ને કાર્ય કર્તાઓ પાતાના કાર્યમાં સફળ થાય, એમ આપણે ઇચ્છીએ છીએ. આ કામમાં દરેકે સહકાર આપત્રા તેઈએ, અને અમને હમેદ છે કે આ બધી ચળવળનું ઘણું જ સુ'દર પરિણામ આવવા પામશે."

પારસીસ'સાર તા. & એાકટોબર ૧૯૩૭

આવીંજ રીતે '**હિતે**ચ્છુ' પત્રે પણ 'આગ્ર**લેખ'** લખ્યો હતો. તેમાં લખ્યું હતું:

" કરાચીમાં આ દરોરાના દહાડામાં થતી હિ'સા અઠકાવવાને માટે જૈન ભાઇઓએ જે પ્રયત્ન ઉપાડયા છે, તે પ્રશ'સનીય છે. આ સાલ વિશેષતા એ છે કે જૈનધર્માના મહાન ઉપદેશક મુનિમહારાજ વિદ્યાવિજયજી કરાચીમાં બિરા-જમાન હોઇને તેમની હાજરીથી તેમજ પ્રાત્સાહનથી આ દરોરાના નિમિત્તે થતી હિ'સા અઠકાવવાને એક માેઠા પાયા ઉપર પ્રયાસ થનાર છે.

ં '' આ પ્રયાસ એ છે કે કાંઇક સા જેટલા ભાઇએા હિ'સા અટકાવવાને હિ'સાના સ્થાન આગળ શાંત સત્યાગ્રહ કરવા અથવા જ્વવાસ કરવાને તત્પર થયા છે. ઉપરાંત આવા સત્ત્વગુણી ભાઇઓનું એક સરઘસ નીકળનારૂં છે, ઉપરાંત વાલ દીયરા રાષ્ટ્રીને ધર્મ ને નામે જ્યાં જ્યાં હિ'સા થાય છે, ત્યાં દેખરેખનાં પગલાં લેવાનાર છે.

'' જૈન ભાઈઓના આ કાર્ય'ને અમે સ્તુત્ય ગણીએ છીએ, અને આ હિ'સા-વિરાધતું કામ કરવામાં જૈન ભાઇઓની સાથે તમામ મતના હિ'દુ ભાઈઓ ભળશે, અને ઉત્સાહથી સાથ–સહકાર આપશે, એવી હમેદ રાખીએ છીએ.

" કેમકે અગાઉ કહ્યું તેમ ધર્મ ના નામે થતા પશુવધ ખાસ તજવા જોગ છે. અને એ વધને અટકાવવામાં હિંદુ ધર્મ ની અને હિંદુ ધર્મિયાની મહત્તા છે.''

' **હિતેચ્છુ** ' તા. ૧૦ ઓક્ટોબર **૧૯૩**૦

આમ સ્થાનિક પત્રોની સુચનાઓથી જેમ કાર્યકર્તાઓમાં અપૂર્વ જોરે આવવા પામ્યું હતું, તેવીજ રીતે જૈનેા ઉપરાંત જૈનેતરાએ પણ ખૂબ ઉત્સાહથી આ પ્રવૃત્તિમાં ભાગ લીધા હતા.

ખરાખર આસો સુદિ ૬ થી ઠરાવ્યા પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ શરુ કરવામાં આવી હતી.

પ્રભાત ફેરી — આસાે સુદી છઠ રવિવારથી પ્રભાતફેરી શરુ કરવામાં આવી હતી. સવારના સાડાપાંચ વાગે તાે જૈનમ દિરનાે ચાેક સ્ત્રી પુરૂષાથી ભરાઇ જતાે હતાે. સ્વયં સેવકા પાંચ વાગ્યાથી મહાેલ્લે મહાેલ્લે ખ્યુગલાેના અવાજ કરી લાેકાને જાગ્રત કરતા હતા. અમે અમારા ક્રિયાકાંડથી નિવૃત્ત થતાં છ વાગે પ્રભાત ફેરી શરુ કરવામાં આવતી.

સે કડા સ્ત્રીપુર્ધા–જૈન અને જૈનેતર આ પ્રભાતફેરીમાં શરીક થતા. સ્ત્રીઓ અને પુરુષા બબ્બેની લાઇનમાં ગેઢવાઇ જતાં. ઉત્સાહવર્ધક અને જીવદયાના પ્રચારનાં ભજના લલકારાતાં. આગેવાના છૂટે હાથે જુદી જુદી ભાષાનાં હેન્ડબીલા વ્હેંચતા. ફાટાચાકરા જુદા જુદા પાઝીશનના ફાટાઓમાં આ સરઘસને ઝડપી લેતા.

ઉપદેશ—નક્કી કરેલાં સ્થાનામાં રાજ આ સરધસ જતું. ભંગી, ઢેઢ, ક્રાળી, વાઘરી એવાઓને મહાલ્લાઓની વચમાં ભેગા કરવામાં આવતા. સાધુઓ અને વાલ્યિયા પ્લાદ્ભાણા જેવી ઉજળી ક્રામના લોકા એ લોકાના ઘર આંગણું જતાં આશ્ચર્ય અને હર્ષધેલા થતા. સાદી અને સરળ ભાષામાં 'માતા' 'માનતા' અને 'પશુિક સા કરવામાં કેવું પાપ છે' એ બધું યુક્તિપૂર્વ ક સમજાવાતું. ઘણા લોકા પાતાની મેળે સરળતા પૂર્વ ક માતાની સામે પાતાના નિયમ પ્રમાણું ધૂપાયું ઉપાડીને પ્રતિજ્ઞા કરી લેતા કે અમે એકપણ જીવને મારીશું નહિ. ઘણાઓ એના 'ભૂવા' ઉપર રાખતા. ત્યારે ભૂવાએને સમજાવવાની કાશિશ કરવી પડતી.

પહેરાઓ — મુકરર કરેલાં બધાં રથાનામાં સ્વયં સેવકાની હુકડીઓ ખેસાડવામાં આવી હતી. વચાવૃદ્ધા બહેના પણ તેમાં સામેલ હતી. આખી રાતાના ઉજાગરા કરીને આ હુકડીઓ કાઇપણ જીવની હિંસા ન થાય, એની ખબરદારી રાખતી. આઠમ, નામ અને દશમ—એમ ત્રણ દિવસ શાંતિ અને સાવધાની પૂર્વ ક આ કામ કરવામાં આવ્યું હતું. પહેરા ભરનારાઓને કાઇપણ જાતની તકલીક તા નથી થતી ? એની ખબર માટે સુપરવાઇઝરા ચાવીસે કલાક માટેરામાં કરતા રહેતા.

વિચિત્ર દેરપા—દેવીઓની આગળ ખકરાઓ વિગેર જાનવરા લાવીને ઉભા રાખવામાં આવ્યા હોય, 'ભૂવા' ધૂણતા હોય, તેની આસ-પાસ સેંકડા લાકા હોકારા કરીને અને ડાકલિયા ડાકલાં વગાડીને તાન ચંડાવતા હોય, સાંકળા અને છરીઓ ઉછળતા હાય-આવા ભયંકર વાતાવરણમાં સ્વયંસેવકા અને સ્વયંસેવિકાઓ પાતાનું કર્તવ્ય ખજાવતાં હતાં. પરિણામ—અમારી આ પ્રવૃત્તિનું ધાર્યા કરતાં ઘણું સુંદર પરિણામ આવ્યું. ઘણી જાતના અનુભવા મળ્યા. લગભગ જેટલે સ્થળે પહેરાએ ખેઠા હતા, તે બધે યે સ્થળે પ્રાયઃ એક પણ જીવની હિંસા ન થવા પામી. એટલું જ નહિં પરંતુ કેટલેક સ્થળે તાે કાયમને માટે હિંસા નહિ કરવાની લોકોએ પ્રતિજ્ઞાઓ કરી.

ધાખીધાટની ખાજુમાં ખાપરામીલની પાછળ વાઘરીવાડામાં રહેતી એક બાઇ, કે જેના વ્હેરા દેખીનેજ કમજોર હૃદયના માણસા તા ડરી જાય, આ બાઇ કહેવાય છે કે લાેટા ભરીભરીને ચાર–પાંચ બકરાઓનું લાેહી પી જતી. આ બાઇએ અમારી સામેજ ખૂબ ધૂણ્યા પછી પ્રતિજ્ઞા કરતાં કહ્યું કે—' મારે ત્યાં મહાત્માઓ અને આવકું માહું મહાજન પધાયું છે, તાે હું માતાની આગળ કયારે પણ જીવવધ નહિ કર્યું. અને અમારી આખી કામમાંથી આ રિવાજ દૂર થાય એવી કાેશિય કરીશ.'

દશેરાના દિવસે

આવીજ રીતે દશેરાના દિવસે પણ જે જે સ્થાને પશુવધ થતા હતા, ત્યાં જઇ સમજાવીને તેને બ'ધ કરાવવામાં આવ્યા હતા. ઘણે બાગે આ દિવસે મરાઠા લોકા પશુવધ વધારે કરે છે. તેમને સમજાવીને બ'ધ કરાવ-વામાં આવ્યા હતા.

આવી રીતે નવરાત્રિ અને દશેરાના દિવસામાં અહિંસાની પ્રવૃત્તિ ધણીજ સંતાષજનક થઇ હતી. અને છેવટે–પહેલાં ઠરાવ્યા પ્રમાણે 'જીવદયા મ'ડળી' તરફથા તે બધા લોકોને મીઠાભાતનું ભાજન આપવામાં આવ્યું હતું.

ક્ટાક્ડા સંભ'ધી

સ'સારમાં એવી અનેક પ્રવૃત્તિએ। છે કે જેમાં એક અથવા ખીજી રીતે ૧૯ અહિંસક ગણાતી ક્રામમાં પણ હિંસાએ થાય છે, જેને હિંસા તરીકે લોકા એાછી ગણે છે. આવી પ્રવૃત્તિમાં દીવાળી ઉપર ફાેડાતા કટાકડા અને દારૂખાનાની પણ એક પ્રવૃત્તિ છે.

એક દિવસ વ્યાખ્યાનમાં કટાકડા નહિ ફાડવા સંબ'ધી ઉપદેશ આપવામાં આવ્યા. દીવાળી નજીક આવતી હતી. અમને લાગ્યું કે આવા માટા માણસાને કટાકડા નહિ ફાડવાના નિયમા કરાવવા એના અર્થ તા કંઇજ નથી. કટાકડા ફાડનાર ખાળક ખાળિકાઓને ઉપદેશ આપવા જોઇએ.

તા. ર૩ મી ઓક્ટોખરથી અમે કરાચીની રકૂલોમાં જવાનું શરુ કર્યું. રકૂલોના ટાઇમ થતાંજ અમે એક પછી એક રકૂલોમાં પહેાંચી જતા. ખરાખર સાત દિવસ સુધી અથક પરિશ્રમ રકૂલોમાં પહેાંચી જતા. ખરાખર સાત દિવસ સુધી અથક પરિશ્રમ રકૂલોમાં પહેાંચી જતા. હૈડમારતર કે પ્રીન્સીપાલને મળી રકૂલના કમ્પાઉન્ડમાં કે રફૂલના કાઇપણું માટા હોલમાં વિદ્યાર્થા આ અને વિદ્યાર્થિ નીઓને એકત્રિત કરી ઉપદેશ આપતા. સિંધી, ગુજરાતી, મરાઠી, હિંદી, ઉદ્દે અને હરિજનાની એક દર સાત દિવસમાં ચાલીસ રકૂલોમાં પંદર હજાર વિદ્યાર્થી ઓને કટાકડા નહિ ફેડવાના ઉપદેશ આપ્યા ને પ્રતિજ્ઞાઓ કરાવી. ભાળકા એટલા બધા નિર્દોષ હદયના હોય છે કે એને ગમે તે ઉપદેશ આપો, ઝટ અસર કરે છે. ઘરે જઇને માળાપોને કહે: 'અમારી રકૂલમાં એક સાધુ મહારાજ આવ્યા હતા, એમણું કહ્યું, કે કટાકડા ફેડવાથી હાથ બળી જાય, લગડાં બળી જાય, કાંઇના ઘરમાં કે દુકાનમાં આગ લાગી જાય, માલુસ મરી જાય, માટે અમે કટાકડા નહિ ફેડીએ. અમારે માટે કટાકડા લાવશા નહિ. '

આ પ્રવૃત્તિની એટલી સુંદર અસર થઇ કે આખા શહેરમાં કઢાકડા વૈચનારાએ। બેઠાં બેઠાં બગાસાં ખાવા લાગ્યા. થાડી થાડી વારમાં દાડાદાડ કરનારા બ'બાવાળા પાતાનાં સ્ટેશના ઉપર આખા દિવસ ટેલ મારતાજ રહ્યા. મ્યુનિસિપાલીટીનું ભૂંગળું ચીસ પાંડેજ નહિ. ન ક્યાંય આગ કે ન ક્યાંય ખૂમ. પર'પરાથી આખા ગામમાં ક્રઢાકડા નહિ ફાડવાની ધાક વાગી ગઇ.

ક્રુટાકડાના ઉપદેશની સાથેજ સવારમાં ઉઠીને પ્રભુની પ્રાર્થના કરવાના, માતાપિતાને નમસ્કાર કરી આશીવાદ મેળવવાના, વિદ્યા શુરુઓને નમસ્કાર કરવાના, સત્ય ભાલવાના અને વિનય રાખવાના પહ્યુ ઉપદેશ થતા.

કાળીચૌદશ

સાંભળવામાં આવ્યું કે—કાળાચૌદશની રાત્રે શહેરથી બહુ દૂર રમશાનભૂમિમાં મેલી વિદ્યાઓને સાધનારા હિંસા કરે છે. એક દિવસ વ્યાખ્યાનમાં ઉપદેશ આપી ૬૦ સ્વયં સેવકાની હુકડીઓ તૈયાર કરવામાં આવી. જેમાં ઘણી ભહેનોએ પણ નામ લખાવ્યાં. ભયં કર સ્થાના અને રાત્રિના સમય, એટલે બહેનાને માટે ત્યાં જવાની સાધ ના પાડવામાં આવી. છતાં ત્રણ વૃદ્ધ માતાઓ—મ્હાટા ઘરની માતાઓ આખરે પહેરા ભરવા ગઇ તે ગઇજ. એ ત્રણ બહેનો—તે શેઠ લાલચંદ પાનાચંદનાં ધર્મ પત્ની માણેકબહેન, શેઠ ભગવાનલાલ રણેકાડદાસનાં માતા મણીબા અને બાઇ ડી. છે. શાહનાં ધર્મ પત્ની ચંચળબહેન હતાં. રાત આખી ઉજાગરા કરી પહેરા ભર્યા, પણ જણાયું કે કાઇપણ સ્થાને હિંસા થવા પામી ન્હાતી. કહેવાય છે કે માત્ર એકજ સ્થળે કાઇ વિદ્યા સાધનાર માણસ ઘરેથી માંસ લાવેલા અને ત્યાં હુકડા ફે કેલા.

ધન્યવાક

છેવ આ પ્રસ'ગે મંદિરમાગી° અને સ્થાનકવાસી સ'ઘના આગેવાના,

સ્વયં સેવકા અને સ્વયં સેવિકાએ, 'સિંધજીવદયા મંડળા 'ના કાર્ય કર્તાએ અને તે ઉપરાંત લાહાણા ગૃહસ્થ શ્રીયુત દેવચંદભાઇ તથા ભાઇ દી. જ. શાહને ખરા અંતઃકરણ પૂર્વ ક ધન્યવાદ આપું છું કે જેમણે મારી જીવદયા સંબંધની બધી યે પ્રવૃત્તિમાં તન, મન, અને ધનથી સાથ અને સહકાર આપ્યા હતા. તે બધાઓના અને પત્રકારાના સહકારનું જ પરિણામ હતું કે અમારા જેવા સાધુ જીવદયા સંબંધની પ્રવૃત્તિમાં કંઇક કરી શકવા ભાગ્યશાળા થયા છીએ.

-: २**६** :--

ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ.

સાધારણ રીતે જૈન સાધુએ જ્યાં જ્યાં ચામાસું કરે અથવા થાડી પણ સ્થિરતા કરે, ત્યાં જૈત ધર્મ પાળનારા ભા⊎એ। અને **ળહેનાને ધાર્મિક પ્રવૃત્તિમાં જોડવાને જર**ૂર પ્રયત્ત કરે. એ ધાર્મિક પ્રવૃત્તિમાં ઘણા સાધુ-એામાં અને ધણા સ્થળામાં રૂઢીપૂજકતાનું એટલું બધુ તત્ત્વ પેસી ગયું છે કે જેના લીધે આજકાલના નવસુવકા કિંવા વિચારકાને તરફ અભિરચી એાછી થાય છે. હું માતું છું કે સામાયિક, પ્રતિક્રમણ, પૌષધ અને એવી ક્રિયાઓમાં સર્વથા નહિ માનનારા લોકા તે**!** બહુજ ઓછા હશે. એ ક્રિયાએામાં માને છે જરૂર, પરન્તુ એનું મહત્ત્વ નહિ સમજવાના કારણે, તેમજ એ ક્રિયાએાના અર્થો જેવી રીતે સમજવા જોઇએ. તેવી રીતે નહિં સમજવાના કારણે તે તરફ લાેકાની અભિરચિ એાછી થાય છે. અને તેમાં યે ધમ ભાવનાવાળી બહેના તેમ થાડાક જુના ધરડાએ એ ક્રિયાએનું મહત્ત્વ કે અર્થ સમજ્યા વિના જે રીતે ક્રિયા કરે છે અને ક્રિયા કરતાં પણ ક્રોધાદિ કષાયા આદિ દુર્ગુ છોની મંદતા નથી કરી શકતા, એના લીધે, ખીજાઓ એમની અજ્ઞાનતા ઉપર નહિ પણ એ ક્રિયા તરફ ઘૃણા કરે છે. જોઇએ તો એમ કે જેઓ ક્રિયામાં માનનારા છે અને એકલી વાચાળતા આત્મકલ્યાણમાં સાધનભૂત નથી થઇ શકવાની, એવું જેમાને છે, એમણે સમજપૂર્વક ક્રિયા કરવાની ક્રોશિષ જરૂર કરવી જોઇએ.

કરાચીના જૈના તો લગભગ આ વિષયમાં વધારે અજ્ઞાન કહી શકાય. કારણ કે એમને એવા પ્રસંગા સાંભળવાના જાણવાના કે આચરવાના બહુજ એાઇ સાંપહેલ હોય છે. અમારાં વ્યાખ્યાનામાં, તેમાં યે ખાસ કરીને જ્યારે જયારે મુનિરાજશ્રી જયન્તવિજયજીના ઉપદેશના લાભ કરાચીના જૈન ભાઇએા બહેનાને મળતા, ત્યારે ત્યારે ધાર્મિક ક્રિયાકાંડા તરફ એમને વાળવાની ખાસ કરીને ક્રાશિષ કરવામાં આવતી. અને તેના પરિણામે પાષધ, પ્રતિક્રમણ વિગેરે ક્રિયાઓ બહેનામાં તા વધારે થાય, એ સ્વાભાવિક છે; પરન્તુ પુરુષામાં પણ તે તરફ અભિરુચિ સારી વધી કહેવાય. કાઇ ક્રાઇ તહેવારના દિવસે પાષધક્રિયા કરનારાઓની સંખ્યા ધણી સારી દેખાઇ સાધુઓની ઉપસ્થિતિના આમ લાભ લે, એ સ્વાભાવિક છે; છતાં વસ્તીના પ્રમાણમાં અહિં પુરુષામાં ક્રિયાકાંડ તરફ અભિરુચિ ઘણીજ એાઇી રહી છે, એમ કહી શકાય.

વ્રતાેચારણ

આશ્વર્ય જેવું એ છે કે આટલી માટી વસ્તીવાળા શહેરમાં, આટલા બધા જેનામાં શ્રાવકનાં બાર વત અંગીકાર કરેલા ભાગ્યેજ એકાદ ગૃહસ્થ જોવાયા હશે. આ સંબંધી ઉપદેશ થતાં થતાં કરાવ્યી મૂર્તિપૂજકસંધન આગેવાન ગૃહસ્થામાંના એક મારબીવાળા શેઠ વાધજી ગુલાબચંદ તા. ઇ નવેમ્બર ૧૯૩૭ ના દિવસે પાતાને ત્યાં આગેવાન ગૃહસ્થા અને પાતાના સગાસંબંધિયોના એક નાનકડા મેળાવડા કરી સજોડે (પત્નીસહિત)

હ્યદ્મચર્યવતના સ્વીકાર કર્યો હતા. આ પ્રસંગ તેમણે પાતાની શક્તિ પ્રમાણે સારી રકમ જુદા જુદા ધર્મ કાર્યોમાં ખર્ચવાની પણ જાહેર કરી હતી.

્તે પછી તાે સ'. ૧૯૯૪ ના માગશર સુદિ ૧૦ ના દિવસે માેટી ધૂમધામપૂર્વ'ક થએલા **દીક્ષા ઉત્સવ પ્રસ**ંગે ધ<mark>ણા ગૃહસ્થાએ સ</mark>જોડે બ્રહ્મચર્ય'વતની તેમજ ધ<mark>ણાઓએ</mark> ખાર વત વિગેરે વૃતાે અંગીકાર કર્યાં હતાં.

આમ જેમ જેમ ઉપદેશ મળતા ગયા, તેમ તેમ શ્રાવકધર્મ તરફ ભાઇએા બહેનાની અભિરુચિ સારી વધી છે.

તપસ્યા

અાવીજ રીતે અમારી સ્થિતિ દરમિયાન ચૌદપૂર્વની તપરયા, અઢાઇએા, પંદર સાળ ઉપવાસ–એમ જુદી જુદી તપસ્યાએા પણ સારી થઇ, એટલુંજ નહિં પરન્તું આવી તપસ્યાએા પ્રસંગે ગુજરાત–કાઠિયા-વાડની માધક રાત્રિજાગરણ અને બીજી ધૂમધામા પણ યથાશક્તિ યથાસમય સારી થવા પામી.

આવી ધર્મ કિયાઓમાં પણ, અહિંના લોકોમાં એક કુરિવાજ પેસી ગયા છે, એ ખરેખર દુ:ખકતા છે. તે કુરિવાજ છે રાત્રિ જગરણ વખતે ચાપાણી ને નાસ્તા ઉડાવવાના. તપસ્યાના નિમિત્તે કે પજુસણના દિવસામાં— ગમે ત્યારે ગમે તે નિમિત્તે કાંઇને ત્યાં રાત્રિ જાગરણ હોય, ત્યારે રાત્રિ જાગરણમાં જનારા લોકોને તે ગૃહસ્થે નાસ્તા પાણી કરાવવા જોઇએ. કાંઇ પણ જૈને સ્વાભાવિક રીતેજ રાત્રે કંઇ ખાવું ન જોઇએ. જ્યારે પ્રભુની બક્તિ કરવાને બેગા થવા પ્રસંગે આખી રાત નાસ્તા ઉડાવવા, એ કેટલું બધું અપ્રશસ્ય–નિંદ્ય કામ છે, એ સમજવા જેવું છે. આ સંબંધી ઘણા ઘણા ઉપદેશ આપવામાં આવ્યા છે. એટલે તે કુપ્રથા કેટલેક અંશે ભંધ પડી છે.

અઠાઈ મહોત્સવ

કરાચીના જૈનસંઘમાં અઠાઇ મહાત્સવ જેવા એક સાધારણ ગણાતા ઉત્સવના પ્રસંગ પણ કેટલાં યે વર્ષો પછી અમારી રિથતિ દરમીયાન સાંપડ્યા, એમ લાકોનું કહેતું થાય છે. ગુરુદેવ શ્રી વિજયધર્મ સૃરિ મહારાજની પંદરમી ને સાળમી બન્ને જયંતીઓ પ્રસંગે સારામાં સારી ધૂમધામપૂર્વ ક અઠાઇ મહાત્સવા થયા હતા. પહેલી જયન્તીમાં અઠાઇ મહાત્સવ શેઠ ભાઇચંદ ભાણજી તરકથી થયા હતા. શેઠ ભાઇચંદભાઇ કરાચી સંધમાં ધણાજ સરળ પ્રકૃતિના ને ઉદારવૃત્તિના ગૃહસ્થ છે. તેઓ અને તેમનાં ધર્મ પત્ની ખંને બહુજ શ્રહ્યાળુ અને અવસરાચિત કાર્યો કરવામાં ઉદાર છે. ન કેવળ અઠાઇ મહાત્સવમાંજ, બલ્કે અમારી સાધુમંડળીને માટે જ્યારે જયારે જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રતી વૃદ્ધિના કાર્યો આવી પડયાં, ત્યારે ત્યારે તેમણે ઉત્સાહપૂર્વ ક લાભ લીધા છે.

શેઠ ભાષ્ટ્રચંદબાષ્ટ્રની સાથે, તેમના મિત્રા–શેઠ માહનલાલ કાળાદાસ શાપુરવાળા, શેઠ મુલજીબાઇ જીવરાજ માંગરાળવાળા અને શેઠ મગનલાલ ધર્મ શા માંગરાળવાળા—આ ચારે મિત્રાની જોડી એવી છે કે જ્યારે જ્યારે દેવ, શુરુ, ધર્મની બક્તિનું કાર્ય આવી પડે છે, ત્યારે ત્યારે સમયોચિત્ત અને નિરાડ અરતા પૂર્વ ક યથાશક્તિ ઉદારતા કરવામાં પાછી પાની નથી કરતા. બીમારીના કારણે ત્રીજી ચોમાસુ રહેવાનું થતાં આ ચારે મિત્રોએ જે લાબ ઉઠાવ્યા છે, એ વધારે પ્રશંસનીય છે, અને એમની ખરી શુરુબક્તનું સૂચન કરે છે.

શાન્તિસ્નાત્ર

થીજી જયન્તી પ્રસંગે જે ઉત્સવ કરવામાં આવ્યા હતા, તે સમસ્ત-સંઘ તરફના હતા. આ ઉત્સવ વખતે શાન્તિસ્નાત્રની જૈનધર્મની મહાન ક્રિયા પણ કરવામાં આવી હતી. આ ક્રિયાની વિધિ કરવા માટે વળાદનિવાસી ક્રિયાકુશળ શેઠ ફૂંલચંદભાઇ ખીમચંદ, પાતાના પુત્ર અને ખીજા એક ભાઇ સાથે આવ્યા હતા. કરાચીના આંગણે આ ક્રિયા એક નવીન જ પ્રાયઃ ક્રિયા હતી. લોકોને ખૂબ જ રસ આવ્યા હતો.

ખન્ને વર્ષના ઉપર્યું કત ઉત્સવાને અંગે વરધાડા અને સમયાચિત બીજી ધૂમધામા દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ બાવ પ્રમાણે સારી થઇ હતી.

અજૈનાએ લીધેલા લાભ

હપર્યું કત ખંને હત્સવા કરાચીને માટે અગત્યના હતા. સિંધ જેવા માંસાહારી મુલકમાં, અને જ્યાં જૈન ધર્મ કે જૈનિકિયાઓને લાકા જરા પણ ન જાણતા હાય, એવા દેશમાં આવા હત્સવા ખરેખરી જૈનધર્મની પ્રભાવના કરનારા થઇ પડે છે. જેમણે એ હત્સવા નજરે જોયા છે, તેઓને એ વાતની ચાક્કસ ખાતરી થઇ છે. ખંને હત્સવામાં સેંકડા સિંધા ભાઇઓ ખહેના અને બીજા અજૈના ભાગ લેતા હતા, અને જૈનધર્મની પ્રશંસા અને અનુમાદના કરતા હતા. એટલું જ નહિં પરન્તુ શાન્તિસ્નાત્રના દિવસે જીવદયાના જે કાળા થયા, તેમાં એ લોકાએ પણ યથાશક્તિ કાળા આપ્યા હતા. એટલું જ નહિ, શાન્તિસ્નાત્રમાં ભગવાનના ૨૭ અભિષ્કનું જળ, એક પારસી ગૃહસ્થ બાઇ એદલ ખરાસે ૫૦ મણ ધી (૧૨૫ રૂપિયા) બાલીને પાતે લીધું હતું. આ કેટલું મહત્ત્વ કહેવાય, એ વિચારનારા વિચારી શકે છે.

એટલે અત્યારના સમયમાં આવા ઉત્સવા વધારે મહત્ત્વના અને આવશ્યકીય નહિ હાેવા છતાં, દેશકાળના વિચાર કરનારાઓને જરુર સમજારા કે આવાં ક્ષેત્રામાં, કે જ્યાં જૈનધર્મ શું છે? એ કાેકપણ જાણતાજ નથી; અરે ખુદ જૈનોને પાતાને પણ પાતાની ક્રિયાઓની ખબર નથી, તેવા દેશામાં આવી ક્રિયાઓ–આવા ઉત્સવા જરૂર અગત્યના છે.

ધાર્મિક ઠરાવા

કરાચીની અમારી સ્થિતિ દરમિયાન ખે અગત્યની ચર્ચાઓએ ભારત-વર્ષના જૈનસમાજમાં બહુ ઉત્ર રૂપ લીધું હતું. તેમાંની એક ખાબત હતી સંવત્સરીના તિ**થિનિર્ણય** સંખધા, અને બીજી હતી ' બિહાર રીલીજ્યસ એન્ડાેમેન્ટ બીલ ' સંખધી.

તિથિની વધઘટના કારણે સંવત્સરી પર્વ કચારે કરવું ? એ સંખંધી ગુજરાતમાં વિચરતા મુનિરાજોની વચમાં નહિ ધચ્છવાજોગ ઉશ્કાપાત મચ્યાે હતાે. એક વાર્ષિક પર્વની આરાધનામાં રાગદેષના દાવાનળ આખી સમાજમાં સળગે, પાર્ટિઓ પડે, એકખીજાની નિંદાઓ થાય અને તેના પરિણામે જૈનેતરામાં જૈનધર્મ અને જૈન સાધુઓની હલકાઇ થાય, એ ખરેખર દુઃખના વિષય હતાે. માટે કરાચીના સંઘની તા. ૨૨ મી જુને મળેલી વિરાટ સભાએ નીચેના ત્રણ દરાવા આ પંક્તિના લેખકના પ્રમુખપદે કર્યા હતા, તે ત્રણ દરાવા આ છે:—

"કરાયા સંઘના આ સભા માને છે કે સંવત્સરીપવંની તિથિના વધઘટના કારણે અત્યારે આપણા મુનિરાજમાં અને શ્રાવકામાં જે મતભેદ પડ્યા છે, તે મતભેદ જરા પણ ઇચ્છવાજોગ નથી. કાઈપણ વિષયમાં મતભેદ થાય, એ સ્વાભાવિક છે, પણ એ મતભેદને આઠલું ભયં કર રૂપ આપી આખા સમાજમાં ભાગલા પડી જાય અને જૈનધર્મના હીલણા થાય, એવા સ્થિતિ સુધી લઇ જવા, તે જરા પણ યુક્ત નથી. માટે અમારા સંઘ એમાં ભાગ લેનારા મુનિરાજોને અને શ્રાવકભાઇઓને વિનતિ કરે છે કે કાં તા આ પ્રશ્નનો જેમ ખને તામ જલ્દી નીવેડા આવે એવા પ્રખંધ કરે."

રજી કરનારઃ શ્રી મણિલાલ હહેરાલાઇ ટેકા આપનારઃ શ્રી મૂળછભાઇ છવરાજ "સ'વત્સરી જેવું પવ' એક્જ દિવસે આરાધાય, એજ વધારે સારૂં છે, એમ અમારા સ'ઘ માને છે. પર'તુ અમારા મુનિરાને કેવળ દુરાગ્રહમાં પડીને પાત-પાતાના મતને પકડીજ રાખતા હોય, તો પછી જેને જે ફાવે તે દિવસે કરે, એ સિવાય બીને હપાય નથી. માટે કાઇપણ નતની ચર્ચા પેપરાના પાના હપર ચઢાવવા સિવાય, ને શાંતવૃત્તિથી સમાધાન થતું હોય તા કરી લેવું એ ઠીક છે, અને નહિ તા સો સૌની ઈચ્છા હપર રાખી મૂકી દેવું."

રજી કરનાર: શ્રી મણિલાલ લ્હેરાલાઇ ટેકા આપનાર: શ્રી પી. દી. શાહ

" અમારા સંઘતું માનલું છે કે જે ગહરેશો કાઇ પણ સાધુના દેષ્ટિરાળ, અથવા તા પક્ષકાર બન્યા છે, એમને છાડીને લગલગ ભારતવર્ષના સમસ્ત જેનો આવી ચર્ચા કે આવા નિરર્થંક વાક્યુદ્ધ તરફ ધૃણાની દેષ્ટિથી જોઈ રહ્યા છે. અને તેથી સમસ્ત ગામાના સંધાને અમારા સંધ વિનતિ કરે છે કે તેમણે પાતપાતાના ગામમાં આવી નિર્માલ્ય અને શાસનની હીલણા કરાવનાર ચર્ચાને સ્થાન ને આપલું અને પાતાના આત્માના કલ્યાણુ માટે પાતાના ગામના ભાઇઓએ સલાહસંપથી એક દિવસ મુકરર કરી સંવત્સરીની આરાધના કરવા."

રજી કરનાર : શ્રી પી. ટી. શાહ ટેકા આપનારઃ શ્રી મણિલાલ લ્હેરાલાઇ

આવીજ રીતે ધાર્મિક કુંડા ઉપર તરાપ મારનાર, 'ભિ**હાર રીલી-જયસ એન્ડામેન્ડ બીલ'**ના સંબંધમાં પણુ તા. ૨૭ જુલાઇ ૧૯૩૮ના દિવસે જૈનાની એક મ્હાેટી સભા ભરી વિરાધના ઠરાવ પાસ કરવામાં આવ્યા હતા. અને ઘટતે સ્થળે માકલવામાં આવ્યા હતા.

ધાર્મિક સંસ્થાચ્ગાના મેળાવડા

કરાચીની જૈન સ'સ્થાઐાના સ'ળ'ધમાં પહેલાં એક પ્રકરણમાં કહેવામાં આવ્યું છે. મૂર્તિપૂજક પાઠશાળા અને કન્યાશાળા તેમજ સ્થાનકવાસી પાઠશાળા અને કન્યાશાળા, એ ધાર્મિક સંસ્થાઓમાં મુખ્ય છે. ખંને ફિરકાઓની સંસ્થાઓ કમીટીના ખંધારાણથી ચાલે છે. ખુશી થવા જેવું છે કે આ ખંને સંસ્થાઓ એકસંપીથી કામ કરે છે. મેળાવડા ઘણી લખત સાથેજ થાય છે અને બાળકા અને બાળાઓના ખેલા વિગેરે પણ એક સાથે થાય છે. આવા સંયુક્ત મેળાવડાની અસર ઘણી સુંદર થાય છે. બાળક અને બાળાઓને પણ પાતાનું કાર્ય કરવામાં ઘણા ઉત્સાહ રહે છે. સંચાલકાને પણ તૈયારી કરાવવાના સારા ઉત્સાહ રહે છે.

આવા અનેક મેલાવડા અમારી સમક્ષ થયા હતા, જેમાં સ્થાનકવાસી જૈન પાઠશાળાના એક આકર્ષક મેળાવડા તા. ૮–૯ એપ્રીલ ૧૯૩૯ ના દિવસામાં કરવામાં આવ્યા હતા. આ વખતે બાળકા અને બાળાઓએ કેટલાક સ'વાદા, અને ગરબા વિગેરેના કાર્યક્રમ રજુ કર્યા હતા. આ પ્રસ'ંગે મે જે ટૂંકુ પ્રવચન કર્યું હતું, તેના સાર આ છે:—

" આ સ'સ્થાના સેક્રેટરી લાઇ ખીમચ'દ વારાએ બાળકા અને બાળાઓ પાસે જે પ્રાથામ રજી કરાવ્યું છે, તે ઉપરથી મારે તમને સમજવલું જોઇએ કે સ'ગીત અને અભિનયકળાનું જેન સાહિત્યમાં ઘણું ઉચું સ્થાન છે. અજિત-શાંતિ જેવાં આપણાં સૂત્રામાં જે પ્રાથાઓ આપણે બાલીએ છીએ, તે સ'ગીત કળામય છે. સૂત્રામાં રસ નથી આવતા એનું કારણ એ છે કે તે કળાયુક્ત ખાલાતાં નથી. જેનાચાર્યોએ સ'સ્કૃત નાટકા રચ્યાં છે, તેની અ'દર પણ સ'ગીત અને અભિનયને સ્થાન છે. મ'દિરામાં સ્તવના વિગેરે ગવાય છે, પણ જો તે સ'ગીતકળાયુક્ત ગવાતાં હાય તા અત્યારે જે આન'દ આવે છે, એના કરતાં વધારે આવે. નૃત્ય એ પણ અભિનય કળા છે. કાઇપણ વસ્તુના શરીરના અભિનયથી સમજવનાનું કામ આપણે બધાય કરીએ છીએ. હું લાંબા હાય કરીને હથેલી હ'ધી રાખી મીઠી નજરે કાઇના ઉપર હાય મૂકું, આ મારા અભિનય કાઇ પણ સમજ શકશે કે તે આશીર્વાદના સૂચક છે. ગુરસા કરવા હોય, ત્યારે હાથ કડક બનાવી મુઠીવાળા આંખના ડાળા કાઢીયે, એટલે વગર બાલે લાકા સમજી શકે કે આ ગુરસા કરે છે, આનું નામ અભિનય કળા છે.

ખર્ક કહીએ તા ધાર્મિક કે બ્યવહારિક અધી બાબતામાંથી આપણે કળાને દ્વર કરી છે અને ત્યારથી આપણી વસ્તુઓમાં નીરસતા ઉત્પન્ન થઇ છે. ભાઇ ખીમચંદ વારા કળાના ઉપાસક છે. કળામચ જીવન જીવલું એમને બહુ ગમ છે, અને એજ કારણ છે કે તેમના હાથ નીચે ચાલતી સંસ્થાના બાળકા અને બાળાઓને ધાર્મિક અભ્યાસમાં પણ કળાને સ્થાન આપી આઢલી બધી સુંદરતા ઉત્પન્ન કરાવી શકે છે. સ્થા૦ પાઠશાળાએ બાળકાને ગાખણપટ્ટીના બાબથી બહુ દૂર રાખ્યા છે. જૈનધર્મતું મૂળ તત્ત્વ બાળકા કેમ નહો, એ માટે બાઇ ખીમચંદ વારા સતત પ્રયત્ન કરે છે. ધાર્મિક સંસ્થાના વિદ્યાર્થીઓ બ્યંલહારિક કળાઓમાં પણ સારી રીતે આગળ વધી શકે છે. આ સંસ્થાનું અનુકરણ બીજી સંસ્થાઓ કરે એ જરૂરી છે.

આવા મેળાવડાઓ જૈનસમાજને અને જૈનધર્મને માટે ધણાજ લાબદાયક છે, એમ સ્પષ્ટ દેખાય છે. બાળકોના ઉત્સાહ વધે છે, લોકોમાં ધાર્મિક શિક્ષણ પ્રત્યે પ્રેમ વધે છે, પોતાના કર્ત વ્યનું ભાન થાય છે અને જૈનેતરા જૈનધર્મની અનુમાદના કરે છે. જુદા જુદા દિરકાઓના સંયુક્ત મેળાવડા થવાથી બાળકામાં પાતાના પીરકા તરીકેનું અભિમાન ન આવતાં પાતે પાતાને જૈન તરીકે ઓળખવાનું શીખે છે. આપસમાં પ્રેમભાવ વધે છે અને છૂટી શક્તિઓ કરતાં સંયુક્ત શક્તિઓનો પ્રભાવ ધણો વધારે પડે છે.

~~!~~: २७ :--

ગુરુદેવની

જયન્તીએા.

📆 ગત્ પ્રસિદ્ધ સ્વર્ગસ્થ શુર્દેવ શ્રીવિજયધર્મ સરિ મહારાજના નામથી કાેેે અજાણ્યું છે ? ભારતવર્ષના વિદ્રદ્દ સમાજમાં તા એએ પ્રસિદ્ધ છે. પરંતુ ભારતવર્ષમાં એએ! પ્રસિદ્ધ થયા. તે પહેલાં તા ધરાપ અને અમેરિ-કાના વિદ્વાનામાં તેમના પ્રસિદ્ધિ ઘણી માટી થઇ ગુકી હતી. જગત પ્રસિદ્ધ ફ્રેન્ચ વિદ્વાન્ ડાેકટર સીલ્વન લેવા, જમ⁶ન વિદ્રાન્ ડાેકટર જેકાખી. ઇટાલીયન વિદ્વાન હા. દેસીટારી, આક્સકર્ડના પ્રસિદ્ધ વિદ્વાન ડા. થામસ-આવા સેંકડા વિદ્વાના તેમના ભકતા અને પ્રશંસકા ખતી ચૂકયા હતા. અને એજ કારણે જમ⁵ન અને ઇટાલીની માટી માટી સાસાયટી-એાએ તેમને પાતાના 'ઓનરરી મેમ્બર' હોવાનું માન આપ્યું હતું, કે 🕏 માન હિંદુસ્તાનના ખહુજ એાછા વિદ્વાનાને મળી શક્યું છે.

ગુરુ મહારાજ માટે આ સ્થળે વધારે લખવાનું મ્હારે કાંધ્ર છે નહિં; ટ્રુ*કામાં તેમનું વ્યક્તિત્વ કેવું હતું ? એ ખતાવવા માટે ' જૈનજરાતિ 'ના અધિપતિના શબ્દોજ ઢાંકી દઉં:—

"પરમ સાધુમૂર્તિ જૈનાચાર્ય શ્રીવિજયધર્મ સ્ર્રીશ્વરજીની પિછાન માટે આજ કલમ અને ક્લિાબની બહુ એાઇ ઉપયોગિતા રહી ગઇ છે. જૈનધર્મના સાધુ બની જગત્ધર્મની સાધુતા જીવી જનાર, અન્યાય અને અધર્મ સામે સદા-સર્વદા પ્રચંડ જેહાદ જગાવનાર માન કે અપમાનને સત્કર્મના ત્રાજવે તેાળી લેનાર એ મહાત્માની કીર્તિ હિંદના સીમાડા વટાવી, યુરાપ અને અમેરિકાની બૂમિ પર તેમના જીવનકાળ દરમિયાનજ પહેાંચી ગઇ હતી. તે યુરાપીય વિદ્વાનાનું ગુરપદ પણ હાંસલ કરી લીધું હતું. ક્રાન્તિલયું સાધુજીવન અને અધ્યાત્મ લયું વીર જીવન ગાળી તેઓ પાતાની પાછળ માટા એવા યશ:પુંજ મુકતા ગયા છે."

આવા મહાપુરુષની પુષ્યતિથિ દરેક ધર્મના અનુયાયિએ ઉજવે, એ સ્વપરના હિતને માટે લાબદાયક છે, એમ ક્રાઇ પણ વિચારક કલા વિના નહિ રહે.

કર્તવ્ય પાલન

અતે તેમાં યે મારા જેવા તેમના અદના શિષ્ય માટે તા એ ગુરુદેવના સ્મરણાર્થ જેટલું કરી શકાય, તેટલું એાલું છે. અને તેજ કર્તવ્યને લક્ષમાં રાખી જયાં જયાં મારું ચતુર્માં થાય છે, ત્યાં ત્યાં ગામના પ્રમાણમાં બાદરવા મહિનાતા શુકલ પક્ષ વિશિષ્ઠ પ્રવૃત્તિઓથી પસાર કરવા– કરાવવામાં આવે છે. અતે તેમ કરવામાં હું મારું સદ્દભાગ્ય સમજાું છું. સાધારણ રીતે શ્રાવણ વદિ ત્યારસયી બાદરવા સુદિ પાંચમ સુધી પર્યુંષણની ક્રિયાઓ ઘણી ધૂમધામ પૂર્વક દરેક સ્થળે નિયમિત થાયજ છે; પરંતુ તે પછી બાદરવા સુદિ અગિયારસે અહિંસા પ્રચારક, અકલ્પર પ્રતિબોધક, જગદ્દશુરુશ્રી હીરવિજયસ્રિર મહારાજની જર્વતિના દિવસ આવે છે. અને

ભાદરવા સુદિ ૧૪ સ્વર્ગસ્થ સુરુદેવ શ્રી વિજયધર્મ સુરિ મહારાજની પુષ્યતિથે હોય છે. એટલે શ્રાવણ વદિ ખારસથી ભાદરવા વદિ એકમ બીજ સુધીના દિવસા ધર્મ ક્રિયાઓ અને બીજ ધાર્મિક તેમજ સામાજિક પ્રવૃત્તિમાં પસાર થાય, એવા કાર્ય ક્રમ બનતાં સુધી ગાઠવવામાં આવે છે. સ્થાનિક ગૃહસ્થા પાતાની શક્તિ ને ભક્તિના પ્રમાણમાં ધૂમધામ કરે છે.

જય તીઓના પ્રચાર

જયંતિઓના પ્રચાર હવે તો બહુ વધી ગયા છે. છાશવારે ને છાશવારે કાઇની ને કાઇની જયંતી હાયજ. સાધારણ રીતે એકાદ સભા ભરી, ખે ચાર વ્યક્તિઓ ખાલી જાય, એટલે જયંતીની સાર્થકતા પૂરી થાય. વળી હવે તો જયંતીએ કાની ઉજવવી જોઇએ ? એની પણ કાંઇ મર્યાદાઓ રહી નથી, તેમ છતાં જગત પ્રસિદ્ધ ઉંચા ચારિત્ર ધારી મહાપુરુષાના ગુણાનુવાદથી પણ વંચિત રહેવું, એ પણ કેમ પાલવે? અને તેટલાજ માટે લીટે લીટે ચાલવાની પ્રથા કરતાં કાંઇક નવીનતા અને વિશેષતા યુક્ત કાર્યો થાય, કે જેથી જનતાને ઘણું જાણવાનું, જોવાનું, અને શીખવાનું મળે, એવા પ્રયત્નો કરવા તરફ લક્ષ રહે છે.

આજ ઉદ્દેશને લક્ષમાં રાખી, દરવર્ષ અને દરેક સ્થાનની માધક કરાચીમાં પણ ગુરુદેવની જયંતીએા ઉજવવાનો કાર્યક્રમ ગાઠવવામાં આવ્યા હતા.

પહેલી જયન્તી

પ્રથમ વર્ષ ની એટલે ૧૫ મી જયત્તીના કાર્યક્રમ ત્રણ દિવસના ખૂબ ભરચક રખાયા હતા. તે ઉપરાન્ત સાથે અઠાઇ મહાત્સવ પણ હતા. જયન્તીની ત્રણ દિવસની સભાએાના પ્રમુખા હતાઃ–ભાઇ જમશેદ નસરવાનજી મહેતા, સિંધના પ્રસિદ્ધ સાધુ દી. એલ. વાસવાણી અને કરાચીના તે વખતના લોર્ડ મેયર દુર્ગાદાસ એડવાની બી. એ.; જ્યારે વક્તાઓ હતાઃ અમદાવાદના "જેન જ્યાતિ"ના અધિપતિ ભાઇ ધીરજલાલ દાકરશી શાહ, ખુશાલભાઈ વસ્તાચંદ, પંડિત લાલન, આર્યસમાજના પ્રસિદ્ધ વિદ્વાન્ પંડિત લાકનાથ, કરાચીના ભૂતપૂર્વ એજ્યુકેશન ઇન્સ્પેક્ટર નર્મદાશંકર ભદ્દ બી. એ., સ્થાનકવાસી સંધના સેક્રેટરી ભાઇ ખીમચંદ વારા, કરાચીના પ્રસિદ્ધ સિંધી ગૃહસ્થ શાક લાકામલજી ચેલારામજી, ભાઇ પુરુષાત્તમ કાઠારી, શ્રીયુત જમિયતરામજી આચાર્ય, અમદાવાદના જાણીતા શહેરી શેઠ શકરાબાઇ લલ્લુભાઇ, પારસીઓના આગેવાન કાર્યકર્તા ગૃહસ્થ ભાઇ દુરતમ દસ્તુરજી, બાઇ દી. જી. શાહ, કરાચીના પ્રસિદ્ધ નાગરિક ભાઇ હીરાલાલ ગણાત્રા, હૈદ્રાબાદવાળાં સિંધા બહેન પાર્વતી સી. એડવાની, બાઇ પી. દી. શાહ અને કરાચીના પ્રસિદ્ધ ડાં. કે. બી. પટેલ વિગેરે.

આકર્ષણા.

પહેલી જયન્તીનાં ખાસ આકર્ષ છુંામાં જયન્તી અને અફાઇ મહાત્સવ માટેના મંડપ, વરધોડા, પંડિત લાલનનું સામાયિકનું રહસ્ય, બાઈ ધીરજલાલના અવધાનના પ્રયોગા, રાતના સંગીતના જલસા અને બાર્યા મ વીરાના વ્યાયામના પ્રયોગા, જેમાં 'બાઇ સીતારામ અને બાઇ ભાગચંદ ખેતસી વિગેરના પ્રયોગા ઘણાજ રામાંચક હતા. પ્રાફેસર હાસાનંદના જાદુના પ્રયોગા, સાથેનું વ્યાખ્યાન, તેમ ડા. કે. બી. પટેલનું મેજીકલેન્ટને દારા ચિત્રા ખતાવવા સાથેનું સામાજિક કુરુઢીઓ ઉપરનું વ્યાખ્યાન–એ વિગેર મુખ્ય ચીજો હતી.

કાર્ય કર્તા

આ જયન્તીને સફળતાથી પાર ઉતારવા માટે સંધની મેનેજી'ગ ૨૦ કમીટીના બધાએ શેઠીઓએા ઉપરાત જેન સ્વયંસેવક મંડળ તેમજ બાઇ ખીમચંદ વારા, બાઇ ટી. છ. શાહ, પુરુષાત્તમ ક્રોઠારી, પી. ટી. શાહ, બાઇ કૂલચંદ વર્ધમાન, બાઇ પ્રતાપચંદ ખીમચંદ, બાઇ જેચંદ વાઘછ, બાઇ ખુશાલચંદ વસ્તાચંદ, બાઇ તલકશી દ્વાવાળા, બાઇ જયન્તીલાલ સ્વજીબાઇ મહેતા અને બાઇ ભાગચંદ ખેતસી વિગેરે મહાનુભાવાના પ્રયત્ન ઘણાજ પ્રશંસનીય હતા.

સર્વાધિક શ્રેય.

આ પ્રથમ જયન્તીના ઉત્સવનું સર્વાધિક શ્રેય કરાચીના ઉદાર અને ધમ પ્રિય શેઠ ભાઇચંદબાઇ બાલુજીને ઘટે છે, કે જેમણે અઠ્ઠાઇ મહેત્સવ આદિ ધાર્મિક કાર્યોમાં પાતાની લક્ષ્મીના સદ્વ્યય કરવામાં પાતાના દિલને માકળું રાખ્યું હતું. શેઠ ભાઇચંદબાઇનાં ધર્મપતી પણ તેટલાંજ ધર્મપ્રેમી છે. અને આ દમ્પતી દરેક ધર્મ ક્રિયામાં આગેવાની ભર્યો ભાગ લઇ આત્મિક લાભ ઉઠાવતા.

' જૈન જ્યાતિ ' શુ' કહે છે ?ે.

આ જયન્તીના કાર્યનું સ્વયં નિરિક્ષણ કરી ગયા પછી "જૈન જ્યોતિ " ના અધિપતિ ભાષ્ટ્ર ધીરજલાલે જે અપ્રલેખ લખ્યા હતા તે વાંચવા માત્રથી હરકાષ્ટ્રને ખ્યાલ આવી શકે છે કે એ જયન્તી કાષ્ટ્ર જૈન સાધુની જયન્તી હતી કે જાણે જગતની કાર્ષ્ટ્ર મહા વિભૂતિને તમામ ધર્મના અનુયાયીઓ પાતાની અંજલી અર્પણ કરવા એકત્રિત થએલ સર્વધર્માનુ- યાયિઓનું કાષ્ટ્ર સંમેલન હતું ? અથવા સર્વધર્મીવાળાની એકય સાધતી કાર્ષ્ટ્ર મહા કાન્દ્રસ્ત્સ હતી ? 'જૈન જ્યાતિના ' અપ્રલેખ આ છે:—

'જયન્તી ઉજવવી એ હવે જૈન સમાજમાં નૃતન ઘટના નથી રહી. થાડા થાડા દિવસોને અ'તરે 'જયન્તી ઉજવ્યા'ના સમાચારા સાંપડતાજ રહે છે, પર'તુ ત્થી હોતી તેમાં કાઇ નૂતન દર્ષિ, નથી હોતું તેમાં કાઇ હચ્ચ ધ્યેય ? વળા જેની જય'તી હજવાતી હોય છે, તે પુરૂષ સમાજમાં ખહુ માન્ય નહિ હોવાથી કેવળ તેના પાંચ-પચ્ચાસ અનુયાયીઓ એકત્ર મળે છે, ને એકાદ વ્યાખ્યાન કે એકાદ પૂજા ભણાવી 'જય'તી ઉજવ્યાનો' સંતાષ લેવાય છે! આ ખધી પરિસ્થિતિનો વિચાર કરતાં કરાચીમાં હજવાયેલી શ્રી વિજયધમ સ્ર્રી-શ્વરુની જય'તી અપૂર્વ લાગે છે.

" આ જયંતી એકાદ વ્યાખ્યાન કે પૂનમાંજ પર્યાપ્ત થઇ ન હતી. પણ એક મહાન હત્સવના રૂપમાં યાનાઇ હતી, અને તેની પાછળ જૈનધર્મની ગૌરવગાથા કરાચીની સમસ્ત જનતાના કાનમાં મધુર રણકાર કરે, તેવા હવ્ય હૈરા હતા. તે માટે બહુ વિચાર પૂર્વક આઠ દિવસના કાર્યક્રમ ગાઢવાયા હતા અને તેમાં અનેક નવીન તત્ત્વા દિષ્ટિગાચર થતાં હતાં."

" તેમાં સૌથી પ્રથમ ધ્યાન ખેંચનાર તત્ત્વ તાે એ હતું કે કરાચીના ૪૦૦૦ જૈના, જેનો ૬૦ ટકા ભાગ સ્થાનકવાસી અને ૪૦ ટકા ભાગ મૂર્તિ પૂજક છે. તે બંનેનો એમાં દિલાજનભર્યા સહકાર હતાે અને કાણ સ્થાનકવાસી ને કાણ મૂર્તિ પૂજક ? એ પ્રયત્ન કરવા છતાં પણ ઓળખી શકાતું ન હતું. + + +

" કરાચામાં સામાન્ય રીતે અને ફિરકા વશ્ચે વર્ષીથી આવાજ સંબધ્ય છે, તેમ છતાં પૂજ્ય શ્રા વિદ્યાવિજયજી મહારાજ આવ્યા પછી અને તેમના હદાર વિચારાનો સુ'દર પ્રચાર થયા પછી આ વસ્તુસ્થિતિ ખૂબ મજબત બનવા પામી છે. જો દરેક સ'પ્રદાયના આગેવાના આમાંથી બાદ પાઠ લે અને સ'કચિત વિચારાનો ત્યાગ કરે, તા કેવું સુ'દર પરિણામ આવે ?

"જય'તી મહોત્સવનું ખીજી' નવીન તત્વ તેના પ્રમુખાની પસંદગી અને વક્તાઓ સંખ'ધી હતું. સાધુ વાસવાની, શ્રી જમરોદ્દ અહેતા ને વર્તામાન મેચર શ્રી દુર્ગાદાસ એડવાની જેવા જીદા જીદા દિવસના સભાપતિઓ ખન્યા અને ઉત્સવનાયકને અ'જિલ અપ'વા સાથે પાતાના મનનીય વિચારા રજી કર્યા કે જે મનુષ્યને પાતાના કર્તાં ગ્યનું સચાટ ભાન કરાવનારા હતા. વકતાઓ, કે જે જીદા જીદા ધર્મ અને સ'પ્રદાયના હતા, તે ખધા ધર્મની હદાર દર્ષિને નજર

સમીપ રાખીનેજ પાતાનું વકતવ્ય રજી કરતા હતા અને શ્રોતાઓને એમજ લાગતું કે જાણે ' સર્વ' ધર્મ' પરિષદ 'નીજ કાઈ બેઠકમાં ભાગ લઇ રહ્યા ન હોઇએ ? દરેક વકતાએ સાંપ્રદાયિકતાનો માહ છાડી એકજ ધર્મ વૃક્ષની આપણે જીદી જીદી ડાળી-પાંખડીઓ છીએ, તે વસ્તુ પર ભાર મૂક્યા હતા અને તે ખધાની સમગ્ર અસર જૈનધર્મ'ની અત્યંત વિશાળતા સિદ્ધ કરવામાં પરિણમા હતી. આ હત્સવના અ'તે દરેક શ્રોતાને એવી પ્રતીતિ થઈ હતી કે જૈનધર્મ', એ ખરેખર અત્યંત હદાર ધર્મ છે, વિશ્વવ્યાપી થવાનાં તેમાં સઘળાં તત્ત્વા છે ને અત્યાર સુધી આપણે કાંઇ પર પરા અથવા સાંપ્રદાયિક સ્રોતથી જે કંઈ સાંભજ્યું હતું તે બરાબર ન હતું. આડલા સ'દેશ હજારા મનુષ્યને પહોંચે, તે જેવી તેવી સફળતા ન કહેવાય.

"ત્રીજી' સું'દર તત્વ આ સમારાહમાં એ હતું કે એમાં બાળકથી માંડીને વૃદ્ધ પર્ય'ત દરેકને ઉત્સાહથી ભાગ લેવાનું મન થાય તેવા કાર્ય કમ હતા. વિદ્યાર્થી વિદ્યાર્થીનિએ માટે સંગીત, અભિનય, નૃત્ય, વ્યાયામના પ્રયોગાઃ માટોઓ માટે વિદ્યાન વક્તાઓનાં ભાષણો, અવધાન પ્રયોગા, પૂન્નએ, ભાવના-એા વગેરે. આ બધાનું પરિણામ એ આવ્યું કે કરાચાનું પ્રત્યેક જૈનગહ આ દિવસામાં આ એક નાના નાના ઉત્સવના કે'દ્ર સમું બની ગયું ને આ આઠ દિવસા કેમ પસાર થયા તેની પણ ખબર પડી નહિ.

" ચાયુ' તત્વ અવધાન પ્રયાગની યાજનાનું હતું. તેણે જૈન-જૈનેતર માટા ભાગને આકર્ષ્યાં હતા. એ દરમ્યાન કહેવાતી વાર્તામાં, એ પ્રયાગાના સ્પષ્ટીકર-ણમાં જૈનધર્મના હદાર તત્વાની પ્રતીતિ સારી રીતે કરવામાં આવતી હતી. પરિણામે આવા પ્રયાગા જે મહા પુરૂષની જય'તિ પ્રસ'ગે જેવાના મળ્યા તે જય'તી મહાત્સવ પ્રત્યે તેમનો અનુરાગ વિશેષ પ્રગટતા હતા. અને આ બધા પ્રસ'ગના સૂત્રધાર શ્રી વિદ્યાવિજયજની વ્યવસ્થા અને પ્રચારશક્તિનાં મુક્ત ક'કે વખાણ થતાં હતાં.

"જૈન સમાજમાં જે બહુમાન્ય બ્યક્તિએ છે, તેમની જય'તીએ ઉજવ-વામાં જો કરાચીના બાેધપાઢાને લક્ષમાં રાખવામાં આવે, તાે અમે માનીએ છીએ કે તેવી જયન્તીઓ દ્વારા જૈનધર્મની યશપતાકા જરુર જોરથી ક્રસ્કશે.

'જૈન જ્યાતિ' ૯ અક્ટાેબર ૧૯૩૯

બીજી જયંતી

બીજી એટલે સાેળમાં જયન્તીના કાર્ય ક્રમ પણ ત્રણ દિવસના ભરચક રખાયા હતા. તેમ અઠાઇ મહાેત્સવ પણ હતા. વધુમાં અઠાઇ મહાેત્સવ સાથે વિશેષતા હતી તે ' શાંતિસ્નાત્ર 'ની. જૈનાની આ મહાન્ ક્રિયા બહુ એાઇ સ્થળે અને એાઇાજ પ્રસંગામાં થાય છે. આ ક્રિયા કરાવવા માટે વળાદવાળા શેઠ ફુલચંદબાઇ ખીમચંદની આગેવાની નીચે એક મંડળી આવી હતી. આ ક્રિયા જોવાને માટે તમામ ક્રામના, ખાસ કરીને સિંધી અને પારસી ક્રામના ઘણા બાઇએા અને બહેના માટી સંખ્યામાં આવતા હતા.

આ જયન્તીની સભાઓના પ્રમુખા હતાઃ કરાચીના લોર્ડ મેયર હાતીમ અલવી, ભાઈ જમરોદ મહેતા અને શેઠ શકરાબાઇ લલ્લુબાઇ અમદાવાદવાળા.

વકતાએ માં ભાઈ ખુશાલચંદ વસ્તાચંદ, આચાર્ય જમીયતરામ, ભાઇ ખીમચંદ વારા, કળીર પંચના આચાર્ય સ્વામી ખાલકૃષ્ણુદાસજી, ભાઇ હીરાલાલ ગણાત્રા, મહુવાયાળાશ્રમના સુપ્રીન્ટેન્ટે વિદ્યાભૂષ્ણુ પં. ચુનીલાલ શિવલાલ ગાંધી, અમદાવાદવાળા ભાઇ ખી. એક શાહ, શેઠ લાકામલ ચેલારામ, પારસી આગેવાન શ્રી પેશાતન વાશ્યાિ ખી. એ. એલ. એલ. બી., સિંધી બહેન પાર્વતી સી. એડવાની બી. એ., ડા. પુરૂષાતમ ત્રિપાઠી એમ. ડી. (હામ), પ્રસિદ્ધ સાહિત્યકાર ભાઇ નરીમાન ગાળવાળા, અને આર્યસમાજના પ્રસિદ્ધ વિદ્વાન્ પં. લાકનાથજ વગેરે મુખ્ય હતા.

આકર્ષણા

આ જયન્તીનાં આકર્ષ છેં ામાં શાંતિસ્નાત્ર, અકાઇ મહેત્સવ, સંગીતના જલસા, વરધોડા અને વ્યાયામના પ્રયોગા મુખ્ય હતા. આ જયન્તી પ્રસંગે 'જૈન શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક પાઠશાળા 'ના પચ્ચીસ વર્ષના 'રીપ્ય મહેત્સવ 'પણ ઉજવવામાં આવ્યા હતા. આ 'રીપ્ય મહોત્સવ 'ના પ્રમુખ અમદાવાદવાળા શેઠ શકરાભાઇ લલ્લુભાઈ થયા હતા. આ પ્રસંગે પણ પાઠશાળાના બાળકા અને બાળિકાઓએ અનેક સંવાદા, ડાયલાગ, રાસ અને બીજા કેટલાક પ્રયાગા કરી શ્રોતાઓનાં ચિત્ત આકર્ષિત કર્યા હતાં.

સંગીતના જલસા પ્રસંગે શ્રીયુત શેઠ લાલચંદ પાનાચંદની પૌત્રી ખહેન શારદા, કે જેની ઉમ્મર તેર ચૌદ વર્ષની છે, તેણીયે એક વીર ક્ષત્રિયાણીને શાળે તેવા ખુલી તરવારના જે પદા ખેલી ખતાવ્યા હતા તે; એક નવવર્ષની ખાળિકા કુમારી ખંસરી કાજીએ ચુરુદેવની પૂજાનું કરેલું નૃત્ય, તેમજ સિંધી ખાળાઓ ખેન સુંદરી અને સાવિત્રીનાં બજના–એ વસ્તુઓ ઘણીજ આકર્ષક થઇ હતી.

વક્તત્વકળાની હરીફાઇ

આ જયન્તી પ્રસંગે કરાચીની કાંધપણ કામના વક્તાઓને 'વકતૃત્વ કળા 'ની હરિકાઇમાં નાતરીને શ્રી ' વિજયધર્મ સ્રિજીના જીવન ' ઉપર હરિકાઇનાં વ્યાપ્યાના કરાવવામાં પણ આવ્યાં હતાં. જુદી જુદી કામના લગભગ પંદર જેટલા વક્તાએ!એ આ હરિકાઇમાં ભાગ લીધા હતાં. બધા ય વક્તાઓએ ગુરુદેવના જીવનના સુંદર અભ્યાસ કરી વ્યાપ્યાના આપ્યાં હતાં. આ હરિકાઇમાં સૌથી પહેલું ૨૫] રૂપિયાનું ઇનામ ભાઇ હરિલાલ રાચ્છ નામના વૈષ્ણુવ યુવકને કાળે ગયું હતું. જ્યારે બીજાં મે ૧૫ અને ૧૦ રૂપિયાનાં અનુક્રમે બાઇ શજલાલ મહેતા અને બાઇ રવિચંદ મહેતાના કાળે ગયાં હતાં.

કરાચીના પ્રસિદ્ધ કીર્ત નકાર ચુનીલાલ અંભારામ વ્યાસે શ્રી વિજય-ધર્મ સ્રિજીનું એ દિવસ સુધી ગદ્ય–પદ્મમાં આ ખ્યાન સંભળાવીને કરુણ રસથી હજારા શ્રોતાઓને અશ્રુભીની આંખાવાળા વ્યનાવી દીધા હતા. શ્રીયુત વ્યાસની કૃતિ અને કળાથી પ્રસન્ન થઇ શ્રી સંધે તેમને પણ સારું ઇનામ આપ્યું હતું.

સર્વાધિક શ્રેય

આ બીજી જયંતીના ઉત્સવ કરાચીના મૂર્તિપૂજક સંઘ તરફથી કરવામાં આવ્યા હતા. તે ઉપરાન્ત મુંબધવાળા શેઠ કાન્તિલાલ ધશ્વરલાલે રા. ૧૦૦, શેઠ રાન્તિલાલ બકારદાસે રા. ૧૦૦, શેઠ રતિલાલ વાડીલાલે રા. ૧૦૦, તેમજ શેઠ શકરાબાઈ લલ્લુબાઇએ રા. ૧૦૦ બેટ સ્વરૂપ આપ્યા હતા. શ્રી સંધના આગેવાના ઉપરાંત બાઇ ખીમચંદ વ્હારાએ બધાંય કાર્યક્રમાને વ્યવસ્થિત ચલાવવા માટે જે તનતાડ પરિશ્રમ ઉઠાવ્યા હતા, એ ન બૂલી શકાય તેવી એમની સેવા હતી.

બંને જયંતીઓમાં અમદાવાદ, ઉદયપુર, કાઠિયાવાડ અને સિરાહી વગેરેથી માટી સંખ્યામાં ગૃહસ્થા આવ્યા હતા.

ન કેવળ જૈનોનીજ ખરેકે, કરાચીની સમસ્ત જનતા માટે આ જયન્તીઓ જહેર હતી. અને દરેક કાર્યક્રમમાં તમામ કામની ઉપસ્થિતિ બહુ આકર્ષક થઈ હતી.

—: **२८** :—

દીક્ષા પ્રવૃત્તિ

કરાચીમાં થએલી અનેક ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ-એમમાં 'દીક્ષાપ્રવૃત્તિ' એ પણ ખાસ સ્થાન રાખે છે. સેંકડા વર્ષના ઇતિહાસમાં સિંધમાં સંવૈગી સાધુઓનું પહેલાંજ આવવું થએલું. જૈનેતરા તા શું, જૈનામાંના માટા ભાગ પણ જૈનધર્મની મહત્ત્વની ક્રિયાઓથી ભિલકુલ અજાણ્યા. આવી સ્થિતિમાં ને આવા ક્ષેત્રમાં જેટલી ધાર્મિક-ક્રિયાઓ થાય, તેટલી જૈન અને જૈનેતરાને માટે લાબકર્તા અને જૈનધર્મની પ્રભાવનાનું કારણ ખને, આવા ખ્યાલ અમારા પહેલેથીજ હતા.

મતભેક

દીક્ષાઓના સંખંધમાં હમણાં હમણાં કેટ-લાંક વર્ષોથી જૈન સમાજમાં મ્હાટા મતલેદ ઉત્પન્ન થએલા છે. ખાસ કરીને કેટલાક યુવકા તા દીક્ષામાં માનતાજ નથી. એએા સાધુસં-સ્થાની આવશ્યક્તાજ નથી સ્વીકારતા. કેટલાક યુવકા એવા છે કે જેએા સાધુઓની જરૂરત તા સ્વીકારે છે; પરન્તુ 'યાગ્ય' માણસા સાધુ થાય એમ ચાહે છે. જો કે સાધુ થવાને 'ચાગ્ય' કાપ્યુ હાઈ શકે ? એના સિહાંત એમણું નિશ્ચય કરેલા નહિ હોવાથી ધણું ભાગે 'ચાગ્ય' કે 'અચાગ્ય' બધા યે પ્રસંગામાં વિરાધ કરવા તૈયાર થાય છે. જ્યારે કેટલાક એવા પણું છે કે જ્યાં માટા 'ભા' ખનવાનો પ્રસંગ મળે ત્યાં ગમે તેવી 'અચાગ્ય' દીક્ષા હાય તાપે 'યાહુસેન' કરવા મંડી જશે, ને જો જરા કાઇએ માન સન્માન ન આપ્યું, તા ગમે તેવી 'ચાગ્ય' દીક્ષામાં પણ વિરાધ કરવા તૈયાર થઇ જશે. મતલખ કે તેમનો કાઇ સિહાંતજ નહિ. અરતુ.

એમાં કંઇ શક નથી કે સાધુ થવામાં એક માેટી જવાખદારી વહાેરવી પડે છે. અને આવી જવાયદારી અયાગ્ય માણસને માથે લાદવામાં આવે તાે તેનું છુટું પરિણામ આવે. તેવીજ રીતે દીક્ષા આપનાર ગુરૂમાં પણ યાેગ્યતાની ધણી જરૂર છે. અને તેટલાજ માટે શાસ્ત્રકારાેએ દીક્ષા આપનાર અને દીક્ષા લેનાર-ખંનેમાં કયા કયા ગુણા હોવા જોઇએ, તેનું વિસ્તારથી વર્જન કર્યું છે. અપવાદ તા હાયજ. યાગ્ય માણસ પણ દાક્ષા લીધા પછી 'અયાગ્ય' નીવડી શકે છે. તેમ જેને 'અયાગ્ય' ગણવામાં આવતા હાય. એવા માણસ દીક્ષા લીધા પછી પણ કાઇ શુભ કર્મોદયથી બહુજ પ્રભાવ-શાળી અને સ્વપર કલ્યાણ કરવાવાળા પણ નીવડી શકે છે. પણ સાધારણ રીતે દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ ભાવનો વિચાર કરી દીક્ષાએ৷ થવી યાેગ્ય છે. અને આ સંબંધી જેમ સાધુએાએ ચાેક્કસ સિહાંતા મુકરર કરવાની જરૂર છે, તેવી રીતે સમાજના હિતરવી યુવકાએ પણ ચાેકક્સ સિહ્ધાંતવાદી ખનવાની જરૂર છે, સિદ્ધાંત મુકરર કર્યા વિનાના જેટલા વિરાધા થાય છે, એ બધા ય અનિચ્છનીય છે. અને એજ કારણ છે કે ઘણી વખત જેમ સાધુઓને પસ્તાવું પડે છે, તેમ યુવકાને પણ પાછા પડવું પડે છે. પાછળનું પરિણામ મને તેવું આવે, પરન્તુ બન્ને પક્ષ જો સિદ્ધાંતાને અનુસરીને વર્તાવ કરે તા અત્યારે નિરથ'ક કાલાહલાથી જૈનશાસનની જે અપભ્રાજના ઘણી વખત થાય છે. તે ન થવા પામે. દીક્ષા આપવામાં અને લેવામાં જો માત્ર આત્મ-

કલ્યાણ કરવા કરાવવાની ભાવના ૨ખાય ને ઉમ્મર આદિ ખાસ ખાસ ભાળતા જોઇનેજ દીક્ષા આપવામાં આવે, તા પાછળથી ગમે તેવું પરિણામ આવે, તાેપણ તેમાં ક્રોઇનો દાેષ કાઢી શકાય નહિ.

દીક્ષાનાે ઉમેદવાર

ગુરુદેવની પંદરની જયંતીના પ્રસંગ જે અનેક ગૃહસ્થા ખહારમામથી આવ્યા હતા, તેઓમાં અહમદાવાદથી એ ઉદયપુરી ગૃહસ્થા આવેલા. જેમાંના એક ભાઇ રૂપલાલજી ખનોરિયા અમારા ઘણા વર્ષોના પરિચિત હતા. તેમની સાથેજ એક મેવાડી ગૃહસ્થ લગભગ ત્રીસ વર્ષની ઉમરના હતા. જેમનું નામ હતું રહ્યુજીતસિંહ. ભાઇ રૂપલાલજી ખીજા ગૃહસ્થનો પરિચય કરાવી 'તે દીક્ષાના ઉમેદવાર છે, અને ચાેગ્ય છે' એવી ખાત્રી આપી રહ્યુજીતસિંહને મૂકી વિદાય થયા. રહ્યુજીતસિંહ અમારા પરિચયમાં આવવા લાગ્યા. અને પાતાની ભાવના વધારવા લાગ્યા.

આમ બે ત્રણ મહિના થતાં જ્યારે તેમનું દોક્ષા લેવાનું મન પાકું જણાયું, ત્યારે આ હકીકત કરાચીના મૂર્તિપૂજકસંઘને જાહેર કરવામાં આવી.

સંઘસત્તા

થાડા વર્ષો ઉપર અહમદાવાદમાં બરાયેલા ' મુનિસ મેલન ' વખતે 'સંઘસત્તા'ના પ્રશ્ન ખૂબ ચર્ચાયા હતા. આ પ્રશ્ન એટલા બધા અમત્વના છે કે જેની આજે સમાજમાં ઘણી જરુર છે. જે ગામમાં સાધુ દીક્ષા જેવી ક્રિયા કરાવવાના હાય, તે ગામના સંઘની મરજી ઉપર બધુ રાખીને સાધુ જો તટસ્થવૃત્તિથી કામ લે, તા સંઘમાં ન કાં જાતના વિખવાદ થાય, કે ન સાધુને કાં વિષયમાં સંડાવાવું પડે. એક ઉમેદવારના જેટલી પરીક્ષા સંઘને કરવી હાય, તેટલી

अरी थे, सुत्रणें यदि शुद्धं चेत् , तर्हि परीक्षाया का बिभीविका ? से।तुं यहि शुद्ध छे, ते। परीक्षामां शे। उर ?

દીક્ષાના ઉમેદવાર રાજીજાતસિંહના પ્રશ્ન સંઘની સમક્ષ મૂકવામાં આવ્યા. સંઘે આવશ્યક તપાસ કરી લીધી. એના સગા સંબંધીઓને રજીષ્ટર પત્ર લખી ખબર આપવામાં આવ્યા, અને પૂરી તપાસ પછી દીક્ષા આપવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું. મુદ્દર્ત આવ્યું ૧૯૯૪ ના માર્ગશીર્ષ સુદ્દિ દસમનું.

ઉત્સવના આદેશ

દીક્ષા આપવાનું નક્કી થતાં શું કરવું ? શી રીતે કરવું ? એ સંખંધી સંધમાં વિચારણાએા થવા લાગી. સિંધના સેંકડાે વર્ષના ઇતિહાસમાં આ પ્રસંગ પહેલાેજ હતાે, એટલે ઉત્સાહ અપૂર્વ હતાે.

દીક્ષાના ઉમેદવારના માત-પિતા તરીકેના લ્હાવા લેનાર તે વહાદ (વઢવાણ કેપ) વાળા ભાઇ ન્યાલચંદ લક્ષ્મીચંદ કુવાડિયા, અને તેમના ધર્મપત્ની શ્રીમતી માતીબાઇ અને દીક્ષાના ઉમેદવારની ન્હાની એન તરીકે હર્ષથી કૂલી નહિંસમાતી એ દસ વર્ષની કુમારિકા એન હૈમકુંવર.

ભાઇ ન્યાલયંદ કુવાડી આએ શ્રીસંધની સંમતિ અને સહકારપૂર્વ ક પાતાને ત્યાં સુંદર મંડપ રચ્યા, વાયણાં, વરઘાડા અને દક્ષાને ચાગ્ય આવશ્યક ખધી યે ક્રિયાએ શરૂ થઇ, કે જે ક્રિયાએ કરાચીના જૈનોને લગભગ નવી જ જોવાની હતી.

રંગમાં વધુ રંગ

જે વખતે દીક્ષા નિર્મિત્તે ઉત્સવની ધૂમધામ ચાલી રહી હતી. તે

દરમિયાન મુંખાઇથી મારવાડના એક યુવક પત્રવ્યવહારથી દીક્ષાની ભાવના પ્રકટ કરી રહ્યો હતો. તેના વડીલ ભાઇ અમારા ખૂખ પરિચિત હતા. 'સાથે જ સાથે મારી પણ દીક્ષા થઇ જાય તે સારું ' એવા ઇરાદાથી પોતાના ભાઇની કરાચી આવવાની સંમતિ લઇ માર્ગ શીર્ષ સુદિ એકમે તે કરાચી પહોંચ્યા. ભાવના પ્રકટ કરી, સંધને જાહેર કર્યું. તેના ભાઇ ભાબતમલછ ખાક્ષ્ણાને તારથી અને પત્રાથી પૂછવામાં આવ્યું. તેમના પગે તકલીક હતી, પણ ખીજા ભાઇ અને કુટું ખીએ હતા, એટલે તેમણે દીક્ષાની અનુમતિ આપી. દીક્ષા માટે આવેલા વીસ વર્ષના આ યુવક તે પુખરાજ ખાક્ષ્ણા. ભાઇની સંમતિ ન મળી ત્યાંસુધી સંધ અને અમે ચુપ રહ્યા. ભાઇની અનુમતિ મળતાં સંધે પુખરાજને પણ વરધાડે ચઢાવ્યા. અને દીક્ષાના ઉમેદવારના માત—પિતા તરી કે લ્હાવા લેનારા ભાઇ ન્યાલચંદ કુવાડિયા અને એમના કુટું ખીજનોના હર્ષ કઇ ગુણા વધ્યા અને ઉત્સવની શાબા એર વધારી.

વરધાડા અને દીક્ષા

દીક્ષાની ક્રિયાએ કરાચીના જૈન ઇતિહાસમાં અને ખું સ્થાન ધરાવ્યું છે. દીક્ષાના વરઘોડા કરાચીના સંઘની જ નહિ, પરન્તુ જૈન ધર્મના જીજ્જવળતાને શાભાવનારા હતા. તમામ ક્રામના સહકાર, સિંધોઓના સહકાર, પારસીભાઇઓના સહકાર—એ બધી આ ક્રિયાની વિશેષતા હતી. નવમીના દિવસે નિકળેલા વરઘાડા કરાચીના ઇતિહાસમાં અદિતીય વરઘોડા હતા. તેનું વર્ષુન જેટલું કરીએ તેટલું એાછું છે. ધીલ્માવાળા ધીલ્મા લેતા, ને ફાેટાવાળા ઠેકાણે ઠેકાણે ફાેટા લેતા. બીજા દિવસે એટલે માર્ગશાર્વ સુદિ દશમે કરાચીના પ્રસિદ્ધ ખાંસ-ગાર્ડનમાં સવારમાંથી જ માનવ—સાગર ઉલટી પદ્યો હતા. દૂર દૂર સુધી મનુષ્યા જ મનુષ્યા દેખાતા હતા. આજે પણ પીલ્મ લેનારા પીલ્મ લેતા

હતા અને ફાટાગ્રાકરા પ્રસિદ્ધ પુરુષોને, સાધુઓને, ટાળાને, દીક્ષા ઉત્સવના કાર્યં કર્તાઓને અને દીક્ષા લેનારના ધર્મ માતા–પિતાને પાતાના ક્રેમેરામાં ઝડપી લેતા હતા. તમામ ભાષાના પત્રાના પ્રતિનિધિઓ રિપાર્ટી લેવા તલપાપડ થઇ રહ્યા હતા. પારસી અને સિધી વિગેરે લોકા દીક્ષાની વિધિનું મહત્વ અને બાલાતા સુત્રાના અર્થ સમજવાને દીક્ષાના વ્યાસપીઠની પાસે જ સાધુઓની નજદીક બેઠા હતા અને વખતા વખત સમજુતી લેતા હતા. નવ દીક્ષિતાનાંનામ રાખવામાં આવ્યાં રમેશવિજયને પૂર્યાન દિવજય.

દીક્ષાની ક્રિયા સમાપ્ત થતાં નવીન દીક્ષિતાને પાતાને ત્યાં પહેલે દિવસે લઇ જવાની ઉત્સુકતા ધરાવનારા અનેક સજ્જનામાં સિ'ધી ગૃહસ્ય ભાઇ ગાવિન્દ મીરચંદાની પાતાના એક્સટનશનવાળા વ્યંગલામાં લઇ જવામાં સફળ થયા હતા.

કમનશીબ ખનાવ

આમ અતિ ઉત્સાહ અને સર્વ પ્રકારની શાબાપૂર્વક દોક્ષાનું કાર્ય સમાપ્ત થયું હતું. દોક્ષા લેનારાઓએ પોતાની ભાવનાપૂર્વક દોક્ષા લીધી હતી. ખર્ચ કરનારે શાસનની શાબા વધારવા માટે ખર્ચ કર્યું હતું. દોક્ષા આપનારે પોતાથી બની શકે તેટલી પરીક્ષા પૂર્વક દોક્ષા આપી હતી. સંધે જેટલી તપાસ અને ખાત્રી કરવી જોઇએ તેટલી તપાસ અને ખાત્રી કરી હતી, એટલે સૌ પોતપાતાના કર્વવ્યમાં પરિપૂર્ણ હતા; છતાં પાછળથી જે એક કમનસીબ બનાવ બન્યો, તે નોંધવાથી જો હું અલગ રહું છું, તો આ ઇતિહાસમાં આ પ્રકર્ણને અંગે તેટલી ન્યુનતાજ ગણી શકાય. કમનસીબ બનાવ આ હતો—

૧૧ મા માર્ચના દિવસ હતા. મારી પાસે બાઇ એકલ ખરાસ, તેમનાં ધર્મપત્ની પીલૂ બહેન, શેઠ લાલચંદ પાનાચંદનાં ધર્મપત્ની માણેક બહેન અને બીજા કેટલાક ભાઇએા બહેના બેઠા હતા. સુંદર ધર્મ ચર્ચા ચાલી રહી હતી. એક ગૃહરથે મને બહાર બાલાવી ખબર આપ્યા ક્રે ' રમેશવિજય ચાલ્યા જવાની તૈયારી કરે છે. **ન્યા**લચંદ કુવાડિયાને માકલા. એમ શ્રા જયન્તવિજયજી મહારાજ મલીરથી ટેલીફાનથી કહે-વરાવે છે.' (શ્રી જયન્તવિજયજી મહારાજ ત્રણ સાધુએ સાથે તળીયતના કારણે મલીર રહેતા હતા, જેમાં નવદીક્ષિત રમેશવિજય પણ હતા.) મારા માટે આ ખખર ખિલકુલ નવા હતા. સ્વધ્નમાં પણ ખખર ન હતી કે રમેશવિજય જવાના વિચાર કરતા હાય. છતાં મારા માહેથી નિકળ્યું: 'જતા હાય તા જવા દેજો. જરા ચે રાકશા નહિ. ' હું મારા રૂમમાં આવીને પાછા અધુરી રહેલી ચર્ચાને આગળ ચલાવવા લાગ્યા. થાડીવારે પાછા તે માણુસ આવ્યા અને તેણે ખબર આપ્યા કેઃ " ડી. જી. શાહે આપેલાં કપડાં પહેરીને અને આપેલા પૈસા લઇને તે ચાલ્યા ગયા. **મી**રપુરખાસ ખબર આપે**ા કે રા**યસાહેબ (**રેલવેના ક**ંટ્રાલર **હ**રગાેવિંદ-દાસભાઇ) તેને અટકાવે. " મે' કહ્યુંઃ " શ્રી જયન્તવિજયજી મહારાજને કહાે કે રાકવાની જરૂર નથી. જવા દ્યો. " પાછા હું મારા આસને આવી ખેસી ગયેં અને જ્ઞાનચર્ચા ચલાવી. ખેડેલાએોને રત્તીમાત્ર પણ ખબર ન પડી: કે હું શામાટે એ વખત બહાર નિકળ્યા ? જ્યારે ગામમાં કાલાહલ થયા અને સ'ધના બાહે ઉપર તે વાત આવી, ત્યારેજ તે મહાનુભાવાએ ખીજા દિવસે બહુ આશ્ચર્ય સાથે મને પૂછ્યું કે: ' આ ક્યારે બન્યું ? ' મેં કહ્યું: 'આપણે કાલે ચર્ચા કરતા હતા ત્યારે!' એમના આશ્ચર્યના પાર ન રહ્યો. મેં કહ્યું: " આમાં તમારે આશ્રર્ય કરવા જેવું કંઇ નથી. સાઠ-સાઠ વર્ષના છુઠ્ઠાએા, પચાસ પચાસ વર્ષના ચારિત્ર પાલનારાએા ફ્રાંઇ ધાર પાપના ઉદયથી ચારિત્ર છાડી ચાલ્યા જાય છે, તા પછી આ **બિચારા જીવ ચાલ્યા ગયા, તા એમાં શું આશ્ચર્ય છે** ? અને હું તા એમાં રવાના કરનારના જરા યે દેાષ જોતા નથી. એ ભિચારા ગયા એ તા એક રીતે સારું થયું, કાર**ણ કે ' બ**હું થયું ભાંગી જ'જાળ. ' સાધુપણામાં રહીને ચારિત્ર ન પાળત, તાે એ જેટલું ઉપાધિકર્તા હતું, તેટલું જ તેવા માણસનું જવું સુખકર્તા છે. "

કરાચીમાં કેાલાહલ થતાં 'મુ'બધ સમાચાર 'ના કરાચી ખાતેના પ્રતિનિધિએ મારા ઇન્ટિરવ્યુ લીધા, એ 'ઇન્ટરવ્યુ ' માં પણ મેં જે જણાવ્યું તે આ રહ્યુંઃ—

'મ્હારા પાતાના અભિપ્રાય છે કે જે સાધુનું ચિત્ત સ્થિર ન હાય અથવા કાઈનો પણ બ્હેકાયા બ્હેકાઇ જય, એંગા સાધુ સાધુપણામાં રહીને પણ શું બહું કરી શકે ? એડલે હું માનુ હું કે તે ગયા, એ અમારા સમાજની દિશ્ચે અને મ્હારી પાતાની દિશ્ચે સાર્' જ થયું છે. હું તા દીક્ષા આપતાં પહેલાં અને દીક્ષા આપ્યા પછી પણ કહેતાજ આવ્યા છું કે જેને સાચા વૈરાગ્ય હાય, જેને ચારિત્ર પાળવું હાય, જેને આત્મસાધન કરવું હાય, તેલું જ સાધુ અવરથામાં રહેવું તેઇએ. અમારે ત્યાં નાની દીક્ષા અને વડી દીક્ષા એવા બે બેદ છે. નાની દીક્ષા આપવાનો હેતુજ એ છે કે મહિનાઓની કસોડી પછી તેને વડી દીક્ષા આપવી.

વડી દીક્ષા ન આપી હોય ત્યાં સુધી કાઇનું મન ચલાયમાન થાય અને તે ધર ભેગા થઇ જાય, તા એમાં હું કંઈ મહત્ત્વ જેતા નથી. કર્મની વિચિત્રતાએને આધીન તમામ જીવા હોય છે. હત્તમ ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહેલા માણસ વ્યભિચારી ખને યા કાઇની છાકરી લઇને ભાગી જાય, તા તે વખતે આપણે એમજ કહીએ કે બીચારાના પાપના હદય છે. વળા વડી દીક્ષા આપ્યા પછી પણ અને ૨૫–૨૫ કે તેથી વધારે વર્ષો સુધી ચારિત્ર પાજ્યા પછી પણ કાઇ પ્રભળ પાપના હદયથી પતીત થાય. તા તેને કાે શુ રાકવા જનાર છે ? આ જમાનામાં આવું ખને છે, એવું નથી, હમેશાથી સ'સારીઓમાં અને સાધુઓમાં આવી સ્થિતિઓ થતી આવી છે. આ ખધું કર્મની વિચિત્રતાનું પરિણામ છે. કર્મના સિદ્ધાંતમાં માનનારા માણસ આવા કિસ્સાઓમાં જરા પણ આશ્રયં ન કરે. દીક્ષા છોડીને જનારા માણસ જયારે અમુક ઠેકાે પહેાં ચે છે અને પાતાના નિરાધાર અવસ્થા દેખે છે, ત્યારે તેને ઘણાજ પશ્ચાત્તાપ થાય છે. 'હાય, હાય.

મે' આ શું કયું' ?' એની આ દુ:ખી હાલતમાં પેલા દીક્ષા છાડાવીને લગાડનારા માણસ એને સહાયક નહિ' થાય. જે લોકા સંસારમાં રહેવામાં અને સંસારમાં રાખવામાં ફળ સમજતા હોય, તેઓ કાઇને દીક્ષા છાડાવીને જો તેના ભરણ પાષણનો સવાલ પાતાના હાથમા લઇ લેતા હોય, એની સેવા કરવા તૈયાર થતા હોય, તા આપણે એમ પણ માનીએ કે તેઓ ખરેખર દયાળુ છે. પરન્તુ એક ઉ'ચા આશ્રમમાંથી નીચે પાડીને એને દુ:ખી હાલતમાં રઝળતા મુકવા, એના જેનું લય'કર પાતક ખીજું કયું હોઈ શકે ? હું તો આવા આત્માઓ માટે કેવળ લાવદયાજ ચ'તનું છું. મને આવા કિસ્સાઓથી એક રત્તી માત્ર પણ હધ'—રાક નથી થતા. અને આજે પણ નથી થયા. અમારૂં કામ કાઇપણ માણસને દીક્ષા આપતાં તેની ઉમર અને તેના વાલીઓની મંજૂરી અને સંઘની અનુમતિ લેવી એ છે. એમ કરીને દીક્ષા આપીએ. પાછળથી કાઈ અશુલ કર્મના યાગે ચાલ્યા બય. તા તેમાં અમને ક'ઇ લાગતું વળગતું નથી. સાધુપણામાં રહીને જો કાઇ પાપી જીવન ગાળે, તેના કરતાં તે ગહસ્થ થાય એ વધારે ઇચ્છવા યાગ્ય છે, એમ હ' માનું છું. ''

આટલું થયા પછી પણ, પાછળથી એ બિચારા દયાપાત્ર જીવના નિમિત્તે જે કંઇ ક્રોલાહલ થયા, અને મારા મિત્રા, ભક્તો, સંઘ અને બીજા ઘણાંઓને સંડાવાલું પડ્યું, એ ખરેખર દુઃખકર્તા છે, પણ આશ્ચર્ય-કારક તા નથી જ, કારણ કે સંસારમાં શું નથી બનતું ? દુરાય્રહમાં પડયા પછી કેટલી હદે પહેાંચી જવાય છે? કેટલાઓને દુઃખકર્તા થવાય છે? એનું આ ઉદાહરણ છે. આપણે એજ ચાહિએ કે સાનું કલ્યાણ થાઓ.

સાંભળવા પ્રમાણે અમુક ભાઇના ખ્લેકાવવામાં આવીને દક્ષા છોડી જનાર, તેજ રુણુંજીતસિંહે પાછી ખીજા કાઈ સાધુ પાસે દક્ષા લીધી છે. ને કેટલાયે સ્થળે એક યા ખીજા સ્વરૂપે રખડવો છે. ગમે તેમ પણુ તે બિચારા પાતાના આત્માનું કલ્યાણુ કરે, એ જ આપણું ઇચ્છીએ.

-: १७:--

સામાજિક પ્રવૃત્તિ.

والمعاول والمراوح والمراوع والمعاول والمناوع والمعاول وال

કરાચીની અમારી સ્થિતિ દરમિયાન કેટલીક એવી પ્રવૃત્તિએ પણ કરી શકાઇ છે કે જેનો સ'ળ'ધ સમસ્ત જૈનસમાજના લાભની સાથે રહેલો છે, એટલુંજ નહિ પરન્તુ આજની ધાર્મિક ફિરકા ળ'ધીઓમાંથી બહાર કાઢી એકતાના માર્ગે લઇ જનારી છે. આવી જેનાની મ્હોટી અનેક પ્રવૃત્તિએ શક છે, જેમાંની મુખ્ય આ છે:-

ગથન રની મુલાકાતા

જૈન કરતાં જૈનેતરામાં, અને તૈમાં યે ખાસકરીને રાજામહારાજા કે એવા અધિકારી-ઓની વચમાં પ્રવેશ કરીને જૈનધર્મ નું રહસ્ય સમજાવવામાં જેમ વધારે ફાયદા છે, તેમ જૈનધર્મ નું ગૌરવ પણ વધારે છે. એવું અમારું માનવું છે. પ્રાચીન આચાર્યોના જીવન ચરિત્ર વાંચનારાઓને ખળર છે કે કેટલાક આચાર્યાએ આદશાહા, સુખાઓ અને એવા ખીજા સત્તા-ધારીઓને ઉપદેશ આપવામાં ગમે તેવા કપ્ટાના પણ ખ્યાલ કર્યા ન્હોતા. દાખલા તરીકે સંપ્રતિ રાજાને પ્રતિબાધ કરવામાં સ્માર્ય સહસ્તિએ, આ મરાજને પ્રતિબાધવામાં અપ્પબદીએ, હસ્તાકુંડીના રાજાઓને પ્રતિબાધ કરવામાં વાસદેવાચાર્ય, વનરાજને પ્રતિબાધવામાં શ્વીલગુલગુલસરિએ, સિંહરાજ અને કુમારપાલ રાજાને પ્રતિબાધવામાં હેમચન્દ્રાચાર્ય અને આવીજ રીતે સુહમ્મદ તુગલખ, ફિરાઝશાહ, અલ્લાઉદ્દીન અને એમાર મજેખ જેવા બાદશાહા ઉપર પણ પ્રભાવ નાખવામાં જિનપ્રભસૂરિ, જિનદેવસૃરિ અને રત્નશખરસૂરિ જેવા આચાર્યોએ કયાં ઓછાં કબ્ટા સહ્યાં છે? છેવટે અકખરને પ્રતિબાધવામાં હીરવિજયસૂરિએ પણ કયાં ઓછી તકલીફા ઉઠાવી છે? આ બધ્યુ શાને માટે? એક જૈનધર્મની સેવા માટે. ગુરુદેવ વિજયધર્મ સૂરિ મહારાજે જૈનેતર વર્ગમાં અને રાજામહારાજોઓમાં તેમજ યૂરાપ અમેરિકામાં પણ જૈનધર્મની વાસ્તવિકતા ફેલાવવા માટે કેટલાં કેટલાં કબ્ટા સહ્યાં છે? એ તો આપણી નજર સામેની વાત છે.

આવીજ રીતે અધિકારીઓ સાથેના સંબંધથી બીજો પણ કાયદા એ થાય છે કે ઘણી વખત હજારા રૂપિઆ ખર્ચ કરતાં યે જે કામ નથી થઇ શકતું, એ કામ લાગવગથી ક્રાેડીના પણ ખર્ચ વિના થાય છે. ઘણાં વધે સુધી અપાધ્યનાં મંદિરામાં છૂટ પહેરીને જવાની જે આશાતના, હજારા રૂપિયાના વ્યય અને સતત પરિશ્રમ કરવા છતાં પણ દૂર ન્હાેતી થઇ શકા, તે આશાતના, સ્વ. ચુરુદેવશ્રી વિજયધર્મસૂરિ મહારાજની અધિકારીએ! સાથેની લાગવગથી એક ચિદીમાત્રથી દૂર થઇ હતી.

એટલે જૈનસાધુઓએ, જો ધર્મના વાસ્તવિક રીતે ફેલાવા કરવા હાય, તા પાતાના સ્થાનના અને માનપમાનના ખ્યાલને દૂર કરી વિશાળ હદયથી દરેકને મળવામાં ધર્મનું ગૌરવ સમજવાની જરૂર છે.

સિંધની અમારી પ્રવૃત્તિમાં સિંધ ગવરમેન્ટના પણ જેટલા બની શકે

તેટલા સહકાર અને પ્રેમ વધારે લાબદાયક થઇ શકશે, એવું અમારું માનવું પહેલેથી હતું. અને તેજ કારણે સિ'ધના બલા ગવરનર સર લૅન્સલાટ શ્રેહેંમ સાહેળની મેં ત્રણ વખત મુલાકાતા લીધી હતી.

પહેલી મુલાકાત તા. ર-૯-૩૭ ના દિવસે. ખીજી ૨૧-૭-૩૮ ના દિવસે અને ત્રીજી ૧૨-૧-૩૯ ના દિવસે લીધી હતી. આ લાકપ્રિય ઉદાર અંગ્રેજ અધિકારીએ જોઇએ તેવી ઉચિતતાપૂર્વ કે મુલાકાતાનું માન આપ્યું હતું. દરેક મુલાકાતમાં કાપ્રી સમય મને આપ્યા હતા. અને જૈનધર્મને લગતી જે જે બાબતા મેં તેમની આગળ મૂકી હતી, તેમાં પાતાથી બનતું કરવા માટે મને વચન આપ્યું હતું અને સારી લાગણી બતાવી હતી.

જૈનધર્મની પ્રાચીનતા અને પવિત્રતાના સંવધમાં વાતા થવા ઉપરાંત ખાસ મુદ્દો મારા સિંધમાં જૈનતહિવારાને લગતા હતા. સિંધમાં અને ખાસકરીને કરાચીમાં સાડા ત્રણથી ચાર હજાર જૈનોની વસ્તી છે. જૈનો જેમ વ્યાપારી છે, તેમ શિક્ષામાં પણ ઘણા આગળ વધેલા છે. સિંધમાં જૈનોનું સ્થાન ઉંચું છે, છતાં એકપણ જૈન તહેવાર ' હોલી ડે ' તરી દે ન હોય, એ બહુ આશ્ચર્ય જનક છે. જો દે

ચૈત્ર સુદ ૧૩–૧૪–૧૫ શ્રાવણ વદ ૧૨–૧૩–૧૪–૧૫ ભાદરવા સુદ ૧—૨—૩—૪—૫

આ દિવસા 'સેફ્શનહાેલીહે' (કેવળ જૈનાને માટે) તરીકે મંજૂર કર્યા છે. પરન્તુ હું ચાહતા હતા કે સંવત્સરીના દિવસ અથવા મહાવીર જયંતીના દિવસ 'જનરલ હાેલીહે' (સાર્વજનિક છુટી) તરીકે પણ મંજૂર થાય. પરન્તુ સિંધમાં અધિકાર ભાગવતા જૈનાની સંખ્યા ઘણી એાઇી છે, એમ કહેવામાં આવ્યું. ખરી રીતે અધિકાર ભાગવનાર જૈનાની સંખ્યા એાઇ હાવા હતાં, જૈન કેામ એક માેડી, ઉદાર અને શાંતિપ્રિય કેામ છે, એ દર્ષિએ એના માનની ખાતર પણ એક અથવા બે દિવસા 'જનરલ હાેલીડે' તરીકે મંજૂર કરવા, એ ગવર્ન મેન્ટનું કર્તવ્ય છે. ગવર્ન ર સાહેબે આ સંખ'ધી પાતાથી ખનતું કરવાને વચન આપ્યું છે.

આ સિવાય અમારા કચ્છ તરફના વિહારને માટે અમારી સાથે ચાલનારી ગૃહરથાની મંડળીને માટે જોઇતી અને બની શકતી તમામ સગવડા કરી આપવા માટે ગવર્ષર સાહેએ ' પાલીસ ડિપાર્ટમેન્ટ ' ઉપર બલામણ કરેલી અને તે અનુસાર વિહારમાં આવતાં તમામ સરકારી થાણાઓ ઉપર સરક્યુલરા માકલાએલા. એ હુકમની રૂએ મુનિરાજ શ્રી જયંતવિજયજીને અને તે પછીના વર્ષે મને કચ્છમાં જતાં ઘણીજ સગવડતા થઇ હતી.

અામ સિંધના નામદાર ગવર્ન રે એક ઉંચા હાકેમને છાજે તેવી રીતે, યનો શકે તેટલા અંશે કાર્ય કરીને અમારું સન્માન કર્યું હતું.

જૈન ડીરેક્ટરી

એ પહેલાં કહેવામાં આવ્યું છે કે કરાચીના જૈનસંઘ એ હિંદુસ્તાનના બીજા શહેરાના સંધામાં પાતાનું સ્થાન ધરાવે છે. માત્ર વ્યાપાર અથે આવેલા અહિંના જૈના ધારે ધારે એક સદી પસાર કરી ચૂક્યા છે. આવેલા અધિના જૈના ધારે ધારે એક સદી પસાર કરી ચૂક્યા છે. આટલા સમયમાં ધારે ધારે વધતાં અત્યારે સાડા ત્રણ હજારની સંખ્યા થઇ છે. છતાં લગભગ બધા શહેરામાં છે તેમ, અહિંના જૈનાની સામા-જિક, ધાર્મિક, આર્થિક અને શિક્ષા સંબંધા સ્થિતિનું જ્ઞાન મેળવવાને માટે કંઇ પણ સાધન નથી. આજે કાઇપણ સમાજના એક અદનામાં અદના માણસને પણ પાતાની સમાજની સ્થિતિનો રિપાર્ટ પાતાની પાસે

હાવાજ જોઇએ. અને તેટલા માટે કરાચીના સમસ્ત સંઘની એક 'ડીરેક્ટરી ' કરવા સંબંધી ઉપદેશ આપવામાં આવ્યા. ' આરંબ શરાએ 'ની માધક શરુઆત તા ખૂબ સુંદર થઇ. એની કમીડી નિમાણી, કાર્મો છપાયાં, ભરાવવામાં આવ્યાં, અને હવે માત્ર એની તારવણી કરવાનું કામ અટકયું છે. જો આટલું અધૂર્ રહેલું કામ પૂર્ કરવામાં આવે, તા કરેલી મહેનત સફળ થાય, અને કરાચીના જૈનસમાજની વાસ્તવિક સ્થિતિ બરાબર જણાઇ આવે.

એમાં કંઇ શક નથી કે ભાઇ પ્રતાપર્ચંદ ખીમચંદે આ સંખંધી ઘણી મહેનત કરી છે. હવે તે મહેનતને સફળ કરવાનું તેઓ અને તેમના મિત્રા ધ્યાનમાં લે, એજ ઇચ્છીએ.

શ્રીહિમાંશુવિજયજી સ્મારક

સિંધમાં આવતાં હાલા મુકામે થએલા ત્રીસ વર્ષના યુવાન અને ધુરંધર વિદ્વાન સાધુ શ્રી હિમાંશુવિજયજીના સ્વર્ગવાસનું દુઃખ કરાચીના સમસ્તસંઘને બહુ ઉંકુ થાય, એ સ્વાભાવિક હતું. શ્રી હિમાંશુવિજયજી કેટલા ગંભીર, વિદ્વાન અને ઉંચા ચારિત્રપાત્ર સાધુ હતા, એના પરિચય કરાચીના ઘણા આગેવાન ગૃહસ્થાને થયા હતા. શ્રી હિમાંશુવિજયજીની બિમારી અને છેવટે સ્વર્ગવાસ સમયે લગભગ બસા જેટલા ગૃહસ્થા કરાચી, હૈદ્રાબાદથી હાલા મુકામે આવ્યા હતા. સ્વર્ગવાસના બીજાજ દિવસે હાલા, હૈદ્રાબાદ અને કરાચીના ગૃહસ્થાની સભામાં તેમના સમરક્ષં ંની શરુઆત કરવામાં આવી હતી. હાલાના સંધે પાતાના તરફથી શ્રી હિમાંશુવિજયજીની એક દેરી અને પાદુકા રાખીને 'સ્મારક' કાયમ રાખવાનું સભાની વચ્ચે જાહેર કર્યું હતું.

કરાચીના સ'ઘે સ્મારક સ'ખ'ધીનાે વિચાર ભવિષ્ય ઉપર રાખી, હંતી શરુઆત કરી હતી. અમારા કરાચી આવ્યા પછી સ'ઘે તે વાત ઉપાડી લીધી અને સાર્ં કંડ કરવાની કાેશિશ કરી. રમારકના સંબંધમાં અનેક પ્રકારની સ્થનાઓ સ્થાનિક પત્રામાં આવવા લાગી. કાેઇએ કંઇ સ્થવ્યું, અને કાેઇએ કંઇ સ્થવ્યું. આખરે 'શ્રી હિમાંશિવિજયજીની રુચિના વિષયવાળું રમારક રાખવું, એટલે 'શ્રી હિમાંશિવિજયજી પ્રન્થમાળા' એ નામની એક પ્રન્થમાળા શરૂ કરવી અને તે પ્રન્થમાળા ઉજ્જૈનની 'શ્રી વિજયધર્મ સ્રિરે જૈન પ્રન્થમાળા'ની પેટા પ્રન્થમાળા તરીકે જોડવી. જેથી તેના નિમિત્તનું જીદુ ખર્ય ન થાય અને પ્રન્થમાળા ખરાખર ચાલી શકે.' એવા નિર્ણય થયા. આ રમારક કંડમાં કરાચોના સંઘે લાગણી પૂર્વક એ હજાર રુપિયા જેટલી રકમ બેગી કરી, તેવી રીતે પાડીવ (મારવાડ) ના એક પ્રહસ્થ શેઠ તારાચંદજી સાંકલચંદજીએ ૧૧૦૦ રુપિયા આપ્યા. મામ્બાસા (આદ્રીકા) વાળા બાઇ મગનલાલ દાશીએ ૧૦૦૦ આપ્યા. મુંબઇમાંથી લગભગ ૧૫૦૦–૧૬૦૦ રૂપિયા થયા. તેવીજ રીતે અહમદાવાદ, દેહગામ, સિરાહી વિગેરે કેટલાક ગામાના પ્રહસ્થોએ છૂટક છૂટક રકમાં આપી–એમ લગભગ સાતેક હજારનું કંડ થયું.

શ્રન્થમાળાનું કામ શરુ કરવામાં આવ્યું છે. આ ક્રંડમાંથી ત્રણ ચાર શ્રન્થા પ્રકાશિત થઇ ચૂકયા છે. જેમાં શ્રી હિમાંશુવિજયજીના પ્રસિદ્ધ અને અપ્રસિદ્ધ લેખાના સંગ્રહ પણ બહાર પાડવામાં આવ્યા છે. આવી રીતે આ સ્મારક ચલાવવામાં આવ્યું છે.

સાક્ષરાની ભ્રમણા

છેલ્લાં કેટલાક વર્ષોથી નવલકથા લખનારા કેટલાક ગુજરાતી સાહિત્ય-કારા કાલ્પનિક પાત્રા ઉભાં કરી પ્રાચીન જૈનાચાર્યોને એક યા બીજ રીતે હલકાં ચીતરવાની કાેશિશ કરી રહ્યા છે.

ગત વર્ષમાં કરાચી ખાતે થએલા ' ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ 'ના તેરમા અધિવેશન પ્રસંગે ધણા ગુજરાતી સાક્ષરા આવેલા. આ સાક્ષરામાંના વણાખરા અમારા જુના મિત્રા હાઇ પરસ્પર મળવાનું ખૂબ થતું. એક પ્રસંગે કેટલાક સાક્ષરાની ઉપસ્થિતિમાં ઉપર્યું કત વિષયની ચર્ચા ચાલી. આ વખતે પ્રસિદ્ધ નવલકથાકાર ભાઇ ચુનીલાલ વર્ષ માન શાહ પણ હતા, કે જેમનું તાજું જ પુસ્તક ' રાજ હત્યા ' ખહાર પડશું હતું. શ્રીયુત સુનશીની 'પાટણુની પ્રસૃતા ' અને 'રાજધિરાજ 'ની માફક શ્રી ચુની- બાઇએ પણ 'રાજ હત્યા 'માં જૈનસાધુ ઉપર આક્ષેપ મૂક્યા છે. આ ચર્ચા પ્રસંગે મારી એ દલીલ હતી કે:—

"સાંસારિક અવસ્થામાં રહેલા માણુસને માનસિક પતનના સંયાગમાં મૂકોને એમાંથી એને જિતેન્દ્રિય તરીકે ઉંચા લાવવા, એ ખરેખર મહત્ત્વ કહી શકાય, પણ જે સંયમી છે જ, જિતેન્દ્રિય છે જ, એને માનસિક પતનના સંયાગમાં મૂકી અને પછી જિતેન્દ્રિય તરીકે વ્યતાવવા, એ તાે એના વ્યક્તિત્વને ખરેખર અન્યાય આપવા જેવું શાય છે.

" ખીજી બાબત એ છે કે 'નવલકથા' એ 'નવલકથા' છે. નવલકથાનું નામ જ એ સ્થવે છે કે તેમાં કંઇ નવીનતા હોય. નવલકથા એટલે કાલ્પનિક કથા. એનાં પાત્રા કાલ્પનિક હોય. એમાં ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ સાચાં પાત્રાનું આલેખન ન હોઇ શકે. નવલકથામાં સાચાં અને કાલ્પનિક પાત્રાનું મિશ્રણ કરવામાં આવે, એટલી એની ઉણ્પ છે. અલે વસ્તુ સત્ય ઘટનાવાળી હોય. શ્રી હૈમચંદ્રાચાર્યનું પાત્ર, એ ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ સત્ય પાત્ર છે. જ્યારે મંજરીનું પાત્ર છે કાલ્પનિક પાત્ર. આ દબ્ટિએ પણ સાચા ઇતિહાસનું ખુન થયું કહેવાય.

" શ્રી હૈિમચંદ્રાચાર્યના સ્થાનમાં કાઇ ગૃહસ્થનું કાલ્યનિક પાત્ર ગાઠવીને તેને ગમે તેવા વિષયા આલેખવામાં આવ્યા હોત, તા તેને અન્યાય કર્યા ન કહેવાત. શ્રી હૈમચન્દ્રાચાર્યને તા પહેલેથી જ એક સાધુ, ત્યાગી, સંયમી તરીકે મુકરર કરવામાં આવેલા છે. પછી એને માનસિક પતનની ભૂમિકામાં મૂકવા, એ ધાર અન્યાય છે. ''

આ ચર્ચા પ્રસંગે શ્રીયુત ચુનીભાઇ અને બીજા જે જે સાક્ષરા ખેઠા હતા, તેઓને મારી ઉપરની દલીલા ખરેખર વ્યાજબી લાગી. મેં આગળ વધતાં કહ્યું–

" ઇતિહાસમાં આવા અનેક ગાટાળા થવા પામે છે, અને એજ કારણ છે કે ભવિષ્યના શાધકાને ઘણી વખત એની સચ્ચાઇ શાધવામાં કાંકાં મારવા પડે છે. આનાં એક બે ઉદાહરણ આપું:-

"મારી મેવાડની યાત્રામાં મેં જોયું કે કેશરિયાજમાં જે આચાર્યે, જે તિથિએ અને જે સમયે ધ્વજાદંડ ચઢાવ્યાના શિલાલેખ છે, તેજ તિથિ અને તેજ સમયે પ્યાંથી ૧૦૦ ૧૫૦ માઇલ દૂર કરેડા તીર્થમાં તેમનાજ હાથે પ્રતિષ્ઠિત ચએલી મૂર્તિઓના શિલાલેખા છે. એકજ મુદ્દર્તમાં એકજ આચાર્ય ૧૦૦–૧૫૦ માઇલનાં બન્ને સ્થાનોમાં જાતે પ્રતિષ્ઠા કરી શકે, એ આજના જમાનામાં માની શકાય એવું છે? ૧૦૦–૨૦૦ વર્ષ પછીનો ઇતિ- હાસશાધક આ બન્ને શિલાલેખા ઉપરથી શું સત્ય તારવી શકે? અધ્યશ્રદ્ધાનો ઘેલો તો એમજ બાલે કે 'આચાર્યથી……..નો એ ચમતકાર હતો કે તેમણે પાતાનાં બે રૂપ કરી એકી સાથે પ્રતિષ્ઠા કરી હશે. ખરી વાત એ છે કે—કેશરિયાજીના ધ્વજાદંડ વખતે તેમના શિષ્યો કરેડામાં હશે. તેજ વખતે તે શિષ્યોએ ત્યાં પ્રતિષ્ઠા કરી અને 'પ્રતિષ્ઠાપક ' તરીકે શુરુનું નામ નાખ્યું."

એક બીજાં ઉદાહરણ—

" નાડલાઇ (મારવાડ) ની ભાગાળમાં એ પહાડા છે. અંને ઉપર

મંદિરા છે. એક પહાડની તેજાટીમાં એક દેરી છે. તેમાં પગલાં સ્થાપત કરવામાં આવ્યાં છે. અહિંના શિલાલેખમાં લખ્યું છે કે-' આચાર્ય પુદ્ધિમાગરના શિષ્ય......સાગરે પાતાના ઉપાજ ન કરેલા દ્રવ્યથી આ દેરી બનાવી. આચાર્ય પુદ્ધિમાગરજી કંચન કામિનીના ત્યાગી એક જૈન સાધુ, જ્યારે તેમના શિષ્યે ' પાતાના ઉપાજ ન કરેલા દ્રવ્યથી ' દેરી બનાવાનો શિલાલેખ! સા વર્ષ પછીના શાધક શું એ કલ્પના ન કરી શકે કે ' શ્રીપુદ્ધિમાગરજી પૈસા રાખતા હશે. વ્યાપાર કરતા હશે.' વિગેરે.

'' ખરી વાત જુદી છે. શ્રી ભુદ્ધિમાગરજીનો એક શિષ્ય સાધુપર્થું છોડીને 'ગારજ ' ખની ગયા છે. ગારજીઓ કે જેઓ ' યતિ ' કહેવાય છે, તેઓ પૈસા રાખે છે, વ્યાપાર રાજગાર કરે છે. રેલ આદિમાં મુસાક્ર્રી કરે છે. એણે આ દેરી ખનાવરાવી.

" આજની નવલકથાઓમાં સાચા ઇતિહાસનું ખુન કરી, કાલ્પનિક પાત્રા ગાહવી, પ્રાચીન આચાર્યોને હલકા ચીતરવા, એનો અર્થ ભવિષ્યમાં શા થઇ શકે ? એ કહેવાની ભાગ્યેજ જરુર છે. સાક્ષરાના હાથે આવા અન્યાયા ન શાબી શકે."

' ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ ' વખતેજ 'શ્રીહેં મચંદ્ર સારસ્વત સત્ર' ઉજવવાની વાટાઘાટ પણ થઇ હતી. અને પરિષદે તે સંબંન્ધી ઠરાવ પાસ કર્યો હતા. તે પ્રમાણે 'સત્ર' તાે ઉજવાયું, પણ શ્રીયુત મુનશીજએ હેંમ-ચંદ્રાચાર્યને કરેલા અન્યાયનું પરિશાધન નથી કર્યું, એ દુઃખનો વિષય છે.

યુવક પ્રવૃત્તિ

સામાજિક કે રાષ્ટ્રિય ઉન્નતિ માટે આજે 'યુવકા' તરફ, જેટલી મીટ મંડાય છે, એટલી ' વૃદ્ધો તરફ ' નહિ. કારણુ કે યુવકામાં જેમ છે, શક્તિ છે, તમન્ના છે. તેએા ધારે તેા ધર્મ, સમાજ અને રાષ્ટ્રના **ઉત્થાનમાં** માટા કાળા આપી શકે.

કરાચીના જૈનામાં પણ ચુવકાની બહુ માટી સંખ્યા છે. કરાચીમાં પ્રવેશતાં તેમનો ઉત્સાહ અને ભાવનાશીલતા જોઇને મને લાગ્યું કે—આ યુવકસેનાને જો વાસ્તવિક તાલીમ મળે, તા ઘણું કરી શકે. એટલે સમય—શક્તિનો ગમે તેટલા ભાગ આપીને પણ તેમની શક્તિઓ ખીલવવા તરફ મારું ચિત્ત દાેડયું. યુવકાને પણ એમજ થયું કે જાણે આ સાધુઓ અમારાજ બરના આવ્યા છે, એટલે એએા પણ ગમે તેવા કાર્યોનો ભાગ આપી ખૂબ આવવા લાગ્યા. ધીરે ધીરે યુવકાના લાભની જે પ્રવૃત્તિએા આદરવામાં આવી. તેમાંની મુખ્ય આ હતી:

- 1. જ્ઞાનચર્ચા—રાતે ૯ થી ૧૦ સુધીનો સમય યુવકા માટે 'ગ્રાનચર્ચા 'ના રાખવામાં આવ્યા. ખરાખર વખત થતાં બહુ માટી સંખ્યામાં યુવકા આવતા. અને રાજ જુદા જુદા વિષયા ઉપર ચર્ચાઓ થતી. જરા પણ સંકાચ રાખ્યા વિના, દરેકને ગમે તે પ્રકારના પ્રશ્ના પૂછવાની છૂટ હતી. આજના યુવકમાનસમાં ધાર્મિક કે સામાજિક કેવી કેવી શંકાઓએ સ્થાન લીધેલું હોય છે, તે જાણવાનું તે પ્રસંગે ખૂખ મળતું. તેમના પ્રશ્નોના ઉત્તરાની સાથે પ્રસંગાપાત્ત તેમના કર્તાવ્યનું ગ્રાન પણ તેમને કરાવવામાં આવતું. આ ચર્ચા ખૂખ રસિક થતી. અને તેમાંથીજ કેટલાક યુવકાએ સ્થવ્યું કે—આમ ચર્ચા થાય છે તે ઠીક છે, પરન્તુ અઠવાડીયામાં એક કે બે વખત 'વક્તૃત્વકલાસ ' ખાલવામાં આવે, તેા નવું નવું જાણવાનું મળે, બાલવાની શક્તિ વધે અને એક વિષય ઉપર એક માણસ ખૂબ દલીલા કરી શકે. '
- ર. વકતૃત્વ ક**લાસ**—દર રવિવાર અને **અુધવારે આ ક્લાસ** ચાલવા લાગ્યા. ન ક્રેવળ યુવકાજ, પરંતુ વૃદ્ધમાનસ ધરાવનારા પણ આ

વર્ગમાં રસ લેવા લાગ્યા. જૈનોના બન્ને ફિરકા ઉપરાન્ત કેઠલાક અજૈન યુવકા પણ ભાગ લેતા. જુદા જુદા વિષયા ઉપર ચર્ચાઓ થતી. તર્ક વિતર્ક થતા અને તે દારા યુવકાને નવું નવું જાણવાનું મળતું. પરન્તુ હમેશાં ખનતું આવ્યું છે તેમ, થાડાક મહિનાઓ આ કલાસ ચાલ્યા અને ધીરે તેમાં શિથિલતા આવી. છતાં જેટલા વખત કામ ચાલ્યું, તેટલા વખતમાં યુવકામાં કંઇ ઓરજ જાગૃતિ આવેલી દેખાતી હતી.

- 3. યુવક કાેન્ફરન્સ— ઉપયુક્ત 'વકતૃત્વકલાસ 'માં જ કરાચીના આંગણે ' યુવક કાેન્ફરન્સ ' બાેલાવવાના વિચાર પણ ઉદ્દ્ભભ્યા. મતએદ તાે હમેશા હાેયજ છે. છતાં યુવકાના માટા ભાગ આ કાેન્ફરન્સને બાેલાવવાના તરફેણમાં હતાે, પરંતુ પ્રશ્ન એ હતા કે કાઇપણ સ્થાયા સંસ્થા વિના ' યુવક કાેન્ફરન્સ ' બાેલાવે કાેણ ? એટલે તે ઉપરથી કરાચીમાં ' યુવકસ ંઘ 'ની સ્થાપના કરવાના નિર્ણય થયાે.
- ૪. યુવકસંઘની સ્થાપના—તા. ૫—ર—૩૮ ના દિવસે ' યુવકસંધ 'ની સ્થાપના કરવામાં આવી. આ વખતે મને માલૂમ પડ્યું કે ' જૈન યુવકસંધ ' નામની કાઇ સંસ્થા પહેલાં હતી. અને તેણે શરુમાં ધાર્મિક, સામાજિક પ્રવૃત્તિઓમાં બહુ સારા ભાગ લીધેલા, પરન્તુ અત્યારે તેની હસ્તી નામ માત્રની કદાચ રહી હશે. એટલે નવા સંધ સમજો કે ' જુના સંધ 'નો છાણોંદાર સમજો, પણ સ્થાપના જરુર થઇ. એના ધારાધારણ બન્યા અને અનેક મતબેદા વચ્ચે કામ શરુ થયું.

મારી આ યુવક પ્રવૃત્તિમાં ધાર્મિક ફિર**કાએા સંબ'ધા કંઇપણ** મતભેદ ન જોવાયા અર્થાત્ અમુક સ્થાનકવાસી **છે કે અમુક મંદિર માર્ગી** છે, એવા કંઇપણ બેદ ન હતા. હા, ક્રોઇ ક્રોઇ વખતે <mark>બેદનો બાસ થતાે</mark> હતા તાે કેવળ 'હાલારી' અને 'ઝાલાવાડી' તરીક્રેનો. દરેક એઠક લગભગ મારી સામેજ થતી. અને ક્રોઈ ક્રોઇ પ્રસ'મમાં યુવકામાં જ્યારે એ પ્રત્યક્ષ દેખાઇ આવતું કે એ મતબેદના મૂળમાં અથવા પક્ષાપક્ષીમાં 'હાલાઇ' અને ' ઝાલાવાડી ' તરીકેનું તત્વ કામ કરી રહ્યું છે, ત્યારે મને ખહું આશ્વર્ય અને દુઃખ થતું. યુવકમાનસમાં પણુ આ વસ્તુની ગંધ કેમ આવવી જોઇએ ? અને યુવકાની પ્રવૃત્તિ બિલકુલ બંધ જેવી જો થઇ ગઇ હોય, તો તે આ તત્ત્વના કારણે જ. છતાં ગમે તેવી સ્થિતિમાં પણ સ્થપા-એલો ' જૈન યુવકસંઘ ' સમયે સમયે કંઇક તા પ્રવૃત્તિ કરી રહ્યો છે, એ ખુશી થવા જેવું છે.

યુવકા પ્રત્યે બે બાલ

યુવકા પ્રત્યે મને સંપૂર્ણ માન છે. યુવકા ઉપર માટી આશાઓ છે. પરંતુ યુવકામાં જે કંઇ ત્રુટિયા જોવાય છે, તેમાંની મુખ્ય છે 'સિહ્ધાંતનો અભાવ'. લગભગ ઘણે સ્થળે આ ખામી જોવાય છે. યુવકમાનસ કાઇપણ જાતના કિરકામ'ધીને યા સંક્રિયતવૃત્તિને પાષનારું ન હાય. તે સિદ્ધાંતવાદી હાય, યુવક તેજ વિષયમાં આગળ આવે કે જે સંખ'ધી તેણે સિદ્ધાંત મુકરર કર્યો હાય. સિદ્ધાન્તવાદ સિવાયની જેટલી પ્રવૃત્તિ થાય છે, એમાં લગભગ નિષ્ફળતા મળે છે. સિદ્ધાંતવાદ મુકરર કરવામાં ખહાળા શાસ્ત્રીય દ્યાનની, અનુભવ દ્યાનની અને વ્યાવહારિક દ્યાનની જરૂર છે. આ ત્રણે દ્યાનની કર્સાટીયી કસાયા પછીની છુદ્ધ ' છુદ્ધિવાદ' તરીકે કામ કરી શકે છે. સાધારણ કંઇક અંગ્રેજીનું દ્યાન કરી લીધું અથવા થાડીક આડી અવળી નોવેલા વાંચી લીધી, એટલે આપણે ગમે તેવા ધાર્મિક વિષયમાં પણ દખલગિરિ કરવાના અધિકારી થઇ ગયા છીએ, એમ કાઇએ ન માનવું. ખૂબ દ્યાન મેળવવું, ખૂબ અનુભવ મેળવવા, અને બધી યે દરિથી છુદ્ધિને પહોંચાડવાની શક્તિ પ્રાપ્ત કરવી. એ યુવકમાનસને માટે જરૂરનું છે.

બીજી બાબત છે વાતવાતમાં પેપરાના પાને ચઢવાની. નજીવામાં નજીવી વસ્તુને પણ માેટામાં માેડું રૂપ આપી પેપરાની જગા રાકવા દોડી જવામાં ધાર્મિક અને સામાજિક દ્દષ્ટિએ ઘણું નુકસાન થાય છે. શું લખલું ? કયારે લખલું ? શા માટે લખલું ? કેવું લખલું ? એતો પણ વિચાર કરવાની જરૂર છે. આ સંખધી કરાચીનાં પત્રામાં એક પ્રસંગે મેં થાડીક સ્ચનાઓ ખહાર પાડી હતી. જો કે તે પ્રસંગ તા કેવળ કરાચીના યુવકા માટે હતા, પરન્તુ તે સ્ચનાઓ લયભગ સર્વોપયાગી હાઈ, અહિં તેના ઉતારા કરવા અસ્થાને તા નથીજ.

- ૧ લખનારે જે વસ્તુ સંખંધી લખવું હોય, તે માત્ર પાતાની દર્ષ્ટિથી ન જોતાં બીજી દર્ષ્ટિથી પણ જોવી જોઇએ.
- ર મારા લખાણની અસર બીજા પર થશે કે કેમ ? અથવા થશે તાે શી થશે ? તેનો ખૂબ ગંભીરાઇથી વિચાર કરવાે જોઇએ.
- 3 લખવા અગાઉ એક વખત તે વસ્તુનો સંબંધ જેની સાથે હૈાય, તેને પ્રત્યક્ષ મળીને વિવેકપૂર્વંક પાતાનો પ્રામાણિક મત જણાવવા જોઇએ. આમ થવાનું પરિણામ એ આવશે કે પરસ્પરમાં જે કંઇ ગેરસમજુતી હશે તે દૂર થઇ જશે, એટલે ચર્ચાનેજ અવકાશ નહિં રહે.

૪ ચર્ચા કરવા ળહાર આવનાર પાતાનું વ્યક્તિત્વ પાતે તપાસી જાય. પાતાનું સ્થાન પણ પાતે જોઈ લે. ઘણી વખત ગુપ્ત નામથી લખવાની જરૂર પડે છે, એનું કારણ છે કે પાતાના વ્યક્તિત્વ માટે પાતાને ખુદનેજ અવિશ્વાસ હાય છે. સમજપૂર્વક, વિવેકપૂર્વક પ્રામાણિક મતબેદ હાય, તા પાતાનું નામ જાહેર કરવામાં શા માટે ભય રાખવા ?

ય ખરેખરી રીતે જો સુધારવાની કામના હોય, તેા અર્થ વિનાની, ગેરસમજુતીવાળી, આત્મવિશ્વાસ વિનાની ચર્ચાથી કંઇ કાયદા ન થાય. સુદ્દાની અને જરુરી વાત, રહામે બેસીને પણ કરી શકાય છે. ક કાઇપણ ચર્ચા ઉપસ્થિત કરતાં વિચાર કરી લેવા કે આ ચર્ચા કાઇ અંગત દેવના કારણથી તા નથી કરતા ? ઘણે ભાગે આવી ચર્ચાઓના મૂળમાં અંગત દેવ ભરેલા હાય છે. પણ તેમ ન હાવું જોઇએ.

્ર ટૂં**કી પણ જરુ**રની ઉપરની સૂચનાએા ઉપર કરાચીનાજ નહિ, **દરેક** સ્થળના યુવ**કા ખ્યા**ન આપી કાર્ય કરે, તેા ઘણેા લાભ થઇ શકે.

-: 30:-

ગરીબાને રાહત.

જિત ધર્મ'ના સિદ્ધાન્ત પ્રમાણે સાત ક્ષેત્રા પૈકી કહ્યું ક્ષેત્ર અત્યારે સુકાઇ રહ્યું એ વિચારવાની ઘણી જરૂર છે. કુવાનું પાણી ખેતરમાં પહેાંચાડનારા ખેડુત એટલું ધ્યાન જરૂર પહેાંચાડે કે કઇ ક્યારીમાં પાણી નથી પહેાંચ્યું ? એાપરેશન માટે ચાકુ ઉઠાવનારા ડાકટર એટલું જરૂર વિચાર કે કયાં એાપરેશન કરવાની જરૂર છે ? નાડી જોનારા વૈદ્ય રાગનું નિદાન જરૂર તપાસે. સમાજની લગામ હાથમાં રાખીને કરનારા સાધુએાએ અને પાતાની લક્ષ્મીના સદુપયાગ કરવાની ભાવના રાખનારા શ્રીમ'તાએ એટલું વિચારવાની જરર છે કે આજે સમાજને શાની આવશ્યકતા છે ? શાના લીધે સમાજનું અધઃપતન થઇ રહ્યું છે? દિવસે દિવસે સંખ્યા શાથી ઘટી રહી છે? સમાજ શરીરનાં કર્યાં કર્યાં અ'ગામાં કેટલાે કેટલાે સડાે પેઠા છે? આ ખધી વસ્તુઓનું ખારીકાઇથી અવલાકન કરવું જરૂરી છે.

સંખ્યા ઘટે છે કેમ ?

ધર્મ, એ સમાજ ઉપર આધાર રાખે છે. આજે કાઇ પૂછે કે બૌહધર્મ કેટલા ફેલાએલા છે? ત્યારે કહેવું જોઇએ કે છપ્પત કરાડ મતુષ્યામાં. આજે કાઇ પૂછે કે 'જૈતધર્મ' કેટલા ફેલાએલા છે? ત્યારે કહીશું કે બાર લાખ અને ૩૬ હજારમાં. જે ધર્મને માનનારાઓની સંખ્યા વધારે, તે ધર્મના ફેલાવા વધારે. થાડા વર્ષા ઉપર જે ધર્મને માનનારા કરાડાની સંખ્યામાં હતા, અરે, થાડાંજ વર્ષા ઉપર ચાલીસ લાખ જેટલી સંખ્યામાં પણ હતા, તેજ ધર્મ આજ બાર લાખ મતુષ્યામાં સમાઇ જાય, એ કેટલા દુ:ખના વિષય છે? આનાં કારણા શાધવાં એ જ રૂરતું નથી શું? ધણા ધણા વર્ષાના વિહારા પછી, ઘણા ધણા દેશા જોયા પછી ને ધણા ઘણા ગામાની સ્થિતિઓ તપાસ્યા પછી અમારા તા એ દઢ અનુભવ થયા છે કે જૈનાની ગરીબાઇ, એજ જૈનધર્માં ઓની સંખ્યા ઘટવાતું મુખ્ય કારણ છે.

લાખાનાં કાન **છતાં ગરી**ભાઈ

હવે એ ગરીષ્યાઇને પહોંચી વળવા શું કરવું જોઇએ ? એ ખહુ વિચારવા જેવા પ્રશ્ન છે. આખા હિંદુરતાનમાં પારસી કામ ન્હાની એટલે એક લાખ જેટલી વસ્તી ધરાવે છે. જ્યાં જ્યાં તેમની વસ્તી છે, ત્યાં ત્યાં સસ્તા ભાડાની ચાલીઓ, ધર્માદા દવાખાનાં, કપડા-લત્તા માટેનાં સાધના, ગરીખ વિદ્યાર્થીઓને સ્કાલરશીપા વિગેરે વિગેરે તમામ ખાખતાનાં સાધના છે. પારસી ભાઇઓની સખાવતા જગમશદ્ધર છે. મુંખઇ, સૂરત, કરાચી વિગેરે પારસીઓની લારી સંખ્યાવાળાં શહેરામાં માટાં માટાં દ્રસ્ટા છે કે જેમાંથી ગરીખ પારસીઓને ઘણી મદદા આપવામાં આવે છે. તેમ છતાં આવા કંદાના વહીવટકર્તા એક મારા મિત્ર પારસી ગૃહરથે એની આંતર-સ્થિતિના જે હેવાલ રજુ કર્યો, તે ઉપરથી સમજી શકાયું કે લાખાનાં દાન કરવા છતાં પણ અને આઢલી ન્હાની કામ હોવા છતાં પણ પારસીઓની ગરીભાઇ ઘટતી નથી, બલ્કે દિવસે દિવસે વધી રહી છે. રહેજે સમજી શકાય છે કે એક વખત હાથ લાંબા કરવા શીખેલા માણસ, પછી તેને ગમે તેવી રિથતિમાં માગતાં શરમ નથી આવતી, અને ધીરે ધીરે એ એક જાતના ધંધા થઇ જાય છે.

સાચાના મરા

બીજી તરકથી જે ખરેખરા ગરીએ! છે અને જેઓ ખાનદાન છે. તેઓ ખાનદાનીનો ખ્યાલ કરી, ગમે તેવી કફેાડી સ્થિતિમાં પશુ—મૃત્યુને બેટવાનું પસંદ કરીને પશુ બીજાની આગળ માંગવાનું પસંદ નહિ કરે. આ બન્ને પરિસ્થિતિઓમાં શું કરતું ? અને કેવી રીતે પહેાંચી વળતું ? એ બહુ વિચારવા જેવું થાય છે. ઘણા ઠગારાઓના કારણે થાડા સાચા ગરીએ! માર્યા જાય છે. સ્કૂલા અને કાલેજોમાં અભ્યાસ કરનારા વિદ્યાર્થિ-એ!માંના ઘણાઓની સ્થિતિ સારી હાવા છતાં, સ્કાલસ્થીપા મેળવીને પાતાના અભ્યાસ આગળ વધારે છે. જરૂર પુરતી સ્કાલસ્થીપ જ નહિ, અને કથળથી ખાનગી સ્કાલસ્થીપા મેળવે છે, પૈસા ભેગા કરે છે, અને શહેરાના વિદ્યાસામાં એ દ્રભ્યના દુરુપયાગ કરે છે. આવા કિસ્સાઓ જ્યારે પકડાય છે, ત્યારે દાન કરનારાઓનું મગજ કંઇ કામ કરી શકતું નથી. આવાએ!ના લીધે ઘણા ગરીય—સાચા ગરીય વિદ્યાર્થિઓ બિચારા પંચાલોના લીધે ઘણા ગરીય—સાચા ગરીય વિદ્યાર્થિઓ બિચારા પંચાલો જ્યારે છે. દાન કરનારા તપાસ પણ કેટલી કરે ? એટલી ક્સાલ પણ ક્યાંથી મેળવે ?

કહેવાની મતલખ કે ગરીએાને–સાચા ગરીએાને રાહત પ**હેાં**ચાડવાના મુશ્ર ઘણા વિકટ છે, છતાં જેના હદયમાં, જેના રુંવાડે રુંવાડે પાતાના જાતિ ભા⊎ઓના–બહેનાના દુઃખા પ્રત્યે હમદર્દી વસેલી છે, અનુકમ્પા છે, ત્રીતા કાઇનું દુઃખ જોયું જતું નથા.

સમાજનું શરીર સઉ છે કેમ ?

ખીજી તરફથી જોઇએ તો જૈન સમાજ દાનશર કહેવાય છે. પ્રતિવર્ષ લાખા કરાડા રિપા ખર્ચ થાય છે. પણ સમાજનું શરીર જાર્લું –શીર્લ્યું થઈ રહ્યું છે. ખૂપ પૌષ્ટિક ખારાક ખાવા છતાં શરીર સહતું જતું હાય, તો એ નક્કી છે કે એ ખારાક, હાજરી હજમ કરી શકતી નથી, તેને માટે તે ખારાક યાગ્ય નથી. સમાજમાં લાખા કરાડા ખર્ચવા છતાં જો સમાજનું શરીર જીર્લું શીર્લ્યું થાય છે, તો એ નક્કી છે કે એ ખર્ચ સમાજપયાગી તો નથી. કારલા કે એના શરીરને કાયદા નથી થતા. અને એ તો પહેલાંજ કહેવામાં આવ્યું છે કે –સમાજ વિના ધર્મ નથી. ધર્મના આધાર સમાજ ઉપર છે. જે સમાજ સંખ્યામાં, ધનમાં, ઇજજતમાં, ગ્રાનમાં જેટલા વધારે મજખૂત, તેટલા જ તેના ધર્મ પણ મજખૂત, માટે અત્યારે તો સમાજનું શરીર સંગઠિત રાખવા માટે, સમાજની ગરી યાક અને અગ્રાનતા, દૂર કરવાની જરૂર છે.

એક યાજના

તા. ૨૪–૭–૩૭ ને દિવસ હતો. વ્યાખ્યાનના લાભ હજારા માણુસા લઇ રહ્યા હતા. આટલી સ્થિતિ દરમિયાનમાં કરાચી જેવા શહેરમાં પણુ જૈનાની આંતરસ્થિતિ શા છે? એ જાણી લીધેલી હોવાથી આજના વ્યાખ્યાનમાં જૈનાની ગરીભાઇના સુર ઉપદેશમાં નીકળ્યા. ઉપદેશ આપવા સિવાય અમારા જેવા સાધુ બીજું શું કરી શકે? છતાં મને લાગ્યું કે જૈનાની સ્થિતિના જે કંઇ અબ્યાસ કર્યો છે, તેની પાકી ખાત્રી કરવા માટે કંઇક પ્રયત્ન કરવા. સંધના સેક્રેટરીને સૂચના કરી. એક સીલળધ્ય ઉપરથી છિદ્રવાળી પેટી મંદિરના દરવાજે મૂકવામાં આવી. જૈનજનતાને, પછી તે સ્થાનકવાસી હોય કે મંદિરમાર્ગી—સૌને સૂચના કરી કે " જેને;

જેને અર્થિક કષ્ટ હાય, પછી તે ભાઇ હાય કે ખહેન, તેણે પાતાની સ્થિતિનું ખ્યાન અને જરૂરતા એક ચિઠ્ઠીમાં લખીને પેટીમાં નાખવી. પાતાનું નામ ઠામ વિગેરે લખીને. " આઠ દિવસની મુદત આપી અને કાઇની પણ ખાનગી હડાકત બીજાને નહિ કહેવામાં આવે, જ્યાંસુધી કે તે લખનારની સંમતિ નહિ મળે, તેની પણ ખાત્રી આપી. મારા આ અખતરા હતા. ઠીક આઠ દિવસે પેટી ખાલતાં તેમાંથી ચીઠ્ઠીઓના એક મ્હોટા ઢમલે મારી નજરે પડયો.

ગરીબાેના બેલી

એક વાત કહી નાખું. મેં જાહેરમાંજ એ વાત કહી હતી કે "તમે જાણો છે**ા કે હું સાધુ છું, નિગ્ર^{લ્}થ છું, કંચન** કામીનીએા ત્યાગી **છું,** તમારી દર્દ ભરી અપીલના જવાયમાં હું શું કહી શકું તેમ છું? છતાં હું મારી જીભના અને મારી કલમના ઉપયોગ બનશે તેટલા કરીશ. એટલી તા જરૂર ખાત્રી આપું છું.'' ખરેખર મારે મારી જીલ અને કલમના ઉપયોગ દુઃખી ભા⊎એ**ા બહેના માટે કરવાનો હતા અને ઉપયોગ** હું કરી પણ રહ્યો હતો. હા, આત્મવિશ્વાસ પણ એક વસ્તુ છે. અને તેમાં યે આત્મવિશ્વાસની સાથે એ દુઃખિઆએોના અંતઃકરણની શુભ ભાવનાએ જાણે ખળ આપ્યું હાૈય એમ, હું કંઇક અંશે સફળ થતા હો**ઉ એવુ** મને લાગ્યું. આ દુઃખિઆએાની વ્હારે ધાવાનું પોતાની શક્તિ પ્રમાણે જે ભાઇએ વચન આપ્યું, જેણે મને હિમ્મત આપી, એ ભાઇને આ જુંદુગીમાં તે ક્યારે યુ મુખ્યા ન્હોતા. અને થાડાજ દિવસના સાધારણ પત્રવ્યવહાર સિવાય તેઓની સાથે મારા ક્રાઇ પરિચય નહિ. કાેણ જાણે શાથી ગુરૃદેવ તેમના હૃદયમાં વસ્યા ? કાર્ણ જાણે જ દગીમાં કદિ પણ પરિચય કર્યો નહિ હોવા છતાં, શાથી મારા ઉપર શ્રહા અને વિશ્વાસ ખેઠા ? એ હું નથી કહી શકતા. તેમણે મને લખ્યું: " આપ લખા તે

ગૃહસ્થ ઉપર હું મદદ માેકલી આપવા તૈયાર છું. દુઃખિઆએાને મદદ આપાે. આજ એજ પરમ કર્તવ્ય છે. વધુ રકમ માટે આગ્રા કરમાવતા જાએા. "

જો કે આવા એક પવિત્ર ભાવનાશીલ, દયાળુ ગૃહસ્થની અનુમાદની કરીને પણ લોકા પુષ્યપ્રકૃતિ ઉપાર્જન કરે, એટલા માટે તેમનું નામ આપવાની મારી ઇચ્છા હતી, પણ તેઓની મના હોવાથી નામ આપી શકતા નથી.

તે ભાઇ તરકથી કરાચીના તેમના ઓળખીતા ગૃહસ્થા અથવા કરાચીના 'સહાયક મંડળ ' ઉપર ગરીબાની રાહત માટેની જેમ જેમ રેકમા આવતી ગઇ, તેમ તેમ તેને વ્યય થતા ગયા. જેને જેને જે જે પ્રકારની આવસ્યકતાઓ જણાઈ, તેને તેને તે તે પ્રકારની મદદા કરવામાં આવતી ગઇ. કેટલાકા તે સહાયતાથી ફેરીઓ કરવા લાગી ગયા. રાગાદિ કારણામાં તાતકાલિક મદદાની જરૂર જણાઇ તેમને તેવી રીતે મદદ અપાઇ. ન કેવળ કરાચીમાં જ, બહારના ગામામાંથી પણ મદદ માટે પ્રાર્થના આવતાં તપાસ કરાવી ત્યાં ત્યાં પણ મદદા માકલવામાં આવી.

કરાચીમાં જરૂરત

કરાચીના ગરીય જૈનોને પહેંચી વળવાના સાધનમાં ખાસ કરીને એક ચાલીની જરૂર છે. મારું અનુમાન છે કે લગભગ પચ્ચીસ ત્રીસ કુડું બા હશે, કે જેઓને મકાનભાડાના બાજો ઉઠાવવા જતાં પેટના એક ખુણા ખાલી રહી જતા હશે. પચ્ચીસ-ત્રીસ કુડું બા માટે એકજ ચાલી હાય અને વધારમાં વધારે પાંચ-પાંચ રુપિયાની રાહત મળે, તા એ પચ્ચીસ કુડું બા આસાનીથી રહી શકે. અને એ પચ્ચીસ કુડું બાની પાછળ માત્ર સવાસા રુપિયાની માસિક ખાટ ઉઠાવવી પડે. કરાચીમાં એવા અનેક

ગૃહસ્થા છે કે જેઓ આ માસિક સવાસા રુપિયાના બાજો ઉઠાવીને પચ્ચીસ કુડું ખાતે રાહત આપી શકે છે. એક ગૃહસ્થ કદાચ ન કરે તા ખે—ચાર ગૃહસ્થા મળીને પહ્યુ, આ પચ્ચીસ કુડુમ્બાને રાહત આપી શકે. આવી જ રીતે કરાચીના આંગણે એક જૈનવીશી હોય, તા જેઓ ફેરી આદિ કરીને થાંદું કમાતા હાય, અને પાતાના ગુજરાનમાં હરકત આવતી હાય, તેઓ બીજી વીશીઓ કરતાં થાડા ખર્ચે પાતાના નિર્વાહ કરી શકે. અને ધર્મના નિયમા પહ્યુ જળવી શકે. આ બે આવશ્યકતાઓ જેમ જરૂરની છે, તેમ બિલકુલ થાડા ખર્ચમાં પૂરી થઇ શકે તેવી છે. કરાચીના જૈન શ્રીમન્તા આટલું ધ્યાનમાં લે, તા જરાયે મુશ્કેલ જેવું નથી.

બે સ'સ્થાએાની સ્થાપના

પ્રેમ કેટલા બધા મું ઝવા રહ્યા છે. એ કામથી અજબ્યું નથી. એ પ્રશ્નને હલ કરવા જેમ સાર્વ જનિક દૃષ્ટિએ દેશના નેતાએ અને રાજ- દ્વારી પુરુષા પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે, તેવીજ દરેક કામના આગેવાના અને દયાળ શ્રીમંતા પાત- પાતાની કામના ગરીબ ભાઇઓ—બહેનાના દુઃખને નિવારહ્યુ કરવાના પ્રશ્ન પહ્યુ વિચારી રહ્યા છે. અને એક અથવા બીજી જાતનાં સાધના ઉભાં કરી ગરીએ! અને મધ્યમ સ્થિતિના ભાઇએ!—બહેનાને ઉદર નિર્વાહનાં સાધના ઉભાં કરાવી આપવા પ્રયત્ના કરી રહ્યા છે.

માણસ જ્યાંસુધી પાતાના પગ ઉપર ઉભા રહેવા સમર્થ ન થાય, ત્યાંસુધી બીજાની આપેલી મદદ ઉપર ક્યાંસુધી ટકી શકવાના હતા ! એટલે એક અથવા બીજી રીતનું ઉદર-નિર્વાહનું સાધન દરેક માણસે મેળવી લેવું જોઇએ. આ સાધના મેળવી આપવાના આશય થીજ કરાચીના પુરુષા અને સ્ત્રિયા માટે જુદી જુદી બે સંસ્થાઓ ખાલવામાં આવી.

હાેમ્યાપેથિક કાલેજ

હમણાં યુરાપ અને હિંદુરતાનમાં પણ 'હાેમ્યાપેથિક' દવાઓના પ્રચાર ખૂબ થઇ રહ્યો છે. થાડાજ સમયમાં થાડી મહેનતે એક માણસ 'હાેમ્યાપેથિક'ના ડાેક્ટર થઇ શકે છે. તેવીજ રીતે હાેમ્યાપેથિક દવાઓ પણ બિલકુલ થાડા પ્રમાણમાં મીઠાશવાળી અને કાયદાકારક જણાઇ છે. હિંદુરતાનમાં કલકત્તા અને લાહાેર જેવા એક બે સ્થાનામાંજ હજુ આ વિદ્યાની કાેલેજો સ્થાપન થઇ છે. શહેરામાં આ દવાનાં દવાખાનાં તાે ઘણાં ચાલે છે. જોકે હાેમ્યાપેથક વિદ્યા હજુ સરકારે 'રેક્ગનાઇઝ'નથી કરી, છતાં તેનો ઉદાપાદ થઇ રહ્યો છે, અને સંભવ છે કે બહુ જલદીજ તે રેકગનાઇઝ થશે.

એક શુભ ઘડીએ 'પારસી સંસાર' ના સળ એડીટર ભાઇ ઠાકરસી કાઠારીએ આ વિદ્યાની એક કાલેજ કરાચીમાં સ્થાપન કરવા માટે અમારું ધ્યાન ખેંચ્યું. અને તેની એક યોજના આગળ ધરી. ભાઇ ઠાકરસી કાઠારીની આ યોજના ખરી રીતે 'પારસીસ સાર'ના ભલા અને ઉદાર અધિપતિ શ્રીયુત પી. એચ. દરતુર સાહેળની હતી. યોજનાનો મુખ્ય હેતુ એ હતો કે થાડાજ સમયમાં આમાંથી અભ્યાસ કરીને નિકળેલા યુવક યુજરાત કાઠિયાવાડ કે પાતાના ગામડાઓમાં જઈ દવાખાનું ખાલી પ્રામાણિકપણે પાતાનું યુજરાન ચલાવવા સાથે દવાદારના સાધનહીન ગામડાના લોકોની સેવા કરવા માટે સમય થઇ શકે છે.

ખેકારીથી પીડાતા અથવા એાછી આવકના કારણે મુંઝાતા યુવકા કે મધ્યમ સ્થિતિના ગૃહસ્થાને માટે આ યાજના લાબદાયક છે. એમ અમને જણાયું. મેં આ યાજના આદિકામાં વસતા એક ગૃહસ્થને જણાવી, કે જેઓ ગરીબા માટે દુઃખિઆએા માટે ઘણીજ હમદદી રાખે છે. અને દુઃખિઆએાને ગુપ્ત મદદા આપવા માટે પાતાથી બનતું કર્યાજ કરે છે.

તેમણે ત્યાંજ વસતા પાતાના એક મિત્રને આ યાજના ખતાવી અને તેમણે પણ તે પસંદ કરી. આ ખંને ગૃહસ્થાએ પ્રારંભમાં અમુક મદદ આપવાની ઉદારતા જાહેર કરી. એટલે કરાચી જૈનસંઘના આગેવાન ગૃહસ્થા તથા 'પારસી સંસાર 'ના અધિપતિ દસ્તુર સાહેળ વિગેરની એક કમીડી કરી. તા. ૧૨–૨–૩૮ ના દિવસે 'કારિયાહાઇરિકૂલ 'ના વિશાળ મેદાનમાં તે વખતના કરાચીના લોર્ડ મેયર શ્રીયુત દુર્ગાદાસ એડવાનીના પ્રમુખપણા નીચે એક ભબ્ય મેળાવડા કરવામાં આવ્યા અને 'શ્રી જૈનહા મ્યાપેશક કાલેજ' એ નામની સંસ્થા સ્થાપન કરવામાં આવી.

આ પ્રસંગે કમીટીના પ્રમુખ અને કરાચીના જૈનસંઘના આગેવાન શેઠ ખીમચંદ પાનાચંદે સંસ્થાનું ઉદ્ધાટન કરવા માટે લોર્ડ મેયરને વિનતિ કરતું જે એક લાંબું વિવેચન કર્યું હતું, એના ટ્રેકા સાર આ નીચે આપું હું:

શેઢ કે. જે. પાનાચંદનું પ્રવચન

આજે દેશકાળ કેવા છે ? દેશના ધ'ઘાધાપા બિલકુલ મ'દીમાં આવી ગયા છે. તેના કારણે દેશમાં ખુબ બેકારી વધી પડી છે. એક જગ્યા ખાલી હોય છે, ત્યાં ટાળાનાં ટાળાં ઉમેદવારા તે મેળવવા માટે પડાપડી કરે છે. ભણેલાઓ ભૂખે મરે છે અને અભણ પણ ભૂખે મરે છે. અનેક નવજીવાના બેકારીથી ક'ડાળીને આપઘાત કરે છે. અનેક નવજીવાના ઘરબાર છાડીને ચાલ્યા જાય છે. અનેક માણુસાને પેટ પૂરતું ખાવાનું પણ મળતુ નથી.

પરિણામે દેશની પરિસ્થિતિમાં કરોા કરક પડતા નથી, પણ કરાચીના સદ્ભાગ્યે અત્રે પધારેલ વિદ્વાન મુનિરાજ શ્રી વિદ્યાવિજયજ મહારાજ જે કાંઇ કહે છે, તે કરી ખતાવે છે. તેમના દિલમાં ગરીબા માટે સહાનુભૂતિ–લાગણી છે. દર્દ છે. તેઓ ગરીબાની હાલત સારી રીતે સમજે છે. તેમણે કરાચીના ગરીબાને દુ:ખમાંથી મુક્ત કરવા ખાનગી મદદા અપાવી છે, નાના વેપારીઓને આજીવિકા ચલાવવા નાની રકમાે લાન પર અપાવી છે. આજે બેકાર જૈના માટે 'હોમ્યાપેથ'ની આ સ'રથા ખાલાય છે, તે પણ તેમના ઉપદેશ અને પ્રેરણાનું પરિણામ છે. બહેના માટે ' હુજારશાળા' ખાલવાના તેમના ઉપદેશને પરિણામેજ અત્રેના 'જૈન સહાયક મ'ડળે' એક યાજના પાસ કરી છે.

" આ મુનિરાજના આગમન બાદ કરાચીમાં 'જીવદયા'નું પણ સુંદર કાર્ય' થયું છે. દીવાળીના દિવસામાં મ્યુ. શાળાઓમાં અતે મુલાકાત આપીને વિદાર્થી-ઓને ફડાકડા નહિં ફાેડવાની તેમણે પ્રતિજ્ઞા કરાવી હતી. નવરાત્રિમાં દેવોઓ આગળ અપાતા જીવતા અનવરાના અળીદાના આ મુનિરાજના પ્રયાસથીજ અડકચાં હતાં. ગરીબામાં કપડાંની વ્હે'ચણી મહારાજશ્રીના પ્રયાસનેજ આભારી છે. કરાચીમાં ને બ્હારના દુ:ખી કુડુમ્બા ગુપ્ત મદદ માટે મહારાજશ્રીના કાંઇ ઓછા ઋણુ નથી.

"શ્રીમ'તાની શ્રીમ'તાઈ પૈસા એકઠા કરવામાં નથી, પણ સુપાંગ્ય માગે લક્ષ્મીના ઉપયોગ કરવામાં છે." આફિકાનિવાસી બ'ધુઓએ આ સખાવત કરીને કરાચીવાસીએ માટે ધડા લેવા જોગ એક દેશાં રજા કર્યું છે. આવી ઉદારતા માટે તેમને જેટલા ધન્યવાદ આપવામાં આવે તેટલા ઓછા છે.

" અમે હાેમ્યાપેથિ ઇન્સ્ટીટ્યુટ ખાલવાનું શામાટે પસંદ કર્યું"? એવા પ્રશ્ન સ્વાભાવિક રીતે કાેઇ પૂછે, તાે તેના જવાબ સાવ સરળ છે. આજકાલ હાેમ્યાપેથિ વિદ્યાનો પ્રચાર આપણા દેશમાં ઠીક ઠીક થઇ રહ્યો છે. આ વિદ્યા શાખવામાં સરળ છે. એ વર્ષના નિયમિત અલ્યાસથી એક માણસ ડાેક્ટર થઇ શકે છે. આ દવા માઠી હાેઇ નાનાં બાળકથી માંડીને બુઢાઓ પણ તે હાેંસે હાેંસે ખાય છે. વળા તે નિર્દોષ હાેઇ સગર્ભા શ્રી પણ બેફીકરાઇથી તેના હપયાંગ કરી શકે છે. દવા સસ્તી હાેવાથી એક નાનકડી પેટીમાં દવા ખાનાનાે સમાવેશ થઇ શકે છે.

" આજે હિ'દમાં આવાં અનેક મામડાઓ છે કે જ્યાં દવા દારૂની કશી સગવડ નથી. આવું સ્થળ આપણા ડાક્ટરા જો પસ'દ કરે, તાે તેઓ સુખેથી પાતાની આજિવિકા કમાવા સાથે ગરીબ લાકાની સેવાનો હહાવા પણ લઇ શકે તેમ છે. ડાંક્ટરાથી શહેરાની માહિની છુટતા નથી, તેથી શહેરા ડાંક્ટરાથી ઉભરાય છે: જયારે ગામડામાં તેમની ખરી જરૂર છે પણ ત્યાં જવા ઇચ્છતા નથી.

"આપણા લહેલા જીવાનો હાેમ્યાપેથિનો ખ'તપૂર્વ અભ્યાસ કરી ગામડા-ઓમાં જવાનું પસંદ કરે, તા શ્રામ્યજનાની સેવા સાથે પાતાની આજિવિકાના સવાલના રહેલાઇથી નીવેડા આણી શકે. એક ડાક્ટર ૩-૪ ગામડાને સંભાળી શકે છે. આવાં કારેલા ધ્યાનમાં લઇનેજ આ વિદ્યા શીખવવા આ સંસ્થા ખાલવામાં આવી છે.

"આ કાર્ય માટે સ્વતંત્ર મકાન મેળવવા જઇએ તો ખર્ચના આરો ન આવે મુડી બધી મકાનમાં ખર્ચાઇ જય અને કરવાનું જે ખરૂં કામ છે, તે રહી જાય. અમને શ્રી હરિલાઇ પ્રાગજ કારિયા હાઇસ્કુલના દ્રસ્ટીઓની તથા મંત્રીશ્રી એમ. બી. દલાલની મહેરબાનીથી આ સ્કુલમાં એક મોટા રૂમ મળ્યા છે. જ્યાં દરરાજ રાત્રે હામ્યાપેયિક કલાસ ચાલશે. આવી રીતે શાળાના અધિકાન્રીઓ તથા દ્રસ્ટીઓએ અમને એક રૂમ વાપરવા આપવાની ઉદારતા બતાવી છે—સગવડતા કરી આપી છે તે માટે કમીટી તેમનો જાહેરમાં આભાર માને છે."

તે પછી મેયર શ્રીયુત દુર્ગાદાસ એડવાનીએ ટુંકું પરન્તુ ભાવવાહી જે પ્રવચન કર્યું હતું, તેના ટુંકા સાર આ છેઃ

મેયર દુર્ગાદાસનું ભાષણ

આપ સૌએ મને આ પ્રસંગ પર આમ'ત્રીને જે માન આપ્યું છે, તે માટે હું આપનો આભારી છું, આપ જૈન ભાઇએાનો મારા પર સદ્ભાવ છે, તેથી આ ક્રિયા આજે મારા હાથે કરાવા છા. મહારાજશ્રી અનેક કપ્ટા અને તકલીફા સહન કરીને આ સ્થળે પધાર્યા છે, અને સુંદર કાર્ય કરી રહ્યા છે.

"જમશેદ ક્વાંટરના સદ્દભાગ્યે મુનિમહારાજ ત્યાં પધાર્યાં હતા, તે વખતે અમારા સિ'ધી ઘણા ભાઈખહેનોએ તેમના વ્યાખ્યાનો ને જ્ઞાનચર્યાનો લાભ ઉઠાવ્યા હતા. અમે તેમના ઘણાજ આભારી છીએ.

"જૈન કામ વેપારમાં આગળ વધી છે. પણ હાથે જાતે કામ કરવાનો લાભ લેતી નથી. હિંદુસ્તાનનો ઉદ્ધાર હાથના કામ (મેન્યુઅલ લેખર) થી થશે. જૈન કામે હાથે જાત કામ કરતા માં કામે જેવું જોઇએ. મારી આમીલ કામે પણ હાથે જાતે કામ કરીને લાભ ઉઠાવેવા જોઇએ.

''જૈન કેામમાંથી બેકારીની નિવૃત્તિ માટે આ સ'રથા ખાલવામાં આવી છે. આ કામ સારૂ છે. કલકત્તામાં 'હોમ્યાપેથિક ઇન્સ્ટીટયુટ' ખાલાએલી છે, પણ તે અહિ'થી ખહુ દૂર છે. નજીકમાં બીજે ક્યાંય આવી સ'રથા નથી. તેથી પ'ન્નખ, રાજપુતાના અને સિ'ઘમાં આ ઇન્સ્ટીટયુટ કામ કરી શકશે.

"હું ઇચ્છું છું કે વખત જતાં આ સ'રથા એક્લા જૈનૌનીજ નહિ, પણ આમ-જનતાની થવી જોઇએ ધનિક લાેકાએ આ સંસ્થાને મદદ કરીને કાેસ્માપાલીટન ખનાવવી જોઇએ. જે સખી ગૃહસ્થાએ આ બલા કામ માટે સખાવત કરી છે તે ધન્યવાદને પાત્ર છે. મુનિરાજશ્રીની પ્રેરણાથી આ કામ થયું છે તેથી આપણે મહારાજના ઘણા આભારી છીએ."

હંમેશા ખનતું આવ્યું છે તેમ પ્રારંભમાં ઘણા વિદ્યાર્થા ઓની અરજી મળા હતી, પરન્તુ શહેરી જીવનના ખીજા સાધનાની સાથે આવી એક વિદ્યા માટે સમય કાઢવા એ ઘણાઓને ન પરવડી શક્યું. એમ એક યા ખીજા કારણે વિદ્યાર્થિઓ એાઠા આવ્યા. છતાં ૨૫–૩૦ વિદ્યાર્થિઓ ખરાખર અભ્યાસ કરી રહ્યા છે. અને તેમાં ય કમનસીએ જૈન વિદ્યાર્થિઓ તો ખહુજ એાઠો લાભ લઇ રહ્યા છે. સંસ્થાનું કામ અત્યારે તો નિયમિત ચાલી રહ્યું છે. પણ કેવળ ખહારનીજ મદદથી સંસ્થા વધુ વખત ન ટકી શકે, એના અનુભવ અત્યારે થઇ રહ્યો છે. આશા છે કે કરાચીવાસીઓ પોતાનું કર્તાવ્ય સમજી આ સંસ્થાને પગભર ખનાવવા કાશિશ કરશે. આ સંસ્થાને અંગે તા. ૧૮–૧–૩૯ ના દિવસે ભાઇ જમશેદ મ્હેતાના હાથે 'હોમ્યાપેથિક દવાખાનું' પણ ખાલવામાં આવ્યું છે, કે જેના લાભ કાલેજના વિદ્યાર્થીઓ પ્રેક્ટીકલ દ્યાન મેળવવામાં પણ કરી શકે.

જૈન હુન્નરશાળા

પુરુષોને માટે આજીવિકાનું સાધન ઉત્પન્ન કરી આપવા જેમ ' જૈન હોમ્યાપેચિક કેાલેજ ' ની સ્થાપના કરવામાં આવી, તેવીજ રીતે બહેનોને માટે તા. ૩–૫–૩૮ના દિવસે 'હાલાઇ મહાજનવાડી ' માં એક બબ્ય મેળાવડા કરી જેન સંધના આગેવાન શેઠ ખીમચંદ જે. પાનાચંદના હાથે ' હુન્તરશાળા 'ની સ્થાપના કરવામાં પણ આવી હતી. શેઠ ખીમચંદબાઇએ આ પ્રસંગે પશુ રુપિઆ સંસ્થાને બેટ આપ્યા હતા.

ખહેનાના કેટલાક ભાગ ગરીબાઇમાં રીબાતા દેખાય છે. શાડુંક સાધન હાય તા પણ કેટલીક બહેનાને તા પેટના એક ખૂણા તા ખાલી રહેતા હાય છે. બીજી તરકરી ઘરના કામકાજ સિવાયના બાકીના સમય કુથલીઓમાં અને ગપ્પા સપ્પામાં નિરર્થક વ્યતીત થાય છે. ત્રીજી તરકરી બહેનાના હાથમજુરીના હદ્યોગ હાથથી ચાલ્યા ગયા છે, એટલે એમની ત'ફુરસ્તીના પણ એક મ્હાટામાં મ્હાટા પ્રશ્ન હમા થયો છે. ચેાથી બાબત 'નવરા બેઠા નખ્ખાદ વાળ 'એ કહેવતને લાગુ પડતી જણાય છે. પુરુષ કે સ્ત્રી–નવરા માણસામાં અનેક પ્રકારનાં અપલક્ષણા અને દુર્યુંણા આવે છે. આ બધી બાબતાને પહેાંચી વળવા માટે બહેનાને માટે અત્યારના સમયમાં 'હુત્રરશાળા ' એજ એક આશિર્વાદ સમાન ઉપાય છે.

આ સંસ્થાની સ્થાપનામાં ડા. ન્યાલચંદ રામજ દાસી, બાઇ ખીમચંદ વારા અને બાઇ પાપટલાલ પ્રાણુજીવનદાસ વિગેર મહાતુ-બાવાએ પ્રશંસનીય પ્રયત્ન કર્યો છે, તેથી તેઓ ધન્યુવાદને પાત્ર છે.

આ સંસ્થાની સ્થાપના પ્રસંગે 'શ્વેતામ્ખર મૂર્તિપૂજક સંઘ'ના પ્રસુખ શેઠ છાટાલાલ ખેતશીએ, પાતાના ખહેાળા અનુભવના નવનીત સમાન ટૂંકામાં જે શબ્દા કલા હતા, તે આ છે :

"આ હુન્નરશાળા કેવળ ગરીએા માટેજ નહિં, પણ બધા માટે છે. દરેકે કાંઈ ને કાંઇ હુન્નર કરવા જોઈએ. કામ કરીને મહેનતાણે લેવું, એમાં કાંઇ ખાંદું નથી. દરેક શાળામાં હુન્નર ઉદ્યોગનું શિક્ષણ દાખલ કરાવવાની યાજના વિચાન્રાઈ રહી છે. આવી શાળા પાતાના પગ પર ઉભે તાજ નભી શકે. માટે તેને સ્વાશ્રયી બનાવવી જોઇએ. દળવું, ભરડવું, ખાંડવું એ પણ એક હુન્નરજ છે. કેટલીક બહેનોને યુલી ભરડતાં પણ નથી આવડતી. કેટલાક ભાઇઓને ધાતીયાં પણ ધાતાં નથી આવડતું. આવાં કામા જાતે હાથે કરી લેવાથી પૈસાના ખચાવ થાય છે. પૈસાથી કરાવવામાં આવતું કામ લાંખા વખત સુધી નભતું નથી. દીવાલમાં ખીલા મારવાનો હાય છે તા આપણે સુતારની રાહ જોઇએ છીએ. જરા ચુનો કખડયા હાય છે તા કડીયાની રાહ જોઇને ખેસી રહીએ છીએ. આવું દરેક કામ પ'ડે જાતે શીખો લેવું જરૂરી છે… અ'તમાં આ સંસ્થા સ્વાશ્રયી અને અને અન્ય કામાને દાખલારૂપ થાય એવા પ્રયત્ન કરવા જોઇએ.''

આ સંસ્થા પણ અત્યારે તા ચાલી રહી છે. જૈનસંઘનું કર્ત વ્ય છે કે આવી ઉપયોગી સંસ્થા ટકાવી રાખવા માટે બનતા પ્રયત્ન કરે. આવી ઉપયોગી સંસ્થા બંધ થઇ જવામાં જેમ સંઘને માટે શાબાદાયક નથી, તેમ જે બહેના આમાં લામ લઇ રહી છે, તેઓ તે લામથી વંચિત રહેશે.*

^{*} આ પુસ્તકની બીજ આવૃત્તિ બહાર પાડતાં સાંભળવામાં આવ્યું છે કે, ઉપર્યું ક્ત બન્ને સ'સ્થાએ બ'ધ પડી છે. બેશક, જેટલા સમય આ સ'સ્થાએા ચાલી, એમાંથી કેટલાક યુવકાએ અને ઘણી બહેનોએ લાભ ઉઠાવ્યા છે અને તેનાં મીઠાં ફળ ચાખી રહ્યાં છે. **હોખક**.

--: **३२** :--

સાર્વજનિક પ્રવૃત્તિ.

and and the contraction of the c

કરાચીની સ્થિત દરમિયાન થાંડે ધણે અંશે પણ થએલી સેવા પૈકી અહિંસા પ્રવૃત્તિ, જૈન ધર્મની દૃષ્ટિએ ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ અને જૈન- સમાજની દૃષ્ટિએ સામાજિક પ્રવૃત્તિ જે કંઇ થઇ શકી, તેના ઉલ્લેખ પહેલાં કરવામાં આવ્યા છે.

અમારા ગુરૂદેવનું માનલું હતું કે કાઇ પણ સાધુ બાલ દિષ્ટિએ ગમે તે ધર્મ કે સંપ્રદાયના સાધુ હોવા છતાં, તે જગતના સાધુ છે. જગતના સેવક છે. એ વાત તેણું બૂલવા જોઇતા નથી. અને તે અનુસાર મારી સેવા સર્વજનાપયાંગી થઇ શકતી હાય તા તેમાં હું મારું સદ્ભાગ્ય છે, એમ સમળું છું. સાધુ ધારે તા આ જગતના અનેક ધાર્મિક ઝઘડાઓને સમાવી શકે છે. સાધુ ધારે તો અત્યારના સામ્પ્રદાયિક કલહોને ઘણું અંશે શાન્ત કરી શકે છે. સંકુ-ચિતતાના વાડાઓમાંથી બહાર નિકળી વિશાળ દૃષ્ટિથી જૈનધર્મની સ્યાદાદ શૈલીપૂર્વક જગતના

માનવીઓને સત્યના સંદેશ સંભળાવે, તા તેને આખું જગત ઝીલવાને અને આદર કરવાને તૈયાર રહે છે. કદૃરમાં કદૃર સાંપ્રદાયિકતાના રંગથી રંગાએલા માનવી પણ ઉદારભાવપૂર્વ ક સંભળાવાતા સંદેશને ઝીલવાને તૈયાર રહે છે. એ વખતે એની સાંપ્રદાયિકતાના દુરાયહનું ઝેર લુપ્ત થઇ જાય છે. આ મારા જાતિ અનુભવ છે.

સાર્વ જિનિક દરિએ અહિં મારાયા જે કંઇ સેવા થઇ શકી, તે જુદા જુદા ક્ષેત્રોમાં વહેં ચોએ તા, નિયમિત શરૂ કરેલી વ્યાખ્યાનમાળા, જુદા જુદા કામાની વચમાં આપેલાં વ્યાખ્યાના, શિક્ષણ સંસ્થાઓની મુલાકાતા, વિદ્યાર્થી ઓની વચમાં આપેલાં વ્યાખ્યાના, મહાતમા પુરુષાની જયંતાઓમાં લીધેલા ભાગ, બહારના વિદ્રાનાદારા અપાએલા લાભ અને ધાર્મિક, સામાજિક અને સાર્વ જિનિક પરિષદામાં લીધેલા ભાગ-એમ વિભાગા કરી શકાય. અને એ પ્રમાણે ભાગા કરીનેજ, પ્રન્થતું કલેવર ન વધા જવાના ખ્યાલ રાખા બહુ સંક્ષેપથા આ પછીનાં પ્રકરણામાં ઉદ્લેખ કરવામાં આવશે.

લ્યાખ્યાનમાળા. _

જૈનસાધુઓની દિનચર્યામાં ઉપાશ્રયની અંદર નિયમિત વ્યાખ્યાના આપવાની ચર્યા પણ રઢ થઇ ગઇ છે. એ હિસાબ અમારે પણ નિયમિત વ્યાખ્યાના તો આપવાનાં હતાંજ, પણ કરાચીની સમસ્ત કામાના અનુયા- યોઓ એ લાભ ઉઠાવે, એવા મારે પ્રયત્ન કરવાના હતા. ઘણા ભાગે જૈન ઉપાશ્રયમાં બીજ ધર્મના લોકા આવતાં ધણાજ સંકાચ કરે છે. એટલે મારી 'વ્યાપ્યાનમાળા ' કાઇ સાર્વજનિક સ્થાનમાં થાય, એ હું ચોહતાં હતા. પણ મને જણાયું કે બીજાં બધાં શહેરા કે ગામા કરતાં કરાચીની સ્થિતિ કંઇક જુદીજ છે. કરાચીની ઉપાશ્રય એ કેવળ જૈના માટેના, ચાર દિવાલાથી ભંધ થાયોલા ઉપાશ્રય નથી. ઉપાશ્રયની વિશાળતા, શ્રોતાઓ

અને વક્તાએ৷ માટેની અનુકૂળતા, રહાછોડલાઇન જેવા એક બહુ માટા કેન્દ્રસ્થાનની વચમાં એની હૈયાતી, તેમજ કરાચીના જૈન આગેવાનાની ઉદારતા∽એ બધું એવું છે કે જ્યાં ગમે તે ધર્મ'ના અનુયાયાને તે આકર્ધા' શકે છે. અને કાેઇને પણ આવવામાં સંકાેચ જેવું રહેતું નથી. કાેઇપણ ધર્મની પરિષદા ભરવી હોય. મેળાવડાએા કરવા હોય કે જલસાએા ગાેઠવવા હાેય. તાે તેઓને માટે પણ આ સ્થાન ઉપયાેગમાં આવી શકે છે. એટલે કરાચીમાં પ્રવેશ કર્યા પછી બે દિવસ આરામ લઇને જૈન ઉપાશ્રયના વ્યાખ્યાન હાલમાંજ એક 'વ્યાખ્યાનમાળા ' શરુ કરવામાં આવી. આ ' વ્યાખ્યાનમાળા'ના વિષયાની ગાેઠવણ એવી કરવામાં આવી હતી 🥻 ક્રાેંઇપણ ધર્મ તો અનુયાયા વિષયતી કે પારિભાષિક શબ્દાેની જરા પણ મુશ્કેલી વિના તેનાે લાભ ઉઠાવી શકે. 'આત્મિક ધર્મ' 'સાધુધર્મ' ' ગૃહસ્થધર્મ° ' ' ઇશ્વરવાદ ' ' ગૃહસ્થના સામાન્ય ગુણા ' ' જીવન વિકા-સનાં સાધના ' અને તે પછી આગળ વધતાં ' જૈન દર્ષ્ટિએ યાેગ '. એમ સર્વે પયાગી વિષયા લેવામાં આવ્યા હતા. આ વ્યાખ્યાનમાળા લગભગ ત્રણ મહીના સુધી લાગટ ચાલી હતી, એટલે ૭૫–૮૦ વ્યાખ્યાના થયાં હતાં. આ વ્યાખ્યાનાની શી અસર થતી હતી, તે ખતાવવાનું કામ મારું નથી. છતાં એટલું કહી શકાય કે કરાચીની દરેક ક્રામની ભદ્રિક અને જિજ્ઞાસાવૃત્તિવાળી પ્રજા ઉલટબેર વ્યાખ્યાનના લાબ લેવાને આવતી. લગભગ ત્રણુ હજાર સુધીની જનસ ખ્યા લાભ લેતી. પરિણામે શ્રીસ ઘને એમ એસવાનું સ્થાન વધારતું પડ્યું, તેમ '**લાઉડ સ્પીકર**'ની પણ ગાેઠવણ કરવી પડી. શ્રોતાએાની આ ઉત્સુકતામાં હું એમની જિજ્ઞાસાવૃત્તિજ મુખ્ય કારણુલુત સમજું છું.

જનતાની જિજ્ઞાસાવૃત્તિ વધારવામાં વર્ત માનપત્રાના પ્રયત્ન મુખ્ય કામ કરી રહ્યો હતા. ' પારસી સ'સાર ', ' સિ'ધ સેવક ' અને 'હિતેચ્છુ'-એ પાતાના રિપાર્ટ'રા રાકી પાતાના પત્રમાં એ ભાષણોને તતકાળ પ્રકટ કરવાની કાળજી રાખી હતી. 'સિ'ધસેવક 'સવારનું વ્યાખ્યાન સાંજેજ જનતા વાંચો શકે, એટલા માટે સાંજના વધારા કાઢવા શરુ કર્યા હતા. 'પારસી સ'સાર 'ના અધિપતિ સાહેએ અક્ષરે અક્ષર વ્યાખ્યાના ઉતારી લેવા માટે પોતાના ખાહાેશ અને સિહ્હહરત રિપાર્ટર ભાઇ ઠાકરશી કાઢારીને રાકવા હતા. અને તે વ્યાખ્યાનાથી પાતાના પત્રમાં માટી જગ્યા રાકતા હતા. 'પારસી સંસારે ' લીધેલા રિપાર્ટનુંજ પરિણામ છે કે તે 'વ્યાખ્યાનમાળા 'નાં કેટલાંક વ્યાખ્યાના પુરતકાકારે પણ પ્રક્ટ થઇ શક્યાં છે. તેમ તેના અંગ્રેજી અનુવાદ પણ છપાયા છે.

મારી આ જાહેર વ્યાખ્યાનાની પ્રવૃત્તિથી એક લાભ એ પણ થયા છે કે જૈન ધર્મના મહત્ત્વ સંબંધી અને જૈન ધર્મના આચાર વિચારા સંબંધી જે કંઇ અનભિત્રતા બીજી કામામાં હતી, તે પણ ઘણે ખરે અંશે દૂર થવા પામી છે. એટલે 'કરાચીમાં જૈન વાણિયા છે, અને જૈન દેહરાસર છે' એટલા પૂરતું જે ત્રાન, અજૈન પ્રજ્ઞમાં હતું, તેમાં વધારા થયા છે. જૈનધર્મની ઉદારતાની દિષ્ટિએ અને પરસ્પરના પ્રેમની વૃદ્ધિની દિષ્ટિએ પણ આ વ્યાખ્યાનમાળાથી કંઇક લાભ થયા છે, એમ મારું માનવું છે.

બીજી કાેમાેની વચમાં

ચાલુ 'વ્યાખ્યાનમાળા' ઉપરાન્ત જ્યારે જ્યારે પ્રસંગ મળ્યાે, ત્યારે ત્યારે ખીજી ક્રાેમાની વચમાં જક્ષને પણ વાણીદ્રારા જે કંઇ ળતી શકી, તે સેવા કરવાનું સમુચિત ધાર્યું હતું. આવાં જે વ્યાખ્યાના અન્યત્ર થયાં, તેમાંનાં મુખ્ય આ છેઃ--

૧ પારસી રાજકીય મંડળ—કરાચીના પ્રસિદ્ધ 'પારસી રાજકીય મંડળ' તરફથી એક વ્યાખ્યાન તા. ૧૪ એાગસ્ટ ૧૯૩૭ ના દિવસે ર૩ 'જહાંગીર રાજકાટવાળા બાગ'માં પારસીઓના વડા ધમેંગુફ દસ્તુરજી સાહેબ ડા. માણેકજી નસરવાનજી ધાલા એમ. એ; પી. એચ. ડી., ડી. લીટના પ્રમુખપણા નીચે ગાદવવામાં આવ્યું હતું. વિષય હતા 'વર્તમાન પરિસ્થિત અને આપણું કર્તવ્ય.' આ વ્યાખ્યાનમાં સામાજિક સ્થિતિ, ધાર્મિક સ્થિતિ, રાજાઓની પ્રજા પ્રત્યેની જવાળદારી, દેશની આર્થિક સ્થિતિ, વર્તમાન શિક્ષણ અને તેની જીવન ઉપર થએલી અસર, બહેનાના જીવન ઉપર થએલી અસર, બહેનાના જીવન ઉપર થએલી અસર અને સંપની જરૂર—એ બાળતા ઉપર વિવેચન કરવામાં આવ્યું હતું. આ વ્યાખ્યાન 'પારસી રાજકીય મંડળે' ચાપડી આકારે પ્રકટ પણ કર્યું છે.

આ પ્રસંગે ડાે. ધાલા સાહેળે પ્રાર'ભમાં અને અંતમાં જે મનનીય અને વિદ્વત્તાપૂર્ણ વિચારા રજુ કર્યાં હતા, તે આ હતા :

ંઆ તખ્તા ઉપરથી આપણે ઘણા **જ્ઞાની** પુરૂષોને આવકાર આપ્યા **છે,** આજે આપણે જ્ઞાની ઉપરાંત પવિત્ર પુરૂષને આવકાર આપવા અત્રે ભેગા મજ્યા છીએ. + + + + +

"ખુશીની વાત એ છે કે આપણા શહેરમાં આવા ત્યાગી અને પવિત્ર પુરૂષે પોતાનાં પગલાં કરમાવ્યાં છે. દિવસ પછી દિવસ આત્માની ભૂખ અને તરસ જે સર્વે ને હોવી જોઇએ, તે છીપાવવા નીતિ, બાંધ અને સબકા આપી રહ્યા છે. વરસાદ એમ નથી કહેતા કે 'તમે દમલાે દીના તળાવમાંથી પાણી પીઓ છા, માટે દમલાે દીના તળાવમાંજ વરસીશ અને તમે સૌ હાંડાં ભરીભરીને ત્યાંથી પાણી લઈ આવજો 'તે તો જેમ ગવરનરના મહેલમાં તેમ ગરીખના હું પડામાં એક સરખા પડે છે. આ રીતે આજે જાતે તકલીક લઇને આ પવિત્ર પુરૂષ આપણે આંગણે પધાર્યા છે. આપણે ખની શકશે, તેટલા ખાંધનો લાભ લઇશે. અને અમૃત પાણી પીને આત્માની પ્યાસને છીપાવશું તથા આપણા મન અને હૃદયને તરાતાજગી આપીશું. આપણે સૌ તેમની જ્ઞાની વાણી સાંસળવા આતુર છીએ, તા મુનિશ્રીને પાતાના વિચારા રજી કરવા આપણે અરજ કરીશું."

તેમણે અંતિમ ઉપસંહારમાં આ કહ્યું હતું:—

''માનવંતા મહારાજશ્રીના બાેધક લાધણુ માટે આપણુ સર્વે તેમના અત્યંત ઉપકારી છીએ. તેમણુ આપણી સામે ભૂતકાળનું ચિત્ર રજી કર્યું', તેમ વર્ત માન-કાળનું ધાર્મિક, સામાજિક અને રાજકાય આખતનું ચિત્ર રજી કરી આપણુને ઘણી રવેશે બાેધ આપ્યા છે. એવા એક નિયમ છે કે હમેશા છતાએલી પ્રજ રાજ કરતી કાેમની સ'રફતિ શ્રહણ કરે છે. મુસલમાનના રાજ અમલ દરમિયાન તેમનો પહેરવેશ માટે લાગે જેવામાં આવતા હતા. જપાને પણ પાતાનો પાશાક અદલ્યા છે. માણસ જતની આ નખળાઈ કહેવાય. પણ નવાનતા જવા પામે છે અને તે જીનું થાય છે, ત્યારે નકલ કરવાનો શાખ રહેતા નથી.

"મહારાજ સાહેબે કહ્યું તેમ. ઘણું શિખેલા નમનતાઈના ગુણ તજે છે, પણ તાલીમતવાજો અને નમનતાઈમાં ઘણા આગળ વધેલા પણ અપ-ડુ-ડેટમાં ખપનારા વધારે કમ્મર ન વાળે, પણ ડાકથીજ કામ લે, તે તા યાંગ્ય નથી. આજના વક્તાએ આપણી સાદાઇ અને નમનતાઈનો ઉપદેશ દીધા છે. સાકેદીસે કહ્યું છે તેમ, એક માણસમાં વધુ માટાઈ આવે તેમ તેનામાં નમનતાઈના ગુણા વધુ પ્રકટ થાય છે.

"આજના વક્તાને આપણે લક્ષી દુઆ શું ચાહીએ ? આપણે તેમની પાસેથી દુઆ મેળવવાની ચાહના રાખીએ છીએ! છતાં ખુદાતાલા પાસે એટલું માગીએ છીએ કે હિંદુસ્તાનમાં સાત લાખ ગામા છે; ત્યાં તેઓ પગે ચાલીને વિચરે અને નિતિ-બાંધથી ગામડાની વસ્તીને ઉંચી હાલતમાં લાવવાને ફતેહમ'દ નીવડે. આપણે તા અમુક સ્થળે ઠરેઠામ છીએ પણ આ આદર્શ પુરૂષ તા જગતના માણસ Man of World છે. તેમનું આ ઠેકાણું તે પહેલું દેકાણું નથી. તેઓ હિંદુ સમાજ નહિ, પણ દુનિયાના લોકા સમક્ષ પાતાને ઉપદેશ લઇ જય અને તેમને નીતિબાંધ આપવા માટે ખુદાતાલા લાંબી જુંદગી અર્થે, તેવી દુઆ ગુજારી કિમતી બાંધ આપવા માટે આપણે તેમનો આલાર માનીશું. અને આપણે એમના અસરકારક બાંધ મુજબ વર્તવા કાશિશ કરીશું. ને ચારિત્રને ઉચ્ચ કરીશું, તાં તેમણે આટલા સમય લઇને આપણને જે બાંધ આપ્યા છે, તેનું સાથ'ક થયું કહેવાશે.

ર વાય એમ. ઝેડ. એ-પારસી ક્રામની વચમાં બીજું વ્યાખ્યાન કરાચીના પ્રસિદ્ધ 'કાત્રક હેાલ 'માં Young man Gorastrian association તરફથી તા. ૧૬ એાગષ્ટ ૧૯૩૭ના દિવસે થયું હતું. વિષય હતા ' હેલી ગેઝેટ 'ના વર્ત્ત'માન એડીટર શ્રી. તારાપારવાળા.

આ વિશાળ હેાલ પારસી ખાનુઓ અને પુરુષોથી ચીકાર ભરાયા હતો. એમની જિજ્ઞાસાવૃત્તિ અને એમના ઉદારભાવ આ વખતે પ્રત્યક્ષ દેખાતા હતા. આ પછી આ એસાેસીએશન તરકથી બીજાં વ્યાપ્યાનાની ગાઢવણ થતી હતી; પરન્તુ છેક સાંજના સમય અને સ્થાન શહેરથી ઘણું દૂર એટલે અમારા જેવા સાધુઓને માટે અનુકુળતાના અભાવે તે યાજના તે વખતે સુલતવી રહી હતી.

3 લાહાણા હાલાઈ મહાજનવાડી-દાવાળાના માંગલિક પ્રસંગે 'હાલાઇ લોહાણા મહાજન'ની એક વિરાટ સભા તા. ૩ નવેમ્પર ૧૯૩૭ ના દિવસે થઇ હતી. આ પ્રસંગે મહાજનના આગેવાનાના નિમંત્રણને માન આપી 'ગત વર્ષનું આત્મિક સરવેયું 'એ વિષય ઉપર ઉપદેશ આપવામાં આવેલો.

જ લાહાણા હામ-કરાચીમાં લોહાણા કામની ખહેાળી વસ્તી છે. તેઓ ધનાઢચ અને ઉદાર પણ છે. ભાઇ હીરાલાલ ગણાત્રા જેવી ઉદાર અને પ્રભાવશાળી વ્યક્તિઓ તે કામમાં છે કે જેમના લીધે કામના હિતનાં અનેક કાર્યો થયાજ કરે છે. હમણાંજ આ કામના આગેવાતોએ એક મ્હાેટું ક્ંડ કરી ગરીખ જાતિ ભાઇઓ માટે એક વિશાળ ચાલી ખનાવી છે. તેની સાથેજ એક વિશાળ બાર્ડિંગ પણ ખનાવી છે. આ ખંતે સંસ્થાઓના મેળાવડા તા. ર અને ૭ મે ૧૯૩૮ ના દિવસે કરવામાં આવ્યા હતા. બાઇ હીરાલાલ અને ખીજા આગેવાનાની વિનતિથી આ મેળાવડાઓમાં પણ કં કક થાધ આપવાના પ્રસંગ મળેલા. ગરીબાને રાહતા કક રીતે આપી શકાય છે? શ્રીમ તાનું તે સંબંધા શું શું કર્તાવ્ય છે? ત્રીમ તાનું તે સંબંધા શું શું કર્તાવ્ય છે? તેમજ બાર્ડિગાની આવશ્યકતા અને બાર્ડિગાના સુપ્રીન્ટેન્ડ-ટોમાં કયા ગુણાની જરૂરત છે? એ વસ્તુઓ ખતાવવામાં આવી હતી. પ્રસિદ્ધ વેદાન્તી સ્વામી સચ્ચિદાન દજીની ઉપસ્થિત પણ ધ્યાન ખેંચતી હતી.

પ મલીરમાં વ્યાખ્યાન–ગત વર્ષમાં ગરમીના દિવસામાં થાડા વખત મલીરમાં રહેવાના પ્રસંગ મળેલા. હવાખાવાના નિમિત્તે મલીરમાં ઘણા લાકા જ્ય છે. આ પ્રસંગના લાભ લઇ તા. ર૯ મી મે ૧૯૩૮ ના દિવસે એક વ્યાખ્યાન ' દેલધર પ્રાગજીની ધર્મશાળા 'ના વિશાળ ચાકમાં ગાઠવવામાં આવ્યું હતું. સ્વામી કૃષ્ણાન દજી પણ આ સભામાં પધાર્યા હતા અને તેમણે પણ પ્રસંગને અનુસરતું વિવેચન કર્યું હતું. આ વ્યાખ્યાનના લાભ લેવા હૈદાળાદના કેટલાક સિંધી ભાઇએા બહેના પણ આવ્યાં હતાં.

દ પ્રભુતત્ત્વ પ્રચારક મંડળ-કરાચીનું 'પ્રભુતત્ત્વ પ્રચારક મંડળ' કે જેના મુખ્ય સંચાલકા શ્રીયુત જ મીયતરામ આચાર્ય અને શ્રી નરીમાન ગાળવાળા છે, તેના પરિચય પહેલાં એક પ્રકરણમાં કરવામાં આવ્યો છે. આ મંડળ તરફથી એક વ્યાપ્યાનમાળા તા. ૨૦ મી જાન્યુ આરીથી ૨૩ મી જાન્યુ આરી ૧૯૩૯ સુધી કરાચીના જુદા જુદા સ્થાનામાં અને જુદા જુદા વિષયો ઉપર ગાઠવી હતી. તેમાં ૨૨ મી જાન્યુ આરીના દિવસે ' દરેક ધર્મ' માનવ જાતિને શું બાધે છે ! ' એ વિષય ઉપર વ્યાપ્યાન રાખવામાં આવ્યું હતું. આ વ્યાપ્યાનમાં મુક્તિની સિદ્ધિ માટે જુદા જુદા ધર્મોએ ખતાવેલા ઉપાયા અને જૈનાની સ્યાદાદ દષ્ટિએ તેના સમન્વય શી રીતે થઇ શકે ! એ સંખ'ધી વ્યાપ્યાન આપવામાં આવ્યું હતું.

ઉપરની બધી સભાઓ ઉપરથી એ જાણવાનું સહેલું થઇ પડશે કે હવે જમાના એ આવ્યો છે કે કાઇપણ ધર્મ અને સમાજના અનુયાયીઓ એકબીજની સાથે સહકાર સાધીને કાર્ય કરે, તા આપણી ઘણી રાગદ્રષની વૃત્તિઓ એાઇી થઇ જાય. એકબીજ પ્રત્યેની દુર્ભાવનાએ દૂર થાય અને રાષ્ટ્રનું સંગઠન સાધી શકાય.

-: 33:-

શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં.

ે રાચી છેલ્લી ઢળતું એક સુંદર શહેર છે. ગુજરાતીઓએ પાતાનું સ્થાન દરેક દિશામાં મેળવ્યું છે. ગુજરાતીઓના હાથે ચાલતી સંસ્થાઓ પણ એવી અનેક છે કે જે ખાસ દર્શનીય છે. આવી કેટલીક સંસ્થાઓના પરિચય પહેલાં કરાવવામાં આવ્યા છે. તે ઉપરાંત દીવાળીના પ્રસંગે કટાકડા નહિ ફાડવાના ઉપદેશ આપવાના નિમિત્તે કરાચીની ૪૦ શિક્ષણ સંસ્થાઓની મુલાકાત લઇ ૧૫૦૦૦ વિદ્યાર્થીઓ-ને ઉપદેશ આપ્યાનું પણ જણાવવામાં આવ્યું છે.

સંસ્થાએાની મુલાકાત

તે સિવાય કેટલીક સંસ્થાએની મુલાકાતા ખાસ ઇરાદા પૂર્વ અનેક વિશેષતાએ જાણ-વાની ખાતર જ લેવામાં આવી હતી. આવી જે સંસ્થાએની મુલાકાતા લીધી, તેમાંની મુખ્ય આ છે:

૧ **શારદા મંદિર**—તા. ૧૦ જુલાઇ ૧૯૩૭ ના દિવસે આ સંસ્થાની મુલાકાત લેવામાં આવી હતી. આ સ'સ્થાના મુખ્ય કાર્યકર્તા બાઇ મનસુખલાલ જોબનપુત્રાએ બધા વિભાગા બતાવ્યા હતા. અહિંના નીચલા વર્ગોમાં સ્વત'ત્ર અભ્યાસક્રમ રખાયા છે, જ્યારે આગળ જતાં સરકારી સ્કૂલોના ધારણે રાખ્યા છે. દું માનું છું કે સંસ્થાના આદર્શ જોતાં સરકારી પરીક્ષાના માહથી આ સ'સ્થાને બચાવવી જોઇએ. તેમજ સંસ્થાનું વાતાવરણ જોતાં સંસ્થાને અંગેજ છાત્રાલય હાેવું જોઇએ કે જેથી વિદ્યાર્થીઓ ચાવીસે કલાક સારા આદર્શ પુરુષાની દેખરેખ નીચે રહી શકે.

અહિંની એક વિશેષતા છે સામૃહિક પ્રાર્થનાની. વિદ્યાર્થીઓ, વિદ્યાર્થાનીઓ અને શિક્ષકા બધાયે સાથે મળીને જ્યારે પ્રાર્થના કરે છે, તે વખતનું દુષ્ય અને વાતાવરણુ ઘણુંજ મનાહર થાય છે. વચમાં ધૂપ સુગન્ધી ફેલાવે છે અને ચારે તરફ બધાં બેસી મધુર સ્વરે પ્રાર્થના કરે છે. એ ગમે તેવાને પણ આકર્ષણ કરે છે.

ર દાંતની કાલેજ—ડા કે. બી. પટેલના પુત્ર ભાઇ મનસુખલાલ પટેલ દાંતના એક અસાધારષ્યું કુશળ ડાંક્ટર છે. તેઓ D. D. s. (Univ, Penna U. s A.); F. I. C. D., DR. Med Dent. (Univ, Rostock Germany); Dental Surgeon છે. કરાચામાં એમની કાલેજ એક સુંદરમાં સુંદર જોવા લાયક સંસ્થા છે. છેલ્લામાં છેલ્લી ઢળનાં સાધના તેમણે વસાવ્યાં છે. સાધુ—સન્તા અને ગરીખાની સેવાબાવે તેઓ સારવાર કરે છે. કાલેજમાં ખર્મા, ઇરાન, ઇરટ આદિકા સુધીના વિદ્યા- થાંઓ દાંતના ડાંકટર બનવા આવે છે. કહેવાય છે કે હિંદુસ્તાનમાં દાંત સંખંધી આવી કાલેજો માત્ર ગણીગાંઠીજ છે. કાલેજની સાથેજ તેમણે પાતાની માતા લક્ષ્મીબાઇના નામની 'દાંતની ઇરપીતાલ 'પણ રાખી છે. આ કાલેજમાં અઢી વર્ષના કાર્સ છે, સરકારે આ કાલેજને રેકગનાઇઝ કરી છે. કરાચી મ્યુનિસીપાલીટીએ ડા. મનસુખલાલને મ્યુનિસીપાલીટી

રકૂલોના ત્રીસ હજાર વિદ્યાર્થી એાના દાંત તપાસવાનું કામ સોંપ્યું છે. આ કેલેજની તા. ૩૦ મી જુલાઇ ૧૯૩૭ ના દિવસે મેં મુલાકાત લીધી હતી. ડાકટર મનસુખલાલ અને તેમના પિતાશ્રીએ કેલેજ અને ઇસ્પીતાલના ખધા વિભાગા બતાવ્યા હતા. તેમનું આખું ય કુડુમ્ય સંસ્કારી, સુધારક, શિક્ષિત અને બક્તિવાળું છે. તેમના માતા લક્ષ્મીદેવી એ તા ખરેખર લક્ષ્મીદેવીજ છે.

૩ **વીરભા**ઈજી **સ્કૂલ**—કરાચીમાં પારસીએાની 'વીરબાઇજી સાેપારીવાલા હાઇરકૂલ ' એ **બહુ જાણીતી અને પ્રસિદ્ધ સંસ્થા છે.** તા. ૪ થી એાકટાપ્યર ૧૯૩૭ ના દિવસે અમે આ સંસ્થાની મલાકાત લીધી હતી. ભાઇ ઢી. છ. શાહ, ખુશાલભાઇ વસ્તાચંદ અને હૈદાત્પાદવાળાં બહેન **પા**ર્વતી અને રૂક્ષ્મણી વિગેરે અમારી સાથે હતાં. પ્રીન્સીપાલ શ્રી પીઠાવાલા તથા ભાઇ ३સ્તમ દસ્તુરે અમને આવકાર આપ્યાે હતાે અને બધા કલાસા ખરાખર ખતાવ્યા હતા. અહિંની વિશેષતાઓમાં, એક એલું યન્ત્ર રાખવામાં આવ્યું છે કે જે દ્વારા કયારે કેટલા વરસાદ આવશે તે જાણી શકાય છે. વિદ્યાર્થીઓની તમીબી તપાસના રેકાર્ડ પણ રાખવામાં આવે છે. એક વિશેષતા એ છે કે આ સ્કૂલમાં મેટ્રીક પાસ કરીને નિકળાર દરેક વિદ્યાર્થી સ્કૂલને પાતાના નામની એક એક ખુરશા ભેટ આપે છે. જે મુખ્ય હેાલમાં રાખવામાં આવે છે. તે હેાલમાં રખાએલી ખુરશીએા ઉપરથી રહેજે જાણી શકાય છે કે કેટલા વિદ્યાર્થાઓ મેટ્રીક પાસ થયા. વિદ્યાર્થીઓને 'સુતારી કામ ' કરજીયાત શિખવવામાં આવે છે. રકલની સફાઇ, શિક્ષકોના ઉત્સાહ, પ્રીન્સીપાલની લાગણી અને વિદ્યાર્થી ઓની સભ્યતા એ ખધું પ્રશંસનીય જોવાયું.

૪. **આંધળાએાની સ્કૂલ**—કરાચીમાં ' આંધળાએાની રકુલ ' પણુ એક જોવા લાયક સંસ્થાઃછે. હિંદુઃઅને મુસલમાન–**ળધી ક્રોમાેના** આંધળાઓને અહિં રાખીને, આંધળાઓને માટે મુકરર થએલી લિપિમાં લખવા-વાંચવાનું તેમજ સંગીત અને કેટલાક હુન્તર-ઉદ્યોગનું કામ શિખવવામાં આવે છે. ૨૦ મી ડીસેમ્બર ૧૯૩૭ના દિવસે વીસનગરવાળા શેઠ મહાસુખબાઇ ચુનીલાલ, પારસી ગૃહસ્થ બાઇ એદલ ખરાસ, સિંધી ગૃહસ્થ બાઇ ગોવિંન્દ મીરચંદાની અને બીજા કેટલાક ગૃહસ્થા સાથે અમે આ સંસ્થાની મુલાકાત લીધી હતી. પ્રીન્સીયાલ શ્રીયૃત એડવાનીએ ખધા વિંબાો બતાવ્યા હતા. શ્રી મૂર્તિ પૂજક જૈનસંધ તરકથી તમામ વિદ્યા- થિંગોને કામળા આપવામાં આવ્યા હતા. સંસ્થાને અંગે એક નિરાધાર અપંગ ખાતુ પણ રાખવામાં આવ્યું છે કે જેમાં રાગી અને 'નિરાધાર દુ:ખીઓને સ્થાન ' આપવામાં આવે છે. આ વિબાગ જોતાં કાઇપણ માણસનું હદય પીગળ્યા વગર ન રહે અને કર્મની વિચિત્રતાનું પ્રત્યક્ષ દસ્ય ત્યાં દેખાય છે.

પ. મામા ગલ્સે હાઇસ્કૂલ-પારસીઓની આ પણ એક સંસ્થા બહુ જોવાલાયક છે. ખાન બહાદુર મામા સાહેબની લાખાની સખાવતનું આ સંસ્થા એક પરિણામ છે. તા. ૭ મી ડીસેમ્બર ૧૯૩૮ ના દિવસે પ્રસિદ્ધ આટી રેટ બાઇ વાડીલાલ કપાસીની સાથે આ સંસ્થાની અમે સુલાકાત લીધી હતી. ખાનખહાદુર મામા સાહેબ, ખાન બહાદુર કાન્ટ્રાક્ટર લાહેબ અને હાઇસ્કૂલના પ્રીન્સીપાલ વિગેરેએ અમને સ્કૂલના બધા બધા વિભાગા બતાવ્યા હતા. શિક્ષણ ઉપરાંત સ્ત્રીઓને યાગ્ય રસાઇનું, કપડા ધાવાનું, ભરવાનું, ગુંથવાનું વિગેરે અનેક જાતનું શિક્ષણ અહિં આપવામાં આવે છે. સાથે ડીલ અને એવી રકાઉટી ગ સંબંધી ઉપયાગી તાલીમ પણ આપવામાં આવે છે.

વ્યાખ્યાના

ઉપર પ્રમાણે સંસ્થાએાની મુલાકાતા લેતાં લગભગ દરેક સ્થળ

વિદ્યાર્થી એને શિક્ષકાને સમયના પ્રમાણમાં એાધ આપવામાં આવેલા. તે ઉપરાન્ત શિક્ષણક્ષેત્રમાં કેટલીક ખાસ સભાઓમાં પણ વ્યાખ્યાનો આપવામાં આવ્યા હતા. જેમાંનાં કેટલાંક આ છે:–

- 1. ઇંજીનીયરી'ગ કાલેજ—કરાચીમાં આ કાલેજ બહુ પ્રસિદ્ધ છે. કાલેજના વિદ્યાર્થી'એ પૈકી ગુજરાતી વિદ્યાર્થી'એ પોતાનું એક મંડળ રથાપન કર્યું' છે. આ મંડળનાં આશ્રય નીચે મંડળના મંત્રી ભાઇ શ્રજલાલ મ્હેતાના પ્રયત્નથી કાલેજના પ્રીન્સીપાલ જીન્નરકર સાહેખના પ્રમુખપણા નીચે તા. ૩ જી એાગસ્ટ ૧૯૩૭ ના દિવસે ' વિદ્યાર્થી' એાનું ધ્યેય 'એ વિવય પર વ્યાખ્યાન આપવામાં આવ્યું હતું. આ વ્યાખ્યાનમાં વિદ્યાર્થી' એાએ સુંદર રસ લીધા હતા. છેવટે પ્રીન્સીપાલ સાહેખે અંગ્રેજમાં હાસ્યરસયુક્ત ઉપસંહાર કર્યો હતા.
- ર. સેવાકુંજ —કરાચીની ક્રોલેજમાં અબ્યાસ કરતા કેટલાક વિદ્યાર્થિઓ 'સેવાકુંજ'ના છાત્રાલયમાં રહે છે. તેના સુપ્રોન્ટેન્ડેન્ટ પ્રોફેસર કુમાર ઘણા વિદ્વાન્ અને કરાચીના પ્રસિદ્ધ કાર્યકર્તા છે. તેમના આપ્રદથી એક વ્યાપ્યાન ૨૮ માં આગરટ ૧૯૩૭ ના દિવસે રાખવામાં આવ્યું હતું. આ પ્રસંગે થાડેક ઉપદેશ આપ્યા પછી વિદ્યાર્થી ઓને છૂટથી પ્રશ્નો પૂછવાની તક આપવામાં આવી હતી. આધુનિક કેળવણીમાં આગળ વધેલા મરાઠી, પંજાબી અને ગુજરાતી વિદ્યાર્થિઓએ ' ઇશ્વર' 'આત્મા' 'જગત્' ' જીવનનું ધ્યેય' તેમજ સામાજિક અને કેટલાક રાષ્ટ્રીય પ્રશ્નો પૂછયા હતા. આ ચર્ચા ઘણી રસપ્રદ નિવડી હતી. અને કરી કરી આવા પ્રસંગ મેળવવા માટે વિદ્યાર્થિઓએ પાતાની જિદ્યાસા જાહેર કરી હતી.
- ૩ **ભાળકાેની કાેન્ફરન્સ**—પ્રસિદ્ધ દેશ નેતા **સ**ત્યમૂર્તિ તા. ૧૩ મી નવેમ્ખર ૧૯૩૭ ના દિવસે કરાચી આવેલા. આ પ્રસંગનાે લાબ લધ ઢેટલીઢ સં'સ્થાએાના આશ્રય નીચે કરાચીના વિદ્યાર્થા'એાની એક કાેન્ફરન્સ

રામભાગના મેદાનમાં થઇ હતી. આ પ્રસંગે કેટલાક કાર્યકર્તાઓના નિમંત્રણને માન આપી આશીર્વાદાત્મક થાેંડું વિવેચન કરેલું. ઘાંઘાટ અને અબ્યવસ્થા એટલી ખધી હતી કે કાેંઇપણ વક્તાને ભાગ્યેજ સૌએ સાંભળ્યા હશે.

૪ શિક્ષક સંમેલન—કરાચી મ્યુનિસીપલ રકૂલોના શિક્ષકોનું એક સમ્મેલન મ્યુનીસીપલ રકુલબોર્ડના એડમીનીસ્ટ્રેડીવ એાડીસર શ્રીયુત અનન્ત હરિ લાગૂ સાહેળના પ્રમુખપણા નીચે મહાવીર વિદ્યાલયના કમ્પાઉન્ડમાં થયું હતું. આ પ્રસંગે 'શિક્ષકોની જવાળદારી' એ વિષય ઉપર વ્યાખ્યાન આપવાના પ્રસંગ મળેલા. પંજાબી, ગુજરાતી, સિખ્ખ અને સિ'ધી વિગેરે શિક્ષકા સારી જેવી સંખ્યામાં હતા.

પ શારદા મંદિરના વાર્ષિક મેળાવઉા—કરાચીના જાણીતા શારદા મંદિરે ૧૭ વર્ષ પૂરાં કરી ૧૮ માં વર્ષમાં પ્રવેશ કર્યો, ત્યારે એક ખાસ કાર્ય ક્રમ ગાઢવવામાં આવ્યા હતા. આ દિવસે સવારના પ થી ધૂપની સુગન્ધો અને પ્રાર્થનાના નાદોથી વાતાવરણ ઘણુંજ પવિત્ર ખનાવવામાં આવ્યું હતું. ૮ વાગે સબા બરવામાં આવી હતી. સંસ્થાના સંચાલક બાઇ મનસુખલાલ જોખનપુત્રાએ સંસ્થાના સત્તર વર્ષના ટ્રેકા ઇતિહાસ કહી સંબળાવ્યા હતા. જેમાં સંસ્થાને થતાં વિધ્ના અને સંસ્થા માટે થતા 'લોકનિંદા' સંખ'ધી પણ દિલગીરી જાહેર કરી હતી.

આ પ્રસંગે 'વડીલ વિદ્યાર્થી' મંડળ' સ્થાપવાનું સદ્ભાગ્ય મને સાંપડચું હતું.

ક ગુજરાતી ગ્રેજ્યુએઠ એસાેસીએશન—તા. ૧૦ મી જુન *૧૯૩૮ ના દિવસે 'કારિયા હા⊌રફૂલ 'ના વિશાળ હેાલમાં કરાચીના ' ગુજરાતી ગ્રેજ્યુએઠ એસાેસીએશન ' તરકથી તત્ત્વન્નાનની ચર્ચાનાે એક મેળાવડા ગાઠવવામાં આવ્યા હતા. આ પ્રસંગ એન્યુકેશન ઇન્સ્પેક્ટર શ્રીયુત જેશાજી, 'સિન્ધાયા સ્ટીમ નેવીગેશન કમ્પની 'ના મેનેજર શ્રીયુત મહેતા તેમ કેટલાક વક્ષોલા, શિક્ષકા અને વિદ્યાર્થાઓએ હાજરી આપી હતી. લગભગ દાઢ કલાક સુધી જુદા જુદા જિજ્ઞાસુઓએ આત્મા, ઇશ્વર, કર્મ, જૈનધમે અને બોહ્ધમે વિગેર વિષયા ઉપર જ્ઞાનચર્યા ચલાવી હતી. આવા મેળાવડાઓથી વ્યાખ્યાના કરતાં વધારે કાયદા થાય છે, એવી ખાત્રી તે વખતે સૌને થઇ હતી.

૭ મહાવીર વિદ્યાલયના મેળાવડા—સન ૧૯૩૮ અને ૩૯ ખન્ને વર્ષ 'મહાવીર વિદ્યાલય'ના મેળાવડાએામાં હાજરી આપીને વિદ્યાર્થી-એા અને શિક્ષકાના જીવન સંખંધી ઉપદેશ આપવાના પ્રસંગ મળેલા.

-:38:-

મહાપુરુષાની જયન્તીએા

ં રાચીમાં દરેક ધર્મના અનુયાયાઓ વસે છે. દરેક ધર્મનાં ધર્મસ્થાનકા પણ ખનેલાં છે. અને તેમાં યે ગુજરાતીઓના નિવાસ, એટલે જેમ બીજી પ્રવૃત્તિઓમાં તેમનું અગ્રસ્થાન, તેમ ધર્મ પ્રવૃત્તિમાં પણ તેમનું અગ્રસ્થાન હોયજ. વ્યવસ્થાપૂર્વ ક ધર્મના જલસાઓ કરવાની જે કુશળતા ગુજરાતીઓમાં જોવાય છે, એવી બાગ્યેજ કાઇ દેશવાસીઓમાં જોવાશ. કદાચિત્ ક ઇ કરતા પણ હશે, તા પણ તે લગભગ અનુકરણ રૂપે.

કરાચીમાં અનેક મહાપુર્ધાની જયન્તીઓ પણ ઉજવાય છે. જુદા જુદા મંડળા અને સભાઓ દારા એ જયન્તીના ઉત્સવા સારી ધૂમધામ પૂર્વ ક થાય છે. તેમાંની થાડીક જયન્તીઓના ઉલ્લેખ આ પ્રકરણમાં કરું છું કે જેમાં પ્રમુખ તરીકે અથવા વક્તા તરીકે કંઇક સેવા કરવાનું સદ્ભાગ્ય આ લેખકને સાંપડયું હતું.

કૃષ્ણ જયન્તી

સત્ ૧૯૩૭ અને ૩૮ બન્ને વખતની 'કૃષ્ણુ જયન્તી 'ઓમાં ભાગ લેવામાં આવેલા. સત્ ૧૯૩૭ ની કૃષ્ણુ જયન્તી 'ભાટિયા સેવા સમિતિ ' અને 'ભાટિયા સહકારી મંડળ 'ના આશ્રય નીચે 'શારદા મંદિર 'ના કંપાઉડમાં શેઠ હિરિદાસ લાલજીના પ્રમુખપણા નીચે થઇ હતી. સત્ ૧૯૩૮ની જયન્તી પણ તેજ સ્થળ ઉજવવામાં આવી હતી. જયારે તેજ દિવસે ખીજી જયન્તી 'પ્રભુતત્ત્વ પ્રચારક મંડળ' તરક્થી 'જૈન વ્યાખ્યાન હોલ 'માં કરવામાં આવી હતી.

શારદા મંદિરમાં થએલી એ જયન્તી પ્રસંગ મેં જે વિચારા રજુ કર્યાં હતા; તેમાંના થોડોક આ છે:

"કૃષ્ણ ભગવાનની જયન્તી, માત્ર સભાઓ ભરીને વ્યાખ્યાનો કરીએ, એટલાથી સમાપ્ત નથી થતી. જેની જય'તી ઉજવાય, એના જીવનમાંથી ક'ઈક ગુણ લેવાય તાજ તે જયન્તીની સફળતા કહેવાય. પ્રતિવર્ષ જયન્તી ઉજવા છા, તમે તમારા જીવનનું અવલાકન કરા કે આટલા વર્ષોમાં કયા અને કેટલા ગુણા સ્વીકાર્યા છે ?

''કૃષ્ણ ભગવાન ખાલ્યાવસ્થાથી ગાયાના પૂનરો હતા. ગાયાને એમણે હિ' દુસ્તાનનું મુખ્ય ધન માન્યું હતું. કૃષ્ણનો આજનો પૂનરી તેંજ ગાયને 'ગાયમાતા' કહેવા સિવાય બીજી શી પૂન કરે છે? આજનો હિ' દુ શ્રીમ'ત, માે દરા રાખવા માે દે એક બે નોકર પણ રાખવા માે દે એક બે નોકર પણ રાખવા માે દે એક બે નોકર પણ રાખશે, પણ ગાયને માટે તેને ત્યાં સ્થાન નથી, ને નોકર પણ નથી મળતા કે જે ગાય પાતાને અને પાતાના આળકાને શુદ્ધ દૂધ આપીને શરીર પુષ્ટ કરે છે. રસ્તામાં ગાય મળે તા ગાયના શરીર ઉપર હાથ ફેરવી આંખે લગાવે, ગાય સામી મળે તા તેના કપાળમાં ક'કુનો ચાંડેલા કરે: પણ ગાય વસુષ્ઠા નય, અને દુધ દેવી અંધ થાય તા બે પૈસા યે પાંજરાપાળમાં આપ્યા સિવાય સીધી

પાંજરાપાળમાં પધરાવે. આ ગૌપૂજા! એટલુંજ શા માટે ? પંદર રૂપિયાની ગાયના કાઈ ૧૭ કે ૨૦ રૂપિયા આપતા હોય તાે એમ જ્રણવા છતાં કે, હમણાંજ કસાઈવાડે જવાની છે, એટલા લાેલની ખાતર એનેજ વેચશે.

"આવીજ રીતે કૃષ્ણની ગીતાના ગુણ ગાનારાઓ ગીતામાં વર્ણ વેલા 'ચામ' ને કેટલા આદરે છે ? ગીતાનો 'કર્મ'યાગ' પ્રત્યેક વ્યક્તિએ ખાસ સમજવાની જરૂર છે. હમણાં થાડા દિવસ પહેલાં એક જર્મન વિદ્યાન મેને પૂછ્યું હતું કે ગીતાના 'ભક્તિયાગ', 'કર્મ'યાગ' અને 'જ્ઞાનયાગ'માં હ'યા કયા યાગ છે ? મારી દેષ્ટિએ 'કર્મયાગ' વધારે શ્રેષ્ઠ છે. કર્મ'યાગથી માણસ 'ધર્મયાગ' ખની શકે છે. 'જ્ઞાનયાગી' પણ ખની શકે છે. આપણે કેટલા કર્મયાગી છીએ ? એ અંતરાતમાને પૂછીએ તા માલ્મ પડે."

સન્ ૧૯૩૮ની 'પ્રભુતત્ત્વ પ્રચારક મંડળ ' તરફથી ચએલી કૃષ્ણ જયન્તીમાં પ્રમુખ તરીકેના વ્યાખ્યાનમાં મેં એ બાબત તરફ લોકોનું ધ્યાન ખેંચ્યું હતું કેઃ—

"આજે કૃષ્ણલીલાના ખ્હાના નીચે કૃષ્ણભકતા કૃષ્ણ ભગવાનની ભક્તિ કરી રહ્યા છે કે એક જાતનો સાંસારિક વિષયાનો પ્રચાર કરી રહ્યા છે ? બાર વર્ષ સુધીની બાલ્યાવરથામાં છાકરીઓની સાથે બાલકીડા કરનાર બાળકની ચેષ્ઠા- ઓને આજે કેટલું વિકૃત રૂપ આપવામાં આવ્યું છે ? એ મારી દેષ્ટિએ કૃષ્ણ ભગવાનની ભક્તિ નથી, પરન્તુ વિષયવાસનાની સ્વાર્થ પરાયણતા છે આજે કૃષ્ણનું એક પણ ચિત્ર ગાપી વિનાનું તા નજ હાય. સામાન્ય વ્યવહારમાં પણ એક ગહસ્થ પાતાની સ્ત્રીની સાથે પણ મર્યાદા જાળવી શકે છે-જાળવવીજ પડે છે, જ્યારે કૃષ્ણ ભગવાનના ચિત્રે અને કૃષ્ણ ભગવાનના જીવનના ખ્હાના નીચે ખેલાતી લીલાઓ, એ શું અયાગ્ય નથી ? બાર વર્ષ સુધીની બાલ્યાવસ્થાની બાળકીડાનો આવી રીતે દુરપયાગ થાય એ તા ઈચ્છવા જેગ નજ કહેવાય. એને આધ્યાત્મિકતાનું રૂપ આપવામાં આવતું હાય, તાપણ તે આધ્યાત્મિકતાનો વિચાર કરનારા સંસારમાં મનુષ્યા કેટલા ? ગમે તેવી શુદ્ધ વસ્તુ પણ જો તે અપવિત્રતાના અર્થમાં ફેલાતી હાય તો તે શુદ્ધ નથીજ. કાઈપણ ધર્મ અને વરાચ્યીજ એમપી શકે છે.

"આવાંજ કારણાથી તા જેમ કેટલાકા લેકિતના ખ્હાના નીચે વિષયી અને છે, તેમ કેટલાક આવા નિમિત્તોને આગળ કરી અશ્રદ્ધાળ અને નાસ્તિક પણ અને છે. કૃષ્ણ લગવાનના લક્તાએ આ વસ્તુનો ખૂબ ગ'લારાઇથી વિશ્વાર કરવાની જરૂર છે."

ગ**ણેશાત્સવ**

તા. ૧૧મી સપ્ટેમ્પર ૧૯૭૭ના દિવસે 'સેવાકુંજ 'માં મરાઠાએ તરકથી ' ગણેશાત્સવ ' હજવવામાં આવ્યા હતા. આ પ્રસંગે એક ઢું કું પ્રવચન કરતાં ગણેશજીનું વાહન ઉંદર છે, એ શું સૂચવે છે ? એ વિષય ઉપર કેટલું ક કહેવામાં આવેલું. ઉંદર તમામ વસ્તુઓને કાપી ખાય છે. નાશ કરે છે, એવા ઉંદરનું વાહન ખનાવીને ગણેશજી સૂચવે છે કે 'સંસારના તમામ જીવાને હડપ કરનાર મૃત્યુ ઉપર તમે વિજય મેળવા, અર્થાત્ મૃત્યુથી શી રીતે નિર્ભય રહી, એ મૃત્યુથી શી રીતે નિર્ભય રહી શકાય ? એ ઉપર વિવેચન કરવામાં આવ્યું હતું.

કબીર જયન્તી

એક દિવસની સાંજે ' કળીર પ'થ 'ના આચાર્ય મહત્ત સ્વામી શ્રી ખાલકૃષ્ણદાસજીએ મારી પાસે આવીને જણાવ્યું કે–' જેઠ સુદિ પુનમના દિવસે 'કળીર સાહેળ'ની જયન્તી ઉજવવાની છે, તે પ્રસંગે મારે પ્રમુખ થવું જોઇએ. ' મને આશ્ચર્ય સાથે ખૂબ ક્ષાેભ થયા. કળીર સાહેળની જયન્તીમાં મારા જેવા એક જૈનસાધુ પ્રમુખ તરીકે કેમ શાબી શકે ? વળી તેમના શ્રન્થાના ઉપલક અભ્યાસ સિવાય તેમના સંળ'ધી મારું જ્ઞાન થે શું ? પણ શાંતપ્રકૃતિના, સાત્વિક વૃત્તિવાળા મારા આ મહત્ત મિત્રના આશ્રહ ચાલુ રહ્યો. આખરે મારે આ મિત્રનું વચન માન્ય રાખવું પડશું. ૧૯૭૮ના જુનની ૧૦–૧૧–૧૨–૧૩ એ તારીખા શ્રી કળીર ૨૪

સાહેળની જયન્તી માટે મુકરર થઇ. મહન્તશ્રીના ઉપદેશથી 'રચ્યુછોડ લાઇન 'ના શિવનળ પાસેના મેદાનમાં કરાવ્યીના કળીરબક્તોએ એક સુર્શેં!બિત મ'ડપ ઉભેા કર્યો. ચાર દિવસ ખૂબ ધૂમધામ પૂર્વ'ક જયન્તી થઇ. અનેક કળીરપંથી સન્ત-મહન્તો બહાર દેશાવરથી પણ આવેલા. આજ પ્રસંગે મહન્તશ્રી ભાલકૃષ્ણદાસજીના પરિશ્રમથી ઉભા થએલા 'કળીર ધર્મસ્થાનક 'ની ઉદ્ઘાટનક્રિયા પણ થવાની હતી. આ ક્રિયા કરાવ્યીના માજી મેયર શ્રીયુત દુર્ગાદાસ એડવાનીના હાથે કરવામાં આવી. કરાવ્યીના અને બહારના જુદી જુદી કેમના પ્રસિદ્ધ વ્યાખ્યાતાએનાં વ્યાખ્યાનો, કુશળ સંગીતકારાના સંગીતના જલસાએ અને એમ જુદી જુદી જાતના કાર્યક્રમાથી ચારે દિવસનું પ્રાપ્રામ ખૂબ ભરચક રાખવામાં આવ્યું હતું. આ પ્રસંગે ધર્મસ્થાનાનું મહત્ત્વ બતાવતાં મેં કહ્યું હતું કે:-

"ધર્મ'સ્થાના દ્વારા ધર્મ'પ્રચાર કાર્ય થઇ શકે છે પ્રત્યેક ધર્માવલસ્બીઓએ એક યા બીજી રીતે ધર્મ'સ્થાનોનો સ્વીકાર કર્યો છે. આવાં સ્થાનોને સ'સારતી વાસના, પ્રક્ષેાલનો અને રાગદ્વેષના સસ્પર્ક ન હાેવા જેઇએ. ત્રિવિધ તાપથી સ'તપ્ત થએલા લાેકા આવાં સ્થાનોમાં આવે છે. સાધુસન્તાનો સત્સ' અને તેમની સેવામાં રહી ધર્મ'નો સદુપદેશ ગ્રહ્યુ કરવા, એ આવાં ધર્મ'સ્થાનોનો હેતુ છે. ઉદ્દેશા દરેક સંપ્રદાયના સારા હાેય છે, પણ પાછળથી તેના દુરપયાંગ થાય છે. કમીર સાંહેએ ઉદારતાથી એકતા વધારવા અને કુરઢીઓને દૂર કરવા જે ઉપદેશ આપ્યા હતાં, તે પ્રમાણે વર્તવા તમે પ્રયત્નશીલ થશા. દરેક ધર્મસ્થાનો આત્મકલ્યાણના રસ્તા પર લઈ જનારાં સ્થાનો છે." ઇત્યાદિ

છેવટના ઉપસંહારમાં મેં જે વિચારા રજુ કર્યા હતા, તેમાંના ચાડા આ છે.

''સ'સારના પ્રત્યેક મહાપુર્ધના જન્મ પાછળ કંઇ ને કંઇ વિચિત્રતા અને કૌતુક રહેલાં હાય છે. આવી રીતે કળીર સાહેબના જન્મસ'બ'ઘમાં પણ કંઈક વિચિત્ર ઘટનાઓ હાય, તાે એમાં આશ્રય' પામવા જેલું નથી. આપણે તાે જે મહાપુર્ધા ઉત્પન્ન થયા, તેમનો સંદેશ શા છે? તેઓ પાતાનું જીવન શા રીતે જીવ્યા ? જગતના કલ્યાણ માટે તેમણે શું કર્યું ? તેજ માત્ર ધ્યાનમાં રાખવાની જરૂર છે. પાછલા કાળમાં અને તેમાં યે ૧૬ મી શતાબ્દિક સુધીના કાળમાં જે જે મહાપુર્ધા થઈ ગયા, તેમના ચમત્કારની વાતા પણ ઘણી ચાલે છે. આવી ઘટનાઓ બધા સંપ્રદાયામાં થયા કરી છે. આવી વસ્તુઓને આપણે અલગ કરી મહાપુર્ધાએ જીવનને સફળ કરવા શું સંદેશા આપ્યા છે? તે ઉપર વિચાર કરીએ, તા વધારે સાર્ં છે.

''દુનિયાના અનેક મહાપુરૂષાની માક્ક ક્ષ્મીર સાહેળ માટે પણ વિરાધ જગ્યા હતા, પણ એ તા કુદરતી છે. સ'સારના જળમાં કસાએલા માનવીએ કહે છે જરૂર કે 'અમે સત્યના પૂજારી છીએ.' પણ સત્ય સાંલળલું એને ગમતું નથી અને જે મહાત્માએ સત્ય સંભળાવે છે, તેના વિરાધી બની ધૂળ ઉડાવવા તૈયાર થાય છે. છતાં મહાત્માએ માટે તા સત્ય તે સત્યજ છે. આખરે એમના સત્યનો વિજય એમની માજદ્વામાં નહિ' તા, ગેરમાજદ્વામાં પણ પ્રત્યક્ષ દેખાયા વિના નથી રહેતા.

"કળીર સાહેળના દોહાઓને 'સાખી' કહેવામાં આવે છે. એક વિદ્રાને તેની આલેાચના કરતાં કહ્યું છે કે 'સાખી' એ 'સાક્ષી' નો અપબ્ર'શ છે. કબીર સાહેળની 'સાખી' દુનિયાના આત્માનું સાક્ષીબૂત વચન છે. કબીર સાહેળની સાખી તેની હયાતિની સાક્ષી છે. 'સાક્ષી'માં પક્ષપાત કે વાડાળ'ધી નથી હોતી.

"સંગઠન એ રાષ્ટ્રની હત્રતિનું સૂત્ર છે. જીદા જાદા સંપ્રદાયના મહાત્મા-ઓની જયન્તીઓ સાથે મળીને હજવવાથી આપણી તાકતા વધશે અને પરિણામે રાષ્ટ્રબળ વધશે. મારા તમને હપદેશ છે કે જ્યાં જ્યાં પ્રસંગા મળે, ત્યાં ત્યાં તેગા મળવાનું શીખા. કબીર સાહેબની જયન્તી હપશ્યી આઢલા બાધ લઇને છ્ઠા પડશા તાથે બસ છે...

'બધા દિવસોના કાર્ય'કમમાં તમે ખધાઓએ મને જે સાથ આપ્યા છે, અને શાંતિપૂર્વ'ક મને દરેક વખત સાંબ્રહ્યો છે, તે માટે તમારા આભાર માતું છું મારા મિત્ર મહ'ત સ્વામી શ્રી આત્રકૃષ્ણદાસજીના અથાક પરિશ્રમતું આ પરિણામ છે. તેઓને હું જેઠલા ધન્યવાદ આપુ' તેઠલા આછા છે. '' આ જયન્તી પ્રસંગે મહંત શ્રી આલકૃષ્ણદાસજીએ રાજ વિદ્વતાપૂર્ણ અને ગંભીરતા સાથેનાં જે પ્રવચન કર્યાં હતાં, તે ઘણાંજ મહત્ત્વનાં હતાં. વહાદરાથી નિકળતા 'સ્વ-સ'વેદ' નામના પત્રના પાંચમા વર્ષના ૧૦ મા અંક કરાચીની આ ' કળીર જયન્તી અંક ' તરીકે સચિત્ર પ્રકટ થયા છે, એમાંથી બધાં વ્યાખ્યાના વિગેરે હડીકત જાણવાની મળે છે.

જરથાસ્ત જયન્તી

'પ્રભુતત્ત્વ પ્રચારક મંડળ'ના આશ્રય નીચે પારસીઓના મહાન પેગમ્બર જરથાસ્ત સાહેબના જન્માત્સવ રવિવાર તા. ૧૧ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૩૮ ના દિવસે ગુરુદેવ શ્રી વિજયધમ સૃરિ મહારાજની જયન્તી પ્રસંગે ઉભા કરાએલા મંડપમાં ઉજવવામાં આવ્યા હતા. આ પ્રસંગે પણ મારા જેવા જરથાસ્ત સાહેબના જીવનચરિત્રથી લગભગ અનિહ્ન એવા એક અદના બિલ્લુકને પ્રમુખ તરીકેની જવાબદારી સાંપવામાં આવી હતી. હો. વાણ્યા, પી. એચ. દસ્તુર સાહેબ, જમીયતરામ આચાર્ય, માણેકબાઇ દરાગા, એવા અનેક વકતાઓએ જરથાસ્ત સાહેબના જીવન ઉપર પ્રવચના કર્યા હતાં.

-: 3Y:-

બહારના વિદ્વાના.

કરાચીની અમારી સ્થિરતા દરમિયાન એક અથવા બીજા નિમિત્ત ભહારના અનેક વિદાનાનું કરાચીમાં આવવું થએલું. આ વિદાનાના ત્રાનના લાભ પણ કરાચીની જનતાને પ્રસંગાપાત્ત મળે, એવા પ્રયત્ન કરવામાં આવેલા. ઘણે ભાગે અમારાં ચાલુ વ્યાખ્યાનાના સમયમાંજ તે વિદાનાનાં વ્યાખ્યાના ગાઢવાતા. કરાચીના મૂર્તિ પૂજક સંધ તરફથી તે સંખધા બધા ગાઢવણ થતી. આવા જે જે વિદાનાના ત્રાનલાભ કરાચીની જનતાને અમારી જ્રપસ્થિત સમક્ષ મળ્યા, તેઓમાંના થાડાકના જિલ્લેખ અહિં કરવામાં આવે છે—

૧ અધકવિ હ સરાજભાઇ—અમરે-લીના આ અધકવિ ગુજરાતી પ્રજામાં સારા જાણીતા છે. તેમની બજના ગાવાની શક્તિ અદ્ભૂત છે. શ્રીતાએામાં ખૂબ રસ રેડે છે. તા. રહ મી જુન ૧૯૩૭ ના દિવસે એમનાં બજનોના એક જલસા ગાઠવવામાં આવ્યા હતા. ખૂબ આનંદ આવ્યા હતા. ર સાધુ વાસવાની—સિંધના આ પ્રસિદ્ધ સાધુ જગમશદૂર છે. તેમના પરિચય પહેલાં કરાવવામાં આવ્યા છે. અમારી મિત્રતાના અંગે અનેક વખત સાધુછ ઉપાશ્રયે પધારેલા. તા. ૨૭ મી ઓગસ્ટ ૧૯૩૭ ના દિવસે મારા વ્યાખ્યાન પ્રસંગે તેમનું વ્યાખ્યાન ગાઠવવામાં આવેલું. 'અંતર્પંટ ખાલા 'એ વિષય ઉપર એમણે ઘણુંજ આધ્યાત્મિક અને પાતાની લાક્ષણિક શૈલીમાં દિલ પીગળાવનારું વ્યાખ્યાન કર્યું હતું.

3 જર્મન વિદ્વાન ડા. ફીલહેન્સ સામર—જર્મનીના આ પી. એચ. ડી. ડીગ્રી ધરાવનાર વિદ્વાન તા. ૨૫ મી ઓગસ્ટ ૧૯૩૭ ના દિવસે આવ્યા હતા. આ વિદ્વાન જિજ્ઞાસાવૃત્તિવાળા અને બલા ગૃહસ્થ છે. તેમણે હિંદુ સંસ્કૃતિના વણા સારા અભ્યાસ કર્યો છે. વિદ્વાન હોવા છતાં તેઓ વ્યાપારી લાઇનમાં ઝીપલાએલા છે.

આ વિદ્વાને સ્વર્ગ સ્થ ગુરૂદેવ શ્રી વિજયધર્મ સૂરિ મહારાજનું કેમ્પ્રીજ યુનીવર્સિટી પ્રેસથી ખહાર પહેલું 'જીવનચરિત્ર' વાંચ્યું હતું. એ ઉપરથી એમના દિલ ઉપર ઘણીજ સારી અસર થઇ હતી. જ્ઞાનચર્ચા દરમિયાન ગીતાના 'ચાેગ' સંખધી તેમજ જેનાના 'ચાેગ' સંખધી લગભગ દાઢ કલાક ચર્ચા ચાલી હતી. તેમણે મારી સૂચનાથી આખતાં મંદિરા જોવાના ખાસ નિર્ણય કર્યો હતો. સમય નહિ હોાવાના કારણે તેમનું જાહેર બ્યાપ્યાન રાખી શકાયું ન હતું.

જ એ હજ્યન જ નાં લીસ્ટા—તા. ૨૨ મી ઓગસ્ટ ૧૯૩૭ ના દિવસે હું મારા આસન પર એઠા હતા; એવામાં એક યુરાપીયન યુવક મારી પાસે આવી ચઢયો. હાથમાં ક્રેમેરા લટકતા હતા અને એક નાનકડી એમ હતી. નામ પૂછતાં ખબર પડી કે તે એક એ લ્જિયમના પત્રના પ્રતિનિધિ છે. અને તે મારું નામ પૂછતા પૂછતા ત્યાં આવેલા. તેની સાથે બીજે પહ્યું એક યુવક હતા; જે તે વખતે પાતાને ઉતારેજ રહેલા. લગભમ

ખે કલાક સુધી એક દુભાષિયાને વચમાં રાખી ચર્ચા ચાલી જૈન સાધુઓના આચાર વિચાર, જૈનાનાં મૂળ તત્વા વિગેરે વિષયા એ ચર્ચામાં મુખ્ય હતા. તે પછી તો આ ળ'ને યુવકા વખતા વખત આવતા અને ઘણી વસ્તુઓની માહિતી મેળવી નોંધ લેતા. આ હકીકત ઉપરથી માલૂમ પડ્યું હતું કે તેઓ ખે વર્ષથી દુનિયાની મુસાકરીએ નીકળ્યા છે. જુદા જુદા દેશા અને ગામામાં જાય છે. અને પ્રસિદ્ધ પુરુષોની મુસાકાતા લઇ હકીકતા મેળવે છે. એમના કહેવાથી એમ પણ માલૂમ પડ્યું કે જે પત્રના તેઓ પ્રતિનિધિ હતા; તે પત્ર તરફથી તેમની મુસાકરીનું વર્ણન પુસ્તકાકારે છપાશે. આ બ'ને મુસાકરીના નામ હતાં મેસર્સ ચાલ્સ પીટ્રાસ, અને ચાલ્સ લઇ પેરાને.

પ **ચાગાચાર્ય પ્રકાશકેવ—લાહે**ારના પ્રસિદ્ધ યાગાશ્રમવાળા પં. પ્રકાશદેવ કરાચી આવેલા. તેમનું એક વ્યાખ્યાન ' પ્રદાચર્ય' વિષય ક્રિપર ૧ ડીસેમ્પર ૧૯૩૭ ના દિવસે ઉપાશ્રયમાં રાખવામાં આવેલું. પ્રદાચર્ય પાલનના જુદા જુદા નિયમા ઉપર તેમણે ઘણાજ પ્રકાશ પાડેલાે. એમના આ વિદ્વત્તાભર્યા વ્યાખ્યાનની ઘણીજ સુંદર અસર થવા પામી હતી.

ક શ્રી રાયચૂરાજીના દાયરા—યુજરાતના આ મહાન સાહિત્યકાર, 'શારદા 'ના તંત્રી અને ' લેકસાહિત્ય 'ના પ્રખર અભ્યાસીથી કે ાલુ અજાલ્યું છે ? કરાચીમાં ભરાએલી ૧૩ મી ' યુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ ' પ્રસંગે જે અનેક વિદ્વાના આવેલા, તેઓમાં ભાઇ રાયચૂરા પણ એક હતા. કરાચીની જનતાને ભાઇ રાયચૂરા અને બીજા સાક્ષરાની વિદ્વત્તાના લાભ મળે, એવી યોજનાઓ ગાઠવાઇ હતી. તેમાં શ્રીયુત રાયચૂરાજી અને કવિ માવદાનજીનો એક દાયરા ૨ જી જાન્યુઆરી ૧૯૩૮ ના દિવસે ઉપાશ્રયના હાલમાં ગાઠવાયા હતા. આ વખતે જૈન સમાજના પ્રસિદ્ધ અને વિદ્વાન સોલીસીટર શ્રી માતાચ'દ ગિરધરલાલ કાપડિયા તથા

વીસનગરવાળા રાજરતન શેઠ મહાસુખભાઇ ચુનીલાલ વગેરે જાણીતા ગૃહસ્થાની પણ ઉપસ્થિત હતી. સમ્મેલનના સ્વાગતાધ્યક્ષ, ઉપપ્રમુખા અને મંત્રીઓ પણ ઉપસ્થિત હતા. કરાચીના પ્રસિદ્ધ નાગરિક ભાઇ હીરાલાલ ગણાત્રાએ મહેમાનાના પરિચય કરાવ્યા હતા. તે પછી ભાઇ સાયચૂરાએ પાતાની રમુજ શૈલીમાં સુંદર વ્યાખ્યાન કર્યું હતું. લોકોને ખૂબ હસાવ્યા હતા. પછી લોકોના આગ્રહથી રાજકવિ માવદાનજ અને શ્રીયુત રાયચૂરાએ સામસામે ઉભા રહી દુહાઓની રમઝડ જમાવી હતી. આમ આ દાયરા ઘણાજ રસપ્રદ થયા હતા.

હ શેઠ મહાસુખભાઇ—જૈનસમાજના પ્રસિદ્ધ લેખક અને કવિ તેમજ વડાદરા રાજ્યના માનીતા વીસનગરવાળા શેઠ મહાસુખભાઇ ત્યુનીલાલના પરિચય કરાવવાની ભાગ્યેજ જરૂર છે. તેઓ પણ 'સાહિત્ય પરિષદ 'પ્રસંગે કરાચી આવેલા. તેમના જ્ઞાનના અને વિચારાના લાભ મેળવવા માટે ૨૫ મી નવેમ્બર ૧૯૩૭ ના દિવસે એક જાહેર વ્યાખ્યાન ગાઠવાશું હતું. તેમના ઉદાર વિચારા અને ખાસ કરીને 'જૈન સમાજની વર્તમાન પરિસ્થિતિ' સંબંધી તેમના "અભ્યાસ જાણવાની સારી તક મળી હતી. તેઓ થાડાક દિવસા સુધી રાકાયા હતા અને મારા જુદા જુદા વ્યાખ્યાના પ્રસંગે પણ તેમના વિચારાના લાભ લાકાને મળ્યા હતા.

૮ જમનાદાસ ઉદાણી—મુંબઇના આ જાણીતા જનૌલીસ્ટ અને અર્થ'શાસ્ત્રી કરાચી આવેલા. તેમના દેશની આર્થિ'ક અને રાજકીય પરિસ્થિતિનો અભ્યાસ ઘણા ઉંડા છે. તેમના વિચારાનો લાભ મેળવવા માટે ક માર્ચ ૧૯૩૮ ના દિવસે ઉપાશ્રયના હોલમાં 'વતે'માન યુગ અને અહિંસા 'એ વિષય ઉપર વ્યાપ્યાન રાખવામાં આવ્યું હતું. તેમણે પાતાના વિષયના ધર્મ'શાસન, સમાજશાસન અને રાજશાસન—એમ ત્રણ વિબાગા પાડી વિદ્πાપૂર્ણ વ્યાપ્યાન આપ્યું હતું. કરાચીના

જૈનોને તો એ જાણીને અભિમાન શાય એ સ્વભાવિક હતું કે-જૈન સમાજમાં આવા ઉડા અભ્યાસીએ પણ છે.

૯ ડા. થામસ-ભારતીય સાહિત્યના ઉચ્ચ ક્રાેટીના અભ્યાસી, યુરાપના પ્રસિદ્ધ વિદ્વાન, ઇન્ડીયા એારીસ લાયબ્રેરીના ભૂતપૂર્વ ચીક લાયબ્રેરીયન અને એાકસક્રર્ડ યુનિવર્સિટીના માજ સ'સ્કૃત પ્રાફેસર ડા. એક. ડખલ્યુ. થામસ એમ. એ. પીએચ. ડી., 'એારીયન્ટલ ક્રાન્ક્-રન્સ 'ના ચુંટાએલા પ્રમુખ તરીકે હિંદુસ્તાનમાં આવેલા. અમારા ગુરુમહારાજ શ્રી વિજયધર્મ સૂરિ મહારાજના તેઓ પરમ ભક્ત. લગભગ વીસેક વર્ષ પહેલાં તેઓ હિંદુસ્તાનની મુસાકરીએ આવતાં સૌથી પહેલાંજ ગુરમહારાજ પાસે આવેલા. તેમની અમારી મિત્રતા ધણા વર્ષોથી ચાલી આવે છે. કેવળ થાડા કલાકા માટે મિત્રતાના સંવ્યંધ તાજો કરવાની અભિલાષાથી આવેલા. વખત નહિં હોવા છતાં આવા એક મહાન યુરાપાયન વિદ્વાનની વિદ્વત્તાના લાભ અપાવવા માટે તા. ૧૭ની એપ્રીલ ૧૯૩૮ના દિવસે કરાચીના મેયર શ્રીયુત દુર્ગાદાસ એડવાનીના પ્રમુખપણા નીચે ઉપાશ્રયના હાેલમાં એક વિરાટ સભા બરવામાં આવી હતી. કરાચીના અધિકારીએા, મ્યુનિસીપાલીટીના કારપરેટરાે, તમામ પત્રાના પ્રતિનિધિએા, પારસીએા, અંગ્રેજો, સિંધી અને યુજરાતી સ્ત્રી પુરષોની હજારાની સંખ્યા આ વિદ્વાનને સાંભળવાને માટે આતુરતાથી આવી હતી. ડાે. **ચા**મસે ' ભૂત અને વર્તમાન ' એ વિષય ઉપર ઘણુંજ વિદ્વત્તાપૂર્ણ મંભીર અને જાણવા જેવું વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું. અંગ્રેજીમાં વ્યાખ્યાન આપવા છતાં પણ આ હજારાતી જનતાએ જે શાંતિ જાળવી હતી એ ખહુ આશ્વર્યકારક હતી.

આ અંગ્રેજી વ્યાપ્યાનના ગુજરાતી તરજુમા શ્રીયુત પૈશાતન વાર્ણિયા બી. એ. એલ. એલ. બી. એ કરી સંભળાવ્યા હતા. આવા ગંભાર અને કહિણ વિષયના પણ ગુજરાતીમાં અનુવાદ સંભળાવતાં શ્રી વાણિયાએ સરસ રસ ઉત્પન્ન કર્યો હતા.

ડા. શામસ કરાચીથી નેપાલની મુસાકરીએ હપડી ગયા હતા. ત્યાંથી ૯ મી જુલાઈ ૧૯૩૮ ના દિવસે વિલાયત માટે સ્ટીમર પકડવાને પાછા કરાચી આવ્યા હતા. આ પ્રસ'રે પહું તેએ હપાશ્રયમાં આવ્યા હતા. અને લગભગ એ કલાક રાકાઇ પાતાની મુસાકરીની બધી હડી કતો જણાવી હતી. ડા. શામમ હૈંદ્રાબાદ (સિંધ)માં અમારી સ્ચનાથી બહેન પાર્વતી એડવાનીના મહેમાન બન્યા હતા. પાર્વતી બહેનના આખા કુડુમ્બે તેમની સારી મહેમાનગીરી જળવી હતી. ત્યાંથી તેએ માહન-જો-ડેરા જોવાને ગયા હતા. પાતાની મુસાકરી દરમિયાન શિવ-પુરીની અમારી સ'સ્કૃત કાલેજ, આગાનું 'વિજયધમ'લક્ષ્મી જ્ઞાનમંદિર' એ બધી સ'સ્થાએનું પણ નિરીક્ષણ ક્યું" હતું. અને તેમણે અહિં આવીને ઘણા સ'તાલ જાહેર કર્યા હતા.

૧૦ શ્રીયુત ચીમનલાલ કીર્તનકાર—વાંકાનેરના વતની ચીમનલાલ કીર્તનકાર એક સારા પ્રસિદ્ધ આખ્યાનકાર છે. તેઓ કરાચી આવેલા અને કરાચીની જનતામાં તેમનાં આખ્યાતે ઘણાં રાયક થયાં હતા. જૈનસંઘ તરફથી પણ 'શાહ અને ખાદશાહ ', 'રચૂલિબદ્ર અને કાશ્યા વેશ્યા ' 'સવા—સામજ ' વિગેરે વિષયા ઉપર તેમનાં આખ્યાના ગાઠવવામાં આવ્યાં હતાં. ગઘ અને પદ્યમાં પાતાની તાતકાલિક કવિત્વ શક્તિથી આખ્યાના તૈયાર કરી સુંદર અબિનય સાથે આ આખ્યાના તેમણે સંભળાવ્યાં હતાં.

૧૧ મિસ માર્ટારૂથ આદિ—બહાઉલ્લા નામના એક ઇરાની તત્ત્વત્રાનીના નામથી પ્રચલિત થએલા 'અહાઇ' ધર્મ'ના નામથી ઘષ્ણા એાછા લોકા પરિચિત હશે. ઇરાનો લોકામાં અને હવે તેા યુરાપ અમે-

રિકામાં પણ આ ધર્મે પોતાના પગપેસારા કર્યા છે. આ ધર્મના ત્રણ ઉપદેશક-૧. અમેરિકન બાઇ મિસ માર્ટારથ ૨. ઇરાનીબાઇ મિસીસ શીરીનબાઇ ફાજદાર અને ૩. ખાજ ગૃહસ્થ એચ. એમ. મનજી કરાચી ખાતે આવેલા. તેઓએ અમારી મુલાકાત લીધી અને તે પછી તેમનાં ત્રણ વ્યાખ્યાના તા. ૧-૨ મે ૧૯૩૮ ના દિવસામાં ગાંઠવવામાં આવેલા. ત્રણે વ્યાખ્યાનામાં પ્રમુખ તરીકેની જવાબદારીનું કામ આ પંક્તિના ક્ષેખકને સાંપવામાં આવ્યું હતું. પહેલું વ્યાખ્યાન જૈન ઉપાશ્રયના હાલમાં 'વિશ્વવ્યાપક ધર્મ' એ વિષય ઉપર રાખવામાં આવ્યું હતું. બીજું 'શારદા મંદિર 'માં 'વિશ્વો હારક કેલવણી ' એ વિષય ઉપર અને ત્રીજું 'કારિયા હાઇસ્કલ 'ના હાલમાં 'બાળકાને નવીન સંદેશ' એ વિષય ઉપર આપવામાં આવ્યું હતું. ત્રણે વ્યાખ્યાનામાં, ખાસ કરીને ઉપાશ્રયના વ્યાખ્યાનમાં શ્રોતાઓની સારી સંખ્યા હતી. 'બાહાઇ ધર્મ'ના આ ઉપદેશકાએ 'બહાઇ ધર્મ' સંબંધી જે જે વાતા જણાવી હતી, તેમાં હિંદુ કે જૈન કાઇપણ ધર્મથી કંઇપણ જાતની વિશેષતા જેવું જણાયું ન હતું. અને તેજ વાત પ્રમુખ તરીકેના મારા વ્યાખ્યાનામાં મેં જણાવી હતી.

મિસ માર્ટારૂથ એક વૃદ્ધ ઉમરની અમેરિકન ળાઇ છે.* તેણીએ આ 'બાહાઇ ધર્મ'ને માટે પાતાના સર્વ'રવના ત્યાગ કર્યો છે. ઠેકાણે ઠેકાણે કરીને 'બાહાઈ ધર્મ'ના પ્રચાર કરે છે. પાતે માનેલા ધર્મ માટે પાતાના આ ત્યાગ કાઇની પણ પ્રશંસા મેળવ્યા વિના ન રહે. સાદાઇ, નમ્રતા એ એમના જીવનમાં આતપ્રાત ભર્યા છે.

૧૨ **મીરાંગ્યહેનનાં ભજના**—૧૯૩૮ ના મે મહિનામાં કંઇક શાંતિ લેવાની ઇચ્છાથી કરાચોથી વિહાર કરી બે દિવસ શેઠ છાટાલાલ

આ બાઇ થાડા વખત અગાઉ ગુજરી ગયાના સમાચાર છાપાઓમાં વાંચેલા.

ખેતશીના ખંગલામાં અને એક દિવસ 'ડ્રીગરીડ' મુકામ કરી અમે મલીર મયેલા. આ વખતે હૈંદ્રાબાદનાં સિંધી એન મીરાં બહેન અને બીજા કેટલાક ભાઇઓ બહેનો નમરકાર કરવાને આવેલા. મીરાં બહેન, હૈંદ્રા- બાદના એક ઉંચા કુટુમ્બની બાઇ છે. નામ તો ચુડીએન છે, પરન્તુ તેમની 'ઇશ્વરભક્તિ 'ની પ્રવૃત્તિથી તેઓ ' મીરાં બહેન ' તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. આ મીરાંબહેનનાં બજનાનો એક જલસો ત્યાં ગાઠવવામાં આવ્યો હતો. આ બજના સાંભળવાને કરાચીથી કેટલાક બાઇબહેના પણ આવેલા. બજના તો ઘણાય ગાય છે, પણ મીરાબહેનના ગાવામાં ખાસ ખૂબી તો એ છે કે જે વખતે તે બજનામાં તલ્લીન થાય છે, તે વખતે ખરેખર એકતાન થઇ જાય છે. અને દુનિયાનું ભાન ભૂલી જાય છે. બહુજ એાઇા બજનિકા આવી એકતાનતા મેળવતા હશે. શ્રોતાએા ઉપર આની ઘણી સરસ અસર થાય છે.

—: 3ુંદું :—

સાર્વજિનિક પરિષદાે

🛨 રાચી મ્હેાટું શહેર છે, અને સર્વ ધર્મીય તેમજ સર્વ દેશીય લોકોનું એક વિશાળ નિવાસસ્થાન છે. અનેક પ્રકારતી પ્રવૃત્તિએ। અહિં નિરંતર ચાલ્યા કરે છે. ધાર્મિક, સામા-कि ह तेमक राष्ट्रीय परिषद्दी व भता व भत થયાજ કરે છે. અમારી રિથરતા દરમિયાન આવી કેટલીક પરિષદા (ક્રાન્ક્રન્સા) થઇ હતી. કે જેમાં આ લેખકને એક યા બીજી રીતે ભાગ લેવાના પ્રસ'ગ મળ્યા હતા. આવી જે પરિષદા થઇ તેમાંની ખાસ ખાસનો ઉલ્લેખ અહિ કરવામાં આવે છે. આમાં ક્રેટલીક પરિષદાે એવી થઈ હતી કે જેના સંબંધ ધર્મની સાથે રહેલા છે. આ પરિષદાના ઉદ્દેશ સર્વધર્માનુ-યાયીએોમાં એકતાની સાધના કરવી એકળીજા ધર્મમાં શા શા વિશેષતાએ છે, એ જાણી પરસ્પર સમન્વય સાધવાના હતા.

સિધ સર્વ હિંદુ ધર્મ પરિષદ

કરાચીના કેટલાક પ્રસિદ્ધ કાર્યકર્તાએા,

જેવા કે 'પ્રભુતત્ત્વ પ્રચારક મંડળ' વાળા શ્રીયુત જમીયતરામ આચાર્ય, ડાં. ત્રિપાડી, શ્રીયુત અંદસેન જેટલી, શેઠ લાંકામલ ચેલારામછ વિગેરે મહાનુભાવાના પ્રયત્નથી 'સિંધ સર્વ' હિંદુ ધર્મ પરિષદ' તા. ૧-૭ નવેમ્બર ૧૯૩૭ના દિવસામાં 'ખાલકદાના' હાલમાં મળી હતી. સિંધ પ્રાંતના હિંદુ ધર્મની સર્વ શાખાઓના પ્રતિનિધિઓને નિમ'ત્રણ કરવામાં આવ્યું હતું. આ પરિષદ હિંદુ ધર્મની જુદી જુદી શાખાઓમાં પરસ્પરના પ્રેમ વધારવા માટે એક અગત્યવાળી નિવડી હતી. આ પરિષદના સ્વાગતાધ્યક્ષ કરાચીના રામકૃષ્ણ મિશનના અધિષ્ઠાતા સ્વામી શ્રી સર્વાન નંદ છએ પરિષદને સર્વ'થા સફળ બનાવવા માટે સરસ પરિશ્રમ કર્યો હતો. કરાચોમાં અનેક વિંદ્રાન્ સંતો અને સુયાગ્ય પુરુષા હોવા છતાં, પરિષદના કાર્ય કર્તાઓએ અયાગ્યતાનો કંઇપણ ખ્યાલ કર્યા વિના પરિષદના પ્રમુખ તરીકેની જવાબદારીની સેવા આ લેખકને સોંપી હતી. એ એમના શુહ પ્રેમ અને બક્તિને આભારી હતું. પરિષદના ઉદ્દેશને સફળ બનાવવા અનેક ઠરાવા પાસ કરવામાં આવ્યા હતા. પ્રમુખ અને સ્વાગતાધ્યક્ષ તરીકેનાં વ્યાખ્યાના પુરતકાકારે પ્રકટ થઇ ચૂક્યાં છે.

અાંપરિષદના સંબંધમાં અનેક વર્ત માનપત્રાએ નોંધા લીધી હતી. એ બધી યે નેંધા આપવાનો અહિં અવકાશ નથી. માત્ર તેમાંના બે પત્રાની નેંધના ટ્રંકા ઉતારા અહિં આપું છું.

"છેલ્લાં કરાચીમાં 'સવ' હિંદુ ધર્મ પરિષદ' મેળવી મુનિરાજ વિદ્યાવિજ-જીએ ગજબજ કર્યો છે! અને એમાં અપાએલું વ્યાખ્યાન સુદર વિચારાના સ'શ્રહ'' રૂપ છે, અને કરી કરીને વાંચલું ગમે તેલું છે. હિંદુ ધર્મના અન્ય ધર્મગુરૂઓ જે કરી શકયા નથી, કરી શકે તેવી કલ્પના પણ ઉપજાવી શકયા નથી, તેઓ માટે કરાચીના દાખલા ખાસ રમરણમાં રાખવા યાગ્ય છે. મહા-રાજ સિદ્ધરાજ જયસિંહ અને શહેનશાહ અક્ષક્ષ્યરના જમાનામાં સર્વ ધર્મ સ'બ'ધમાં તીલ આલાચનાઓ થતી હતી. પણ બ'ધુત્વ પ્રચારક જે ચર્ચાઓ આ પરિષદમાં થઇ છે, તેવી તો નહિ હોય! તેવી જે થતી હોત તો ધાર્મિક વાતા-વરણ આજે જ દુંજ હોત. આમ આ પરિષદ ક્તેહમદી સાથે પૃર્ણ થઇ છે અને તેનો માટા યશસ્વી યશ મુનિમહારાજ વિદ્યાવિજય છતે ઘટે છે. મુનિમહારાજ શ્રી હવે અત્રેથી સિદ્ધાચળ પધારવાના છે, એમ બહાર પડતાં તેમનો વધુ લાભ લેવા બહુ આગ્રહપૂર્વક વિનવણી કરી, તે વિચાર ફેરવવા વિજ્ઞપ્તિ થઇ છે. પરંતુ લાંબા સમય રહેવા માટે મહારાજ શ્રીની હવે ઇચ્છા નથી. અને શ્રી સિદ્ધાચળ છ જવા ઉત્કટ ઇચ્છા ઉદ્દ્ભવી છે, એમ તેઓ શ્રી જણાવે છે. છતાં આગ્રહને માન આપી હાલ થાઉા સમય તેઓ અત્રે વિચરશે એલું સાંત્વન આપવાથી સી ખુશા થયા છે. અમે પણ એ ખુશીમાં અમારા અવાજ કમેરીએ છીએ."

'અમનચમન'

આ પ્રમાણે અમદાવાદથી નિકળતા "જૈનજ્યાતિ"ના તંત્રીશ્રીએ આ પરિષદ સંબ'ધી એક અગ્રલેખ લખ્યા હતા તે આ છે:—

"કરાચા ખાતે તાજેતરમાં 'શ્રી સિંધ સવ' હિ' દુધર્મ પ્રરિષદ'નું પ્રથમ અધિવેશન નાષ્ણીતા વિદ્વાન અને સુધારક મુનિરાજશ્રી વિદ્યાવિજયજીના પ્રમુખ પદે ભરાઇ ગયું. ને કે આ અધિવેશન સિંધ પૂરતું મર્યાદિત હોવાથી સિંધ ખહારની જનતાનું ખાસ લક્ષ ખેં ચાયું નથીઃ પણ આ અધિવેશનમાં પ્રાંતીયનતાની ભાવનાએ વેગળા મૂકા, ધર્મને તેના અળખામણા રૂપથી દૂર રાખી, સાચું રૂપ ખતાવવાનો જે પ્રયાસ થયા છે; તે ખરેખર પ્રશ'સનીય અને હદાહરણ યાગ્ય છે. અને એ કારણે આવા પ્રયાસાની વધુ માહિતી પ્રનાને આપવી હથિત છે.

"આ અધિવેશનમાં કુલ અગિયાર ઠરાવા પસાર કરવામાં આવ્યા, જેમાં 'હિ'દુ' શબ્દની વિવાદાસ્પદ વ્યાખ્યાની ચાખવડ, હિ'દુ ગૌરવ ને સભ્યતાની સ્થાપના માટે સ'સ્થાની સ્થાપના, રાષ્ટ્રભાષા હિ'દીની હિમાયત, હિ'દુને નિરામિષાહારી રહેવાનો આગ્રહ, દારૂખ'ધી નિયમની પ્રશ'સા, ૧૮ વર્ષ પૂર્વે સ'ન્યાસ કે દીક્ષા ન આપવાનું નિયમન, હરિજન પ્રત્યે સહાનુભૂતિ વગેરે ઠરાવા

મુખ્ય છે. આ ઉપરાંત સિ'ધના કુરિવાજો અ'ગેના તેમજ આ પરિષદના નામ-પલટના ઠરાવા પણ છે.

"હિં'દુ'' શબ્દની વ્યાખ્યા અગે અત્યારસુધી અચાક્ષસતા ચાલી હતી, તેના પર આ પરિષદના અધિવેશનમાં ઠીક પ્રકાશ ક્રે'કાયા છે. તેમાં રપષ્ટ કર-વામાં આવ્યું છે કે, 'જેની ધાર્મિ'ક સંરકૃતિ અને સભ્યતા ભારતીય હાય, તે હિં'દુ.' આ ઠરાવ હિં'દુ ધર્મની વ્યાખ્યા પર ઠીક ઠીક પ્રકાશ પાથરે છે.

"આ હપરાંત રાષ્ટ્રભાવના ચર્ચાંઇ રહેલા પ્રશ્નને માટે પ્રાન્તીયતાના વ્યામાન હથી દુર રહી, હિંદી ભાષાને 'રાષ્ટ્રભાષા' તરીકે પસંદગી કરવામાં પરિષદે ખરેખર ડહાપણ અતાવ્યું છે. રાષ્ટ્રભાષા હિંદી હોઇ શકે, એ માટે આજે બે મત છેજ નહિ.

"આ પરિષદમાં એક ઢરાવ હિંદુઓને નિરામિષાહારી રહેવાની ભલામણ કરતાે છે. આ ઢરાવની અમારી દર્ષિએ સિંધમાં ખાસ જરૂર હતી, અને આશા છે કે 'સિંધ સર્વ' હિંદુ ધર્મ' પરિષદ'નું આવું વલણ, અહિંસાનાે પ્રચાર કરવા માટે જ સિંધ ગયેલા મુનિરાજશ્રી વિદ્યાવિજયજીને ખૂબજ હપયાગી નીવડશે.

''આ સિવાયના બીજ ઠરાવા પણ અત્યંત મહત્ત્વના છે, અને તે આજના યુગની જરૂરિયાતાને લક્ષમાં લઇને કરવામાં આવ્યા છે, તેમ કહેલું ઉચિત થઈ પડશે. કરેકે પ્રશ્નની ચર્ચા પૃષ્ઠાનાં પૃષ્ઠા લઇ શકે તેમ છે, પણ તેના અગાઉ કરેલ નામ નિદે'શથીજ આપણે તમિ માનીશુ'.

''આ અધિવેશનની સફળતામાં બીજ અધા કારણે સાથે ખાસ કારણ પ્રમુખપદની ખુરશી સાથે પણ સંકળાયેલું છે. એક જન સાધુ, તેમાં પણ નવનવા સિંધમાં ગયેલા, આટલા દૂંકા સમયમાં 'સવ' હિંદુ ધર્મ પરિષદ'ના પ્રમુખ ચુંદાય, એ જૈન સમાજ માટે એાછા ગૌરવના વિષય ન કહી શકાય. મુનિમહારાજશ્રી વિદ્યાવિજયજીએ પણ પ્રમુખપદ સ્વીકારીને પાતાના ભાષણમાં તેમજ સભાના સંચાલનમાં જે ઉદારતા, કુનેહ, ને વિદ્યત્તા દર્શાવી છે તે પણ ન ભૂલાય તેવાં છે.

''તેઓ શ્રીએ પ્રમુખપદેથી આપેલા ભાષણમાં ધર્મ જનૂત કે ખાઢા મિથ્યા-ડ'બરના જરાપણ અ'શ જણાતા નથી.

"આવા ભાષણના પાને પાને સર્વધર્મની એકતાના સંદેશ, સવ[િ]ધર્મ સમન્વયનું સ્થન સાચા જૈનસાધુને ખરેખર શાભાવે તેલું છે એ ભાષણના થોડા ભાગ જ્યાતિના ગતાંકમાં અપાઇ ગયા છે. વાંચકોને આપું ભાષણ વાંચન અને મનન કરવા ભલામણ છે.

"જૈનાના માટા ભાગના સાધુઓમાં વધતી જતી દુઃખદ સંકુચિતતા સામે આવા પ્રસંગા ખરેખર હાર્ષની બીના બને છે; અને એ વખતે જૈન ધર્મ કેટલા વિશાળ ધર્મ છે, અને સર્વધર્મનું સમન્વય કરવાની કેટલી શક્તિ ધરાવે છે, તેનું કંઈક ભાન થઇ આવે છે, અને ત્યારે સહેજે આજની ક્પમંકુકતા, ઉપધાન કે ઉજમણા સુધીજ મર્યાદિત થતી શાસન પ્રભાવનાની સીમાઓ, ખેચાર ચૈલા કે શ્રામંત ભક્તા વધારી લેવાની તાલાવેલીઓ, ક્લેશ કે કછ્યા કરી માટાઈ મેળવવાની ધમાલ તરફ દયા ઉપજે છે. આપણા સમાજ અને ખાસ કરીને આપણા ઉપદેશક વર્ષ આ તરફ લક્ષ આપે એજ ભાવના."

જૈનજયાતિ ૨૦–૧૧–૩૭

સર્વધર્મ પરિષદ

કરાચીના રામળાંગ 'બ્રહ્મોસમાજ' તરક્ષ્યી દર વર્ષે આઠ દિવસના એક જલસા કરવામાં આવે છે. તેમાં એક દિવસ 'સર્વધર્મ' પરિષદ' પણ ભરવામાં આવે છે. કરાચીના પ્રસિદ્ધ ડા. ચારાની આ સમાજના સેક્રેટરી છે. તેઓ ઉદાર વિચારના અને સર્વ ધર્મ પ્રત્યે પ્રેમ રાખનારા મહાનુભાવ છે. તા. ૩૧ ડીસેમ્બર ૧૯૩૭ ના દિવસે આ 'સર્વધર્મ' પરિષદ 'ની એઠકમાં 'જૈનધર્મ' ઉપર વ્યાખ્યાન આપવાનું નિમંત્રણ આ લેખકને મળ્યું હતું. આ પરિષદના પ્રસુખસ્થાને મદાસવાણા રેવ૦ ભાઇ સુખા કૃષ્ણૈયા બિરાજ્યા હતા. કિશ્ચિયાનીટી, જરથારત, રપ

ઇરિલામ, શિખ, વેદાન્ત, ચિંચાેસોષ્ટી અને જેનીઝમ વિગેરે ધર્મો ઉપર તે તે ધર્મના નિષ્ણાત વિદ્વાનોએ પ્રવચન કર્યાં હતાં. જેનધર્મ ઉપર બાલતાં જેન શબ્દની વ્યાખ્યા, જેનધર્મના મૂળ સિદ્ધાંતા, જેનોનો ઇશ્વરવાદ, અને જેનોએ માનેલા મુક્તિમાર્ગ, એ વિષય ઉપર વિવેચન કરવામાં આવ્યું હતું.

' સન ૧૯૩૮ ના ડીસેમ્ખરમાં થએલી બીજી 'ધર્મ' પરિષદ' વખતે પણ નિમ'ત્રણુ મળેલું, પરન્તુ બિમારીના કારણે આ વખતે જ્ઇ શકાયું ન્હેાતું.

એકાર કેાન્ફરન્સ

કરાચીની પ્રાન્તિક **કેાંગ્રેસ કમીટી** તરફથી તા. ૩–૪–૫ જુન ૧૯૩૮ ના દિવસે માેટા પાયા ઉપર 'ભેકાર ક્રાેન્કરન્સ' કરાચીના પ્રધાનના પ્રમુખપણા નીચે ભરવામાં આવી હતી. આ ક્રાેન્કરન્સમાં ભાગ લેવા માટે નિમંત્રણ મ**ેલેલું**. તેને માન આપવામાં આવ્યું હતું. તા. પમીની બેઠકમાં–

" વર્ધા કેળવણીની ચાજના સિંધમાં ક્યાંસુધી સફળ થઇ શકે તેમ છે ? તેની તપાસ કરવાને સિંધ ગવર્ત મેન એક કમીડી સુકરર કરવી, કે જે કમીડી બહુ જલ્દી તપાસ કરીને રીપાર્ટ રજુ કરે. "

આ પ્રસ્તાવ આ લેખક તરકથી મુકવામાં આવ્યા હતા. આ કરાવના સમર્થ નમાં જે કંઇ કહેવામાં આવ્યું હતું. તેની ટુંકા સાર આ છે:—

"એકારીના પ્રશ્ન આખી દુનિયામાં હક્ષા થયા છે. બીજ દેશા કરતાં હિંદુ-સ્તાનની એકારીમાં ફર્ક છે. મારી દૃષ્ટિએ એકારીનાં પાંચ કારણા દેખાય છે ૧. લાકા હુન્નર રહિત થયા, ૨. વ્યાપાર રાજગાર હાથમાંથી ગયા. ૩. નકામા ખૂર્ચ વધી ગયા. ૪ ઘરગથ્યુ ઇ ા હાથમાંથી ગયા. અને ૫. શિક્ષણ કેવળ ચાપડાના જ્ઞાનમાં અને ડીશ્રીઓના માહમાં રહી ગયું.

''હિ'દસ્તાનના હાથમાં હન્નર જેવી વસ્તુ શુ' રહી છે ? અને વ્યાપાર એ પ્રના હાથમાં હોવા એકએ. જ્યારે રાન વેપારી હોય. તા પ્રન ભિખારી અને એ સ્પષ્ટ છે. બેકારીનો પ્રશ્ન હલ કરવા હાય તા ઘરમાંથીજ એનો સુધારા કરવાની કેાશિશ કરવી જોઇએ. ૨૦૦ રૂપિયાનો પગારદાર માણસ પણ ચાર પાંચ માણસતું કુંદુરુખ નથી નભાવી શક્તા. અને ખુમાં મારે છે. કારણ એ છે કે એના ઘરમાં કિન્દ્રલ ખર્ચના પાર નથી. એક મન્દ્રરનું આખું કુડ્ ખ મન્દ્ર્રી કરીને બે ત્રણ રૂપિયા પેદા કરતું હોય. અને ઘરમાં છાશ-રાટલા ખાતું હોય, છતાં ભૂખની ખૂમ મારે. કારણ એ છે કે એવા મન્તૂર ચા, બીડી, પાન, દાર અને નાઢક સીનેમાની પાછળ કેટલુ' બધુ' ખર્ચ' કરે છે ? આપણી માતાએ! અને ખહેનો દળવાનું, ખાંડવાનું, સીવવાનું, ભરવાનું વિગેરે કામ કરતી, જ્યારે આજે એ બધાએ કામાને માટે એક ગરીબમાં ગરીબને પણ પૈસા ખરચવા સિવાય વાત નથી. જરા હ'ડા હતરીને જોઇએ તા , છ'દગીની શરૂઆતમાંથીજ બેકારી-પણાનું જીવન ઘડાઇ રહ્યું છે. સ્કૂલમાં શિક્ષણ શરૂ થાય છે, ત્યારથીજ બેકારી રારૂ થાય છે. શિક્ષણ પૂરે થાય છે, ત્યાંસુધીમાં તાે બાપના હજારા રૂપિયા ખર્ચ કરાવી છાકરાએ ભાષને ભાવા બનાવી દીધા હોય છે. મેજયુએટ થઇને ખહાર નિકત્યા પછી એ પવ્યસિ વર્ષના યુવકમાં પાતાના પેટનું પાશેર અન્ન પેદા કરવાની શક્તિ નથી હોતી. જ્યારે ખુડ–શૂટમાં અને નેકટાઇ કાલરમાં ફેશ**નેબલ** બન્યા વગર રહેવાતું નથી. આજના શિક્ષિતાની દશાનું વર્ણન કરતાં એક ક**િ** - કર્લ્ડ છેક્ક

> "ન સરકારમેં કામ પાનેક કાળલ ન દરભારમેં લખ હિલાનેક કાળિલ ન જ'ગલમેં રેખડ ચલાનેક કાળિલ ન ખાજારમેં માઝ ઉઠાનેક કાળિલ ન પઢતે તા, સાે તરહ ખાતે કમાકર વહ ખાયે ગયે અઉર તાલીમ પાકર

અત્યારનું શિક્ષણ લેનારાઓની આ દશા છે.

"દેશની દરિદ્રતાનું મૂખ્ય કારણ કમાવનાર કરતાં ખાનારની સંખ્યા કર્ક ગુણી વધારે છે, તે પણ છે. દરિદ્રતાને દ્વર કરવાને બીજા જે ઉપાયા લઇએ, તેની સાથે આ ઉપાય લેવાની ખાસ જરૂર છે કે જીવનના ઘડતરની શરૂઆતથીજ જીવનનું સાધન મેળવવા ફિજીલ ખર્ચાથી દ્વર રહેવું ''

આયુર્વે^૧૬ પરિષદ

એક દિવસ હું મારા રૂમમાં એઠાે હતા. સિ'ધના પ્રસિદ્ધ પાણાચાય^{*} વૈદ્યરત્ન શ્રીમાન્ સુખરામદાસજ મહારાજ વિગેરે કેટલાક પ્રસિદ્ધ વૈદ્યોતુ**ં** એક ડેપ્યુટેશન મારી પાસે આવ્યું. તેમણે જણાવ્યું કે " અમારી 'આયુવે^રદોહારક સભા' તરકથી 'આયુવે^રદ પરિષદ' ભરવા માંગીએ છીએ. તેમાં આપને પ્રમુખ *ખનાવવા, એ*વા અમે ઠરાવ કર્યો છે. " આયુર્વેદ પરિષદ અને આ લેખક પ્રમુખ ? એમનો આ પ્રસ્તાવ સાંભળીનેજ હું તા આલો બની ગયો. આયુર્વેદનો એકડાે પણ નહિ જાણનાર મારા જેવા એક જૈન સાધુ આયુર્વે'દની પરિષદના પ્રમુખ થાય. એ તાે હદ આવી ચૂકી. મેં મારા અનિધકાર એમની આગળ રજુ કર્યો. પણ બક્તિ અને શ્રહામાં લીન થયેલા મહાનુભાવા એ કર્યા માને તેમ હતા ? આ સજ્જનાની બક્તિ અને શ્રહ્ષાને મારે આધીન થવું પડચું. તા. ૨૬ મી સપ્ટેમ્પ્યર ૧૯૩૮ ના દિવસે પરિષદ થઇ. અનેક વિદાન વૈદ્યરતોએ વ્યાખ્યાના કર્યાં. ઠરાવા થયા, અને છેવટે આયુર્વેદના મહત્ત્વ સંખધી તેમજ અત્યારે રાેગાેના વધારા શાથા થઇ રહ્યો છે. તથા રાેગની નિવૃત્તિ કરતાં રાગાને રાકવાના શા ઉપાયા લેવા જોઇએ ? એ સંબંધી મેં મારા વિચારા રજ કર્યા. ઉદાર વૈદ્યોની સહાનુભૂતિથી, સહકારથી, પ્રેમથી ેપરિષદન**ં** કાર્ય સફળ થયં.

ં આવી અનેક પરિષદામાં જે કંઇ સેવા કરવાના લાભ મળ્યા, તેથી હું મારૂં સદ્ભાગ્ય સમજું છું.

∹ 39 :–

મારી જવનનૌકા

ડી લી! મારી જીવનનો કા ખૂબ હાલી!! બીજ બધા નિયમાનો ભંગ ક્ષન્તવ્ય થઇ શકે છે, પણ કુદરતના નિયમના ભંગ ક્ષન્તવ્ય નથી થઇ શકતો. બખ્બે ચતુર્માસ સુધી ખૂબ પ્રવૃત્તિ કરી, કુદરતના નિયમ પ્રમાણે આરામ લેવાની જરૂર હતી. પ્રવૃત્તિની ધમાધમામાં ' આત્મિક શાંતિ ' બૂલી જવાય છે. પ્રવૃત્તિ, પછી તે પ્રશસ્ત હોય, તો પણ એક કેફ તો છે જ. એ કેફ મર્યાદિત હોય ત્યાંસુધી તે જીરવી શકાય છે. અમર્યાદિત હોય ત્યાંસુધી તે જીરવી શકાય છે. અમર્યાદિત કેફ પટકી ન દે, તો બીજું શું કરી શકે ! પ્રવૃત્તિમાં પડેલા આ જીવડા પાતાના મેળ કવાં સમજે તેમ હતા ! એટલે કુદરતે લાલળત્તી ધરી.

ગુરુદેવની સાેળમી જયન્તી અસાધારસ્ ધૂમધામ અને ઉત્સાહપૂર્વક ઉજવાઇ હતી. સાથે સાથે શાંતિસ્નાત્ર અને 'જૈનપાઠશાળા'ના 'જ્યુળિલી ઉત્સવ' પણ ઉજવાયા હતા. મેમાના ધારે ધારે વિદાય થઇ રહ્યા હતા. સંવત ૧૯૯૪ ના ભાદરવા વિદ પાંચમના દિવસ હતા. હું મારા રુમમાં પાટ ઉપર એઠા હતા. પાટના પાયા પકડીને મારા પ્રિય શિષ્ય મહુવા બાળા-શ્રમના સુપ્રીન્ટેન્ડેંટ ચુનીલાલ શિવલાલ ગાંધી એઠા હતા. બીજા પહ્યુ એક એ જણ ત્યાં મૌજૂદ હતા.

' ચુનીબાઇ! જરા છાતીએ ખામ લગાવા.' કં ઇક છાતીમાં દુ:ખાવા જેવું લાગતાં મેં ચુનીબાઇને કહ્યું. ખામ આવે છે ત્યાં સુધીમાં કં ઇક ગબરામણુ વધી. ' ચુનીબાઇ, જરા શ્રી જયન્તવિજયજીને કહ્યા કે કે!ઇને માકલી ડાેક્ટરને ખાલાવે.'

મૃત્યુ એ શું છે?

આટલું કહ્યા પછી શું થયું, એની મને ખબર નથી. કેટલાક વખત પછી હું આંખ ઉધાડું છું તો, ડો. મિસ્ત્રી, ડો. વિશ્વનાથ પાટીલ, ડો. ન્યાલચંદ દોસી—એ ત્રહ્યુ ડેાકટરા અને બાઈ એદલ ખરાસ, સાધુઓ, હૈંદ્રાળાદવાળાં બહેન પાર્વતી અને બહેન ચંદ્રિકા તેમજ ઉદયપુરના મહેમાતા અને સંધના આગેવાના મારી ચારે તરફ ઘેરાએલા રડતી સુરતે ઉભેલા, તેમને એકજ દિષ્ટિયી મેં જોઇ લીધા. ખસ, આજ મારી બિમારીની શરુઆત—મારી જીવનનો કાની ડામાડાળ સ્થિતિ? દશ્ય પ્રત્યક્ષ ખતાવી આપતું હતું, કે આ જીવનની નોકા હમણાંજ પાતાળ પહોંચી જશે. તે સમયની મૂર્ચ્છિત અવસ્થામાં શું થયું હતું? એની મને ખબર નથી. પણ અર્ધજાત્રત અવસ્થામાં અને એકજ દિષ્ટિએ આ બધું ભયંકર દસ્ય જોયા પછી, મને એમ થયું કે ખરેખર મારી ડૂબેલી નોકા કંઇક ઉપર આવી છે. પણ એ ખ્યાલની સાથેજ મને એમ પણ થયું કે જે સમયમાં મારી નોકા ડૂબતી હતી અથવા ડૂબી હતી, તે સમયે ગંબીર નિદ્રા સિવાય બીજું શું હતું? મૃત્યુને જગતે એટલું બધું બયંકર ખતાલ્યું છે કે જેના નામથી લોકા ત્રાસ પામે છે. પણ મૃત્યુના સુખમાં

પહોંચીને પાછા વળેલા માનવી જાગ્રત અવસ્થામાં અનુભવ કરે છે. તા તેને તે એક ગંબિર નિદ્રા સિવાય ખીજું કંઇ જણાતું નથી. 🔧 मृत्योर्बिभेषि कि मूढ ! ' આ કથનની અંદર ભારે ભારે સત્યતા છે. શામાટે ખૃત્યુથી उरवं १ भृत्यु ये ते। प्रकृति छे, स्वलाव छे, ^क मरणं प्रकृतिः जीवनं विकृतिः ' પ્રકૃતિથી કાં ડરવું ? એ તાે નિમાણ થએલી વસ્તુ છે. બદલી માત્ર છે. જે કંઇ ડરાવે છે. તે મૃત્યુ નહિ પણ આ સંસાર ઉપરના માહ છે. દુનિયામાં રહેલા માનવી સંસારની માહજાળમાં એટલા બધા કસાએલા છે કે એને આ જાળમાંથી નિકળવું ગમતું નથી. એને સંસારનાં પ્રક્ષાભના આકર્ષી રહ્યાં છે. ખરી રીતે જો માનવી સમજતા હાય કે મૃત્ય એ નિર્માણ થએલી વસ્તુ છે, સ્વાભાવિક વસ્તુ છે, તેા તેને મૃત્યુથી જરા યે ડરવાની જરૂર ન હોય. મૃત્યુના કાંઠે પહેાંચેલા માણુસ હાય પીટ કરે છે. વલાપાત કરે છે, રુદન કરે છે. એનું કારણુ એને આ જાળમાંથી નિકળવું નથી ગમતું એ, અથવા એની મૃત્યું માટેની તૈયારી નથી, એ સિવાય બીજું શું છે [?] માણસ જાણે છે કે હમણાં કે પછી, આજે કે કાલે. મુસાકરી તા કરવાનીજ છે, તા પછી તેણે તૈયાર રહેવુંજ જોઇએ. અને તૈયાર રહેલાને હાયપીટ કરવાની કંઇ જરૂર ન હોય.

મતુષ્ય આ વસ્તુને ખરાખર સમજી લે તે! એને એનું જીવન જેમ આનંદમાં પસાર થાય, તેમ મૃત્યુના ધંટ એને જરાયે ભયભીત ન ખનાવે.

બિમારી શી વસ્તુ છે ?

આવીજ વરતુ ભિમારીની પણ છે. જો સમજવામાં આવે તા ભિમારી, એ આત્માને અશુભ કર્મોના બાજાથી હલકાં કરવાના એક પવિત્ર સમય છે. અથવા કુદરતના નિયમાથી વિરૂદ્ધ ધસી જનારાઓને માટે એક લાલખત્તી છે. અનાદિકાળથી આ જીવ અનેક પ્રકારના શુભાશુભ કાર્યોની પ્રવૃત્તિ કરતાે આવ્યાે છે. બિમારી એ અશુભ કર્મોના દ'ડ છે. માહ્યસ પાપ કરતાં નથી ડરતા, પાપના પ્રાયશ્વિત્તને ભાગવતાં ડરે છે. સજ સીધી રીતે સમબાવપૂર્વ ક–શાંતિપૂર્વ ક જો ભાગવી લેવામાં આવે તા તેના સમય પૂરા થતાં શાંતિ મળે છે. સજ ભાગવતી વખતે કેદી તાલાન કરે, કાયદાના બ અ કરે, તા તેની સજામાં ઉમેરા થાય છે. આજ દશા બીમારી સમયની છે.

ભિમારી, જેમ જેમ આગળ વધતી ગઇ, તેમ તેમ મારી આત્મિક દિષ્ટિએ મને એમ લાગતું હતું, કે હું સાધુઓને, સંઘને, મિત્રાને, ભક્તોને કપ્ટના નિમિત્તરૂપ થઇ રહ્યો છું. સેવા કરવા જન્મેલા આ જીવ, બીજા-ઓની સેવા લેવાને લાચાર બન્યા છે. રાતારાતનું જાગરણ મારા નિમિત્ત સૌને કરવું પડે છે. આ વસ્તુ મને ઘણીજ ખટકી રહી હતી. પણ લાચાર હતા.

વિચિત્ર અનુભવા

આવા પ્રસંગામાં માણુસ ખહુ બારીકાઇથી વિચાર કરે તા, મનુષ્ય સ્વભાવની વિચિત્રતાએાના પણ ખૂબ અનુભવ થાય છે. એક કવિએ કહ્યું છે:—

वैद्या वदन्ति कफपित्तमरुद्विकारान्
ज्योतिर्विदो ग्रहगित परिवर्तयन्ति ।
भूताभिभृतमितिभृतविदो वदन्ति
प्राचीनकर्मबस्रवन् मुनयो मनन्ति ॥

ઠીક. આના પ્રત્યક્ષ અનુભવ મને થઇ રહ્યો હતા. વૈદ્યો કહેતા કે વાયુના પ્રકાપ છે. ભાઇ ફૂલચંદ જ્યાતિષી જેવા જ્યારે ને ત્યારે સાડા સાતની પનાતી કે ચાેથા કે બારમા ચંદ્રમાજ બતાવતા. બિચારી ભાળા બાલી કેટલીક ખહેના 'મહારાજને નજર લાગી છે ' એમજ કહેતી. મારા જેવા વનમાં પેઠેલા ધાળા વાળવાળા છુઠ્ઠા સાધુને પણ નજર લગાડી શકે એવી પણ કાઇ હશે ખરી ? અને કાઇ કહેતું કે 'મહારાજને કંઇક વળગાડ લાયુ પડયા છે?' પણ મારા આત્મા પ્રતિક્ષણ એમજ કહેતા કે 'તને અશાતાવેદનીયના ઉદય છે, એને તું શાંતિપૂર્વ કે ભાગવ.' બાહ્ય દર્ષિએ નિમિત્તભૂત ઔષધ જે કંઇ બની શકે તે કરતા રહેવું.

આ સિવાય ખીજા પણ અનેક પ્રકારના અનુભવા થયા કરતા, અને મનમાં ને મનમાં સ'સારના વિચિત્ર સ્વભાવા ઉપર એવી બિમારીમાં પણ આનંદની લ્હેરા છૂટતી.

કાઇ ડાકટર ઇંજીકશન આપવાનું કહે, ત્યારે કાઇ આવીને કહે— 'ઇંજીકશનાએ તા ગજબ કર્યા છે. એક રાગને દબાવે છે, સત્તર રાગને ઉભા કરે છે. 'કાઇ દેશી વૈદ્ય માતીની ભરમ ખાવાનું કહે, તા કાઇ ચંદ્રોદયની વાત કરે. એક ડાંકટર હાર્ડ માટે એક જાતના ગાળા આપે, તા બીજા ડાંકટર એને બદલીને બીજી લેવાનું કહે. એક ડાંકટર અમુક જાતના ઇંજીકશનની ભલામણ કરે તા બીજા ડાંકટર બીજી જાતનું ઇંજીકશન બતાવે. કાઇ ખાચડી લેવાની ભલામણ કરે તા કાઇ એમાંથી ગેસ ઉત્પન્ન થવાના ભય ખતાવે. કાઇ ખાલી દૂધ વાપરવાનું કહે તા કાઇ 'ખાધા વિના શક્તિ આવશે નહિ, માટે શીરા વિગેરે ખૂબ ખાઓ 'એમજ કહે. સ્વભાવની વિચિત્રતા અહિંથી ન્હાતી અટકી. એક ડાંકટર બારીઓ ઉધાડી રાખવાનું કહે, તા બીજા ડાંકટર આવતાની સાથે ભડાભડ બંધ કરી દે. કાઇ 'હાેમ્યાપેચિક 'દવા લેવાનું કહે, તા કાઇ દેશી વૈદ્યની દવા લેવાનું કહે. કાઇ સુપચાપ પડયા રહેવાનું કહે તા વળા કાઇ આવીને કહે. 'વાહ, પડયા તે રહેવાનું હશે. ખૂબ હરા કરા, ગભરાવાની કાંઇ જરૂર નથી. ' ક્રાઇ પાણી વધારે પીવાનું કહે તેા ક્રાઇ પાણી પીવાથી વાયુ વધવાનું કહે. શુકન અને સુદ્દર્તમાં ખૂબ ખૂય માનનારા મહાનુભાવા વાત વાતમાં સુદ્દર્તના જ ખ્યાલ કરે. પાટ આધી પાછી કરવી હોય તાે યે સુદ્દર્ત, પાટથી નીચે પહેલા વહેલાં પગ સૂકવા હાય તાે યે સુદ્દર્ત, કંઇક નવી દવા શરુ કરવી હાય તાે યે સુદ્દર્ત.

આમ અનેક પ્રકારના વિચારાની આંધીઓ આ બિમાર શરીરની આજુબાજુમાં કરી વળતી. આ બધા વિચિત્ર સંયોગાયી ઘણીવાર આનંદ આવતા. કાઇ કાઇવાર કંટાળા પણ આવતા. છતાં હું એટલું તા સમજતા કે 'જે કાઇ, જે કંઇ કહે છે, તે બક્તિથી, પ્રેમથી—મને જલ્દી સારા થએલા જોવાનેજ કહે છે. એ તા મનુષ્ય સ્વભાવ છે. એમણે કહેવું જોઇએ અને મારે સાંભળવું જોઇએ. હું સમજું છું કે લગભગ બધા યે બિમારાની આગળ આ દશા ઉભી થતી હશે. થોડે ઘણે અંશે પશ્

આમ જીવનનોકા ભરદરીએ ડામાડેાલ થયા કરતી. કાઇ કાઇ વખતે કિનારે પહેાંચવા આવી જતી અને વળી પાછા એવા એક જુવાળ આવી જતા કે કિનારે આવેલી નૌકા ખૂબ દૂર નિકળી જતી.

આભાર

આ પ્રસંગમાં મારે બીજું શું કહેવાનું હોય ? સિવાય કે, જેમણે જેમણે ખારી આ જીવનનોકાને બચાવી લેવામાં સહાયતા કરી છે, નિમિત્તભૂત થયા છે, તેઓના આભાર માનવા. પણ એ કાર્ય જેટલું જરુરનું છે, તેટલું જ કઠણ પણ છે. આંખ ઉધાડીને જોઉં છું તો મારા માટે આ કાર્ય ઘણું જ મુશ્કેલીબર્યું દેખાય છે. કેટલા બધા મહાનુબાવાએ મારે માટે કેટલાં કેટલાં કે ટેલ હડાં છે, એ શું નોંધી શકાય છે ? એની મણત્રી થઇ શકે છે ? અને ગણુત્રી કરવા જતાં ઘણા ભૂલી પણ જવાય

અને તેટલા માટે મારી આ જીવનનો કાને ખચાવી લેવામાં એક યા બીજ રીતે, શેહે ઘણે અંશે, જેમણે જેમણે મદદ કરી છે તે સૌના સમુચ્ચયરૂપે જ સાચા દિલથી આબાર માનવા હિચત સમજુ છું. તેમાં કરાચીના સમસ્ત સંઘ, હાે. ન્યાલચંદ, હાે. વિશ્વનાથ પાટીલ–એઓની સેવા તાે ક્યારે પણ બૂલાય તેમ નથી.

મારી ખિમારીમાં સ્થાનિક ભક્તોએ સેવા કરી છે, એટલુંજ નહિ પરન્તુ, પોતાના અગત્યના કાર્યોના ભાગ આપીને પણ મહુવા ખાળાશ્રમ વાળા ચુનીલાલ શિવલાલ ગાંધી અને દેહગામવાળા ભાઇ ધ્યુલાખીદાસ અનાપચંદ–એમણે લાંભા સમય રહીને જે સેવા કરી છે, તે પણ ન ભૂલી શકાય તેવી છે.

મારી આ બિમારીમાં જૈના ઉપરાંત જે બે જૈનેતર ગૃહસ્થાએ સેવા કરી છે, એ તો મારા હૃદય ઉપર હંમેશને માટે કાતરાએલી રહેશે. તે બે ગૃહસ્થા છેઃ ભાઇ એદલ ખરાસ અને કરાચીના પ્રસિદ્ધ સિંધી વ્યાપારી શેઠ રાધાકિશનજી પારુમલજી. ભાઇ એદલ ખરાસ અને તેમનાં ધર્મ પત્ની પીલુ બહેન, જેમ બીમારીની શરુઆતથી તે અત્યારની ધડી સુધી મારી ભક્તિ કરવામાં તન, મન, ધનને ન્યાહાવર કરી રહ્યાં છે, તેમ શેઠ રાધાકિશન પારુમલજીએ, છ મહિના સુધી સંધ પાસેથી કંઈપણ ભાકુ લીધા વિના સિંધીકાલોનીમાંના પાતાના વિશાળ બંગલા વાપરવા માટે આપવા ઉપરાંત તેમના આખા યે કુઢં બે અનેક રીતે સાધુબક્તિના લાભ લીધા છે.

ડાે. ન્યાલચંદની કદર

ડા. ન્યાલચંદ રામજ દાસીએ નિઃસ્વાર્થ વૃત્તિથી ઠેઠ હાલાથી લઇને અત્યાર સુધી અવર્ષ્યુંનીય સેવા કરી છે. એવા પરાપકારી સાધુબક્ત સેવકાની સેવાની યત્કિંચિત્ પણ કદર કરવી, એ વ્યવહારની દષ્ટિએ ગૃહસ્થાને માટે અગૃત્યનું છે. અને તેટલા માટે શ્રી સંઘ તરકથી તેઓને માન આપવાના એક મેળાવડા એક રવિવાર જૈન ઉપાશ્રયના હાલમાં સુનિરાજ શ્રી જયન્તવિજય છના પ્રમુખપણા નીચે કરવામાં આવ્યા હતા. આ વખતે સંઘના સેક્રેટરી શ્રીયુત મણીલાલ ભાઇ મહેતા અને પ્રશાલમાઇ વસ્તાચંદ વિગેરેએ ડાક્ટર સાહેળની સેવાનાં ખૂળ વખાણ કર્યાં હતા. સંથારાવશ દ્વાના કારણે હું સભામાં નહિં જઇ શકયા હતા; પરન્તુ મેં એક 'સં દેશ' માકલ્યા હતા. જેમાં આશીર્વાદ આપવા લાથે એ પણ જણાવ્યું હતું કે:—

"મારી આ બિમારીમાં મને જે કંઈ દુ:ખ થઇ રહ્યું છે તે બે બાળતનું છે. એક મારા નિમિત્તે ધણાઓને હઠાવવી પડેલી તકલીફાનું અને બીજાં મારે સેવવા પડેલા અપવાદાનું. કેટલાક વર્ષાથી મારા મનમાં એમ થયું છે કે મારા નિમિત્તે બીજાંગોને તકલીફા ઓછી હઠાવવી પડે, એવી રીતે મારે મારે છવન છવતું.' પણ આવી બિમારી પ્રસંગે લાચારીથી મારા નિમિત્તે બીજાઓને હઠાવવી પડેલી તકલીફા મારે જેવી પડે છે. 'અપવાદાનું સેવન' એ પણ મારા માટે દુ:ખત્તું, પરન્તુ લાચારીનું કારણ બન્યું છે. જેનશાસ્ત્રકારોએ અપવાદાનું વિધાન જરૂર કયું છે. અને તે 'હત્સગ 'તે રક્ષાને માટે. ચાલતી ટ્રેન કાઇ અકરમાત પ્રસંગે સાકળ ખેં વાન હટકા નથી થતા: અપવાદને હું સાંકળ ખેં ચાના સ્થાનમાં મૂકું છું. મારી આ બિમારીમાં જાણતાં કે અજાણતાં અનેક વાર સાંકળો ખેં ચાણી હશે; પરન્તુ તે મારે માટે અશક્ય પરિહાર હતો."

આ પ્રસંગે મુંબાઇવાળા દાનવીર શેઠ કાંતિલાલ બકારદાસ તરફથી ૫૦૦ રુપિયા અને કરાચીના શેઠ રવજી ઝવેરચંદની પેઠી તરફથી બાઇ માહનલાલ કાળીદાસે ૧૨૫ રુપિયા, એમ ૬૨૫, રુપિયાની એક થેલી ડા. ન્યાલચંદને પર્સ તરીકે આપવામાં આવી હતી.

ડા. ન્યાલચંદે સંઘના અને બધાઓના ઘણા ઘણા આભાર માન્યા હતા. અને " પાતાનું કર્તવ્ય સમજીને તેમણે સેવા કરી છે. એમાં કંઇ વધારે કર્યું નથી. '' વિગેરે ગળગળિત હૃદયે કહ્યું હતું. પર્સ લેવાના તેમણે ધણોજ ઇન્કાર કર્યો હતા, પરંતુ કેટલાક આગેવાનાના સમજવવાથી તેમણે સ્વીકારી હતી. દેહગામથી આવેલા શ્રીયુત ભલાખાદાસ અનાપચંદે પણ એક સુંદર કારકેટ ડા. સાહેબને બેટ કર્યું હતું.

મુનિરાજશ્રી જયન્તિવજયજીએ પ્રમુખસ્થાનેથી પ્રવચન કરતાં ડા. ન્યાલચંદે પાતાની ડીસ્પેન્સરી બંધ કરીને હાલા આવીને સ્વ. મુનિશ્રી હિમાંશુવિજયજીની કેવી સેવા કરી હતી ? તેમજ પાતાની અને આ વખતની બિમારીમાં પણ જે સેવા કરી છે, તેનાં વખાણ કર્યાં હતાં. અને અંતઃકરણુથી આશીર્વાદ આપ્યા હતા.

-: 3८ :--

કરાચીની કદ્દરદાની

મતુષ્ય સેવા કરવા જન્મ્યા છે, સેવા કરાવવા નહિ, અને તેમાં ય અમારા જેવા સાધુએાને માટે તાે સેવા જ એક પરમ ધમ^જ છે. બેશક, સેવાના તરીકા જુદા જુદા હોય છે. અને એ જુદા જુદા તરીકાદારા થતી સેવાએાથી દુનિયાને લાભજ થાય છે. જેના જેવા અધિકાર તે તેવી સેવા કરે. અધિકારભ્રષ્ટ કરવા જનાર પાતે પડે છે અને બીજાને પાડે છે. સાધુએા સાધુતામાં રહી ઉપદેશ સાહિત્યપ્રચાર દ્વારા જગતની સેવા કરી શકે. साधनी व्याण्याल के छे हे-साध्नाति स्वपर-हितकार्याणि इति साधुः। आ અનુલક્ષી સાચા સાધુએ જીવન જીવવાનું છે. એ ખરું છે કે સાધુ નિગ્ર થ છે, કંચન કામિ-નીના ત્યાગી છે. એટલે જગતની સેવા કરવા જતાં એને અનેક મુશ્કેલીએાના સામના કરવા પડે છે. પરન્તુ એ મુશ્કેલીઓને ઉઠાવીને પણ બની શ**કે તે**ટલા અંશે સ્વહિતની પરહિતનાં કાર્યો કરવાં, એ સાધુનું કર્ત બ્ય/છે.

ઉદારતાની અવધિ

અમારા જેવા શક્તિહીન અને સાધનહીન સાધુએ શું કરી શકે ? કયાં એટલા સંયોગ ? અને કયાં એટલી અનુકૂળતાએ ? છતાં યત્કિંચિત્ અંશે થોડું પણ થઇ શકતું હાય તા, તેમાં અમે અમારા કર્ત વ્યયી જરા પણ વધારે નથી કરતા, એમજ અમે સમજીએ છીએ. કરાચીમાં જે કંઈ પ્રવૃત્તિ થઇ શકી, જે કંઇ સેવા થઇ શકી, તેના ઉલ્લેખ આ પહેલાંનાં પ્રકરણોમાં કરવામાં આવ્યા છે. એ પ્રવૃત્તિમાં મે કાઇ મહાબારત કામ કર્યું છે અથવા કર્ત વ્યથા વધારે કર્યું છે, એવું જરા યે નથી, છતાં એવી નજીવી અને નમાલી સેવાને પણ માટું રૂપ આપી એની કંદર કરવાને તૈયાર થનારાઓ ખરેખર અમારી કે અમારાં કાર્યોની કંદર નથી કરતા, પણ તેઓ પાતાની સજ્જનતાને, પાતાની ઉદારતાને અને પાતાના વિશાળ હ્રદયને જ જાહેર કરે છે.

કામ ગરીખ અતિથી કામના ઘરે જાય, અને તે ઘરના માલિક ગરીખ અતિથનું ઉચા પ્રકારનું આતિથ્ય કરે, તો તેમાં એ અતિથનું મહત્ત્વ નથી, પણ તે આતિથ્ય કરનારની ઉદારતાનું દ્યોતક છે. મારા જેવા અદના બિક્ષુક કરાચીનો અતિથિ બન્યો, ત્યારથી કરાચીની જનતાએ મારું અને મારી સાથેના મુનિરાજોનું જે આતિથ્ય કર્યું છે,—અમારું જે સનમાન કર્યું છે, અમારી સેવાએમાં જે સરળતા કરી આપી છે, અને દરેક રીતે જે સહકાર આપ્યા છે, એનું વર્ણન કરવાને અમે બિલકુલ અશકત છીએ. આવ્યા હતા તો અમારું કર્તવ્ય બજાવી જીવનને કંષ્ઠક સાર્થક કરવા; પરન્તુ કરાચીની જનતાએ તા પ્રારંભથી અત્યાર સુધી જે જે બાવબીનું સમ્માન આપ્યું, તે બદલ અમે તેમના જેટલા ઉપકાર માનીએ તેટલા થાડા છે. મારી પ્રવૃત્તિમાં સાથ આપવામાં કરાચીની જનતાએ નથી જોયા ધર્મ બેદ કે નથી જોયા જાતિએદ, નથી

જોયા વેષભેદ કે નથી જોયા દેશભેદ. દરેક કામ અને દરેક જાતિના ગૃહસ્થાએ અને સાધુસંતાએ ઉદારતા પૂર્વક મને અપનાવ્યા અને સાથ આપ્યા. ખરી રીતે મારી યત્કિંચિત પ્રવૃત્તિમાં પણ સર્વાધિકંશ્રેય કરાચી- વાસીઓનેજ હોવા છતાં ખધા ય યશ મને અપેવા સુધીની એમની ઉદારતા યે તા હદ કરી છે.

સ્મારકની ચર્ચા

જેઓની ખાસીયતજ બીજાની કદર કરવાની પહેલી હોય છે, તેઓ ગમે તેવા નાના પ્રસંગમાં પણ બીજાની કદર કરવા તૈયાર થાય છે. એક પ્રસંગે શહેરના પ્રસિદ્ધ નાગરિકા પૈકી કબીરપંથના આચાર્ય સ્વામી ધ્યાલકૃષ્ણદાસછ, બાઇ જમશેદ મહેતા, શ્રી દુર્ગાદાસ એડવાની, શ્રી હીરાલાલ ગણાત્રા, હા. ત્રિપાડી અને 'પારસીસંસાર 'ના અધિપતિ દરતુર સાહેળ વિગેર મારા નિકટના મિત્રાએ શહેરીઓની એક બે સબાએ ખરી મારી સેવાના બદલામાં કાઇપણ સ્મારક રાખવાની પ્રવૃતિ શરુ કરી. સ્મારક તો તેઓનું હોય કે જેમણે કાઇપણ કામ કે દેશને માટે કંઇપણ બલિદાન આપ્યું હોય. મારા જેવા સાધુ કે જેનો ધર્મ જ 'कर्मण्येवाधिकारस्त' ના સિદ્ધાંતના નિર્માણ થયા છે, તેનું વળા સ્મારક શું ? ખળર પડતાં હિલચાલ કરનારા આગેવાન મહાનુભાવાને મારી પાસે બાલાવી વિનસ્રભાવે તેમના આભાર માની એવી હીલચાલ ન કરવા માટે જણાવ્યું. આ હીલચાલ બંધ રહ્યા પછી પણ, કરાચીની જનતા એક યા બીછ રીતે પાતાની ભાવના અને પાતાની ઉદારતાને બતાવ્યા વિના ન રહી શકી.

માનપત્ર

ધાર્યા કરતાં વધુ સમય રાકાઇ કરાચીથી પ્રસ્થાન કરવાની તૈયારી ચાલી રહી હતી. મહાસુદિ સાતમના દિવસ પ્રસ્થાન માટે નિશ્ચિત થયા

હતા. (જો કે ખીમારીના કારણે ડાેક્ટરાે તરફથી એક માઇલ પણ ચાલવાની મના હતી.) કરાચીના પ્રસિદ્ધ નાગરિકા ભાઇ જમશેદ મહેતા. સ્વામી **ભા**લકૃષ્ણદાસજી, ભાઇ હીરાલાલ ગણાત્રા, ડાે. ત્રિપાઠી અને શ્રી મુણિલાલ મ્હેતાના આમ ત્રણથી તા. રહમી જાન્યું આરી ૧૯૩૯ના દિવસે સાંજના જાા વાગે ' શજરાત નગર'માં શિવમ'દિર પાસેના મેદાનમાં પારસીઓના પ્રસિદ્ધ ધર્મ શુરૂ શમ્ય-ઉલ્-ઉલેમા, દસ્તુર ડાે. ધાલા, એમ. એ, પી. એચ. ડી., લિટ્ટ. ડી., ના પ્રમુખપણા તીચે કરાચીના શહેરીએાની એક સભા મળા હતી. તમામ ક્રોમ અને તમામ ધર્મના નેતાએાની આ સભા મારા પ્રત્યેના એમના દિલની સાચી બક્તિના પુરાવારૂપ હતી. અને તેમાં યે ડેા. ત્રિપાઠી, ભાઇ હીરાલાલ ગણાત્રા, ભાઇ જમશેદ મ્હેતો. શ્રી દુર્ગાદાસ એડવાની, સ્વામી ખાલકુષ્ણદાસછ, આર્ય સમાજના પ્રસિદ્ધ વિદ્વાન પં. લાેકનાથ, સિં'ધી આગેવાન ગૃહસ્થ શેઢ લાેકામલજી ચેલારામજી અને આખરે પ્રમુખ ડાે. ધાલા વિગેરે મહાનુભાવાએ તે વખતે ઉચ્ચારેલા હાર્દિ કશબ્દાે મારા દિલતે હચમચાવી રજ્ઞા હતા. તેઓ પાતાતી સજ્જનતા અને ઉદારતાના જો કે પરિચય કરાવતા હતા. પરન્તુ મારં હૃદય અને નેત્રા ઉંડાં ધસતા હતાં. કરાચીની સમસ્ત જનતાની મારા પ્રત્યેની આટલી બધી બક્તિ એ શં મારી યાગ્યતાને આબારી હતી ! ના, ખરેખર તેમના વર્ણન કરાતા શબ્દોને માટે હું ક્રેટલાે અયાેગ્ય છું, એનું ભાન તે વખતે મને થતું હતું. 'ભક્તિની અતિરેકતામાં બાલાતા શબ્દો એક સેવકને માટે તેના સાચા કર્તવ્યતું સૂચન ખતે છે.' એજ દશા भारी दती.

આ વખતે એક ચંદનતી પેટીમાં કરાચીતા લગભગ તમામ નાગરિકાના હસ્તાક્ષરયુક્ત જે 'માતપત્ર' આપવામાં આવ્યું તે આ છે:— જનહિતાનુરાગી, ધર્મધુરન્ધર

મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજી મહારાજશ્રી

મુ, કરાચી.

પૂજ્યપાદ મુનિવર્ધ્ય શ્રી,

"અમે કરાચીનિવાસીઓ પાતાનું અહેલાગ્ય માનીએ છીએ કે અમને આપ જેવા એક વિરલ સત્યપુરુવનું સન્માન કરવાના આ પ્રસંગ પરમાન્ તમાએ આપ્યા છે. સાધુજનાનાં દર્શન તા સદૈવ દુર્લ ભ ગણાયા છે. તેમાં યે વિશેષતા આધિનીતિક પ્રપંચા વચ્ચે પીસાઇ રહેલ આ જમાનામાં, આપ જેવા મહાપુરુષનાં કેવળ દર્શનજ નહિ, પરંતુ પરિચય અને સહવાસની લહાણુ અમ કરાચીવાસિઓને લગાતાર અઢાર મહિના સુધી બધીને વિધિએ ખરેખર અમારા ઉપર મહેર જ કરી છે, એમ અમે માનીએ છીએ.

"મહાત્મન્! આપે ધર્મને સાચેજ જીવી જાણ્યા છે. પૂરાતન સંરકૃતિની લગીર યે ઉપેક્ષા કર્યા વગર આપ નૃતન પ્રકાશ ઝીલી શકચા છો. નિજધર્મની વિશિષ્ઠ મર્યાદાઓનું રજભર પણ ઉલ્લંધન કર્યા સિવાય આપ સર્વધર્મ સમભાવ અનુભવા છો, આચરા છો અને ઉદ્દેખોધા પણ છો. પરંપરાગત રહિઓ અને સનાતનધર્મ એ બન્ને વચ્ચે રહેલા સૃક્ષ્મ ભેદ આપની કુશાય દષ્ટિએ નિહાજ્યા છે અને આપના ઉદાર આત્માએ ઓળખાવ્યા છે. એટલું તા આપના થાડા પણ પરિચયમાં આવનાર પ્રત્યેક જણ વિશ્વાસપૂર્વક કહી શકશે.

"અને તેથીજ કરાચીમાં આપના અઢાર મહિનાના વસવાટ દરમ્યાન ભાગ્યેજ કાઇ એવી સત્પ્રવૃત્તિ હશે, જેની પાછળ આપની મંગલ પ્રેરણ ન હ્રાય. ભાગ્યેજ કાઇ એવું લાકહિતનું કાર્ય હશે, જેમાં આપના સહકાર ન હોય. સંકુચિત અર્થમાં જે વસ્તુને પૃથક્જન 'ધર્મ' સમજે છે, તેનાજ કેવળ આચરણથી આપ સંતુષ્ટ રહ્યા નથી, આપને મન 'ધર્મ' એ 'જીવન' છે અને 'જીવન' એજ 'ધર્મ' છે.

" આપશ્રીની તેમજ શ્રી જયન્તવિજયજીની છેલ્લી બિમારીના કારણે આવેલ શારીરિક નખળાઇને લીધે કરાચીથી કચ્છ સુધીના વિકટ પંચના પગપાળ વિહાર કરવામાં માત્ર અંતરાય રૂપ જ નહિં પણ, ડાેકટરાેના સ્પષ્ટ અભિપ્રાય મુજબ હાનિકારક છે, એમ જાણવા છતાં પણ વિહાર કરી જવાના આપના સંકલ્પમાં આપ દઢ છેા, તે જાણી અમાને ચિંતા થાય છે. અમા વિનવિએ છીએ કે આપના સંકલ્પને કરીથી વિચારી જોશા અને બની શકે તાે એકાદ વર્ષને માટે કરાચીની જનતાને આપની વિદ્વત્તા, વ્યવહાર કુશળતા અને કાર્યદક્ષતાના વિશેષ લાભ આપી કૃતાર્ય કરશા.

" યદિ આપના નિશ્વય દહજ રહેશે અને આપ નિયત દિને વિહાર કરશા, તાપણ અમે આપશ્રીને ખાતરી આપીએ છીએ કે કરાચીવાસીઓને આપ એક એવી પુલ્યસ્મૃતિ ખતી રહેશા જે, તેમને સદૈવ સાંપ્રદાયિક વિસ'વાદાથી પર રાખી કલ્યાભુપંથે વાળશે. આપની વાણીનું રસાયભુ એકવાર પણ જેણે માલ્યું છે, તે કાંઇ કાળે પણ એ પુલ્યસ્મૃતિ વિસરશે નહિ.

" સાથે સાથે શાન્તમૂર્તિ વિદ્વાન્ મુનિમહારાજ શ્રી જયન્તવિજયજીની શાંતવૃત્તિ તથા વ્યવહાર કુશળતાએ પણ અમારા હૃદય પર જે ઉંડી અસર અને માનની લાગણી ઉત્પન્ન કરી છે, તે વ્યક્ત કર્યા સિવાય પણ અમે રહી શકતા નથી.

" આપ જેવા એક વિરક્ષ પુરુષતું સન્માન કરવાના તથા અમારી આપ પ્રત્યેની કૃતગ્રતા તેમજ પૂજ્યબાવ વ્યક્ત કરવાના આ શુભ પ્રસંગ પરમાત્માએ અપ્યો છે, એને માટે અમા કરાચીનગરનિવાસિએ! અમારુ અહેલાગ્ય માનીએ છીએ.

કરાચી, તા. ૨૯–૧–૧૯૩૯.

ે આપના દશ^રન અને અમૃલ્ય બાેધપ્રવચનાે બ્રવણ કરવાની અબિલાયા સેવતા અમાે છીએ,

દરતુર ડેા. માણેકજ ન. ધાલા M. A. Ph. D., Lit. D., શમ્સ-ઉલ-ઉલેમા.

જમશૈદ નસરવાનજી M. L. A.

હાતીમ એ. અલવી મેયર

इस्तम W. सिधवा M. L. A.

લાકામલ ચેલારા**મ**

પીરાજશાહ હાે. દરતુર મહેરજીરાણા અધિપતિ ' પારસી સ'સાર '

ડેા. પાેપટલાલ ભુપતકર M. L. A.

ખા. બા. અરદેશર મામા

લધા એાધવજી

હરિદાસ લાલજ

ભગવાનલાલ રચુછેાડદાસ

ખેતશી વેલજી કાળાગલા

સ્વામી વ્યાલકૃષ્ણુદાસછ

રા. સા. ભગવાનજી મારારજી

હીરાલાલ નારાયજીજ ગણાત્રા મ્યુ. ફારપારેટર

સાહરાખ કે. એચ. કાત્રક

ડેા. **પી. વી. થા**રાણી शिवक वेसक हाहारी પેશાતન જમશેદજ વાણીયા B. A., LL. B. દુર્ગાદાસ ખી. અડવાણી માજી મેયર ખીમચંદ માણેકચંદ શાંહ મ્યુ. કારપારેટર રૂસ્તમ જમશેદજી દસ્તુર B. A. મનુભાઈ ડું ગરશી જોશી મણીલાલ માહનલાલ એકલ ખરાસ છાટાલાલ ખેતશી પ્રમુખ જૈન શ્વે. મૃ. સંધ કે. જે. પાનાચંદ સ્પંદીઆર ભક્તિ આરી બાહાઇ રા, પાપટલાલ એન્ડ સન્સ કાે. જી. ટી. હિ'ગારાણી M. B. B. s. etc. વૈદ્ય માટન શર્મા જોશી કાે, પી. આર. હિ'ગાેરાણી B. H. M. B. etu. સ્વામી કૃષ્ણાન દ ડાે. તારાચંદ લાલવાણી M. B. B. S. માહનલાલ મૃશ્વરલાલ એન્ડ સન્સ ઝવેરી માહનલાલ કાળીદાસ હીરજ શાવજ દાકરશા अવેરી લાલચંદ્ર પાતાર્ચંદ્ર

लयंतिसास रवळ अवेरयं ह નરીમાન સાેરાયજી ગાેળવાળા કુ ગરશી ધરમશી સંપટ પ્રીન્સીપાલ રામસહાય B. A. S. T. C. ડાયાલાલ ક્રેવળદાસ આલીમ ટી. ગીદવાણી વૈદ્ય સખરામદાસ ટી. ચાેઝા. भ्रहर ६२९७वन हाइन्शी मेध्रक है।हारी મણીલાલ લહેરાભાઈ સે. જૈનશ્વે. મૂ૦ સંધ કાે. પુરૂષાત્તમ ત્રિપાડી M. D. (Homeo) કે. પુનીઓ. એડીટર ' સિ'ધ એાબઝરવર. ' જગનાથ નાથજ નાગર તંત્રી ' અમન ચમન ' માહનલાલ વાધજી મહેતા આંગજ તેજપાળ ખેતાવાળા પી. ટી. શાહ મણીલાલ જાદવજી વ્યાસ અધિપતિ 'જવાલા' હરિલાલ વાલછ ઠાકર અધિપતિ 'હિતેચ્છ્ર' ભદ્રશંકર મંછારામ ભદ્ર અધિપતિ 'સિ'ધસેવક' ન્યાલચંદ લક્ષ્મીચંદ કવાડીઆ ડા, ન્યાલચંદ્ર રામજ દેશી પંડિત લાકનાથ વાચસ્પતિ

६रीथी કહ્या विना नथी रहेवातु' है डरायीओ अभारी डहर डरवामां हह डरी छे. डयां 'कर्मण्येवाधिकारा में' ओ भारे। सिद्धांत अने डयां आ भारा ઉपर भाेेे ?

મારા આત્મીયળધુ શાંતમૂર્તિ મુનિરાજશ્રી જય તવિજયજીએ એમને આપેલા માનપત્રના જવાય આપતાં ટ્રંકમાં કહ્યું:—

"મને આપેલા માન માટે હું તમારા આભાર માનું છું, ખરી રીતે તમારે માન તો મહારાજથીને એક્લાનેજ આપલું જેઇલં હતું, છતાં તમે મને પણ આપયું છે. એ તમારી ઉદારતાને સૂચવે છે. મહારાજથીને કાર્ય કરવાની કેટલી ધગશ છે, એ તમે જોઈ શક્યા છા. બીમારીમાં મિસ્ત્રી ડાક્ટરે મના કરવા છતાં સૂતાં સૂતાં પણ તેઓ લેખા લખાવે છે, અને દરેક કાર્ય કરે છે. એમણે કરેલી સેવામાં મારા થાડા હિસ્સાને તમે સમાનભાગ સમજી જે માન આપવા તૈયાર થયા, તે બદલ તમારા આભારી છું. મારા અંતઃકરણના આશીર્વાંદ છે કે આપ સૌ આનં કમાં રહા, સુખી રહા, સમાજ દેશ અને આત્માની ઉન્નતિ કરા."

ભિમારીના કારણે આ પ્રસંગે હું કંઇ વધારે કહી શકું તેમ ન હતા. પણ વિધિ તા પૂરી કરવીજ રહી. એ નિયમે મેજ ઉપર બેસી જે થાડા શબ્દા કહ્યા તેના સાર આ છે:—

"મનુષ્યમાત્ર સેવા કરવા જન્મ્યા છે, સેવા કરાવવા માટે નહિ.' આ સિક્ષાંત જે બધા ધ્યાનમાં લે તા જગત્ની અશાંતિ દૃર થાય અને સ્વર્ગાય, સુખ મેળવી શકાય.

" જે ભૂમિમાં શ્રવણ માતપિતાની લક્તિ ભૂલી ગયા હતા, એવા નિ દાએલી ભૂમિમાં આટલી બધી લક્તિ, આટલા બધા પ્રેમ અને આટલી બધા ઉદારતા જોઇને મને તા એમજ થાય છે કે, આ ભૂમિને નિ દનારાઓએ માટી ભૂલ કરી છે. સિ ધના જેવા આદરસાવ મે' તા કયાંય જોયા નથી. માંસાહારી હોવા છતાં, સિ ધમાં લોકાની સક્તિ અને શ્રદ્ધા જોઇને મને તા એમ થઇ આવે છે કે જે આવશ્યકીય અનુકૂળતાઓ પ્રાપ્ત થાય તા સિ'ઘમાં હજીએ બે ત્રણ વર્ષ રહી ખૂબ પ્રચાર કરં.

"કેટલાક વક્તાઓએ, અમે જે કષ્ટા સહન કરીને અહિં આવ્યા, તેનું વર્ણન કર્યું છે. પરન્તું હું જણાવીશ કે જે દિવસથી અમે અમાર્ ઘરખાર અને સગા–સંબધીઓને છાડી સાધુતા સ્વીકારી છે, અને 'ઇચ્છાના રોધ 'કરવાનુ' માથે લીધું છે, ત્યારથી કષ્ટ લાગવવાનું તા અમારે માથે નિર્માણ જ થએ હું છે.

"પ્રમુખ સાહેબે કહ્યું છે તેમ, સાધુ તેજ છે કે જે પાતાના આદર્શ ખડા કરવા પાતાથી બનતું કરે છે. કરાચીની જનતાએ આ માનપત્ર આપીને અમારા ઉપર ખરેખરા ઉપકાર કર્યો છે. પણ મારે માટે તા આ ઉપકાર એક ઉપસર્ગ રૂપ થયા છે. 'ઉપસર્ગ' એટલે કષ્ટ. કષ્ટ સહન કરવા માટે માણસમાં શક્તિ જોઇએ તમારે આ સન્માન જીરવવાની મારામાં શક્તિ છે કે નહિ, એના હું ખહુ વિચાર કરે છું. પ્રભુ મને આ માન જીરવવાની શક્તિ આપે અને એમાં હચ્ચારેલા શબ્દો જેવા ગુણા મારામાં હત્પન્ન થાય, એવી હું પ્રભુ પ્રત્યે પ્રાર્થના કરે છું.

''હું' જૈનોના સાધુ હું, એલું તમે ન માનશા,'' એમ હું પહેલેથી કહેતા આવ્યા હું. એ મારૂં કથન અત્યાર સુધી તમે માન્ય રાખીને કરાચીના દરેક ધર્મ'ના અનુયાયીઓએ અમારી જે સેવા કરી છે, અમારા પ્રત્યે રનેહ વર્ષાવ્યા છે, અમને સહકાર આપ્યા છે, તેને માટે હું' તમારા કરી ફરીને આભાર માનું હું.

"અમારા જૈનસંધ જે સેવા કરી છે તેને માટે હું અંતઃકરણથી ધન્યવાદ આપું છું આ પ્રસંગે ડા. ન્યાલચંદ દાસી, ડા. વિશ્વનાથ પાઠીલ, ડા. અ'કલેશ્વરીયા, વૈદ્યરાજ નવલશ' કરભાઈ, અને વૈદ્યરાજ સુખરામદાસ વિગેરને પણ અંતઃકરણથી આશીર્વાદ આપવા સાથે ધન્યવાદ આપું છું કે જેમણે મારી અને મારી સાથેના સાધુઓની બિમારીમાં કાઇપણ જાતના સ્વાર્થ રાખ્યા વિના અસાધારણ સેવા કરી છે.

"આ પ્રસ'ગ એક પારસી ગહરથનું પણ નામ લીધા વિના હું નથી રહી શકતા. તે છે લાઇ એક્ટલ નસરવાનજ ખરાસ અને તેમનાં ધર્મ પત્ની પીલ્ન ખહેન જે દિવસથી આ ગહરથના મારી સાથે પરિચય થયા છે, તે દિવસથી અત્યારની ઘડી સુધી પાતાના પારસી ધર્મમાં દઢ રહીને પણ અમારી સેવાને માટે તેમણે જે તન મન ધન ન્યાં છાવર કર્યાં છે, એની હું ખરા જીગરથી કદર કરે છું. નિ:સ્વાર્ય દ્વિથી એમણે કરેલી સેવાના ખદેલા પરમાત્મા તેમને આપે, તેમના કુડું બને સુખી રાખે, એવી હું પરમાત્મા પ્રત્યે પ્રાર્થના કરે છું.

"અંતમાં એક વાત કહી લક્ષે'. તમારામાંના ઘણાઓ મારી અત્યારની બિમારીને ધ્યાનમાં લક્ષ, તેમજ ડેા મિસ્ત્રીએ તપસ્યા પછી આપેલા રીપાર્ઠ હપસ્થી મને વિહાર નહિ કરવાના જે આગ્રહ કર્યા છે, એ તમારા મારા પ્રત્યેના મમત્વને આભારી છે. હું આ સંખંધી જરૂર કરીથી વિચાર કરીશ અને મારા ખંધુ મુનિરાજો સાથે સલાહ કરીને હવે પછી નિર્ણય કરીશ.

" છેવટે કરાચીના નાગરિકાએ કરેલી અમારી આ ક્રદર માટે કરાચીની સમસ્ત જનતાના કરીથી આભાર સાતું છુ**ં.''**

માન્યત્રની પેટી 👍

આ માનપત્ર હાથી દાંતથી મહેલી એક ચંદનની પેટીમાં આપવામાં આવ્યું હતું; પરન્તુ અમારા જેવા પ્રગે ચાલીને ગામાનુગામ વિચરનારા સાધુઓને આવી પેટી સંગ્રહવી, જેમ આચારને અનુકૂળ ન ગણી શકાય, તેમ ભારભૂત પણ કહેવાય. ભાઇ હીરાલાલ ગણાત્રાએ પ્રસ્તાવ મૂકયા કે આ પેટીનું લીલામ થવું જોઇ છે, અને તેની ઉપજતી રકમ જીવદયાના કાઇ કાર્યમાં ખર્ચવી જોઇએ. લીલામ થતાં તેજ નિઃસ્વાર્થી ભક્ત ભાઇ એદલ ખરાસે ૧૦૧ ફપિઆમાં તે પેટી ઉપાડી લીધી.

'હિતેચ્છુ 'ના અત્રલેખ

કરાચીની આ કદરદાનીના સંબંધમાં કરાચીના અનેક પત્રાએ

અનુમાદન આપી મારા પ્રત્યેની બક્તિ પ્રકટ કરી હતી. તેમાં કરાચીનું જુનું અને પ્રસિદ્ધ 'હિતેચ્છુ ' પત્ર પણ એક છે. 'હિતેચ્છુના ' વિદ્વાન અધિપતિએ આ પ્રસંગે જે અગ્રલેખ લખ્યા હતા, તેના સંક્ષિપ્ત સાર આ છે:—

"જૈનધર્મના એક આચાર્ય પુત્ર્ય વિદ્યાવિજયંજી મહારાજના ગઈ કાલે 'ગુજરાત નગર'માં કરાચાની સર્વ'કામાના પ્રતિનિધિઓના હાથે થએલા સન્માન નમાં અમે પરિપૂર્ણ વાસ્તવિકતા જોઇએ છીએ. અને એ કાર્ય કરનારાઓને, સ્તુત્ય પ્રયાસ માટે ઘન્યવાદ આપીએ છીએ.

' છેલ્લાં બેવર્ષ' જેટલી મુદ્દત થયા વિદ્યાવિજયજ મહારાજના કરાચીમાં નિવાસ થએલ છે. એ મુદ્દત દરમ્યાન તેમણે પાતાના પ્રસંગમાં આવનારા સવ' કાઇના મન જતી લીધાં છે, અને પાતાના શુદ્ધ આચાર અને વિચારવડે, પાતાના સતત શ્રમ અને ઉપદેશકાય વડે અને ન્હાના માટા સવ'ને નિખાલસતાથી અને નિરિલિમાનથી મળવા લેરવાના ક્રમવડે તેમણે પ્રત્યેકના ઉપર તેમના હૃદયની મહત્તાની છાપ પાડી છે. અને 'આવા પુરૂષાને લીધેજ જગતના ક્રમ નિર્ભ'ર છે,' એવી અસર ઉપળવી છે. પાતે જૈનધર્મ'ના આચાર્યપદે બિરાજવા છતાં ઇતરધર્મ' અને ધર્મી'ઓ પ્રત્યે હમેશાં સદ્લાવજ દાખવ્યા છે.

"માંસાહાર નિષેધનું કામ મહારાજશ્રીએ કરાચામાં રહીને થાય તેટલે દરજ્જે ખૂબ ખ'તથી અને કુશળતાથી કર્યું" છે.

"આવા પુરૂષ એક જૈનધર્મનાજ આચાર્ય છે, એમ કાઇ શામાટે કહે? તેઓ હિંદુધર્મના અથવા આગળ વધીને કહીએ કે જગત્વ્યાપિ જીવદયાધર્મના આચાર્યના સ્થાન અને માનને યાગ્ય છે. અને તેવા પુરૂષની મહત્તાની કરાચા-વાસીઓએ કરેલી કદરમાં અમે નરી યાગ્યતા જોઇએ છીએ. આવા હચ્ચાશયી શુદ્ધ ચરિત્રવાન હન્નતિવચારવાન અને માનવપ્રેમી તથા જીવદયા પ્રેમીના સન્માન અને કદરનશીનીના સાથી બનીએ છીએ. અને પ્રેસુ પાસે યાચીએ છીએ કે વિદ્યાવિજયજી જેવાની જીવનપ્રણાલી અને કાર્ય ઇતર મહારાજી અને ધર્મીપદેશકા માટે દેષ્ટાંતરૂપ અને અનુકરણ યાગ્ય ખનો.

"તેમણે કરાયામાં અને કરાયાદ્વારા સિંધમાં તેમના જીવદયા વર્ધ કામવડે તેમજ જૈનધમંના શાંતિલર્યા અને ત્રિદ્ધત્તાલર્યા ઉપદેશવડે જૈનધમંનો મહિમા વધાર્યો છે. તેમજ સિંધવાસી જૈનોના કાર્તિને આપ આપ્યા છે. એમ કહેવામાં લગારે અતિશ્યાકિત નથી. આવા મહારાજ પાતાના આંગણે આવે, ત્યારે જૈનીઓ જે કરે તે આહુંજ કહેવાય; પણ ઇતરધમીં આ પણ જૈનમહારાજને વધાય, સન્માને, સાંલળે તથા ઉપાસે, ત્યારે તે જૈનધમંનો મહિમા વધારનાર, તો ખરૂં, પણ તેની સાથેજ સાથે બિન હિંદુઓને હિંદુઓની નિક્ટમાં આણુનારૂ હોઇ હિંદુત્વની એક પ્રકારની સેવારૂપ છે. અને બીજી રીતે કહીએ તો એજ બીના દેશની સવંધાયં એકબીજની નિક્ટમાં આણુવારૂપ છે. અને તેથી વિદ્યાવિજયજી મહારાજના જીવનદાર્યમાં અનાયાસ દેશસેવાનું રાજકાય કલ્યાણનું કાર્ય થઇ રહ્યું છે, એમ અમે સમજીએ છીએ અને તે માટે મહારાજને અમે અલિન કીએ છીએ.''

' હિતેચ્છુ ' ૩૧ મી જાન્યુઆરી ૧૯૩૯

હિતેચ્છુના વિદ્વાન અધિપતિએ કરાચીની કદરદાનીના મંદિર ઉપર એક શિખર ચડાવ્યા જેવું કામ કર્યું છે. અને તેમ કરીને જેમ પાતાના વિશાળ હૃદયતા, યુણાનુરામતાના પરિચય કરાવ્યા છે, તેમ મારા જેવા એક અદના ભિક્ષુકને એક મહાન બાજાથી દ્યાવ્યા છે.

સૌનું કલ્યાથુ હાે એજ અ'ત:કરથુની ભાવના.

પ્રકાશક તરફથી

મુનિરાજ શ્રી વિદ્યાવિજયજીએ ત્રીજું ચતુર્માસ પણ, પાતાની નાદુરસ્ત તબીયતના કારણે કરાચીમાંજ કર્યું હતું. ્પરન્તુ પહેલાં બે વર્ષની માફક જોઇએ તેટલી વધારે પ્રવૃત્તિ મઇ શકી ન્હાતા. તાપણ નવરાત્રિ, દીવાળી, અને શ્રી વિજયધર્મસૃરિ મહારાજની જયન્તી જેવા પ્રસંગાએ, તેમજ વિહાર વખતે પારસી કેહોનીમાં પારસી ભાઇએા ખહેનાની સમક્ષ વ્યાખ્યાના આપવાની-વિગેરે કેટલીક જાહેર પ્રવૃત્તિ તેા અરાખર કરી હતી. છેવટે મહારાજશ્રીએ કરાચીથી તા. ૮ હિસેમ્બર ૧૯૩૯ ના દિવસે વિહાર કર્યો, તે નિમિત્તે કરાચીના પ્રસિદ્ધ સાપ્તાહિક ુ અમનચમન ' પત્રના વિદ્વાનઃ ત'ત્રી શ્રીએ મુનિરાજ્ શ્રી⊸<mark>વિદ</mark>ા∹ વિજયજીની સ્મૃતિમાં એક હળદાર અંક કાઢી, ન કેવળ પાતાના જ તરફથી, ખલ્કે કરાચીની સમસ્ત પ્રજા તરફથી કૃતરૂતા અતાવી હતી. આ અંકમાં કેટલાક પ્રસિદ્ધ પુરુષાના મુનિરાજ-શ્રીના ગુણાનુવાદના લેખા પ્રકટ કરવા સાથે, તમામ કામના આગેવાના અને જાહેર કાર્યંકર્તાઓના અભિપ્રાયા પ્રકટ કર્યા હતા. એ બધારે લેખા અને અભિપ્રારી આ સ્થળે પ્રકટ કરવા અશકય હાઇ, અમે આ પુસ્તકના વાચકાને તે અંક વાચવાની ભલામણ કરવા સાથે, માત્ર તેમાંના થાહાજ લેખા, તેમજ સમસ્ત 'જૈનસંઘ' તરફથી સુનિશ્રીને આપવામાં આવેલા ' આભારપત્ર 'નાજ આ સ્થળે ઉતારા કરી સંતાષ માનીએ છીએ.

પ્રકાશક

પરિશાષ્ટ**ે** ૧

કરાચી છાડતાં ' અમન ચમન 'ના અધિપતિએ લીધેલી નાંધ

ેતીંથ^ન કુલિત કાલેન સઘ સાધુ સમાગમં

તીર્થ સમય આવે કળ આપે છે પણ સાધુઓ –મહાત્માઅ તહકાળ કળ આપે છે.

તીર્ય અને મહાપુરૂષ ળન્નેને સરખાવતાં તીર્ય કરતાં મહાપુરૂષતા સત્સં મને વધારે મહત્વ અપાયલું છે. વાસ્તવમાં એ ખરું છે. અઢી વરસ પહેલાં કરાચીમાં જૈન ધર્મના વિદ્વાન સાધુ મુનિ મહારાજશ્રી વિદ્યા- વિજયજી પધારેલા તેઓ હિંદ આખામાં મશદ્ભર છે. જૈન, જૈનેતરા તેમજ રાજા મહારાજાઓમાં તેઓની વિદ્વતા માટે ઘણા ઉંચા મત છે. તેઓશ્રીએ કરાચી પધારી ધીમે ધીમે એવી પ્રવૃત્તિ આદરી કે જૈનો તા શું પણ હિન્દુ, પારસી, અને કં ઇક અંશે મુસલમાનો પણ તેમના કાર્યને રસથી જોવા લાગ્યા. જૈન દેરાસરજીના વ્યાખ્યાન હાલ ઇંચે ઇંચ માનવ સમુદાયથી ઉભરાયેલા રહેતા અને વ્યાખ્યાન પુરૂં થયા પછી સહુ આનંદીત ખની ઘેર જતા.

ઉપદેશામૃતનું પાન કરાવ્યા પછી ખીજી પ્રવૃતિઓ પરત્વે મહારાજ ધ્યાન આપી જે તે સ્થાને હાજર રહેતા. બાળકા તેમને બહુ પ્રિય છે. અને તેથી શાળાઓ અને હાર્કસ્કુલામાં તેઓશ્રીએ ખુખ ખુખ ઉપદેશ અ.પેલ, અને તેથી બાળકા અને શિક્ષકા ઉપર તેમના આચાર, વિચાર અને નીતિધર્મની મહાન છાપ પડી છે.

કરાચીમાં એઠે એઠે સાહિત્યદારા પણ તેમણે મહત્વની સેવા કરી જન સમુદાય ઉપર ભારે ઉપકાર કર્યો છે. સાક્ષરાની સાઠમારી (સાહિત્ય પરિષદનું ૧૩ મું અધિવેશન) વખતે તેઓશ્રી અત્રે વિદ્યમાન હતા અને ગુજરાતમાંથી આવેલા તમામ વિદ્યાનાએ મહારાજશ્રીની મુલાકાતા લીધી હતી.

સરકાર મદદથી ધર્મ હંમેશાં વધે છે તેને કંઇક પાષણ મળ છે અથવા તા કંઇક અંતરાયા થતા હાય તા તેનું નિવારણ થઇ શકે છે. પણ આજે તા હિન્દ પર ખ્રીસ્તી ધર્મા રાજકર્તાઓના છે. એટલે બીજા ધર્મ પ્રત્યે સ્વાંભાવિક અંગ્રેજ સરકાર ઉદ્દાસીન રહેજ છતાં સંસ્કૃતીમાં આગળ વધેલા હિન્દના ધર્મા પ્રત્યે વડા અને નાના અમલદારા માનની નજરે જીએ છે. સિંધના ના. ગવર્નર સાહેબ શ્રી ગ્રેહામ લેન્સલાટની લગભગ ચારેક વાર મહારાજશ્રીની મુલાકાતા થઇ હતી તે વખતે આ શાણા અંગ્રેજે જૈન ધર્મની ખુબીઓ અને ઉત્કૃષ્ટતા જાણી પરમ સંતાષ બતાવી મહારાજશ્રીને તેમના કાર્યમાં મદદ આપવા ઇચ્છા દશીવી હતી.

કરાચીના સામાજીક ક્ષેત્રાના અનેક મંડળાએ મહારાજશ્રીનો લાભ ઉઠાવ્યા છે. દરેક જગાએ તેઓ પ્રમુખપદે હાય જ અને મુંદર ભાષણ કરી, ધર્મોધર્મ સમજાવી માનવી જીવનની મહત્તા અને ક્ષણભંગુરતા ખતાવી સદ્દ્રોધ આપતા હતા. આ અનેક વિધ પ્રવૃતીઓ તેમના " મારી સિ'ધ યાત્રા " નામક પુસ્તકમાં આલેખાયલી છે. એટલે વધુ પિષ્ટપેષણની જરૂર નથી. કરાચીમાં સવ' ધર્મ પરિષદ મેળવવાનુ' માન પણ તેમને છે. જેમાં એકજ સ્ટેજ પર જીદા જીદા ધર્મના અભ્યાસીઓએ પાતાના ધર્મનું રહસ્ય સમજાવ્યું હતું. આમ ત્રણ ત્રણ દિવસ ધર્મની અહાલેક હજારા માણુસાએ જમાવી હતી.

કેટલી કેટલી પ્રવૃતિઓની નોંધ લખવી ? અઢી વરસ આ શહેરમાં રહી મહારાજશ્રીએ અહિંસાના અદ્દસુત સંદેશ સિંધ ભરમાં ફેલાવી દીધો છે. આજે અમે જોઇએ છીએ તેમ એ સન્દેશ સિંધી પ્રજા ઉપર તેના કાના ઉપર પહોંચી ગયા છે અને મહારાજના પ્રસ્થાન વખતે તેમજ પ્રસ્થાનમાં સાથે એક સિંધી ભક્ત મંડળ પણ હાજર થએલ છે.

મહારાજ હજુ પાંચેક વરસ સિંધ આખામાં ભ્રમણ કરે તો અજબ જેવા સુધારા થાય. મુસ્લીમ પ્રજામાં પણ તેમને માટે ઉચ્ચ અભિપ્રાય છે. પરંતુ સાધુ ધર્મના પાલન અર્થ તેમને ક્રેટલીક સંકડામણા પણ અનુભ-વવી પડે છે. મહારાજશ્રી કરીથી સિંધમાં પધારે એવી આશા રાખી તેમના સખરૂપ ભૂજ પહેાંથી જવાના વિજયપ'શને વિજયવંતા પ્રશ્રુ ખનાવે એમ ઇચ્છીએ છીએ.

પરિશિષ્ટ ર યશાગાન

સત્ય, અહિસા અને અસ્તેયની. જેથે જગાવી છે અહાલાક ધર્મ, જાતી કે કુળભેદને, જાણતા નથી જે. કહેયાણના સર્વ સમારંભમાં, પ્રથમ અને અત્રણી સ્થંભ જેવા. મહાવીરના પનાતા પુત્ર, શા એાળખાવવા ''વિદ્યાવિજયને" જેને રુંવે, રુંવે, નસે, નસમાં, ભર્ય છે કલ્યાણ–માનવ જાતનું, દયા અને પ્રેમ અચિત. હું ફાળા હૈયાળાં, તેમ જેવા મહાચાગી. છવન છવી છતે છે જગતને. જીવન 'ચમન'માં ખીલેલી ને પમરેલી. એક એક પુષ્પ પાંખડી કે પરાગ, પરાઇ ગણી અપીઈ છે પરાયાને, એવા છા આપ મહાદ્યતિ, મહાયાગી, ભતાવ્યું છે જગતને કે 'ચમન' છે જગતમાં, ભર્યું છે 'અમન' જગત 'ચમન'માંજ. જો જીવતાં અને જાણતાં આવડે તાે. એવા એા મહાયાગી, વિશ્વવંધ, લાેક પ્રેમી વિદ્યાવિજય, સનાતન 'અમન ચમન' ભાેગવવા તુંજ ભાગ્યશાળી છે.

—નવિનચંદ્ર જગન્નાથ

પરિશિષ્ટ ૩

ગુજરાતનું પરમધન

લેખક:---

શ્રી. હીરાલાલ નારાયણજી ગણાત્રા

કરાચીના નાણીતા સમાજ સેવક અને હિન્દુ ધર્મના અભ્યાસક, મ્યુ. કાર્પોરેશનના માછ ડેપ્યુટી મેયર સાહેબ મુનિશ્રીનાં મુલ્યાંકન કરે છે.

સમુદ્રની સપાટી પર કરતાં સકરી વહાણા ખરાષ્ટ્ર લાધે નહિ એટલા માટે દિવાદાંડીની વ્યવસ્થા કરવામાં આવે છે. આવીજ રીતે આ ભવસાગર તરી પાર ઉતરવાના પ્રયત્ન કરનાર માનવી માટે પણ ખરાષ્ટ્ર ન લાધે તેટલા માટે દિવાદાંડીઓ હોય છે. પહેલી સ્થાવર હોય છે ત્યારે ખીજી જંગમ દિવાદાંડી. સાધુ સન્યાસી, સંત મહંત, ઉપદેશકા વિગેરે કે જેઓ એક સ્થળથી ખીજે સ્થળ પરિભ્રમણ કરી, ભવાટવીમાં ભટકતાં અને આ સંસાર સાગર તરવા મથતાં આપણા જેવા અલ્પન્ન માનવીઓને માર્ગ દર્શન કરાવવા પેલે પાર પહોંચાડે છે તે જંગમ દિવાદાંડીઓ છે. પુજય મુની મહારાજ વિદ્યાવિજયજી પણ આમ એક જંગમ દિવાદાંડી છે એમ માર્ગ માનવું છે.

ભાઇશ્રી રાયસુરાના શબ્દોમાં કહું તેા પુજય વિદ્યાવિજયજી એ સુજરાતનું ધન છે. મારે મન એ ગુજરાતનું પરમધન છે.

એ પાડા લડતા ઢાેય અને જીવ રક્ષા માટે ભાગવું પડે અને આશ્રય સેવા પડે તા મરજીદમાં જવું પણ જૈન મ'દિરમાં ન જવું એવી જુની ૨૭ પુરાણી લોકોક્તિ કાઇ અધ્યક્ષદાળુ કે ઝનુની મતવાદીની ભલે હોય પણ અહિં તો આપદ્ ધર્મ તરીકે છવ રક્ષા માટે નહિં પણ, પોતાનો ધર્મ વિચારી, છવાત્માના કલ્યાણું રવેચ્છાએ આનંદપૂર્વ ક જૈન મંદિરમાં અનેક છુદ્ધિશાળી જૈનેતર ધર્મ પ્રેમી ખન્ધુએ અને બહેનોને આવતા અને ઉમંગથી ભાગ લેતાં મેં મારી સગી આંખે જોયા છે. એમાં પુજય મુનિ મહારાજ વિદ્યાવિજયજીનું સમદર્શીપણું આજે સર્વ ધર્મ સમન્વય સાધવાની અને પ્રેમોધવાની અપુર્વ કળા જ જવાળદાર છે. એએાશ્રીના સર્વ ધર્મ, મત, પાંચ તરફ સમભાવ, આદર અને અનુક પા જણીતાં છે.

એએ શ્રીના ઉપદેશે આજે સાહિત્યે, જૈનેતરાને પણ જૈન સાહિત્ય વાંચતા અને વિચારતાં કીધા છેઃ જૈન ધર્મ સર્વમાન્ય સિદ્ધાંતા, બીજા મત પંચના મુકાયલે સગર્વ મુક્ષા શકાય તેવા વિશાળ અને ઉચ્ચ છે એમ એએ શ્રીએ પાતાના પ્રવચનાદ્વારા પ્રણાધ્યું છે અને જનતાને એમ માનવા પણ પ્રેયાં છે.

એએ થીના પ્રવચનામાં વિદ્વતા દેખાડવાનો ડાેળ નહાેતા કે નહાેતા વૈદાંતની ઉચ્ચ પીલસુપીની માથાકુટ.

પરંતુ સર્વ સાધારણ જન સમાજને દરરાજના વહેવારમાં ઉપયાગનું થઇ પડે અને માર્ગ દર્શક થાય તેવું સીધુ સાદું પણ નક્કર અને હૃદયરપર્શી કથન હતું. સાધુ સંસ્થાને શુદ્ધ રાખવા એણે હરહં મેશ માર્મિક ધા કરવામાં ખાકી નથી રાખ્યું. એને સુધારવા કે જેથી ગૃહસ્થાના તે બાજ રૂપ કે ટીકા પાત્ર ન બને એ જોવા એએાશ્રી હરહં મેશ આતુર રહેતાઃ સાધુ કાષાય વસ્ત્રને કે એના વેશને શાબાવે. સાધુ જીવન જીવે અને જીવાડે એ એની તમન્ના હતીઃ ગૃહસ્થાને ધર્મ લાભ આપવા માટે તાે એએાશ્રીએ પાતાનું જીવન આપયું છે.

સાચા ગુરૂના સાચા પણ સવાયા શિષ્ય તરી કેનું અભિમાન એએ! સ્વાભાવિક લઇ શકે તેવું ઉચ્ચ અને આદરણીય એએ!શ્રીનું જીવન અને રહેણી કરણી છે. જેમ સંગમાં રહેવા છતાં એના સંગદોષથી એ મુક્ત રહ્યા છે. એકયતા અને ઉત્કર્ષતા માટે એક પણ પ્રસંગ એણે જવા નથી દીધા: જૈનેતરામાં પણ જ્યાં જ્યાં શુભ દીઠું છે ત્યાં ત્યાં એએ!શ્રીએ પાતાના આશીર્વાદ આપી મૂક્તક કે પ્રશંસા કરી સામાના ઉત્સાહ અને સેવાકાર્યની ધગશને વધારી છે. એએ!શ્રીએ કેટલાએ!ના જીવનમાં ખરૂં જીવન રેડયું છે અને કરાચીની જાહેર પ્રવૃતિમાં જોશ અને જોમ આણ્યાં છે.

તેઓ બ્રીને વક્તત્વકલા વરી છે, સિલ્લસ્ત લેખક અને માર્મિક વિવેચક હૈાવા છતાં વહેવારિકતા એઓ બ્રીનો મુદ્રાલેખ છે. આળસને તા સર્પની કાચળાની માકક ઉતારી નાખેલ છે. જાણે જીવન થાકું અને કરવાનું હજી ધાલું યે ખાઇ છે એમ સમજી કંઇક કરી નાખુ કંઇક કરી નાખુ આમ તાલાવેલી અને સાચી કર્ત વ્યપરાયણતા એઓ બ્રીની માંદગીમાં પણ છાની ન જ રહી શકી. આવા એક આદર્શ ઉપદેશક અને સાચા સેવાબાવી સમર્થ સાધુની કરાચીમાં સ્થિતી હોવાથી કરાચીને ઘણાજ લાભ થયા છે. હવે એઓ બ્રી વિદાય લે છે તેથી આપણને દુ:ખ થાય એ સ્વાબાવિક છે. પરંતુ એના ઉપદેશને થોડા પણ આપણે આપણા આચરણમાં ઉતાર્યી તો એઓ બ્રીનો પ્રયત્ન સફળ થયા ગણાય અને આપણું જીવન ધન્ય મણાય. ખાડી સાધુ અને સરીતા તો વિચરતાં જ લલાં. એઓ બ્રીને તો જ્યાં જાય અવ્યર્થના.

પરિશિષ્ટ ૪

એક ભક્તની ભાવનાની ભવિતવ્યતા

રજી કરે છેઃ— શ્રી. એકલ નસરવાનજી ખરાસ.

મહારાજશ્રીના પરમલક્ત શ્રી. એદલ ખરાસે ગદગદીત ક'ઠે એક સુંદર અને લક્તિ રસથી તરણાળ પાતાનું નિવેદન વાંચી સંભળાવ્યું હતું જે નીચે મુજબ છે:—

" પુજ્ય મુનિ મહારાજ શ્રી વિદ્યાવિજયજી, માનવ ત પ્રમુખ સાહેય, યહેનો અને ભાઇએ.

પુજ્ય મુનિ મહારાજના અને મારા સંબંધ કેવી રીતે થયા તે તો તેમણે એમના " મારી સિંધ યાત્રા "ના પુસ્તકમાં કંઇક ઇશારા કર્યો છે જે તમારામાંથી ઘણાઓએ વાંચ્યા હશે. મારા અને એમના સંબંધ હંમેશાં મૌન રહેવા જોઇએ અને રહેશે એમ માનું છું. એટલે અહીં વધારે બાલી તમારા વખત નહી રાકું.

પુજ્ય મુનિ મહારાજે વખતા વખત અનેક સ્થળ બાલી તેમજ એમના 'મારી સિંધ યાત્રા 'ના પુસ્તકમાં મારા વખાણ ગામ, એવું સુંદર પુસ્તક મને અર્પણ કરી, મારાપર ખરેખરા ઉપકાર કર્યો છે. પુજય મુનિ મહારાજના શબ્દોમાં કહું તો એ ઉપકાર મારે માટે કચ્ટ સમાન છે, કારણ કચ્ટ સહન કરવામાં માણસને શક્તિ જોઇએ અને તેથી જ કહું છું કે મુનિરાજ તરફથી જે માન મને મળ્યું છે તે જીરવવાની મારામાં શક્તિ છે કે નહી, હું એવા માનને લાયક છું કે નહી. એના હંમેશાં વિચાર કરૂં છું ત્યારે મારી આંખો ભરાઇ આવે છે.

⊌શ્વર મતે એવું માન જીરવવાની શક્તિ આપે, અને એમાં ઉચ્ચારેલા શખ્દા જેવા ગુણા મારામાં ઉત્પન્ન થાય એવી હું પ્રસુ પાસે હંમેશાં પ્રાર્થના કરૂં છું.

મહારાજબ્રીએ એક સમયે કહ્યું હતું કે 'મારાં પુસ્તકા ખાસ કાઇને અર્પણ કરતા નથી. જો ચાહું તો રાજા મહારાજાઓને તેમજ માટા માટા બીજા અનેક વિદ્વાના અને ગૃહસ્થા સાથેના મારા એટલા બહાળા સંખંધ છે કે હું તેમને અર્પણ કરી શકું છું પણ મા. ખરાસની બિનસ્વાર્થા સેવા ઉપર હું મુગ્ધ ખની મેં આ મારૂં પુષ્પ એમને અર્પણ કર્યું છે. વધુ શું બાલું? મા. ખરામ મારી સામે બેઠા છે એટલે મારે વધારે કહેવું ન જોઇએ.'

જેમ મારી હાજરીમાં મુનિરાજ હિંમતથી આટલું કહી શકે તો હું પણ ભાવેષ્યનો સાધુ છું એવી મતે હંમેશાં ઘચ્છા થયા કરે છે, તો પછી મતે પણ હિંમતથી મુનિ મહારાજની સમક્ષ કહી દેવા દા કે મુનિરાજ, મારી ક્રીધેલી "સેવા તારું બીજીં નામ બંદગી" યાતે સેવા કરવી એ તો સર્વ મનુષ્યનું કર્ત વ્ય છે. તેમના ધર્મ છે, તો પછી એમાં વિશેષ શું કાધું તે તો હું સમજી શકતો નથી. પણ મુનિ મહારાજે જાણવું જોઇએ કે તમા મારા સેવા ઉપર મુગ્ધ થયા તે પહેલાંનો હું તમારા મન ઉપર તમારી વાણી ઉપર અને તમારા ચારિત્ર ઉપર મુગ્ધ થયો છું. યાને તમારી મનશની, તમારી ગવશની, અને તમારી જ કુનશની ઉપર હું દીવાનો થયો હતો અને હંમેશાં દીવાનો જ રહીશ.

અંતમાં મારે એક વાતનો ઇશ્વરને હાજર જાણી ખુલાસાે કરવા ઈચ્છા છે જે આપ ભાઇ બ્હેનો આ તકે મને થાેડાેક સમય આપી મારૂં દિલ ખુલ્લું કરવાની રજા આપશાે. હું જ્યારે નાસીક અને મુંખઈ ગયા ત્યારે મને અને મુનિરાજને પત્ર દારા વિચારાની આપલે થઇ હતી. જેમાં મુનિરાજને પુછયું હતું કે મારા યુરુ સ્વર્ગવાસી થયા છે, તો પછી આ જંદગીમાં એક યુરુના સ્વર્ગવાસ પછી માણસ બીજો યુરુ કરી શકે કે ! ત્યારે પુજ્ય મુનિ મહારાજે મને એ વિવય બહુ જ લંખાણથી સમજાવ્યા હતા. જે કહેવાને માટે અહીં સમય પણ નથી, તેમજ હું જરૂર પણ જેતા નથી. પણ એમના એ વિચારા ઉપર મેં છ મહિના બરાબર વિચાર કીધા ત્યારે મારા આત્મા પાસે હું એટલાજ જવાબ મેળવી શકયા કે 'હા' સ્વર્ગવાસી થએલા યુરુ મારી સામેજ છે અને તેમની પ્રેરણાથી હું બીજા યુરુ આ જંદગીના સાચા સાથી તરીકે કરી શકું છું.

જ્યારે આવા જવાળ મારા આત્મા તરફથી મને મળ્યા ત્યારે મેં મારા આત્માને એક બીજે સવાલ કીધા કે મુનિ મહારાજનો બક્ત યા ચેલા બનવાને લાયક છું કે? મારી પાસે તેવા કિંમતી ગુણા છે કે? એમની દરેક આત્માનું હું બરાબર રીતે પાલન કરી શકીશ કે? અને જ્યારે ખરેખર મને એમ લાગ્યું કે મારામાં લાયકાત ન હાય છતાં મારે તે લાયકાત માટે એમની સાથે રહી કાશીય કરવી જરૂરી છે અને જ્યારે મારા આત્માને એમ લાગે છે કે મારે એમને ગુરુ તરીકે સ્વીકારવા તા હું આજે તમા સવે બાઇ બ્હેનો સમક્ષ જો પુજય મુનિ મહારાજ શ્રી વિદ્યાવિજયજીને કંઇ વાંધા ન હાય તા તેમને મારા ગુરુ તરીકે સ્વીકારી, હું એમના ચરણમાં પહું છું.

ઉપર મુજબ નિવેદન કરીને તેઓશ્રી મુનિરાજની સામે ઢળી પડયા હતા. શ્રી. એદલ ખરાસે અત્યાર સુધી મુનિરાજની પૂર્ણ બક્તિ ભાવથી જે જે સેવાઓ કરી છે તેની સમાન ભાગ્યે જ ક્રાઇ મુનિરાજની અઢી વરસની સ્થિરતા દરમ્યાન સેવા કરવા પ્રેરાયેલ હશે. શ્રોતાઓ તેમની હ≈ચ સેવાઓના મુક્ત કંંદે વખાણ કરતા સ'બળાતા હતા.

મહારાજશ્રી માટે મારા બે બાલ

ક્ષેખકઃ~**સ્ત્રી. ખીમચંદ શાહ**, આગેવાન અને કા®ંસીલર, કરાચી મ્યુનિ.

સાધુ એ સમાજની ઘણોજ જરૂરતા છે. એ જ્યાં જ્યાં વિચરે છે ત્યાં તેઓ જન સમાજને ઉપદેશ ને સમજની સેવાના મંત્ર હંમેશાં આપે છે. પરકલ્યાણમાં પાતાના આત્માનું કલ્યાણ માને છે. આવા સુનિ મહારાજ પુજ્ય વિદ્યાવિજયજીને મારા વંદન હાે.

એમના કરાચીમાં ૩ ચાતું માસ દરમ્યાન કરાચીના જન સમાજ ઉપર ઘણાજ ઉપકાર થએલ છે. તેઓ કેટલાક ગરીભ ભાઇઓને ખુખ મદદ કરી શક્યા છે. તેમ ઉત્સાહી ભાઇઓને હંમેશાં હંમેશાં ઉત્સાહ આપીને સમાજની સેવા કરવાને પ્રેરણા કરેલ છે.

કાે પણ બાઇઓની શે'માં નહિ તણાઇ નગ્ન સત્ય ઉપદેશા આપેલ છે. આવા મુનિમહારાજોની કરાચીમાં ઘણી જ જરૂર છે. છેલાં ૨૫૦૦ વર્ષો થયાં કરાચીમાં જૈન મુનિ મહારાજો આવી શકતા નહીં હતા. મુનિ મહારાજ ક્લચંદજી તથા ધાસીલાલજી આવ્યા ને વિદ્યાવિજયજીના ૩ ચાતુમાંસ થયાથી જૈનધમ નો ખુખ પ્રચાર થએલ છે ને જન સમાજને જૈન મુનિઓ તથા જૈન ધર્મ પ્રત્યે આકર્ષી શક્યા છે. આવા મહાન મુનિઓને મારા વાર વાર વાંદન હો.

પરિશિષ્ટ્રપ

પત્રકારાે અને આગેવાના

દમ ખદમ બાેલી રહી ઝીણી સીતારી આપની

એ હું સાંભળુ છું છતાં ય હું કહું છું કે હું શું લખું ! પત્રકારાએ, મહારાજશ્રી માટે કરાચીના આગેવાનોએ તથા જનતાએ જે સુગંધીત પુષ્પો વેષો છે તેને મેં " અમન ચમન "માં ગાઠવી શાભાવ્યાં છે. મહારાજશ્રીનો અદ્દભૂત માનવ અને જીવ દયા પ્રેમ, વ્યવહાર દક્ષતા સાથે સાધુ ધર્મનું કઠિન પાલન એ મહાન, મહાન અને મહાન છે. તેઓ મહાપુરૂષ છે, મહાન ઉપદેશક છે અને બધાનું પરિપકવ ફળ કરાચીની જનતાને ચાખવા મળ્યું છે. મહારાજશ્રીનો ઉપદેશ સર્વ સામાન્ય હાઇ દરેક ધર્મ જાતીવાળાને તેઓ પાતાના ધર્મનો ઉપદેશ કરતા હાય એમ લાગે છે.

—જગન્નાથ નાગર તંત્રી 'અમન ચમન.'

મુનિ મહારાજશ્રીની તારીક કરવાની મારામાં યાગ્યતા નથી એટલું ખચોત કે તેઓએ જૈન અને જૈનેતરામાં પાતાના ઉપદેશાની સારી છાપ એસાડી છે. તેમની વિદાય અનિવાર્ય છે પણ સજ્જનો પાતાના હ્રદયમાંથી તેમના અમૃતમય વચનોને કદાપા પણ વિદાય નહી આપશે.

તા. ૩૧-૧૨-૩૯

—વેલજ પુંજા

મહારાજ સાહેબ માટે હું શું લખું ? કરાચીમાં પધારી જેમણે સાધુ નામને ઉજળુ કર્યું અને ખરા સાધુઓ તરફ આપણને માનની નજ**રે** જોતા કર્યા, જેઓના નામ કામથી આખુ કરાચી અને સીંધ વાકેક થઇ ચુક્યું છે તેવી એક મહાન વ્યક્તિને માટે મારા જેવા તે શું કહી શકે ?

મહારાજ સાહેબ વિદ્યાવિજયજી કરાચી પધાર્યા ત્યારે આવકાર આપનારાએમમાં હું પણ એક હતો. એમના ભવ્ય દેખાવની મારા ઉપર તે જ વખતે અસર થઇ હતી અને મેં જોયું કે કરાચીને આંગણે એક મહાન પુરૂષ પધાર્યા છે.

તે પછીનો ઇતિહાસ સૌ જાણે છે. મુનિશ્રી વિદ્યાવિજયજીએ ખરેખર જ વિદ્યા ઉપર જીત મેળવી છે. એમ એમના પ્રરીચયમાં આવેલ દરેકની ખાત્રી થવી જોઇએ. કાઇ પણ સવાલ ઉપરતું મહારાજ સાહેબનું સચાટ વ્યાખ્યાન દરેક ઉપર જાદુ માધક અસર કરતું હતું.

આપણું તા ઇચ્છીએ કે મહારાજ સાહેળ કરાચીમાંજ વસવાટ કરી રહે, પણ એવી સ્થિરતાની ધાર્મિક નજરે મનાઇ હાવાથી આપણુંને એઓ સાહેળને ન છુટકે વિદાય દેવી પડી છે.

મહારાજ સાહેળના કરાચીના વસવાટ દરમ્યાન મને જે વિચિત્ર લાગ્યું તે એ હતું કે જૈન કરતાં જૈનેતરાએ એ સાહેળની હાજરીનો વધુ લાભ ઉઠાવ્યા હતા અને વધુમાં મહારાજશ્રી એક પારસી ચેલા મેળવી શક્યા હતા.

એ જોઇ-જાણીને હું ખુશી થયા છું કે મહારાજ સાહેળની માંદગી દરમ્યાન એક પારસી ભાઇએ-શ્રી. એદલ ખરાસે ખરા ભાવથી મહારાજ સાહેળની સેવા ચાકરી કરી હતી. મારા જૈન ભાઇઓ માદ કરે તાે હું એટલુંએ ઉમેર કે મહારાજ સાહેળની માંદગીના કટાકટીના પ્રસંગે ભાઇ ખરાસ તેમની સારવારમાં ખડે પગે ન રહ્યા હોત તાે કદાચ આપણે ક્રોઈ ખરાળ પરિણામ જોયું હોત.

કરાચીવાસીઓ ઇધરનો આભાર માને કે મહારાજ સાહેળ અત્રેથી સુખ રૂપ પધારી ગયા છે અને એ સાહેળને પરમેશ્વર તંદુરસ્તી ભરી લાંબી જીંદગી બહ્ને એ આપણી પ્રાર્થના હોવી જોઇએ.

> —પીરાઝશા હારમસજ દસ્તુર મહેરજરાણા તંત્રી : ' પારસી સંસાર અને લોક સેવક.'

મુનિમહારાજ વિદ્યાવિજયજીના પ્રસંગમાં આવતાં જૈન ધર્મ અને જૈન સાધુઓ વિષે હું ઘણું નવું જાણી શકયા છું. મહારાજશ્રી વિષે મેં જે જોયું અને જણ્યું તેણે તેમના પ્રતિ મારા મનમાં માન ઉત્પન્ન કરાવેલ છે. અને જૈન સાધુઓ જનતાની સેવા કરે છે એટલું જ નહી, પણ હિંદુતા અને માનવજાતની સેવા કરવાનું ધ્યેય રાખનારા જૈન સાધુઓ પડ્યા છે એની મારા ઉપર છાપ પડી છે.

વિદ્યાવિજયજી મહારાજ જેવાજ વર્તાવ બધા જૈન સાધુઓનો હોય તાે અપાસરા એ માત્ર જૈનાનું ધામ છે એ સ્થિતિ પલટાવવા પામે અને બિનજૈનો પણ મહાન જૈન સાધુઓ પાસેથી જ્ઞાન અને સાંત્વનકારી ઉપદેશનો લાભ લેતા થઇ શકે.

> —હરીલાલ ઠાકર ે ત'ત્રીઃ 'હિતેચ્છુ'

મુનિ મહારાજ માટે એક યાદગીરી જાળવવાનો અંક કાઢવા માટે તમાને મુખારકખાદી આપું છું. તેઓશ્રીની કથા સાંભળવાનું મને પણ નશ્રીબ થયું છે તેમજ તેમનાં ભાષણો અને લખાણોએ મારા જેવાના દિલપર બહુ ઊડી અસર પાડી છે. કરાચીના જૈન ભાઇઓએ પાતાના ધર્મના એક સાચા મહાત્મા સાધુના દર્શન કરાચીની પ્રજાને કરાવ્યાં તે માટે ખરેખરી મુખારક ખાદી તેમનેજ ઘટે છે. મુનીશ્રીના આરાગ્ય માટે તેમજ સફળ સફર માટે ખુદાતાલાને ખંદગી કરૂં છું અને ઇચ્છું છું કે તેઓશ્રી બીજા દેશામુાં વિહાર કરી એ પાંચ વરસે અહીંયા પધારે. આમીન.

—મહેરનાસ હાેરમસજ લાેયર

મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજી એટલે ધર્મની આઝાદ મૂર્તિ, જીવ'ત સાધુ સંસ્થા, સર્વ'તાભદ્ર કર્તાવ્યનિષ્ટ કર્મ'યાગી, ગરીબાની સેવાનો ઝંડાધારી, લાકહિતની સર્વ શુભ પ્રવૃત્તિનો આશક.

-જમીયતરામ આચાર્ય

તેઓ શ્રીની દ્રષ્ટિમાં આખું જગત એકજ ઘર છે અને તેઓ શ્રીનો ક્રેષ્ઠિ પણ સ્થળે નિવાસ એ આ ઘરના કુટુમ્બીઓને અર્થ જ છે એવું જયારે આપણું જોઇએ છીએ ત્યારે એમના પ્રસ્થાનથી આપણને કંઇ દિલાસો મળે છે. તેઓ શ્રીને પરમ કૃપાળુ ઇશ્વર હજાુ પણ લાં છુ આયુષ્ય આપે જેથી તેઓ શ્રીના જીવનનો સંદેશ સારાય વિશ્વમાં અષ્યુએ અષ્યુમાં પહેાંએ એવી શુદ્ધ મનો ભાવના સાથે વિરમવું પડે છે.

—જી. જે. અંજારીઆ પ્રિન્સીપાલ કારીઆ હાઇસ્કુલ.

સાધુ મહારાજો ઘણા જોયા પણ ઐશ્વર્યયુકત પ્રતાપવંતવ્યક્તિ મુનિ મહારાજશ્રી વિદ્યાવિજયજી જેવી મે' નથી જોઇ. દિવ્ય પ્રકાશ ફ્રેંકતું તેમનું જ્ઞાન હ્રદયના ઉંડાણુમાંથી આવે છે. મહારાજશ્રીની માનવ જાતી પ્રત્યેના તેમજ તમામ જીવા પ્રતિ દયાની લાગણીના પ્રેમની તેમના દર્શકા ઉપર ગાઢી છાપ પડે છે.

—ઇન્દુલાલ ઠાકર.

પરિશાષ્ટ ૬

સર્વતા ભદ્ર સન્ત

—: ક્ષેખક :— **ડા૦ પુરૂષાતમ ૨. ત્રિપાઠી. એ**મ. ડી. (હાેમ) એફ. સી. એચ. એમ. વી. (ક્લકત્તા)

ડા. ત્રિપાડીએ તાજેતરમાં " અલ્વીદા '' નામનું પુસ્તક બહાર પાડયું છે અને તે પુસ્તક તેમણે મહારાજ શ્રી વિદ્યાવિજયજીને અનન્ય ભક્તિભાવે પ્રેરાઇ અપ'ણ કયું' છે. તેઓ નવમતવાદી તેમજ આગેવાન રાષ્ટ્રીય નેતા છે.

હિન્દુસ્થાનમાં કુલ સાધુ ક્કીરાની સંખ્યા પર,૦૦,૦૦૦ લાખ જેટલી કહેવાય છે. આની પ્રતિતિ કુંભના મેળામાં થાય છે અને તેવે વખતે આવા સાધુઓની રીતભાત જોઇ પ્રેક્ષક યાત્રાળુઓને આખી ય સાધુની સંસ્થા પ્રત્યે એક જાતની ઘૃષ્ણા ઉપજે છે. સાધુઓએ આપણા ગૃહસ્થાની દુનિયાના તો દેખીતી રીતે ત્યામ કર્યો હાય છે. તેઓ પરમાન્યાની શાધમાં હોવાના દાવા કરે છે. પરંતુ વસ્તુતાએ તેઓએ એક સંસાર છોડી બીજો સંસાર શરૂ કરેલા હોય છે. એક માયાને છોડવા જતાં તેથી પણ બળવત્તર માયાના ગુલામ બની ગએલા જણાય છે. જીવનનું ધ્યેય પાતેજ ન સમજે તા દુનિયાનાં સંસારીઓને તે શું બતાવી શકે! દુનિયામાં પાતાના જીવનનું ધ્યેય સમજવા કૃંકાં મારતા સંસારી આવા સાધુઓ પાસેથી ઘણુંજ એાછું મેળવી શકે છે.

મુનિરાજ શ્રી વિદ્યાવિજયજીના સ'સર્ગમાં આવ્યા પછી તેમના સત્સ'ગની પ્રસાદી લીધા પછી, તેમની વાણીનું અમૃત ચાખ્યા પછી, અને તેમના ઉપદેશા જીવનમાં ઉતારી શકાય તેવા શકય હોવાથી-જીવનમાં મુકવાની શરુઆત કર્યા પછી જરૂર જણાય છે કે આવા સાધુ પુરૂષો સંસાર સાગરમાં તરવાનું નાવ સમાન છે. તેમના સદુપદેશા આચારમાં મુકે તો જરુર લોકા તરી જઇ શકે છે.

મુનિશ્રી જૈન સાધુ હેાવા છતાં તેમના ઉપદેશા જૈન સિવાયના બીજા દરેક ગ્રહણ કરી શકે તેવા વિશાળ છે.

આ સિ'ધ દેશમાં તેમનું આગમન એક કશ્વરના આશીર્વાદ સમું નિવડયું છે. તેમના સંસર્ગે કાંઈક મનુષ્યાના જીવનના પલ્ટા થયા છે. તેમના ઉપદેશથી મુમુલુઓની શંકાઓનું નિવારણ થયું છે. તેમની પ્રેરણાથી કાંઈક સદગૃહસ્થાએ લોકાના લાભ માટે પાતાના નાણાં તેમને ચરણે ધર્યાં છે. તેમની વિદ્યતાથી કંઇક વિદ્યાનાએ લાભ ઉઠાવ્યા છે.

મારે મુનિરાજશ્રીના પ્રથમ સંબંધ સિંધ સર્વધર્મ પરિષદમાંથી થએલા, ત્યાર બાદ ઇશ્વરે મને તેમના અતિ નિક્ટ પરિચયમાં મુકી દીધો અને પરિષ્ણામે તેમના ગુણ, તેમની ઉદારતા તથા તેમની કર્ત વ્યપરાયણતાની મને પ્રતિતિ થઇ. કરાચીમાં આવી તેમણે તેમની સફર સર્વાંશે સફળ કરી છે.

સાહિત્યમાં પણ તેમના કાળા કંઇ નાના સુના નથી. એઓશ્રીએ લગભગ ૪૦ પુસ્તકા લખ્યાં છે અને કંઇક લેખકાને ઉત્સાહ આપી પ્રાત્સાહીત કર્યા છે.

મતલય કે શ્રી મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજી મહારાજ એક અનુકરણીય સવ^રતો ભદ્ર સાધુ છે. બીજા સાધુઓ મુનિશ્રીના આચરણુનું અલ્પાંશે પણ અનુકરણુ કરે તે৷ તેઓ જનતાના અને તેમના પાતાના પણ ઉદ્ધાર કરી શકે છે.

અંતમાં પરમકૃષાળુ પરમાત્મા મુનિરાજ શ્રી વિદ્યાવિજય મહારાજને હિન્દુસ્થાનની ધામી ક ઉન્નતિ માટે લાંછુ તંદુરસ્તીવાળું આયુષ્ય અપે એજ અભ્યર્થના છે.

પરિશિષ્ટ ૭

શ્રી જૈન સંઘ તરફનું આભારપત્ર

શ્રી મહાવીરાય નમઃ

પુજ્યપાદ પરમશાસન પ્રભાવક વ્યાખ્યાન વાચસ્પતિ **મુનિ મહારાજ શ્રી ૧૦૦૮ શ્રી વિદ્યાવિજયજી** મહારાજની સેવામાં, કરાચી.

શ્રમણુરાજ! આપના પ્રેમ પરિમલ-પરાગથી આકર્ષિત અમ હૃદય ઉમિ ઓની પ્રાકૃતિક પ્રેમાવેશની ભાવના શબ્દામાં વ્યક્ત કરવા જેટલી અમારામાં શક્તિ નથી. એ વાસ્તિવિક સત્ય હોવા છતાં સ્તેહનો વેગ એવા અને એટલો છે કે તેને આજે આ વિરહ પ્રસંગે વહેતા મુકયા સિવાય નથી જ રહેવાતું.

જૈન સંતાનો વિહાર એટલે સેંકડા નહી બલ્કે સહસ્ત્ર શાસ્ત્રો અને સુત્રાની અગ્નિ કસાડી અસંખ્ય-અગણીત પરીસહોની પરાકાષ્ટામાંથી શુદ્ધ કંચન સ્વરૂપે પસાર થવાની અગ્નિ પરીક્ષા. સેંકડા વર્ષો પશ્ચાત્ સિંધ પ્રદેશ જૈન મુનિ વિહાર માટે ખુલ્લા કરવામાં આપશ્રીનો પણ કાળા મંદિર માગી સંવેગી સાધુઓમાં માખરે આવે છે તે કહેવાની ભાગ્યે જ જરૂર પડે છે.

અત્રે આપની અઠી વર્ષની સ્થિરતા દરમ્યાન આપશ્રીએ શાસ્ત્ર વિશારદ સ્વ. ગુરૂ મહારાજશ્રી વિજયધર્મ સુરીશ્વરની પૂષ્યતિથિ, શ્રી સિંધ સર્વ હિંદુ ધર્મ પરીષદ, કળીર જયન્તિ, જરથારત અને શ્રી મૂર્તિ પુજક જૈન પાઠશાળાના રીપ્ય મહાત્સવ વગેરે વગેરે અનેકવિધ પ્રસંગાએ પ્રમુખસ્થાન દીપાવીને રાષ્ટ્ર ભક્તિ, શાસન ભક્તિ અને સામયીક ભાવનાનો પ્રકાશ ફેલાવ્યા છે. આપનો સર્વ ધર્મ સમબાવ પણ ઉલ્લેખ-નીય છે. આપશ્રીએ અન્ય ધર્મ સંસ્થાઓમાં પણ યથાયાગ્ય જૈન જીવનની ઉદારતાનો પરીચય કરાવી આધ્યાત્મિક પ્રસાદી ચખાડીને જૈન ધર્મનો ઉદ્યોત કર્યો છે એ નિર્વિવાદ છે. વળી અન્ય દર્શનકારા ઉપર આપે જે ઉજવળ છાપ પાડી છે તે ખરેખર પ્રશ્નનીય છે.

આ પ્ર'સગે અમા એક દુ:ખદ ઘટનાની નોંધ લીધા વગર નથી રહી શકતા કે જ્યારે આપશ્રી, શાન્તમુતી મુનિ મહારાજ શ્રી જયન્તવિજયજી આદી મુનિરાજો સાથે સિંધની ભૂમિને આપના પુનિત પગલે પાવન કરતા હતા તે સમયે આપના શિષ્યરત્ન મુનિરાજશ્રી હિમાંશવિજયજી મહા-રાજના સ્વર્ગવાસથી આપને વિદ્વાન સાથીની મહાન ખાટ પડેલ છે.

અમાએ આપ જેવા વિદ્વાત સંતના સમાગમની અભિલાષા ઘણા વખતથી સેવી હતી તે તૃપ્ત થઇ છે અને આ જીવન પંચમાં મૂક્તિ માર્ગના પંચની કંઇક ઝાંખી કરવાને અમા ભાગ્યશાળી બન્યા છીએ. અને તેને માટે અમા આપના રુણી છીએ.

અમારી આપ પ્રત્યેની કરજોમાં કયાંય મન, વચન અને કાયાથી હુણુપ પ્રવેશી હોય તા આપ ઉદારભાવે ક્ષન્તવ્ય કરશા એવી નમ્ન ભાવના અમા આપની સમક્ષ પ્રદર્શિત કરીએ છીએ.

આપતા કચ્છ તરકૃતા વિહાર સુખદાયા નિવડા ! આપના પવિત્ર કરકમળમાં આ વિનિત હિદ્ગારાની શ્રેષ્ણીએા સાદર સમર્પી અમે આન'દીત થ⊌એ છીએ.

અંતમાં શાસનદેવ પ્રત્યે હાઈ ક પ્રાર્થના છે કે આપના સેવા વૃત્તિના જ્વલંત આદર્શીને ઉત્તરાત્તર વિશેષ ઉજવળ કરે અને શાસનના ઉન્નતિ કાર્ય કરવાને દીધીયુષ્ય બસે! અસ્તુ.

લીં અમા છીએ આપના ગુણાતુરાગી,

શ્રી કરાચી જૈન શ્વેતામ્બર મૂર્તિ યુજક સંઘની વતી–

મણીલાલ લહેરાભાઇ, સેક્રેટરી માહનલાલ કાલીદાસ માળીઆવાળા ખીમચંદ જે. પાનાચંદ માણેક્યંદ નાનજીબાઇ ગાંધી ગાંગજી તેજપાલ શાંતીલાલ સામચ'દ

છાટાલાલ ખેતસી, પ્રમુખ भुस्छ जवराज પાનાચંદ કેશવછ માહનલાલ કાલીદાસ સાપરવાલા

વ્યવસ્થાપક કમિદિના સભ્ધા.

વીર સ'વત ૨૪૬૬ તા. ૧૦-૧૨-૩૯.

પરિશાષ્ટ ૮

મ્હારી દ્રષ્ટિએ મુનિ મહારાજશ્રી વિદ્યાવિજયનું વ્યક્તિત્વ

—; ક્ષેખિકા :—

કુમારી પાર્વતી અડવાણી બી. એ.

(હૈદ્રાખાદ∸સિ'ધ)

આદ્યાત્મિક ભૌતિકવાદનેજ જીવનના મહામંત્ર સમજ તેનું રાત દિવસ રટ્ષ્ણ કરનાર વર્તમાન જગત સમક્ષ આત્મળળની વાતા કરવી અને એ આત્મળળના દષ્ટાંતરૂપ કાંઇ મહાવિભૃતિ, કે જેણે એની કાંમના જીવનમાં અજળ પરીવર્તના આણેલાં છે અને તેમનાં ળળા જળા રહેલાં જીવનામાં સુમધુર સુવાસ પ્રસરાવી છે – એમના વિષે એ શબ્દા કહેવા એ કદાચ વિસ્મય પમાહનાર, લાગશે. પરંતુ, ભૌતિકવાદના પ્રચાર અન્ય પ્રદેશામાં ગમે તેટલા થયા હાય તાપણ હિંદુરથાન તા આજ પર્યત મહળી એ અને મુનિરાજોને જગતના તારણહાર તરીકે ગણતું આવ્યું છે; અગર જો હું એક મહાત્મા પુરુષના સંદેશા મહારાં દેશના બાઇ બહેનાને પહોંચાડવા કાશેષ કરું તા તે નિરર્યં ક તા નહિજ લેખાય.

દરેક પર્વ તમાંથી હીરા નથા નીકળતા; તેમ હજારા હીરાઓ પર્વ ત સિવાય અન્ય કશેથી પણ નથી મેળવી શકાતા. પ્રત્યેક સાધુ માેક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકાય એવા સંદેશા નથી આપી શકતા પરંતુ જેને આત્મન્નાન થયું છે તે મહા પુરૂષ જ પરમ શાંતિના માર્ગ ભણી આપણને દારવી લઇ જઇ શકે છે. છેલ્લાં ત્રણ વર્ષ થયાં સિંધને એક મહાન મુનિશ્રીના આગ-મન્ના અલભ્ય લાભ મળ્યા છે. તેમની આસપાસ પ્રત્યેક ક્રામના ન્નાન- પિપાસુઓ ટોજ વળે છે. તેમની સમક્ષ ધર્મ ધર્મ વચ્ચેના બેંદા નિર્મુંળ નાશ પામ્યા છે. જેઓ તેમનો ઉપહાસ કરવા આવે છે તેઓ તેમની પુજ કરવા રાકાઈ જાય છે. પ્રત્યેક ધર્મના સંપ્રદાયાની સુંદરતાઓ શાધી કહાડી તેની યાગ્ય કદર ન યુઝવા અર્થે એમનું હૈયું હંમેશાં તલસાટ અનુભવી રહ્યું હોય છે. જેઓ જગતને ભયં કરતાથી ભરપુર અને મુર્ખ-જન-કથિત-જીંદગી ભયું, અનેક પ્રકારના પાકળ ધમપછાટાવાળું, નિર્ધક સમજે છે; તેઓના અંતરમાં મુનિમહારાજ શ્રી પાતાના વ્યાખ્યાના દારા આશા અને ઉમંગના પ્રકાશ ફેલાવે છે. આલ્ફેડન્ડીમુસેટે જીવનને અષ્ટુ અને શરમ ભર્યું કહ્યું છે. પરંતુ મુનિમહારાશ્રીનું પ્રવચન સાંભળ્યા પછી કાઇ પણ શખ્સ જીવનને એ રીતે નહિં ઓળખાવે.

મુનિ વિદ્યાવિજય મહારાજ ગીતાનુ જીવ'ત સ્વરુપ છે. જીવનની પ્રત્યેક ક્ષણ તેઓ ક્રાંઇને ક્રાઇ પ્રવૃતિમાં પરાવી દીએ છે. આવી સ્થિતિમાં દેહનું અસ્તિત્વ ટકાવી રાખવું કેટલુ બધું મુસ્કેલીબયું કહેવાય ? ×

^{+ &#}x27; અમન ચમન '-કરાચી. ૧૯૯૫ ના દીપાત્સવી અંક.

પરિશિષ્ટ ૯

આ પુસ્તકનાં જુદાં જુદાં પ્રકરણોમાં ભૂત અને વર્તમાનકાળનું એતિહાસિક વર્ણન આપવામાં આવ્યું છે. પુસ્તકની સમાપ્તિ થતાં થતાં લખાએલા વર્શન સાથે સંખંધ ધરાવતી જે વિશેષ હકીકતા મળી છે, તેના ડુંક સાર આ 'પરિશિષ્ટ'માં આપવામાં આવે છે.

—પ્રકરણ ૧૬ માં 'ગુજરાતીઓનું સ્થાન' ખતાવવામાં આવ્યું છે. તેના પૃષ્ઠ ૧૬૭ માં કરાચીની જુની અને જાણીતી શેઠ લાલજી લક્ષ્મીદાસની પેઢીમાં સ'વત ૧૮૭૫ ના ચાપડા હોવાનું જણાવ્યું છે. આ સ'ળ'ધી વધુ તપાસ કરતાં શેઠ હિરિદાસ લાલજી કેટલીક હકીકત પૂરી પાંડે છે, તે આભાર સાથે ટૂ'કમાં આપું છું.

ગુજરાતીઓમાં સૌથી પહેલાં આવનારાઓમાં પારંત દરવાળા જુના ભાડીયા વેપારી શેઠ લક્ષ્મીદાસ માધવજીનું નામ આગળ આવે છે. કહેવાય છે કે ખસા વર્ષ પહેલાં તેમની અહિં કાડી હતી. તેમના વિ. સંવત ૧૮૪૮ ના 'ખાતાવહી'ના ચાપડા મળ્યા છે. એ ચાપડાના પૂજાના પહેલા પાનામાં 'સંવત ૧૮૪૮ આસો વદ ૦)) દીપાત્સવ ઠા. લક્ષ્મીદાસ માધવજી હરતક ધરમશી લક્ષ્મીદાસના હસ્તની ખાતાવહી કરાચીની છે.'

ધર્મશીના ભાષ્ઠ પ્રાગજ લક્ષ્મીદાસ અને પ્રાગજના પુત્ર પ્રેમજ પ્રાગજના નામની પેઢી સં. ૧૯૫૭–૫૮ સુધી કરાચીમાં હતી. તેઓ કચ્છી ભાટિયા મહાજનના મુખા હતા. સં. ૧૯૪૮ના એ ચાપડા ઉપરથી જણાય છે કે-તે વખતે વહાણાની માલની આવ–જાવના વેપાર સારા ચાલતા. પાંચેક વહાણા તા તે પેઢીનાં પાતાનાં હતાં.

જુદા જુદા દેવસ્થાનાનાં ધર્માદાખાતા પણ જોવામાં આવે છે. દેવ-

રશાનાના નામથી લાગા કાઢવામાં આવતા. <mark>શ્રીનાથઢારાના બે</mark>ટીયા અને વસ્લભાચાર્ય સંપ્રદાયના બેટીયા લાગા ઉધરાવવા આવતા.

તે પછીના વર્ષો એટલે સ**ં.** ૧૮૮૦ અને તે પછીના ચાપડામાં દર પાંચ–સાત વર્ષે ભાટિયા ગ્રાતિમાં છુટાછવાયાં લગ્ન તેમજ મરણના પ્રસંગામાં એ મહાજનો તરફથી લાગા લેવામાં આવ્યાની નોંધ છે.

- પ્રકરણ ૧૫ માં સિંધી હિંદુઓના વર્ણનમાં આ કામના 'લેતી દેતી'ના રિવાજ સંખંધી લખવામાં આવ્યું છે. તેના પૃષ્ઠ ૧૫૭ માં આ રિવાજને દૂર કરવા માટે સિંધધારાસભામાં **ખીલ** આવ્યાનું જણાવવામાં આવ્યું છે. ખુશી થવા જેવું છે કે તે **ખીલ** પાસ થયાનું જણવામાં આવ્યું છે.
- —આજ પ્રકરણના ૧૩૧ ના પૃષ્ટમાં ' એ**ામ મંડળી '**ના ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યા છે. સિંધી હિંદુઓની ચળવળના પરિણામે સિંધ ગવર**મેન્ટે** આ ' એ**ામ મંડળી '**ને ગેરકાયદેસર ઠરાવી છે.
- —પ્રકરણ ર જાું 'જૈત દષ્ટિએ જતું સિન્ધ'માં પૃષ્ઠ ૧૮માં વિ. સં. ૧૨૮૦ માં જિનચંદ્રસૂરિએ ઉચ્ચનગરમાં કેટલાક સ્ત્રીપુરુષોને દીક્ષા આપ્યાનું લખ્યું છે ત્યાં ૧૨૧૮ જોઇએ.

પૃષ્ઠ ૧૪ માં જિનમાણિકયસ્રિને જિનકુશલસ્રુરિના શિષ્ય ખતાવ્યા છે, પરંતુ તે ગુરુશિષ્ય નહિ હતા. માણિકયસ્રુરિ જિનચંદસ્રુરિના ગુરુ હતા. તેઓ ૧૬૧૧ માં સ્વર્ગવાસી થયા છે.

નામાની અનુક્રમણિકા

સ્વર

અક્ષ્યર ૫.२७५.३०३,३२२.३८२ અજરામર ૯૮,૯૯.૧૩૨ અનન્ત હરિ લાગુ ૧૪૦,૧૯૨,૩૬૪ અબ્દુલ લતીક ૧૪૮ अण्यास ६०४२त ४ અમીયંદ્રજ ૪૯ અમાનખર્યદેજ પ૧.૬૩ અર્ગાન પ અલ્લાઉદીન ૪૬,૩૨૨ આદિનાથ ૨૦ આદુમલ ૧૪૪,૧૪૫ આમરાજ ૩૨૨ આર્ય સહસ્તિ ૩૨૨ આલીમ ટી. ગીડવાણી **૩૪૪**ે આસકરણ ખેંગાર ૧૯૬,૧૯૭,૧૯૮ ⊌**ક્**દલાલ ગાંધી ૯૨ ઉજ્જૈન ર ઉદ્ધરણ કર ઉમેદયંદ માતીયંદ ૧૬૧ ઉમેદમલજી ૧૯૭

એડીશન ૧૧ એદલ નસરવાનજી ખરાસ ૧૮૭, ૧૮૮,૨૭૦,૨૭૧,૨૭૨,૨૯૭, ૩૧૭,૩૬૨,૩૯૦,૩૯૫,૪૦૫, ૪૦૯ ઓરંગજેખ ૩૨૨ અંકલેશ્વરિયા ડાક્ટર ૧૯૩,૪૦૭

ક

કસ્ક ૧૬ કસ્કસૂરિ ૧૭,૧૮ કન્હેયાલાલ મુનશી ૧૭૯,૩૨૭,૩૨૯ કબીર સાહેબ ૧૮૪,૩૬૯,૩૭૦,૩૭૧ કલ્યાણવિજયજ ૪૪,૪૭ (પન્યાસજી) કલ્હાેરા પ કસ્તૂરચંદજી પારેખ ૭૫,૭૬,૮૪ કાકુ ૧૬ કાજળશા ૧૫ કાના ૧૮ કાનજી પાપ્ટ ૧૯૮

(83( )

કાન્તીલાલ ૯૮ કાલકાચાર્ય ૨,૧**૭** કાલીદાસ ૧૨૬.૧૨૭ કાળા ગલા ૨૬,૧૯૫,૧૯૬,૧૯૭, 166.225 ક્રિશારમલજ ૬૩ કાસીમ ૩ કુળધર કર કુમાર પ્રાફેસર ૩૬૩ કુમારપાલ ૪૬, ૬૨, ૩૨૨ કુષ્ણભગવાન ૩૬૭,૩૬૮,૩૬૯ કુષ્ણાન'દજ સ્વામી ૨૭૭,૩૫૭,૪૦૫ કે. ખી. પટેલ ડાક્ટર ૩૦૫,૩૬૦ કે. જે. પાનાચંદ ૩૪૪.૪૦૫ देशवहेव २७७ **દેશવલાલભા**ધ ૯૫ દ્રાસ્યા વેશ્યા ૩૭૮ ક્રાંતિલાલ ૭૮ કાંતિલાલ ઇશ્વરલાલ ૩૧૧ કાંતિલાલ બકાેરદાસ ૨૫૨.૨૬૨. २६६,३११,३८६ ક્રાેન્ટ્રાકટર ખાનબહાદૂર ૩૬૨

ખ

ખીમચંદ 🔊. પાનાચંદ ૨૪,૨૭, ગાંગા ૬૧

૧૯૬,૨૦૬,૨૨૭,૨૪૧,૩૪૪, ૩૪૮
ખીમચંદ વારા ૨૦૬,૨૧૦,૨૧૩, ૨૨૧,૨૩૭,૨૪૨,૩૦૦,૩૦૧, ૩૦૫,૩૦૬,૩૦૯,૩૧૧,૩૪૯ ખીમચંદ શાહ ૬૯,૧૭૩,૧૭૭,૨૦૦, ૨૦૬,૨૧૨,૨૨૧,૪૦૫ ખિયારામ ૨૭૧ ખુશાલભાઇ વસ્તાચંદ ૨૨,૮૭,૧૯૬, ૩૬૧,૩૯૬ ખેતશીભાઇ વેલશી ૧૯૬,૪૦૪ ખેતાછ ૫૧ ખેતાજ ૫૧

ગ

ગજસિંહ ૩૬ મણેશજી ૩૬૯ ગદંભિલ ૨,૧૭ ગંગાબ્હેન ૧૭૪ ગાગિ ૨૧૬ ગાંગજીભાઇ તેજપાલ ૧૯૬,૨૦૬, ૨૨૭,૪૦૬

(४३६)

ગાંધીજી ૧૦૯.૧૨૫,૧૨૮,૧૭૭ ગીડવાણી ડાક્ટર ૨૭૧,૪૦૬ ગીદ્મલ ૬,૯૪,૧૪૪,૧૪૫ ગુડીખેન ૩૮૦ ગુલરાજ ૧૪૪.૧૪૫ યુલામશાહ ૬,૮૯ ગેઇસકાર્ડ ૩૭,૩૮ **ગાડીપાશ્વેનાય** ૧૪.૧૫ ગાવિન્દ મારચંદાની ૯૪,૨૬૬,૨૬૯, ચંદ્રશંકર સુચ ૧૭૦ २७०,३१७,३६२ ગાસલ(રાવ) ૧૭ ગૌરીશંકર અંજારીયા ૧૭૦

ચુનીલાલ બુલાભાઇ ૨૪,૨૦૦,૨૦૬, २२७ ચુનીલાલ વર્ધમાન શાહ ૩૨૭,૩૨૮ ચુનીલાલ વીકુલ ૯૯ ચુનીલાલ શિવલાલ ગાંધી ૩૦૯,૩૯૦, 364 ચેલારામ ૨૭૧ ચંચળઅહેન રહ૧ ર્ચંદારે ૧૦ ચંદ્રસેન જેટલી ૩૮૨ ચંદ્રિકા ૧૩૨,૩૯૦

ઘ

ધાસીલાલજી સાધુ ૬૯,૨૧૧,૨૧૪, 229,234

ચ

ચતુર્ભુજ વેલજ ૨૪,૨૬,૨૯,૭૮, 965.200 ચિત્તરંજન ૮૯ ચિમનલાલ કીર્તાનકાર ૩૭૮, ચુનીલાલ અંભાલાલ ૩૧૦ ચુનીલાલ ચંત્રુબૂજ ૨૦૬

છગનલાલ લાલચંદ ૨૨૦ છાટાલાલ ખેતસી ૬૯,૧૯૧,૨૦૬, २२३,२२६,२६०,३४७,३८० ४०५

જગજીવનદાસ ક્રાદારી ૨૦૭ જગન્તાથ નાથજી 'અમતચમન' ૪૦ ૬ જટાશંકર પાેપટલાલ ૪૧,૪૯,૨૦૭ જદ્દરાય ખંધડિયા ૧૧,૧૬૪

(880)

જમનાદાસ ઉદાણી ૧૯૬,૩૭૬ જમનાદાસ સુલતાની ૧૯૫ જમશેદ મહેતા ૧૩૬,૧૭૨,૧૭૫, 108.1**૮**0.1૮1.2૪1.2**૫૯.** २६७,३०४,३०७,३०८,४००, 808,808 જમીયતરામ આચાર ૧૭૬.૧૯૧. ૩૦૫,૩૦૯,૩૫૭,૩૭૨,૩૮૨ જયકલશ ૧૯ જયદ્રથ ર જયન્તવિજયજી ૧૪,૨૪,૨૫,૨૯,૩૦, જિનવલ્લભસૂરિ ૧૮ ૧૦૭,૧૦૮,૧૩૩,૨૧૫,૨૧૬, २३७,२४८,२४७,२५०,२५४. ૨૫૭.૨૬૦.૨૬૧.૨૬૨.૨૯૪, 394.328,360,365,360. 803.800 જયન્તીલાલ રવજી ઝવેરચંદ ૨૦૬. 304,805 जयमल् ४६ જયસાગર ૧૯.૨૦ ळरथे।स्त साढेण उ७२ જવાહરલાલછ સાધુ ૨૧૧ જસરાજભાઇ ૧૭૭.૨૭૧ क्रसवन्तराक्र् ७३ WH1.96

जडीजम ४ જાનકી ૧૩૬,૧૬૫ જાનીએગ પ જિનક્રશલસૂરિ ૧૯,૨૦,૩૫૨ જિનચંદ્રસૂરિ ૧૮,૨૦,૩૫૨ જિનદેવસૂરિ ૩૨૨ જિનપતિસરિ ૧૮ જિનપ્રભસૂરિ ૩૨૨ જિનભદ્ર ૧૮ જિનમાશિકયસૂરિ ૧૯.૩પર **जिनसभुद्रसूरि** २० જિનસિ હસરિ किनेश्वरस्ररि १८ જીવતરામ એડવાની હજ.૨૭૦ જીવતરાય ૧૩૮ જીવવિજયજી રહ **लन्त्रक्र** ३६३ જુહારમલજી ૬૩ જેકાં ખી ૩૦૨ જેચંદ ચતુરભાઇ ૧૫ જેયંદ વાધછ ૩૦૬ જેઠાલાલભાઇ ૯૭ જોશી: **૩**૬૫ જોહન પાેટ^૧૨૧૩૭ જયેષ્દ્રારામ ૧૭૭

જલાંગીર ૩૫૪

(885)

ઝ

ઝમઢમલજી ૯૪,૨૭૦

ટાલુખાન હ ડી. છ. શાહ રહ૧, રહ૨, ૩૦૨, 304. 304. 394. 349 ટેસીટારી ૩૦૨

å

ઢાકરસી મેધજી કાઠારી ૧૯૨, ૨૦૭, २४०, २५४, ३४३, ३५३, ४०६

ડમર નીચજી ૧૯૫, ૧૯૬ ડાહ્યાલાલ ક્રેવળદાસ ૪૦ ધ ડાલાભાઇ મુલતાની ૨૦૦ કુંગરસી ધરમશી સંપટ ૧૪૮. 969, 805 કુંગરશી મહારાજ ૧૭૪ હિંગામલ ૯૪

a .

તલકસી દવાવાળા ૯૮. ૯૯. ૨૦૬, 30 8

તાનસેન ૨૭૪ તારાચ દજ ગજરા ૧૯૩, ૨૭૭ તારાચંદ લાલવાણી ૪૦૫ તારાચંદ સાંકળચંદ ૩૨૬ તારાષાેરવાળા ૩૫૬ ત્રિક્મ કાળ ૧૯૫. ૧૯૬ ત્રિપાઠી ડાે. ૧૯૨,૩૮૨,૪૦૦,૪૦૧ ત્રિપરાદેવી ૧૮હ ત્રિભાવનદાસ કહ, ૨૧૨

થ

થારાની ડાે. ૧૯૩. ૩૮૫. ૪૦૫ થામસ ૩૦૨, ૩૭૭, ૩૭૮

हरायस र દરિયાલાલ ૧. ૧૪૯ દલરાય હ દવે સાહેબ ઇન્જીનીયર ૯૫ દસરથ ૧ દસ્તુર પીરાજશાહ હાેરમસજી ૧૭૫, ३४३,३५४,३७२,४००,४०४ દાનવિજયજ ૨૯, ૧૩૩

(883)

દાહીર ૩ દિન્નામલજી ૭૩ દુર્ગાદાસ એડવાની ૧૯૧,૨૪૧,૨૬૯, નરસિંહલાલછ ૨૭૭ ૨૭૦,૩૦૫,૩૦૭,૩૪૪,૩૪૬, નમે દાશંકર ભદ્ર ૧૭૩, ૩૦૫ You

દેવગુપ્તસૂરિ ૧૪, ૧૭,૧૯ हेवयं ह २७२ દેવડ ६૧ દેવધર પ્રાગજી ૧૦૪,૧૩૫૭ દેવપ્રભસરિ ૧૭ દેવી (બી. એ.) ૨૭૦ દેવેન્દ્રસાગર યતિ ૩૮

વ

ધનજીભાઇ ૧૯૬ ધર્મદાસ વાધવાની ૨૬૬ ધ**મ°દેવ જેટ**લી ૧૯૧, ૨૬૭ ડાે. ધાલા સાહેબ દસ્તર ૧૭૫, १८०, ३५४, ४०१, ४०४ ધીરજલાલ ટાકરસી ૨૫૪, ૩૦૫, 308 ધીરજલાલ વ્યાસ ૧૭૦

નગીનદાસ કર્મચંદ ૨૦૦ नर्भत ४ ૩ કર. ૩ ૭૦, ૩ ૭૭. ૪૦૦. ૪૦૧, નસ્લેરામ નીમચંદ ૪૧, ૪૯, ૨૦૬ નરીમાન ગાળવાળા ૧૭૫, ૧૭૬,

> ૧૯૨.૩૦૯ નવલમલજી ગુમાનમલજી ૧૯૫, **૧**૯૬, ૧૯૭, **૩૫**૭, ४०६ નવલશ કર વૈદ્યરાજ ૧૯૩, ૪૦૭ નસરખાનજી હ નાઉમલ ૭, ૧૩૮ નાધુરામજ સાધુ ૨૧૪ નાનક ૮૧ નારણબાઇ ર૧૧ નારાયણદાસ ૧૭૭ નાહડ ૪૫, ૪૬ નિપ્રહાવિજયજી રહ. ૧૧૬. ૨૬૦ તેપીયર ચાલ્સ° ૭. ૧૩૫ તેમિનાથ ૧૬ नेभविजयक यति ४८ નેમિચંદજી ૬૩ ન્યાલચંદ રામજ ડાે. ૮૬, ૧૯૨, ૨૦૬, ૨૧૨, ૨૧૩, ૩૪૯, ३८०, ३८५, ३८६, ३८७, 80 f. 800

(888)

ન્યાલચંદ કુવાહિયા ૨૦૭,૩૧૫, ૩૧૬, ૩૧૮, ૪૦૬ ન્યાલચંદભાઇ ૧૯૭, ૨૧૧, ૨૪૦ ન્હાનાલાલ ૧૧,૧૩૫,૧૬૫,૧૬૮, ૧૬૯, ૧૭૭, ૧૮૪

ч

પદમાછ વેલાછ ૧૯૭

પદ્મપ્રભ ૧૮ पानाय ह **કે**शेवळ २२७ પાનાચંદ ટાળાયા ૨૦૭ પાનાચંદ્ર માવજી ૧૯૫, ૧૯૬ પાર્વતી સી. એડવાની હર, હ**૩**, &8, &&, 932, 255, 25&. ३०५, ३०६, ३६१, ३७८, 360 પાર્શ્વ**ાથ ભગવાન ૧૫,** ૨૨૫ પી. ટી. શાહ ૨૭૭, ૨૯૯, ૩૦૫, ં 305, 805 પી**ટાસ ચાલ્સ^૧ ૩**૭૫ પીઠાવાલા ૩૬૧ પીલ ખર્કેન ૧૮૮, ૩૧૭, ૩૯૫. 806 प्रभराज उ१६ प्रनराज १४४. १४५

પુતીઆ કે. એડીટર 'સિ'ધ એાળ-अरवंर' ४०६ પુરુષોતમદાસ ક્રાહારી ૩૦૫, ૩૦૬ ત્રિપાડી પુરુષાત્તમદાસજ ૭૩, ૧૭૭, 306.805 પૂતલીમાઇ ૯૪, ૧૩૨ પંર્શાનંદવિજય ૩૧૭ પૂ**ર્ણાનંદ સ્વામી** ૨૭૭ પ્રથ્વીરાજ ૨૧૬ પેરાને ચાલ્સે લૂઈ ૩૭૫ પેશાતન વાચિયા ૧૭૫, ૧૯૨, ્ ૩૦૯, ૩૭<mark>૭,</mark> ૩૭૮, ૪**૦૫** પાેપટલાલ (પાે. ટી. શાહ) ૨૧, २३, २४, ११३ પાેપટલાલ ડાે. ૧૭૭, ૧૯૩, ૪૦૪. YOY પાેપટલાલ પ્રાણ્છવનદાસ ૨૦૬, २३६, ३४८. પૌરસ ર પ્રકાશદેવ ૩૭૫ પ્રતાપ ર૧૬ પ્રતાપચંદ ખીમચંદ ૩૦૬. ૩૨૫ પ્રાગજ પાનાચંદ ૧૯૫, ૨૨૬ પ્રાગજ લક્ષ્મીચંદ ૩૫૧ ત્રેમજ પ્રાગજ ૧૬૭, ૩૫૧ ત્રેમાબાઇ હેમાબાઇ ૧૯૫

(888)

કતેહચંદજી ઇદનાણી ૧૪ ક્રિરાજશાહ ૩૨૨ **ક્રિરાજશાહ દસ્તુર ૧૯૨** કૂલચંદછ મુનિ ૨૧૧, ૨૧૪, ૨૩૮ ફલચંદ ખીમચંદ ૨૯૭, ૩૦૯ કૂલચંદ દલાલ (જ્યાતિષી) ૨૦૭, **૩૯**૨ ફૂલચંદ વર્ધમાન ૨૭, ૨૦૬, ૩૦૬ કુલીખાઇ ૬૩

ખ

બચુબેન ૧૮૮ **બપ્પબ**દી ૩૨૨ **બલુચીબાઇ ૧૩૮ બહાઉલ્લા** ૩૭૮ **બહાદુરમલજી** ૬૩ યાલકૃષ્ણદાસજી સ્વામી ૧૮૪,૧૮૫,∵ ભાગચંદ ખેતસી ૨૦૬, ૩૦<u>૫,</u> ૩૦૬ ૩૦૯, ૩૬૯, ૩૭૦, ૩૭૧, ભીમસિંહ માલસી ૧૯૭ उ७२, ४००, ४०१, ४०४ <mark>ખાવા અમરચંદ</mark> ૧૯૫, ૧૯૬ ખી. એક. શાહ ૩૦૯ **છુદ્ધ ભગવાન ૯૯, ૨૧૭** 🔝 **છુહિસાગર ૩**૨૯

છુલાખીદાસ અનાપર્ચંદ ૩૯૫, ૩૯૭ ખંસરી કાજી ૩૧૦ **બાંકીદાસજી ૭૫. ૮**૪

H

ભગવાનદાસ નવલમલજી ૧૯૬. १८८, २२६ ભગવાનજ માેરારજ ૧૭૦, ૪૦૪ ભગવાનલાલ રુછોડદાસ ૧૭૨, ૧૯૨, ૨૦૬, ૨૦૭, **૨૨**૦, २७१,४०४ ભદુ સાહેળ ડાેકટર ૯૫ ભદ્રશંકર ભદ્ર ૧૦૨, ૧૧૩, ૧૯૨, 808

ભભૂતમલછ બાકુણા ૩૧૬ ભર્તા હરિ ૨૪૭ ભાઇચંદભાષ્છ ૨૦૬, ૨૯૬, ૩૦૬ ભાષ્ટલાલ રાયચંદ ૯૮. ૨૦૬, ૨૩૭ ભુવનરત્નાચાર્ય^૧૧૯ 🗀 ્ ભૂદરભાઇ ૧૯૬ ભ્રદ્ધર હરજીવન ૪૦૬ ભૂપતરાય દવે ૧૭૦,૧૯૩ ભૂલાભાઇ ૭૯

(४४५)

ભેરુમલજી ૯ ભાજ ૧૨૬, ૧૨૭ ભાજ પર ભાલારા ૯૯

મ

મગનલાલ શાહ ૯૫ મગનલાલ ગાર્ડ ૧૦૦ મગનલાલ જાદવજી, ૨૪૧, ૨૪૨, . **૨૫૨.** ૨૬૨ મગનલાલ ધર્મશીર૦૬,૨૯૬,૩૨૬ મગરપચંદછ ભંડારી ૬૩, ૧૩૨ મધાલાલ માસ્તર ૨૦૭, ૨૪૦, ૨૪૨ મનસ ખલાલ તારાચ દ ડાેકટર ૨૪૧. રપર. ૨ ધર મનસુખલાલ પટેલ ડાકટર ૩૬૦. 3 ६ १ મનુભાઇ હુંગરશી જોશી ૧૭૦. ૧૯૧. ૪૦૫ મણિલાલ કાળીદાસ ૨૦૬, ૩૪૪ મણિલાલ ગુલાખચંદ ૪૧, ૨૦૭ મિશિખા ૨૦૭, ૨૨૦, ૨૯૧ મણિલાલ જાદવજી વ્યાસ ૪૦૬ મણિલાલ બાવીસી ૨૯૭ મણિલાલ લહેરાભાઇ મ્હેતા ૨૪.

२७, १७३, २०६, २२६, २५०, २७७. २८८. २८८. ३८६, 809.805 મણિલાલ વાધજી ૨૦૭ મણિલાલ માહિતલાલ ૧૭૦, ૨૬૭, મનજી (એચ. એમ. મનજી) ૩૭૯ મનમાહનચંદજીભંડારી ૬૩, ૧૩૨ મનસુખલાલ જોળનપુત્રા પ્રિન્સી-પાલ ૧૭૧, ૧૭૨, ૧૯૨, 350.358 મલ્લીનાથ પ૧, પર મહસ્મદકાસિમ ૩. ૪ भद्रभह प्रयाम्भर ६ મહાદેવ ધર મહાવીર સ્વામી ૧૯, ૨૪, ૨૭, २८, ३०, ४५, ४६, ५४, ८६, ८७, ५३, ६४, १०४, १०८, **૧૧૩,૨૧૪,૨૧૭,૨૧૯,૨૨૨** મહાસુખભાઇ ચુનીલાલ ૨૬૭, 3 ६२, 3 ७ ६ મહેરચ દજી ૭૫, ૭૬, ૮૪ મહેરખેન દુખાસ ૧૯૩ એમ. ખી. દલાલ ૧૬૯, ૧૭૦,

9 (6, 385

માનકર ૨૩૯

(884)

માનચંદજ ૬8 માનમલજ ૬૩ માનસિંહજી ૬૫. ૬૬ ભાના ૧૮ માણેકચંદ નાનજી ગાંધી ૨૦૬, ૨૨૭ માણેકચંદ પીતામ્બર ૧૯૬ માણેક્ષ્મેન લાલચંદ ૧૭૩, ૨૦૫, २०७, २२०, २७१, ३१८ માણેકળાઇ દારાગા ૩૭૨ માણેકલાલ ધનજી ૧૯૬ મામા-ખાનબહાદુર ૩૬૨, ૪૦૪ માટીરૂથ ૩૩૯, ૩૭૮ માલાજી ૫૧, ૫૨, ૧૪૫ માવજીભાઇ ૨૦૬ માવદાનજી ૩૭૫, ૩૭૬ મિરઝા શાહહશેન પ મિસ્ત્રી ડાકટર ૩૯૦, ૪૦૯ મીરાં ખ્હેન ૩૭૯, ૩૮૦ મુહણાત જયમલ ૪૬ મુહમ્મદ તુગલખ ૩૨૨ મુલજીભાઇ જીવરાજ ૨૭,૨૦૬. યક્ષદેવસૃરિ ૧૬ २२७, २८६, २८८ મૂલછ ભવાન ૧૫ નેધરાજ કવિ ૧૪૮ મેધા ૧૫

મૈત્રી (મૈત્રેયી) ર૧૬ માકમયંદ વલ્લભદાસ ૧૯૭ માટનશર્મા ૪૦૫ માેહ ૪ માતીયંદ કાપડિયા ૩૭૫ માતીય દ માસ્તર ૧૭૨, ૨૦૬ માતીબાધ ૩૧૫ માતીલાલ હહ માહનલાલ ઇશ્વરલાલ ૪૦૫ ંમાહનલાલ માળીયાવાળા ૨૦૬, २२७, ४०५ માહનલાલ વાધછ ૨૦૬, ૨૨૭, 808 માહનલાલ શાપુરવાળા २०६, २२७, २८६, ३८६ भंकरी उर् ७ म्हेता उ६भ

ય

યશાભદ્રસૂરિ ૪૮

ર

રધુવંશસહાય ડાક્ટર ૨૭૪

મેરુતુંગસૂરિ ૪૫

(888)

રાજીતસિંહ ૩૧૪, ૩૧૫ રતિલાલ ચશ્માવાલા ૨૦૦ રતિલાલ વાડીલાલ ૩૧૧ રત્નપ્રભસરિ ૧૬ રત્નશેખરસૂરિ ૩૨૨ રમણલાલ ૯૮,૧૦૦ રમેશવિજય ૩૧૭.૩૧૮ २वछ १०२ २वळ अवेरयंह २०७.३८६ રવિચ'દ ૩૧૧ राकविकय्छ यति ४८ રાજેન્દ્રચંદ્રાચાર્ય ૧૯ રાધાકિશન પારુમલ ૨૭૦,૨૭૧૩૯૫, લાધાભાઇ (વીરમ લાધા) ૧૯૨ રામ ૧૬૫ રામદાસ મારારજ ૧૯૬ રામસહાય પ્રીન્સીપાલ ૪૦૫ राभस्व३५७ ७३ राययूराक्ट उ७५,३७६ રાયવ શીય ર रावळ रताळ ४७ રૂપલાલજી ખેતારિયા ૩૧૪ રક્ષ્મિણિ ૩૬૧ २स्तम हस्तुर्थ १७५,३०५,३६१, ४०५ **રસ્તમ સિધવા ૧**૬૮,૪૦૪

રંભાખ્હેન ૧૭૩

Ħ

લન્સલાંટ ગ્રંહેમ ૩૨૨ લક્લુબાઇ ૨૩૯ લક્ષ્મણ ૧૬૫ લક્ષ્મીબાઇ ૨૧૬,૩૬૦,૩૬૧ લક્ષ્મીખાઇ પટેલ ૩૦૨ લાખા ધુરારા ૪ લાખીયાર ભડ ૪ લાધા એાધવજી શાહ ૧૮.૪૦૪ લાલચંદ્ર એડવાની ૯૩ લાલચંદ પાનાચંદ ૨૦૫,૨૧૬,૨૧૯ २८१,३१०,३१७,४०५ લાલજી લક્ષ્મીદાસ ૧૬૭ લાલન પંડિત ૩૦૫ લીલાચંદ ચાવાળા ૧૯૫,૧૯૭ લુઆશાહ ૧૮ લેખરાજ દાદા ૧૫ લાકનાથ પંડિત ૧૯૩,૨૭૭,૩૦૫, 3**०४.४०**१ લાેકામલજ ચેલારામ ૧૧૩,૧૯૧, ३०५,३०६,३८२,४०१,४०६ ક્ષાેઢા ૨૬૭

રેવાશં કર ૯૭.૧૦૦

(886)

વ

વનરાજ ૩૨૨ વનેચંદ ખેતસી ૯૫.૧૦૦ વસ્તાભાઇ પંચાણ ૧૯૮,૨૨૬ વાધ્રજી ગુલાયચંદ ૨૭,૨૦૬,૨૯૪ વાડીલાલ ૨૪૦ વાડીલાલ કપાસી ૩૬૨ વાડીલાલ છગનલાલ ૨૦૭,૨૬૭ વાણીયા ડાકટર ૩૭૨ વાલી ખહેન ૨૦૭ ટી. એલ. વાસવાની સાધુ હર,૩૦૫, વેલજી પૂંજા ૨૦૬ 300,368 વાસુદેવ ૩૨૨ વિક્રમ ૨.૧૭.૪૬.૬૨ વિજયધર્મ સુરિ ૨૨.૩૫.૩૭,૯૩,૯૪ 900,991,235,265,302, 303,308,309,390,399, 322,325,302,308,300 વિજયવલભસરિ ૨૫૪ विद्याविक्य ३६.३७.३८.४०.१०७, 902.990.298.294,296, २१७.२५४,२५५,२५६,२५८, २८४,२८६,३०७,३०८,३४४, 3/2.3/3,3/8,802 વિમલય'દ્ર ૧૮

વિશ્વનાથ પાટીલ ડાક્ટર ૧૯૩, **360,**364,800,890,819 વિશાળવિજયજ ૨૯,૧૩૩,૨૧૬, २ ६ १ વિક્રમચંદ તુલસીદાસ ૯૭,૯૮,૯૯, 205 વીરપાલ પર વીરભાઇ ૧૭૫,૩૬૧ વીરમદે પ૧ वीरे। ५५ વૃદ્ધિયંદ તુલસાછ ૪૯ વેલજભાઇ ૨૦૬ વ્રજલાલછ ૬૩ વ્રજલાલ મહેતા ૩૧૧.૩૬૩

શ

શકરાભાઇ લલ્લુભાઇ ૩૦૫,૩૦૯, 310.311 શકું તલા ૧૧ શાંતિસરિ ૪૮ શારદા ૩૧૦ શાહહુસેન મિરઝા પ શિરીનખાઇ ફાજદાર ૩૭૯ શિલગુણસૂરિ ૩૨૨

(885)

શિવજી વેલજી ૪૦૫ શિવરતનજી મહેાતા ૨૭૮ શિવલાલભાઇ ૧૯૬,૨૦૬ શિવાજી ૨૧૬ શેરખાન પ શંકરાચાર્ય ૨૧૭ શાંલલભાઇ ૨૦૬ શાંતિલાલ ૧૯૬ શાંતિલાલ છેાટાલાલ ૨૦૬ શ્રવણ ૩૨. ૩૩

સ

સચલ ક્ષ્કીર ૧૦ સચ્ચાન દ ૨૭૧ સચ્ચિદાન દ ૩૫૭ સત્યમૃતિ ૩૬૩ સમજુબહેન છોટાલાલ ૧૭૪,૨૦૭ સમયસ દરસૂરિ ૨૦ સમેડા ૫૪ સમા ૪ સરસ્વતી સાધ્વી ૧૭ સર્વાન દજી ૩૮૨ સવા સામજી ૩૭૮ સાકરચ દ ૯૫,૧૦૦ સાધ્વી ૨

સામપત ૪ સાવિત્રી ૩૦૯ सिक्ष्टर २, १७ સિહરાજ જયસિંહ ૩૨૨, ૩૮૨ સિહિસુરિ ૧૮. ૧૯ સિંથિયન ર સિધવા ૧૭૭ સિલ્વન લેવી ૩૦૨ સીતા ૨૧૬ સીતારામ ૩૦૫ સખરામદાસ વૈદ્ય ૧૯૩, ૩૮૮, 808,800 સલસા ૨૧૬ ુસુંદરલાલ **પારેખ** ૨૭૧ સુંદરલાલછ સાધુ ૨૧૩, ૨૧૪ સંદરી ૩૧૦ સુરચંદ ખુશાલચંદ ૨૦૭, ૨૪૦ સુખા કુષ્ણિયા ૩૮૫ से।नराक्छ ४८ સાેમકરણજી ૬૧ સામચંદ રાઉન્ટ ૬૯,૨૧૨ સામચંદ તેણશા ૨૦૬ ડાં. સાેમર (ફિલ્હેન્સ) ૩૭૪ માહરાખ કાત્રક ૪૦૪ સંપતલાલજ ૬૩ સંપ્રતિ કરર

₹6 .

(४५०)

રકાયલેક્ષે ૨ સ્થૂલિબદ્ર ૩૭૮ સ્પ'દિઆર બક્તિઆરી ૪૦૫

Ø

હજરત અખ્યાસ ક હતુમાન ૧૬૫, ૧૬૮ હમીદાયેગમ પ હરગાવિંદદાસ હર,૩૧૮ હરિદાસ લાલજી ૧૭૨,૧૭૭,૧૯૧, ૩૬૭,૪૦૪ હરિભાઇ પ્રાગજી ૧૬૯,૧૭૦,૧૮૯ હરિલાલ ચતુર્ભુજ ૨૭૧ હરિલાલ ઠાકર ૧૯૨,૪૦૬ હરિલાલ રાચ્છ ૩૧૦ હાક્રેમચંદજી ૮૪,૧૯૬ હાતીમ અલવી ૧૦,૧૭૫,૧૭૭, ૧૯૧,૩૦૯,૪૦૪ હાસાનંદ ૩૦૫ હિમ્મતલાલ ૯૫

હિમ્મતલાલ પરીખ રહા

હિમાંશુવિજયછ રહ,પહ,હક,૮૪, ૮૫,૮૬,૧૧૧,૧૧૨,૧૩૩, ૨૧૨,૨૩૩,૩૨૫,૩૨૬,૩૯૭ હિંગારાણી (પી. આર. ડાં') ૪૦૫ હિંગારાણી (ડી. જી. ડાક્ટર) ૪૦૫ હીરજ શીવજી ઠાકરશી ૪૦૫ હીરવિજયસૂરિ ૩૦૩,૩૨૨ હીરાલાલ ગણાત્રા ૧૬૫,૧૬૭,૧૭૦, ૧૭૭,૧૮૩,૧૮૪,૨૭૦,૩૦૫, ૩૦૯,૩૫૬,૩૭૬,૪૦૦,૪૦૧, ૪૦૪,૪૦૯

હુમાયુ પ હેમરાજભાઇ ૧૭૭,૨૭૧ હેમકુંવર ૩૧૫ હેમચંદ્રાચાર્ય ૩૨૨,૩૨૭,૩૨૯ હંસરાજ કવિ ૩૭૩ હંસરાજ તેજપાલ ૨૦૭

ક્ષ

ક્ષમાકલ્યાણજી ૬૨

દેશ, ગામાે, સ્થાનાની અનુક્રમણિકા

(હિંદુસ્તાન, સિંધ, કરાચી–એ નામા વારવાર પાને પાને આવતા હાવાથી-)

અજમેર ૨૪૨ અક્લાનિસ્તાન ૧,૨,૧૨,૨૧,૧૩૭, આંધીગામ ૧૫ 984 अभरेली अलड અમેરિકા ૯૪,૧૫૨,૧૮૦,૨૭૬, ३०२,३०**३,३२२,**३४३,३७**८** અધાધ્યા ૧૨/ અરુખી સમુદ્ર ૧ અલે ૧૨૩ અસાડા ૪૯,૧૩૧ અહમદાવાદ ૧૪,૧૯૫,૧૯૬,૨૦૮, કિજ્જની ૨,૪,૧૭,૩૨૬ २५४,३०५,३०७,३१०,३११, 398,335 आश्रा ३७८ આક્રિકા ૨૪૧.૩૪૫.૩૪૮ આણુ ૧૪.૨૩.૩૨.૧૦૮.૩૧૬.૩૨૨ આમુધ ૪

આયૌવત ૨૮૦ આસામ ૧૬૫ આહાર ૪૪.૧૩૧ એરહાપુરા ૨ ધ એશિયા ૧૩૫.૧૩૯.૧૪૦ એાકસકડ ૩૦૨ એામર ૧૨૨ મટાલી ૩૦૨ **પ્રસ્મા**પ્રલખાં ડેરા ૨૦ **પ્રસ્લામદ્રાટ** ૩૩ **ઉ**ચ્ચનગર ૧૮,२० **७त्तर सरद्ध ८** ઉદયપુર ૨૭,૨૪,૩૨,૨૦૦,૩૧૧ 360 **ઉમરકાેટ પ**.૧૪.૧૫.૧૯૫ **७भे६५२ ४४,५०,१३१** ઉવારસદ ૧૯૫.૨૬૭

(४५२)

ઉંટકા પ૩ એાખામંડળ પ એાગર ૧૦૧ કાગ્યનગિરી ૪૫ કાંગડા ૨૦

ખ

ક

કુંચ્છ ૧.૪.૩૪,૧૬૫,૧૬૬,૧૬૭, २०८,२३७,२६०,३२४,४०३ કનકામલ ૪૫ કનકાદ્રિ ૪૫ કયાસપુર ૧૯ क्षरेडा उर्ट કલકત્તા ૧૦૯.૧૧૧,૧૪૦,૨૭૫, **283,389** કાઢિયાવાડ ૨૭.૧૩૪,૧૫૨,૧૬૫, 9 ६ ६, 9 ६ ७,२ ० ८,२ ० ८,२ २ ८, २२७,२३०,२७५,३११,३४३ કાશી ૧૨૮ કાહ-જો-ડેરા ૧૦,૧૬ કિરાક ધર ક્રેશરિયાજી ૩૨૮ हाररी १०० ક્રાેટીમગ્રામ ૨૦ ક્રોચીટાઉન ૧૩૬ ક્રાેટી ૧૩૨ इंहदार प

ખડક ૧૧૨ ખડીન ૫૦ ખંડેરગચ્છ ૪૮ ખાનદેશ ૨૩ ખાવડા ૩૪ ખારબારા ૨૦ ખીવાચુદી ૨૬ ખુદાવ્યાદ ૬,૮૯ ખેતા ૧૯૫,૧૯૬ ખેવરા ૭૭ ખેરપુર ૮,૧૦ ખાખરેમાર ૪૨,૫૧,૬૪,૬૭ ખાજવાહન ૨૦ ખંબાત ૨૭૧

ગ

ગઢરારાેડ ૧૪,૧૨૦ ગ્વાલીયર ૩૭ ગીદુર્ભંદર ૬,૯૫,૧૪૪ ગુજરાત ૧૧, ૨૩, ૨૭, ૬૮,૧૩૪,

(४५३)

૧૩૯,૧૫૨,૧૬૫,૧૬૬,૧**૬૯,** ૨૨૮,૨૨૯,૨૯૫,૨૯૮,૩૪૩ ૩૭૫. ′

મહાયુજરાત ૧૭૧ યુજરાતનગર ૧૦૪, ૧૦૫, ૧૪૧, ૧૭૭,૨૭૭ યુડા ૫૯,૬૦

ગાૈડીજી ૧૪ ચુડા ભાકાેતરા ૪૮,૧૩૧ ગાૈડીપાર્શ્વનાથ ૧૪ ગાૈડલ પ ગાૈડીમ'દિર ૧૪ ગાૈપાચલગ્રર ૨૦

ઘ

ઘાટ ૪૨ ધારીમન્તા પ**૩,૧૩૬,૧૩૮,**૧**૩૯**

ચ

ચણીમાંવ પક ચિત્રકૃટ ૨૩૯ ચુડીયા ૧૫ ચાેસીરા પક ચાેહડણ પક SY.

જમ⁶ની ૧૦૭.૩૦૨ જસાઇ પર. કવ જસાલ ૫૩.૫૯.૬૦ **જાપાન ૨૯૭ જામનગર ૫.૧૬છ** mલ-જો-ચાનરા **૧**૭ જાલાર ૪૦,૪૪,૪૫,૪૬,૪**૭,**૪૮, 40.939 જાવાલિપુર (જાલાેર) **૪**૫ लुद्धी २३ જના ૬૧ એલમ ર જેસલમેર ૧,૨,૧૯, ૨૧,૪૭, ૫૭, ६०,८२,१४२,१६५ જોધપુર ૧.૫,૩૫,૩૬,૩૭,૩૮,૩૯. ४०,५१,५३,५७,५८,६३,६४ **६६.७२,८१,११८,**१२० જોડીયાં ૧૨૨.૧૩૭.૧૩૮.૧૬૭ જ પીર ૭૮.૯૭ જાૂંગશાહી ૯૭,૧૦૦,૧૦૧,૧૬૭

ઝ

ઝાંસી ૨૧૬

ટ

दापरा पड

ò

हेड्डी ६,१०,३४,२३५

ડંભરેલ ૧૮ डीगरेाड १०४,१४०,२६७,३८०

a

तभतगढ ५०,१३१ તરપાટક ૨૦ તીખો ૪૪ તીથે ૪૬ तीक्षवाडा ५१,५२,५३

थरपारकर ८,१५,६८,१६६

हराज १०

EIE C

દાખેચી ૯૭

- દ્વારકા ૯૭

हिस्दी प

इनियापुर २०

ે દેરાઉલ ૧૯.૨૦

देवणणंहर उ

देवराजपुर १८

हेवरी ७५

हेब्राम ३२६,३६५,३६७

દ્રોહદકા ૧૯

ધડબાબ દર ૨૧,૧૩૬,૧૩૮,૧૩૯ ધાટ ૩૩

ધોરાનારા ૬૮,૭૫,૭૬,૨૧૨

દ્યાળ પ

નખત્રાણા ૩૪

नगर ४७,५८,६०

· (४५५)

નગરકાઢ ૧૮,૧૯, નગરકાઢ (નગરસમે) ૪,૧૪ નગરપારકર ૧૪,૧૫,૩૩,૧૬૭,૧૯૫ નવર મખાન ૨૦ નવાવ્યશાહ૮ નયાનગર ૨૦ ન્યૂછાર ૬૭,૧૩૧ નાકાડા ૪૭,૧૧૬ નાડલાઈ (મારવાડ) ૩૨૮ નાથદ્વારા ૩૫૧ નાર ૪૨ નેપાલ ૩૭૮ નેત્રાનકાઢ ૨૧,૩૬,૮૯

પ

પરચે-જી-વેરી ૬૭ પરશુરાડકાટ ૨૦ પંજાભ ૨,૩૫.૧૪૫,૧૪૯ પાટણ ૧૫,૨૩,૨૪,૧૯૫,૨૦૦ પાડીવ ૨૫,૩૨૬ પારીનગર ૧૫ પાલી ૮૨,૧૯૫ પાલીતાણા ૫૪,૧૧૭ પંજાભ ૧,૨,૧૨,૨૧,૨૭,૩૫,૧૪૫, ૧૪૯,૧૯૫,૨૭૬,૩૪૭ ક્રીદપુર ૧૯ ફ્રેન્ચ ૨૫૩

ભગદાદ ૩.૪ **યદીના ૩૪.૨૩૯** ज्यावर २२ પ્રદાનાળાદ ૯ ં અલદ્વ ૨૫ **યલચિસ્તાન ૧,૨,૭,૨૧,૧૪૪ બાકરાણી** ૧૮ **બાડમેર ૧**૬.૩૦.૪૨,૪૭,૫૩,૫૪, પાળ,પાટ,પાંહ ૬૦,૬૧,૬૨,૬૭, 1914,939,932 ભારેવા પ્રજ ભાક્ષાતરા ૩૫,૩૮,૩૯,૪૧,૪૨,૪૭, ४૯,५०,५१,११४,११५,११६, 920,939,200 **બિલાવલમરી ૧૧૮** બિહાર ૨૯૮ ્ર ધ્રીટીશ ૧૧૩ **ઝુતવાલા** પક **બેરા**હ્યા ૧૫

3

(४५६)

થેરાણી ૧૧૮ થેલ્જીયમ ૩૭૪ ષ્ય ગાળ ૨૩,૩૬,૧૬૫,૨૬૪

ભ

ભારતવર્ષ ૧,૧૧,૧૦૮,૧૭૬,૨૧૬, ૨૭૯,૨૯૮,૩૦૨ ભાવલપુર ૧,૨,૨૧,૧૪૫ ભિનમાલ ૬૧ બુજ ૫૯ ભદ્રેસર ૧૫ બુલારી ૧૨૨ બેહરાનગર ૨૦ બિ'ડશાહ ૭૯,૮૦

H

મગધ ર૩ મુણાભાવ ૪૨,૬૪,૬૫,૧૨ મટારી ૭૭ મુલતાન ૨૦ મેવાડ ૨૩,૨૪,૨૫,૨૬,૧ મેવાડ ૨૩,૨૪,૨૫,૨૬,૧ ૩૨૮ માંક્રાટ ૧૪,૧૬,૧૮ મેાક્લસર ૧૩૧ મોગ્યાસા ૨૪૨,૨૫૨,૨૬ મલીકવાહનપુર ૨૦ મેારખી ૪,૩૪,૨૯૪ મલીર ૧૦૧,૧૦૨,૧૦૩,૧૦૪,૧૧૧, (મરણુ જો ધોરા) ૩૭૮ ૧૧૨,૨૬૭,૩૧૮,૩૫૭,૩૮૦ મોહન જો ડેરા ૮,૯ મહુવા ૩૦૯,૩૯૦,૩૯૫ માંડવી ૧૬૭

માળવા ૧૭,૨૩ માળારખપુર ૧૯ મારવાડ ૧૬,૨૭,૨૪,૨**૫,૨૬,૨૭,** 33,34,82,83,82,40,49, **६4.60.62.66.04.66.62.** १०८,१३०,१५२,१६३,१६६, १६५,२००,२०८,२१४,२२६. માલાણી ૪૨,૪૩,૫૧,૫૨,૫૩,૫૭, **११,६२,६**४,**१**९७,१४५ માળીયા ૩૪ મીઠી ૩૩ મીરપુરખાસ ૧૦,૧૬,૩૫,૪૨,૬૮, ७३,७४,७**६,८८,११८,१३**१, 9 \$3.39 4 મીંયાણી ૭ મીરાની ૩૮,૪૦,૬૪ મુણાયાવ ૪૨,૬૪,૬૫,૧૨૦ મુલતાન ૨૦ મેવાડ **૨**૩,૨૪,૨૫,૨૬,૧૬૬,૨૨૯, 327 માેકલસર ૧૩૧ માેમ્બાસા ૨૪૨.૨૫૨.૨૬૨,૭૨૬ મારભી ૪.૩૪.૨૯૪ માહન જો ડેરા ૮,૯ માંડવી ૧ ૬૭

(४५७)

મુલતાન ૩૫,૧૪૨,૧૪૪ મું સાઇ ૭,૧૦૯,૧૩૮,૧૪૦,૨૩૯, ૨૫૨,૨૬૨,૨૬૬,૩૧૧,૩૧૬, ૩૨૬,૩૭૬,૩૯૬

ય

યુ પી. ૨૩,૬૪ યુરેષ ૨,૯૩,૧૩૫,૧૫૨,૧૮૦, ૨૭૬,૩૦૨,૩૦૭,૩૨૨,૩૭૭, ૩૭૯

₹

રાજકાેં પ, ૩૫૪ રાજપુતાના ૨,૪,૨૧,૩૭,૧૪૫,૩૪૭ રાણીપુર ૧૦ રાધનપુર ૧૪,૧૫,૮૨,૨૬૬ રામસર ૫૩ રશિયા ૧૩૭ રેહ્યકાંઢ ૧૯

æ

લંડન ૧૫૬ લારખાના (લારકાના) ૬,૮,૯,૨૨૫ લાહેાર ૨૭૭,૨૭૯,૩૪૩,૩૭**૫** લાેદીપુર ૨૦

વ.

વડાઈ ૧૫ વડાદ ૩૧૫ વડાદરા ૧૦૯,૩૭૨,૩૭૬ વળાદ ૨૯૭,૩૦૯ વાયતૂ ૫૪,૫૭ વાયભ્ય—સરહદ ૨,૨૧ વાસરવાહ ૬૭ વિલાયત ૫૦,૯૧,૧૪૫,૩૭૮ વિસનગર ૨૬૭,૩૬૨,૩૭૬ વીસાલા ૫૩ વીરમમામ ૩૩ વીરાવાવ ૧૫ વંકાનેર ૩૭૮

21

શાહબંદર ૬,૩૫૧ શિરાહી ૩૯ શિવમંજ ૨૬,૨૯,૩૫,૪૨,૪૩,૪૯, ૫૦,૧૦૭,૧૨૯,૨૪૯ શિવપુરી ૩૭,૩૭૮ શિવીસ્તાન ૩

(४५८)

સ

अक्षीनगर २० स्रे भर ८,३५ સખ્ખરયરાજ ૧૦.૧૧ સદર ૧૦૫ સમાનગર ૩ સંગ્ને 🗴 સરધાર પ સાધએલા ૧૦ સાયલા ૧૯૫ સિક્ષર–જો–હેરા હ સિ. પી. ર૩ સિદ્ધપુર ૧૬૫ સિદ્ધાચલ ૧૮.૩૮૩ સિવાણાગઢ ૪૮,૪૯,૧૩૧ સીહાકારી પર સીરાહી ૨૫.૩૧૧,૩૨૬ સીણાદારી ૫૯,૬૦ સીહાણી પઉ સુજાલપર ૨૩૯ સુવર્ણ ગિરિ ૪૫,૪૬, સુવર્ણ ભૂત્-કલ્યાણુબૂધર ૪૫ સુવર્ણ^દરાલ ૪**૫** સુવર્ણાચલ ૪૫ સરત ૧૪ સેવણ ૪ સૌરાષ્ટ્ર ૧૭

સાઇ ગામ ૧૪ સ'ખેશ્વર ૧૪ સ'ધાધારા ૫૪

હ

હશીમ બાર્મર ૩૯ હરસાણી પ૪ ६२६।२ १२८ હસ્તીકુંડી ૩૨૨ હાજીખાંડેરા ૨૦ હાલા ૬,૪૨,७४,७६,७७,७६,८०, <2.28,24,25,20,22,62, ૧૧૧,૧૩૧,૧૩૨),૧૬૩,૧૯૫, ૧૯૬,૧૯૭,૨૧૨,૨૪૯,૩૨૫, 364.369 હાલા**પ**ર્વત ૧ **િંદ્રસ્તાન ૧૨૫,૧૭૪,૧૯૪,૨૭૯,** ३०२,३०३,३२४,३४३,३४५, 380.350,350,300,365, 3/9 હૈદ્રાભાદ ૩,૬,૭,૮,૨૧,૩૪,૩૫,૩૮, ४२,६४,६८,७६,७७,८६,८७, ८८,८७,७०,७१,७२,७४,७५, &\$.&७.&८.900,922,939,

932.936.934.984.983,

૧૬૪,૨૧૨,૨૬૬,૩૦૫,૩૨૫.

349,359,203,360,360

શ્રી વિજયધર્મસૂરિ જૈન ગ્રંથમાળા-પ્રકાશિત પુસ્તકા

સંસ્કૃત પુસ્તકા

		8,0 0 , ,000		
3	धर्मवियोगमाला	मु. श्री. हिमांशुविजयजी	०-२-०	
ş	प्रमाणनयतत्वालोक	"	०-१४-०	
,	(पं. श्री. रामगोपालाचा	र्यजीकृत टीका युक्त)		
१९	जैनी सप्तपदार्थी मु. श्री.	हिमांशुविजयजी	0-4-0	
३७	श्रीपर्वकथासंग्रह	, 97	0-8-0	
३९	श्रीद्वादशत्रतकथा	77	0-6-0	
४९	संस्कृत-प्राचीन-स्तवन-	सन्दो ह		
		मु. श्री. विशालविजयजी	0-3-0	
	श्रीउत्तराध्ययनसूत्र	मु. श्री. जयन्तविजयजी		
	(कमलसंयमी टीकायुक्त)	भाग १-२-३-४ प्रत्येक	३−८− ०	
प्रमाणनयत-त्वालोक-प्रस्तावना				
5.	,	मु. श्री. हिमांशुविजयजी	0-5-0	
ગુજરાતી અનુવાદયુક્ત સંસ્કૃત પુસ્તકા				
6	जयन्तप्रबन्ध	मु. श्री. हिमांशुविजयजी	0-5-0	
२७	सुभाषितपद्यरत्नाकर भार	ग १	, · · · · · · · · · · · · · · · · · · ·	
*		मु. श्री. विशालविजयजी	१–४–०	
३०	अहेत्प्रवचन	मु. श्री. विद्याविजयजी	0-4-0	
३१	सुभाषितपद्यरत्नाकर भाग	र २		
		मु. श्री. विशालविजयजी	१–४-०	
રૂપ્ટ	सुभाषितपद्यरत्नाकर भाग	πξ ,,	१-४-०	
३६	श्रीहेमचन्द्रवचनामृत	मु. श्री. जयन्तविजयजी	0-6-0	
86	सुभाषितपद्यरत्नाकर भाग	(4)		
		मु. श्री. विशालविजयजी	०-१०-०	
63	म्याधितपरास्ताकर भाग	· 🖁	3-2-0	

ગૂજરાતી યુસ્તકા

		8			
૧		મુ. શ્રી. વિદ્યાવિજયજી	२-८-०		
ŧ	વિજયધર્મ સૂરિનાં વચનકુસુમા	,,,	0-8-0		
9.0	આખૂ (૭૫ ચિત્રાે સાથે)	મુ, શ્રી. જયન્તવિજયજી	₹−८−०		
૧૧	विलयधर्भ सूरि	ે ધીરજલાલ ટાે. શાહ			
૧૨	શ્રાવકાચાર	મુ. શ્રી. વિદ્યાવિજયજ	0-3-0		
૧૩	શાણી સુલમા	23	0-2-0		
१४	સમયને એાળખા ભાગ બીજો	1,9	0-90-0		
૧૫	ુ,, બાગ પહેલા	,,	०-१२-०		
૧૭	સુમ્યકત્વપ્રદીપ	ઉ. શ્રી. મ'ગળવિજયજી	0-8-0		
१ረ	વિજયધર્મસૂરિ પૂજા	))	0-8-0		
२०	પ્રકાચર્ય દિગ્દર્શ ન	મા, શ્રી. વિજયધર્મ સરિજ <u>્</u>	0-8-0		
રર	વકતા ખુના	મુ. શ્રી. વિદ્યાવિજયજી	0-8-0		
२३	મહાકવિ શાભન અને તેમની કૃતિ	મુ. શ્રી. હિમાંશુવિજયજી	0-3-0		
૨૪	<u> લાભાવાડા</u>	મુ. શ્રી. જયન્તવિજયજી	0-8-0		
રપ	र्जन तत्त्वज्ञान अ		0-8-0		
२ ६	દ્રવ્યપ્રદીપ	ઉ. શ્રી. મંગળવિજયજી	0-8-0		
२८	ધર્મા પદેશ આ	. શ્રી. વિજયધર્મ સૂરિજી	0-5-0		
રહ	સપ્તભ ગીપ્રદીપ	8. શ્રી. મંગળવિજયજી	0-8-0		
उ २	ધર્મપ્રદીપ	"	0-8-0		
४०	શ્રી અંબુ ° દ પ્રાચીન જૈન લેખ સંદે	હ (આખૂ ભાગ બીજો)			
	(મૂળ-સ સ્કૃત શિલાલેખા યુક્ત)	મુ. શ્રી. જયન્તવિજયજી	3-0-0		
૪૫	વિદ્યાવિજયજીનાં વ્યાખ્યાના	મુ. શ્રી. વિદ્યાવિજયજી	0-6-0		
४६	શ્રી હિમાંશુવિજયજીના લેખાે		9-1-0		
પુ૧	જૈનધર્મ 💮	19	0-3-0		
પ૩	મારી સિ'ધયાત્રા (બીજી આવૃત્તિ	à),,	२-०-०		
પુપ	અમારા શુરુદેવ		૧–૪–૦		
પુક્	અલ્વિદા	ડાં. પુરુષાત્તમ ાત્રપાઠી	०-१-०		
યહ	શંખેશ્વર મહાતી <mark>થ</mark> ે ભાગ ૧–૨	મુ. શ્રી. જયન્તવિજયજી	१– ४–०		
	્ (સ [*] સ્કૃત પ્રાકૃત હિન્દી સ્તવના	દિ યુક્ત)			
44	મોરી કચ્છ યાત્રો	ે મું. શ્રી. વિદ્યાવિજયજી	0-1-0		
	શ્રી વિજયધર્મસૂરિ જૈન પ્રથમાળા				

છાંદાસરાફા, ઉજ્જૈન (માળવા)

મનિરાજ શ્રી વિદ્યાવિજયજનાં પુસ્તકા.

Book soof

ન ૧ પડુ^લ પછા વિચાર 🖟 🦟

🐢 २ विलयधभ सुरि चरित्र!

🛧 ૩ જૈન શિક્ષાદિગદર્શન 🔓 ૪ શાણી સુલસા. 🦸 😼

💠 प विजयप्रशस्तिसार. 🐇

🧚 ં પ્રાચાર શ્વેલ! આવર) અલીચાન દિગમ્ખર

૭ ચાવકાચાર.

+ : તેરાપ'થમત સમીક્ષા.

+ ६ तेशपथी जितशिक्षा

क्र १० शिक्षाशत के क्वता.

્રુપર ઐાતેહાસિક, સલ્ઝાય-માળા.

૧ ાહિસા. (ઔપેરશિક)

4 ર ર આદરા સાધુ.

4 १४ २ रीश्वर अने सञ्राट्

4૧૫ ઓ હાસિક રાસ સ'ગ્રહ ભા. ૪ થા.

જ્યા ગુલસ્વા કે ગુણ્

૧૦ વિજયધમ સૂરિ અષ્ટ-પ્રકારી પૂજા. **4૧૮ શાહ કે ખાદશાહ.**

49૯ ખાલ નાટકા.

રુદ સમયને આળખા લા. ૧લા

્ર ૧૧ નવા પ્રકાશ.

ં કર પ્રાચીન હેળ સંચલ.

રડ વર્ષ પ્રવચન.

ર૪ વિજયધમ^cસૂરિ સ્વગ^c-વાસ પછી.

રપ વિજયધમ® સુરિનાં વચત કસમા

રક સમયને એાળ ખાલા. રહેતે

२७ वडता थाना.

२८ अर्डत् अदयन.

રહ મેરી મેવાડ યાત્રા.

૩૦ શ્રી વિજાવિજયજીનાં વ્યા-ખ્યાને લા ૧-૨-૩

31 શ્રી હિક્ષેરિ વિજયના લેખા

3२ जैन्ध्रम.

33 મારી સિંધ યાત્રા.

38 મારી કચ્છ યાત્રા.

અ ભાગાની વાળાં પુસ્તકા શ્રા યશાવિજય જૈન શ્ર'થમાળા, હેરીસ રાડ, ભાવનગર તરફથી બહાર પડયાં છે. અને બાડાનાં શ્રા વિજયધમ સૂરિ ૈન શ્ર'ધમાળા, છેટા સત્તકા, ઉજ્જૈન (માલવા) તરફથી બહાર પડયાં છે.